

EPISTOLA a S. CASTORIS APTENSIS EPISCOPI

AD

DOMNUM CASSIANUM

ABBATEM MASSILIENSEM.

Domno sanctitatis speciali gloria decorato, atque per omnia memorando: sed et scientiarum decore pollenti, Patri scilicet Cassiano, Castor in mundo degentium peripsema (I Cor. IV), quæ possumus servitutis humillima.

Rationabiliter, Pater, irrationabilibus et elinguis pædagogis fomenta subveniunt: quia etsi non æqua omnibus moderatio, oppressa humanitate rigere deprehenditur: restat tamen ut his quibus subacta probatur, subiingat emolumentum. Non enim omnia possumus omnes; quia non omnium nosse certare. Merito enim sui quisquam jacturam incurrit, qui ea quæ potiora capere didicit bona, surripere minime ambigit [Forte satagit]. Diutina namque sunt exercitatione premendi, variisque operibus alendi, quibus aliorum discretio subrogatur. Etenim aliquoties præsumptor sua temeritate succumbit, dum, necessariis usibus apta, sua incongrua industria incertis moderationibus dispertitur. Nobis vero idiotis facile per incuriam inepta persuaderi possunt. Te ergo, charissime Pater, qua possumus charitate prævenimus, quopiam ac inexhausta exuberantia, nihil promere sapientibus nobis subvenias, et quibus præemines exercitiis, sub quibus præpollens mens et membra creverunt, nos neophytos, et mundialis pompæ accurrationibus illectos excitare non differas. Te quidem potissimum Orientalium cœnobiorum doctrina expertum tenemus, maximeque Ægyptiorum, et apud Thebaidem fundatorum: præsertim cum et loca Dominica nativitate insignia tua sint illustrata præsentia. Quocirca cum sis omnium studiorum Catholicorum disciplina refertus, te quoque convenit nos scientiæ inopes, non præterire. Poscimus namque tuam paternitatem, in instituta monasteriorum, quæ per Ægyptum et Palæstinam florere, ac institui vidisti, et servanda sanxisti, et sicuti ibi à Patribus tradita sunt, simplici sermone in nostro rudi monasterio adhibere complanata non abnuas, et eloquiorum tuorum melliflua suavitate exuberantia verba diffundens, nostra diu arentia corda rigare non differas: ex quo abjecta sterilitate fruges justitiæ valeant pullulare. Unde reor si quid proficere nos possibile fuerit, te quoque potiori merito munerandum: si paterni laboris obedientia inertium mentes qualemcumque reddiderint habilem servitutem. Vale, pater Dei servorum, et memento nostri.

^a Ex vetusto Codice Elnonensis monasterii S. Amandi.

JOANNIS CASSIANI

ABBATIS MASSILIENSIS

DE COENOBIORUM INSTITUTIS

LIBRI DUODECIM

PRAEFATIO,

AD CASTOREM PONTIFICEM.

Veteris Instrumenti narrat historia sapientissimum Salomonem post acceptam divinitus sapientiam prudentiamque multam nimis, et latitudinem cordis quasi arenam maris innumerabilem (III Reg. IV): ita ut Domini testimonio nullus ei similis retroactis temporibus existisse, neque post eum surrecturus esse dicatur, illud magnificentum Domino templum exstruere cupientem, alienigenæ regis Tyri auxilium poposcisse. Qui misso ad se Hyram filio mulieris A viduæ, quidquid divina sapientia suggerente præclarum in templo Domini, vel in sacris vasis moliebatur, ministerio ejus ac dispositione perfecit (III Reg. VII). Si ergo ille universis regnis terræ sublimior principatus, et Israelitici generis nobilior excellentiorque progenies (III Reg. VII), illaque sapientia divinitus inspirata, quæ cunctorum Orientalium et Ægyptiorum disciplinas et instituta superabat, nequaquam pauperis atque alienigenæ viri

consilium dedignatur; recte etiam tu his eruditus exemplis, beatissime ^a papa Castor, verum ac rationabile Deo templum, non lapidibus insensibilibus, sed sanctorum virorum congregatione, nec temporale et corruptibile, sed æternum atque inexpugnabile ædificare disponens, vasa etiam pretiosissima Domino cupiens consecrare, non multo auri metallo, argenteive conflata, quæ post rex Babylonius capta concubinarum suarum ac principum deputet voluptati (*Daniel. v*), sed animabus sanctis quæ innocentiae, justitiae et castitatis integritate fulgentes, regem Christum in semetipsis circumferant commorantem, egenum me, omnique ex parte pauperrimum, ad communionem tanti operis dignaris adsciscere. ^b In provincia siquidem tua cœnobiorum experte, Orientalium maximeque Ægyptiorum volens instituta fundari, cum sis ipse cunctis virtutibus scientiaque perfectus, et universis ita refertus divitiis spiritualibus, ut perfectionem quærentibus satis abundeque non modo tuus sermo, sed etiam sola vita sufficiat ad exemplum, me quoque elinguem et pauperem sermone atque scientia, ut aliquid ad explementum tui desiderii de inopia sensus mei conferam, poscis, præcipisque ut instituta monasteriorum, quæ per Ægyptum ac Palæstinam custodiri conspeximus, ita ut ibi nobis a patribus tradita sunt, quamvis imperito digeram stylo, non leporem sermonis inquirens, in quo ipse apprimè es eruditus, sed sanctorum simplicem vitam

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

^a Papa, seu πάππας Græce ex primitiva origine vox est puerorum, seu infantium balbutientium, ac suos patres balbutiendo compellantium (*Cælius Rhodig. lib. xi Lect. antiq. cap. 21*); hinc παπάζειν apud Homerum (*Odyss. vi*), vel παπάζειν (*Onuphr. de Eccles. voc.*), seu papissare, apud Comicos, est infantium more, blandeque patrem compellere: quorum exemplo, et quadam imitatione primi Christiani pro evangelica simplicitate et modestia patrem spiritualem blando isto vocabulo papam appellare cœperunt. Inde vero factum est, ut in nomen transiret dignitatis, utque hoc nomine insignirentur honoratiores tantummodo clerici (*Baron. in notis ad Martyrolog. 10 Januar.*), ut notavit Walfridus Strabus, lib. de Rebus Ecclesiast. cap. 7, *Papa*, inquit, *cujusdam paternitatis nomen est, et clericorum congruit dignitati*. Postea tamen in usu ecclesiastico cœpit hæc nomenclatura peculiaris esse episcoporum, ut iidem omnes, et soli papæ dicerentur, ut ex epistolis D. Cypriani, Hieronymi, Augustini, Sidonii, aliorumque est manifestum. Hoc igitur sensu Cassianus hic, et in altera præfatione ad Collationes Patrum, hunc Castorem papam nuncupat, hoc est, patrem, vel episcopum, ut Dionysius Carthus. exposuit. Verum posterioribus sæculis usus Ecclesiæ obtinuit, ut nomen papæ, sicut et epitheton, Beatissimi, soli Romano Pontifici tribuatur (*Bellarm. lib. ii de Rom. Pontif. cap. 31*). Cum enim episcopi quidam schismatici in odium Romani pontificis nomen papæ superbe sibi arrogarent, Gregorius VII anno 1077 in synodo Romana decrevit, ut papæ nomen in orbe Christiano unicum esset; nec liceret alicui hanc appellationem sibi vel alteri ascribere. Qua de re vide plura apud Baronium et alios. Quis porro fuerit iste Castor, et cujus loci episcopus, cum Cassianus non expresserit, haud facile erat assequi, et certo definire. Verum in tandem

A simplici sermone fratribus in novello monasterio tuo cupiens explanari. Cui rei quantum me pius ardor desiderii tui provocat obedire, tantum multiplices æstuum moles volentem obtemperare deterrent. Primum quia nec vitæ meæ ita æquiparant merita, ut confidam me res tam arduas, tam obscuras, tam sanctas, digne posse animo ac mente complecti. Secundo quod ^c ea quæ a pueritia nostra inter eosdem constituti atque ipsorum incitati quotidianis adhortationibus et exemplis vel agere tentavimus, vel didicimus, vel visu percepimus, minime jam possumus ad integrum retinere, tot annorum circulis ab eorum consortio et imitatione conversationis abstracti; præsertim cum harum rerum ratio nequaquam possit otiosa meditatione doctrinaque ^B verborum, vel tradi, vel intelligi, vel memoria contineri: totum namque in sola experientia usque consistit. Et quemadmodum tradi nisi ab experto non queunt, ita nec percipi quidem vel intelligi, nisi ab eo qui ea pari studio ac sudore apprehendere elaboraverit, possunt: quæ tamen si collatione jugi spiritualium virorum frequenter discussa non fuerint, et polita, cito rursus mentis incuria dilabuntur. Tertio quia idipsum quod utcumque non pro merito rei, sed pro præsentis temporis statu possumus reminisci, imperitior sermo congrue non valet explicare. Huc accedit, quod super hac re viri et viæ nobiles, et sermone scientiaque præclari, multa jam opuscula desudarunt, sanctum Basilium et Hierony-

C edocuit epistola liminaris in vetusto codice ms. quem a monasterio Elnonensi, sive Amandino commodatum serius accepimus, his Institutionum libris præfixa; quam etsi nusquam alibi repertam, multisque mendis ac lituris obscuratam, tamen quoad licuit, ab iis expurgatam, et suæ integritati restitutam huic operi præmittendam, et e tenebris eruendam ac producendam duximus: cujus titulo hic Castor episcopus Aptensis diserte nominatur, a quo hæc epistola ad Cassianum scripta asseritur. Est vero Aptensis episcopus, id est, Aptæ-Juliae civitatis in Gallia Narbonensi (*Plin. lib. iii Histor. c. 4*), unus e suffraganeis Aquensis, sive Taurinensis archiepiscopi, ut refert Anto-Demochares (*Lib. de Sacrif. Miss. c. 30*). Fuisse autem hunc Castorem virum sanctitate conspicuum, et insigni zelo pietatis et religionis præditum, docet tum ejus epistola memorata, tum hæc Cassiani elegans et luculenta præfatio.

^b Provincia illa scilicet Aptensi, de qua supra *Cænobiorum experte*, i. e. Monasteriis vacua. Nam primum cænobium ipse Castor episcopus fundasse hic perhibetur. Unde et novellum monasterium infra appellatur. Pro *experte* legebatur in quibusdam *ex parte*, duabus voculis et nullo sensu.

^c Ex hac sententia, aliisque similibus in præfatione nostra ad lectorem productis, perspicue ostendimus Cassianum non demum cœpisse monasticen excolere aut profiteri, postquam legatione pro Joanne Chrysostomo sibi delata perfunctus esset, ut videtur sensisse Baronius (*Tomo V Annal. Anno Domini 400*): sed eam ab ineunte ætate et pueritia excoluisse, et inter monachos educatum, et primis tum religionis Christianæ, tum monasticæ institutionis rudimentis institutum: inde per Ægypti solitudines inter anachoretas diu versatum, et eorum doctrina imbutum fuisse, quam postea scriptis traditam posteritati transmisit.

num dico, aliosque nonnullos, * quorum anterior sciscitantibus fratribus super diversis institutis vel quæstionibus non solum facundo, verum etiam divinarum Scripturarum testimoniis copioso sermone respondit : ^b Alius vero non solum suo elucubratos ingenio edidit libros, verum etiam Græca lingua digestos, in Latinum vertit eloquium : post quorum tam exuberantia eloquentiæ flumina, possem non immerito præsumptionis notari, si aliquid stillicidii hujus inferre tentassem; nisi me ad hæc fiducia tuæ sanctitatis animaret, et sponsio, quod vel tibi hæc nugæ forent acceptæ qualescumque sint; vel eas congregationi fratrum in novello tantum monasterio commorantium deputares. Qui si quid a nobis minus forsitan caute prolatum fuerit, et pie relegant, et cum venia indulgentiore sustentent, fidem potius mei sermonis, quam venustatem eloquii requirentes. Quapropter, beatissime papa, unicum religionis et

A humilitatis exemplar, tuis precibus animatus, secundum vires ingenii mei opus quod injungis aggrediar, et eâ quæ omnimodis intacta relicta sunt ab anterioribus nostris, utpote qui audita potius quam experta describere tentaverunt, velut rudi monasterio et veritatem sitientibus intimabo. Nec plane mirabilium Dei, signorumque narrationem studebo contexere : quæ quamvis multa per seniores nostros et incredibilia non solum audierimus, verum etiam sub obtutibus nostris perspexerimus impleta : tamen his omnibus prætermisissis, quæ legentibus præter admirationem nihil amplius ad instructionem perfectæ vitæ conferunt, instituta eorum tantummodo, ac monasteriorum regulas, maximeque principalium vitiorum, quæ octo ab eis designantur, origines et causas, curationesque secundum traditiones eorum, quantum Domino adjuvante potuero, fideliter explicare contendam. Propositum siquidem mihi est,

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

* Duos clarissimos Ecclesiæ doctores nominatim expressit, Basillum et Hieronymum, qui paulo ante ejus ætatem floruerunt : et ille quidem in Oriente, hic in Occidente, monachorum institutum et scriptis et factis mirifice illustrarunt et propagarunt. Quorum, inquit, anterior, sanctus videlicet Basilius Magnus, archiepiscopus Cæsariensis in Cappadocia, D. Hieronymo anterior, sive antiquior : sub Valentis enim imperio floruit, et sub Gratiano obiit, ut testatur idem Hieronymus in lib. de Script. Eccles. Inter ejus præclara opera exstant Regulæ, seu Institutiones monasticæ duplicis generis; nam aliæ fusius disputatæ, aliæ breviores et compendio explicatæ dicuntur; et in ustrisque variæ quæstiones, de rebus ad vitam monasticam et perfectam pertinentibus a monachis proponuntur, quibus sigillatim respondet D. Basilius. Ex prioribus illis collecta videtur Regula D. Basili a Rufino Latinitate donata, vel potius paraphrastice exposita, multis detractis et mutatis : quæ vulgo inter quatuor Regulas SS. Patrum ab Ecclesia approbatas circumfertur : cujus et meminit D. Benedictus extremo cap. suæ Regulæ : necnon septima synodus et Innocentius secundus pontifex a Gratiano citati. Sub Regula item Basili omnes Græci, seu Orientales monachi militare dicuntur.

^b S. Hieronymus presbyter et Ecclesiæ doctor præcipuus florebat, et scribebat anno 14 Theodosii imper., ut ipsemet testatur in libro illo de Script. Eccles. extremo : et obiit Honorio imperante, anno Dom. 422 secundum Prosperi Chronicon, vel 420 secundum Baronii sententiam. Ejus scripta toto orbe clarissima, partim proprio ejus ingenio, ut hic dicitur, exprompta et elucubrata, partim e Græco translata, multa continent quæ ad monachorum institutionem spectant : quorum elenchum, quo lectoris studio et facilitati consulam, breviter hic indicabo.

In tomo primo. — Epistola prima, ad Heliodorum, qua eum ad solitariam vitam hortatur.

Epist. secunda, ad Nepotianum, de vita clericorum : ubi multa etiam ad monachorum statum pertinentia luculenter exponit.

Epist. tertia, ubi monachos quosdam divitiis inhiantes perstringit.

Epist. quarta, ad Rusticum monachum, cui vivendi formam prescribit, et veri monachi munus describit.

Epist. octava, ad Demetriadem, de servanda virginitate, quæ monachis et monialibus maxime congruit.

Epist. decima tertia, ad Paulinum, quæ de mona-

chi institutione inscribitur.

Epist. vigesima secunda, ad Eustochium virginem et sanctimoniam, ubi monachorum Ægyptiorum tria genera recenset, et eorum mores et instituta enarrat.

Epist. vigesima septima, ad eandem Eustochium, ubi vitam Paulæ matris ejus, sanctitate et religione plenam, describit, et multa de monialibus ea institutis tradit.

Epist. quadragesima septima, ubi nonnulla etiam de voto, tonsura et clausura monialium.

Vitæ eremitarum Pauli, et Hilarionis, et Malchi monachi captivi plenæ sunt optimis documentis et instrumentis monachorum.

Tomo secundo. — Liber primus contra Jovinianum : ubi multa de excellentia castitatis et viginitatis præ matrimonio.

Liber secundus sub finem nonnulla habet de officio monachi, et laude eremi.

Tomo tertio. — Epist. centesima tertia, ubi Paulinum in dimittendis et distraliendis pro Christo facultatibus tardiozem, et in dies procrastinantem, ut ad Christum nudum nudus evolet, vehementer hortatur.

Tomo quarto. — Videatur ejus commentarius in illud Hieremiæ: *Bonum est viro cum portaverit jugum ab adolescentia sua* (Thren. 111). Ubi conferuntur cœnobitæ cum anachoretis, et vita contemplativa activæ præfertur.

Hæc sunt præcipua loca D. Hieronymi, quibus de monachis et monachorum institutis agitur, in ejus operibus propriis et germanis.

In iis vero quæ a Græcis auctoribus scripta Latine reddidit, quorum auctor etiam hic meminit, non aliud reperio quod ad monasticum institutum attingat, nisi vitam S. Antonii a S. Athanasio Græce scriptam, et ex Baronii sententia (Baron. tom. III. An. 358. et in Martyrol. 17 Januarii), etiam a D. Hieronymo Latine translata : et Regulam S. Pachomii abbatis, quam huic operi, Deo favente, succiemus, scholiis et notis elucidatam : quam ipse D. Hieronymus e Græco in Latinum sermonem a se conversam testatur in præfatione eidem Regulæ præfixa. Fertur quidem sub nomine D. Hieronymi Regula monachorum : itemque alia Regula monacharum, sive monialium. Verum illa non ab ipso Hieronymo composita, sed ex scriptis ejusdem excerpta et compilata; quæ et a Martino V pontif. fertur approbata : hæc vero a prudentioribus e catalogo operum D. Hieronymi expuncta, et in angulum rejecta, ut spuria et ei falso ascripta.

non de mirabilibus Dei, sed de correctione morum nostrorum et consummatione vitæ perfectæ, secundum ea quæ a senioribus nostris accepimus, pauca disserere. In eo quoque præceptis tuis satisfacere studebo, ut si quid forte non secundum typum majorum antiquissima constitutione fundatum, sed pro arbitrio uniuscujusque instituentis monasterium, vel diminutum, vel additum in istis regionibus comprobavero; secundum eam quam vidimus monasteriorum regulam, per Ægyptum vel Palæstinam antiquitus fundatorum, fideli sermone, vel adjiciam, vel recidam [Al. rescindam]: ^a Nequaquam credens rationabilius quippiam, vel perfectius constitutionem novellam in occiduis Galliarum partibus reperire

A potuisse, quam illa sint instituta, in quibus ab exordio prædicationis apostolicæ a sanctis ac spiritualibus patribus fundata monasteria ad nos usque perdurant. Illam sane moderationem opusculo huic inserere præsumam, ut ea quæ secundum Ægyptiorum regulam, seu pro asperitate aerum, seu pro difficultate ac diversitate morum impossibilia in his regionibus, vel dura vel ardua comprobavero, institutis monasteriorum, quæ per Palæstinam vel Mesopotamiam habentur, aliquatenus temperem: quia si rationabilis possibilium mensurâ (γνωμῆ) servetur, eadem observantiæ perfectio est etiam in impari facultate.

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

^a Vetus lectio: *Nequaquam enim credas, etc.*

LIBER PRIMUS.

CAPUT PRIMUM.

De habitu monachi.

^a De institutis ac regulis monasteriorum dicturi unde competentius, donante Deo, quam ab ipso habitu monachorum sumemus exordium? Quorum interiorum cultum consequenter tunc poterimus expo-

B nere, cum exteriorem ornatum sub oculorum depinxerimus obtutibus.

CAPUT II.

De cingulo Monachi.

Itaque ^b monachum ut militem Christi in procinctu semper belli positum, ^c accinctis lumbis jugiter oportet

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

^a Horum occasione verborum monendus es, lector, plures titulos, vocibus quidem diversos, sed sensu eisdem, aut certe in idem spectantes, duodecim hisce libris a diversis auctoribus ascribi.

Quidam, *De Institutis Renuntiantium*, omnes inscribunt. Ita Ciaconius, credo, ex Vaticanis exemplaribus, Editio Lugdunensis, etc.

Alii, *De Institutis Cœnobiorum*. Ita passim D. Thomas in Summa sua Theologica, Basileensis, Cuychius, etc.

Alii, in plures titulos particulares partiuntur, nempe:

Monasticarum Institutionum lib. IV.

De capitalibus vitiis lib. VIII. Trithemius, Cuychius, etc.

Alii ex Gennadio sic: *De habitu monachorum, et de canonico orationum et psalmorum modo lib. III. Institutionum lib. I.*

De origine et remedio octo principalium vitiorum lib. VIII.

Alii denique *duodecim Institutionum libros* nominant, atque hoc titulo *Institutiones a Collationibus* distinguunt.

^b Etsi omnes Christiani generali quadam ratione Christi milites dicantur, quorum armaturam describit Apostolus Ephes. VI his verbis: *Accipite armaturam Dei, ut possitis resistere in die malo, et in omnibus perfecti stare: state ergo succincti lumbos vestros in veritate, induti lorica justitiæ, et calceati pedes in præparationem Evangelii pacis: in omnibus sumentes scutum fidei, in quo possitis omnia tela nequissimi ignea extinguere, et galeam salutis assumite, et gladium spiritus, quod est verbum Dei.* Tamen multo specialius religiosi hunc titulum merentur, utpote tribus votis, velut triplici sacramento, huic militiæ spirituali addicti et astricti: cujus militiæ arma, secundum eundem apostolum, *non carnalia sunt, sed potentia Deo, ad destructionem munitio, ad destruenda consilia, et omnem altitudinem extollentem se adversus scientiam*

Dei, ad captivandum omnem intellectum in obsequium Christi (II Cor. X), quod præcipue fit per obedientiæ votum et exercitium. Quam ob causam monachi a Græcis Patribus (*Basil. de Vita solit. et epist. 63*) vocantur ἀσκηταί, id est, pugiles, seu exercitatores: eo quod tota eorum exercitatio et conversatio velut quædam virtutum palæstra esse debeat; cum alii homines exerceantur in bello, in mercatura, in causis forensibus, etc. Unde D. Basilius sermones suos de rebus monasticis vocat asceticos; et monasteria ipsa, asceteria antiquitus dicta sunt, utpote spiritualium exercitationum officinæ ac domicilia. S. item Benedictus initio Regulæ monachum quasi militem sic alloquitur: *Ad te, inquit, nunc meus sermo dirigitur, quisquis abrenuntians propriis voluntatibus, Domino Christo vero regi militaturus, obedientiæ fortissima atque præclara arma assumis; et cap. I dicit cœnobitas sub regula vel abbate militare.*

^c Similia habet D. Basilius in Regulis fusius disputatis c. 22, et in Regula monach. a Ruffino translata cap. 12, ubi Eliæ, Joannis, Petri et Pauli exempla similiter recenset, et rationem hanc insuper addit, cur monachos accinctos seu præcinctos esse oporteat. *Videmus, inquit, a Domino præcipi Job, se ut præcingat. Perinde enim quasi hoc animi strenui, et ad rem gerendam expediti signum sit: Accinge, ait, sicut vir, lumbos tuos* (Job. XXXVIII). *Sane etiam discipulis Domini familiarem fuisse zonæ usum ex eo intelligitur, quod interdictum ipsis fuerit ne æs haberent in zonis suis.* Hæc Basilius. Quibus exemplis poterant et alia ejus generis adjungi e Scripturis, ut Eliæ, qui præcinctis lumbis currebat ante Achab (III Reg. VIII); Elizæi, qui Giezi puero suo dixit: *Accinge lumbos tuos, et tolle baculum meum in manu tua, et vade* (IV Reg. IV); angeli Raphaelis, qui Tobiæ juniore præcinctus et quasi ad iter paratus occurrit (Tob. V); et Salvatoris nostri, qui cum a postolis in ultima cœna pedes lavare vellet, *linteo præcinxisse se legitur* (Joan. XIII). Eodem etiam spectant similes

tet incedere (*Lucæ XII*). Hoc enim habitu etiam illos ambulasse, qui in veteri Testamento^a professionis hujus fundavere primordia, Eliam scilicet et Elizæum, divinarum Scripturarum auctoritate monstratur: ac deinceps principes auctoresque Testamenti novi, Joannem videlicet, Petrum et Paulum, cæterosque ejusdem ordinis viros, taliter incessisse cognovimus. Quorum prior, qui in veteri Testamento virginitatis jam flores et castimoniam continentiamque præfigurabat exempla, cum fuisset a Domino missus ad increpandos nuntios Ochoziæ sacrilegi regis Israel, eo quod ægritudine præpeditus super statu salutis suæ Beelzebub Deum Accaron consulere destinasset, et idcirco eis occurrens idem propheta descensum de lecto ejus in quo conciderat, denegasset, decumbenti regi exposita vestitus qualitate compertus est (*IV*

Reg. I). Reversos enim ad se nuntios, ac referentes sibi prophetæ sententiam, sciscitatus est cujus esset figuræ et habitus vir, qui occurrisset eis, et locutus fuisset hujuscemodi verba: *Vir, inquit, pilosus et zona pellicea accinctus renibus; ex quo habitu confestim rex contemplatus hominem Dei, ait: Elias Thesbites est: zonæ videlicet indicio, et hirti incultique corporis specie virum Dei indubitanter agnoscens: eo quod istud ei inter tot Israelitici populi millia commoranti, cultus proprii velut quoddam impressum speciale signum perpetuo cohæreret. De Joanne quoque, qui veteris novique Testamenti velut quidam sacratissimus limes, finis initiumque processit, ita Evangelista narrante (*Matth. III*) cognoscimus: Ipse autem Joannes habebat vestimentum*

de pilis camelorum, et^b zonam pelliceam circa lum-

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

sententiæ de lumbis accingendis et præcingendis, *Lucæ XII: Sint lumbi vestri præcincti; ad Ephes. VI: State succincti lumbos vestros in veritate; et I Pet. cap. I: Propter quod, succincti lumbos mentis vestræ sperate in eam, quæ vobis offertur, gratiam.* Porro accinctos, seu præcinctos habere lumbos, secundum litteralem sensum, nihil aliud est quam paratum et expeditum esse, ut colligitur ex illis verbis *Lucæ XII: Amen dico vobis, quod præcinget se, et transiens ministrabit illis.* Solebant enim Orientales oblongis uti vestibus, ideoque qui ministraturi erant, aut iter acturi, collectam vestem cingulo stringebant ad lumbos, ne impedimento esset. At D. Gregorius ad mores spectans præcinctis lumbis castitatem designari interpretatur. *Lumbos enim, inquit, præcingimus, cum carnis luxuriam per continentiam coarctamus.* (*Homil. 13 in Evang.*) Utrumque vero sensum spectavit Cassianus, ut ex consequentibus magis patebit (*Cap. ult. hujus lib. et lib. II c. 1*). Docet enim veterem illum morem gestandi cinguli seu baltei, aut zonæ, monachis illis Ægyptiis solemnem ac lege præscriptum fuisse duplici ex causa; eorumque exemplo cæteris monachis commendare studet: nempe ut veros Christi milites armis istis spiritualibus supra commemoratis, ac potissimum castitatis cingulo, velut balteo militari, accinctos et instructos se ostenderent, et ut ad omne opus injunctum aut injungendum parati et expediti semper essent. Hinc D. Basilus zonæ usum monachis universim commendat (*Ubi supra*). D. Hieronymus monachis etiam Tabennensibus balteolum lineum tribuit (*In præf. in Regulam S. Pachomii*). Palladius zonas vocat (*Pallad. in Lausiakis cap. 7*), additque illis a Pachomio præscriptum (quod singulare et notatione dignum), ut ad sacram synaxim Sabbato et Dominica die, ut moris erat, accedentes, zonas solverent, et pellem ovillam, seu melotem deponerent, et cum sola cuculla accederent (quo majorem, ut opinor, ac peculiarem reverentiam honestioremque habitum præ se ferrent). Quod et Sozomenus et Nicephorus confirmant. Sed et D. P. N. Benedictus priorum monachorum vestigiis ubique insistens, hanc cinguli monastici præscriptionem ab illis acceptam haud prætermisit. Cum enim statuit *cap. 22 Regulæ, ut vestiti dormiant monachi, et cincti cingulis aut funibus, idque ea causa quam subdit: ut parati sint semper, et facto signo absque mora surgentes festinent se invicem prævenire ad opus Dei: satis indicat interdum et potiori ratione debere esse succinctos.* Unde Joannes Diaconus, in Vita B. Gregorii scribit eum in exilitate baltei, quæ unius pollicis mensuram non excederet, speciem propositi regularis olim a S. Benedicto statuti, cujus ipse vitam describens, Regulam quoque laudaverat, servasse. Quibus verbis insinuat sole-

mnem Benedictinis fuisse usum baltei, sive cinguli (quem et hodie plurimi antiquarum traditionum tenaces retinent), et ex ipsius exilitate et mensura, velut certo indicio S. Gregorium diu post obitum, cum ejus corpus in alium locum transferretur, pro professore seu monacho institutionis D. Benedicti agnatum et ostensum fuisse: *præsertim, inquit ille, cum idem venerabilis doctor Gregorius sui monasterii monachos Benedicti utique Regulis mancipatos in Saxoniam destinavit* (*Joan. Diac. lib. IV, cap. 80*). Hæc ille.

^a Professionis scilicet monasticæ. Qua ratione D. Hieronymus passim eosdem veteris Testamenti monachos vocat. *Epist. 4: Filii, inquit, prophetarum, quos monachos in veteri Testamento legimus* (*IV Reg. VI*), *ædificabant sibi casulas propter fluentia Jordanis, et turbis urbium derelictis, polenta et herbis agrestibus victitabant.* Et in epistola ad Paulinum: *Noster, inquit, princeps Elias, noster Elizæus, nostri duces filii prophetarum.* Idem docet Isidorus lib. II de Eccles. Offic. cap. 15, ubi Eliam, Elizæum, aliosque prophetas monachorum principes appellat. Sed et Cassianus infra (*Collat. 18, cap. 6*) alia locutionis formula dicit eosdem Patres et prophetas monasticæ professionis præfigurasse lineas, ducta a pictoribus metaphora, qui futuram imaginem ductis primum lineamentis præfigurare ac designare solent, deinde colores et ornatus inducere: quo modo illi prophetæ et anachoretæ in solitudinibus errantes, egentes, angustiati, etc., monachorum et anachoretarum novi Testamenti vitam professionemque adumbrarunt et præfigurarunt.

^b Quamvis in Palæstina Judæi zonis uterentur laneis (*Auctor oper. imperf. in Matth. c. III*): Joannes tamen zona pellicea, hoc est, ex crudo corio, seu villosa pelle uti maluit, tum ad imitationem Eliæ, tum ad corporis afflictionem et macerationem etiam ex zona procurandam. Unde D. Hieronymus in epist. ad Demetriadem virginem inter alias laudes senioris Demetriadis loca sancta visitantis: *Stupebat, inquit, ad conversationem Eliæ et Joannis Baptistæ, quorum uterque zona pellicea astrinxit, ac mortificavit lumbos suos.* Et super Matthæum de Joanne itidem Bapt. scribens: *Zona, inquit, pellicea, qua cinctus fuit et Elias, mortificationis symbolum est.* Hoc exemplo scribit S. Fulgentius Ruspensis episcopus consuevisse monachos in Africa pelliceo uti cingulo (*Baron. tom. IX Annal. anno 938*); idemque confirmat B. Dorotheus anachoreta in doctrina sua prima, quæ est de Renuntiatione, ubi de se sui que temporis monachis loquens: *Habemus, inquit, et zonam pelliceam circa renes nostros. Id signum est, ad opus quodque accincti, ut quamprimum simus et parati: laboraturus enim quis primo accingitur, et sic de-*

bos suos. Petro etiam in custodiam carceris ab Herode detruso, et ad necem die postero producendo, angelo assistente, præcipitur: *Præcingere et calceate calligas tuas* (Act. XII). Quod ut faceret nequam monuisset eum Angelus Dei, nisi vidisset eum ob refectionem nocturnæ quietis paulisper defecta membra solita cinguli obstructione laxasse. Paulum quoque ascendentem Hierosolymam, et protinus a Judæis in vincula mittendum Agabus propheta reprensus Cæsareæ, sublato ejus cingulo, manus suas ligans ac pedes, ut gestu corporis sui passionis ejus præfiguraret injurias, ait: *Hæc dicit Spiritus sanctus:*

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

mum opus aggreditur. Mortificati quoque corporis signum est. Mortificare enim desideria nostra debemus: præsertim ea quæ a renibus procedunt. De quibus Apostolus dicebat: Mortificate membra vestra, quæ sunt super terram: fornicationem, immunditiam, etc. (Coloss. III). Hæc ille. Cæterum aliis quibusdam monachis zona linea in usu fuit. Nam de Pachomianis id testatur D. Hieronymus in præfatione Regulæ S. Pachomii: Balteolum, ait, unusquisque habebat lineum. Aliis vero cingulum laneum magis placuit, quod tali cingulo Christus usus credatur. Ea enim cingulorum materies apud Palæstinos vulgaris fuit, a quorum communi more cultuque Christus non recessit. Unde D. Hieronymus Marcellæ, quæ Palæstinam incoluit, e lana cingulum commendat. Sit, inquit, cingulum laneum, et tota simplicitate purissimum: quod possit magis astringere vestimentum, quam scindere. Nonnullos autem fune præcinctos legimus. Nam præter illos Ægyptios, de quibus Cassianus c. 6 hujus libri, alios item monachos Paulinus Nolanus describit (Epist. 7), non balteo, sed recte succinctos. Cujusmodi cingulorum genus, videlicet e funibus contextum, tamquam vilissimum, et infimis mancipiis congruum, S. pater Franciscus, mundi contemptor et paupertatis amator eximius, sibi suisque fratribus utendum delegit. Porro quod ad Benedictinos attinet, exstat etiam Constitutio Clementis V pont. de zonis, aliisque eorum gestaminibus in hæc verba: Nullus zonam, cultellum, calcaria, cum ornatu deferre, aut cum sella clavorum ornatu decorata superfluo, vel nimis alias sumptuosa, sive cum freno ferraturam ad ornatum habente equitare præsumat.

Post cingulum, quo monachum, ut Christi militem succinctum esse decet, agit Auctor de veste monachi, in qua has conditiones præcipue requirit, et commendat exemplo veterum monachorum. Prima conditio est, ne sit superflua, sed sufficiens ad tegendam corporis nuditatem, et repellendam frigoris injuriam. Ita D. Basilus in Regula a Rufino translata (Cap. 12), eandem Apostoli sententiam cum Cassiano allegans: *Sufficienter, ait, Apostolus in hujusmodi usibus brevi sermone regulam posuit dicens: Habentes autem victum et vestitum, his contenti simus. Ostendit indumento solo, quo contegamur, indigere nos, et non varietate aliqua vestis, et ornamento. Sed et primus ille indumenti usus hæc eadem indicat, cum dicitur Deum fecisse primis hominibus tunicas pelliceas. Sufficiet at enim ad confusionem tegendam hujusmodi indumenti usus. Verum quoniam nobis profectus in indumentis etiam calefieri et foveri necessarius videtur, ad utrumque usus ipse temperetur: quo et cooperiri nuditas videatur, et vis frigoris vel omne quod exterius lædit, arceri. Et D. Benedictus: Vestimenta, inquit, (Cap. 55 Reg.), fratribus secundum locorum qualitatem, ubi habitant, vel aerum temperiem dentur: quia in frigidis regionibus amplius indiget; in calidis vero minus. Secunda conditio, ut sit vilis, non pretiosa, aut ad pompam et ostentationem composita, qua de re B. Basilus ibidem et Augustinus cap. 23 suæ*

Virum cujus est zona hæc, sic alligabunt Judæi in Jerusalem et tradent in manus gentium (Act. XII). Quod utique a propheta proferri minime potuisset, et dici, virum cujus est zona hæc, nisi Paulus eam lumbis suis indesinenter solitus fuisset aptare.

CAPUT III.

De veste monachi.

Vestis quoque sit monachi quæ corpus contegat tantum, et repellat nuditatis verecundiam, et frigoris retundat injuriam: non quæ seminaria vanitatis aut elationis enutriet, ita eodem apostolo prædi-

Regulæ, et Benedictus ubi supra. Tertia, ut sit honesta et munda, non affectate sordida. Sic D. Hieronymus admonet non uno in loco. Ad Nepotianum scribens: *Ornatus, ut sordes, pari modo fugiendæ sunt, quia alterum delicias, alterum gloriam redolet* (Epist. 2). Et ad Eustochium: *Vestis nec satis munda, nec sordida, et nulla diversitate notabilis: ne ad te obviam prætereuntium turba consistat, et digito monstreris* (Epist. 22). Idem in Epitaphio Nepotiani: *Cultus ipse provinciæ morem sequens nec munditiis, nec sordibus notabilis* (Epist. 3). Auctor Vitæ S. Bernardi: *In vestibulo ei paupertas semper placuit: sordes numquam: nimirum animi fore indices aiebat aut negligentis, aut foris gloriam affectantis humanam* (Lib. III, cap. 2). Quarta conditio, quam hic tangit Auctor (quæ tamen eodem fere recidit), ne sit vestis singularis, aut aliqua insolita diversitate notabilis, ut ait D. Hieronymus; quod vitium singularitatis tum in aliis rebus, tum speciatim in vestibus a priscis monachis improbatum et damnatum hic refert Cassianus: et vetuit S. Pachomius angelo ipso dictante, *in vestimento et habitu aliquid novi, præter cæteros, causa decoris invenire* (Reg. art. 55). At de vestibus monachorum alias sæpius erit dicendi locus. Cur autem religiosi proprio et peculiari habitu a sæcularibus distincto utantur, duas rationes affert D. Basilus q. 22, ex diffuse disputatis, quarum prior est, ad designandam propriam professionem et statum, seu conditionem vitæ. *Ordinarius, inquit, habitus Christiani esse dicitur is, qui secundum propositum ac professionem ejus aptus intelligitur. Sicut enim est alius habitus militis, alius senatoris, ex quo intelligitur vel quod iste senator est, vel quod iste miles, ita etiam monachus habere debet congruum suæ professioni indumentum. Altera ratio, ut religiosi vel inviti cogantur religiose vivere. Si enim, inquit, quis videat hominem aliquem obscurum cædentem alium, aut verberantem publice, aut turpiter proclamantem, aut in tabernis, aut ganeis agentem; nec observabit quidem facile hujusmodi hominem, vel notabit, sciens cum consilimenter in reliqua vita sua agere. Si vero eum, qui religiosam vitam profitetur, viderit quis vel parvum aliquid contra quam condecet, facere, observant omnes, et increpant, et ad religionis opprobrium ducunt. Itaque veluti pædagogus est infirmioribus habitus religiosus, ut etiam invitos eos ab opere inhonesto et indecenti custodiat. Hæc D. Basilus. Cur autem vestem mutent religiosi in sua professione dicitur alio loco (Lib. IV, c. 5). Porro vestes monachales, quas hoc loco commemorat Cassianus, totamque adeo suppellectilem monachorum Ægyptiorum brevi compendio complexus est D. Hieronymus, quod hic retulisse juvabit. Sic enim scribit: *Nihil habent in cellulis, præter psiathium, et duo lebitonaria (quod Ægyptiis monachis genus vestimenti est sine manicis); et unum jam attritum ad dormiendum, vel operandum, et amictum lineum, cucullasque duas, et caprinam pelliculam, quam melotem vocant, balteolum, et caligas, ac baculum itineris socium. Hæc D. Hieronymus, præfatione in Regulam S. Pachomii.**

cante : ^a *Habentes autem alimenta et operimenta, his contenti simus* (I Tim. VI). Operimenta, inquam, non vestimenta, ut in quibusdam Latinis exemplaribus non proprie continetur, id est, quæ corpus operiant tantum, non quæ amictus gloria blandiantur : ita vilia, ut nulla coloris vel habitus novitate inter cæteros hujus propositi viros habeantur insignia : ita studiosis accurationibus aliena, ut nullis rursus sint affectatis per incuriam sordibus decolorata. Postremo sic ab hujus mundi separentur ornatu, ut cultui servorum Dei in omnibus communia perseverent. ^b Quidquid enim inter famulos Dei præsumitur ab uno vel paucis, nec catholice per omne cor-

pus fraternitatis tenetur, aut superfluum, aut elatum est, et ob id noxium judicandum est, magisque speciem vanitatis quam virtutis ostentans. Et idcirco hæc quæ nec a veteribus sanctis qui hujus professionis fundamenta jecerunt, neque a Patribus nostri temporis, qui eorum per successiones instituta nunc usque custodiunt, tradita videmus exempla, ut superflua et inutilia nos quoque reseccare conveniet. Quamobrem ^c cilicinam vestem velut circumspicam a cunctis atque notabilem, et quæ ex hoc ipso non solum nulla spiritui possit emolumenta conferre, sed etiam elationis concipere vanitatem, quæque ad necessarii operis exercitium, in quo mona-

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

^a Vulgata versio : *Habentes autem alimenta, et quibus tegamur* (I Tim. VI), Græce σκεπάσματα, i. tegumenta, seu integumenta; quod latius patet quam vestimenta, ut notum est. Nam σκεπάσμα generale vocabulum est comprehendens non solum vestes, quibus induimur; sed etiam domicilium, quo tegimur et protegimur, juxta illud Eccles. XXIX, quod huic sententiæ Apostoli respondet : *Initium vitæ hominis aqua, et panis, et vestimentum, et domus protegens turpitudinem*. Proinde minus apte ab aliis Latinis interpretibus redditum arguit Cassianus : *Habentes alimenta et vestimenta*. Quod quidem verum est, seu vim vocis σκεπάματος spectes, seu morale documentum, quod hoc generali vocabulo de industria videtur ab Apostolo insinuatam; quod hic ab Auctore declaratur, et a D. Basilio, ubi supra. Cæterum cum illis verbis voluerit Apostolus ea nominatim exprimere, quæ omnibus in universum hominibus necessaria sunt, idque simpliciter et absolute, et non ad certos fines duntaxat; in quibus haud dubie principem locum obtinent alimenta et indumenta : idcirco D. Hieronymus et alii sæpenumero ita legunt et citant : *Habentes victum, et amictum, vel vestitum*; magis ad mentem Apostoli, et communem intellectum, quam ad vim vocabuli Græci attendentes (*Epist. 22 ad Eustochium, et lib. II in Jovinian. et epist. 26*). Unde etiam manavit illa consuetudo in plerisque religionibus, ut professuri religiosi quid petant, interrogati, respondeant : *victum, et amictum* (*Cassianus lib. VII c. 29*). Est porro hic etiam observandum, quod ex hoc Cassiani loco, et aliis quibusdam probant nonnulli hos libros, non Græce, ut quidam opinati sunt, sed Latine ab eo conscriptos esse (*Ciacon. in sua præfat.*). Dum enim illam sententiam Apostoli melius ex Græco in Latinum ita verti ostendit, quam ut in quibusdam Latinis exemplaribus habetur, haud obscure indicat se Latine scribere, non Græce.

^b Notanda sententia, quam inter alias selectiores sub finem operis suo ordine recensebimus. Cui respondet octavus humilitatis gradus a D. Benedicto assignatus : *Si nihil agat monachus, nisi quod communis monasterii Regula, vel majorum cohortantur exempla* (*Cap. 7 Reg.*). Itemque alia ejusdem haud dissimilis sententia : *Quod sine permissione patris spiritualis fit, præsumptioni deputabitur, et vanæ gloriæ, non mercedi* (*Cap. 49*).

^c Cilicium (a quo cilicina vestis) a Cilicibus populis dictum, apud quos cilicia primum confecta (*Varro l. II de Re rustic. cap. 11*). Vestis est horrida et aspera ex pilis camelorum, aut hircorum tonsilibus contexta; cujus frequens et multiplex usus in sacris litteris memoratur et commendatur. Primum in luctu et deploratione mortis aut calamitatis alicujus. Sic Jacob patriarcha, visa tunica Joseph filii sui, primus omnium legitur, *indutus cilicio lugens filium suum multo tempore*. Gen. XXXVII. Et David in exsequiis Abner. II Reg. III. Et Mardocheus lib. Hester cap. III.

Deinde vero, et præcipue in signum pœnitentiæ, seu ad agendam vel prædicandam pœnitentiam, ad Dei vindictam avertendam, ad carnem macerandam, ad mundi contemptum designandum : quo modo David, Achab, Joram, Ninivitas, plerique prophetæ, atque alii ciliciis, sive saccis induti leguntur. Denique ad victoriam, liberationem ab hostibus, aliaque Dei beneficia impetranda, ut Judith cap. VIII, et Hester cap. IV. Est autem observandum quod etsi saccus pro cilicio in multis Scripturæ locis sumatur (unde et Cassianus hoc loco dicit Ninivitas cilicii asperitate velatos, quos Scriptura dicit saccis indutos), et ubicumque in veteri Testamento cilicium vertit interpretes, Hebraice habeatur *sac*, dictio Germanis etiam usitata (unde a Græcis et Latinis nomen σάκκος, saccus mutuatum) : alibi tamen videntur hæc non obscure ita distingui, quod cilicium intrinsecus et super nudum indueretur, causa afflictionis et macerationis carnis : saccus vero, ut vilis et sordidus habitus, extrinsecus gestaretur duntaxat humilitatis et confusionis ergo : præsertim a principibus, et illustribus personis : quod duplici exemplo probari potest. Nam de rege Achab IV Reg. II legitur quod *operuit carnem suam cilicio, jejunavitque, et dormivit in sacco, et ambulavit demisso capite*. Ubi vides quatuor officia pœnitentiæ particulatim distincta. Et de Joram IV Reg. VI : *Cum scidisset vestimenta sua, vidit omnis populus cilicium quo vestitus erat ad carnem, quod de sacco nusquam reperies; sed vel operiri, vel indui, vel præcingi, accingi, et similia, quæ ut plurimum extrinsecus fieri solent*. Porro in novo Testamento Joannes Baptista, primus pœnitentiæ præco, primus itidem congruum suæ prædicationi vestimentum, nempe cilicium, ut pœnitentiæ symbolum, prætulit : *habebat enim vestimentum de pilis camelorum*, ait Evangelista (*Matth III*). Unde constat pro vestimento illi fuisse cilicium de pilis camelorum contextum; non autem pellem cameli, aut cujusvis animalis; sicut Apostolus ad Hebræos dicit quosdam circumnisse *in melotis, in pellibus caprinis*. De quibus infra. Horum igitur exemplo, et iisdem de causis cilicium inter Christianos, præsertim vero inter monachos et eremitas, quovis tempore fuit usitatissimum, ut constat ex D. Basilio cap. 69 Regulæ, et ex Vitis Sanctorum. At non idem cilicii usus apud omnes fuit. Nam alii hac sola veste tecti et contenti, nullum alium habitum exterius præferabant : quod hic non probat Cassianus, et monachis Ægyptiis non placuisse dicit ob periculum ostentationis et inanis gloriæ : tum quia hominem exercitiis manualibus minus aptum promptumque redderet : alii vero sub aliis vestibus occultabant, ut solent nunc religiosi et pii Christiani : quod nullatenus improbandum, immo saluberrimum esse satis indicat Auctor sub finem capituli. Vide plura de cilicio et stratu cilicino in notis ad Collat. I, cap. ult.

chum semper impigrum expeditumque oportet incedere, inhabilis atque inepta sit, omnimodis refutarunt. Quod si quosdam hoc amictu circumdatos audivimus probabiles exstitisse, non ex eo nobis monasteriorum est regula sancienda, vel antiqua sanctorum Patrum sunt perturbanda decreta, quod pauci præsumentes aliarum virtutum privilegio, ne in his quidem quæ non secundum catholicam regulam ab eis usurpata sunt, reprehendi debere creduntur. Generali namque omnium constitutioni, paucorum non debet præponi nec præjudicare sententia. Illis enim debemus institutis ac regulis indubitam fidem, et indiscussam obedientiam per omnia commodare, non quas paucorum voluntas intulit, sed quas vetustas tantorum temporum, et numerositas sanctorum Patrum concordia definitione in posterum propagavit. Nec hoc sane præjudicare nobis debet ad quotidianæ conversationis exemplum, quod vel Joram sacrilegus rex Israel catervis hostium circumseptus, scissa veste, cilicium habuisse perhibetur intrinsecus (IV Reg. VI), vel quod Ninivitæ ad mitigandam Dei sententiam quæ in eos lata fuerat per prophetam, cilicii asperitate velati sunt (Jonæ III), cum et ille ita intrinsecus latenter indutus eo fuisse monstretur, ut nisi scisso desuper indumento a nemine prorsus potuisset intelligi, et isti eo tempore operimentum

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

* Cucullus, vel cucullio, vel minus Latine, cuculla, genus est vestimenti, seu amictus, caput et humeros circumambiens et protegens; unde cucullatus, id est, cucullo vel cuculla indutus (D. Ambrosius serm. ult., Sidonius lib. VII epist. 16, Petr. Cluniacens. l. III Epist. 28). Porro cucullis utebantur monachi Ægyptii, non tam ad corporis curam, ait Cassianus, quam ad monasticæ simplicitatis, et innocentie symbolum, quod etiam testatur B. Dorotheus loco superius citato: *Ferimus, inquit, et cucullum, quod innocentie signum est et puritatis. Pueri enim parvuli cucillum ferunt, non viri perfecti. Nos igitur cucillum ferimus, ut parvuli simus malitii; quemadmodum monet Apostolus: Nolite sensibus parvuli esse; malitia autem parvuli estote.* Sozomenus lib. III Histor. cap. 13 de iisdem monachis agens: *Caput, inquit, integumento, quod cucillum (κρυόλλιον) appellare solent, operiebant: quo ostenderent se vitam perinde simplicem et sinceram agere, atque pueros lacte nutritos, quorum caput ejusmodi tuius involvunt, ut tegatur simul et foveatur.* Addit Nicephorus (Lib. IX c. 14 Histor.) tegmen illud, seu amiculum acuminatum fuisse. Palladius in Historia Lausiaca cap. 37 scribit monachos Tabennenses sub Pachomio abbate cucullas habuisse crucis purpureæ figura notatas; et eos cum sola cuculla ad communionem accelerare solitos, ut superius notavimus, et cap. 41 dicit etiam virgines sanctimoniales, suo sæculo cucullis uti consuevisse. D. Hieronymus in Testamento Hilarionis cucullam nominat, sic enim scribit: *Omnes divitias suas ei relinquens, Evangelium scilicet, et tunicam sacceam*, cucullam, et palliolum.* Et communiter solent monachi cucullam vocare, non cucillum; ut et D. Benedictus cap. 55 Regulæ, ubi duplicem sive geminam assignat cucullam, alteram in hieme villosam, alteram in æstate simplicem et tenuem. In quem locum annotavit Turcrematius cucullam diversimode accipi a diversis: *Aliqui, inquit, videlicet Ultramontani, cucullam dicunt*

* Nota tunicam sacceam pro sacro, vel cilicio, de quo supra Vide Sidon. lib. VII epist. 16, et Pet. Cluniacens. lib. III.

A cilicii ostentarent, quo cunctis super imminente urbis eversione lugentibus, eodemque amictu circumdati, nullus posset a quoquam ostentatione [Al. ostentationis] notari. Quia nisi insolens sit diversitas, non offendit inæqualitas.

CAPUT IV.

De cucullis Ægyptiorum.

Sunt præterea quædam in ipso Ægyptiorum habitu non tantum ad curam corporis, quantum ad morum formulam congruentia, quo simplicitatis et innocentie observantia, etiam in ipsa vestitus qualitate teneatur. * Cucullis namque perparvis usque ad cervicis humerorumque demissis confinia, quibus tantum capita contegant, indesinenter diebus utuntur ac noctibus, scilicet ut innocentiam et simplicitatem parvulorum jugiter custodire etiam imitatione ipsius velaminis commoveantur. Qui reversi ad infantiam Christi cunctis horis cum affectu ac virtute decantant: *Domine, non est exaltatum cor meum, neque elatis oculi mei, neque ambulavi in magnis, neque in mirabilibus super me. Si non humiliter sentiebam, sed exaltavi animam meam: sicut ablactatus est super matre sua (Psalm. CXXX).*

CAPUT V.

De colobiis Ægyptiorum.

^b Colobiis quoque lineis induti, quæ vix ad cubi-

C *habitum longum et amplum, sed manicas non habentem; sicut videtur Clemens papa accipere in Clementina prima de statu monachorum; flocum vero dicit habitum, qui longas habet manicas. Alii vero cucullam nominant eum habitum qui apud alios dicitur flocus, videlicet habitum cum caputio ex omni parte clausum, longisque manicis manicatum.* Hæc ille.

^b Colobium, secundum Græcam derivationem, simplici, non gemino, scribendum (Alcuin. lib. de div. Offic. cap. 35). Est autem tunica manicis defecta, exstantibus extra eam brachiis: ἀπὸ τοῦ κολόβου, quod breve, mutilum, seu mancum significat. Porro Cassiani colobia, quibus utebantur monachi Ægyptii, non omnino manicis carebant; sed ea infra cubitum desinebant (Sophron. in Prato spirit. cap. 92, 120 et 124); vel, ut ipse loquitur, fere ad cubitorum extrema pertingebant, non humero tenus exertæ, ut Cuychio visum est. De quibus Sozomenus aliam etiam rationem tropologicam seu moralem assignans lib. III cap. 13 scribit, Ægypti monachos χειτῶνας ἀχειροδωτούς, hoc est, tunicas sine manicis habuisse; ut eo signo ostenderent manus se ab injuria et contumelia inferenda habere penitus alienas (Idem S. Dorotheus ubi supra). Porro hujusmodi colobiis similes in vestibus sacris Dalmaticas, seu tunicellas videmus (Alcuinus ubi supra cap. 37). De quibus Anselmus decretorum collector, hæc tamquam ex Eusebio (sed incertum quo) citat: *A sancto Sylvestro et presbyteris ejus colobiorum usus sumpsit initium, et Marcus, ac Julius, et Liberius ex ordine sunt usi. Post hos autem colobia in dalmaticas commutata sunt.* Hæc ille. Dicitur autem colobium alias libitonarium, vel levitonarium, Isodoro teste lib. XIX Etymolog. cap. 22: *Libitonarium, inquit, est colobium sine manicis, quali monachi Ægypti utuntur.* Meminit et D. Hieronymus præfatione in Regulam sancti Pachonii. Dicebatur et lebeton, vel lebitum eodem significato; unde in Vita ejusdem Pachonii hæc habentur: *In tanta vero vestimentorum penuria se con-*

epist. 28, Tract. 21 in Regulam D. Bened.

torum ima pertingunt, nudas de reliquo circumferunt manus, ut amputatos habere eos actus et opera mundi hujus suggerat abscissio manicarum, et ab omni conversatione terrena mortificatos eos velami-

nis linei doceat indumentum, audiantque per hoc Apostolum quotidie dicentem sibi : *Mortificate membra vestra, quæ sunt super terram* (Coloss. III). Illud quoque ipso habitu protestante, *Mortui enim estis,*

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

*strinxerant, ut nunquam lebetone alio uterentur; nisi cum indumenti sordes necessitas coegisset eluere. Lebeton autem linea vestis erat instar colobii, qua monachi utuntur hodie per Thebaidem et Ægyptum. Hæc ibi. Sed et inter Institutiones ejusdem Pachomii apud Palladium in Lausiaceis habetur: Noctu habeant lebitones lineos, succinti. Cur autem lineis potius colobiis quam laneis uterentur illi monachi in illa eremi austeritate, causa multiplex et obvia esse potuit, vel quod vestes linæ, ut viliores et abjectiores, ita etiam calidis illis regionibus fuerint aptiores, et commodiores; vel quod ab exemplo et traditione Apostolica id acceperint. Certe Eusebius lib. I Histor. cap. 24 scribit ex Egesippo Jacobum apostolum fratrem Domini numquam induisse laneam vestem, sed sola sindone linea usum. Rationem aliam, eamque moralem, indicat Cassianus, quod lineo illo habitu, seu velamine significaretur eos ab omni conversatione terrena mortificatos, et mundo mortuos esse; quandoquidem mortuorum corpora linteis involvi soleant; sicut et Christus pro nobis mortuus legitur involutus in sindone munda (Matth. XXVII). Eo enim spectare videtur Cassianus ex sententiis Apostoli ab eo citatis. Cujus etiam significationis ratio est, quia linum, ut in telam redigatur, multis rationibus maceratur, tunditur, torquetur, ac suo modo mortificatur. Probabile etiam vestibus lineis uti voluisse propter munditiam et candorem, ad designandam innocentiam et puritatem, quam sectabantur, juxta illud Ecclesiastæ cap. IX: *Omni tempore vestimenta tua sint candida.* Cæterum de colore colobiorum, aut aliarum vestium curiosus inquirere non videtur operæ pretium; cum constet pauperes illos, et summæ paupertatis cultores eremicolas in illa vitæ austeritate non aliis quam simplicissimis et vilissimis indumentis uti potuisse, nec uno eodemque habitu omnes universim ac perpetuo usos fuisse; sed pro diversitate locorum, temporum, facultatum, aut varia traditione majorum, vel seniorum, diversis. Primum enim therapeutæ illi Alexandrini, hoc est antiquissimi monachi apostolorum discipuli candidati, i. albis induti, a Philone describuntur. *Ubi vero, inquit (Lib. de Vita contempl.), convenere candidati, et læticum summa gravitate, etc. Testis etiam Clemens Alexandrinus (Lib. II Pædag. c. 10, et lib. III c. 11) Ægyptios albis fere uti solere, ritu genti peculiari, idemque vestes albas utpote naturales, non tinctas, et fullonem, ut ait interpres, non experta Christianis maxime commendat, easque tincturis omnibus præfert (Lib. de Pallio). At e diverso multa sunt, quæ monachos doceant atris vestibus olim usos fuisse. Nam imprimis Christianos perfectioris vitæ cultores pallio indutos fuisse more philosophorum testatur, sibi que hoc nomine gratulatur Tertullianus peculiari libro de hac re edito. At pallium philosophicum, et ad Christianos translatum nigrum fuisse, subindicat D Hieronymus epist. 23, ubi de Christianis agens, qui propter viliores habitum a gentilibus, nonnumquam etiam a pseudo-Christianis riderentur: *Nos, inquit, quia serica veste non utimur, monachi vocamur: si tunica non canduerit, statim illud e trivio: impostor, et Græcus est.* At multo clarius id constat ex vetere historia (Apud Surium tom. VI cap. 9). Nam in Vita SS. Gallactionis et Epistæmi martyrum, qui sub Decio passi sunt, hæc scriptor. *Eos, inquit, qui sunt nigro pallio induti, dixit similes esse angelis, nimirum qui se a mundo separant, et ab his quæ sunt mundi: et servant virginitatem, et elegerunt habere vitam Christo consimilem. At***

hæc pullam et fuscam vestem, ut monachis et sanctionalibus maxime usitatam commendant Patres, D. Hieronymus epist. 15 ad Marcellam. *Tunicam, inquit, fusciorum induta se repente Domino consecravit.* Et Augustinus epist. 199 ad Ediciam indicat fuscam vestem quam vocat nigeilam, fuisse tunc insigne continentiam profitentium. Denique D. Bernardus lib. ad sororem: *Nigra vestis insinuat humilitatem mentis.* Et ad eundem Bernardum scribens Petrus Cluniacensis: *Visum est, inquit, magnis Patribus illis nigrum hunc, de quo agitur, colorem, magis humilitati, magis penitentior, magis luctui convenire. Quibus studiis quia totiam monachi vitam invigilare oportet, decreverunt, ut color moribus, vestes virtutibus, qua possent cognatione jungerentur, etc.* His accedit quod a colore vestium Benedictini, in Jure Canonico et passim apud Canonistas monachi nigri nuncupantur: quo etiam colore in habitu usum esse D. Benedictum testantur Raphael Volaterranus lib. XXI Anthrop. et Chronicon cassinense lib. IV cap. 115, idemque confirmant Patres Cassinenses in declaratione Regulæ (Cap. 55) his verbis: *Propter hanc causam in statu monastico varius inolevit mos, et color vestium: nos autem assumpsimus colorem nigrum, beatiss. patrem nostrum Benedictum sectantes, qui (ut legimus) nigro usus est colore.* Hæc illi. Est porro observandum, quod D. Basilius epist. I ad Gregorium Nazianzenum et in Regulis fusius disputatis quæst. 22 multa dicit de habitu monachorum; at de colore nihil: nisi ut concolor et uniformis sit habitus: sicut nec Cassianus toto hoc libro, quo habitum monachorum describit. Unde D. Benedictus, veterum illorum monachorum et anachoretarum exemplis et institutis egregie imbutus, suos cœnobitas monet (Cap. 55 Reg.), *ne de colore aut grossitudine vestium, aut rerum hujusmodi causentur* (hoc est, querulentur, aut murmurent); *sed quales, inquit, inveniri possunt in provincia qua degunt, aut quod vilius comparari potest.* Cæterum quid posterioribus sæculis de vestibus Benedictinorum earumque coloribus, et aliis conditionibus statutum sit, latius in celebri Constitutione Clementis V, cujus hæc sunt verba memoriæ commendanda: *Ne in agro Dominico, sacra videlicet Monachorum Nigrorum religione, indecorum aliquid obrepat, aut vitiosum quidquam perniciose in segetem coalescat; sed ut in illa potius flores honoris et honestatis fructus in ubertate succrescant: eis in vestibus inordinatum omnem, seu exquisitum ornatum, aut cultum, necnon in cibis, et potibus, equitaturis, et lectisterniis quemvis notabilem interdicens excessum, statuimus, ut superior vestis ipsorum habitui (i. floco, cucullæ, vel scapulari, ait glossa) proxima (nempe toga) nigri, brunni, aut albi coloris existat juxta morem apud eos servari solitum in regione, qua degunt: nec in qualitate panni regularis excedatur modestia, nec quærratur quod pretiosius, aut subtilis, sed quod utilius valet inveniri, etc.* Ubi glossographus ad illa verba: *Nigri, brunni, aut albi: Hos tres, inquit, colores permitiendo, alios omnes, vel misculos prohibet, quod multi non ponderant. Quod ergo dicit Regula (nempe D. Benedicti ubi supra) de colore non causentur monachi, non intendit quod omnibus coloribus liceat eis uti: nam etiam sæcularibus clericis sunt quidam interdicti. Devota et honest. Cleric. cap. Clerici, Lib. III Decretal. tit. I). Sed hoc intendit, quod non causentur inter colores permissos, quod iste sit fixior, pulchrior, vel melior illo.* Subdit deinde glossographus rationem, cur illi colores præ aliis sint permissi. *Isti colores sine tinctura ex lana possunt haberi, et ideo magis approbati. Hæc ibi, quæ hic ex occasione refertur operæ pretium dicitur*

et vita vestra abscondita est cum Christo in Deo (Col. 111). Et iterum : Vivo autem jam non ego, vivit vero in me Christus. Mihi quidem mundus crucifixus est, et ego mundo (Galat. 11).

CAPUT VI.

De rebrachiatoriis.

^a Gestant etiam resticulas duplices, laneo plexas subtegmine, quas Græci ἀναβολάς, nos vero succinctoria, seu redimicula, vel proprie rebrachiatoria possumus appellare. Quæ descendunt per summa cervicis et e lateribus colli divisa, utrarumque alarum sinus ambiunt, atque hinc inde succingunt, ut constringentia latitudinem vestimenti ad corpus contrahant atque conjungant, et ita constrictis brachiis impigri ad omne opus expeditique reddantur, illud

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

^a Locus subobscurus, et voculis nimis multis, quasi synonymis, ad rem eandem explicandam adhibitis, obscuratus potius, quam illustratus : quarum singulæ proinde explicandæ (Vide Nicephor. lib. IX c. 15). Resticulas duplices laneo plexas subtegmine interpretor funiculos, seu fasciolas filo laneo textas hinc inde sub axillis dependentes, quibus illi monachi vestes inferiores et laxiores circa pectus et lumbos succingebant et constringebant, ut Cassianus ipse exponit, quod Galli dicunt, *trousser les vestemens*, ut solent Franciscani vestes cingulo aut fune coercere, ne impedimento sint opus aut iter agentibus. Est enim resticula diminutivum a *reste*, id est, fune, ut notum est. Subtegmē, vel, ut Junio Nomenclatori placet, subtemē, quod stamini subeat, filum dicitur, quod inter stamina discurrit, vel quod stamini intextitur : unda et trama dicitur, quia telam trameat : Gallis *trame*, ou *traime du tisserand*. Succinctorium, idem quod succingulum, quo vestes colligebant et succingebant, ut dictum est. Redimiculum poetis dicitur fasciola a mitra muliebri, seu sacerdotali dependens ; Græci ταινίαν vocant. Virgil. IX Æneid. :

Et tunicæ manicas, et habent redimicula mitræ.

Et Ovid. X Metam. :

Redimicula pectore pendent.

Sed magis apposite ad hunc locum exponit Isidorus in hunc modum : *Redimiculum est quod succinctorium seu brace nuncupamus, quod descendens per cervicem, et a lateribus colli dimissum utrarumque alarum sinum ambit, atque hinc inde succingit, ut constringens latitudinem vestiat corpus, atque conjungendo componat ; hoc vulgo brace, quasi brachiale, vocant, quamvis nunc non brachiorum, sed renum sit cingulum.* Hæc Isidorus (Lib. XIX Etymol. c. penult.). Ex quibus colligo rebrachiatoria Cassiano idem significare quod Isidoro brace, seu brachiale ; quamquam brachialia proprie dicuntur brachiorum ornamenta, sicut frontalia frontis, et tibialia tibiæ. Porro neque his vocabulis contentus Cassianus etiam Græcum addidit ἀναβολάς, pro quo in plerisque vetustioribus exemplaribus legitur *analabois* : Dionysius vero Carthusianus habet *anabore* ; utrumque mendosum ac barbarum (Vid. Suid. verb. ἀναβολή). Est autem ἀναβολή idem quod remora, aut suspensio, ut notum est, qua significatione cum illis synonymis apte congruit. Alii legunt ἀναβόλαια vel ἀναβόλαδια, eadem derivatione et significato : etsi *anaboladium* Isidorus (Ubi supra) exponit *amicitorium lineum feminarum, quo humeri operiuntur, quod Græci et Latini sindonem vocant.* Porro his affine vocabulum *analabus* exstat apud B. Dorotheum in doctrina prima ; at significatione longe ab his diversa. Is enim vestes monachorum commemorans, earumque rationes et mysteria exponens ;

A Apostoli præceptum studentes omni virtute complere. Quia non solum mihi, sed etiam his qui mecum sunt, ministraverunt manus istæ, neque gratis panem ab aliquo manducavimus, sed in labore et fatigatione nocte ac die operantes, ne quem vestrum gravaremus (Actor. XX). Et, Si quis non vult operari, nec manducet (II Thessal. 111).

CAPUT VII.

De mafortibus eorum.

Post hæc angusto palliolo tam amictus humilitatem quam vilitatem pretii, compendiumque sectantes, colla pariter atque humeros tegunt, quæ ^b mafortes tam nostro quam ipsorum nuncupantur eloquio, et ita ^c planetarum atque birrorum pretia simul, ambitionemque declinant.

B *Habitus noster, inquit, is est, tunica absque manicis, et zona pellicea, analabus et cucullus.* Quid vero sit *analabus*, sive *anabalus*, infra exponit. *Analabus in crucis modum ponitur. Super humeros autem nostros crucis signum deferimus, ex eo quod dicitur : Tolle crucem tuam, et sequere me.* Rursus infra : *Habemus et analabum, id est, scapulare ab humeris pendens, quod est crux.*

^b In plurali ; mafors, vel mavors in singulari, alias maforte, vel mavorte. De qua Isidorus : *Stola, inquit, Græce vocatur, quod supermittatur ; eadem et ricinium Latino nomine appellatur, eo quod dimidia ejus pars retro rejicitur, quod vulgo mavortem dicunt.* Hæc ille (Lib. XIX Etymol. cap. 25). Sozomeni interpres vocat *humeralē* (Lib. 111 Hist. cap. 13). Meminit et D. Hieronymus epist. 22, ad Eustochium, ubi virgines quasdam laxiore utentes mavorte perstringit his verbis. *Et per humeros hyacinthinalæna mavorte volitans.* Habes etiam appellatam *maphortem*, seu *mavortem*, in Actis martyrii S. Pauli apostoli, quæ feruntur Lini nomine, cum agitur de Plautillæ velamine, maphorte dicto, Paulo exhibito. In Actis insuper sanctorum martyrum Faustæ et Evilasii, quorum fragmentum recitat Beda in Martyrologio 20 Septemb. hæc de maphorte : *Jussit Faustam nudam, et sine maphorte flagellatam, incarceratam, caput terebrari, etc.* Quid autem sit mafors, vel mafors satis clare depingit Cassianus, angustum scilicet pallium, quo colla atque humeros tegebant ; quod non absimile videtur fuisse ad eo palliolo, quod nunc abbates et alii quidam religiosi gestare solent, quod et Itali mafortem vocant, affini certe nomenclatura.

^c Planetas alli, Dionysius *planicas* exponit. Videtur mihi planetica diminutivum a planeta, quæ in vestibus sacris alio nomine casula dicitur, quasi parva casa, quia totum hominem, instar casæ, antiquitus tegebat (cujusmodi etiamnum in quibusdam monasteriis exstant planetæ, seu casulæ omni ex parte clausæ, et rotundæ). Hujus ergo similitudine planetica sive planica, dicebatur vestis ampla et splendida, ad pompam et ostentationem composita, et in modum planetæ seu casulæ totum hominem circumdans, quam putant nonnulli derivatam a verbo *πλανόμααι*, quod est vagor, seu erro ; eo quod sua prolixitate et amplitudine undique diffleret, et velut oberraret. Unde Isidorus : *Casulas, inquit, Græci planetas dictas volunt, quia oris errantibus evagantur, sicut stellæ, planetæ, id est, vagæ, suo errore, motuque discurrunt* (Lib. XIX cap. 24). Planetam itaque merito opponit Cassianus mavorti, utpote simplici et angusto palliolo. Et Isidorus in Regula planetas semiliter et birros suis monachis interdixit, ut notavit Ciaconius. Porro birrus et birrum masculino et neutro genere dictum reperitur ; de quo Cælius Rhod. (Lib. XVI cap. 10) in antiquis Lectionibus :

CAPUT VIII.

De melote, et pelle caprina.

Ultimus est habitus eorum pellis caprina, quæ

A ^a melotes, vel pera appellatur, et baculus, quæges nt ad imitationem eorum qui professionis hujus præfiguravere lineas in veteri Testamento (*Vide supra*

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

Romanam fuisse vestem Græci scribunt, et confirmat lib. IV Martianus historicus. Birrus, inquit, et tunica nomen vestis habent. Verum quænam, aut cujusmodi vestis fuerit, non omnes consentiunt. Nonnulli birrum exponunt sericam, aut pretiosam vestem, ut Zonaras et Theodorus interpretantes canonem duodecimum Concilii Gangrensis, in quo de birris sit mentio, quem refert Gratianus dist. 30 his verbis: *Si quis virorum putaverit sancto proposito, id est, continentie convenire, ut pallio utatur, tamquam ex eo justitiam habeat, et reprehendat et judicet eos qui cum reverentia birris utuntur, vel alia veste communi, quæ in usu est, anathema sit.* Probabilius alii censeant birrum fuisse genus pallii brevioris, ecclesiasticis etiam id temporis usitatum; et hunc canonem editum esse adversus quosdam monachos Eustatianos, qui palliis oblongis more philosophorum induti, eoque habitu, quasi sanctitatis aut sapientiæ nota gloriantes et superbientes, cæteros etiam ecclesiasticos aspernabantur et condemnabant, qui birris aut alio breviori uterentur indumento. Fuisse autem hujusmodi habitum etiam clericalem et ecclesiasticum, et non modo clericis inferioribus, sed et episcopis usitatum, declarant in primis Acta martyris D. Cypriani, in quibus legitur ipsum, cum jam decollandus esset, primum exuisse se birro, vel, ut alia Acta habent, lacerno birro; inde vero spoliasset se dalmatica vel tunica, atque in linea remansisse, et sic expectasse spiculatorem. Ex quibus colligit card. Baron. (An. 261) episcoporum fuisse antiquum habitum, ut primo vesti communi superinduerent lineam, sive lineum indumentum, quod vulgo rochetum vocant: deinde vero solutam tunicam manicatam, alio nomine dalmaticam, ac denique palliolum breve, seu birrum humeros tantum et brachia tegentem quo itidem habitu hodie uti videmus, qui ex regularibus ad eam dignitatem provehuntur. Constat præterea testimonio sancti Augustini clericos in Africa uti consuevisse linea tunica, et birro; sed episcopos birro pretiosiore. Nam ser. 50 de diversis, quo suorum clericorum disciplinam componit, hæc ait: *Nemo det birrum, vel tunicam lineam, vel aliquid, nisi in commune. De communi accipiam mihi ipsi.* Et paulo post: *Affer mihi birrum pretiosum: forte decet episcopum; quamvis non deceat Augustinum pauperem, de pauperibus natum.* Hæc Augustinus. Notum etiam ex Gregorio Turonensi (Lib. II Hist. cap. 4) S. Bricium episcopum falso accusatum ad probandam suam innocentiam prunas ardentes in birro suo detulisse ad sepulcrum usque S. Martini, birro prorsus inusto et illæso. Eandem quoque consuetudinem viguisse in Ecclesia Orientali, ut episcopi super tunicam birro induerentur, ex iis quæ scribit Palladius (Laus. cap. 51, ut citat Baronius ubi supra) de S. Athanasio episcopo Alexandrino possumus colligere, dum ait eum tunica, birroque vestitum secessisse. Porro birrum vile, aut pretiosum, ad libitum cujusque esse potuisse ex sententia D. Augustini superius recitata certum est: pretiosiores vero fuisse birros Atrebatenses et Canusinos Flavius Vopiscus in Carino imperatore testatur, ubi inter alia scribit: *Donati sunt ab Atrebatibus birri petiti, donati birri Canusini.* Quibus verbis indicat Atrebatenses in Galliis, birros, seu βίρρους (ut alii legendum putant) pretiosos in turpes scenorum usus turpiter profudisse: quo etiam spectat illud D. Hieronymi in Jovinianum: *Nunc lineis et sericis vestibus, ac Laodiceæ indumentis ornatus incedis* (Lib. II, cap. 13). Ubi Marianus in Scholiis addit: *Delicatæ mollesque lineæ vestes apud Atrebatenses et Laodicensis fiebant; qua gloria insignes sunt etiam hodie aliqui inferioris Germaniæ populi, ut Lillæ op-*

pidum, et Hollandia provincia. Suidas ἀτραβάτινα, χλαμύδας vocat, pro quo Robert. Stepha. correxit ἀτραβάτινας. Sulpitius quoque Severus, ubi in ecclesiasticorum quorundam luxum invehitur, nominat birrum rigentem, et fluentem lacernam (Dial. III, c. 14): Hujusmodi ergo birros aut byrros hoc loco notatos intellige, pretiosos scilicet, et sumptuosos, quos Sulpitius rigentes vocat, quorum pretia ambitionemque monachi Ægyptii declinantes, iis rejectis capita sua mavortibus vilibus tegebant: cum alioqui birrus a mavorte quoad formam brevitatemque parum aut nihil differret: unde et birretum diminutivum a birro Gallis est parvum pileum: sicut et mavortes, quibus Ægyptii monachi utebantur, ad declinandum pretia birrorum, capitis quoque erant tegumenta.

^a Melotes, vel melota, Græca vox pellem ovinam, aut caprinam simul cum lana corpori detractam significans; aut vestem ex ejusmodi pellibus aptatam et confectam: μῆλον enim Græce, Latine ovis dicitur (Niceph. lib. IX, c. 15). D. Hieronymus in Vita Hilarionis alio nomine pellicum ependytem nuncupat, quem alii penulam, alii tunicam interpretantur. In hujusmodi pellibus, seu melotis scribit Apostolus quosdam patres veteris Testamenti circumiisse, hoc est, oberrasse, ut profugos, aut peregrinos (Hebr. XI): haud dubie respiciens ad prophetas, potissimum ad Eliam, et pallii ejus hæredem Elisæum. Nam pallium Eliæ Septuaginta μελωτέν appellant, III Reg. IX et IV Reg. II. Unde et ipse homo pilosus dictus est IV Reg. I, quod non tam de barba et coma, quam de veste intelligendum. Hinc D. Hieronymus epist. 28, *Helias, inquit, igneo curru raptus ad cælum, melotem reliquit in terris.* Horum exemplo melotem etiam habuisse legitur sanctus Antonius, de qua jam moriturus dixit: *Melotem et pallium tritum, cui superjaceo, Athanasio episcopo date, quod novum ipse detulerat.* (Athanas. in Vita S. Antonii). Eodemque imitandi studio Sozomenus lib. III cap. 13 monachos Ægyptios pellibus indutos fuisse commemorat, quas διφθέρας vocat, hoc est, penulas pelliceas, seu lacernas scortas et villosas; hujusque indumenti rationem exponit his verbis: *Isti ad exemplum Eliæ Theshitis pellibus se induebant, ut singuli ex pelle corpori circumjecta virtutem prophetæ semper in memoriam revocantes strenue contra cupiditates venereas confligerent.* Hæc ille. In Regula etiam S. Pachonii apud Palladium legitur hic articulus: *Habeat unusquisque pellem ovillam albam laboratam, absque ea neque comedant, neque dormiant* (In Lausia. c. 38). Idemque confirmat D. Hieronymus præfatione in eandem Regulam. Denique etiam P. N. S. Benedictum melote usum fuisse plane colligitur ex Dialogo D. Gregorii Magni (Lib. II, cap. 7), ubi refert quod cum S. Maurus ad jussionem abbatis super aquas ambulasset, ut puerum ex aquis eriperet, et hoc miraculum S. Benedictus non suis meritis, sed illius obedientiæ deputaret, in hac mutuæ humilitatis amica contentione, puerum illum veluti arbitrum intercessisse, ac dixisse: *Ego cum ex aqua traherer, super caput meum melotem abbatis videbam, atque ipsum me ex aquis educere considerabam.* Hæc ibi. Porro mirum videri potest quod Cassianus melotem non solum hoc loco, sed et Collat. II, cap. 3, peram appellasse videtur: *Cum accepissemus, inquit, peram et baculum, ut ibi moris est, monachis universis iter agentibus.* Sed et Isidorus eodem modo peram pro melote interpretatur: *Melotes, inquit, quæ etiam pera vocatur, pellis est caprina a collo pendens præcincta usque ad lumbos, etc.* (Lib. XIX. Etymol. cap. 34). Quibus tamen non obstantibus in eam opinionem propendeo, ut peram pro penula hic et alibi positam existimem, vitio scripto-

cap. 2). De quibus Apostolus : *Circumierunt* (inquit) *in melotis et in pellibus caprinis egentes, angustiati, afflicti, quibus dignus non erat mundus, in solitudinibus errantes, et in montibus, et in speluncis, et in cavernis terræ* (Hebr. xi). Qui tamen habitus pellis caprinæ significat mortificata omni petulantia carnalium passionum debere eos in summa virtutum gravitate consistere, nec quidquam petulcum vel calidum juventutis ac mobilitatis antiquæ in eorum corpore residere.

CAPUT IX.

De baculo.

Nam et ^a baculum gestasse eosdem viros, etiam Elisæus, qui unus ex ipsis est, docet, cum dicit ad Giezi puerum suum, mittens eum ad suscitandum filium mulieris : *Tolle baculum meum, et currens vade,*

A pone eum super faciem pueri, ut vivat (VI Reg. iv). Quem utique non dedisset ei propheta gestandum, nisi eum manu sua solitus esset jugiter circumferre. Cujus gestatio spiritualiter monet, numquam debere eos inter tot oblatrantes vitiorum canes, et invisibiles nequitiarum spiritualium bestias, inertes incedere (de quibus beatus David liberari postulans dicit : *Ne tradas, Domine, bestiis animam confidentem tibi* (Psal. lxxiii), sed irruentes eas retundere crucis signaculo, ac longius propulsare, atque, adversum se sævientes, jugi memoria Dominicæ passionis, et imitatione illius mortificationis exstinguere.

CAPUT X.

De calceamentis eorum.

B Calceamenta vero velut interdicta evangelico ^b *præcepto recusantes, cum infirmitas corporis, vel*

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

rum aut librariorum ; ac proinde legendum esse : *melotes, quæ penula appellatur* (Cap. 10). Quis enim credat monachos illos tam religiose aut scrupulose a calceamentis abstinnisse, quod putarent illa Dominico præcepto fuisse interdicta, ut infra dicitur : *peram vero pro melote et familiari indumento habuisse ; cum iisdem locis ac sententiis Evangelicis pera simul cum calceamentis prohibeatur* (Matth. x, et Lucæ x) ? Præsertim cum apud probatos auctores tum sacros, tum profanos pera nihil aliud significet quam loculum aut sacculum, in quo pastores aut viatores cibum diurnum seu viaticum recondere solent : quo etiam modo accipitur in Evangelio. Lucæ x : *Nolite portare sacculum, neque peram.* Et Lucæ xxii : *Quando misi vos sine pera et baculo, et alibi.* De penula vero hæc habet Nic. Perottus, et ex eo Ambr. Calepinus, quæ satis ostendunt penulam cum melote convenire : *Penula, inquit, vestis densa ac vilis, quæ nebuloso ac pluvioso tempore supra tunicam assumitur loco pallii, ad arcendas a corpore pluvias : hæc si ex pellibus erat, scortea vocabatur.* De qua *Martialis lib. xiv :*

Ingrediare viam cælo licet usque sereno ;
Ad subitas numquam scortea desit aquas.

Hæc, et alia apud ipsos, et alios auctores.

^a Monachos Thebaidis baculum itineris socium habuisse testatur D. Hieronymus præfatione in Regulam S. Pachomii (In Vita Hilarionis). Et S. Antonius, eodem Hieronymo teste, baculum gestare solitus : unde et baculo instructus pingi solet. Quod si moralia requirit lector, multa hujusmodi, et Cassiani dictis admodum consona petere poterit ex Petro Berchorio, qui multiplicem baculi moralis speciem ex diversis Scripturæ locis satis apposite et ingeniose, rudi licet stylo, colligit et exponit (In Dictionario, verbo Baculus). Alia itidem satis consentanea de baculo ejusque significationibus habet Pagninus in Isagoge lib. i cap. 18.

^b Illo nimirum, quod apud Matthæum et Lucam exprimitur his verbis : *Nolite portare sacculum, neque peram, neque calceamenta* (Matth. x, Luc. x). Quæ verba monachi illi sic accipiebant, ut inde colligerent calceamentorum usum apostolis et eorum sectatoribus, id est, monachis et perfectioris vitæ cultoribus fuisse interdictum ; et proinde nudis et discalceatis pedibus incedendum esse. Ita illi suo more, et pro suo captu, et simplicitate verba Scripturæ nimis rigide et secundum litteram, ut dicitur, seu verborum sonum interpretari soliti : more etiam primorum Christianorum, qui quidquid ex Evangelio audirent, vel ex fervore, vel ex simplicitate tamquam præceptum amplectebantur, nihil de consiliorum

et præceptorum distinctione cogitantes. Verum aliis prudentioribus parum solida et probabilis visa est ista sententia. Nam ut vere diceretur hoc præceptum apostolis pro tempore, hoc est, initio prædicationis fuisse impositum, non tamen sequeretur fuisse perpetuum ; maxime cum a Christo videatur postea revocatum in nocte cænæ ; quando dixit eis : *Quando misi vos sine pera et calceamentis, etc.* (Luc. xxii), ut notat D. Chrysostomus homilia 9 in Epist. ad Philippenses : multo minus ad alios extendi debere, tamquam universale præceptum. Neque vero credibile est aut Christum ipsum aut apostolos nudis omnino pedibus incessisse : cum de Christo dixerit Joannes Baptista Matth. iii : *Fortior me est ; cujus non sum dignus procumbens solvere corrigiam calceamentorum ejus.* Sed et Marcus, veluti præcavere volens ne quod Matthæus scripserat, perperam intelligeretur, scripsit sandalia apostolis fuisse concessa. *Sed calceatos, ait, sandaliis.* Quibus verbis indicat Christum voluisse, aut certe permisisse apostolis calceatos esse sandaliis. Unde et Petro apostolo dixit angelus Act. xii : *Calcea te caligas tuas,* ubi Græce habetur *σανδάλια*. Hinc D. Augustinus lib. ii de Consensu Evangel. cap. 30 et alii censent illa tantummodo calceamenta apostolis fuisse prohibita, quæ totum pedem tegerent, quæque proprie *υποδήματα*, sive calceamenta vocarentur : sandalia vero pro more illius regionis illis fuisse concessa, quibus sola pedis planta tegebatur, superiore parte nuda et detecta. Hujusmodi enim calceamenti genus vocari sandalia et soleas indicat Augustinus. Quia ergo Christus et apostoli, ut est verisimile, pro more illius gentis maxime a pauperibus recepto, utebantur sandaliis, noluit Dominus suos discipulos in prædicationem ituros mutare sandalia, aut de calceis comparandis esse sollicitos ; ut hoc etiam habitu humilitatem, poenitentiam, et rerum humanarum contemptum exhiberent. Hoc igitur exemplo et ratione adducti monachi illi, cum in Evangelio legerent calceamenta apostolis fuisse prohibita, sandalia vero minime, verbis Scripturæ simpliciter inhærentes, et aliquid etiam spirituale, seu morale, quod hic tangitur, in eis attendentes, a calceamentis velut interdictis Evangelico præcepto, religiose abstinebant, et eorum usu repudiato sandaliis utebantur, vel, ut Cassianus loquitur, *caligis suos muniebant pedes ;* quibus verbis et sequentibus aperte indicat se caligas pro sandaliis, hoc est, pro pedum, non tibiæ tegumentis, accipere juxta prædictum Scripturæ locum (Vide Baron. t. I. Annal. an. 57, et Molanum lib. de Pict. et Imag. c. 82). Eadem vero imitatione consuevisse plerosque monachos olim sine calceis, seu nudis pedibus, vel tantum soleis incedere testatur D. Gregorius Nazian-

matutinus hiemis rigor, seu meridiani æstus fervor A exegerit, tantummodo caligis suos muniunt pedes : hoc interpretantes usu earum vel Dominica permissione signari, ut si in hoc mundo constituti cura et sollicitudine carnis hujus omnimodis exuti esse non possumus, nec ab ea penitus prævaletur absolvi; saltem occupatione levi et implicatione tenui necessitatem corporis explicemus, neve animæ nostræ pedes, qui expediti ad spiritualem cursum, et prædicandam Evangelii pacem semper esse debent parati, quibus post odorem unguentorum Christi currimus (Cant. I), et de quibus David : *Cucurri, inquit, in siti* (Psalm. LXI) Et Jeremias : *Ego autem non laboravi te sequens* (Jerem. XVII), morticinis hujus sæculi

curis patiamur involvi, de his scilicet cogitantes, quæ non ad supplendam necessitatem naturæ, sed ad superfluum noxiamque pertinent voluptatem. Quod ita implebimus, si secundum Apostolum *carnis curam non fecerimus in desideriis* (Rom. XIII). Quibus tamen caligis quamquam licito utantur, utpote Domini mandato concessis, nequaquam tamen pedibus ea inhærere permittunt, cum accedunt ad celebranda, seu percipienda sacrosancta mysteria, illud æstimantes etiam secundum litteram custodiri debere, quod dicitur ad Moysen, vel ad Jesum filium Nave : *Solve corrigiam calceamenti tui; locus enim in quo stas, terra sancta est* (Exod. III, Josue V).

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

zenus orat. 1 de pace, ubi inter exercitia monachorum ponit pedes nudos apostolicis similes. Idemque haud obscure indicat D. Hieronymus, dum Joviniana-

B num monachum apostatam ita suggillat : *Antea nudo eras pede : modo non solum calceato, sed et ornato.*

LIBER SECUNDUS.

DE CANONICO NOCTURNARUM ORATIONUM ET PSALMORUM MODO.

CAPUT PRIMUM.

^a Duplici igitur hoc, quod diximus, cingulo Christi miles accinctus, interim qui modus canonicarum orationum psalmorumque sit in partibus Orientis a sanctis patribus antiquitus statutus, agnoscat. De qualitate vero earum, vel quemadmodum orare secundum Apostoli sententiam (I Thess. V), *sine intermissione* possimus, suis in locis cum seniorum Colationes cœperimus exponere, quantum Dominus dederit, proferemus (Coll. 9 cap. 3, 6 seq., et Coll. 10 cap. 7).

CAPUT II.

De diversitate numeri, qui ad decantandos psalmos per universas provincias sit statutus.

Multos namque comperimus per alias regiones

pro captu mentis suæ habentes quidem, ut ait Apostolus (Rom. X), *zelum Dei, sed non secundum scientiam*, super hac re^b diversos typos ac regulas sibi met constituisse. Quidam enim vicos, seu tricenos psalmos, et hos ipsos antiphonarum protelatos melodiis et adjunctione quarumdam modulationum debere dici singulis noctibus censuerunt: alii hunc modum etiam excedere tentaverunt; nonnulli decem et octo; atque in hunc modum diversis in locis diversum canonem agnovimus institutum, totque prope modum typos ac regulas vidimus usurpatas, quot etiam monasteria cellasque conspeximus (Vide infra ad cap. 8 hujus lib.). Sunt quibus in ipsis quoque^c diurnis orationum officiis, id est, Tertia, Sexta,

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

^a Nempe corporali et spirituali, de quibus supra (Cap. 2 et ult. lib. 1) : corporali quidem, quo succinctus monachus ad omnes usus et opera externa sit expeditior; spirituali, hoc est, mortificatione membrorum, in quibus luxuriæ seminaria continentur.

^b Typum alias canonem vocat; alias regulam aut constitutionem, alias modum et rationem; sicuti etiam accipit S. Ambrosius epist. 68, cum ait : *Posse typum aliquem reperiri, quo possit auferri fratrum discordia.*

^c Cur in officiis diurnis Primam quam vocamus, hic et alibi obmiserit, et solummodo Tertiam, Sextam et Nonam nominarit (L. III, c. 3 et 4), ratio esse videtur, quod Prima tunc temporis apud Orientales vel non erat in usu, ut infra dicitur plenius, vel simul cum Laudibus jungebatur, et uno nomine Matutinæ solemnitate, seu matutinalis officii censebatur. Quo quidem tempore constat tres istas horas canonicas propriissime diurnas fuisse appellatas. Nam vespere quodammodo mediæ erant, cum extrema parte diei, et completo, sive complete, ac desinente die; Completorium vero sub initium noctis, et primis se-

jam noctis tenebris intendentibus celebrandum esset; teste D. Basilio in Regulis fusius disput. quæst. 37. Porro circa nomina istarum horarum, ut earum ratio cognoscatur, tria sunt hoc loco notanda documenta, scitu necessaria (Bellarmin. lib. 1 de Bon. Oper. in partic. cap. 11). Primum nomina horarum canonicarum proprie ad eas horas accommodata esse, quæ apud veteres erant in usu, quæque inæquales et antiquariæ dici solent, quarum initium ducebatur ab ortu solis; ita ut prima hora diceretur, quæ erat prima ab ortu solis; secunda, quæ erat secunda ab eodem solis exortu, et sic deinceps. Dicuntur autem inæquales, quoniam cum per totum annum in duodecim horas diem artificialem veteres distribuerent, et in totidem noctem; necessario fiebat, ut in æstate longiores essent horæ diurnæ nocturnis; et contra in hieme nocturnæ diurnis. Secundum, officium trium horarum, scilicet Tertiæ, Sextæ, Nonæ, illis ipsis horis regulariter et canonicè celebrandum esse. Quoniam autem horæ illæ inæquales jam non sunt amplius in usu, propterea tempora illa accipienda sunt, quæ horis illis in nostris

Nonaque id visum est, ut ^a secundum horarum modum in quibus hæc Domino redduntur obsequia, psalmodum et orationum putarent numerum coæquandum : nonnullis placuit senarium numerum singulis diei conventibus deputari. Quapropter necessarium reor antiquissimam patrum proferre in medium constitutionem, quæ nunc usque per totam Ægyptum a Dei famulis custoditur, quo ^b novelli monasterii in Christo rudis infantia antiquissimorum potius patrum vetustissimis institutionibus imbua-

CAPUT III.

De uniformis regulæ per totam Ægyptum custodia, et de electione eorum qui fratribus præponuntur.

Itaque per universam ^c Ægyptum et Thebaidem, **B** ubi monasteria non pro uniuscujusque renuntiantis instituuntur arbitrio, sed per successiones ac traditiones majorum, usque in hodiernum diem vel permanent vel mansura fundantur, legitimum oratio-

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

supputatione respondent. Quod nullo negotio fiet, si quis advertat in quas horas solis ortus, et occasus, et meridies incidant. Nam hora sexta inæqualis, quæ est hora orationis sexta, semper incidit in meridiem. Hora tertia inæqualis semper incidit in illud tempus, quod est medium inter solis ortum et meridiem. Hora nona inæqualis in illud tempus, quod est medium inter meridiem et solis occasum, hoc est in horam tertiam pomeridianam. Dicitur ergo hora Tertia, sive officium Tertiæ, quia hora tertia, ab ortu solis; et officium Sextæ, quia hora sexta; officium Nonæ, quia hora nona celebrari debet. Tertium documentum, tempus canonicum et legitimum persolvendi officia harum horarum non esse, posteaquam ipsæ horæ finitæ sunt et exactæ; sed posteaquam labi cœperunt, et adhuc labuntur; hoc est, non esse in termino, seu fine, sed in toto spatio et lapsu, sive decursu earumdem. Quod ex eo probatur, quia constat officium Laudum Matutinarum non esse celebrandum hora noctis duodecima completa, i. orto jam sole, sed hora duodecima et postrema currente : ac per hoc in aurora; ut infra docebimus. Pari ergo ratione officium Primæ celebrandum est non hora prima exacta, sed labente, id est, paulo post ortum solis : et ex consequenti idem dicendum de officiis Tertiæ, Sextæ, Nonæ, videlicet celebranda esse horis illis labentibus, necdum completis. Hæc fere Bellarminus. Cur autem horæ istæ potius quam aliæ, divinis officiis sint deputatæ, dicitur infra suo loco (*Lib. III c. 2*).

^a Id est, ut tertia quaque hora ab ortu solis tres itidem psalmos in singulis officiis diurnis Domino offerrent, sicque numerum psalmodum numero horarum exæquarent; vel, ut secundum numerum, seu augmentum horarum, numerum itidem psalmodum auferent, hoc est, hora Tertia tres psalmos, Sexta sex, Nona novem persolverent, quod proprie est horarum et psalmodum numerum exæquare.

^b Novellum monasterium vocat illud monasterium, quod Castor episcopus (cui hos libros dicavit) recens, ac primum fundaverat in sua provincia antea monasteriis et cœnobiis vacua, de quo in præfatione.

^c Ægyptus Africae, vel, ut aliis placet, Asiae regio in Scripturis notissima, ad occidentem Judææ sita, dividitur in duas partes : altera inferior, quæ et Delta a figura triangulari, quam Nilus dextra lævaque divisus suo ambitu efficit, nuncupatur. Hanc

A num modum in vespertinis conventibus seu nocturnis vigiliis vidimus retentari. Non enim quisquam conventiculo fratrum, sed ne sibi quidem ipsi præesse conceditur priusquam non solum universis facultatibus suis reddatur externus, sed ne sui quidem ipsius se esse dominum, vel potestatem habere cognoscat. Ita namque renuntiantem huic mundo quibuslibet facultatibus ac divitiis præditum necesse est cœnobia commorationem expetere, ut in nullo sibi ex his quæ reliquit, aut intulit monasterio, blandiatur : sic obedire cunctis, ut redeundum sibi secundum sententiam Domini (*Matth. XVIII*) ad infantiam pristinam noverit, nihil sibi consideratione ævi vel annorum numerositate præsumens, quam in sæculo inaniter consumptam se reputat perdidisse; sed pro rudimentorum merito et tyrocinii novitate, quam se gerere in Christi militia recognoscit, subdere se etiam junioribus non moretur. Operis quoque et sudoris assuetudinem ita subire compellitur, ut ^d propriis manibus, juxta Apostoli

videtur auctor Ægypti nomine designare, cum eam a Thebaide distinguat, quæ superior Ægyptus, appellatur. Porro de monasteriis et monachis Ægypti, quorum ritus observationesque in divinis officiis, et canonicis orationibus exponere aggreditur Cassianus, sciendum est sanctum Antonium tempore Constantini Magni imperatoris, et initio quarti sæculi, monasticam disciplinam in Ægypti partibus primum a sancto Marco evangelista fundatam et institutam, sed postea gravioribus persecutionum procellis exortis labefactam ac pene extinctam, restituisse ac restaurasse, atque adeo cœnobia vitæ prima quodammodo jecisse fundamenta; tantamque monachorum multitudinem brevi tempore aggregasse, ut et Thebaidis et totius Ægypti deserta monasteriis complerentur. De quibus hæc inter alia scribit D. Athanasius : *Erant in monte monasteria, tamquam tabernacula plena divinis choris psallentium, legentium, orantium, tantumque jejuniandi ac vigiliurum ardorem cunctorum mentibus sermo ejus (Antonii) afflaverat, ut futuræ spei aviditate ad mutuam charitatem, et misericordiam indigentibus exhibendam jugi studio laborarent, quo infinitam regionem a mundana conversatione sejunctam, plenam pietatis et justitiæ videbantur incolere, etc.* Quæ plane consonant iis quæ in hoc capite de operibus et exercitiis monachorum Ægyptiorum a Cassiano dicuntur. Quam vero illustrata esset Ægypti eremus illis sanctorum monachorum cœtibus D. Chrysostomus refert his verbis : *Si quis nunc ad Ægypti veniat solitudines, paradiso quovis omnem illam eremum videbit digniorem, et innumerabiles Angelorum cœtus in corporibus fulgere mortalibus. Non ita variis astrorum choris cælum refulget, ut Ægypti eremus innumeris monachorum ac virginum distinguitur atque illustratur tabernaculis.* Hæc Chrysostomus (*Homil. 8 in Matth.*). Cæterum hujusmodi monachorum in Ægypto degentium non idem fuit genus omnium, et institutio, nec eadem vitæ perfectio. Nam nonnulli declinantes ab Antonii institutis aliam inierunt vitæ rationem. Unde D. Hieronymus de his agens in epist. ad Eustochium scribit suo tempore tria fuisse in Ægypto genera monachorum : primum cœnobarum, id est, in communi viventium; secundum anachoretarum; tertium, quod vocat deterrimum, haud absimile illi, quod D. Benedictus nominat Sarabaitarum. Sed de his plura alio loco (*Vide Collat. 18 cap. 4 et seq.*).

^d Fuit hæc institutio et consuetudo fere omnium

præceptum, quotidianum victum, vel suis usibus, vel advenientium necessitatibus præparans, et fastus vitæ præteritæ possit, et delicias oblivisci, et humilitatem cordis, contritione laboris acquirere. Ideoque^a nullus congregationi fratrum præfuturus eligitur, priusquam idem qui præficiendus est, quid obtemperaturis oporteat imperari, obediendo didicerit, et quid junioribus tradere debeat, institutis seniorum fuerit assecutus. Bene enim regere vel regi, sapientis esse pronuntiant, summumque donum et gratiam sancti Spiritus esse definiunt. Nam neque salutaria præcepta quempiam posse obtemperantibus præstitueri, nisi eum qui prius universis virtutum disciplinis fuerit instructus, nec obedire

A quemquam seniori posse, nisi eum qui consummatus timore Dei et humilitatis fuerit virtute perfectus. Ideoque diversitates typorum ac regularum per cæteras provincias cernimus usurpatas, quod plerumque seniorum institutionis expertes monasteriis præesse audemus, et abbates nos antequam discipulos professi, quod libitum fuerit, statuimus; promptiores nostrorum inventorum exigere custodiam, quam examinatam majorum servare doctrinam. Sed dum orationum modum qui potissimum debeat custodiri, volumus explicare, institutis patrum avidius provocati, narrationem quam suis reservabamus locis, propero excessu prævenimus. Nunc itaque ad propositum revertamur.

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

antiquarum religionum, ut labori manuum vacarent, et propriis manibus laborando quotidianum victum tam sibi quam hospitibus et peregrinis ad se venientibus compararent. D. Hieronymus in epist. ad Rusticum monachum testatur *Ægyptiorum monasteria hunc morem tenuisse, ut nullum absque operis labore susciperent*. Idemque D. Basilius in *Regulis fusiis disputatis cap. 37 et 38*. D. Augustinus lib. I de *Moribus Eccles. cap. 31*, et noster itidem Cassianus pluribus in locis confirmant. D. etiam Benedictus suos cœnobitas certis temporibus occupari voluit in labore, et horas diurnas ab opere Dei, seu officio divino vacantes ita distribuit, ut aliæ lectioni et meditationi, aliæ operi manuum impendantur. Monet etiam, ut *non contristentur fratres, si ob necessitatem, seu inopiam ad colligendas fruges per se occupentur: quia tunc, inquit, vere monachi sunt, si labore manuum suarum vivant; sicut Patres nostri, et Apostoli*. Causam vero hujus institutionis et consuetudinis referre videtur Cassianus in præceptum illud Apostoli I ad Thessal. IV: *Operamini manibus vestris, sicut præcepimus vobis*. Et II Thessal. III: *Si quis non vult operari, nec manducet*. Verum constat hæc, et hujusmodi præcepta omnibus Christianis esse communia, nec religiosos magis quam alios obligare; et (quod magis ad rem facit) non esse absoluta, sed conditionata, ut vocant (*Vide S. Thom. 2-2, q. 187, a. 3*). Nusquam enim præcepit Apostolus absolute operari; sed sub hypothesi, videlicet vel ad quærendum victum necessarium, si alia ratione haberi non possit, quo spectat illud: *Qui non laborat, non manducet*: vel ad vitandum furtum, et ad elemosynas faciendas, juxta illud Ephes. IV: *Qui furabatur, jam non furetur: magis autem laboret operando manibus suis; ut habeat, unde tribuat necessitatem patienti*: vel ad vitandum scandalum, et aliorum offendiculum, juxta illud I Thessal. IV, *ut honeste (id est, sine scandalo) ambuletis ad eos qui foris sunt, id est, apud infideles*: vel denique ad vitandum otium, et carnis tentationes superandas, secundum illud Ecclesiastici XXXIII: *Mitte servum tuum in operationem, ne vacet: Multam enim malitiam docuit otiositas*. Unde sequitur eos, qui possunt aliunde victum habere, et furtum, scandalum, otium et his similia evitare absque opere manuum, et labore corporali, Apostolico præcepto ad id nullatenus obligari; nisi se voto, aut propriis Regulis, et institutis ad opus manuum obligarint, sicut illi veteres monachi. Cur autem hujusmodi Regulam sibi constituerint, duas causas tangit D. Hieronymus loco citato, quarum prior fuit inopia, et victus parandi necessitas: non enim poterant aliter sustentari, cum non haberent prædia, et possessiones sibi relictas, nihilque secum in monasteria inferrent (*Bellarmin. Lib. II de Monachis c. 42*), teste Cassiano lib. IV, cap. 4. Neque ipsis elemosynæ sufficere potuissent, cum in uno loco

B sub uno Abbate degerent terna, ut minimum, monachorum millia, ut scribit D. Augustinus lib. I de *Moribus Eccles. cap. 31*. Altera ratio, ad vitandum otium, et, ut loquitur D. Hieronymus, *ne mens periculosis cogitationibus vagaretur*. Quam causam etiam allegat D. Benedictus (*Ubi supra*). Cum enim prisci illi monachi non essent clerici, sed laici omnes, excepto abbate, et paucis aliis, ut alibi ostendimus; plerique etiam omnis litteraturæ expertes; non erant satis occupati: ideoque ad fugiendum otium, necessarium eis erat laborare. Alias rationes, sed eodem fere spectantes insinuat Cassianus, nempe macerationem corporis, et humilitatis exercitium: *Ut fastus, inquit, vitæ præteritæ possit, et delicias oblivisci, et humilitatem cordis contritione laboris acquirere*. His adde relaxationem animi per exercitiorum spiritualium et corporalium vicissitudinem et varietatem; de qua item Cassianus cap. 11 hujus libri: *Semper, ait, æquanimis quælibet castigatio sustinetur, et sine fastidio labor impenditur, si interjecta ei vicissitudo quædam, vel operis immutatio qualiscumque succedat*. Sensit hoc, et probe intellexit divinitus edoctus magnus ille Antonius, qui (ut in *Vitis Patrum* legitur) quodam tempore cum in *eremo* resideret, solitudinis tædio quodam affectus exclamasse fertur: *Domine, salvari cupio: sed cogitationes meæ me perturbant. Mox vidit angelum habitu monastico modo sedentem et operantem: modo ad orationem genua flectentem: inde rursus ad opus assurgentem, et calathos texentem: a quo et hujusmodi documentum accepit: Et tu fac similiter, et salvus eris*. Quo ille oraculo confirmatus, et eidem obsecutus, salutem quam quærebat invenit. Sed hæc modo sufficiant: nam alibi rursus de opere manuum fusius agendum erit (*Lib. X Instit. cap. 7 et seqq.*).

C
D
^a Vide qualis esse debeat, qui in abbatem eligitur: de quo D. Benedictus cap. 2 et 64 *Regulæ*, ubi vide *Turrecrematum*. Et nota textum huic consimilem in *Jure Canonico tit. de Electione cap. Cum in magistrum*, ubi dicitur: *In magistrum assumi non debet, qui formam discipuli non assumpsit: neque præficiendus est, qui subesse non didicit*. Ita Zosimus PP. ad Hesychium cap. 1: *Si enim, inquit, officia sæcularia principem locum, non vestibulum actionis ingressis, sed per plurimos gradus examinatis temporibus deferunt; qui ille tam arrogans, tam impudens invenitur, ut in cælesti militia, quæ propensius ponderanda est, et sicut aurum, repetitis ignibus exploranda, statim durasse desiderat, cum tyro ante non fuerit, et prius velit docere, quam discere? Et Cælestinus PP. Galliarum episcopis cap. 3: *Debet enim antea esse discipulus, quisquis doctor esse desiderat, ut possit docere, quod didicit*. Ruricius lib. II epist. 25: *Prius enim quilibet debet discere, quam docere, quia præpropere doctoris usurpat supercilium, nisi discipuli susceperit ante famulatum*.*

CAPUT IV.

Quod per universam Ægyptum et Thebaidem duodenarius psalmorum numerus observetur.

Igitur per universam, ut diximus, Ægyptum et Thebaidem ^a duodenarius psalmorum numerus tam in vespertinis, quam in nocturnis solemnitatibus custoditur, ita dumtaxat ut post hunc duæ lectiones, veteris scilicet ac novi Testamenti, singulæ subsequantur. Qui modus antiquitus constitutus, idcirco per tot sæcula penes cuncta illarum provinciarum

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

^a Magna consideratione dignum videtur, quod hoc capite et sequentibus refert Cassianus, non humana inventione, sed cœlitus angelico ministerio apud illos monachos institutum fuisse, ut duodecim psalmi tam in vespertinis quam in nocturno officio canerentur. Verum quo clarius et facilius percipiantur ritus et instituta veterum illorum monachorum in officio divino celebrando, de quo hic agitur, libet hic summam colligere, et paucis comprehensa lectori proponere, quæ sparsim et prolixè toto hoc libro, et ex parte etiam sequenti ea de re a Cassiano traduntur. Primum igitur moris apud illos fuit singulis diebus bina vice in chorum, seu oratorium pariter convenire, nempe ad Vesperam, seu completo die, ut ait D. Basilus (*In Reg. fusius disputat. cap. 37*), quam vocabant horam lucernalem, quia tunc lucernas accendebant lumine diei deficiente, ut inferius dicitur (*Lib. III, cap. 3*): et hæc vocabant vespertinam solemnitatem, sive synaxim: deinde circa mediam noctem; et tunc celebrabant officium nocturnum, sive nocturnam solemnitatem et synaxim. Secundo, in utroque conventu, et officio tam vespertino, quam nocturno psalmi duodecim canebantur; quem numerum ab angelo cum insigni miraculo didicerant observandum. Itaque vespertinum officium, pro quo nunc Vesperas dicimus, duodecim psalmis complebant; similiter et suos nocturnos, sive nocturnum officium. Tertio, hos psalmos unus dumtaxat lector (*Cap. 5 et 10*), aut cantor in medio fratrum assurgens suaviter decantabat, et clara aut sonora voce recitabat (quales lectores, sive cantores requirit etiam D. Benedictus (*Cap. 18 Regulæ*), qui scilicet ædificent audientes). Cui tamen, ne cantando deficeret, alii vicissim succedebant, tres, aut quatuor ad summum, qui duodenarium psalmorum numerum ita partiebantur, ut si duo tantum essent, singuli senos; si tres, singuli quaternos; si quatuor, singuli ternos psalmos occinerent, *cap. 11*. Quarto, summum interea silentium; cæteris humi sedentibus, et in psallentis verba tota animi attentione defixis; ac mente, non voce psallentibus; adeo ut nec oscitatio, nec tussis, nec excreatio, nec strepitus ullus audiretur; immo nec quisquam alius præter canentem adesse crederetur, *cap. 10 et 12*. Quinto, psalmos quosque, præsertim longiores, non continue et uno tractu ad finem usque percurrebant; sed quibusdam intersectionibus, post denos scilicet, aut duodenos versus, paulisper pausando, brevi orationi, aut meditationi insistebant. Sexto, psalmus quisque non versiculo illo Latinis usitato: *Gloria Patri*, etc., terminabatur, sed alia brevi oratione: post finem vero psalmi duodecimi respondebatur, *Alleluia* (*Cap. 5 et 11*). Septimo, finitis psalmis duæ lectiones sequebantur, una de veteri Testamento, altera de novo, exceptis diebus Dominicis et Sabbatinis, quibus utraque de novo sumebatur (*Cap. 7 et 11*). Octavo his peractis omnes in genua procidebant, Deo gratias agentes, ac statim omnibus erectis abbas, sive sacerdos, qui congregationi præerat, velut omnium fratrum vota precesque in unum colligens, ac Deo offerens publica oratione officium terminabat. Unde Collectarum in officio ecclesiastico appellatio et usus manasse videtur. De quo vide Du-

A monasteria intemeratus nunc usque perdurat: quia non humana adinventione statutus a senioribus affirmatur, sed cœlitus angeli magisterio patribus fuisse delatus.

CAPUT V.

De duodenario psalmorum numero Angeli traditione suscepto.

Nam cum in primordiis fidei pauci quidem, sed probatissimi, monachorum nomine censerentur, qui sicut a beatæ memoriæ evangelista ^b Marco, qui pri-

randum in Rationali, lib. IV cap. 15. Atque hoc modo officia, quæ vocabant vespertina et nocturna ab illis agebantur. Non enim videntur alia habuisse officia nocturna canonica et ordinaria, quantum ex Cassiani narratione colligere licet: cum nec Laudum, nec Matutinæ, seu Primæ, nec Completorii in hoc libro, quo de Ægyptiorum ritibus et officiis agit, mentionem faciat; quinimmo idcirco eos excusare quodammodo videtur *cap. 12*, quod tam breve aut modicæ officium psalmodiæ nocturnæ habuerint; videlicet propter nimiam orationum, operum, jejuniarum, vigiliarum assiduitatem (quam vocat inimitabilem disciplinæ rigorem *lib. III cap. 1*). Nono, finitis psalmis et vigiliis nocturnis, singuli monachi ad suas cellulas revertentes, et residuo noctis spatio excubantes orationi pariter et operi manuum vacabant; donec adveniente aurora nocturno operi, ac meditationi operatio diurna succederet *cap. 2, 13 et 14*. Decimo, reliqua officia diurna, nempe Tertæ, Sextæ, et Nonæ singuli privatim in suis cellulis persolvebant, et in singulis tres psalmos cum oratione recitabant; quibus tamen alias preces et orationes privatas ita assidue intermisciebant, ut totum diei tempus ad vespem usque in his officiis consumerent; nec tamen ab opere manuum interea vacarent, orationi et operationi pariter insistentes. Non enim plusquam semel in die simul conveniebant, ut dictum est; exceptis diebus Sabbatinis et Dominicis, in quibus hora tertia solebant ad ecclesiam, sive oratorium convenire, ibique divina mysteria celebrare (*Cap. 2 et 3 lib. III*). Atque hæc de monachis Ægypti, eorumque ritibus et exercitiis retulisse sufficiat.

^b Sanctus Marcus evangelista a B. Petro in Ægyptum destinatus Evangelium a se conscriptum Alexandria prædicavit, Ecclesiamque Alexandrinam primus instituit, ac rexit, et multis in eâ regione tum Judæis, tum aliis ad fidem conversis, et ardentiori perfectionis studio accensis monasticæ vitæ normam tradidit, quam ab apostolis acceperat, et quam a primis fidelibus Hierosolymitanis observatam S. Lucas commemorat (*Act. IV*). Id in primis testatur Eusebius *lib. II Hist. Eccles. cap. 15 et 16*, ubi multis argumentis ostendit eorundem monachorum, non aliorum vitam, mores, instituta a Philone Judæo fuisse tunc temporis accurate descripta in libello, quem de vita theoretica, sive contemplativa supplicum inscripsit, ubi eos duplici hac nomenclatura exornat, *θεραπευτάς* et *ἰκέτας* vocans; *θεραπευτάς* quidem, hoc est, cultores, aut curatores, vel quod Deum diligentissime colerent, vel quod animas suas sedulo excolerent, et curarent a morbis vitiorum: *ἰκέτας* vero, hoc est, supplices, a præcipuo munere, quod est orare, et laudare Deum. Cui sententiæ suffragatur D. Hieronymus in libro de Scriptoribus Eccles., ubi primum de S. Marco inter alia ita refert: *Marcus assumpto Evangelio, quod confecerat, perrexit in Ægyptum, et primus Alexandria Christum annuntians constituit Ecclesiam, tanta doctrina et vitæ continentia, ut omnes sectatores Christi ad exemplum sui cogeret. Denique Philo disertissimus Judæorum videns Alexandria primam Ecclesiam adhuc judaizantem, quasi in*

mus Alexandrinæ urbi pontifex præfuit, normam suscepere vivendi, non solum illa magnifica retinebant, quæ primitus Ecclesiam vel credentium turbas in Actibus Apostolorum (Cap. IV) legimus celebrasse (*Multitudinis scilicet credentium erat cor unum, et anima una: nec quisquam eorum quæ possidebat, aliquid suum esse dicebat, sed erant illis omnia communia; quotquot enim possessores agrorum aut domorum erant, vendentes afferebant pretia eorum quæ vendebant, et ponebant ante pedes apostolorum: dividebatur autem singulis prout cuique opus erat*); verum etiam his multo sublimiora cumulaverant. Etenim secedentes in secretiora suburbiorum loca, ægebant vitam tanto abstinentiæ rigorem districtam, ut etiam his qui erant religionis externæ, stupori esset tam ardua conversationis eorum professio. Eo enim fervore Scripturarum divinarum lectionibus, orationique et operi manuum diebus ac noctibus incubabant, ut nec escarum quidem appetitus vel memoria, nisi alio tertiove die corporis interpellaret inedia, cibumque ac potum non tam desideratum quam necessarium sumerent, et ne hunc quidem ante solis occasum ut tempus lucis cum spiritualium meditationum studiis, curam vero corporis cum nocte sociarent,

aliaque his multo sublimiora perficerent. De quibus etiam is qui minus indigenarum relatione cognovit, ecclesiastica historia ^a poterit edoceri. Ea igitur tempestate cum Ecclesiæ illius primitivæ perfectio penes successores suos adhuc recenti memoria inviolata duraret, fervensque paucorum fides necdum in multitudinem dispersa tepuisset; venerabiles patres pervigili cura posteris consulentes, quoniam modus quotidiano cultui per universum fraternitatis ^b corpus decerni deberet, tractaturi conveniunt, ut hæreditatem pietatis ac pacis etiam successoribus suis absolutam ab omni dissensionis lite transmitterent: verentes scilicet ne qua in quotidianis solemnitatibus inter viros ejusdem culturæ consortes ^c dissonantia, vel varietas exorta, quandoque in posterum erroris, vel æmulationis, seu schismatis noxium germen emitteret. Cumque pro suo unusquisque fervore infirmitatis immemor alienæ id statui debere censeret, quod contemplatione fidei ac roboris sui facillimum judicabat, parum discutiens quid generaliter plenitudini fratrum possibile esset, in qua necesse est infirmorum quoque partem maximam reperiri, diversoque modo enormem psalmodiarum numerum instituere pro animi sui virtute certarent ^c, et alii

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

laudem gentis suæ, librum super eorum conversatione scripsit. Hæc ibi. Ac rursus de Philone postea hæc addidit: *Philo Judæus natione Alexandrinus de genere sacerdotum idcirco a nobis inter scriptores ecclesiasticos ponitur, quia librum de prima Marci evangelistæ apud Alexandriam scribens Ecclesia, in nostrorum laude versatus est; non solum eos ibi, sed in multis quoque provinciis esse memorans, et habitacula eorum dicens monasteria. Ex quo apparet talem primum Christo credentium fuisse Ecclesiam, quales nunc monachi esse nituntur, et cupiunt; ut nihil cujusquam proprium sit, nullus inter eos dives, nullus pauper; patrimonia egentibus dividantur; orationi vacetur, et psalmis; doctrinæ quoque, et continentia, quales et Lucas refert primum Hierosolymæ fuisse credentes. Hactenus D. Hieronymus. In eandem sententiam D. Epiphanius Hæresi 29 de hoc libro Philonis loquens: *Monasteria ipsorum, inquit, in vicinia circa Maream salutem recensens, non de aliis narravit, quam de Christianis. Sed et Cassianus hoc loco idipsum baud obscure confirmat, dum monachorum illorum, quos a S. Marco institutos asserit, austeritatem sanctitatemque commemorat, et extollit. Unde enim hæc potuit didicisse, nisi ex illo libro Philonis, ex quo Eusebius, Hieronymus, et alii eadem describere? Quod autem Philo in illis ascetis (quos sub Essenorum nomine describit) etiam diei sabbati observationem commendat, non mirabitur lector, si attendat initio nascentis Ecclesiæ multas observationes Judaicas inter Christianos, immo inter apostolos, ut eorum Acta testantur, aliquamdiu obtinuisse, ac perdurasse (Josephus lib. II de Bello Jud. cap. 7, et lib. VIII Antiquit. cap. 2). Quam ob causam provide scripsit D. Hieronymus: *Videns Philo primam Ecclesiam adhuc judaizantem, etc. Cæterum an iidem sint Esseni apud Philonem et Josephum, non est hujus loci disquirere (Vide Bellar. lib. II de Monach. cap. 5).***

^a Nempè Eusebii Cæsariensis lib. II cap. 15 et 16, Sozomeni lib. I cap. 12 et 13, Palladii Historia Lausiaca, Cassiodori Histor. Tripart. lib. III cap. 1, Nicephori lib. I cap. 16, et lib. IX cap. 14.

^b Corpus pro collegio, cœtu, seu universitate sub-

inde accipi satis notum est, frequens, ac familiare Tertulliano in Apologetico cap. 39, et lib. de Præscrip. adversus hæret. c. 3. Nec mirum cum et Apostolus dicat: *Multi unum corpus sumus, et in unum corpus baptizati sumus: I Corin. X et XII.* Corpus ergo fraternitatis hic dicitur universitas, seu universus cœtus monachorum, fraternitas dicta, quod se mutuo fratres vocarent, et fraterna charitate diligerent. Hanc paulo post vocat plenitudinem fratrum.

^c Psalmodiam, seu psalmodiarum cantum ab ipso nascentis Ecclesiæ exordio, in conventibus ecclesiasticis primas partes obtinuisse colligitur primum ex Scriptura, I Corin. XIV: *Cum convenitis, unusquisque vestrum psalmum habet.* Et ad Ephesios V: *Implemini Spiritu sancto, loquentes vobismetipsis in psalmis, hymnis, et canticis.* Quod totidem verbis repetit Apostolus ad Coloss. III. In quibus verbis observa tria contineri, quæ potissimum in officio divino continentur; videlicet psalmos, lectiones, et cantus, ut ex quibusdam dictis B. Hieronymi tradit Amalarius de Officiis Eccles. lib. IV: *In lectionibus enim tam majoribus, quæ in vigiliis nocturnis leguntur, quam minoribus, quæ dicuntur ad alias horas, et capitula appellantur, laudem Dei agimus, et pronuntiamus. Omnis autem laus Dei largo nomine hymnus dicitur. Antiphonæ autem, responsoria, et metrici hymni manifeste cantica sunt: quia altiori voce per notulas diversificantur. Si igitur in dictis verbis Apostoli per hymnos, lectiones et capitula, atque orationes; per cantica, antiphonas, responsoria, et laudes Dei metricas, quas vulgariter hymnos appellamus, intelligere volumus, omnia divinarum laudum officia habemus.* Ita Radulphus Tungrensis. Secundo multis exemplis et auctoritatibus Patrum probari potest psalmodiarum recitandorum et canendorum usum in Ecclesia perpetuum fuisse: e quibus pauca delibasse suffecerit. Tertullianus lib. de Velandis Virginibus extremo: *Quantam, inquit, castigationem merebuntur illæ, quæ inter psalmos et in quacumque Dei mentione relectæ perseverant!* Eusebius lib. II Histor. cap. 17 ex Philone docet primos illos monachos, seu therapeutas Alexandrinos, quos S. Marcus evangelista apud

quinguagenos, alii sexagenos psalmos, nonnulli vero ne hoc quidem numero contenti excedi eum debere censerent, essetque inter eos pro religionis regulæ piæ contentiōis sancta diversitas, ita ut tempus solemnitatis vespertinæ sacratissimæ succederet quæstioni, quotidianos orationum ritus volentibus celebrare, ^a unus in medium psalmos Domino cantaturus exurgit. Cumque sedentibus cunctis (ut est moris nunc usque in Ægypti partibus) et in psallentis verba omni cordis intentione defixis, undecim psalmos orationum interjectione distinctos contiguos ver-

Asibus parili pronuntiatione cantasset, duodecimum sub *Alleluia* responsione consummans, ab universorum oculis repente subtractus, quæstioni pariter, et cæremoniis finem imposuit.

CAPUT VI.

De consuetudine duodecim Orationum.

Ex hinc venerabilis patrum senatus intelligens angeli magisterio congregationibus fratrum generalem canonem non sine dispensatione Domini constitutum, ^b decrevit hunc numerum tam in vespertinis quam

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

Alexandriam instituerat, in canendis Deo psalmis et hymnis die noctuque se exercuisse. S. Athanasius in Apologia de fuga sua sub finem psalmodiam in Ecclesia celebrari consuetam manifeste indicat. Enarrans enim quomodo irruptione Arianorum militum in Ecclesiam facta, ut caperetur, manus inimicorum effugisset: *Manebam, ait, in cathedra: diacono jusso, ut psalmum recitaret, et post recitationem quisque domum abiret, etc.* S. Chrysostomus, Homil. 6 de pœnitentia quærit et admiratur quare præ cæteris veteris Instrumenti novique Scripturis librum Psalmorum David, Christiani omnes sic adamarunt, atque hunc solum ore versari voluerunt: *Ecclesiis, inquit, pernoctantibus et primus, et medius, et novissimus est David. Diluculo quæruntur hymnorum modulationes? et primus, et medius, et novissimus est David. Si pompæ in funeralibus defunctorum, primus et medius, et novissimus est. In monasteriis sanctis, choris angelicarum acierum, et primus, et medius, et novissimus David. In cænobiis virginum grege Mariam imitantium et primus, et medius, et novissimus est, etc.* S. Hieronymus in Epitaphio Paulæ: *Mane, hora tertia, sexta, nona, vespere, noctis medio, per ordinem psalterium cantabant.* S. Augustinus lib. IX Confess. cap. 7 scribit ab Ambrosio institutum fuisse, ut, juxta morem Orientalium Patrum, psalmi atque hymni in Ecclesia Mediolanensi canerentur: atque hunc usum inde ad alias Occidentis Ecclesias dimanasse. Quod non sic accipiendum docet card. Bellarminus (*Lib. I de Bon. Oper. cap. 16*), quasi psalmodia aut cantus ecclesiasticus ante Ambrosii tempora ignotus fuerit. Contrarium enim testantur Patres ante citati: *Sed fortasse, inquit, loquitur Augustinus, non de cantu absolute, sed de cantu totius populi. Antea siquidem Psalmum cantabat unus tantum, audientibus aliis, ut patet ex Cassiano. Unde est illud Hieronymi in epist. ad Rusticum monachum: Dicat psalmum in ordine tuo. Fortasse etiam soli clerici, ut nunc fieri videmus, cantabant. Ambrosius autem ad leniendum marorem populi in persecutione Justinæ, instituit ut totus populus caneret. Quod etiam fecit Chrysostomus in simili occasione apud Constantinopolim, ut refert Socrates lib. VI Hist. cap. 8.* Denique Cassianus hoc loco, et fere toto hoc libro et sequenti per multa capitula docet antiquos Patres in Oriente psalmos potissimum in officiis divinis frequentasse, et certum numerum in singulis officiis persolvisse, et alios quidem plures, alios pauciores, donec cœlitus angeli magisterio numerus duodenarius in nocturnis et vespertinis officiis præscriberetur ab omnibus observandus. Quod autem aliqui scribunt a Damaso institutum, ut psalmi die noctuque canerentur, Baronius falsum esse asserit (*Baron. tom. IV pag. 429*); cum constet ab initio viguisse in Ecclesia cum cantu diurnam nocturnamque psalmodiam: sed fortasse aliquam formam a Damaso præscriptam; vel emendatam a S. Hieronymo Psalterium Septuag. Interpretum a Damaso canendum Ecclesiis Occidentalibus traditum. De utilitatibus psalmodiæ in Ecclesia institutæ, vide Radulphum Tun-

^a Psalmos Davidicos in officiis divinis, seu horis canonicis non sedendo, ut plerique solent; sed stando decantari olim solere discimus tum ex hoc loco, tum ex aliis quam plurimis antiquitatis testimoniis, et SS. Patrum et monachorum exemplis, quorum nonnulla hic in medium afferre opportunum videtur. In primis Philo de therapeutis illis, seu monachis Alexandrinis a S. Marco institutis loquens (*Lib. de Vita contemp.*): *Exstant, inquit, hymni inter sacra canendi a stantibus.* Et iterum: *Nocte canebant hymnos ad auroram stantes; ubi psalmos vocat hymnos, ut et Cassianus infra, Athanasius lib. de Virginitate: Media nocte surgito et psalmos dicito, quantum potes, stans.* D. Basilus in epist. ad Neocæsarienses: *Facta, inquit, ad Deum confessione tantem a contemplatione surgentes ad psalmodiam instituantur.* Chrysostomus homil. 14 in primam ad Timotheum: *Cum ante lucem gallus emittit vocem, omnes cum reverentia, discusso sopore consurgunt a præsule excitati suo; astantque sacro choro, protinusque expansis manibus sanctos concinunt hymnos.* Loquitur de Syriæ monachis, qui non modo stantes et erecti, sed manibus etiam expansis psallebant, quod et de Ægyptiis monachis testatur Cassianus infra (*Cap. 7*). Denique hunc ipsum standi ritum servavit, et docuit angelus ille, de quo hic agitur, qui psallendi modum suo exemplo Patribus illis Ægyptiis præscripsit, dum in medio fratrum, quibuscum residebat, psalmos decantaturus exsurrexit. Quod si quis objiciat ex hoc eodem loco et cap. 11 monachos illos non stantes, sed sedentes psalmodiam celebrasse; responsio ex eodem in promptu est, Patres illos non recitasse quidem psalmos, sed solummodo unicum psallentem auscultasse, et, ut hic habetur, *in psallentis verba omni cordis intentione defixos tacuisse* (*Cap. 11 et 12*). Ita ex hoc loco utrumque habetur, et psallentem stesisse, et non psallentes consedissee. Unde orta consuetudo, quæ etiamnum observatur, ut qui legit sacram Scripturam, sanctorum vitas, martyrologium, capitula aut lectiones et alia hujusmodi, ipse quidem lector stando legat: reliqui omnes sedentes auscultent: unde *μεσοχοροι* dicti, i. in medio choro stantes, apud Sidonium Apollinarem (*Lib. I epist. 2*). Ex his intelligimus angelum illum duo documenta hoc suo facto Patribus reliquisse: primum ut duodecim psalmos tam in vespertinis quam in nocturnis officiis decantarent, de quo infra. Secundum, ut stantes, et erecti psallerent, et psallentes starent: quem morem et ritum monachi deinceps retinendum et observandum decreverunt.

^b Duodenarium numerum psalmorum in nocturnis vigiliis; quem illi SS. Patres ab angelo edocti, et insigni miraculo, quod superius relatam est, commoniti receperunt, D. etiam Benedictus ad quotidianas noctis vigiliis, sive nocturnum officium, quod abusive matutinum vocamus, quovis tempore retinendum, et a suis cænobitis decantandum censuit (quibus tamen cantica pro tertio nocturno superaddidit diebus Dominicis et festivis), ut videre est cap. 18 Regulæ, ubi disposito ordine psalmodiæ diurnæ, statuit, *Ut reliqui omnes psalmi, qui supersunt, æqua-*

n nocturnis conventiculis custodiri,^a quibus lectiones geminas adjungentes, id est, unam veteris, et aliam novi Testamenti, tamquam a se eas traditas et velut extraordinarias, volentibus tantum, ac divinarum Scripturarum memoriam possidere assidua meditatione studentibus addiderunt.^b In die vero

A sabbati vel Dominico ustrasque de novo recitant Testamento, id est, unam de Apostolo, vel Actibus apostolorum, et aliam de Evangeliiis. Quod etiam totis^c Quinquagesimæ diebus faciunt hi quibus lectio curæ est, seu memoria Scripturarum.

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

Aliter dividantur in septem noctium vigilias (nempe totius hebdomadæ) partiendo omnes, qui prolixiores sunt (uti apud nos fieri solet), et duodecim psalmi per unamquamque constituentur noctem; atque omnibus modis id attendatur, ut omni hebdomada psalterium ex integro numero centum quinquaginta psalms psallatur; et Dominico die semper a capite repetatur ad vigilias; quia, inquit, nimis iners devotionis suæ servitium ostendunt monachi, qui minus psalterio cum canticis consuetudinariis per septimanæ circulum psallunt; cum legamus sanctos Patres nostros uno die strenue implevisse, quod nos tepidi utinam septimana integra persolvamus. Quibus verbis sanctos illos Patres et monachos innuere videtur, de quibus Cassianus scribit cap. 2 hujus libri, eos de numero psalms in quotidianis officiis, sive solemnitatibus, ut vocat, instituendo pia contentione certasse, dum alii quinquagenos, alii sexagenos, alii vero ne hoc quidem numero contenti excedi eum debere censerent. Verum aliam rationem tropologicam istius institutionis D. Benedicti, de numero scilicet psalms duodenario in nocturnis decantando, scite expressit Durandus Mimatensis his verbis: *Beatus Benedictus aliter officium noctis ordinavit; non tamen dissentiens a præmissa Ecclesiæ ordinatione, vel illi in aliquo contradicens; sed ordini suo quiddam peculiare constituens. Ipse namque instituit semel dici: Deus, in adiutorium meum intende. Et ter: Domine, labia mea aperies, propter reverentiam Unitatis et Trinitatis. Deinde Psalmum: Domine, quid multiplicati, eo quod a sommo surgens dicit in eo: Ego dormivi, et somnum cepi, etc. (Psalm. III). Deinde in primo nocturno sex psalms et quatuor lectiones cum totidem responsoriis cantari instituit: et totidem in secundo; per hoc vitam contemplativam innuens, et activam. Senarius enim psalms numerus vitam designat activam, in qua sex opera misericordiæ convenit exerceri, si quis ad contemplativæ vitæ perfectionem voluerit pervenire, quæ per quatuor Evangelia designatur, et per quatuor lectiones similiter figuratur. Quaternarius quidem numerus apud monachos quadratam stabilitatem, et Evangelicam in sanctis exprimit: seu quadruplicem sensum Scripturarum, propter quadrigas Aminadab, id est historicalem, allegoricam, tropologicam, et anagogicam. In tertio vero nocturno tria Cantica cantari instituit, in laudem Trinitatis, a qua nobis vitæ perfectionem dari cum charitate credimus et speramus, etc. (Lib. v Rational. cap. 3, et ex eo Joan. Seletus in explic. Offic. cap. 23). Hæc ille. Quem et ejus abbreviator Joan. Seletus secutus est. Porro cur in Vesperis, seu Officio vespertino non duodecim psalmi, similiter ut in nocturno, sed pauciores a D. Benedicto, et ab aliis præscripti sint, causa fuisse videtur, quod illorum loco Completorium post Vesperas institutum et introductum fuerit. Nam officium Completorii non esse æque antiquum, ac aliarum horarum officia, recte observavit Radulphus Tungrensium in libro de Canonum observatione propos. 14. Indicat quidem tempus Completorii subobscurè S. Ambrosius lib. III de Virginibus. Sed expressa mentio invenitur primum apud Græcos in Regulis D. Basilii fusius disputatis q. 37. Apud Latinos autem et nomen et tempus Completorii primum invenitur in Regula D. Benedicti cap. 16.*

^a Usus lectionum antiquissimum esse in officio ecclesiastico, præsertim nocturno, perspicuum est non ex hoc tantum loco, sed ex multis aliis antiquitatis

testimoniis. Justinus Martyr in Apologia secunda sub finem dicit: *Lectiones ex apostolis, et prophetis in conventu fidelium legi solitas.* Concilium Laodicenum ante annos mille ducentos celebratum statuit, ut psalmis lectiones interponerentur. S. Augustinus initio expositionis in primam Joannis Epistolam, meminit lectionum quæ in ecclesia certis diebus recitari solebant: *Quæ, inquit, ita sunt annuæ, ut aliæ esse non possint.* Porro in nocturno officio leguntur lectiones vel ex sacris libris veteris, aut novi Testamenti, ut hic habetur: vel ex homiliis Patrum, vel ex Vitis et gestis sanctorum. Unde in concilio Carthaginensi III præscribuntur lectiones non tantum ex Scripturis, sed ex Actis et Passionibus martyrum, cum anniversarii dies eorum celebrantur. De lectionibus vero ex homiliis Patrum, testatur D. Hieronymus in libro de Scriptor. Eccles., ubi dicit sermones B. Ephrem legi consuevisse in ecclesia post lectiones apostolorum et prophetarum. Et D. Benedictus cap. 9 Regulæ: *Codices, inquit, legantur in vigiliis, tam veteris Testamenti quam novi, divinæ auctoritatis: sed et expositiones earum, quæ a nominatissimis doctoribus orthodoxis et catholicis Patribus facta sunt.* De ordine vero, numero et tempore lectionum plura Gelasius pontifex apud Gratianum, dist. 15, can. *Sancta Romana*, et Gregorius septimus in concilio generali. Unde exstat canon in hæc verba: *In die Resurrectionis usque ad sabbatum in Albis, et in die Pentecostes usque in sabbatum ejusdem, tres psalms tantum ad nocturnos, tresque lectiones antiquo more cantamus et legimus. Omnibus diebus aliis per totum annum, si festivitas est, novem psalms et novem lectiones dicimus. Aliis vero diebus duodecim psalms et tres lectiones recitamus. In Dominicis diebus octodecim psalms (excepto die Paschæ et Pentecostes) et novem lectiones dicimus. Illi autem qui in quotidianis diebus tres tantum psalms et tres lectiones celebrare volunt, non ex regula sanctorum Patrum, sed ex fastidio et negligentia probantur hoc facere.* Hæc ibi.

^b Suspiciari quis posset diem sabbati pro eodem, nempe die Dominico synonymos hic accipi, ob conjunctionem (vel) qua alterum ab altero videtur exponi. Et quia sabbatum Judæorum in diem dominicum apud Christianos mutatum sit. At non ita esse satis aperte colligitur ex aliis Cassiani locis cum hoc collatis, quibus sabbatum cum die dominico ita conjungitur, ut tamen duos diversos dies, non unum, fuisse significetur: et utrumque diem apud Ægyptios monachos in pari honore ac veneratione habitum et fere eisdem cæremoniis observatum fuisse: utroque enim lectiones ex novo Testamento recitabant, videlicet in signum Evangelicæ prædicationis, ut hic habetur: utroque jejunia solvebant, Lib. III cap. 9. Utroque similiter ad refectorem, sine psalmodia accedebant. Lib. III cap. ult. Utroque solemniter ad ecclesiam conveniebant, ad orandum, sacrificandum, communicandum. Lib. III cap. 2.

^c Quinquagesimam hic vocat auctor, quam Græci Pentecosten, spatium illud quinquaginta dierum a resurrectione Domini, usque ad adventum Spiritus sancti; utiturque hac voce rursus, et eodem significatu lib. II cap. 18, et Collat. 21 cap. 8. Rabanus hanc vocat Quinquagesimam Paschalem, ad distinctionem alterius Quinquagesimæ, quæ est ante Quadragesimam: et de utraque hæc alio loco subnota-

CAPUT VII.

De disciplina orandi.

Has igitur prædictas orationes hoc modo incipiunt, atque consummant, ut finito psalmo, non statim ad incurvationem genuum corruant, quemadmodum facimus in hac regione nonnulli, qui necdum bene finito psalmo, in orationem procumbere festinamus ad ^a celeritatem missæ quantocius prope-
rantes. Cujus dum volumus excedere modum qui

A antiquitus a majoribus statutus est, supputantes residuorum psalmodum numerum, ad finem tendere perurgemus, de refectione potius lassæ corporis cogitantes, quam orationis utilitatem et commoda requirentes. Apud illos ergo non ita est, sed antequam flectant genua, paulisper orant, et stantes in supplicatione majorem temporis partem expendunt. Itaque post hæc puncto brevissimo procidentes humi, velut adorantes tantum divinam clementiam, summa velocitate consurgunt, ac ^b rursus erecti

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

vit: Notandum quod a Quinquagesima jejunium incipere apud Romanos Telesphorus papa constituit, ut per septem hebdomadas ante Pascha corpus jejuniis castigemus; et alias septem post Pascha usque in Pentecosten in lætitia a jejuniis relaxari voluit, ut priorem Quinquagesimam in pœnitidine peccatorum nostrorum exigamus, ad promerendam misericordiam; et in secunda laudibus et orationibus operam dantes studeamus pervenire ad promissam Spiritus sancti gratiam. Hæc ille.

^a Hoc est, ad finem, seu accelerationem officii divini festinantes, aut tendentes, ut infra ait; non, ad celebritatem missæ, ut habet Dionysius. Nam missa hoc loco et passim apud Cassianum non accipitur pro sacrificio liturgico, quod sacrificium Missæ appellatur; sed pro missione, seu dimissione, quæ fiebat peracto officio divino, psalmodia, vel oratione, ad quam monachi convenerant, sive interdiu, sive noctu: quemadmodum collectam dixit Cicero pro collectione stipis; remissam S. Cyprianus pro remissione peccatorum; probam alii pro probatione, et id genus alia. Sed et mittere, et missum facere pro dimittere satis vulgatum est. Itaque missa nocturna, de qua in argumento capitis 13, non aliud est quam dimissio illa, quæ noctu peracta oratione publica fiebat, quando quisque monachorum dato signo ad cellulam suam se recipiebat. Et in titulo, cap. 15, missa orationum est ipsa dimissio ab oratione. Rursus, lib. III cap. 7, is qui tardiuscule ad oratorium accedit, jubetur pro foribus totius congregationis missam præstolari. Et cap. 8: *Contenti somno qui nobis post vigiliarum missam usque ad lucis adventum indulgetur.* Quibus locis missa vigiliarum aut congregationis est ipsa dimissio a vigiliis et congregatione, dum iis absolutis cuique ad sua reverti licebat. Rursus libro undecimo, capite decimo quinto, *Missæ catechumenorum* est ipsa dimissio, qua diaconus lecto Evangelio in Missæ sacrificio catechumenos exire jubebat, priusquam sacerdos tremenda mysteria aggredere-
tur. Sanctus quoque Benedictus in Regula sua (Cap. 17) missam sic intellexit, cum post præscriptum officium subjungit: *Et missæ fiant, vel, missæ sint,* id est, Officio absoluto dimittantur fratres. Hinc etiam (ait Cuychius) a gemina missione, quæ in sacrificio eucharistico olim fiebat, in quarum priore catechumeni, et qui vel suo, vel Ecclesiæ iudicio, communionem corporis Christi censebantur indigni; posteriore autem dicente ministro apud Græcos, λαοῦ ἀφεσις, et apud Latinos, ITE, MISSA EST, universus populus dimittebatur; ab hac, inquam, gemina missione, seu dimissione Missam appellatam fuisse docti plerique sentiunt; ea scilicet ratione, qua totum a parte denominatur. Cujus rei indicium est, quod olim in diebus pœnitentiæ, quando finito sacrificio adhuc continuabatur oratio publica, populo assistente, non diceret diaconus: *Ite, missa est;* sed ejus loco: *Benedicamus Domino,* quod etiam hodie servatur in Quadragesima, Adventu, et diebus feriatis. Qua de re juverit hic Micrologum audire hæc referentem libro de Ecclesiast. Observation., capite quadragesimo sexto: *Congruè, inquit, et in festivis diebus, ITE, MISSA EST, dicitur: quia tunc*

generalis conventus celebrari solet, qui per hujusmodi denuntiationem licentiam discedenti accipere solet. Ad quotidiana autem Missarum solemnia non generaliter ab omnibus, sed a religiosis convenitur, qui plus spiritualibus negotiis quam sæcularibus invigilant, qui et reliqua, dum licet, officia quotidie frequentant. Ergo convenienter illis post Missam, ut non statim discedant, sed ut Dominum benedicant, denuntiatur. Huic assertioni et ecclesiastica consuetudo videtur astipulari, quia cum ITR, MISSA EST, dicimus, ad populum vertimur, quem discedere jubemus: cum autem BENEDICAMUS DOMINO, dicimus, non ad populum, sed ad altare, id est, ad Dominum vertimur, nosque ipsos non ad discedendum, sed ad benedicendum Domino adhortamur. Hæc Micrologus, ad hujus loci aliorumque elucidationem, et ad vocabuli Missæ intelligentiam peropportuna. Vide, si lubet, Durandum lib. IV Rationa. cap. 57.

^b Adverte diversos gestus et corporis situs veterum monachorum in divinis officiis celebrandis, et precibus fundendis, quorum præcipui quatuor hic notantur. Nam orantes et psallentes modo stesisse, erecti nimirum in pedes, manibus etiam in altum sublatis et expansis; modo genua flexisse; modo in terram procubuisse, et proni jacuisse; modo denique in humillimis sedibus consedissee perhibentur. Et quidem ad primum illum et secundum orandi ritum quod attinet, utrumque jam iude ab apostolorum temporibus in Ecclesia usitatum fuisse, et Christianos modo stantes, modo flexis genibus adorare consuevisse ex veterum traditione constat: servata tamen distinctione temporum pro ratione divinorum mysteriorum quæ eisdem commemorantur. Nam sicut die dominico, qui Resurrectioni Domini est consecratus, ita et Quinquagesimæ tempore, quod a Paschate usque ad Pentecosten protenditur, non nisi stantes fideles in publico orare, aliis vero temporibus genua flectere docuit antiquitas, ut infra dicitur pluribus. Sunt qui putent Judæorum etiam morem fuisse, ut stantes orarent, quod pluribus in locis qui orant, dicantur stare. Marci XI: *Et cum stabitis ad orandum, dimittite si quid habetis adversus aliquem.* Et Lucæ XVIIII: *Pharisæus stans hæc apud se orabat.* Verum ex aliis locis perspicuum est in more potius fuisse, ut flexis genibus orarent. Nam de Salomone dicit Scriptura: *Utrumque genu in terram fixerat, et manus expanderat in cælum.* III Reg. VIII Christus etiam flexis genibus orasse legitur. Lucæ XXI. Stephanus positus genibus clamavit voce magna. Act. VII. Petrus ponens genua oravit dicens, *Tabitha surge.* Act. IX. Cum hæc dixisset Paulus, positus genibus oravit cum omnibus illis. Act. XX et XXI. Porro standi verbum in sacris Litteris non semper statum corporis, sed aliquando solam præsentiam significat. Matt. XVI. *Sunt quidam de hic stantibus,* id est, præsentibus. Proinde stare ad orandum non est stantem orare; sed præsentem adesse ad orandum, vel orationi incumbere. Ita S. Cyprianus lib. de Orat.: *Cum stamus, inquit, ad orationem, invigilare, et incumbere ad preces toto corde debemus.* Et D. Benedictus eodem spiritu et sensu: *Sic stemus ad psallendum, ut mens nostra con-*

expansis manibus eodem modo quo prius stantes oraverant, suis precibus intentius immorantur. Humi namque diutius procumbentem, non solum cogitationibus aiunt, verum etiam somno gravius impugari. Quod etiam nos verum esse utinam non experimentis, et quotidiana consuetudine nosceremus, qui sæpenumero hanc eandem incurvationem membrorum, non tam orationis quam refectionis obtentu in terram prostrati optamus diutius prolongari. Cum autem is qui orationem collecturus est, e terra surrexit, omnes pariter eriguntur; ita ut nullus, nec antequam inclinetur ille, genu flectere, nec cum e

terra surrexerit, remorari præsumat, ne non tam secutus fuisse illius conclusionem qui precem colligit, quam suam celebrasse credatur.

CAPUT VIII.

De subsequente oratione post psalmum.

Illud etiam ^a quod in hac provincia vidimus, ut uno cantante in clausula psalmi, omnes astantes concinant cum clamore, *Gloria Patri, et Filio, et Spiritui sancto*, nusquam per omnem Orientem audivimus, sed cum omnium silentio ab eo qui cantat, finito psalmo orationem succedere. ^b Hac vero 'glo-

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

cordet voci nostræ, ubi paulo ante dixerat: *Cum ad opus divinum assistimus*. Stamus ergo ad orandum aut psallendum, quando sumus in oratione aut psalmodia, sive erecti, sive genu flexi, sive sedentes, sive jacentes, ait doctor Navarrus lib. de Oratione cap. 4. De tertio corporis habitu, seu prostratione in terram, exemplum præbuere viginti quatuor seniores, quos vidit Joannes procidentes ante sedentem in throno, et adorantes viventem in sæcula sæculorum. Apoc. IV. Ad hoc etiam invitabat Psalmista regius dicens: *Venite, adoremus et procidamus ante Deum*, etc. Psalm. XCIV; idque imitata Christianorum militum legio, quæ sub Marco Aurelio Antonino sic Deum precata, hostibus internecionem, et Romanis militibus ultimo discrimine laborantibus salutem obtinuit. Testatur etiam Justinus Martyr hanc veteris Ecclesiæ fuisse orandi consuetudinem, genibus positis, manibus cædentibus pectus, et facie humi volutante, sive volutata. Porro de sessione, quam inter gestus, seu habitus orantium et psallentium quarto loco posuimus, quamvis Tertullianus sedendo adorare extra disciplinam esse testetur, contrarium tamen docet exemplum veterum monachorum, de quibus hic agitur; quos ea varietate ad tollendum fastidium, et sublevandam corporis infirmitatem usos fuisse commemorat Auctor, ut modo stantes, modo prostrati, modo sedentes orarent et psallerent. Quam etiam varietatem in officiis ecclesiasticis peragendis communis Ecclesiæ usus et observatio hactenus approbavit. Ex quibus intelligendus et interpretandus venit card. Turcrematus, qui in locum regulæ supra allegatum annotavit, *Psallendi disciplinam*, ex sententia D. Benedicti, in tribus consistere: quæ sunt, inquit, *status reverentia, attentionis vigilantia, cantus disciplina*. Nam status reverentia non modo erectum corporis statum, sed et genuflexionem, et prostrationem, et sessionem, et omnem debitam, congruam et religiosam compositionem pro ratione et exigentia temporis et officii comprehendit.

^b Provincia nempe Narbonensi, alias Phocensi, ubi Massilia, apud quam, teste Gennadio, Cassianus agens tam Institutionum quam Collationum libros conscripsit. Hinc patet Cassiani sæculo in Gallicanis Ecclesiis, ut et in Ecclesia Romana, solere in clausula sive post finem cujusque psalmi decantari versiculum illum: *Gloria Patri, et Filio*, etc. De quo infra. Per Orientem vero et apud Orientales monachos secus, ut hic dicitur.

^b Ita legendum, ut legit et citat Baronius ad annum Domini 325. Sic enim postulat sententia, qua voluit Auctor indicare discrimen ac diversum ritum Orientalium a Latinis et Occidentalibus: quæ quidem diversitas in eo consistit, quod apud Orientales et Ægyptios, ut erant illi monachi, versus ille: *Gloria Patri, et Filio, et Spiritui sancto* (quam vocat glorificationem Trinitatis) non diceretur in fine psalmodiarum, ut solet in Ecclesia Latina, sed in fine antiphonarum. Verum operæ pretium fuerit eundem Baronium de hoc versu, ejusque antiqua institutione,

et additamento illo: *Sicut erat in principio*, etc., audire disserentem: *Illud*, inquit, *in primis monendum putamus, ejusmodi hymnum glorificationis sic a majoribus dictum, nequaquam (ut alii putant) inventum esse a Nicæno concilio, sed ab ipsis apostolorum temporibus fideles, cum in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti baptizarentur, easdem tres personas sanctissimæ Trinitatis ejusmodi hymno conglorificare cœpisse. Quod quidem ex majorum traditione, absque aliquo scripto, sibi Ecclesiam vindicare, pluribus affirmat S. Basilius ad Amphilochem scribens de Spiritu S., etc. Ita Baronius, significans in Ecclesia Dei ejusmodi glorificationem ex eo tempore quo ab apostolis promulgatum est Evangelium, et cum (ut diximus) sacrum baptismum ab eisdem jussu Domini in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti collatum est, a fidelibus occini cœptam, et absque scripto fidelibus traditam, pluribus idem inferius docet; eandemque pronuntiandam esse monet, ut a Domino accepit Ecclesia. Et infra subjicit Baronius: Porro quod attinet ad decreta Nicænæ synodi, sicut nullo modo dicendum est glorificationis sanctissimæ Trinitatis hymnum ab ea primum inventum, ita nec ut in fine cujusque psalmi caneretur, esse statutum putamus. Equidem si magna synodus id statuisset, uniformem regulam (sicut in cæteris) Ecclesiis omnibus pariter præscripsisset, a qua nullus umquam deviare, vel latum unquam præterire aliquando præsumpsisset: cum tamen videamus diversas ea de re fuisse diversarum Ecclesiarum consuetudines, ritusque dissimiles. Sic namque Cassianus ait: « Illud etiam (quod in hac provincia vidimus) ut uno cantante, in clausula psalmi, omnes astantes concinant cum clamore: GLORIA PATRI, ET FILIO, ET SPIRITUI SANCTO, nusquam per Orientem audivimus: sed cum omnium silentio, ab eo, qui cantat, finito psalmo orationem succedere; huc vero glorificatione Trinitatis tantummodo solere antiphonam terminari. » Hæc ipse: ex quibus etiam, sicut ex multis aliis, commentitia plane detegitur epistola illa Hieronymi nomine ad Damasum consignata, quæ merito ab eruditis, Hieronymi res accuratius expendentibus, ut adulterina, jure exploditur, in qua hæc leguntur: « Precatur ergo cliens tuus, ut vox ista psallentium in Sede tua Romana, die noctuque canatur, et in fine psalmi cujuslibet, sive matutinis, sive vespertinis horis conjungi præcipiat Apostolatus tui ordo: GLORIA PATRI, ET FILIO, ET SPIRITUI SANCTO; SICUT ERAT IN PRINCIPIO, etc. » Si enim in Oriente nusquam se audisse inquit Cassianus, ut in fine psalmi diceretur: GLORIA PATRI, etc., quomodo ex Orientis more de ejusmodi psallendi genere Hieronymus potuit Damasum monuisse: cum antea tam in Occidentali Ecclesia, quam in Orientali, ejusmodi psallendi usum viguisse idem affirmet? Qui tamen eidem epistolæ fidem adhibuerunt, ex S. Hieronymi monitu ul sancitum a Damaso existimarunt. Quod igitur ante concilium Nicænum, ex traditione (ut vidimus) apostolorum, vigeret usus in Ecclesia, ut a fidelibus glorificationis dictus hymnus occineretur ubique, licet diverso ritu, alia*

rificatione Trinitatis tantummodo solere ^a antiphonam terminari.

CAPUT IX.

De qualitate orationum.

Et quia nos ^b ad orationum canonicarum modum consequenter institutorum ordo provexit, quarum plenior tractatum licet in collationes seniorum reservemus, ibidem plenius digesturi, cum de earum qualitate seu jugitate verbis eorum disserere cœpe-

rimus : necessarium tamen reor pro opportunitate loci ac narrationis ipsius, quoniam ita obtulit sese occasio, etiam in præsentī pauca perstringere, ut formantes interim exterioris hominis motus, et velut quædam nunc orationis fundamenta jacentes, minore post hæc labore cum cœperimus de statu interioris hominis disputare, orationum quoque ejus fastigia construamus. Illud ante omnia providentes, ut si nos ab illa narratione quam cupimus opportune

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

occasione recens accepit additamentum. Nam cum Ariani blasphemantes dicerent Filium a Patre in tempore factum, et fuisse tempus quando non erat, placuit sanctæ synodo adversus ejusmodi hæresim addi ad antiquum glorificationis hymnum : GLORIA PATRI, etc., illam appendicem, qua dicitur : SICUT ERAT IN PRINCIPIO, ET NUNC ET SEMPER, ET IN SÆCULA SÆCULORUM. AMEN. Hucusque Baronius huic Cassiani loco elucidando peropportune, ut mihi videbatur, adhibendus. Vide plura apud Joan. Durandum de ritibus Ecclesiæ lib. III cap. 15.

^b De antiphona duo occurrunt hic notanda. Primum antiquitas et institutio; tum etymologia et significatio. Antiphonarum primitivam originem et institutionem referunt plerique ad B. Ignatium Antiochenum, episcopum et martyrem, qui, ut refert Socrates, *vidit angelorum choro S. Trinitatem hymnis et antiphonis collaudantes. Unde Græci, ait Durandus, antiphonas primo composuerunt, et eas cum psalmis in choro decantari ordinaverunt. Apud Latinos primus beatissimus Ambrosius, teste Isidoro, antiphonas instituit, Græcorum exemplum imitatus. Ex hinc in cunctis regionibus Occidentis earum usus increbuit. Unde legitur in Chronicis quod S. Ambrosius ritum antiphonarum primus a Græcis transtulit ad Latinos.* Ita ille. Quod ad etymologiam et significationem attinet, ἀντιφωνή Græce, nihil aliud sonat Latine quam vocem reciprocā, seu cantum reciprocum et alternum. Dicitur enim antiphona a verbo ἀντιφωνεῖν, quod est contra clamare, seu vicissim et ex adverso respondere. Unde Echo ἀντιφωνος, id est, vicissim resonans, aut reclamans dicitur. Hinc Isidorus antiphonas ex eo dictas asserit, *quia duo chori alternatim concinunt, et vicissim reciprocando melodiarum cantus alternant, quasi duo seraphim, inquit, duoque testamenta invicem sibi conclamantia, ideoque (ait Durandus) clerici antiphonas cantantes non vertunt vultus ad altare, sed se invicem versis vultibus respiciunt.* Atqui hac ratione antiphona generalem sortitur acceptionem, ut et hymnos et alias officii ecclesiastici partes complectatur. Nam etiam invitatoria D. Benedictus appellat antiphonas. Sed et psalmi ipsi, dum a pluribus alternatim recitantur aut canuntur, antiphonæ generali vocabulo dici possunt, ut ex Isidoro colligitur. Unde non satis constare videtur ex illa historia sancti Ignatii, cujusmodi antiphonæ intelligendæ sint, cum illas laudes S. Trinitatis ab angelis decantatas modo hymnos, modo antiphonas interpretes tum Socratis, tum Nicephori Latine nominent. Verum strictius usu ecclesiastico, et vulgari loquendi modo, antiphonæ vocantur sacræ cantiones, seu cantilenæ, quæ psalmis concinendis in horis canonicis præmittuntur : nam antiphonæ, ut plurimum, cum psalmis junguntur; aliquando tamen etiam seorsum canuntur. Hinc et Cassianus, supra, duplicem antiphonarum usum antiquitatis observatum insinuat, primum ut psalmis Davidicis in officio canonico interponerentur, et cum modulatione aliqua et melodia canerentur. Atque inde petitam earum rationem et etymologiam docet Durandus his verbis : *Dicuntur, inquit, antiphonæ respectu ad psalmodiam, cui respondent, sicut responsoria respectu ad historiam ; unde antiphona dicitur, quasi*

ante psalmum sonans. Hæc Durandus, qui pro *ante*, ἀντι, contra, seu ex adverso, melius dixisset. Eamdem porro rationem spectasse et insinuasse videtur Amalarius lib. IV de Offic. Eccl. cap. 7, eamque tropologicè etiam exponit in hunc modum : *Antiphona dicitur vox reciproca : antiphona enim inchoatur ab uno unius chori, et ad ejus symphoniam psalmus cantatur per duos choro ; ipsa enim antiphona conjunguntur simul duo chori.* Et paulo post : *Videtur nobis virtus dilectionis esse, quæ conjungit opera duorum fratrum simul : psalmi ad opera referuntur ; antiphona ad illam dilectionem qua unusquisque fratri suo porrigit suum opus.* Hæc ille, et quæ sequuntur in eadem sententiam. Ex quibus omnibus facile est colligere duplicem antiphonæ etymologiam, seu nominis analogiam et relationem : alteram ad ipsos cantores inter se alternantes et reciprocantes melodiam, ut Isidorus et alii annotarunt; alteram ad psalmodiam, seu psalmorum Davidicorum concentum, cui quasi ex adverso respondent antiphonæ, quasi alterius generis voces et cantilenæ; sicut responsoria respondent historiis, id est, lectionibus, ut exponit Durandus.

^b Nota hic triplicem nomenclaturam precationum et laudum divinarum, quæ publice in Ecclesia, et solemniter a ministris Ecclesiæ celebrantur. Primo dicuntur orationes canonicæ, ut hoc loco, et alias sæpius, vel preces horariæ, horæ canonicæ, ut apud Bedam in Commentar. ad cap. VIII Lucæ, et apud omnes auctores qui de horis canonicis scribunt. Dicuntur autem hæ preces et laudes horæ canonicæ, quia certis horis recitari debent juxta canones et regulas SS. Patrum; sive quia ex præscripto canonum certis horis in Ecclesia, die noctuque, canuntur : vel, ut ait Turrecrematus in cap. 16 Regulæ D. Benedicti, *vocantur istæ horæ canonicæ, id est, regulares, quia a SS. Patribus regulariter observatæ.* Unde secundum hunc librum inscripsit Cassianus, *De Canonico nocturnarum orationum et psalmorum modo ; tertium vero, De Canonico diurnarum orationum modo.* Secundo appellantur officium divinum, seu, quod idem est in Regula D. Benedicti, *opus Dei.* De quo ait cap. 43 : *Ad horam divini officii, mox ut auditum fuerit signum, relictis omnibus, quælibet fuerint in manibus, summa cum festinatione curratur, etc. Ergo nihil operi Dei præponatur.* Ubi vides prius officium divinum postmodum opus Dei appellari. Hujus autem nomenclaturæ ratio est, quia hac orandi formula continetur id quod erga Deum præstare debemus. Siquidem orare et laudare Deum proprium est officium Christianorum : sed maxime clericorum et monachorum. Exstat porro hoc nomen officii divini etiam in concilio Aquisgranensi cap. 131, et in concilio Lateranensi, ex quo sumptum est cap. *Dolentes*, lib. III Decretal., tit. *De celebratione Missarum.* Tertio dicuntur etiam officium ecclesiasticum, tum quia auctoritate præsulum Ecclesiæ institutum; tum quia ecclesiasticis, seu Ecclesiæ ministris indictum ac præscriptum, ut proprium eorum munus et officium. Officium enim ab efficiendo dictum, ait D. Ambrosius (*Lib. I Offic.*), quasi efficium, quod sit illud quod quemque pro conditione suæ personæ facere deceat.

Deo volente digerere, præveniens vitæ nostræ finis A excluderet, vel initia vobis rei præsertim tam necessariæ hoc opere relinquamus, quibus pro ardore desiderii totum tardum est : ut dum nobis hujus commorationis tribuuntur induciæ, saltem quasdam tantisper orationum vobis lineas præsignemus, quibus hi vel maxime, qui in cœnobiis commorantur, valeant aliquatenus informari. Simul etiam prospicientes his qui forsitan huic tantummodo occursuri libro, ad illum pervenire non poterunt, ut instructione hujus erga orationis qualitatem vel ex parte reperiantur imbuti, et quemadmodum sunt de habitu et amictu exterioris hominis instituti, ita etiam qualiter eum ad offerenda spiritalia sacrificia debeant exhibere non nesciant. Siquidem hi libelli quos in præsentia cudere Domino adjuvante disponimus, ad exterioris hominis observantiam et institutionem cœnobiolorum competentius aptabuntur ; illi vero ad disciplinam interioris ac perfectionem cordis, et ^a anachoretarum vitam atque doctrinam potius pertinebunt.

CAPUT X.

Quanto silentio et brevitate orationes apud Ægyptios colligantur.

Cum igitur prædictas solemnitates, quas illi ^b synaxes vocant, celebraturi conveniunt, tantum ^c a cunctis silentium præbetur, ut cum in unum tam

innumerosa fratrum multitudo conveniat, præter illum qui consurgens psalmum decantat in medio, nullus hominum penitus adesse credatur : ac præcipue cum consummatur oratio, in qua non sputum emittitur, non excreatio obstrepat, non tussis intersonat, non oscitatio somnolenta dissutis malis et hiantibus trahitur, nulli gemitus, nulla suspiria etiam astantes impeditura promuntur, nulla vox, ^d absque sacerdotis precem concludentis, auditur, nisi forte hæc quæ per excessum mentis claustra oris effugerit, quæque insensibiliter cordi obrepserit, immoderato scilicet atque intolerabili spiritus fervore succenso, dum ea quæ ignita mens in semetipsa non prævalet continere, per ineffabilem quemdam gemitum ex intimis pectoris sui conclavibus B evaporare conatur. Illum vero qui constitutus in tempore mentis cum clamore supplicat, aut aliquid horum quæ prædiximus, e faucibus suis emittit aut præcipue oscitationibus prævenitur, dupliciter peccare pronuntiant : primo quod orationis suæ reus sit, quod eam videlicet negligenter offerat Deo ; secundo quod indisciplinato strepitu, alterius quoque, qui forsitan intentius orare potuit, intercipit sensum. Ideoque præcipiunt eam celeri sine concludi, ne forte immorantibus nobis in ea, redundantia quædam sputi seu phlegmatis interrumpat nostræ orationis excessum. Et idcirco dum adhuc fervet,

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

^a Ἀναχωρέω secedo, ἀναχώρησις secessio : inde anachoretæ dicti sunt, qui pietatis studio ab hominum consortio secedebant, et se in solitudines abdebant, ut rerum divinarum contemplationi liberius vacarent. D. Hieronymus epistola 22 ad Eustochium : *Anachoretæ, inquit, qui soli habitant per deserta, et ab eo quod procul ab hominibus recesserunt, nuncupantur.* Hos etiam ἡσυχαστάς, hoc est, in quiete et silentio degentes, appellari solitos scribit Justinianus novella quinta. Alii eremitas, Cassianus solitarios passim vocat, et de eorum origine et instituto peculiariter agit collat. 18.

^b Vox synaxis frequens apud ecclesiasticos scriptores tum Græcos, tum Latinos : et quidem duplici significatione. Primum pro conventu, seu congregatione fidelium, ut hic, monachorum, ad orationem, aut psalmodiam, vel ad sacrosancta mysteria celebranda, vel ad Dei verbum audiendum : dicitur enim synaxis a verbo συνάγειν, quod est colligere, seu congregare ; et hanc vocem variis nominibus Latine reddidit Cassianus, collectam, conventum, conventiculum, congregationem, canonicum officium, vel orationem, solemnitatem, celebritatem, et Missam canonicam, aliis atque aliis locis appellans. Quo itidem sensu D. Benedictus cap. 17 Regulæ : *Vespertina, inquit, synaxis quatuor psalmis cum antiphonis terminatur, id est, solemnitas, vel cursus vesperarum, ait Turrecrematus.* Alias vero synaxis dicta est sacra Eucharistiæ communio, et hoc nomine frequenter a SS. Patribus nuncupatur (*Joan. Damasc. lib. IV de Orthod. fide cap. 14 ; Basil. in Reg. brevio. cap. 71*), sive quod Christianis in unum convenientibus celebrari hoc sacramentum et sumi solet ; sive quia pacis et unionis symbolum est, et sacramentum).

^c Mirum, et singulare exemplum regularis silentii in choro, et in officiis divinis observandi : de quo etiam D. Benedictus cap. 52 Regulæ, et Innocentius III, cap. *Cum ad monasterium, de Sta. monach.* Quam severe autem punierint veteres Patres sacri silentii

C in loco orationis violatores, narrat Joannes Climacus his verbis : *Ad orationem plerumque stantibus nobis animadvertit Pater sanctus quosdam invicem colloquentes : quos ante fores ecclesiæ statuens jussit ut per septem dies cunctis intrantibus et exeuntibus prosternerentur (Gradu 4).* Hæc minor severitas, et silentii districtio apud Pachomianos monachos servata fuit, Regula ita decernente : *Si acciderit ut psallendi tempore, vel orandi, aut in medio lectionis aliquis loquatur aut rideat ; solvet cingulum, et inclinata cervice manibus ad inferiora depressis, stabit ante altare, et a principe monasterii increpabitur. Hoc idem faciet et in conventu fratrum, cum ad vescendum pariter convenierint.*

^d Absque, id est, nisi, vel præterquam sacerdotis, etc. Precem autem, sive officium concludebat sacerdos, seu abbas brevi quadam oratione, qua omnium vota precesque colligere dicebatur : unde Collectarum nomen sumptum supra monuimus, ut earum antiquitas etiam hinc probari possit. Collecta enim dicta, ut declarat Micrologus (de Observat. Eccles. cap. 3), *eo quod sacerdos, qui legatione fungitur pro populo ad Dominum, omnium petitiones ea oratione colligit atque concludat. Illæ tamen orationes specialius Collectæ vocari videntur, quæ apud Romanos super collectam populi (id est, collectum populum) fiunt ; dum colligitur, ut procedat de una ecclesia in aliam ad stationem faciendam.* Hæc ille. Sumitur tamen collecta etiam pro conventu fidelium seu monachorum apud Cassianum, et pro collectione pecuniæ pauperibus erogandæ, quæ in ejusmodi conventu fieri solebat, ut in aliis locis dicitur. Ex hoc itidem loco dicimus Abbates, seu Patres illorum monachorum, ut plurimum fuisse sacerdotes, sive presbyteros : quod etiam ex plerisque Collationibus fit manifestum ; præsertim ex Col. 4 c. 1, et Col. 18 c. 15. Sed id quidem fuisse ordinarium, non tamen perpetuum alibi etiam opportunius docebimus.

velut e faucibus inimici velociter rapienda est. Qui proculdubio cum sit nobis semper infestus, tum maxime adsistit infestior, cum contra se offerre nos preces Domino velle perviderit, cogitationibus, seu diversis humoribus excitatis, abducere mentem nostram a supplicationis intentione festinans, et per hoc eam tepescere a cœpto fervore contendens. Quamobrem utilius censent breves quidem ^a orationes, sed creberrimas fieri: illud quidem ut frequentius Dominum deprecantes jugiter eidem cohærere possimus; hoc vero, ut insidiantis diaboli jacula, quæ infligere nobis tunc præcipue, cum oramus, insistit, succincta brevitate vitemus.

CAPUT XI.

Qua disciplina apud Ægyptios psalmi dicantur.

Et idcirco ne psalmos quidem ipsos, quos in con-

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

^a Orationes intelligit, quas monachi illi, dum unus in oratorio psalmos decantaret, cæteris audientibus, ut hic habetur, ex devotionis spiritu, et fervore tacite concipientes Deo offerebant, et quasi in cœlum ejaculabantur: unde et jaculatoriæ dicuntur. Sed et illas orationes spectare videtur (quas *Collectas* vocamus), quibus officium quodque sive diurnum, sive nocturnum terminabatur; ut ex pluribus hujus libri capitibus licet animadvertere (Cap. 7, 10, 11, 12). Utrasque enim breves, non prolixas habebant, ob rationem optimam hic expressam. Quam illorum monachorum consuetudinem notavit etiam D. Augustinus in epist. ad Probam ita scribens: *Dicuntur fratres in Ægypto crebras quidem habere orationes sed eas tamen brevissimas, et raptim quodammodo jaculatas: ne illa vigilanter erecta, quæ oranti plurimum necessaria est, productiores moras evanescat, atque hebetetur intentio. Ac per hoc etiam ipsi satis ostendunt hanc intentionem, sicut non est obtundenda, si perdurare non potest; ita si perduraverit, non cito esse rumpendam. Absit enim ab oratione multa locutio; sed non desit multa precatio, si fervens perseverat intentio. Nam multum loqui est in orando rem non necessarium superfluis agere verbis: multum autem precari est eum, quem precamur, diuturna et pia cordis excitatione, pulsare. Et plerumque plus gemitibus quam sermonibus agitur, plus fletu quam affatu.* Hæc D. Augustinus. Quibus consonat illa D. Benedicti monitio cap. 20 Regulæ: *Ideo brevis debet esse, et pura oratio: nisi forte ex affectu inspirationis divinæ gratiæ protendatur. In conventu tamen omnino brevietur oratio; et facto signo a Priore, omnes pariter surgant.* Hoc autem non est accipiendum, ait Turcrematum, de oratione canonica, quæ certa habet capitula, versus et psalmos: hæc enim nullo pacto abbrevianda est: sed de oratione privata, qua quisque apud se orat in conventu, sive oratorio, sicut in fine officii religiosi prostrati aut inclinati soliti sunt facere orationem aliquam usque ad signum, quod fit a prælato. Hanc orationem abbreviandam dicit ut facto signo omnes pariter surgant. Ita ille. Quod etiam ex Cassiano, et ab exemplo veterum monachorum acceptum est. Sic enim refert Auctor cap. 7: *Cum autem is qui orationem collecturus est (nempe Superior, aut senior), e terra surrexerit, omnes pariter eriguntur; ita ut nullus nec antequam inclinetur ille, genua flectere, nec cum e terra surrexerit, remorari præsumat: nec non tam secutus fuisse illius conclusionem, qui precem colligit, quam suam celebrasse credatur.* Porro non prohibet D. Benedictus, ubi supra, privatim orare in ecclesia, absoluto officio divino: immo studiose commendat hujusmodi orationes, et vetat eas impediri sicut et D. Augustinus in sua Regula. Sic enim alibi ait: *Expleto opere Dei omnes cum summo silentio exeant, etc., ut frater qui*

gregatione decantant, continuata student pronuntiatione concludere: sed eos pro numero versuum duabus vel tribus intercisionibus cum orationum interjectione divisos distinctim, particulatimque consummant. Non enim multitudine versuum, sed mentis intelligentia delectantur ^b; illud tota virtute sectantes: *Psallam spiritu, psallam et mente* (1 Cor. XIV). Ideoque utilius habent decem versus cum rationabili assignatione cantari, quam totum psalmum cum confusione mentis effundi. Quæ nonnumquam pronuntiantis festinatione generatur, dum residuorum psalmorum qui decantandi sunt, modum numerumque considerans, non distinctionem sensuum audientibus studet pandere, sed ad finem synaxeos properat pervenire. Denique si quispiam juniorum, vel pro fervore spiritus, vel pro eo quod necdum institutus

forte sibi (id est, apud se secreto) et peculiariter (id est privatim) vult orare, non impediatur alterius improbitate. Sed si quis vult sibi forte secretius orare, simpliciter intret (id est, absque strepitu, in oratorium), et oret; non in clamosa voce sed in lacrymis et intentione cordis. Hæc ibi. Quomodo vero superius dixerit, ut omnes exeant, exponens ita concludit: *Ergo qui simile opus (scilicet orationis, aut meditationis) non facit, non permittatur expleto opere Dei remorari (id est, remanere in oratorio) ne alius impedimentum patiat.* Vide Turcrematum.

^b Est hoc documentum Apostolicum I ad Cor. Cap. XIV, suadens dandam esse operam, ut non solum spiritu, sed et mente oremus et psallamus. Ubi spiritum multi recipiunt pro sermone externo, et voce quæ aere et spiritu constat; ut idem sit orare et psallere spiritu, quod orare et psallere voce; vel alia phrasi Scripturæ, *Deum labiis honorare* (Isaiæ xx, Matth. v). Sic enim sermonei definit Lactantius lib. IV Institutionum cap. 8: *Sermo spiritus est cum voce aliquid significante prolatus.* Sed et aliis Scripturæ locis spiritus pro voce ponitur, ut psalm. XXXI: *Non est in spiritu ejus dolus.* Et psalm. ultimo: *Omnis spiritus laudet Dominum.* Alii per spiritum intelligunt pium devotionis affectum, quo quis erga Deum et Dei cultum fervet. Ut Lucæ XI: *Quanto magis Pater vester de cælo dabit spiritum bonum petentibus se!* et ad Ephes. VI: *Orantes omni tempore in spiritu.* Mentem vero intellectum, seu intelligentiam interpretantur. Quo sensu psallere spiritu, est pie et devote psallere: psallere mente est ea quæ psallimus, mente et intelligentia consequi, et attente considerare. Monet itaque Apostolus, et suo exemplo provocat, ut, quantum in nobis est, studeamus non solum devote, pio scilicet affectu, et cum fervore, sed etiam attente et intelligenter orare et psallere; ut ea quæ oramus et psallimus, saltem aliquatenus pro nostro captu assequamur. Et rationem addit: *Nam si orem lingua, spiritus meus orat; mens autem mea sine fructu est.* Hoc est, affectus quidem in Deum elevatur, et spiritali dulcedine reficitur: mens autem suo cibo et pabulo spiritualis intelligentiæ, non reficitur, quia non intelligit quæ dicit. Hoc igitur sancti et sapientes monachi tota virtute sectabantur, hoc est, toto studio, et animi contentione conabantur assequi, ut non solum spiritu, id est, voce et affectu orarent: et psallerent; sed et mente, et intelligentia psalmorum sensum et mysteria meditando et ruminando penetrarent ac perciperent. Qui quidem optimus et perfectissimus est orandi et psallendi modus: ideoque non totos psalmos continue et uno tractu ad finem usque pronuntiabant, ut dictum est; sed quibusdam intersectionibus et parvis intervallis post denos aut duodenos versus paulisper subsistebant, animo revolventes quæ dicta et pronuntiata erant.

est, cœperit modum decantationis excedere, psal-
lantis progressio senioris interdicitur [Forte inter-
ciditur] plausu, quem dans manu sua in sedili quo
sedet, cunctos facit ad orationem consurgere, illud
omnibus modis providens, ne quod sedentibus tæ-
dium generetur prolixitate psalmodum, qua [Forte
quo vel ne] is qui decantat, non modo per seipsum
intelligentiæ fructum amittat, sed etiam per illos
incidat detrimentum, quos fastidium synaxeos ni-
mietate sua fecit incurrere. Illud quoque apud eos
omni observantia custoditur, ut in responsione *Al-
leluia* nullus dicatur psalmus ^a nisi is, qui in titulo
suo *Alleluia* inscriptione prænotatur. Prædictum vero
duodenarium psalmodum numerum ita dividunt, ut
si duo fuerint fratres, senos psallant; si tres, qua-
ternos; si quatuor, ternos. Quo numero numquam
minus et congregatione decantant; ac proinde quan-
talibet multitudo convenerit, numquam amplius
psallunt in synaxi, quam quatuor fratres.

CAPUT XII.

Cur uno psallente, cæteri in synaxi sedeant, vel quali

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

^a Psalmi, qui pro titulo habent *Alleluia*, sunt numero
viginti: nempe CIV, CV, CVI, CX, CXI, CXII, CXIII, CXIV,
CXV, CXVI, CXVII, CXVIII, CXXXIV, CXXXV, CXLV,
CXLVI, CXLVII, CXLVIII, CXLIX, CL, quos idcirco SS.
Patres Hieronymus et Augustinus vocant *Alleluia-*
ticos; nec aliam rationem istius inscriptionis affe-
runt, quam quod psalmi isti singularem ac festivam
Dei laudem præ aliis contineant, quam titulus ipse
indicat. *Alleluia* enim duobus vocabulis, *laudate Deum*
cum jubilo, lætitia, et cantu, sive, *jubilate Deo*, sonat.
Unde in cælo, ubi læta sunt omnia, perpetuum est
Alleluia. Apoc. XIX. Et in Ecclesia lætis dumtaxat tem-
poribus canitur jam inde ab Apostolico sæculo, ut
testatur D. Augustinus in psalm. CVI. Usus autem
canendi hanc vocem in Ecclesia ex Aggæo propheta
manasse, qui primus omnium cantavit *Alleluia*, cum
novam templi structuram vidit, testatur S. Epiphanius
lib. de prophetæ vita et interitu c. 20, idque
secundum Tobiae prophetiam c. XIII, cum alioqui
multi psalmi, quos notavimus, *Alleluia* titulo in-
scripti, ante illorum tempora haberentur (Concil. To-
leta. IV, Can. 10). Notandum vero quosdam psalmos
duplici *Alleluia* prænotari, quorum alterum volunt
nonnulli ad finem superioris psalmi pertinere. Quod
Augustinus refellit dicens: *Ubi cumque, post numerum*
psalmi sive semel, sive bis conscriptum invenimus Alle-
luia, secundum celeberrimam Ecclesiæ consuetudi-
nem, ei psalmo esse tribuendum, qui eodem numero
prænotatur. Porro ad hujus institutionis veterum illo-
rum monachorum imitationem videtur etiam D. Be-
neditus instituisse (Cap. 9 et 11 Reg.), ut post duo-
denarium psalmum, qui est ultimus secundi nocturni,
canatur *Alleluia*, extra Septuagesimam diebus
feriatis; post cantica vero diebus dominicis.

^b Vides hic sedilia jam tum in usu fuisse in ec-
clesiis, seu oratoriis monachorum. Unde etiam intel-
ligitur monachos subinde in officiis divinis sedere
consuevisse. Quod etiam ex Regula D. Benedicti
clarum est. Nam cap. 9 statuit, ut diebus feriatis ad
nocturnos sedentibus omnibus in scamnis, legantur vi-
cissim a fratribus super analogium tres lectiones: post
tertiam vero lectionem dicatur, *Gloria Patri*; quam
dum incipit cantor dicere, mox omnes de sedilibus suis
surgant ob honorem et reverentiam S. Trinitatis. Et
cap. 11: *Residentibus cunctis disposite, et per ordi-*
nem in subselliis, etc. Quare non satis juxta apparet

A post hoc studio per cellulas suas usque ad lucem
vigilias extendant.

Hunc sane canonicum, quem prædiximus, duode-
narium psalmodum numerum tali corporis quiete
relevant, ut has easdem congregationum solemnita-
tes ex more celebrantes, absque eo, qui dicturus
in medium psalmos surrexerit, cuncti ^b sedilibus hu-
millimis insidentes, ad vocem psallentis omni cordis
intentione dependeant. Ita namque jejuniis et ope-
ratione totius diei, noctisque lassescunt, ut nisi
hujusmodi refectione adjuventur, ne hunc quidem
numerum stantes implere prævaleant. Nullum ^c et-
enim tempus ab operis exercitatione vacuum transire
concedunt; quia non solum ea quæ diei splendor ad-
mittit, omni instantia manibus exercere contendunt:
B sed etiam illa operationum genera sollicita mente
perquirunt, quæ ne ipsius quidem noctis densissimæ
tenebræ valeant impedire, credentes se tanto subli-
miorem spiritualium contemplationum puritatem
mentis intuitu quæsituros, quanto diutius fuerint
erga operis studium ac laboris intenti. Et idcirco
mediocrem canonicarum orationum ^d numerum judi-

Tertulliani reprehensio (Lib. de Oratione cap. 12, et
ibi notas Pamelii), qua hunc sedendi ritum in choro
et officiis ecclesiasticis damnare aut improbare vi-
detur, ut superius notatum; nisi ad illos referatur,
qui vel ex irreverentia, vel socordia et ignavia se-
dendo orant aut psallunt: vel illius distinctionis et
varietatis in divinis officiis observandæ, de qua supra,
rationem non habent, id est, sedent, quando stan-
dum aut flectendum esset: quod quidem extra di-
sciplinam esse, hoc est, ab instituto SS. Patrum alie-
num nemo negaverit: nam et D. Benedictus jubet
(Cap. 50 Reg.) fratres etiam in itinere constitutos
opus Dei, id est, officium divinum statutis horis per-
solvere cum tremore divino flectentes genua. Vide
Navarrum lib. de Oratione cap. 4.

^c Sunt hæc commode et hyperbolicis intelligenda.
Nam certum est excipi tempus quod divinis
officiis impendebatur, quodque refectioni, somno,
aliisque necessitatibus concedendum fuit.

^d Nempe duodenarium illum psalmodum numerum
tam in vespertinis, quam in nocturnis officiis angeli
magisterio et documento institutum, de quo supra
(Cap. 5 et 6). Viderint hæc imperiti quidam, et im-
portuni, qui totos dies in psalmodia et cantu insu-
mendos putant; quasi vero nihil aliud pensi nobis
incumberet: cum exemplo veterum monachorum
et nostræ etiam Regulæ instituto (Cap. 48 Regulæ)
constet tria esse, in quibus vita monachi versari de-
beat, videlicet orationem, lectionem, et laborem
manuum: et proinde horas diurnas sic esse distin-
guendas et distribuendas, ut aliæ lectioni, aliæ ora-
tioni, aliæ operationi tribuantur. Unde de istis tri-
bus dicit Isidorus lib. de Summo bono. *Servum Dei*
sine intermissione legere, orare, et operari oportet.
Turrecrematus in illum locum Regulæ: *Conside-*
randum, inquit, quod ex his quæ jam dicta sunt de
distributione horarum diei, lectionis, et laboris, et oru-
tionis, manifestum est quantum aberrant, et temere
devient ab intentione et institutis Regulæ beatissimi
Patris Benedicti, qui tempus assignatum lectioni et
labori, totum in oratione expendunt: sicut quidam fa-
ciunt, qui sensum suum rectitudini Regulæ, et sancto-
rum Patrum prudentiæ præponentes, in quibusdam
monasteriis neglecta lectione et dinisso labore divinum
officium adeo prolongarunt, quod fere totum diem in
eo occupant. In qua re quam manifeste contra men-

cant divinitus moderatum; ut ardentioribus fide, spatium quo se virtutis eorum infatigabilis cursus extenderet, servaretur, et nihilominus fessis ægris-que corporibus minime gigneretur de nimietate fastidium. Ideoque cum fuerint orationum canonicarum functiones ex more finitæ, unusquisque ad suam recurrens cellulam (quam aut solus, aut cum alio tantum inhabitare permittitur, quem scilicet societas operationis, vel discipulatus, et disciplinæ imbutio copulavit, vel certe quem similitudo virtutum comparem fecit) idem rursus orationum officium velut peculiare sacrificium studiosius celebrant, nec ulterius quisquam eorum in requiem somni resolvitur; donec superveniente diei splendore, nocturno operi, ac meditationi operatio diurna succedat.

CAPUT XIII.

Quare post missam nocturnam dormire non oporteat.

^a Quem laborem præter illam rationem, qua tota industria annitentes sacrificium Deo de fructu manuum suarum offerre se credunt, duabus ex causis cum omni observatione custodiunt. Quod nos quoque si perfectioni studemus, eadem diligentia convenit observare. Prima ^b ne forte purificationem nostram nocturnis psalmis et orationibus acquisitam, invidus inimicus livens puritati nostræ, cui maxime insidiatur semper, et indesinenter infestus est, quadam somni illusionem contamineat. Qui post

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

tem beatissimi Patris et ejus Regulam veniant, facile est videre unicuique qui ejus Regulam etiam parum legit. Ita ille.

^a Illum nempe, de quo in fine cap. præcedentis: *Nocturno operi ac meditationi operatio diurna succedat,*

^b Vides quanto studio et sollicitudine pii illi monachi et puritatis amatores studuerint nocturnas illusiones et pollutiones opera diaboli procurari solitas præcavere: ut hanc ob causam reliquum temporis post nocturnam missam (ut habet titulus hujus cap.), i. e. post nocturnum Officium, nemini ad somnum redire liceret: sed orationi, vel operationi assidue omnes vacarent. Quod etiam æmulatus D. Benedictus statuit (Cap. 8 Regulæ), ut hiemis tempore, quod restat post vigiliis, i. post nocturnum, quod vulgo dicimus matutinum officium, a fratribus meditationi inserviatur.

^c Eas nimirum, quas superius (Cap. præced.) dixit privatas excubias, id est, privatas, et spontaneas orationes, meditationes, exercitationes spirituales, quas pii illi monachi, postquam absolutis vigiliis, seu officiis nocturnis ad suas cellulas se receperant, privatim ex devotione simul cum opere manuali, quantum humana fragilitas patiebatur, exercebant; ne quid sibi temporis absque fructu et gustu spirituali deperiret, vel otiosis aut vacantibus somnus obreperet. Ita namque ab eis incessanter operatio manuum privatim per cellulas exercebatur, ut psalmorum quoque, vel cæterarum Scripturarum meditatio numquam penitus omitteretur; ut auctor repetit et inculcat lib. III cap. 2, et D. Hieronymus in epist. 18 de monasterio et monachis Bethleemiticis loquens: *In Christi, inquit, villa tota rusticitas est: extra psalmos silentium est: quocumque te vertas, arator stivam tenens Alleluia decantat; sudans messor psalmis se avocat, et curva attondens vites falce vinitor aliquid Davidicum canit.* D. Augustinus lib. de Opere monachorum c. 17: *Cantica, inquit, divina cantare etiam*

A illam satisfactionem, quam pro negligentis seu ignorantibus nostris obtulimus, et confessionis nostræ veniam profusis gemitibus imploratam, sollicitus nos, si tempus quietis invenerit, maculare festinat, tunc præcipue fiduciam nostram dejicere atque enervare contendens, cum ferventius nos ad Deum tendere orationum nostrarum puritate perviderit: ita ut nonnumquam quos per totum noctis spatium sauciare non potuit, sub illius horæ brevissimo tempore dehonestare conetur (*Vide Collat. 22, quæ est de nocturnis illusionibus*). Secunda vero, quod tametsi nulla talis verenda diaboli emergat illusio, intercedens etiam purus sopor inertiam monacho mox evigilatur parturiat, segnemque torporem inferens menti, per totum diei spatium vigorem ejus obtundat, illamque hebetet perspicaciam sensus, et pinguedinem cordis exhauriat, quæ nos possit per totum diem adversus omnes insidias inimici cautiore robustioresque servare. Quamobrem canonicis vigiliis privatæ ab eis subjunguntur ^c excubiæ, ac majore illis observatione succedunt, ut et illa purificatio quæ psalmis et orationibus est acquisita, non pereat; et intentior sollicitudo diligentius nos per diem custoditura, præparetur meditatione nocturna.

CAPUT XIV.

Quemadmodum in cellulis suis opus manuum et orationes pariter exerceant.

Et idcirco eas cum adjectione operis exsequuntur,

C manibus operantes facile possunt, et ipsum laborem tamquam divino celeumate consolari. An ignoramus opifices quibus vanitatibus, et plerumque etiam turpitudinibus theatricarum fabularum donent corda, et linguas suas, cum manus ab opere non recedant? Quid ergo impedit servum Dei manibus operantem in lege Domini meditari, et psallere nomini Altissimi: ita sane ut ad illa discenda, quæ memoriter recolat, habeat seposita tempora? Hæc SS. Patres. Ex quibus colligo orationem, præsertim mentalem, non semper impediri opere externo, et manuali, ut vocant; et non modo licitum, sed et pium, ac salutare esse inter operandum aliquid pii meditari; aut psalmos, et alias preces recitare; modo tale opus non sit, quod omnem excludat attentionem (S. Thom. II, q. 83, a. 14; Navar. de Orat. c. 18 et 21). Nam in omni oratione vocali, etiam libera et spontanea, requiritur aliqua attentio et reverentia interna, ut colligitur ex illa celebri Hieremiæ sententia: *Maledictus homo, qui facit opus Dei negligenter* [Hier. 48, ex Hebræo, *fraudulenter*, LXX, ἀμελῶς, negligenter]. Si enim, ait D. Benedictus, cum hominibus potentibus aliqua volumus suggerere, non præsumimus, nisi cum humilitate et reverentia: quanto magis Domino Deo universorum, cum omni humilitate et pietatis devotione supplicandum est! Quod si in oratione etiam privata et libera locum habet, multo magis in oratione publica et præcepta, puta in horis canonicis et officiis ecclesiasticis observandum: qua de re infra, loco huic persimili agemus pluribus (Lib. III c. 2). Porro orationi mentali, seu meditationi deesse non potest attentio, cum ipsa attentio sit ipsissima oratio (Sotus lib. x de Just. q. 5, a. 5). Proinde repugnat mente orare, et non attendere, ut per se notum est: nam cum primum mens vagari incipit, orare desinit. Itaque sola vocalis oratio est, quæ attentione carere potest, dum cogitatione ad alia defluente, lingua dat sine mente sonum.

ne velut otiosis valeat somnus irrepere. Sicut enim nullum ferme ab eis otii tempus excipitur, ita nec meditationi quidem spiritali finis imponitur. Nam pariter exercentes corporis animæque virtutes, exterioris hominis stipendia cum emolumentis interioris exæquant, lubricis motibus cordis et fluctuationi cogitationum instabili, operum pondera, velut quamdam tenacem, atque immobilem anchoram præfigentes, cui volubilitas ac pervagatio cordis innexa intra cellæ claustra, velut in portu fidissimo valeat contineri; atque ita spiritali meditationi tantum, et custodiæ cogitationum intenta, non modo ad consensum pravæ cujusque suggestionis pervigilem mentem corruere non sinat, verum etiam ab omni superflua, otiosaque cogitatione custodiat; ita ut quid ex quo pendeat, haud facile possit a quoquam discerni, id est, utrum propter meditationem spiritalem incessabile manuum opus exercent, an propter operis jugitatem tam præclarum spiritus profectum, scientiæque lumen acquirant.

CAPUT XV.

Qua lege modestiæ post orationum missam unusquisque ad suam cellulam redeat, et cui subdatur incruentationi is qui aliter fecerit.

Finitis itaque psalmis, et quotidiana congregatione, sicut superius commemoravimus, absoluta, nullus eorum vel ad modicum subsistere, aut sermocinari audet cum altero: sed ne quidem per totum diei spatium e cella sua progredi, aut deserere opus quod in ea solitus est exercere, præsumit, nisi forte cum fuerint ad officium necessarii cujusque operis

A evocati. Quod ita explent fores egressi, ut nulla inter eos sermocinatio penitus conseratur. Sed sic unusquisque opus exsequitur injunctum, ut psalmum vel scripturam quamlibet memoriter recensendo, non solum conspirationi noxiæ, vel consiliis pravis, sed nec otiosis quidem colloquiis, ullam copiam vel tempus impartiat, oris pariter et cordis officio in meditatione spiritali jugiter occupato. ^b Summa namque observantia custoditur, ne quisquam cum alio, ac præcipue juniores [*Al. juniore*], vel ad punctum temporis pariter substitisse, aut uspiam secessisse, vel manus suas invicem tenuisse deprehendantur. Si qui vero contra hujus regulæ disciplinam, reperti fuerint aliquid ex his quæ interdicta sunt, admisisse, ut contumaces, ac prævaricatores mandatorum, non levis culpæ rei pronuntiati, suspicione etiam conjurationis, pravique consilii carere non poterunt. Quam culpam nisi in unum cunctis fratribus congregatis publica diluerint pœnitentia, orationi fratrum nullus eorum interesse permittitur.

CAPUT XVI.

Quod nulli orare cum illo, qui fuerit ab oratione suspensus, liceat.

Sane si quis pro admissio quolibet delicto fuerit ab oratione suspensus, nullus cum eo prorsus orandi habet licentiam, antequam ^c submissa in terram pœnitentia, reconciliatio ejus, et admissi venia coram fratribus cunctis, publice fuerit ab abbate concessa. Ob hoc namque tali observantia semetipsos ab orationis ejus consortio segregant, atque secernunt, quod ^d credunt eum qui ab oratione suspendi-

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

^a Exemplum religiosæ modestiæ et silentii in oratorio, in cella, in claustris, dormitorio, de quo plura dicemus Collatione 14.

^b Prudentissime id constitutum et observatum; quod et Angelus S. Pachomio dictavit in hæc verba: *Ad alterius cellam intrare nullus audeat.* Idem etiam D. Benedictus observari voluit, ut ne quis frater ad fratrem jungatur horis incompetentibus: Cujusmodi sunt horæ, quibus lectioni, aut labori manuum fratres debent incumbere, ait Turrecrematus. Eodem vero spectat, ne quis officinas operariorum ingredi audeat absque licentia; præterquam ii qui hujusmodi officinis, operisque sunt præfecti. Qua de re D. Basilii ita sanxit: *Si quis importune venit in culinam, aut in cellarium, exceptis designatis, aut his qui disciplinæ hujus ordinis curam gerunt, careat benedictione.* Et S. Pachomius Basilio pene cœtaneus: *Ad officinas, inquit, diversarum artium soli pergant præpositi, ut accipiant quod necessarium est.*

^c Eadem utitur phrasi lib. III capite 7. Et qualis ea fuerit pœnitentia, declarat lib. IV cap. 16 his verbis: *Cunctis in synaxi fratribus congregatis tamdiu prostratus in terram veniam postulabit, donec orationum solemnitas consummetur; impetraturus eam, jussus fuerit Abbatis judicio de solo surgere.* Similia habet D. Benedictus cap. 43 et 44 Regulæ.

^d Suspensum ab oratione pro excommunicato hic accipi satis evidens est. Tradi enim Satanæ secundum sententiam Apostoli is dicitur (I Cor. v), qui a corpore Christi, id est, Ecclesia, præscinditur, et a communione fidelium excluditur: ac per hoc potestati et tyrannidi diaboli quodammodo relinquitur; sicut Ecclesia hæreticos convictos potestati sæculari relinquit. Unde Augustinus: *Omnis*

Christianus, inquit, qui a sacerdotibus excommunicatur, Satanæ traditur: quomodo? quia extra Ecclesiam diabolus est; sicut in Ecclesia Christus; ac per hoc quasi Satanæ traditur, qui ab Ecclesiastica communione removetur. Unde illos quos tunc Apostolus Satanæ esse traditos prædicat, excommunicatos a se esse demonstrat (I Cor. I et v). Hæc Augustinus (De verb. Apost. sermo, 68). Suspensi itaque ab oratione censebantur excommunicati, ac proinde Satanæ traditi. Quo etiam modo D. Benedictus hunc Cassiani locum, ut opinor, imitatus (Cap. 24, 25 et 44), duas suspensionis species magis distincte expressit; alteram pro culpis gravioribus, qua suspenditur quis a mensa simul, et ab oratione: quod idem esse declarat, ac excommunicari et tradi Satanæ secundum terribilem Apostoli sententiam; alteram pro levioribus culpis, a mensæ tantummodo participatione. Porro cum illiusmodi suspensionis, sive excommunicationis pœna secundum evangelicam doctrinam nemini infligenda sit, nisi qui Ecclesiam audire noluerit (Matth. xviii): ac proinde nemo excommunicandus ob quamcumque culpam graviolem, et mortiferam, nisi ei conjunctum sit inobedientiæ peccatum, quo quis nolit audire Ecclesiam, id est, obtemperare Ecclesiæ, seu prælato ecclesiastico legitime præcipienti: par est existimare neminem fratrum sic ab illis patribus fuisse ab oratione suspensum, sive excommunicatum (illa nimirum excommunicatione, quam majorem distinctionis causa nominamus); nisi gravioris culpæ reus judicatus, eam tamen regulari, et statuta pœnitentia, et satisfactione diluere, ut ait Auctor, ac emendare recusaret. Tunc enim demum censebatur ab oratione, et oratorio, et officiiis divinis suspensus; ut nec ipsi cum aliis,

tur, secundum Apostoli sententiam tradi Satanæ : ^a et si quis orationi ejus, antequam recipiatur a seniore, inconsiderata pietate permotus, communicare præsumpserit, complicem se damnationis ejus efficiat, tradens scilicet semetipsum voluntarie Satanæ, cui ille pro sui reatus emendatione fuerat deputatus, in eo vel maxime gravius crimen incurrens, quod cum illo se vel confabulationis, vel orationis communione miscendo, majorem illi generet insolentiae fomitem, et contumaciam delinquentis in

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

nec aliis cum ipso communem orationem facere liceret. Proinde sic exponi debet cap. 25 Regulæ D. Benedicti, ubi dicitur : *Is autem frater, qui gravioris culpæ noxa tenetur, suspendatur a mensa simul et ab oratorio : nullus ei fratrum jungatur in ullo consortio, etc.* Nam si de vera, et Ecclesiastica excommunicationis, aut suspensionis censura hic agatur, sicuti plane indicant verba sequentia : *Persistens in pœnitentiæ luctu, sciens illam terribilem Apostoli sententiam dicentis : Traditum hujusmodi Satanæ, in interitum carnis, etc.* Necesse est gravioris culpæ nomine ipsam inobedientiam, sive contumaciam intelligi, quæ vel sola ad infligendam excommunicationem sufficit; ut manifeste indicat cap. 23 dicens : *Si quis frater contumax, aut inobediens, aut superbus, aut murmurans, vel in aliquo contrarius existens sanctæ Regulæ, et præceptis; si seniorum contemptor reperiatur fuerit, hic secundum Domini nostri præceptum admoneatur semel, etc.,* aut certe culpam graviorem, et mortiferam, cui inobedientia accesserit, vel conjuncta sit. Neque tamen requiritur, ut culpa sit ex se, sive ex genere suo mortalis; sed sufficit ut talis sit, vel ex sola vi præcepti et inhibitionis; rei gravitate, et justa causa id suadente, aut permittente. Quoad quodcumque enim sive a lege, sive ab homine sub pœna excommunicationis aliquid legitime præcipitur, aut prohibetur, intelligitur peccatum mortale esse tali præcepto, aut prohibitioni non obedire; etiamsi ejus transgressio alias, et secundum se non esset mortalis. Unde sumendum judicium de illis culpis, quas superiori capite Auctor commemorat, aliisque similibus. Atqui ex hujus loci argumento colligere licet duo veluti corollaria scitu, et notatu digna. Primum abbates, aliosque monasteriorum præfectos habere potestatem suspendendi suos monachos, non solum ab oratione, id est, ab officiis divinis, et externo convictu, et consortio fratrum; verum etiam præcidendi a corpore Christi, quod est Ecclesia, et tradendi Satanæ: quam merito vocat D. Benedictus *terribilem sententiam* (Cap. 25); quia non solum externa privat communicatione; sed animam haud dubie attingit, quam diaboli tyrannidi subjicit, et obnoxiam reddit; ut merito dicatur jumentum, aut mancipium diaboli. Secundo observandum antiquum monasticæ disciplinæ vigorem, et rigorem, quo solebant interdum monachi contumaces suspendi ab oratione, id est, excommunicari a suis abbatibus, et superioribus, licet fortasse non sacerdotibus; hujusmodi enim facultatem in monachos sibi subditos habere possunt et habent abbates, etiam non benedicti, nec presbyteri; modo legitime instituti, et confirmati. Verum de his satis.

^a Vides antiquum vigorem disciplinæ, et censuræ ecclesiasticæ etiam apud veteres et Orientales monachos observatum. Qua de re exstant canones aliquot apud Gratianum 11, q. 3, ac præcipue canon undecimus Apostolorum, quem Fabianus papa epist. 1 citat in hæc verba : *Sic apostoli statuerunt dicentes : Et si quis cum excommunicatis, aversando Regulas, scienter, saltem in domo (id est, sub eodem tecto, ait Glossa) locutus fuerit, vel oraverit; ille communione privetur.* Cui similis est canon sub nomine

A pejus enutriat. Perniciosum namque solatium tribuens, cor ejus magis ac magis faciet indurari, nec humiliari eum sinet ob quod fuerat segregatus; et per hoc, vel increpationem senioris non magni pendere, vel dissimulanter de satisfactione et venia cogitare.

CAPUT XVII.

Quod is qui ad orationem exsuscitat, hora solita debeat eos commonere.

^b Is autem cui religiosi conventus commonitio,

Isidori a Gratiano et a Smaragdo citatus (11 q. 3, cap. Cum excommunicatio). Hoc igitur sanctorum Patrum institutum, veterum etiam monachorum exemplo confirmatum merito D. Benedictus suæ Regulæ ascribendum duxit. Nam cap. 26 ita statuit : *Si quis frater præsumpserit, sine jussione abbatis fratri excommunicato quolibet modo se jungere, aut loqui cum eo, aut mandatum ei dirigere; similem sortiatur excommunicationis vindictam.* Ubi notandum, ait Turrecrematus, quod S. Pater non loquitur de illicita illa participatione cum excommunicato in eodem crimine, propter quod est excommunicatus; dando ei consilium, auxilium, vel favorem: quia talis participans ipso facto secundum jura incurrit eandem sententiam; secundum quod habetur in capitulo Nuper. de sentent. excom. Sed loquitur de participatione in loquendo, vel comedendo, vel secum orando; quæ cum sit contra manifestam prohibitionem Superioris, tamquam peccatum mortale inter graves culpas connumeratur; et per consequens simili vindicta venit ferienda. Ideo S. Pater ait, quod *similem sortiatur excommunicationis vindictam.* Hæc ille, manifeste indicans secundum mentem D. Benedicti non esse statim excommunicatum (majore scilicet excommunicatione: nam de minore hic non agitur) qui cum fratre excommunicato communicat, colloquendo, comedendo, aut orando: sed esse excommunicatione dignum. At ex Cassiano satis apparet apud illos monachos lege, aut statuto cautum fuisse, aut consuetudine introductum; ut qui fratri excommunicato in oratione, aut officiis divinis communicaret, eo ipso eandem excommunicationis pœnam incurrisse censeretur. Est præterea advertendum hic supponi præsumptionem, tum apud Cassianum, tum apud D. Benedictum. *Si præsumpserit, inquit; qua parte excipitur ignorantia excusabilis.* Est enim consolatorius in Sexto Canon Bonifacii papæ : *Ut animarum periculis obvietur; sententiis per statuta quorumcumque Ordinariorum prolatis ligari nolumus ignorantes: dum tamen eorum ignorantia crassa non fuerit, aut supina* (De Constit. cap. 2). Excipiuntur et aliæ causæ legitimæ, aut licitæ communicationis cum excommunicato extra divina a Jure concessa, et vulgato illo versiculo simul cum ignorantia comprehensæ :

Utile, lex, humile, res ignorata, necesse.

D De quibus videndi sunt, qui de casibus conscientiae pertractant.

^b Id est, qui curam habet excitandi, aut convocandi fratres ad officium nocturnum, ut solent in quibusdam cœnobiis diaconi. Conferendum etiam hoc caput cum cap. 47 Regulæ D. Benedicti, cui titulus, *De significanda hora operis Dei*, ubi et Smaragdus abbas similem ejusdem antiqui Patris constitutionem refert his verbis : *Horas ad cursum procurare juxta dispensationem abbatis debet, cuicumque ordinatum fuerit, id est, qui mente sollicita et impigra ad hoc opus idoneus fuerit inventus: ut opus Dei non tardetur: qui non qua hora illi libitum fuerit fratres advigilias suscitare præsumat; sed sic totam congregationem ad officium orationis invitet; ne in utroque inve-*

vel synaxeos cura committitur, non passim, ut libitum est, nec prout nocte fuerit expergefactus, aut opportunitas eum somni proprii seu insomni coarctaverit, fratres etiam ad quotidianas vigilias exsuscitare præsumit. Sed quamvis eum consuetudo diuturna, hora solita evigilare compellat, tamen sollicitate, frequenterque stellarum cursu præstitutum congregationis tempus explorans, ad orationum eos invitat officium, ne in utroque inveniatur incautus, si vel oppressus somno statutam noctis transgre-

diatur horam; vel eandem dormiturus, atque festinus ad somnum anticipet, et non tam officio spiritali, vel quieti omnium deservisse, quam requiei suæ satisfecisse credatur.

CAPUT XVIII.

Quod a vespera Sabbati usque ad vesperam diei Dominicæ genua non flectantur.

Hoc quoque nosse debemus, a vespera sabbati, quæ lucescit in diem dominicum, usque ad vesperam sequentem apud Ægyptios^b genua non cur-

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

niatur incautus : id est, ne vel oppressus somno statutam noctis transeat horam; vel eandem festinus anticipet. Hæc ille. Sed ne quid hic prætereat, quod ad juniorum instructionem, et nostri instituti elucidationem pertinere videatur; libet etiam illud addere, quod in c. 11 ejusdem Regulæ habetur singulare, et ad hoc idem argumentum spectans. Ibi postquam S. Pater N. disposuit qualiter vigiliæ, id est, officium nocturnum diebus dominicis peragatur, subdit: Qui ordo vigiliarum omni tempore tam æstatis, quam hyemis æqualiter in die dominico teneatur; nisi forte (quod absit) tardius surgatur: et tunc aliquid breviandum est de lectionibus, aut responsoriis. Quod tamen omnino caveatur, ne proveniat. Quod si contigerit, digne inde satisfaciat Deo in oratorio, per cujus id evenerit neglectum. Ubi Turcrematum exponens quomodo aliquid breviandum de lectionibus, aut responsoriis: Non quidem, inquit, in numero: quia semper duodecim dicendæ sunt; sed in quantitate: ut breviores dicantur, quam deberent: brevitatem autem responsoriorum non est accipienda in numero: ut dicantur pauciora, quam duodecim; aut in quantitate, ut dicantur breviora, sed quoad notam accipienda est; ut dicantur expeditius, nota breviori.

^a Hanc phrasim mutuatus est auctor ex Matthæi XXVIII capite: significatque vesperam, quæ diem dominicum immediate antecedit: quo sensu nonnulli sic interpretantur lucescere in primam sabbati, ut idem sit, ac in diem dominicum proxime sequentem inclinari (Walfrid. de Reb. Eccles. cap. 25. Amalar. lib. 1 cap. 26).

^b Hic primum observa antiquum ritum curvandi, seu flectendi genua certis temporibus in officiis ecclesiasticis: cujus etiam meminit D. Benedictus cap. 50 Regulæ. Duo autem tempora hic designantur, quibus genua non flectuntur; primum, ut Auctor loquitur, a vespera sabbati, quæ lucescit in diem dominicum, usque in vesperam sequentem; quod communiter dicimus a primis Vesperis usque ad secundas Vesperas cujuslibet Dominicæ; vel, si malis, in vesperam diei Dominicæ, ut comprehendatur etiam Completorium secundum, totis Quinquagesimæ diebus, quod vulgo dicimus, toto tempore Paschali, hoc est, a Paschate usque ad Pentecosten, quod hic Quinquagesima vocatur, ut alias monuimus (Cap. 6 supra). Quam ritum communiter omnibus Christianis olim usitatum fuisse scribit Tertullianus lib. de Corona militis cap. 3: Die dominico, inquit, nefas ducimus de geniculis adorare; eadem immunitate a die Paschæ in Pentecosten usque gaudemus. In concilio item Nicæno can. 20 in vulgatis exemplaribus, vel 29 sec. Turrianum, sancitum fuit in dominico die, et in ipsis diebus Pentecostes, sive Quinquagesimæ Paschalis non esse flectenda genua in oratione, sed cunctos in omnibus locis stantes orare, et inclinari. Can. Quoniam, De consecrat., dist. 3. Quæ quidem constitutio totidem verbis exstat in concilio Carthaginensi can. 20. S. Ambrosius serm. 61 de Pentecoste: Scire, inquit, debet sanctitas vestra hanc sanctam Pentecosten diem qua ratione curemus, vel cur istorum quinquaginta dierum numero sit nobis jugis, et continuata festivitas: ita ut hoc omni tempore

neque ad observandum indicamus jejunia; neque ad exorandum Deum genua succidamus: sed sicut dominica solemus facere, erecti et feriat Resurrectionem Domini celebramus. S. Hieronymus in Dialogo adversus Luciferianos: Die dominico, et per omnem Pentecosten nec de geniculis adorare, et jejunia solvere, multaque alia, quæ scripta non sunt, rationabilis sibi observatio vindicavit (Cap. 4). Idem in proœmio epist. ad Ephesios: Permansit Paulus Ephesi usque ad Pentecosten, tempus lætitiæ atque victoriæ, quo non flectimus genua, nec curvamus in terram; sed cum Domino surgentes ad alta sustollimur. Denique Alexander III pontifex hæc in sua Decretali: Diebus autem dominicis, et aliis præcipuis festivitibus, sive inter Pascha et Pentecosten, genuum flexio nequaquam debet fieri; nisi aliquis ex devotione id velit facere in secreto (Lib. II Decretal. c. Quoniam). Hujus porro institutionis et consuetudinis causam et rationem plenius explicat auctor ille, qui apud Justinum ad hæc interrogata respondit: Si genuum incurvatio in precationibus magis peccatores Deo commendat, quam si stantes orent, magisque ea res divinam permovet misericordiam; quapropter diebus dominicis, et a Paschæ feriis ad Pentecosten usque precantes genua non flectunt? Unde etiam in Ecclesia talis consuetudo?

^c Respondet deinde auctor ille: Quia utriusque nos convenit jugem obtinere memoriam, et ipsius per peccatum lapsus nostri, et gratiæ Christi Domini nostri, per quam a lapsu resurreximus. Ea propter genuum per sex dies inclinatio symbolum et nota est lapsus per peccata nostra: quod vero die dominico genua non flectimus, signum est et designatio Resurrectionis, per quam gratia Christi a peccatis et a morte liberati sumus. A temporibus autem apostolorum talis consuetudo accepit initium, prout ait B. Irenæus martyr, et episcopus Lugdunensis in lib. de Paschate, ubi quoque mentionem facit Pentecostes, in qua genua non inflectimus, quoniam pari est cum die Dominico potestate (Justin. in quæst. 4, 115. Vide Turcrematum in illum Canonem Quoniam, De Consecr. dist. 3). Hæc apud Justinum. In eandem sententiam Rabanus de hujus Quinquagesimæ, quam Paschalem vocat, peculiari ritu et prærogativa, ita scribit: Idcirco, inquit, totius Quinquagesimæ dies post Domini Resurrectionem, resoluta pœnitentiæ, in sola lætitiæ celebrantur, propter figuram futuræ resurrectionis; ubi jam non labor, sed requies erit lætitiæ. Ideo his diebus nec genua in oratione flectuntur; quia sicut quidam sapientum ait, inflexio genuum pœnitentiæ et luctus indicium est. Unde etiam per omnia eandem in illis solemnitate, quam Dominico die custodimus, in qua majores nostri nec jejunium agendum, nec genua esse flectenda ob reverentiam Dominicæ Resurrectionis, tradiderunt (Lib. II de Instit. Cleric. cap. 4). Hæc ille. Ex quibus tria colligi possunt huic Quinquagesimæ peculiaria: quæ tametsi satis nota, tamen non abs re fuerit hic annotare. Primum toto hoc tempore creberrime cantatur et frequentatur Alleluia, in signum lætitiæ et exultationis. De quo D. Benedictus cap. 15 Regulæ, et ibidem Turcrematum. Secundo non flectuntur genua in officiis, seu horis canonicis, ut hic habetur, perinde ac si perpetua esset domi-

vari, sed nec totis quidem Quinquagesimæ diebus, A propositum est nobis causas tantummodo brevi nar-
nec custodiri in eis jejuniorum regulam : Quarum ratione percurrere, ne statutum modum volumen
rerum ratio suo loco in Collationibus Seniorum, excedens, aut fastidio legentem oneret, aut labore.
cum Dominus jusserit, exponetur. (*Collat.* 22.) Nuac

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

nica aut festivitas. Tertio non jejunatur usque ad
vigiliam Pentecostes, nisi ex devotione; qua de re
exstant canones apud Gratianum dist. 4, cap. Post

Pascha. Sed de his plura ad Collationem vigesimam
primam, cui titulus : *De remissione Quinquagesimæ* ;
præsertim cap. 12 et 20.

LIBER TERTIUS.

DE CANONICO DIURNARUM ORATIONUM ET PSALMORUM MODO.

CAPUT PRIMUM.

De nocturno orationum et psalmorum modo, qui-
nam per Ægyptum habeatur, donante Deo, quantum
tenuitas ingenii nostri prævaluit, arbitror expeditum :
nunc de ^a solemnitate Tertię, Sextę, Nonęque ^b se-
cundum regulam monasteriorum Palæstinę, vel Me-
sopotamię, nobis est disserendum, ut præfati sumus

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

^a Cur hic Primę inter horas, sive solemnitates
diurnas non memnerit, superius indicatum est, et
plenius dicitur infra, ad cap. 4 hujus libri.

^b Egit Auctor superiore libro (*Caput 2*) de monachis
Ægypti, deque eorum canonico nocturnarum oratio-
num et psalmorum modo. Nunc de monachis Palæ-
stinę et Mesopotamię, et eorum officiis dicere ag-
greditur; quorum quidem monachorum institutor
fuit S. Hilarion, teste D. Hieronymo in ejus Vita :
*Necdum, enim, inquit, tunc monasteria erant in Pa-
læstina; nec quisquam monachos ante S. Hilarionem
in Syria noverat : ille fundator, et eruditor hujus
conversationis et studii in hac provincia fuit. Habebat
Dominus Jesus in Ægypto senem Antonium, habebat in
Palæstina Hilarionem juniorem. Itaque ejus exemplo
cœperunt ibi esse innumerabilia monasteria, et omnes
ad eum certatim concurrere, ut cœlestis vitę præcepta
haurirent : quod ille cernens laudabat Domini gratiam,
et ad profectum animę singulos cohortabatur* (*Sozomen.
lib. III, 13; Cassiodor. Hist. tripart. lib. VI c. 12 et 28*).
Hęc de Hilarione D. Hieronymus. Porro D. Basilius,
epist. 79, testatur plurimos in Ægypto, et Palæstina,
in Syria, in Mesopotamia suo tempore monachos vi-
xisse; quorum mores ac vitę rationem ita describit :
*Inveni sane multos apud Alexandriam, nec paucos apud
reliquam Ægyptum : deinde et alios in Palæstina, et
in Cœlesyria, et Mesopotamia, quorum admiratus sum,
tum in servanda diætã temperantiam, tum in observan-
dis laboribus tolerantiam; ad quorum obstupui præ-
candi vigorem, cum observarem quo pacto nec somno
victi, nec aliqua alia naturę necessitate deflexi subli-
mem semper et invictum animi sensum in fame et siti,
in frigore et nuditate servarent; nec corporis rationem
habentes ipsi, nec ab aliis aliquid curę impendi susti-
nentes; sed quasi in aliena carne degerent, ipso opere
ostendentes quid sit in rebus hujus vitę peregrinum esse,
et conversationem in cœlis habere.* Hęc Basilius. Quibus
consentanea de eisdem monachis Palæstinę scribit
Sozomenus, lib. VI Historiæ cap. 32, eorumque com-
plures sanctitate celebriores nominatim recenset.
Est autem Palæstina ea Syrię regio, quę Hebræis
dicitur Philistiim, ad Occidentem Judæę sita, et ad
mare Mediterraneum pertingens, ut refert Josephus
lib. I Anti. cap. 12. Mesopotamia vero majoris Asię,
Syrięque pars, regio est inter Babyloniam, et Ara-
biam, et inter duos clarissimos amnes, Tigrim et
Euphratem sita. Unde et nomen accepit, quasi μεσοδ
ποταμῶν, et Hebræicę Aram Naharim, id est, Syria

B in prologo, perfectionem Ægyptiorum, et inimitabi-
lem disciplinę rigorem horum institutis moderantes.

CAPUT II.

*Quod apud Ægyptios sine horarum discretionem per
totam diem, cum operis adjectione, et orationibus
jugiter insistatur et psalmis.*

Apud illos (nempe Ægyptios) etenim ^c hęc

fluviorum; celebris adventu patriarchę Abrahamę,
quando fugit de Ur Chaldæorum, ibique mansit in
Haram, sive Charam, donec Dei jussu in Palæstinam
peregrinatus est (*Plin. lib. V, cap. 12 et 13; Genes.
XXIV, Deuter. XXI, Jud. III*).

^c Officia, inquam, Canonica, nempe Tertię, Sextę,
Nonę, ut ex præcedenti capite liquet. Quid ergo,
inquiēs, licet officia, seu preces canonicas aliud
agendo celebrare, aut recitare; et recitando, aliud
agere? Tractat hanc quæstionem Navarrus lib. de
Orat. et Horis Canonicis cap. 13 (*Num. 47 et seq.;
lib. II, c. 14*). Ubi inter alia etiam hoc exemplum
monachorum Ægyptiorum in partem affirmantem
profert, qui non solum privatas, et spontaneas ora-
tiones, de quibus superiore libro actum est; sed
etiam officia, sive horas canonicas, Tertiam, Sextam,
Nonam simul cum opere manuali, seu inter operan-
dum privatim in suis cellulis persolvebant, ut hic
dicitur. Ac primo quidem profitetur Navarrus optare
se, et percipere, ut sibi contingeret hanc adeo quo-
tidianam, et tanti momenti quæstionem ab eo qui
errare non posset (nempe a Romano pontifice) videre
decisam. Deinde aliquot conclusionibus rem totam
explanat, et diversas doctorum sententias in speciem
pugnantes conciliat. Verum ut breviori compendio,
et quantum huic loco et nostro instituto congruere
et sufficere videatur, nodum istum dissolvamus, no-
tandum primo quæstionem esse de officio privatim
dicendo et recitando, ut illi monachi recitabant, non
de eodem publice decantando; nimis enim incongruum
et irreligiosum esset opera manualia publice in ec-
clesia tempore officii divini exercere, nec de hoc
dubitatur. Unde S. Thomas (2-2, q. 187, art. 3, in
Corp.) serio admonet id quod Augustinus dicit in libro
de opere monachorum (*Caput 17*): *Cantica divina
decantare manibus operantes facile possunt, exemplo
opificum, qui fabulis linguas dant, cum tamen manibus
ab opere non recedunt; non posse intelligi de his, qui
horas canonicas in ecclesia decantant : sed intelligi-
tur, inquit, de his qui psalmos vel hymnos dicunt,
quasi privatas orationes.* Secundo notandum attentio-
nem in horis canonicis et officiis divinis, immo in
omni oratione vocali posse esse multiplicem. Alia
enim est attentio ad verba, ut recte pronuntientur :
alia ad sensum verborum, ut mente percipiatur; alia
ad Deum, ut verba orationis ad ipsum dirigantur;
alia denique ad rem ipsam pro qua oramus (S. Thom.
2-2, q. 83, a 13; Cajet., ibi; Azorius lib. X, c. 2; So-

officia, quæ Domino solvere per distinctiones horarum et temporis intervalla cum admonitione

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

tus x, q. 5, a. 3; Leon. Less. lib. 11, c. 37) : quarum attentionum una saltem requiritur, et sufficit in omni oratione tam spontanea, quam debita, aut præcepta. Rursus autem unaquæque attentio potest esse vel actualis, vel virtualis; confusa, vel distincta. Virtualis dicitur, quæ ex præcedenti attentione actuali, seu voluntate ac proposito attendendi vim habet; exempli gratia : incipit quis psalmum recitare, et in animo habet attendere; deinde vero nolens variis cogitationibus distrahitur : totus tamen psalmus attente recitatur, vi et virtute primæ illius voluntatis, qua voluit attento animo psalmum recitare; in ea enim voluntate persistere censetur, quamdiu non suas sponte distrahitur, nec ab ea per actum contrarium recedit. Tertio notandum actus exteriores, seu opera externa, de quibus hic agitur, triplicis esse generis. Quidam enim accuratam ac seriam attentionem et animi præsentiam requirunt, ut legere, scribere, pingere, cum alio colloqui, aut loquentem audire et hujusmodi. Alii nec summam, nec omnino nullam, sed mediocrem, puta surgere de lecto, induere, aut exuere se, struere focum, etc.; alii denique exiguam, et fere nullam, ut deambulare, iter agere, colligere florem, prospicere in hortos, aut prata, etc. Quinam autem actus sint hujus, vel alterius generis, non potest certa, et generalis tradere regula, ideoque boni viri arbitrio relinquendum, cujus est non tantum naturam operis exterioris, sed etiam modum et habilitatem personæ considerare. Posset enim quis induens vestem tam esse intentus recitationi horarum, ut omnino non peccaret : et contra ita intentus esse deambulationi, aut profectioni, ut sic intendendo pronuntiare horas peccatum esset, saltem veniale, ait Navarrus. His præmissis, ut quæstioni propositæ pro foribus (*Ubi supra, num. 50*), ut dicitur, occurrat, dico primo : Primi generis actus, seu opera externa certum est orationis attentioni repugnare : proinde officio ecclesiastico persolvendo non satisfacere, immo lethalem culpam admittere, qui inter legendum vel canendum hujusmodi actibus, sive operibus, sciens et volens occupatur. Nam Ecclesia in concilio Lateranensi districtè præcipit, ut officium divinum studiose pariter et devote celebretur (*Lib. III Decretal., tit. de celebr. Miss., c. Dolentes*). Ubi glossa verbum studiose ad officium oris, id est, ad exteriorem pronuntiationem refert; devote ad officium cordis, id est, interiorem animi affectionem et attentionem. Atqui constat, et experientia docet hujusmodi actibus omnem attentionis debitæ speciem impediri. Secundo dico : Actus illi, seu opera secundi generis, quæ mediocrem saltem animadversionem et curam exigunt, ex consequenti etiam horarum attentioni ita repugnant, ut ea salva, magna cum difficultate recitari possint, proinde qui tales actus inter preces canonicas fecerit, a culpa, saltem veniali, vix potest excusari. Hinc Antoninus censet clericum, qui preces horarias recitat vestiendo se, aut calceando, aut aliis actibus exterioribus se occupando, dignum esse reprehensione, et vix satisfacere præcepto : quia ex proposito immiscet se actibus ab attentione avertentibus II (*part. tit. 9, c. 3.*). At Cajetanus, Sotus, et Navarrus negant eum quidquam, aut non nisi leviter, peccare : unde et concedunt præcepto satisfacere; quoniam hujusmodi opera, cum sint levia, facilia, et consueta, non omnem prorsus animi attentionem orationi necessariam impediunt et excludunt; præsertim adhibita majore cura, studio et affectu attendendi. Sed juvat hic Sotum de his accurate disserentem audire, ne quis me putet a memetipso hæc dicere. Nemo, inquit, censendus est ab attentione ex professo distrahi, nisi hæc concurrant : videlicet, ut dum horas pendit, alio negotio occupetur, quod suapte natura orationis attentioni adversetur : ut si quis, verbi gratia, tunc legat, au scribat, aut pingat, aut id genus ali-

A quid faciat, quod attentionem requirit. Quare si dum quis orat, manus lavat, aut se induit, aut aliud quidpiam facit, quod non tantam animadvertentiam exposulet; etsi contra orationis dignitatem male faciat, et forsitan venialiter peccet; haud tamen contra præceptum mortaliter : dixerim (forsan venialiter) quoniam non semper est peccatum : imo in ordine nostro præceptum nobis est, ut surgentes e lecto officium B. Virginis dicamus; et ut antiqua indicat dormitorii dispositio, inter induendum se fratres illud inchoabant : videlicet ut iniqua phantasmata, quæ in ipsa expergefactione occurrere solent, abigantur. Rursus requiritur, quod qui aliquid facit, aut cogitat, quod ab orationis attentione extraneum est, advertat per illud ab eadem attentione se dilabi. Quare etsi ultro et voluntarie alia cogitet (ut bene ait in sua summa Cajetanus), quousque inspiciat se distrahi, semper reputatur inadvertenter divagari. Hæc ille (*Sotus, lib. x de Just. q. 5, a. 5*). Quibus suffragatur D. Basilius homil. 5 in Julitiam martyrem, ubi docet in omni loco, et tempore orandum, atque inter alia : Tunica, inquit, indueris? gratias agito benigno datori. Amicis pallio? fac in te augetur intensior in Deum charitas, qui integumenta gratuito largitus est, etc. Sed et S. Dominicus, teste Cajetano (*In. 2-2, q. 83, a. 13*), dixisse fertur orationem attente a surgente e lecto pronuntiatam, communem, ac salubrem ad resistendum perversis cogitationibus esse medicinam. Adde quod sacerdotibus sacrificaturis præscribuntur in Missalibus quarundam precum formulæ, quas pronuntiant, dum sacris vestibus se induunt; dum in medio Missæ manus lavant, dum in fine ejus vestes deponunt : sicut et episcopis in pontificali præstituuntur multi psalmi, quos dum vestibus pontificalibus vestiuntur, cum ministris recitant. Jam ex dictis patet quid de tertio genere actuum dicendum sit, qui tam parum repugnant attentioni horis etiam canonicis debitæ, ut etiam, nulla interveniente causa, sine peccato eos agendo recitari possint, ut docet itidem Navarrus (*Ubi supra num. 50*). Sic igitur de sanctis illis monachis sentiendum : nimirum officia illa canonica privatim ab illis fuisse celebrata, et expleta cum operis adjectione, ut hic habetur, id est, manibus interim operando; non tamen quibuslibet operibus, sed ejusmodi, quæ attentionem orationi debitam minime impedirent; et quibus ita assuefacti erant, ut sine ulla, aut certe minima attentione, et consideratione paragerent; qualia sunt, texere sportulas, fodere hortos, jacere semina, plantare aut explanare herbas, sarrire humum, areolas disponere, et alia a D. Hieronymo commemorata in epist. ad Rusticum monachum : aut quod verisimilius puto, monachos illos officia cum operis adjectione celebrasse, ac persolvisse; non quod simul, et pariter operarentur, et officium recitarent : sed quia vicissim, ac successive, et per intervalla orationem operi, et opus orationi subjungerent; ut oratio operationi, et operatio orationi continuo succederet. Postremo admonet Navarrus, quod hic præcipue notandum est, et ex dictis etiam colligitur, tanto majori laude dignam (et certe Deo gratiorem, religiosiorem, et fructuosiorem) esse horarum recitationem, cæteris paribus, quo minori manuum, pedum, oculorum, aliorumve sensuum, externa occupatione peragitur; ut integra, inquit, ad eam simus mente intenti, juxta illud Redemptoris nostri bene intellectum : Cum oraveris, intra in cubiculum tuum, et clauso ostio ora (*Matth. vi*). Dixit porro, cæteris paribus, tum propter exemplum illorum monachorum, de quibus hic agitur, tum propter alia argumenta, quæ contra obijci possent de recitatione horarum publica, sive de officiis divinis publice in Ecclesia celebrandis, quæ quidem potiora sunt privatis, cæteris paribus, hoc

^acompulsoris adigimur, per totum diei spatium jugiter cum operis adjectione spontanea celebrantur. Ita namque ab eis incessanter operatio manuum privatim per cellulas exercetur, ut psalmodiarum quoque, vel cæterarum Scripturarum meditatio numquam penitus omittatur. Cui preces et orationes per singula momenta miscentes, in his officiis quæ nos statuto tempore celebramus, totum diei tempus absumunt. Quamobrem exceptis vespertinis ac nocturnis congregationibus nulla apud eos per diem publice solemnitas, absque^b die sabbati vel dominica, celebratur, in quibus hora tertia sacræ communionis obtentu conveniunt. Plus enim est id quod incessanter offertur, quam quod per temporis intervalla persolvitur; et^c gratius est voluntarium munus, quam functiones quæ canonica compulsione redduntur: pro hoc quoque David gloriosius aliquid exultante, cum dicit:

^d *Voluntarie sacrificabo tibi (Psal. 53): et, voluntaria oris mei beneplacita sint tibi, Domine (Psal. 118).*

CAPUT III.

Quod per omnem Orientem solemnitas Tertiæ, Sextæ, vel Nonæ, trinis tantum psalmis et orationibus finiatur: et cur specialius istis horis hæc spiritalia sint officia deputata.

Itaque in Palæstinæ, vel Mesopotamiæ monasteriis ac totius Orientis, supradictarum horarum solemnitates, trinis psalmis quotidie finiuntur; ut et orationum assiduitas statutis temporibus Deo offeratur, et necessaria operationis officia consummatis justo moderamine spiritalibus obsequiis, nullatenus valeant impediri: ^e his enim tribus temporibus etiam Daniele prophetam quotidie fenestris apertis in cœnaculo preces Domino fuisse cognoscimus (*Dan. vi*). ^f Nec immerito hæc specialius tempora

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

est, pari existente devotione, et attentione, aliisque circumstantiis; licet majorem requirant sensuum occupationem.

^a Id est, pulsu sive sonitu Superioris, vel alterius ad opus Dei, seu officium divinum evocantis: de quo etiam D. Benedictus, cap. 47 Regulæ: *De significanda hora operis Dei*. Apparet autem ex hoc loco, et multo magis ex cap. 12 lib. IV, loco campanæ qua nunc utimur, usos illos fuisse pulsu ad ostia singulorum. Sic enim ibi legitur: *Cum sonitum pulsantis ostium, ac diversorum cellulas percutientis audierint, ad orationem eos scilicet, seu ad opus aliquod invitantis, certatim e cubilibus unusquisque prorumpit*. At de hoc pulsu, et de instrumentis, quibus ad officium divinum convocabantur, alias plura (*Vide scholia in Regulam S. Pachomii, a. 2*).

^b Sabbato, et dominico die solere monachos Ægypti solemniter convenire in ecclesiam ad divina mysteria celebranda, et percipienda, tum ex hoc, tum ex aliis Cassiani locis manifeste constat. Sed et omnibus christianis, præsertim in Oriente, eam consuetudinem fuisse perspicuum est ex Clemente, qui lib. VII Constit. cap. 24 sic ait: *Sabbatum, et dominicum diem festum agimus; quia illud naturæ conditæ est monumentum: hic resurrectionis*. Et Socrates historicus idem confirmat his verbis: *Cum festa cujuslibet hebdomadæ occurrerent, videlicet sabbatum, et dies dominicus, in quibus conventus in ecclesiis fieri solent, etc.* (*Lib. VI, c. 8*). Sed de hac re etiam infra, ubi de jejuniis sabbati agitur (*Cap. 9 et 10*).

^c Similis plane est D. Hieronymi sententia lib. I in Jovinianum: *Majoris est gratiæ offerre, quod non debeas; quam reddere, quod exigaris*. Debet autem utraque sententia non ita generatim exponi, ut verba sonant, ac præ se ferunt, sed speciatim secundum mentem Auctorum et locorum exigentiam. Quo modo utriusque sententiæ idem fere scopus est, et intelligentia. Agit enim ibi D. Hieronymus de virginitate, et virginibus, quas dicit a Christo plus diligere, quam conjuges, quia, inquit, sponte tribuunt, quod non est eis imperatum, hoc est, virginitatem suam Deo offerunt, et consecrant; quod non est præcepti, sed consilii: majoris autem gratiæ et perfectionis est servare consilia, quod pauci faciunt; quam sola præcepta, quæ ab omnibus exiguntur. Similiter agit hic Cassianus, ut ex præcedentibus liquet, de privatis orationibus, et meditationibus, aliisque pietatis exercitiis, quæ devoti illi monachi cum opere manuum divinis officiis intermiscunt, sive interponentes totum diei tempus absque ulla intermissione et quiete absumebant, sicut paulo ante dixit; atque ita functionibus, id est, officiis canonicis, canonica compulsione, hoc est, regulari instituto debitis vo-

luntaria illa munera, id est, spontanea, et privata devotionis, et supererogationis officia Deo offerebant; ut ne puncto quidem temporis a Dei servitio vacarent; quod utique melius, et Deo gratius est, quam solis officiis debitis, et præscriptis suo tempore satisfacere: *Plus enim est, inquit, id quod incessanter offertur, quam quod temporis intervallo persolvitur*. Proinde non separatur hic munus voluntarium a functionibus canonicis et debitis; sed supponitur cum illis conjunctum. Qui enim facit opera non imperata, ex charitate, sicut oportet; facit etiam opera, seu officia imperata, aut debita (sicut procul dubio faciebant illi monachi): atque ita plus dat, quam ille, qui solum imperata, aut debita exsequitur. Includuntur enim præcepta in consiliis, non contra. Atque ita nihil hinc colligi potest contra communem doctrinam de voto et opere quod fit ex voto: quod constat, cæteris paribus, melius esse, Deoque gratius, ac magis meritorium, quam si fieret sine voto: modo non coacte, aut ex timore servili fiat: quo casu simpliciter vera est illa Cassiani sententia, *Gratius est munus voluntarii, etc.* Sed non videtur in hunc modum intellexisse; cum de illis monachis ageret, qui prompte, et devote omnia exsequerentur, et plura præstabant, quam tenebantur.

^d Voluntarium opponitur tristitiæ et coactioni; non autem necessitati, seu obligationi; quæ nascitur ex voto, aut præcepto. De qua D. Augustinus in Epist. ad Armentarium: *Felix necessitas, quæ ad meliora compellit*. Videtur tamen Cassianus voluntarium hic intelligere, quod sponte fit absque ulla obligatione voti, vel præcepti: quod quidem melius est, et Deo gratius, quando aliis operibus, et officiis debitis, et necessariis ex fervore charitatis superadditur, et supererogatur, uti supra dictum est: ubi locum habet illa sententia Evangelica: *Hæc oportuit facere, et illa non omittere (Matth. XXV)*.

^e Ita D. Cyprianus lib. de Oratione Dominica sub finem: *In orationibus, inquit, celebrandis invenimus observasse cum Daniele tres pueros in fide fortes, et in captivitate victores, horam tertiam, sextam, et nonam*. Et D. Hieronymus in cap. VI Danielis: *Tria, inquit, tempora, quibus Deo flectenda sunt genua, Ecclesiastica traditio intelligit*.

^f De his aliisque horarum canonicarum mysteriis, et significationibus, quas hic tangit Cassianus, præter antiquos Patres, tractant ex professo Rupertus, Isidorus, Hugo a S. Victore, et alii recentiores. A quibus variæ rationes afferuntur, cur hæc specialius tempora religiosius sint officiis deputata, hoc est, cur his potius temporibus, seu horis officia divina peragantur; sed tres videntur præcipuæ: quarum prima respicit beneficium creationis, secunda beneficium

religiosis sunt officii deputata. In his siquidem pro-
missionum perfectio, et summa nostræ salutis est
adimpleta: * Hora namque tertia repromissus olim per
prophetas Spiritus sanctus super apostolos in ora-

tionum officio constitutos descendisse primitus com-
probatur. Nam cum propter elocutionem lingua-
rum, quæ ab eis infusione Spiritus sancti proflue-
bat, gens incredula Judæorum obstupescens pariter

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

et mysterium redemptionis, tertia mysterium sanc-
tissimæ Trinitatis. Primo enim institutæ sunt horæ
canonicæ, ut beneficium creationis quotidie comme-
moremus, et pro eo perennes laudes, et gratiarum
actiones conditori rerum omnium referamus, ut
perspicue ostendunt hymni feriales Vesperarum.
(Bellarm. lib. 1 de bon. Oper. cap. 13.) Ideo enim
sunt horæ septem diurnæ: quoniam septem diebus
creavit Deus cælum et terram, et omnia quæ cæli
ambitu continentur. Additur autem hora octava, id
est, officium nocturnum, pro spe et expectatione
resurrectionis, quæ per diem octavam significari
solet: noctu autem futuram resurrectionem Domi-
nus ipse admonuit Lucæ XVII: *In illa nocte erunt
duo in lecto uno; unus assumetur, alter relinquetur,*
et Matthæi XXV: *Media nocte clamor factus est; ecce
sponsus venit, exite obviam ei.* Secunda ratio, eaque
potissima, quam reddunt Patres, Clemens, Basilius,
Cassianus, et alii, ad memoriam redemptionis et
reparationis nostræ conservandam. Nam præcipua
redemptionis nostræ, et passionis Dominicæ myste-
ria his horis completa esse noscuntur. De quibus
exstant illi versiculi memoria digni, et a junioribus,
quorum gratia eos refero, memoriæ commendandi:

Hæc sunt, septenis propter quæ psallimus horis
Matutina ligat Christum, qui crimina purgat.
Prima replet sputis; causam dat Tertia mortis.
Sexta cruci neclit: latus ejus Nona bipertit.
Vespera deponit: tumulo Completa reponit.

Sed et aliorum beneficiorum et mysteriorum repa-
rationis nostræ memoriam, gratamque cum laude
recordationem iisdem horis profiteamur, puta Incar-
nationis, Navitatis, Resurrectionis, missionis Spi-
ritus sancti, vocationis gentium, etc., quæ certis
temporibus, quibus officium horarum respondet,
contigisse in Scriptura, et antiquitate memorantur.
Tertia ratio, ut in honorem sanctissimæ Trinitatis,
tertia quaque hora Deum laudemus, et Trinitatis
mysterium, quod nostræ fidei est fundamentum,
trinīs quibusque horis profiteamur. Hanc rationem
insinuat D. Cyprianus his verbis: *In orationibus
celebrandis invenimus observasse tres pueros cum Da-
niele, horam tertiam, sextam, nonam; sacramento sci-
licet Trinitatis, quæ in novissimis temporibus mani-
festari debeat. Nam et prima hora in tertiam veniens,
consummatum numerum Trinitatis ostendit: Itemque
ad sextam quarta procedens, declarat alteram Trinita-
tem. Et quando a septima nona completur, per ternas
horas Trinitatis perfecta numeratur (Lib. de Oratione
Dominica sub. finem).* Hæc Cyprianus, indicans sin-
gulis horarum ternariis tam diei, quam noctis, Deum
publice, et solemniter in ecclesia laudari, ad mys-
terium Trinitatis designandum, et honorandum.
Solebant enim veteres totum diem in quatuor partes
dividere; quarum unaquæque tribus horis constabat;
sic et noctem in quatuor vigiliis distribuebant,
quarum unaquæque tres horas continebat. Et sicut
ex duodecim horis nocturnis tertia quæque habebatur
potissima, videlicet tertia, sexta, nona, et duo-
decima, in quibus quatuor vigiliæ nocturnæ termi-
nabantur. Ita etiam ex diurnis tertia, sexta, nona,
et duodecima, sive vespertina plerumque nominari,
et ad insigniora quæque negotia deputari solebant;
ideoque insigniores habebantur; quod diem in qua-
tuor partes æquales dividerent, ut dictum est. Vere
ergo asserit Cassianus hæc tempora, sive has horas
communi hominum usu potiores, et insigniores ha-
bitas; sed multo magis tot mysteriis illustratas, et

consecratas, non immerito ab Ecclesia fuisse divinis
officiis specialius deputatas.

* De horis, sive officiis diurnis acturus, eorum-
que mysteria, sive rationes et significationes expli-
caturus, a tertia iutium sumit, ommissa prima, ob
rationem superius indicatam, et sequenti cap. ple-
nius explicandam: quæ quidem tertia ob mysterii
dignitatem et eminentiam, vulgo apud Italos aurea
hora nuncupatur: in Jure autem Canonico hora
sacra dist. 44 can. ult., ubi dicitur: *non oportere
clericos, vel laicos religiosos ante sacram horam diei
tertiam inire convivium (Apud Gratia. ex concilio Mar-
tini papæ).* Sacra autem appellata videtur, quia sa-
cris Missarum solemnibus dicata, ut probe conjicit
Joan. Durantus de Ritibus Eccles. lib. III cap. 8.
Hujus horæ tertiæ duo præcipua mysteria in Scriptura
commemorantur, et a Patribus celebrantur, quorum
alterum ad passionem Christi pertinet, alterum ad
missionem, sive adventum Spiritus sancti. De priore
mysterio D. Clemens lib. VIII Constitut. Apost. cap.
40: *Preces, inquit, vestras facite hora tertia, quoniam
illa hora Dominus sententiam Pilati accepit. Idemque
astruit S. Ignatius epist. 8 ad Trallianos: Hora ter-
tia, inquit, sententiam Christus accipit a Pilato. S.
Athanasius lib. de Virginitate: Sol exoriens vident
librum in manu tua: post tertiam horam peragito
communionem; quoniam hac hora adductum est lignum
crucis. De altero mysterio, quod hic explicat Auctor,
Tertullianus lib. de Jejunio: In commentario, ait,
Lucæ, et tertia hora orationis demonstratur, sub qua
Spiritu sancto initiati pro ebriis habebantur. D. Cy-
prianus de Oratione Dominica: Nam super discipulos
hora tertia descendit Spiritus sanctus, qui gratiam
repromissionis implevit. S. Basilius serm. I de Instit.
Monach.: *Quin et Spiritus sancti adventus circiter
horam diei tertiam fuit, sicut ex Actis accepimus: quo
tempore cum propter varium illam linguarum efficacem
vim Pharisei discipulos irriderent, negavit Petrus eos
ebrios esse, qui ea loquerentur: siquidem horam Ter-
tiam illam fuisse. Item in Regulis fusius disputatis
interrog. 37: Tertia vero hora, ut in ea ad orationem
surgatur, fratresque omnes in unum congregentur; licet
diversis in locis, alii in aliis operibus sint occupati;
idque ea re, ut admoniti doni Spiritus, quod circiter
hanc horam apostolis datum fuit, uno, eodemque animo
cuncti illum venerentur, ab eoque petant, ut et ipsi
digni sint, qui sanctificationem suscipiant, etc. S. Hie-
ronymus in cap. VI Danielis: Tertia hora descendit
Spiritus sanctus super Apostolos: Hactenus SS. Pa-
tres de duplici horæ tertiæ mysterio distincte, et
separatim disserentes. Utrumque vero simul com-
plexus est Rabanus his verbis: Tertiæ horæ officium
ideo fit, quia tertia hora Christi passio capit, cum per
Judæorum linguas tunc Dominus crucifixus est. Et
post resurrectionem ejus in die Pentecostes tertia hora
Spiritus sanctus super apostolos descendit (Lib. II de
Institut. Cleric. c. 4). Similiter et Rupertus Tuitiensis
lib. I de divin. Offic. cap. 3: Hora, inquit, tertia
duplici ratione splendet insignis. Namque hac hora
Dominus Jesus spinis coronatus, et linguis Judæorum
crucifixus est, juxta illud: Filii hominum, dentes co-
rum arma, et sagittæ, et lingua eorum gladius acutus
(Psal. LVI). Videlicet, quia Pilato judicante, illum fir-
maverunt sibi sermonem nequam, pertinaciter cla-
mando: Crucifige crucifige (Luc. XXI). Et Spiritus
qui in remissionem peccatorum non fuerat datus, ante-
quam Jesus esset glorificatus, super nascentem Eccle-
siam in igneis linguis effusus est, et est impletum disci-
pulis promissum Domini dicentis: Vos autem baptiza-
bimini Spiritu sancto non post multos hos dies (Act. I),**

et irridens diceret eos musto repletos, stans Petrus in medio eorum ait : *Viri Israelitæ et qui habitatis Jerusalem universi, hoc vobis notum sit, et auribus percipite verba mea : Non enim, sicut vos existimatis, hi ebrii sunt, cum sit hora diei tertia ; sed hoc est quod dictum est per prophetam Joel : Et erit in novissimis diebus, dicit Dominus, effundam de Spiritu meo, super omnem carnem, et prophetabunt filii vestri, et filie vestræ ; et juvenes vestri visiones videbunt, et senes vestri somnia somniabunt. Et quidem super servos meos et super ancillas meas in diebus illis effundam de Spiritu meo, et prophetabunt (Act. II. Joel. II).* Quæ omnia hora tertia videmus impleta, sanctique Spiritus vaticinatum per prophetas adventum eodem tempore super apostolos commesse (Coloss. II).
^a Hora autem sexta immaculata hostia, Dominus noster atque Salvator oblati est Patri, crucemque pro totius mundi salute conscendens, humani generis peccata diluit : et ^b exspolians principatus ac potestates traduxit palam, universosque nos obnoxios, atque constrictos insolubili chirographi debito liberavit, tollens id de medio, et crucis suæ affigens tropæo. Eadem quoque hora Petro in excessu mentis vocatio gentium omnium per submissionem vasis Evangelici delati cœlitus, et purificatio omnigenum animantium in eodem consistentium, delata ad eum voce divinitus revelatur, dicente ei : *Surge, Petre,*

occide, et manduca (Act. x). Quod vas quatuor initiis de cœlo summissum, non aliud quam Evangelium designare manifeste cognoscitur. Licet enim quadriformi evangelistarum narratione distinctum quatuor videatur habere principia : unum tamen Evangelii corpus est ; ejusdem scilicet Christi nati-
 vitem pariter ac deitatem, miracula quoque, passionemque complectens. Pulchre autem non ait linteum, sed quasi linteum. Linteum quippe mortificationis indicium est (Psalm. xv). Quoniam igitur mors Dominicæ passionis non humanæ naturæ lege, sed propriæ voluntatis subitur arbitrio, quasi linteum dicitur. Mortuus enim secundum carnem, non est secundum spiritum mortuus : quia nec derelicta est anima ejus in inferno, nec caro ejus vidit corruptionem. Et rursus : *Nemo (inquit) tollet animam meam a me ; sed ego pono eam a meipso. Potestatem habeo ponere eam, et potestatem iterum habeo sumere eam (Joan. x.).* In hoc itaque Evangeliorum vase cœlitus destinato, id est, a Spiritu sancto perscripto, omnes gentes quæ quondam extra legis observantiam positæ, habebantur immundæ, per credulitatem fidei confluentes, ut ab idolorum cultu salubriter immolentur [Fort. avertantur], atque ad salutarem escam proficiant, Petro purificante, voce Dominica deferuntur. ^c Hora vero nona inferna penetrans, inextricabiles tartari tenebras coruscatione

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

^a Horæ Sextæ duo peculiariter tangit sacramenta, sive mysteria, alterum itidem ad Passionem Domini spectans, alterum ad vocationem gentium Petro apostolo per vas e cœlo demissum, plenum omni genere animalium adumbratam, et denuntiata : quorum utrumque etiam a Patribus astruitur, et commendatur, iisdem locis supra citatis : ubi omnes indubitanter affirmant Christum circa horam sextam fuisse crucifixum : in cujus memoriam officium Sextæ fuerit institutum. Nam illud plane, et aperte refert Joannes evangelista cap. XIX : *Erat, inquit, Parasceve Paschæ, hora quasi sexta : et dixit Pilatus Judæis : Ecce rex vester. Illi autem clamabant : Tolle, tolle, crucifige eum.* Et paulo post : *Tunc dimisit eum illis, ut crucifigeretur.* Quam sententiam præter supradictos auctores, et nostrum hic Cassianum, aliosque innumeros, Ecclesia in crucis officio, et precibus confirmat (Vide Joan. Durantum ubi supra). Alterum etiam mysterium in vocatione gentium, quod B. Petrus in excessu mentis posito hora sexta demonstratum est, egregie hoc loco explicatur : cui et iidem astipulantur Cyprianus de orat. Dominica : *Hora, inquit, sexta Petrus in tectum superius ascendens, signo pariter, et voce Dei monentis instructus est, ut omnes ad gratiam salutis admitteret, cum de emundandis gentilibus ante dubitaret.* Et S. Hieronymus in cap. VI Danielis : *Sexta, ait, volens Petrus comedere, ad orationem ascendit in cœnaculum.* De aliis horæ sextæ mysteriis vide plura apud auctores, qui de officiis ecclesiasticis tractant.

^b Verba Apostoli ad Colossenses : *Et vos cum mortui essetis in delictis, et præputio carnis vestræ, convivificavit cum illo, donans vobis omnia delicta, delens quod adversus nos erat, chirographum decreti, quod erat contrarium nobis, et ipsum tulit de medio, affigens illud cruci, et exspolians principatus et potestates, traduxit confidenter palam, triumphans illos in semetipso (Coloss. II).* Ubi chirographum decreti vocat Apostolus reatum illum, sive debitum, quo se,

^c suosque posteros per esum ligni vetiti, Adam æternæ morti reddiderat obnoxios, juxta decretum, et sententiam Dei dicentis : *Quicumque hora comederitis, morte moriemini (Gen. II).* Traducere autem hoc loco pro infamia afficere, et velut exemplum, et spectaculum omnibus proponere sumitur : quomodo in triumphis per urbem circumagere captivos victores solent : ita Christus victor in cruce diabolicis potestatibus spolia detraxit, et in semetipso de illis triumphum agens, confidenter, et palam illos traduxit, ignominiose superatos omnibus ostentans : *Quomodo superioribus anni velut trophæum circumvexit imperator, et populis ostentavit ducem Saxoniarum, et Lantgravium, ait Adamus Sashout, insigni, et noto omnibus exemplo.*

^c De hora nona tres affert rationes, cur inter horas canonicas instituta, et officio ecclesiastico sit illustrata. Primum ob memoriam sacratissimæ mortis Christi, et descensus ejus ad inferos. Nam Christum hora nona in cruce exspirasse testantur omnes evangelistæ, eademque ejus animam ad inferos descendisse, ut Patres inde liberaret, constans est Ecclesiæ traditio. Ita ex sententia B. Clementis hora nona preces facimus, quod tum omnia mota et tremefacta sunt Domino crucifixo : quia horrent audaciam impiorum Judæorum, et contumeliam Domini ferre non possent. Tertullianus ubi supra : *In eam usque horam celebranda pressura est (id est, abstinencia, sive afflictio Domini observanda) in qua a sexta contenebratus orbis, defuncto Domino, lugubre fecit officium, ut tunc et nos revertamur ad jucunditatem, cum et mundus recepit claritatem.* S. Cyprianus : *Et Dominus, inquit, hora sexta crucifixus, ad nonam peccata nostra sanguine suo abluit, et ut redimere, et vivificare nos posset, tunc victoriam suam passione perfecit.* S. Athanasius : *Nona hora rursus in hymnis, et glorificationibus eris, cum lacrymis, et confessione peccatorum tuorum, Deo supplicabis, quoniam hac hora Dominus in cruce pendens reddidit spiritum.*

sui splendoris extinxit, portasque ejus æreas effringens, ac seras ferreas conterens, captivitatem sanctorum, quæ clausa tenebris immitis tenebatur inferni, salubriter captam transvexit secum ad cœlos; ^a igneque romphæa summota, antiquum incolam paradiso pia confessione restituit. Eadem quoque hora Cornelius centurio in precibus solita devotione persistens, commemorationem orationum, et elemosynarum suarum ante Dominum factam, angelo sibi colloquente cognoscit, palamque ei hora nona vocationis gentium sacramenta panduntur, quæ Petro in excessu mentis hora sexta fuerant revelata

A (Act. x). Alio quoque loco de eodem tempore in Actibus Apostolorum ita narratur: *Petrus autem et Joannes ascendebant in templum, ad horam orationis nonam* (Act. III). Quibus liquido comprobatur, non immerito a sanctis et apostolicis viris has horas religiosis obsequiis consecratis, a nobis quoque observari similiter oportere: qui nisi velut lege quadam solvere hæc pietatis officia saltem statutis temporibus adigamur, totum diei spatium oblivione, aut desidia, vel occupationibus involuti, absque orationis interpellatione [*Al. interpolatione*] consumimus. ^b De vespertinis autem sacrificiis quid dicen-

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

S. Basilius serm. I de Institut. Monach. : *Porro nona Dominicæ passionis memoriam refert illius, quæ vitæ nostræ causa suscepta est.* Rabanus Maurus : *Nona hora inde consecratur, quia in ea Dominus pro inimicis postulans, in manus Patris spiritum commendavit: quia videlicet fideles quosque oportet, ut se Deo commendent cum devota oratione, qua caput suum cognoscant propriam animam Patri suo commendasse, ut in ejus corpus coadunati cum ipso regnum possint intrare perpetuum* (Lib. II de Institut. Cleric. 6 cap.). Rupertus Tuitiensis : *Nona quoque hora jure in laudem Dei clamamus, quando clamans Dominus voce magna, emisit Spiritum: latrone admissio in paradysum, et venia, quamvis sero, veraciter pœnitentibus, et confidentibus dedicata. Tunc etiam latere ejus perforato formandæ Ecclesiæ profuxerunt sacramenta, sanguis quo redimimur, aqua qua abluimur* (ubi supra). Altera causa institutionis, et observationis horæ nonæ hic assignatur ex illustri conversione Cornelii centurionis, qui hac hora ab angelo monitus, ut Petrum accerseret, ab eodem fidei mysteriis imbutus, et cum tota domo sua baptizatus primitias vocationis gentilium dedicavit. Tertia ratio, et prærogativa horæ nonæ ab exemplo apostolorum Petri et Joannis, qui in Actis ascendisse leguntur *ad horam orationis nonam*; Græce ἐπὶ τὴν ὥραν τῆς προσευχῆς τὴν ἑνάτην, hoc est, ad horam illam orationis, quæ erat nona: hoc enim significat repetitio illa articuli Græci, quæ et nonam orationi consecratam, et alias esse orationis horas præter nonam aperte demonstrat. Hinc D. Basilius in Regulis fusius disput. interrog. 37 : *Quod ea, inquit (scilicet nona), ad orationem nobis necessaria sit, id apostoli ipsi declararunt in Actis, in quibus est quod Petrus et Joannes ascendebant in templum, ad horam orationis nonam.* Et S. Hieronymus in cap. VI Danielis : *Tertiam, inquit, horam, sextam, et nonam Ecclesiastica traditio intelligit.* Et infra : *Nona Petrus et Joannes pergebant in templum.*

^a Allusio ad locum Geneseos, ubi primis parentibus e paradiso expulsis, et exclusis, dicitur Deus collocasse ante paradysum voluptatis Cherubim, et flammeum gladium, atque versatilem, ad custodiendam viam ligni vitæ. Ubi pro gladio flammeo D. Hieronymus passim legit romphæam flammeam. Sic epist. 3, ad Heliodorum : *Flammea illa romphæa custos paradisi, et præsentia foribus Cherubim, Christi restincta et reserata sunt sanguine.* Et epist. 25 : *Necdum paradisi januam Christus effregerat; necdum flammeam illam romphæam, et vertiginem præsentium Cherubim sanguis ejus extinxerat. Unde et Abraham, licet in loco refrigerii, tamen apud inferos fuisse scribitur.* Rursus in cap. IX Amos : *Posuit Deus Cherubim, et flammeam romphæam, quæ vertitur ad custodiendam viam ligni vitæ; ut qui ejectus fuerat de paradiso, nequaquam illuc ingrederetur indignus.* Similiter et D. Gregorius in Moralibus : *Post culpam, inquit, primi hominis, ad paradisi aditum romphæa flammea posita esse memoratur, quæ et versatilis dicitur, pro eo quod quandoque veniret tempus, ut etiam removeri potuisset*

(Lib. XII c. 7). Hæc SS. Patres, quæ huic loco belle conveniunt. Porro Joannes Apocalypsis secundo scribit : *Hæc dicit, qui habet romphæam utraque parte acutam.* Est enim romphæa gladius utrimque acutus, et oblongus, qui Latine framea dicitur. Unde et D. Hieronymus alibi pro romphæa frameam legit. *In cujus, inquit, (paradisi) custodiam Cherubim, id est scientiæ multitudo, et ignita framea posita est, ut servarent viam ligni vitæ: ne in peccato positus Adam, necdum suæ delicta cognoscens comederet ex eo, et impœnitentiæ, desperationisque, ac superbiæ morte moretur* (In Esa. cap. 65). Isidorus Etymol. lib. XVII cap. 5 : *Framea, inquit, gladius ex utraque parte acutus, quam vulgo spatham vocant. Ipsa est et romphæa. Framea autem dicta est, quod ferrea est.* Sic ipse. Ego potius dixerim, quia flammea, sive ignea, vel ignita, ut supra ex D. Hieronymo, et Gregorio.

^b De vespertinis, seu officio Vesperarum (quæ hic vespertina vocantur sacrificia in lege veteri adumbrata) quatuor occurrunt hic notanda: 1° antiquitas, sive institutio a Patribus approbata. 2° ratio istius institutionis. 3° tempus celebrandi officium vespertinum. 4° modus, seu forma officii. Quod ad primum attinet, hujus horæ vespertinæ meminerunt præter S. Clementem et Basilium ubi supra, concilium Laodicenum ante annos mille ducentos celebratum can. 18, ubi dicitur quod *semper* (i. e. quotidie) *supplicationes orationum ad nonam, et vesperam oportet celebrari.* Chrysostomus homil. 59 ad pop. Antiochen., ubi de diurnis monachorum precibus agens : *Tertiam, inquit, sextam, nonam, et vespertinas orationes celebrant, et in quatuor partes diem dispartiti, dum singulæ partes implentur, psalmodiis et hymnis Deum venerantur.* Hieronymus in epist. ad Eustochium de custodia virginitatis : *Horam tertiam, inquit, sextam, nonam, diluculum quoque, et vespertas nemo est qui nesciat.* Et epist. 27 de Obitu Paulæ : *Mane, hora tertia, sexta, nona, vespere, noctis medio per ordinem psalterium cantabant.* Hæc de antiquitate. Ratio autem institutionis horæ vespertinæ, seu officii vespertini triplex hoc loco assignatur. Prima in memoriam et ad imitationem sacrificii vespertini antiquæ legis, quæ legis novæ sacramenta, et mysteria adumbrabat. Isidorus lib. I de Offic. Eccles. cap. 20 : *Vespertinum, inquit, diurni finis officium, diurnæ, et alternæ luxis occasus est, cujus ex veteri Testamento solemnitas est celebratio. Siquidem hoc tempore veterum sacrificia offerri, adolerique altario aromata, et thus, mos erat. Cujus rei testis est hymnidicus ille regio ac sacerdotali functus officio, dicens: Dirigatur oratio mea, sicut incensum in conspectu tuo: elevatio manuum mearum sacrificium vespertinum* (Psal. CXL). Quæ totidem verbis retulit Rabanus lib. II de Institut. Cleric. cap. 7. Porro notandum in lege veteri duplex fuisse sacrificium vespertinum, et utrumque quotidianum: sed alterum cruentum, quod erat immolatio agni immaculati, de quo agitur Exodi XXIX; alterum incruentum, nempe thymiamatis super altare aureum. De quo Exodi XXX, et Numer. XXVIII, ad quod respexit

dum est, quæ jugiter offerri etiam in veteri Testamento lege Mosaica sanciantur? Holocausta enim matutina et sacrificia vespertina cunctis diebus in templo, licet figuralibus hostiis, etiam ex eo probare possumus indesinenter oblata (Num. xxviii), quod

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

Psalmista versu illo citato; et secundum eum Isidorus. Cur autem propheta optet orationem suam similem esse sacrificio vespertino potius quam matutino, cum tam oblatio thymiamatis quam agni mactatio fieret mane et vesperi (unde hic etiam matutina et vespertina sacrificia cunctis diebus oblata perhibentur) rationem reddit Bellarminus, vel quia hunc psalmum cecinit David ad vesperam, ut solet etiam Ecclesia eundem psalmum in Vesperis canere: vel quia sacrificium vespertinum nobilius erat, quia figura erat sacrificii Crucis, quod ad vesperam factum est. Altera ratio, cur vespertinam orandi horam colat Ecclesia, hic insinuatur, memoria videlicet cœnæ Dominicæ, quam vespere Dominus noster Jesus Christus cum sanctis apostolis celebravit, ex pauca carne suam, et ex vino sanguinem suum mirabiliter conficiens, et in perpetuum ac solemne Ecclesiæ sacrificium instituens. Unde Isidorus ubi supra: *In novo quoque Testamento vespere Dominus et Salvator, cœnantibus Apostolis, mysterium sui corporis et sanguinis tradidit, ut tempus ipsum sacrificii vespertinum ostenderet sæculi.* Tertia denique ratio est memoria, et recordatio sacrificii cruenti, hoc est, Dominicæ passionis, quæ postero die, ut hic dicitur, ad vesperam facta est, in qua Dominus Jesus summus sacerdos, idemque verus agnus immaculatus seipsum obtulit Deo Patri propitiationem pro peccatis nostris, qui et in cruce pependit usque ad vesperam, qua hora de cruce depositus fuit, ut notat glossa in cap. 1 de Celebrat. Miss. Et in officio Crucis canit Ecclesia: *De cruce deponitur hora vespertina.* D. Gregorius Nazianzen. orat. 42 in Pascha, utrumque sacrificium spectans: *In sæculorum fine, inquit, Christi passio contigit: vespere quoque peccati videlicet caliginem discutens, discipulis Sacramentum impertiit.* Addit Isidorus supra: *Proinde in honorem, ac memoriam tantorum sacramentorum in his temporibus adesse nos decet Dei conspectibus, et personare in ejus cultibus, orationum nostrarum illi sacrificium offerentes, atque in ejus laudibus pariter exsultantes.* Jam vero de tempore canonico, sive legitimo Vesperarum, sive qua hora Vesperæ decantandæ sint, non minima controversia est. De qua videndus inter alios Joannes Durantus, qui de his accurate scripsit (*L. III de Ritib. Eccles.*). Porro communis est sententia, Vespertinum officium ante solis occasum celebrandum esse, sicuti Ecclesia Romana celebrare consuevit. Quod tam auctoritate et antiquitate, quam ratione probari potest. Auctoritate tum B. Chrysostomi, qui loco supra citato scribit monachos quatuor in partes diem dispartiri, et Vespertinas Laudes quarta et postrema parte diei celebrare, quæ quidem postrema pars non est ipse terminus indivisibilis diei, qui est ipse occasus solis, sed est spatium trium horarum, ab hora nona (quæ nobis est tertia pomeridiana) usque ad finem duodecimæ, et solis occasum, secundum veterem diei partitionem, sicuti aliæ partes tribus itidem horis constabant, ut sæpe dictum est. Proinde totum illud spatium trium horarum post nonam (sive tertiam) usque ad solis occubitum, est tempus antiquum et canonicum Vesperarum: Tum Theodoretus, qui in Historia sanctorum Patrum cap. 2 de Juliano, ejusque sociis hæc scribit: *Ante occasum autem solis omnes in atrium conveniebant, et hymnos vespertinos simul Domino offerebant.* Tum demum, ut alios omittam, nostri Cassiani, qui hoc libro, et speciatim in hoc cap. de Diurnis Horis, sive ut habet titulus, de Canonico diurnarum horarum modo, ex professo agens, Vespertinam inter eas recenset, sicut et D. Benedi-

a David canitur: *Dirigatur oratio mea sicut incensum in conspectu tuo; elevatio manuum mearum, sacrificium vespertinum (Psalm. cxi).* Quo in loco de illo quoque vero sacrificio vespertino sacratius intelligi potest, quod vel vespere a Domino Salvatore cœnan-

ctus cap. 16 Regulæ, ubi septem horas diurnas, sive officia diurna commemorat.

Jam quod ad rationem, seu formam officii Vespertini attinet, quod quarto loco quærebatur, in primis meminisse oportet quod superiore libro retulit Auctor (*lib. II, c. 4 et 5*), non humana inventionem, sed cœlitus angelico magisterio apud Patres Ægyptios institutum, ut in Vesperis duodecim psalmi canerentur. Cujus institutionis meminit etiam concilium Turonicum (*Cap. 19*) ante annos mille celebratum. Cur autem a D. Benedicto, et aliis, non duodecim, sed multo pauciores, puta quatuor, vel quinque dumtaxat, in Vespertino officio præscripti fuerint, causam fuisse ibidem notavimus (*l. II, c. 6*), quod in locum, et veluti compensationem dicti numeri, Completorium postea fuerit institutum, et horis canonicis superadditum, ut notat Radulphus Tungrensis de Cano. observ. propos. 14, Bellarmino etiam approbante. Secundo notanda D. Benedicti constitutio de officio Vesperarum. *Vespertina, inquit, synaxis quatuor psalmis cum antiphonis terminetur. Post quos psalmos lectio recitanda est. Inde responsorium Ambrosianum, versus, canticum de Evangelio, litania, et oratio Dominica, et fiant Missæ (Cap. 17 Regulæ).* Et cap. sequenti: *Vespera autem quotidie quatuor psalmorum modulatione canatur, etc.* Quibus locis partes officii Vespertini discrete exprimuntur, nempe quatuor psalmi, *Lectio*, i. e. capitulum, *responsorium*, sive parvum sive magnum; *Ambrosianum*, i. e. hymnus ab Ambrosio, vel ab alio ad imitationem Ambrosii compositus (qua de re vide Radulphum Tungrensem propos. 13 et 14): *versus*, i. e. parvus versiculus qui post hymnum canitur; et *canticum de Evangelio*, i. e. canticum B. Mariæ, *Magnificat*, quod in Evangelio continetur (*Luc. I, 46*); et *litania*, i. e. *Kyrie eleison*, et *Oratio Dominica, Pater noster, et fiant Missæ*, i. e. *Orationes, ait-Turrecrematus*, nempe *Collectæ*. Addit vero Smaragdus: *Quod aliis in locis dicit: Et completum est; hac in clausula, Et Missæ sint, dicit. Orationes enim officii, quæ a nobis completæ sunt, Deo sunt missæ, quia in illius honorem sunt celebratæ. Aliter orationes, sive Collectæ, quæ in fine cursus a sacerdote dicuntur, missæ, i. e. Deo transmissæ vocantur. A sacerdote enim mittuntur, sed a Deo excipiuntur. Hinc et levitæ (i. e. diaconi) solemnitate aliqua in Ecclesia celebrata, elevata voce: *Ite, Missa est: populo clamant, hoc est, Solemnitas est completa, et per sacerdotis ministerium jam Deo est missa.* Sic ipse. Tertio observanda est differentia inter sæculares et religiosos, præsertim Benedictinos, quoad numerum psalmorum in Vesperis, quæ etiam ad morum instructionem pertinet; quam Joannes Beletus Durandi abbreviator ita exponit: *In Vesperis a nobis cantantur quinque psalmi, qui sumus imperfecti, propter quinque sensus: ut videlicet quod per quinque sensus corporeos commissum est, per quinque psalmorum cantionem penitus dimittatur. Monachi vero in quo se perfectiores ostendunt, tantum quatuor dicunt. Quidquid enim quadratum est, in quamcumque partem vertatur, semper manet idem, firmum ac solidum. Ad eundem sane modum perfectus quocumque loco, aut quocumque tempore, semper idem, atque immobilis permanet.* Hæc ille. Et hactenus de Vesperis, satis prolixè quidem, necessario tamen pro ratione argumenti, ex quo tota officii ecclesiastici, seu horarum canonicarum ratio et intelligentia dependet: quam obrem lectori minime molestam hanc prolixitatem fore confido.*

tibus apostolis traditur, cum initiaret Ecclesiae sacrosancta mysteria; vel quod ipse die postero sacrificium vespertinum, in fine scilicet sæculorum, elevatione manuum suarum pro salute totius mundi oblatus est Patri. Quæ extensio manuum ejus in patibulo satis proprie elevatio nuncupatur. Omnes enim nos in inferno jacentes, elevavit ad cœlos, secundum promissionis ejus sententiam, dicentis : *Cum exaltatus fuero a terra, omnia traham ad me ipsum* (Joan. XIV).^a De matutina vero solemnitate etiam illud nos instruit, quod in ipsa quotidie decantari solet : *Deus, Deus meus, ad te de luce vigilo* (Psalm. LXII). Et : *In matutinis meditabor in te* (Ibid.). Et : *Præveni in maturitate et clamavi* (Psalm.

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

^a Post officium Vespertinum memoratur hic obiter Matutina solemnitas, sive Matutinum officium, quo nomine Laudes hoc loco intelliguntur. Has enim plerique veteres vocant Matutinum, sive Matutinam : et inter horas diurnas annumerant : cujus magnam affinitatem, et analogiam, quam habet cum officio Vesperarum, Radulphus Tungrensis propos. 14 explicat in hunc modum : *Vigiliæ sunt canonicæ horæ per se; non habentes cum aliis paritatem : sed Laudes, et Vesperæ inter se : item Prima, et Completorium inter se : et Tertia, Sexta, et Nona inter se habent paritatem, et similem officianti ordinem, atque modum. Quod autem Laudes, et Vesperæ simili modo debent officiari, habemus duo jura posita in Decretis 12 dist. cap. ultimo et de Consecrat. dist. 5 cap. Convenit. Primum est concilii Braccarenensis, quod sic dicit : *Placuit omnibus communi consensu, ut unus atque idem psallendi ordo in Matutinis, vel Vespertinis officiis teneatur, et non diversæ; ac privitæ, neque monasteriorum consuetudines cum Ecclesiastica regula sint permixtæ. Ubi matutinum officium appellant, quod vocamus Laudes. Utrobique ergo debet esse idem ordo psallendi, quia ambo similiter inchoantur. Utrobique sunt quinque psalmi, qui utrobique debent habere quinque antiphonas. Utrobique dicuntur capitulum, hymnus, versus, Canticum cum antiphonis, oratio sive collecta cum memoriis similibus. De monachorum consuetudine ideo dicit, quia in Benedictino officio ad Laudes sunt quinque psalmi, et ad Vesperas tantum quatuor. Et Laudes in principio habent psalmum directum : alias in officio pariter inofficiantur. Secundum est concilii Agathensis, quod sic dicit : *Convenit ordinem Ecclesie ab omnibus æqualiter custodiri. Unde statuendum est, ut sicut ubique post antiphonas, collationes ab episcopis, vel presbyteris dicantur, et hymni matutini, vel vespertini diebus omnibus decantentur, et in conclusione Matutinarum, missarumque post hymnos, capitula dicantur, et plebs completa oratione ad vesperam ab episcopo dimittatur cum benedictione.* Hæc ibi. Et, *expone*, inquit Radulphus, *post antiphonas, id est, post psalmos antiphonatum dictos in Laudibus, et Vesperis, collationes, id est, lectiones, quas capitula nominamus.* Hucusque Radulphus, vir doctus et accuratus. Quod autem in hoc nostro textu agatur de ea Matutina solemnitate, quam Laudes appellamus, manifestum est ex eo, quod dicit in ipsa quotidie decantari solere psalmum illum : *Deus meus, ad te de luce vigilo*, qui psalmus communiter in Officio solemniter, aut festivo decantatur ad Laudes, ut notum est.**

^b Lucernaris hora secundum Dionysii paraphrasin hora vespertina intelligitur, quæ per undecimam horam apud Matthæum designatur. Dividebant enim veteres, ut dictum est, totum diem ab ortu solis usque ad occasum in duodecim æquales partes, quas horas appellabant, sicut Christus apud Joannem c. XI dixit : *Nonne duodecim sunt horæ diei?* quæ quidem horæ eodem die æquales erant, diversis tamen

cxviii). Et rursum : *Prævenere oculi mei ad te diluculo, ut meditarer eloquia tua* (Ibid.). In his quoque horis etiam ille Evangelicus paterfamilias operarios conduxit in vineam suam (Matth. xx). Ita enim et ille primo mane conduxisse describitur : quod tempus designat matutinam nostram solemnitam : deinde tertia, inde sexta, post hæc nona, ad extremum^b undecima, in qua lucernalis [Al. lucernaris] hora signatur.

CAPUT IV.

Matutinam, quam nos primæ horæ solemnitatem appellamus, non antiqua traditione statutam, sed nostro tempore adinventam esse.

Sciendum tamen hanc^c Matutinam, quæ nunc

diebus inæquales, hoc est, longiores, vel breviores; sicut omnes inter se dies inæquales sunt, et multo magis diversis anni temporibus, puta in æstate et hyeme. Itaque prima hora dicebatur quæ erat prima ab ortu solis; secunda, quæ erat secunda ab eodem solis exortu, et sic deinceps (Bellar. lib. 1 de Bon. Oper. cap. 11). Ex consequenti extrema diei hora erat duodecima, cum qua coincidit undecima jam exacta : quo modo apud Matthæum undecima intelligitur. Nam operarios illos hora undecima exacta operari cœpisse, et usque in finem duodecimæ operatos esse aperte colligitur ex illis verbis : *Hi novissimi una hora fecerunt.* Confert vero Cassianus officium Vespertinum cum opere illorum, qui hora undecima vocantur in vineam : Itaque secundum hanc horarum supputationem ab ortu solis, hora Vespertina, seu Vespertini officii, est hora duodecima inchoata seu currens, ut dictum est, vel undecima jam exacta, in illo loco Matthæi designata. Unde et lucernaris dicta est, eo quod lucernæ tunc accenderentur, ad officium scilicet Vespertinum, lumine diei deficiente, in locis præsertim obscurioribus, ut solent esse oratoria : unde et ipsum officium Vespertinum, aut pars ejusdem, lucernarum a Patribus subinde appellatur. De quo D. Basilus ad Amphilo- cium cap. 29 : *Visum est, inquit, Patribus nostris beneficium vespertini luminis non silentio suscipere, sed statim, ut apparuit, gratias agere. At quisnam fuerit auctor lucernariæ gratiarum actionis, dicere non possumus.* Hæc Basilus, insinuans non aliunde, quam ex apostolica traditione hunc morem acceptum, et observatum. De eodem et D. Chrysostomus in psal. cxviii ita scribit : *Ad solis occasum, quod etiam lucernarium appellamus, orandum est; quia tunc ob diei transitum Deo gratias agimus.* D. Epiphanius psalmos lucernales vocat, qui post solis occasum cani consueverant (Compend. Doct. l. III, in fine). D. item Hieronymus in epistola ad Lætiam inter alia documenta de institutione filię virgunculæ Deo dicandæ : *Assuescat, inquit, accensa lucerna reddere sacrificium vespertinum.* Denique Isidorus in Regula monachorum cap. 6 : *In vespertinis officiis, primo Lucernarium, deinde psalmi duo, responsorius unus, et laudes, hymnus, atque oratio dicenda est.* Ex quibus SS. Patrum testimoniis colligimus Lucernarium ad nostras Vesperas pertinere, atque ita dictum a lucernarum accensione. At de his hactenus ex occasione lucernaris horæ.

^c De Matutina solemnitate, quam nunc Primam vocamus, merito dubitari potest sitne paris antiquitatis, et ejusdem institutionis cum cæteris horis seu officiis ecclesiasticis. Nam Cassianus hoc loco expresse docet hanc Matutinam, quæ observatur in Occidentis maxime regionibus, canonicam functionem, id est, orationem (loquitur procul dubio de Prima hora canonica), suo tempore, et in suo monasterio, ut apparet, Bethleemitico, priusquam in Massiliam Galliæ

observatur in occiduis vel maxime regionibus, canonicam functionem nostro tempore in ^a nostro quoque monasterio primitus institutam, ubi Dominus noster Jesus Christus natus ex Virgine, humanæ infantiae suscipere incrementa dignatus, nostram quoque adhuc in religione teneram et lactentem infantiam sua gratia confirmavit. Usque ad illud enim tempus ac solemnitate matutina (quæ expletis nocturnis psalmis et orationibus post modicum temporis intervallum solet in Galliae monasteriis celebrari) cum quotidianis vigiliis pariter consummata, reliquas horas refectioni corporum deputatas a majoribus nostris

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

provinciam inde commigrasset, fuisse primitus institutam. Unde et cap. 6 ejusdem libri vocat eam novellam institutionem et solemnitate. Et passim, ubi de diurnis monachorum officiis et solemnitatibus agit, solummodo Tertiam, Sextam et Nonam nominat, omissa Prima; ut videre est lib. 11 c. 2, et hoc lib. cap. 1 et alibi. Sed nec D. Basilius, nec Chrysostomus, nec Hieronymus, nec alii Cassiano antiquiores Primæ horæ mentionem faciunt, cum tamen aliarum horarum sæpe meminerint, ut observat Card. Belarminus lib. 1 de bonis Operibus c. 11. Hinc Radolphus Tungrensis Primam et Completorium post aliarum horarum institutionem additascribitpropos. 14: *Sancti Patres, inquit, per psalmodias observabant quinque horas, scilicet Vigiliis noctis, Vesperam, Tertiam, Sextam, Nonam. Deinde quia Scriptura sæpius jungit mane et vespere, addita est laus matutina. Multorum quoque episcoporum statutum erat, ut clerus et populus mane et sero preces et orationes Deo funderent cum PATER NOSTER et Symbolo. Ideo ad hoc introductæ sunt duæ aliæ Horæ, Prima et Completa, utraque cum precibus, Oratione Dominica et Symbolo.* Sic ille (Radolph. Tungrens. de canon. Observ. propos. 14). Verum adversus hanc opinionem objicit Durantus (De Ritib. Eccles. lib. 111 cap. 7) 1° S. Clementem, cujus hæc sunt verba lib. VIII Constitut. Apostol. cap. 40: *Preces vestras facite diluculo, Tertia hora, Sexta, Nona, vespere, et in galli cantu, diluculo gratias agentes, quoniam illuminavit nos Dominus depulsa nocte, et inducto die;* 2° S. Athanasium lib. de Virginitate, ubi ait: *Oriens sol videat librum in manibus tuis post Tertiam, etc.;* 3° S. Basilium in Reg. fus. disp. q. 37: *Eam ob causam a nobis necessario hujusmodi tempora delecta sunt, quod in eorum singulas peculiaris quædam Dei in nos beneficiorum est commemoratio. Ac Matutinum quidem, ut primi animi ac mentis nostræ motus consecrentur Deo, neque ullius rei curæ ante aditum ad nos demus, quam nos in cogitatione de Deo oblectaverimus, sicut scriptum est: Memor fui Dei, et delectatus sum (Psalm. LXXVI). Neque corpus prius ad functionem alicujus muneris moveamus, quam illud fecerimus, quod dictum est: Orabo ad te, Domine: mane audies vocem meam: mane astabo tibi (Psalm. v) etc.;* 4° S. Hieronymum epist. 7 ad Lætam: *Assuescat exemplo adorationes et psalmos nocte consurgere, mane hymnos canere, Tertia, Sexta, Nona hora, etc.* Ubi Victorius mane horam Primam interpretatur. Sed salva pace Victorii et Duranti non videntur illa SS. Patrum testimonia adeo clara et expressa, ut nos urgeant a sententia Cassiani, aliorum etiam calculo approbata, discedere, aut ei fidem derogare, cum tam expresse dicat officium Primæ suo primum tempore institutum fuisse. Nam Patres citati non loquuntur de Prima, de qua nunc agitur, sed de Matutina solemnitate, hoc est, de Laudibus, quæ diluculo et mane, seu matutino tempore, hoc est, sub aurora, et ante solis ortum apud veteres decantari solent, ut dictum est. Cæterum Cassianus si diligentius inspicatur, duplicem, sive geminam Matutinam solemnitate distinxit, et tam Laudes, quam Primam Matu-

A invenimus. Verum cum hac abutentes indulgentia negligentiores quique inducias somni longius prote- larent: quippe quos vel extra cellas progredi, vel de suis stratis consurgere ante horam tertiam nulla conventus ullius necessitas invitaret, et cum operationis jactura, tempore quoque diei pro nonnullis oportebat officiis inhærere, soporis nimietate torperent, in his præsertim diebus quibus a vespertinis horis excubias usque ad auroræ viciniam celebrantibus nascebatur onerosior lassitudo; quorundam illic fratrum ferventium spiritu, quibus hoc negligentiae genus haud leviter displiceret, ad senio-

B tinæ nomine comprehendit: unam ante solis ortum, ad galli cantum; alteram orto jam sole (Azorius Instit. moral. lib. x c. 2, q. 6). Alteram enim dicit Matutinam ab antiquo institutam, et observatam, quæ expletis nocturnis psalmis et orationibus pariter consummabatur, hoc est, post finem nocturni officii continue et sub aurora celebrabatur; quam vulgo Laudes appellamus, quas olim primo diluculo et ante solis ortum peractas fuisse perspicuum est ex hymnis earundem seralibus. De hac Matutina scribit præcedenti cap. sub finem, ubi dicit in ea quotidie decantari solere psalmum: *Deus, Deus meus, ad te de luce vigilo, et, In matutinis meditabor in te.* Alteram vero Matutinam, de qua in hoc capite agit, recens et suo tempore, et in suo monasterio jam dicto introductam; idque ad excitandam, sive excutiendam quorundam pigritiam et somnolentiam, qui expletis nocturnis vigiliis et Laudibus matutinis, ad lectum recurrentes somno prolixius indulgebant; cum non haberent aliud officium, neque conventum ante Tertiam agendum, ut hic habetur.

C * Nempe Bethleemico, ut ex ipsa periphraasi satis intelligitur, a S. Paula nobilissima matrona Romana juxta speluncam, in qua Salvator noster natus est, constructo. Ibi enim illa quatuor monasteria condidit, teste D. Hieronymo, viris unum, reliqua tria virginibus (Epist. 27, seu epitaph. Paulæ). At hoc monasterium virorum idem D. Hieronymus postea ampliavit. Licet enim viris ibi degentibus satis amplum exstructum esset habitaculum, et pro peregrinis mansiones aliquæ per viam erectæ: tantus tamen undique ad ea loca pietatis causa hominum concursus erat, præsertim monachorum, ut diversorium magis amplum ædificare cogeretur (Marian. Victorin. in Vita S. Hieronymi). Qua de re ita ad Pammachium scribit epist. 26: *Nos in ista provincia ædificato monasterio, et diversorio propter exstructo, ne forte et modo Joseph cum Maria in Bethleem veniens non inveniat hospitium; tantis de toto orbe confluentibus turbis obruimur monachorum, ut nec ceptum opus deserere, nec supra vires ferre valeamus.* Hæc S. Hieronymus (In præfat.). In hoc cœnobio, ut alias dictum est, Cassianus adhuc pene puer, aut admodum adolescens, monasticæ vitæ institutum simul cum ipsis Christianæ philosophiæ rudimentis complexus est, in eoque religiosæ obedientiæ legibus se astrinxit, priusquam ad Ægypti solitudines permissu superiorum cum socio Germano proficisceretur. Unde et passim tum in his lib., tum in Collationibus vocat suum cœnobium, alias cœnobium Syriæ, in quo prima vitæ monasticæ rudimenta perceperat, quod Syriæ pars sit Judæa, in qua Bethleem sita, ut notum est; alibi expressius Bethleemiticum; alibi Spelæum, in quo Dominus noster de aula uteri virginalis effulsit (lib. 17, c. 31; Collat. 11, c. 1 et 5; Collat. 17, c. 2 et 5). Meminit ejusdem monasterii et monachorum S. Epiphanius in epist. ad Joannem Hierosolymitanum, et D. Hieron. epist. ad Marcellam, ubi eam invitatur ad rus Bethleemiticum, ubi sita erant illa monasteria.

res querela delata, decretum est ab eis diutino tractatu et consultatione sollicita, ut usque ad solis ortum, quo jam sine offensione vel lectio parari, vel opus manuum posset assumi, fessis corporibus refectione concessa, invitati post hæc religionis hujus observantia cuncti pariter e suis stratis consurgerent : ac tribus psalmis et orationibus celebratis, secundum modum qui antiquitus in observatione Tertiæ, vel

A Sextæ, trinæ confessionis exemplo statutus est, et somno deinceps finem, et initium operationi, æquali simul moderamine facerent. Qui typus licet ex occasione videatur inventus, et recenti memoria pro causa, quam diximus, statutus appareat ; tamen illum numerum, quem designat beatus David, ^a quamquam spiritalem quoque habeat intellectum, secundum litteram manifestissime supplet : ^b *Septies in die laudem dixi*

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

^a De spiritali intellectu seu mystico numeri septenarii agunt D. Basilius homil. 11 Hexaem., Gregor. Nazianzen. orat. 94, Hieron. c. v Amos, Augustinus lib. xi de Civitat. cap. 31, et Gregorius lib. primo Moralium cap. 11 et 12, et libro xxxv capite 6 et 7 (Vide Navarrum in Comment. de Oratio. et Horis can. c. 5). Quamquam spiritalem intellectum possumus etiam accipere pro figurato, quo scilicet numerus definitus pro indefinito sumitur ; quod frequens in Scriptura, nam illud *Septies in die* idem ac sæpius, quotidie, frequenter, ut superius indicavimus ; quo etiam modo exponitur illud : *Semper laus ejus in ore meo* (Psal. xxxiii), quia septenarius est numerus plenitudinis et universitatis, ut iidem Patres exponunt (Vide infra lib. viii cap. 12). D. Augustinus loco citato : *Totus, inquit, impar primus numerus ternarius est, totus par quaternarius, ex quibus duobus quaternarius constat. Ideo pro universo sæpe ponitur, sicuti est : « Septies cadet justus, et resurget : » id est, quotiescumque ceciderit, non peribit. Quod non de iniquitatibus, sed de tribulationibus ad humilitatem perducuntibus intelligi voluit ; et « Septies in die laudabo te : » quod alibi alio modo dictum est : « Semper laus ejus in ore meo. » Et multa hujusmodi in divinis auctoritatibus reperiuntur, in quibus septenarius numerus pro cujusque rei universitate poni solet.*

^b Hoc Psalmistæ elogio et exemplo comprobantur et commendantur maxime precæ illæ solemnes, et divinæ laudes in Ecclesia institutæ (quas horas canonicas vocamus). Quamvis enim per numerum septenarium in illo versiculo nihil aliud significetur, quam frequentatio laudis divinæ ; quomodo intelligitur frequens lapsus, cum dicitur Proverb. xxiv : *Septies in die cadit justus* ; tamen non sine causa ex hoc loco Ecclesia usum horarum canonicarum instituisse videtur. Nam cum ad imitationem tam pii et sancti regis vellet filios suos frequentissime Deum laudare, septem horas merito designavit, quibus clerici, seu ecclesiastici, divinis laudibus vacarent ; tum ad expressiorem illius exempli imitationem, tum ob septenarii numeri perfectionem et mysticam significationem, de qua infra. Hinc D. Ambrosius lib. vii in Lucam, in illud cap. 11 : *Quis vestrum habens amicum, etc. Si, inquit, ille David, scilicet tam sanctus, et qui regni erat necessitatibus occupatus, septies in die laudem Domino dicebat, matutinis et vespertinis sacrificiis semper intentus, quid nos facere oportet, qui eo amplius rogare debemus, quo frequentius carnis ac mentis fragilitate delinquimus?* Sic Ambrosius (Vide Basil., serm. 1 de Instit. Monach). Verum de hoc septenario numero horarum canonicarum duæ sunt sententiæ. Quidam, et fere antiquiores, complectuntur hoc numero solummodo horas diurnas, hoc est, quæ interdiu celebrari aut recitari solent, nempe Matutinam, sive Laudes matutinas, Primam, Tertiam, Sextam, Nonam, Vesperas et Completorium. Vigiliæ autem, sive officium nocturnum, quod improprie Matutinas appellamus, ab hoc numero separant et separatim collocant, quia diem intelligunt artificialem in illo versiculo significari ; qui nimirum ab aurora incipit (quam Galli *aube du jour*, quasi albescentem diem nuncupant), et nocte adventante finitur. In hunc modum haud dubie Cassianus hunc numerum intellixit. Agit enim in hoc libro de diurnis officiis, sicut superiore libro egit

de nocturnis, ut ipse profitetur. Unde præcedenti capite enumerat primum tres horas tunc temporis celebriores, nempe Tertiam, Sextam et Nonam ; deinde subjungit vespertinum sacrificium, hoc est, officium Vesperarum ; ac demum meminit Matutinæ, in qua canitur psalmus : *Deus, Deus meus, ad te de luce vigilo*, quod fit in Laudibus. Cum ergo horas diurnas, seu officia diurna, sex enumeret, quibus dicit in hoc capite superadditam fuisse aliam matutinam solemnitatem, id est, Primam, ut numerus septenarius a Psalmista designatus proprie et secundum litteram compleretur ; consequens est, ut vigiliæ, sive nocturnos extra hunc septenarium posuerit. Sed multo clarius et expressius noster D. Benedictus hunc numerum ad officia diurna dumtaxat retulit cap. 16 Regulæ, cujus titulus est : *Qualiter divina opera per diem agantur* ; cui titulo respondens dicit : *Ut ait propheta, « Septies in die laudem dixi tibi. » Qui septenarius sacratus numerus a nobis sic implebitur, si Matutinæ, Primæ, Tertiæ, Sextæ, Nonæ, Vesperti, Completoriique tempore nostræ servitutis officia persolvamus, quia de his horis diurnis dicit Propheta, « Septies in die laudem dixi tibi. » Nam de nocturnis vigiliis idem ipse Propheta ait : « Media nocte surgebam ad confitendum tibi. » Ergo his temporibus referamus laudes Creatori nostro super judicia justitiæ suæ, id est, Matutinis, Prima, Tertia, Sexta, Nona, Vespera, Completorio, et nocte surgamus ad confitendum ei.* Hæc D. Benedictus, quæ totidem verbis citantur ex concilio Agathensi lib. iii Decretal., tit. de Celebrat. Missarum, cap. 1. Juxta quem sensum fatendum est octo esse horas canonicas, quarum una nocturna versiculo illo commendatur : *Media nocte surgebam, etc.* Septem aliæ diurnæ altero versiculo designatæ : *Septies in die laudem dixi tibi* ; in die nimirum artificiali, ut vocant. Porro alii tam nocturnum quam diurnum officium septenario numero putant comprehensum. Itaque diem naturalem significari volunt, et nocturnos, sive nocturnas vigiliæ, simul cum Laudibus pro una hora computant (Beda in lib. de Meditatione Pass. Christ. ; Isid. lib. 1 de Offic. Eccles. ; Raban. lib. ii de Instit. Cleric. ; Rupert. lib. 1 de diurn. Offic., Glossa in c. 1 de Celebr. Missæ). Secundum quem modum, ait Turrecrematus, omnes horæ canonicæ reducuntur ad numerum septenarium, qui est numerus sacratus ; et sic illud Davidicum : *Septies in die laudem dixi tibi*, intelligitur de die naturali, et una laus fit in nocte artificiali, et aliæ sex in die noctis ejusdem, scilicet Prima, Tertia, Sexta, Nona, Undecima, quæ est Vespera, et Duodecima, quæ est Completorium. Sic ille alludens ad locum illum Matthæi xx, de quo supra. Cæterum hujus difficultatis decisio pendet ab ea quæstione, an nocturni dividantur a Laudibus matutinis ? Nam si nocturnos dividamus a Laudibus, procul dubio plures sunt quam septem horæ canonicæ. Si vero nocturnos jungamus cum Laudibus, non erunt nisi septem. Proinde cum Durante existimo distinguenda esse tempora. Fuit enim quoad nocturnos varia Ecclesiarum consuetudo (Radolphus Tungrens. propos. 14 de Canon. observant. ; Durante de Ritib. Eccles. lib. iii cap. 3 ; Bellarm. lib. 1 de bon. Op. c. 11). Quibusdam in locis apud veteres tres nocturni tribus distinctis horis, id est, tribus vigiliis nocturnis celebrabantur. Unde D. Hieronymus in epist. ad Eustochium (Epist.

tibi super iudicia iustitiæ tuæ (Psal. CXVIII). Hæc enim adjecta solemnitate, septies sine dubio spiritales hos conventus in die facientes, septies in ea laudes Domino dicere comprobamur. Denique cum hic idem typus de Oriente precedens hucusque fuerit utilissime propagatus, in nonnullis nunc usque per Orientem antiquissimis monasteriis, quæ nequaquam vetustis-

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

22), Noctibus, inquit, bis terque surgendum. Et apertius hunc morem antiquitus apud nonnullos observatum tradunt Rupertus lib. I de Officiis divinis, et S. Thomas lect. 6 in cap. XIV prioris ad Corinthios. Alibi vero nocturni omnes simul, sed præcipue media nocte celebrari solebant, juxta illud: *Media nocte surgebam ad confitendum tibi* (Psal. CXVIII). Hoc enim tempus præscribunt SS. Patres superius citati. Alibi denique nocturni cum Laudibus matutinis junguntur, et in quarta vigilia, quæ et Matutina dicitur, celebrantur. Atque hunc esse antiquum usum Ecclesiæ Rom. testatur Amalarius in præfatione libri de ordine Antiphonarii, ubi inter alia refert se interrogasse magistros Ecclesiæ Rom. an inter officium nocturnum et matutinum, id est, Laudes, aliquod interstitium esse deberet, et responsum esse, nullum, sed continuo inchoandas Laudes per versiculum: *Deus, in adiutorium meum intende*. Qui igitur nocturnos media nocte separatim a Laudibus recitabant, vel seorsim unumquemque nocturnum in tribus noctis vigiliis, ad instar militarium excubiarum, pronuntiabant, plures utique quam septem horas canonicas habebant. Ubi vero nocturni simul et continue recitari cœperunt, quod hodie passim et ubique fieri solet, ita ut nocturnum officium et Nocturnos et Laudes comprehendat, septem dumtaxat sunt horæ canonicæ. Atque ita concilianda sunt quæ in utramque partem a diversis afferuntur.

Quod superiore libro (cap. 12 et 13) docuit exemplo veterum monachorum, et optimis rationibus confirmavit non decere monachos perfectioni studentes post Missam nocturnam, id est, officium nocturnum, rursus ad lectum se conferre, aut somno indulgere, sed orationi potius ac meditationi vacare et invigilare; id nunc docet post matutinas Laudes multo magis observandum: ideoque eos perstringit ac reprehendit, qui expletis matutinalibus hymnis, id est, Laudibus, iterum revertuntur ad somnum, et ideoque has Laudes ita tempestive et præpropere expedire festinant, ut iis expletis et absolutis iterum dormiendi facultas suppetat. Quod quidem institutum amplexus etiam videtur D. Benedictus. Nam cap. 8 Regulæ statuit, *ut hiemis tempore, id est, a kalendis Novembris usque ad Pascha juxta considerationem rationis octava hora noctis surgatur: ut modice amplius de media nocte* [Al. *dimidia nocte*] *pausetur, et jam digesti surgant*. Quod vero restat post vigiliis, a fratribus qui psalterii vel lectionum aliquid indigent, meditationi inseruiatur. A Pascha autem usque ad supradictas kalendas Novembris, sic temperetur hora vigiliarum agendarum, ut parvissimo intervallo (quo fratres ad necessaria naturæ exeant) custodito, mox Matutini (qui incipiente luce agendi sunt) subsequantur. In cujus capituli haud parum difficilis et paucis noti elucidatione, pro hujus loci opportunitate, non abs re aut instituto nostro alienum fuerit aliquantulum immorari, et singulas ejus partes paulo attentius et enucleatius expendere, et explicare. In primis advertit quod de agendis vigiliis, sive nocturnis, B. Pater duplicem instituit rationem, secundum duas partes, in quas totum annum divisit, videlicet a kalendis Novembris usque ad Pascha, et a Paschate usque ad kalendas Novembris. De Laudibus vero dicendis unam solummodo disponit rationem, videlicet, ut incipiente luce, id est, sub aurorâ, vel crepusculo diei regulariter

simas regulas Patrum violari patiuntur, minime videtur admissus.

CAPUT V.

Quod post matutinas orationes ad somnum reverti non oporteat.

Cujus solemnitatis ratio cur statuta sit, vel inventa in hac provincia, nonnulli ignorantes, ex-

agantur, tam in hieme, quam in æstate. Et priore quidem tempore, nempe hiemis, monet octava hora noctis surgendum esse, ut paulo amplius dimidia nocte pausetur, etc. Sed quæritur quomodo accipienda sit ista octava hora, cum omnes noctes non sint æquales, immo omnes inæquales, sicut et dies? Respondet Turrecrematus, *quod cum S. Pater dicat hora octava surgendum esse, ut modice amplius de media nocte pausetur, aperte designat quod octava hora sit post mediam noctem; et per consequens, quod non veniat accipienda secundum ordinem horarum noctis cujuslibet mensis, sed secundum proportionem ad tempus kalendarum Novembris: et hoc est quod sanctus Pater dicit, juxta considerationem rationis, sumptæ scilicet a kalendis Novembris*. Ita ille. Verum hæc obscuriora sunt, quam ut cuivis satis pateant et satisfaciant. Proinde notandum de horis inæqualibus hic agi, et ex his sumendum hujus loci intellectum. Hora inæqualis est pars duodecima tam diei quam noctis artificialis. Dividebatur enim olim quævis artificialis dies, et quælibet nox, ut superius dictum est, in duodecim particulas æquales inter se, quæ horæ inæquales et antiquæ a Scriptoribus dicuntur. Antiquæ quidem, quoniam apud omnes antiquos earum usus exstitit. Inæquales autem, non quod horæ unius diei vel noctis inter se essent inæquales, hoc enim falsum est, cum quamlibet diem ac noctem in duodecim partes æquales distribui dixerimus; sed quia dum dies artificiales et noctes sint inæquales, exceptis æquinoctiis, horæ diei vel noctis longioris majores sunt horis diei vel noctis brevioris. Nam ut in hieme longiores sunt noctes, ita et partes earum, id est, horas duodecim longiores esse oportet quam in æstate: et contra, quo longiores diurnæ in æstate, eo breviores nocturnæ. His horis inæqualibus utebantur Judæi, ut ex sacris Litteris constat, itemque Romani, et Itali, et omnis fere antiquitas, ut et Historiæ, et libri Mathematicorum testantur (*Vide hic Smaragdi Commentarium*). Horam igitur octavam noctis intelligit D. Benedictus, quæ nocturnis horis ab occasu solis usque ad ejus exortum computatis, quovis tempore, numeratur octava, et proinde secunda, aut tertia post mediam noctem; sive illæ horæ longiores sint, ut in hieme, sive breviores, ut in æstate (*In cap. 16 Regulæ, in fine*). Verum hic occurrit altera objectio, quam movet idem Turrecrematus alio loco: *Videtur, inquit, illud quod dicitur: Media nocte surgebam* (Psal. CXVIII), etc., *contradicere ei, quod dictum est in capitulo octavo, quod hiemis tempore surgendum est ad vigiliis octava hora, ut modice amplius media nocte pausetur*. Respondetur, quod medium inter aliqua dicitur duobus modis: aut per æqualem distantiam terminorum, aut per interpositionem inter terminos. *Medietas noctis in dicto Prophetæ dicitur medietas per interpositionem inter partes extremas noctis: secundum quam mediæ rationem cum octava hora surgitur, media nocte surgitur*. Hæc ille. Cujus sententiæ suffragatur S. Thomas III part. q. 51, art. 4, ubi exponens verba Gregorii (*Hom. 21 in Evangel.*) dicentis Christum media nocte surrexisse, ait: *Non quidem nocte divisa in duas partes æquales, sed infra noctem*. Illud enim, inquit, diluculum et pars noctis, et pars diei dici potest, propter convenientiam quam habet cum utroque. Sic S. Thomas. Causam vero assigans D. Benedictus cur tantum temporis

pletis matutinis hymnis iterum revertuntur ad somnum, in illam causam nihilominus incidentes, ob quam compescendam hæc a senioribus nostris solemnitas instituta est. Illa namque hora eam consummare festinant, qua negligentioribus minusque sollicitis rursus dormiendi reddatur occasio. Quod omnimodis fieri non oportet, sicut in libello superiori describentes Ægyptiorum synaxim plenius exposuimus, ne purificationem nostram confessione supplici et antelucanis orationibus acquisitam, vel

A emergens quædam redundantia humorum naturalium polluat, vel illusio corrumpat inimici, vel certe intercedens etiam puri ac simplicis somni resectio interrumpat spiritus nostri fervorem, ac tepefactos somni torpore per totum diei spatium inertes deinceps iguavosque traducat. Quod Ægyptii ne incurrant, equidem cum soleant certis temporibus etiam ante gallorum cantum consurgere, ^a Missa canonica celebrata, usque ad lucem ^b post hæc vigiliis extendunt; ut eos superveniens lux matutina

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

detur pausationi, id est, quieti et somno, dicit: *ut jam digesti*, id est, jam decoctis cibis atque depositis leviores effecti a gravitate ciborum, *surgant per vigiles et alacres ad officium divinum devote peragendum*, juxta illud D. Hieronymi (*Epist. 4*): *Ad orationem tibi nocte surgenti, non indigestio ructum faciat, sed inanitas*. Sequitur: *Quod vero restat* (scilicet temporis) *post vigiliis*, id est, nocturnum officium, *a fratribus, qui psalterii vel lectionum aliquid indigent*, id est, *opus habent aliquid psalterii vel lectionum legere, perscrutari aut providere*, ait Turrecrematus, *meditationi inserviatur*, id est, impendatur. Ubi Smaragdus Abbas et Regulæ interpres: *Non hic, inquit, dormire, sicut quidam volunt, beatus Benedictus, sed vigilare jubet; non in lectulo sane quiescere, sed meditationi jubet inservire*. Scriptum est enim: *In lectulo meo quæsi, et non inveni illum* (*Cant. III*). *Non enim in lectulo carnalium voluptatum dilectus Christus invenitur, sed in laboribus sanctis, excubiis sacris et crebris orationibus; non in somni torpore, sed in vigiliarum oratione, et orationis invenitur compunctione*. Hæc Smaragdus, citans deinde hunc Cassiani locum, in quo versamur. Subscribit etiam S. Hildegardis in explicatione Regulæ, ubi ex præmissis ejusdem verbis infert: *Notandum quod tam in æstate, quam in hieme, scilicet in tribus lectionibus, et etiam cum una dicitur, fratres nec post nocturnos, nec post matutinos, ad lectum ad pausandum redibant: sed ita post mediam noctem nocturnas vigiliis utroque tempore temperabant, quod Laudes jam cantantes, illucescentem diem viderent. Et pro recto disposito temperamento non gravabantur; sed gaudebant, quia etiam amplius, quam media nocte, pausatione facta, et deinde excussa, homo postea vigilans in viribus suis pro his vigiliis non debilitatur, ut prædictum est*. Hæc ille.

Porro quod ad alteram anni partem, nempe æstatem, attinet, quam a Paschate usque ad supradictas kalendas Novembris extendit noster D. Benedictus, statuit, *horam vigiliarum agendarum sic esse temperandam*, id est, pro ratione temporis modo accelerandam, modo tardandam: ut brevissimo temporis intervallo, quo fratres ad requisita naturæ exeant, interposito, *Matutini*, id est, matutinæ Laudes, *incipiente luce subsequantur*. Quibus verbis innuere videtur ob brevitate noctium æstivarum non modo breviandum etiam officium nocturnum, ut fit; sed illud etiam temporis interstitium, quod absolutis nocturnis supererat, usque dum illucescente die Laudes inchoarentur. Ex quibus colligitur primo Laudes antiquitas, et ex vetere instituto, et Regula etiam D. Benedicti fuisse a nocturnis aliquo temporis intervallo separatas, et posse etiamnum separari; præsertim in officio privato; cum sicut distinctæ horæ, distincta officia, ut superius dictum est: unde et nocturnæ vigiliæ, Laudes vero matutinæ et diurnæ, atque inter horas diurnas censentur (*Durand. lib. v Ratio. cap. 3 et 4; Radulph. de can. Observ. propos. 14; Navar. de Orat. c. 34*): secundo, non esse regularem, id est, Regulæ nostræ conformem, et consentaneum, quem modo sequimur, ritum et morem surgendi ad nocturnos, seu Matutinas, ut vocamus, ante mediam no-

B item; non tamen ideo damnandum, cum hujusmodi accidentalia pro temporum, locorum, ac personarum diversitate facile mutantur; præsertim cum id factum videatur duplici, eaque provida ratione: primo ob prolixitatem, seu augmentum divini officii, præsertim lectionum, antiphonarum, etc., additis insuper B. Virginis, nec non defunctorum officiis, multisque psalmorum, orationum, commemorationum appendicibus, et additamentis de novo, et successu temporis institutis, quibus explendis commodius et salubrius visum est, præsertim in diebus solemnioribus, tempestivius quam media nocte ad nocturnos surgere; secundo, ex hac etiam diversitate, et varietate illud sequitur, ut assidue, et omnibus horis tam nocturnis quam diurnis laudetur Deus, et nulla pars noctis a laude divina vacet, cum alii alias noctis partes vigiliis sibi delegerint, nec ullam earum prorsus prætermiserint; nam multi certe hoc tempore, qui privatim officium recitant, primam noctis observant vigiliam; secundam et tertiam Religiosi fere occupant; quartam communiter ecclesiæ cathedrales et collegiatae; atque ita si non ab iisdem, certe a diversis Dei famulis laudes divinæ singulis nocturnis vigiliis celebrantur, ut observavit Thomas Waldensis lib. xxxviii de Sacramental. cap. 24. Vide Navarrum lib. de Orat. cap. 3 et 4.

C ^a Hoc est, officio matutinali, seu nocturno peracto, et dimissis fratribus, ut supra dictum est.

D ^b Id est, adhuc pervigilant in oratione et meditatione. De quibus vigiliis spontaneis earumque multiplici utilitate, præsertim ad custodiam castitatis, quæ hic etiam commendatur, nonnulla sunt hic annotanda SS. Patrum suffragia huic loco consentanea. S. Hilarius in Psalmum cxviii: *Memor fui nocte nominis tui, Domine. Scit Propheta nocturno tempore divini esse a nobis nominis recordandum; scit tum maxime custodiam Dei legis a nobis esse retinendum, cum subrepunt animo impuræ cupiditates, cum vitiorum stimuli per recens assumptum cibum corpus exagitant, tum Dei nomen recordandum est, tum custodienda lex ejus est, pudicitiam, continentiam, timorem Dei statuens. Novit hoc præcipue tempore Dominum orandum, deprecandum, promerendum, dicens ulibi: « Lavabo per singulas noctes lectum meum. » Non est periculoso nocturnarum vigiliarum otio animus relaxandus, sed in orationibus, in deprecationibus, in confessionibus peccatorum occupandus est; ut cum maxime corporis vitiiis oportunitus datur, tum præcipue eadem vitia divinæ legis recordatione frangantur. S. Ambrosius in eundem Psalmi versiculum: *Cum somno, et cibo fervent corpora, tunc etiam vigor mentis sopore laxatur, somno resolvitur, tunc irrepit impuri libido concubitus, tunc mens perturbatur, et squalorem immunditiæ non veretur, castitatis puritas non consideratur, pudicitiae gloria non recensetur. Nox erat quando Judas prodidit, quando Petrus negavit. Illo igitur præcipue tempore justificationes Dei animo retexendæ sunt, relegenda mandata, etc.* S. Hieronymus epist. 10, ad Furiam: *Ardentes diaboli sagittæ, jejuniorum et vigiliarum rigore restringendæ. Et epist. 22 ad Eustochium: Ad orationem tibi de nocte surgenti non**

in hoc fervore spiritus reperiat constitutos, ac per totum diei tempus ferventiores sollicitioresque custodiat, præparatos eos suscipiens ad conflictum et contra diurnam diaboli colluctationem nocturnarum exercitio vigiliarum ac spiritali meditatione firmatos.

CAPUT VI.

Quod nihil sit a senioribus immutatum de antiquo ordine psalmodiarum, cum matutina statueretur solemnitas.

Illud quoque nosse debemus nihil a senioribus nostris qui^a hanc eandem matutinam solemnitatem addi debere censuerunt, de antiqua psalmodiarum consuetudine immutatum: sed eodem ordine Missam, quo prius, in nocturnis conventibus perpetuo celebratam. Etenim^b hymnos quos in hac regione ad matutinam excepere solerant, in fine nocturnarum vigiliarum, quas post gallorum cantum ante

A auroram finire solent, similiter hodieque decantant, id est, centesimum quadragesimum octavum psalmum, cujus initium est, *Laudate Dominum de cælis*, et reliquos qui sequuntur; quinquagesimum vero psalmum, et sexagesimum secundum, et octogesimum nonum,^c huic novellæ solemnitati novimus fuisse deputatos. Denique per Italiam hodieque consummatis matutinalibus hymnis quinquagesimus psalmus in universis ecclesiis canitur, quod non aliunde quam exinde tractum esse non dubito.

CAPUT VII.

Quod ei qui ad diurnam orationem, antequam primus finiatur psalmus, non occurrerit, oratorium introire non liceat: in nocturnis autem usque ad finem secundi psalmi veniabilis mora sit.

B Is vero qui in Tertia, Sexta, vel Nona, priusquam psalmus ceptus finiatur, ad orationem non occurrerit, ulterius^d oratorium introire non audeat, nec sc-

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

indigestio ructum faciat, sed inanitas. Et paulo post: Esto cicada noctium, lava per singulas noctes lectum tuum, vigila, et fias sicut passer in solitudine, psalle spiritu, psalle et sensu. Joannes Climacus Gradu 19: Vigilans oculus expiat mentem, immodicus somnus obtundit, et excæcat animam. Pervigil monachus fornicationis inimicus; somniculosus vero contubernalis ejus est. Vigiliæ incendium libidinis frangunt, atque a somniis liberant. Suffusus lacrymis oculus, tenerumque cor ad sui custodiam erectum cogitationes cautissime observat, cibos fornacis in morem consumit, passiones edomat, linguam restringit, et reprimit, fugatque phantasmata. Vigilans monachus piscatur cogitationes, easque per tranquillitatem noctis facillime et considerare, et capere potest. Dei amator monachus, mox ut sonus tubæ increpauerit, ad orationem vacans, lætus et hilaris dicit: Euge, euge! Negligens vero: Væ mihi, væ mihi! Divitias agricolæ ex area et torculari colligunt; monachi vero suas opes, et scientiam, vespertinis maxime, nocturnisque orationibus, et animi exercitationibus congregant. Finita die venditor, monachus vero psalmodia finita, residens computat lucrum. Hæc SS. Patres; et plura apud Joan. Durantium videre est (lib. III c. 4). Vide etiam inferius notata ad cap. 8.

^a Quam nunc Primam, seu officium Primæ vocamus, ut distinguatur a Laudibus, quia prima hora diei artificialis, sive post solis ortum celebrari debet, ut indicat hymnus: *Jam lucis orto sidere*, id est sole: itemque collecta *Deus, qui ad principium hujus diei nos pervenire fecisti*, etc. Quæ quidem Prima, cum ex sententia Patrum ad reliquas horas, sive horarias preces Cassiani sæculo addita fuisset, ut superius dictum est, nihilominus tamen statuerunt illi nocturno officio nihil omnino detrahendum; sed eundem psalmodiarum numerum, et ordinem esse retinendum. Et hoc est, quod hic dicitur, eodem ordine Missam (i. e. Officium) in nocturnis conventibus perpetuo celebratam.

^b Psalmos hic vocat hymnos, ut ex verbis consequentibus liquet, nec incongrue. Nam Psalterium apud Hebræos liber Hymnorum inscribitur. Sed Dionysius vertit Psalmos pro faciliore intellectu; quandoquidem usitato more loquendi Hymni Ecclesiastici a Psalmis Davidicis distinguantur, ut notum est.

^c Primæ apud ipsos recens institutæ, ut superius annotatum.

^d Oratorii oblivio merito nobis objiciatur, si illud silentio prætereamus. Proinde notanda in primis SS. Patrum elogia, quibus oratorii usum, institutionemque exponunt, et commendant. D. Augusti-

nus epist. 121, ab Probam: *In oratorio, inquit, præter orandi, et psallendi cultum penitus nihil agatur, ut nomini huic et opera jugiter impensa concordent. Et rursus in Regula cap. 5: In oratorio nemo aliquid agat, nisi id ad quod factum est: unde et nomen accepit. Ubi Hugo a S. Victore scite annotavit quod Dominus universorum, non solum de personis retinuit sibi aliquos ad ministrandum, ut ministros Ecclesiæ; sed et de rebus decimas ad ministrorum sustentationem: de temporibus dies solemnes; et de locis aliqua sibi specialiter appropriavit, ad servandum sibi; inter quæ est oratorium, id est, locus orationi dedicatus. D. Augustinum secutus B. Benedictus cap. 52 Regulæ: *Oratorium, inquit, hoc sit quod dicitur; nec quidquam ibi aliud geratur (id est, agatur, vel fiat) aut condatur (id est, reponatur, vel constituatur) ait Turrecrematus. In oratorio enim non modo nihil agendum est, nisi ad quod factum est: sed etiam nihil reponendum ad custodiam, nisi quod divinum cultum pertineat. Secundo notandum hujusmodi locum, quo fideles ad orandum, et sacrificandum convenire solent, variis ac diversis tum apud Græcos, tum apud Latinos nominibus esse appellatum: e quibus tamen hæc usitatiora, et celebriora noscuntur: ecclesia, oratorium, domus Dei, et Dominicum, basilica, templum, sanctuarium. De nomine ecclesiæ Walfridus Strabus lib. de Rebus Eccles. cap. 6: *Ecclesia, inquit, Græcum nomen est, et interpretatur convocatio, vel conventus, cum sit vel generalis sanctorum unitas in una fide, et dilectione conjuncta: unde una, et catholica dicitur Ecclesia: vel singulorum societas sancta locorum: unde et multæ dicuntur Ecclesiæ. Tamen etiam ipsa domus, in qua ad divina vel discenda, vel celebranda convenit multitudo fidelium, ecclesia vocatur. Horum exempla Apostolus insinuat, dicens: Ut exhiberet sibi gloriosam ecclesiam, non habentem maculam neque rugam (Ephes. v). Et, Sicut in omnibus ecclesiis sanctorum doceo (Ibid.). Et, Mulieres in ecclesia taceant (Ibid.). Et multa his similia. Unusquisque etiam electorum domus et templum Dei dicitur, sicut Apostolus et suo, et prophetico confirmat exemplo: Templum, inquit, Dei sanctum est, quod estis vos, sicut dicit Dominus: quia inhabitabo, et inambulabo in vobis: Et reliqua. Et Petrus: Vos tamquam lapides vivi, superædificamini domus spirituales, etc. Sicut ergo ecclesia in ecclesia, sic multæ domus, et templa in domo Dei, et templo conveniunt. Hæc ille. Porro ecclesiæ a Græcis sæpe vocantur ἐκκλησία, et a Latinis oratoria, ut superius ex D. Augustino et Benedicto visum est. Sed et Eusebius lib. II Histor. cap. 16 ex Philone dicit***

metipsum admiscere psallentibus : sed congregatio-
nis ^a missam, stans pro foribus, præstolatur, donec

A egredientibus cunctis, submissa ^b in terram pœnitentia, negligentiae suae vel tarditatis impetret veniam,

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

in singulis locis primorum monachorum apud Alexandriam degentium fuisse sacras ædes orationi consecratas : Est, inquit, in quoque fere agro ædes, quæ appellatur σεμνεῖον, id est, augustum templum, vel μοναστήριον, quod Latine locus solitarius, separatusque dici potest, in quo illi ab aliis separati, sejunctione piæ vitæ, et propter virtutem augustæ mysteria obeunt, etc. Tertullianus, in Apologetico, cap. 39, scribit in Ecclesiam conveniri primo ad orationem, secundo ad lectionem, tertio ad exhortationem. Origenes Homil. 2 in Exodum, Ecclesias Christianorum domos orationis vocat, secundum quod a Domino dictum est, Matth. XXI et Lucæ XIX : Domus mea domus orationis vocabitur. Interdum etiam Dominicum appellatur, Græce Κυριακόν. Ita in concilio Laodiceno cap. 28, οὐ δεῖ τὰς ἀγάπας ἐν τοῖς κυριακοῖς ποιεῖν. Quo etiam sensu D. Cyprianus lib. de opere et eleemos., In Dominicum, inquit, sine sacrificio venis? Et apud Rufinum hist. lib. I cap. 2 : Tunc senior : Si hæc, inquit, ita esse credis, surge, et sequere me ad Dominicum. Hujus porro nomenclaturæ Eusebius in oratione de laudibus Constantini hæc affert causam : *Ædes sacras, et templa uni omnium Deo atque universarum rerum Domino dicanda, consecrandaque curavit : unde etiam templa, quæ erant et consecrata, Domini nomen obtinuerunt ; quod nomen non ex hominibus, sed ex ipso omnium Domino illis fuit impositum ; et propterea Dominica sunt appellata.* Hæc Eusebius. Et eadem fere Walfridus ubi supra capite 7. Sumitur tamen alias Dominicum pro ipso Missæ sacrificio : unde illud frequens in Actis SS. Martyrum : *Dominicum celebrare, quod idem est, ac Missas agere (Vide Baro. to. II Annal. et in notis ad Martyrol.).* Dicitur præterea etiam basilica : unde et verba illa concilii Laodiceni Latine sic referuntur apud Gratianum : *Non oportet in basilicis seu ecclesiis Agapen facere (Dist. 42 c. Non oportet).* Et D. Hieronymus in epitaphio Marcellæ : *Apostolorum et martyrum omnium basilicas secretis celebrabat orationibus.* Unde vero id nomen deductum sit basilicæ, Isidorus lib. xv. Etymol. c. 4 ita habet : *Basilicæ, inquit, primo vocabantur regum habitacula. Unde et nomen habent. Nam βασιλεὺς rex ; et basilicæ, regis habitationes. Nunc autem ideo divina templa basilicæ nominantur ; quia ibi Regi omnium Deo cultus, et sacrificia offeruntur (Vide Baron. in notis ad Martyrolog. 5 August., et Durantum lib. I de Ritib. Eccles. cap. 1).* Similia habent Amalarius lib. III de Offic. cap. 2, et Walfridus cap. 6. Porro de templi appellatione hæc etiam Isidorus : *Templi nomen generale est. Pro locis enim quibuscumque magnis antiqui templa dicebant. Et templa dicta quasi tecta ampla. Sed et locus designatus ad Orientem a contemplatione templum dicebatur.* Hæc ille. Nequaquam vero a majoribus delubrum, vel fanum sacer locus dictus est ; licet his vocibus recentiores nonnulli certe quidem improprie, ne dicam improbe, usi sunt, quippe quæ magis gentilium templis conveniant : nam et Patres nostros ab iis abstinnisse certissimum est. Ita Baronius. Postremo denique etiam sanctuarium idem locus appellatur, aut quia ibi sacra continentur, puta Reliquiæ sanctorum ; aut quia ibi sacramenta dantur, quibus homo sanctificatur, ait Turrecrematus (In cap. 52 Regulæ) : qui et multis rationibus ostendit quanto in honore et reverentia habendus sit oratorii locus. Verum hæc de variis oratorii appellationibus ex occasione dicta sufficiant.

^a Missam, id est, dimissionem fratrum peracto officio. Sic et sanctus Fructuosus apud Smaragdum : *Ad orationes diurnas, qui ad primum Psalmum non occurrerit, introire in oratorium cum cæteris non audeat, sed pœnitentiæ delegabitur (In cap. 43 Reg.).* Porro aliter quoad nocturnas horas visum est D. Be-

nedicto ; nec minus provida ratione. Sic enim de pœna hujusmodi negligentium, et tarde occurrentium ad opus Dei, seu officium divinum, statuit : *Si quis ad nocturnas Vigilias post Gloriam psalmi nonagesimi quarti (quem propter hoc omnino protrahendo, et morose volumus dici) occurrerit ; non stet in ordine suo in choro ; sed ultimus omnium, stet, aut in loco, quem talibus negligentibus seorsum constituerit abbas, ut videatur ab ipso, vel ab omnibus usque dum completo opere Dei publica satisfactione pœniteat (Cap. 43 Regulæ).* Et ne videretur S. Pater absque ratione præter morem antiquorum ita statuisset, subdit : *Ideo autem eos in ultimo, aut seorsum judicavimus debere stare ; ut visi ab omnibus vel ipsa verecundia sua emendentur. Nam si foris Oratorium remaneant, erit forte talis, qui se aut recollocet (sup. in lecto), aut dormiat, aut certe sedeat foris, vel fabulis vacet : ne detur occasio maligno ; sed ingrediatur intro : ut nec totum perdat, et de reiquo emendetur (Vide etiam Regulam S. Pachomii art. 2).* De horis vero diurni mox subjicit : *Diurnis autem horis qui ad opus Dei post versum et Gloriam primi psalmi, qui post versum dicitur (i. e. post finem primi psalmi), occurrerit, lege, quam supra diximus, ultimo stet loco, nec præsumat sociari choro psallentium, usque ad satisfactionem : nisi forte abbas licentiam dederit permissione sua. Ita tamen ut satisfaciat reus ex hoc.* Sic D. Benedictus, Cassiani, seu veterum monachorum institutum, quoad hanc partem imitatus (Vide hic declarationem congregat. Cassinen. et concil. Basil. sess. 21, § 2, et Aquisgran. c. 131). Quod autem dicit : *Ita tamen ut satisfaciat reus : Exponit Smaragdus abbas sic eum per licentiam abbatis in choro recipi, ut post actum cursum (i. e. officium peractum) satisfaciat adhuc reus pro negligentia a se commissa, donec ab abbate recipiat veniam, et eum remissio plena subsequatur, ac pacifica.* Sic ipse.

^b Id est, toto corpore in signum pœnitentiæ humili prostrato, nec ante missionem abbatis, et veniam impetratam erigendo. Sic lib. II cap. 16 : *Si quis pro admissio quolibet delicto fuerit ab oratione suspensus, nullus cum eo prorsus orandi habet licentiam, antequam submissa in terram pœnitentia, reconciliato ejus, et admissa venia coram fratribus cunctis, publice fuerit ab abbate concessa.* Et rursus lib. IV cap. 16 : *Si quis gillonem fictilem casu aliquo fregerit, non aliter negligentiam suam, quam publica diluet pœnitentia ; cunctisque in synaxi fratribus congregatis, tamdiu prostratus in terram veniam postulabit, donec orationum consummetur solemnitas, impetraturus eam, cum jussus fuerit abbatis iudicio de solo surgere. Cujus institutionis imitator D. Benedictus duplicem hujusmodi prostrationem instituit, alteram pro culpis gravioribus, alteram pro levioribus (Cap. 44 Regulæ).* De priori his verbis : *Qui pro gravioribus culpis ab Oratorio, et mensa excommunicatur, hora qua opus Dei in Oratorio percelebratur, ante fores Oratorii prostratus jaceat nihil dicens, nisi tantum posito in terra capite prostratus, pronus omnium de Oratorio exeuntium pedibus, et hoc tamdiu faciat usque dum abbas indicaverit satisfactum esse. Qui dum jussus ab abbate venerit, provolvat se ipsius abbatis pedibus ; deinde omnium fratrum vestigiis, ut orent pro eo (Vide his Smaragdum).* Et quæ sequuntur. Ubi notat Turrecrematus quatuor partes contineri ac præscribi in hac forma satisfactionis pro gravioribus culpis. Prima, inquit, est prostratio ante fores oratorii ad pedes abbatis, et fratrum exeuntium. Secunda, provolutio pedibus abbatis, et fratrum vestigiis, cum petitione orationum, et hoc cum vocatur ad capitulum. Tertia est recentior, sive statio illius in loco humili deputato in oratione abstinentia ab inceptione psalmorum, ¹

sciens nequaquam se posse desidiæ suæ noxam aliter expiare; sed ne in ea quidem, quæ post tres horas erit secutura solemnitas, admittendum, nisi pro negligentia præsentis confestim vera humilitate subnixius satisfacere festinaverit. In nocturnis vero conventiculis usque ad secundum psalmum præbentur tardanti dilatio, ita dumtaxat, ut antequam finito eodem psalmo fratres in oratione procumbant, semetipsum congregationi inserere atque admiscere festinet; eidem proculdubio increpationi ac poenitentiae, quam prædiximus, subjiciendus, si ultra

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

responsoriorum. Quarta est prostratio in terram in fine horarum, sive operis divini, usque dum abbas eum absolvat ab hac satisfactione. Forma autem satisfactionis pro levibus culpis ita præscribitur, eodem Turrecremato commentante, et explicante: *Qui pro levibus culpis excommunicantur (id est, sequestrantur) tantum a mensa, in oratorio satisfaciant*: sicuti ex parte dictum est in priori forma, videlicet ut tales, permanentes tamen in loco suo in oratorio, nec psalmum, nec antiphonam debeant imponere, nec lectiones recitare. Item in fine horarum projicere se debeant in terram, sicut superius est ordinatum, et usque ad jussionem abbatis hoc faciant, i. e. impleant continue, usque dum abbas benedicat, signum, vel verbum benedictionis dando. Ita Turrecrematus Regulam exponens.

^a Vigiliæ hic et passim vocantur nocturnæ preces, et conventus, in quibus illi, et alii monachi illorum exemplo de nocte pervigilare, et tamquam milites spiritales, seu custodes supra muros Hierusalem constituti excubare solent. Hinc D. Hieronymus in cap. IV Daniel, enarrans illa verba: *Et ecce, vigil, et sanctus de cælo descendit. Pro vigili, inquit, Theodotio ipsum Chaldaicum verbum posuit Hir, quod per tres litteras Ain, Jod, et Res scribitur. Significat autem angelos, quod semper vigilant, et ad Dei imperium sint parati. Unde et nos crebris pernoctationibus imitamur angelorum officia.* Idem epist. 53, ad Riparium: *Quod dicis Vigilantium vigiliis exsecrari, facit hoc contra vocabulum suum, ut velit dormire Vigilantius, et non audit Salvatorem dicentem: Sic? non potuistis una hora vigilare mecum? Vigilate, et orate, ne intretis in tentationem. Spiritus promptus est; sed caro infirma (Matth. XXVI). Et in alio loco propheta decantat: Media nocte surgebam ut confiterer super judicia tua, Domine (Psal. CXVIII). Dominum quoque in Evangelio pernoctasse legimus (Luc. VI); et apostolos clausos carcere tota nocte vigilasse, ut illis psallentibus terra quateretur, custos carceris crederet, magistratus et civitas terrentur (Act. XVI). Loquitur Paulus: Orationi insistite vigilantes in ea (Coloss. IV). Et in alio loco: In vigiliis frequenter (II Cor. XI). Dormiat itaque Vigilantius, et ab exterminatore Ægypti cum Ægyptiis dormiens suffocetur.* Hæc D. Hieronymus Scripturarum et exemplorum locupletissimus. Præclare itidem Joannes Climacus nuper citatus de monachorum vigiliis, et nocturnis exercitiis disserens in hunc modum: *Terrenis quidem, ac mortalibus regibus qui astant, alii expediti, ac nudi fere sunt; alii fasces, alii clypeos, alii gladios tenent. Est autem ingens, atque incomparabilis primorum ad sequentes differentia. Quippe alii proprie cognati regis esse, atque familiarissimi solent: hi vero servi, et ministri: et ista quidem ita se habent. Age vero, jam nos quoque, quonam modo in vespertinis, diurnisque conventibus et orationibus Deo, et regi nostro assistimus, solertius inspiciamus. Quidam enim in vespertinis pernoctationibus expeditissimi a cura mundi, puras ad orationem extendunt manus. Alii cum psalmodiarum modulatione assistunt. Alii lectioni magis incumbunt. Quidam per opus manuum ex infirmitate viriliter adversus somnum*

A præstitutam dilationis horam vel modicum tardaverit.

CAPUT VIII.

Vigiliæ, quæ a vespera illucescente sabbato celebrantur, quem temporis modum teneant, vel quo ordine celebrentur.

Sane ^a vigiliis quæ singulis hebdomadibus a ^b vesperâ illucescente sabbato celebrantur, idcirco seniores hiemali tempore, quo noctes sunt longiores, ^c usque ad quartum gallorum cantum per monaste-

repugnant. Nonnulli mortis meditatione se exercent, ex hujusmodi consideratione compunctionem sibi acquirere studentes. Ex his omnibus primi illi, et postremi diurnis excubiis insistunt, secundi vero monasticæ vitæ propiores sunt; tertii vero inferiorem ambulat viam. Verum ex devotione et virtute offerentium Deus munera suscipit, et æstimat. Hæc ille de monachis sui temporis (Grad. 10).

^b Sabbato illucescente, id est, inchoante a vespera, vel paraphrasticè, ut Dionysius, in nocte feriam sextam sequente: nam sabbati observatio apud Hebræos a vespera incipiebat, hoc est, decidente sole, et in vesperam desinebat. Est autem hic observandum apud illos monachos tam noctis, quam diei sabbatini peculiarem, et ab aliis diversam fuisse cærimoniam, et observationem (Levit. XXIII). Nam vigiliis nocturnas multo longiores et solemniores habebant; ita ut totam fere noctem insomnem, et pervigilem ducerent, partim privatis orationibus, partim officiis nocturnis, et canonicis vacantes: duabus tantum horis sub finem noctis ad brevem somnum, et quietem captandam sibi concessis, usque dum aurora adventante ad Matutinos psalmos, id est, laudes Matutinas vocarentur. Cujus rationem reddit Auctor cap. 9. Diem vero sabbati festum agebant more Orientalis Ecclesiæ, nec eo die jejunabant, ut aliis diebus, ut infra latius ostendetur (Cap. 5 et 6).

^c Simpliciter dixit superius: *Ante gallorum cantum. Et post gallorum cantum.* Hic addito numero: *Usque ad quartum gallorum cantum.* Cujus occasione aliquid dicendum videtur de galli cantu, seu gallicinio, ejusque ratione, et significatione, tam ex profanis, quam ex sacris auctoribus, quod non solum ad hujus cap., sed et plurium Scripturæ sacræ locorum intelligentiam conducat. Igitur Plinius lib. X cap. 21: *Proxime, inquit (scilicet post pavones), gloriam sentiunt et hi vigiles nocturni, quos excitandis in opera mortalibus, somnoque rumpendo natura genuit. Norunt sidera, et ternas distinguunt horas interdiu cantu. Cum sole eunt cubitum, quartaque castrensi vigilia, ad curas, laboremque revocant. Nec solis ortum incautis patiuntur obrepere, diemque venientem nuntiant cantu; ipsum vero cantum plausu laterum.* Sic ille. Cicero lib. II de Divinatione: *Democritus quidem optimis verbis explicat cur ante lucem galli canant: Depulso enim de pectore, et in omne corpus diviso, et modificato cibo cantus edere quiete satiatos: qui quidem silentio noctis (ut ait Ennius) favent faucibus; rursus cantu, plausuque premunt alas.* Suidas v. εὐρωγέιν [Al. εὐρώνη]: *Quis, inquit, vocalissimæ avi intra ædes persuasit, ut nocturnas horas numeraret?* D. Basilius homil. 8 in Hexameron: *Ad opera conficienda te familiaris ac domestica excitet ales, acuta inclamitans voce, cantuque suo solem adhuc longe advenientem prædicens, cumque viatoribus mane evigilans, et ad suos labores, atque messem agricolæ educens ædibus.* Verum elegantissime hanc galli gallinacei proprietatem prædicat D. Ambrosius hymno Matutinali, sive qui ad laudes Matutinas diei dominicæ cani solet (cujus ipse auctor teste etiam D. Augustino lib. I Retracta. cap. 21), in quo multi-

ria moderantur, ut post excubias totius noctis reliquis duabus ferme horis reficientes corpora sua

A nequaquam per totum diei spatium somni torpore marcescant, requie brevis hujus temporis pro totius

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

plex utilitas, et commoditas, quæ ab ipso gallicinio, seu galli cantu hominibus provenire solet, hisce versibus describitur :

Præco diei jam sonat
Noctis profundæ pervigil,
Nocturna lux vianibus,
A nocte noctem segregans.
Hoc excitatus lucifer,
Solvit polum caligine :
Hoc omnis errorum chorus
Viam nocendi deserit.
Hoc nauta vires colligit,
Pontique mitescunt freta.
Hoc ipsa petra Ecclesiae
Canente culpam diluit.
Surgamus ergo strenue :
Gallus jacentes excitat,
Et somnolentos increpat,
Gallus negantes arguit.
Gallo canente spes redit :
Ægris salus refunditur :
Mucro latronis conditur,
Lapsis fides revertitur.

Ubi singuli pene versus singulas continent utilitates gallicinii. (1°) Præco enim diei gallus dicitur, quoniam sui cantus præconio diem propinquum nuntiat : quemadmodum et Aurel. Prudentius Ambrosium imitatus suo itidem hymno ad galli cantum expressit (*Feria 3 ad laudes*) :

Ales diei nuntius
Lucem propinquam præcinit.

2° Gallus etiam noctis profundæ pervigil : quoniam nocte intempesta, cum cæteras animantes sopor altus habet, vigil excubat, ut certis, ac statis horis cantum edat. Unde de ipso Virgilius (*Æneid. IV*) :

Excubitorque diem cantu prædixerat ales

Et de eodem Ovidius (*Metamorphos.*) :

Non vigil ales ibi cristati cantibus oris
Evocat auroram.

3° Idem quoque nocturna lux vianibus, seu viatoribus, quantum ad munus, et officium, quoniam noctu iter agentibus nocturnas significat horas; perinde atque interdiu viatoribus lux solis eas insinuat, temporisque cursum denuntiat (*Vide Coclæum in exposit. hujus hymni*). Denique idem diei præco a nocte noctem segregare memoratur, quoniam priorem noctis partem a posteriore, suo cantu dirimit, ac separat, per inditam illi a divina providentia notam quamdam, et signaculum discretionis, et intelligentiæ qua ordinatissime iisdem noctis temporibus in cantum erumpit, quasi noctis discretor, ac mediator : Quare non immerito sciscitatur de eo Dominus apud B. Job : *Quis dedit gallo intelligentiam (Job. XXXVIII)?* Ubi vener. Beda : *Gallo, inquit, gallinaceo Deus hujusmodi sensum dedit, ut emenso noctis tempore, quasi proximæ lucis memor, eandem mundo canens annuntiet revertentem.* Porro reliquos versus supra recitatos idem ipse Ambrosius lib. v Hexameron. cap. 24 soluta oratione quasi paraphrasticè ita exponit, ut alio non sit opus interprete : *Est, inquit, galli cantus suavis in noctibus : nec solum suavis, sed etiam utilis, qui quasi bonus cohabitator, et dormientem excitat, et sollicitum admonet, et viantem solatur, processum noctis canora significatione protestans. Hoc canente latro suas relinquit insidias; hoc ipse lucifer (id est, stella matutina) excitatus oritur, cælumque illuminat : hoc canente mæstitiam trepidus nauta deponit, omnisque crebro vespertinis flatibus excitata tempestas, et procella mitescit : hoc canente devotus exsilit ad precandum, legendi quoque munus instaurat; hoc postremo canente, ipsa Ecclesiae*

Petra (id est Petrus apostolus), culpam suam diluit, quam priusquam gallus cantaret, ter negando contraxerat. Istius cantu spes omnibus redit, ægris levatur incommodum, minuitur dolor vulnerum, febrium flagrantia mitigatur, revertitur fides lapsis, Jesus titubantes respicit, errantes corrigit. Denique respexit Petrum (*Luc. XII*), et statim error abscessit : pulsa est negatio, secuta confessio. Hucusque S. Ambrosius. Ex quibus omnibus haud obscure colligitur, cur hic quartum dixerit auctor gallorum cantum, et quis sit quartus gallorum cantus, nempe nocturnus : de hoc enim agitur, non de diurno. Sic enim dictum existimo allusione, et respectu quodam ad veterem consuetudinem, qua cujusque noctis spatium, hoc est, duodecim horæ in quatuor vigiliis olim dividi solitæ : quarum prima incipiebat ab occasu solis, et terminabatur in horam tertiam noctis : secunda ab hora tertia ad sextam usque : tertia a sexta in nonam : quarta, quæ proprie dicebatur matutina a nona usque ad solis ortum, sive in fine auroræ, quæ erat hora noctis duodecima, et postrema (*Hieronym. epist. 139, et in Psal. LXXXIX. Augustin. in cap. v Numer. Vide etiam Durantum de ritib. Eccl. I. III cap. 5*). Has quatuor noctis partes, sive vigiliis Christus aliis nominibus designavit. *Marc. XII : Nescitis enim quando Dominus veniet : sero, an media nocte, an galli cantu, an mane.* Quod autem hoc loco dicit : *Media nocte, an galli cantu.* Lucæ XII dixit : *Si venerit in secunda vigilia, et si in tertia venerit.* Itaque secunda vigilia idem ac, media nocte. Et tertia vigilia, idem ac galli cantu. Et quod hic dicit mane, dixit Marcus cap. VI, quartam vigiliam noctis, qui quartus hic dicitur gallorum cantus. Nempe quia gallorum mos est certis horarum spatiis, et intervallis nocturnis, quasi certis, et statis excubiis, seu vigiliis cantum edere; ideo quatuor gallorum cantus ad quatuor vigiliis accommodasse videtur auctor, et quartum gallorum cantum nominasse, qui quartæ vigiliæ, ut tertium, qui tertiæ respondet, et sic deinceps. Et sane in prædictis versibus D. Ambrosii facile est animadvertere quædam ad primum, aut secundum, quædam ad tertium, pleraque vero ad quartum, et postremum gallorum cantum, quem die illucescente emittunt, referri : de quo etiam in hoc cap. et præcedentibus agitur : cum hoc tempus matutini officii, i. e. Laudum, esse designetur : de quo itidem Prudentius hymnum inscripsit : *Ad galli cantum.* Porro Scriptura sacra non nisi duplex, sive geminum commemorat gallicinium, sive gallicantum : primum post sextam horam noctis, i. e. circa mediam noctem, et tertiam vigiliam : secundum post horam decimam, vel undecimam, hoc est, in quarta vigilia (*Matth. XXVI*). De quo etiam intelligitur illud Tobie VIII : *Et factum est circa pullorum cantum, accersiri jussit Raquel servos suos, etc., quod postmodum exponitur : Antequam illucescat dies. Et priusquam illucesceret.* Hinc Jansenius, in Concordia Evangelica (*Cap. 133*) explicans quomodo intelligendum sit, quod Matthæus cap. XXVI, Lucas cap. XXII, et Joannes cap. XIII narrant Petro a Domino dictum fuisse : *Antequam gallus cantet, ter me negabis.* Marcus vero scribit : *Priusquam gallus vocem bis dederit, ter me negaturus (Marc. XIV).* Dicendum, inquit, tres evangelistas de illo loqui cantu galli, qui ab hominibus maxime solet observari, a quo scilicet ultima noctis pars, quæ quarta olim dicebatur vigilia, dicitur gallicinium. Duabus enim potissimum vicibus galli in nocte canere consueverunt : semel non diu post medium noctis; et secundo cum jam adhuc duæ, aut tres, vel circiter noctis horæ supersunt : quando in cantu perseverant usque ad tempus, quod conticinium dicitur, a quo secundo cantu quarta noctis vigilia

noctis refectione contenti. Quod nos quoque omni observatione custodire convenit, ut scilicet contenti somno qui nobis post vigiliarum Missam usque ad lucis indulgetur adventum, id est, usque ad matutinos psalmos, totum deinceps diem in opere ac necessariis ducamus officiis; ne somnum, quem nocti subtraximus, resumere per diem vigiliarum lassitudine et inanitate compulsi, non tam requiem corpori subtraxisse, quam quietis tempus et refectionem nocturnam commutasse videamur. Nullatenus enim poterit fragilis caro ita totius noctis quiete fraudari, ut per consequentem diem sine dormitatione mentis animique torpore inconcussam possit servare vigilantiam. Quæ impediatur ex hoc potius, quam juvabitur; nisi post vigiliarum Missam somni quantulumcumque gustaverit. Et ideo saltem unius horæ sopor, quemadmodum diximus, ante lucis adventum si fuerit impartitus, lucrabimur omnes vigiliarum horas, quas tota nocte in oratione consumpsimus, impartientes naturæ quod suum est, nec habentes necessitatem resumendi per diem quod nocti subtraximus. Totum enim carni huic proculdubio reddet, quisquis ei non rationabiliter partem subtrahere, sed totum tentaverit denegare, et, ut

verius dixerim, non superflua, sed necessaria voluerit amputare. Propter quod majore fenore necesse est vigilias compensari, si fuerint usque ad lucem inconsiderata atque irrationabili nimietate protractæ. Ideoque eas a tripartitis distinguunt officiis, ut labor hac diversitate divisus delectatione quadam defectionem corporis relevet. Nam cum stantes antiphonas tres concinuerunt, humi post hæc vel sedilibus humillimis insidentes, tres psalmos uno modulante respondent, qui tamen singuli a singulis fratribus vicissim succedentibus sibi præbentur, atque his sub eadem quiete residentibus ternas adjiciunt lectiones. Itaque fit ut corporeum minuente laborem, Vigilias suas majore intentione mentis exercent.

CAPUT IX.

Quare illucescente die sabbati Vigilie statuta sint, et quare per omnem Orientem, absolutio jejunii in die sabbati præsumatur.

Quas a tempore prædicationis apostolicæ, quo religio ac fides Christiana fundata est, per universum Orientem ideo statutum est illucescente sabbato debere celebrari, quod Domino et Salvatore nostro sexta sabbati crucifixo, discipuli adhuc recenti ejus

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

dicatur gallicinium. Marcus ergo rei in Petro gestæ, ut a Petro audierat, accuratam prescribens historiam, utriusque cantus galli meminit: reliqui vero tres evangelistæ posterioris tantam cantus galli meminerunt, ut qui sit præcipuus, et a quo pars noctis dicatur gallicinium. Sic ille. Nulla ergo discrepantia, sed summa concordia, et consensus inter Evangelistas quoad galli cantum. Nam et ante auroram, quod tempus proprie gallicinium appellatur, Petrus ter Christum negavit; ut Matthæus, Lucas, et Joannes scribunt: et quod idem est, antequam gallus bis cantaret, semel ad mediam noctem, iterum ante auroram, ter Petrus negavit, ut Marcus scribit (*Vide Maldona. in cap. xxvi Matth.*). Et hoc modo intelligendus D. Hieronymus in cap. xxi Esaiæ scribens: *Apostolus Petrus antequam gallus cantaret, scilicet secundo cantu, ter Dominum negavit: quod media nox intelligitur. Postquam autem nox præcessit, et cepit dies appropinquare, superatis mediæ noctis tenebris, et gallo lucis nuntio resonante, flevit amare, et intellexit peccatum suum, et eo tempore dicere potuit: Ad vesperam demorabitur fletus, et ad matutinum lætitiu (Psal. xxix).* Sed hactenus de gallicinio, et galli cantu pro hujus loci occasione satis dictum.

Nempe trium antiphonarum (legendum enim antiphonas tres, ut Dionysius et alii codices habent) et trium psalmodiarum, et trium lectionum, ut paulo post exponit. Quo ex loco colligitur quale officium nocturnum habuerint illi monachi, quoque ritu, et modo illud peregerint. Nam primo loco habebant tres antiphonas, hoc est suaves cantiones sibi a majoribus traditas, quas cum aliqua modulatione canebant stantes, et erecti: ut solent apud nos invitatoria cum psalmo nonagesimo quarto decantari. Deinde humi, vel sedilibus humillimis insidentes tres psalmos uno inchoante, et præcinente, cæteri succinebant: qui mos apud plerosque usitatus, ac familiaris fuit, ut patet ex epistola D. Basilii 63. Tertio demum loco, Ternas, ait Cassianus, *adjiciebant lectiones*; cum apud Ægyptios monachos unus tantum psalmos decantaret, cæteris in silentio auscultantibus. Quod quidem officium cum breve admodum videatur comparatione officii aliorum mona-

chorum, qui duodecim psalmos cum cæteris partibus in quotidianis Vigiliis habebant, ut suo loco visum est; consequens esse videtur aut antiphonas, et lectiones illas fuisse admodum prolixas, aut lente admodum, graviter, et tractim fuisse decantatas: aut residuum noctis spatium aliis privatis orationibus, et meditationibus fuisse impensum: cum unam, aut alteram tantummodo horam post totius noctis excubias, ut ait Auctor, sibi reservarent ad corporis refocillationem, et quietem, ut dictum est, ne vel nimia lassitudine, et pervigilio deficerent; vel somno interdiu gravarentur.

Id est, per universas Orientis Ecclesias, ut paulo post exponit. Facta enim divisione Romani imperii, duobus videlicet imperatoribus in partes succedentibus, Ecclesia Occidentalis dicta est, quæ imperio Occidentali continebatur; Orientalis vero, quæ Orientali. Illa Italiam, Germaniam, Galliam, Africam complectebatur. Unde et Romana, et Latina, sive Latinorum Ecclesia dicta est. Hæc Illyricum, Syriam, Ægyptum, Græciam, aliasque regiones versus orientem solem sitas. Cæterum ista Ecclesiarum distinctio non ex situ orbis, secundum exactam cosmographorum descriptionem facta est, sed pro ratione partiti Romani imperii, ut dictum est. Unde illud accidit, ut interdum quæ in meridie potius collocandæ essent, inter Orientales reperiantur annumeratæ; et contra Occidentales idem dicantur, quæ spectant ad Meridiem, aut Septentrionem; non alia quidem ratione, quam quod illæ Orientalis, hæ Occidentalis partes essent imperii. Qua de re semel hic lectorem monitum volui; cum sæpe hujus distinctionis Auctor meminerit.

Id est, feria sexta. Nam apud Hebræos sabbatum et pro tota hebdomada, et pro septimo hebdomadis die accipitur: cumque totam significat hebdomadam, primus dies hebdomadæ prima sabbati, secundus secunda sabbati, tertius tertia sabbati, eodemque modo sequentes dies appellantur. D. Hieronymus in epistol. ad Hedibiam quæst. 4: *Una sabbati, inquit, Dominica intelligenda est: quia omnis hebdomadæ in sabbatum, et in primam, et secundam, et tertiam, et quartam, et quintam, et sextam*

passione percussi, pervigiles tota nocte manserunt, nullatenus quietis somnum oculis suis indulgentes. Quamobrem ex illo tempore ^a huic nocti deputata vigiliarum solemnitas usque in hodiernum diem per universum Orientem similiter observatur. Ideoque et ^b absolutio jejunii post vigiliarum laborem, ^c totidem apostolicis viris in die sabbati statuta, non immerito præsumitur per universas Orientis Ecclesias, secundum illam quoque Ecclesiastæ sententiam, quæ licet habeat et alium mysticum sensum, tamen ab hoc quoque non abhorret, quo ^d utrique diei, id

est, hebdomadi pariter et ogdoadi eandem partem solemnitatis impartire præcipimur, ita dicentis : *Da partem his septem, et quidem his octo* (Eccles. XI). ^e Non enim ad communionem festivitatis Judaicæ absolutio ista jejunii reputanda est, his præsertim qui ab omni Judaica superstitione alieni monstrantur sed ad refectionem quam diximus lassæ corporis pertinere; quod per totas anni septimanas jugiter quibus diebus jejunans, nisi duobus saltem interpositis refocillatum fuerit, facile lassescit, ac deficit.

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

sabbati dividitur : quam ethnici idolorum, et elementorum nominibus appellant. Sic rursus Cassianus lib. IV cap. 19 secundum sabbati dixit pro feria secunda.

^a Nocti scilicet sabbatinæ, seu, quæ sabbati diem antecedit. Ea enim nocte prolixius, et solemnius, quam aliis noctibus vigilabant, ac pernoctabant Orientales, præsertim monachi, ut dictum est, ob rationem hic expressam.

^b Hoc est, jejunium solvitur, et relaxatur, vel ut verbum verbo propius accedat, a jejunio absolvuntur fratres. Mirabitur lector monachos illos non jejunasse; sed omnino jejunium solvisse die sabbati, cum aliis quibus diebus ad vesperam usque jejunarent, et eo die perinde ac feria sexta, jejunare, hoc est, ab esu carniæ abstinere Christiani soleant. Verum scire debet hac in parte diversam Ecclesiæ Orientalis ab Occidentali fuisse sententiam, et consuetudinem. Nam Orientales et Græci sabbatis omnino non jejunabant; ne quidem in Quadragesima, idque ex traditione, et canone quodam apostolico, quo jejunium sabbati prohibetur clericis sub depositionis, laicis sub excommunicationis pœna. Unde D. Ignatius scribens ad Philippenses : *Si quis, inquit, Dominicum diem, vel sabbatum jejunarit, uno excepto (nempe Paschali) hic Christi interfector est* (Vide Collat. 21 cap. 27). Cujus rei causam referunt scriptores in quosdam hæreticos, qui primis Ecclesiæ temporibus in Oriente potissimum exorti sunt, quorum alii resurrectionem Christi negabant, et in contemptum resurrectionis, diem dominicum, quo Christiani in ejus memoria gaudere solent, ipsi contra in mœrore, et jejunio ducebant : alii vero dicebant Deum Hebræorum mundi conditorem et legis auctorem malum esse, Christumque ad eum destruendum venisse : et idcirco diem sabbati, qui Judæis lætus erat, et sanctus ob quietem Dei ab operibus, jejunabant, tristemque agebant, in contumeliam Creatoris, ut refert Epiphanius Hæres. 41 et 42. In horum itaque odium ac detestationem Orientales orthodoxi, sicuti die dominico, ita et sabbato illicitum, aut incongruum ducebant jejunare; ne cum illis hæreticis consentire, aut eos imitari viderentur. At vero in Ecclesia Latina et Occidentali, aliis ex causis, quas sequenti cap. exponemus, jejunium sabbati jam inde ab ipsis apostolorum temporibus introductum et observatum fuit; quod etiamnum, licet imperfecte observatur : de quo Gregorius VII, apud Gratian., dist. 5 : *Quia, inquit, dies sabbati apud Patres in abstinentia celebris habitus est, monemus ut quicumque se Christianæ religionis participes esse desiderant, ab esu carniæ ea die abstineant.*

^c Sic omnes, quos legere potui, codices tam excusi, quam ms. At quorsum istud totidem cum de numero hic nulla sit mentio? Puto itaque totidem perperam positum pro *itidem*, i. e. similiter : ita enim et sensus exposcit, et Dionysius optime reddidit : *Unde et solutio jejunii ab apostolicis viris instituta est sabbato post prædictarum Vigiliarum laborem, etc.*, ubi nulla ambiguitas.

^d Diem septimum, id est, sabbatum, hebdomadis, et diem octavum, id est, dominicum, ogdoadis nomine designat, alludens ad locum satis obscurum Ecclesiastæ, qui in vulgata editione sic habet : *Da partem septem, nec non et octo*, pro quo vertit Auctor ex Septuaginta. Utrique ergo diei partem solemnitatis impertiebant Orientales : quia diem sabbati, et diem Dominicum pari propemodum cultu, et solemnitate observabant; non Judaica superstitione, ut Ebionitæ hæretici; sed Christiano, et religioso sensu, et ritu. Quod autem ad mysticum sensum attinet, quem eidem sententiæ attribuit auctor, D. Hieronymus interpretatur, *Dare partes septem, et octo* (Eccles. XI, Ezechiel. XL, Ps. CXVIII), utrique credere Testamento (Adversus Luciferian. cap. 8). Quod latius explicans in commentario : *In Ezechiele, inquit, septem, et octo gradus ad templi leguntur ascensum. Et post ethicum illum psalmum, id est, centesimum octavum, et decimum, quinque graduum psalmi sunt : per quos primum erudimur in lege, et septenario numero expleto, postea per ogdoadem ad Evangelium scandimus. Præcipitur ergo ut in utrumque Testamentum, tam vetus scilicet quam novum pari veneratione credamus, Judæi dederunt partem septem, credentes sabbatum : sed non dederunt octo, resurrectionem diei Dominicæ denegantes. Econtrario hæretici Marcion et Manichæus, et omnes, qui veterem legem rabido ore dilaniant, dant partem octo, suscipientes Evangelium : sed eundem septenario numero non tribuunt, legem veterem respicientes. Nos igitur utrique Instrumento credamus. Non enim possumus dignos cruciatus, dignamque pœnam jam nunc mente comprehendere, quæ reposita est his qui versantur in terra, Judæis, atque hæreticis, e duobus alterum denegantibus. Hæc mystice et allegorice D. Hieronymus. Alias etiam mysticas interpretationes tradit D. Gregorius lib. xxxv Moral. cap. 7 ita scribens : *Per septenarium numerum, hoc, quod septem diebus agitur, præsens tempus expressit. Per octonarium vero vitam perpetuam designavit : quam sua nobis Dominus resurrectione patefecit. Dominico scilicet die resurrexit, qui cum diem septimum, id est, sabbatum sequatur, a conditione octavus invenitur. Bene autem dicitur : Da partes septem, nec non et octo : quia ignoras quid mali futurum sit super terram. Ac si aperte diceretur, sic dispensa temporalia, ut appetere non obliviscaris æterna. Oportet namque ut in posterum bene agendo provideas, qui de futuro judicio, quantum tribulatio sequatur, ignoras, etc.* Porro germanus et literalis ejusdem sententiæ sensus esse videtur, quem tradit Franc. Titelmannus, hoc præmonito, quod *septem, et octo casus sunt dativi, quemadmodum ex Græco liquet, ubi articulus τοῖς dativi casus similiter utriusque præponitur. Estque hujus, inquit, orationis sensus : da partem ipsis septem, atque etiam ipsis octo, sive septenis, et octonis, id est, distribue, et disperse quæ habes, in omnes quotquot tibi occurrant, sive septem sint sive octo; quotcumque et quibuscumque poteris, benefacito. Hæc ille, et quæ sequuntur.**

^e Id est, non ut cum Judæis convenirent, et communicarent in celebratione, et superstitione sabbati.

CAPUT X.

Unde factum sit, ut in Urbe die sabbati jejunetur.

Cujus moderaminis [Al. moderationis] causam

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

^a Ignorantiam notam Latinis, et Occidentalibus inurit Auctor, sed quo jure ipse viderit. Non ignorabant Romani (Romam enim Urbis nomine velut antonomastice designare videtur) et alii Occidentales Christiani causam illius moderationis, hoc est, relaxationis jejunii in die sabbati apud Orientales: neque hoc, modo citra superstitionem fieret, culpabant: sed aliis, et gravioribus causis, et rationibus adducti convenientius judicarunt diebus sabbatinis jejunare. Primum enim sabbato jejunamus, vel saltem a carnibus abstinemus, ut longissime a Judaismo recedamus. Judæi enim non jejulant, sed epulantur in sabbato, quos imitati sunt Ebionitæ et alii hæretici, qui sabbatum Judaice observabant, de quibus Eusebius lib. III Histor. cap. 21 (Bellarm. lib. II de Bon. Op. in partic. c. 18). Et Epiphanius in hæresi Audianorum (Hæres. 41 et 42). Quo spectat Canon 9 concilii Laodicensis: De non judaizando in sabbato. Secundo in memoriam sepulturæ Domini, qui sabbato jacuit mortuus, et clausus in sepulcro. Quæ ratio tangitur in concilio Elibertino cap. 26 et a B. Augustino epist. 86: Sabbato, inquit, caro Christi in monumento requievit; sicut Deus eodem die ab omnibus operibus (Psalm. XLIV). Hinc orta est in regia veste varietas, ut alii, sicut maxime populi Orientis, propter requiem significandam mallent relaxare jejunium. Alii propter humilitatem mortis Domini jejunare, sicut Romana et nonnullæ Occidentis Ecclesiæ, etc. Tertio ut Apostolos, aliosque discipulos Domini imitemur, qui cum ipsa Deipara, et sanctis mulieribus non solum feria sexta, sed etiam die sabbati in luctu, et mœrore fuerunt. Hanc rationem allegat Innocentius primus Rom. pontifex ad Decentium Eugubinum episcopum: Sabbato, inquit, jejunandum esse ratio evidentissima demonstrat. Nam diem Dominicum ob venerabilem resurrectionem Domini nostri Jesu Christi non solum in Pascha celebramus; verum etiam per singulos circulos hebdomadarum ipsius diei imaginem frequentamus. At si sexta feria propter passionem Domini jejunamus; sabbatum prætermittere non debemus, quod inter tristitiam atque lætitiâ temporis illius videtur inclusum. Nam utique constat apostolos biduo isto et in mœrore fuisse, et propter metum Judæorum se occultasse et jejunasse. Hæc Innocentius. Quibus non tantum Romanæ Ecclesiæ rationabilis consuetudo probatur; sed et Orientalis Ecclesiæ usu magis approbanda monstratur. Sed et aliam causam jejunii sabbatini refert Augustinus epist. 86, quod scilicet Petrus apostolus Romæ cum Simone Mago congressurus die Dominico propter ipsum magnum tentationis periculum, pridie cum tota Ecclesia, quæ in Urbe erat, jejunaverit, et consecuto, inquit, tam prospero et glorioso successu eundem morem deinceps tenuerit, eumque imitata sint nonnullæ Occidentis Ecclesiæ. Verum hanc rationem, ut infirmam, hoc loco suggillat, et rejicit Cassianus Græcorum seu Orientalium moribus hæc in parte nimium addictus, quod illud exemplum Petri apostoli fuerit singulare, ex necessitate, et occasione illius certaminis Petri cum Simone Mago susceptum: ex quo inferri non debeat lex generalis, ac perpetua institutio jejunandi in sabbato. At hoc argumentum aliquid forte valeret, si non aliæ graviores, eademque generales exstitissent causæ, quas supra commemoravimus, cur jejunium sabbati ab Ecclesia Romana susceptum, atque institutum sit: quibus non repugnat, immo plusquam credibile est, hanc quoque occasionem ab exemplo, et documento Petri apostoli accessisse. Porro non Romana tantum, ac eidem propinquæ Ecclesiæ id

A nonnulli in quibusdam Occidentalibus civitatibus ^a ignorant, et maxime in Urbe, idcirco putant ab solutionem sabbati [Al. jejunii] minime debere ^b præsumi, quod apostolum ^c Petrum eodem die contra

ipsum de jejunio sentire, et servare consueverunt, ut videtur Cassianus indicare; sed et remotæ; teste D. Augustino epist. 97, ad Hieronymum, inter quas fuit Ecclesia Hipponensis in Africa; ex qua Mediolanum profecta mater ejusdem Augustini S. Monica, cum ibi non jejunantes sabbato reperisset, ideoque fluctuaret quid ageret, consuluit D. Augustinus D. Ambrosium, a quo tale responsum accepit: Cum Romam venio, jejuno sabbato: cum Mediolani sum, non jejuno. Sic et tu ad quamcumque forte Ecclesiam veneris, ejus morem serva, si cuiquam non vis esse scandalo, nec quemquam tibi. Quod cum matri renuntiasset Augustinus, libenter amplexa est (Augustin. ep. 118, ad Januarium). Eodem modo D. Hieronymus cum a Lucinio Boetico hac de re consuleretur, ejusque Ecclesiæ consuetudinem servandam esse rescripsit (Hieron. ep. 28). Ejus verba sunt huic loco satis opportuna: De sabbato quod quæris, utrum jejunandum sit, et de Eucharistia an accipienda quotidie, quod Romanæ Ecclesiæ, et Hispanicæ observare perhibentur, scripsit quidem et Hippolytus, vir disertissimus, et carptim diversi scriptores e variis auctoribus edidere: sed ego illud te breviter admonendum puto, traditiones ecclesiasticas, præsertim quæ fidei non officiant, ita observandas, ut a majoribus traditæ sunt, nec aliorum consuetudinem aliorum contrario more subverti. Atque utinam omni tempore jejunare possimus: quod in Actibus Apostolorum diebus Pentecostes, et die dominico apostolum Paulum, et cum eo credentes fecisse legimus (Act. XIII, 20 et 27), nec tamen Manichææ hæreseos accusandi sunt, cum carnalis cibus præferri non debuerit spirituali. Hæc Hieronymus.

^b Vel ut alia lectio habet, jejunii non debere præsumi, id est, jejunium in sabbato non debere relaxari, ut apud Orientales fiebat.

^c De hoc conflictu et concertatione B. Petri cum Simone Mago Romæ habita præter hunc Cassiani locum, plurima sunt veterum scriptorum testimonia quæ veram et authenticam esse historiam, non fictam, aut fabulosam, ut vult Calvinus, certissime ostendunt. Qui cæteris habetur antiquior, Clemens Romanus ex persona Petri rem gestam narrat, eandemque fuisse Egesyppus lib. III de excidio Hierosolymæ (Clem. const. lib. VI cap. 9, cap. 2). Arnobius item adversus Gentes scribens: Viderunt, inquit (Romani scilicet), cursum Simonis Magi, et quadrigas igneas Petri ore difflatas nominato Christo evanuisse. Viderunt, inquam, fidentem diis falsis, et ab iisdem metuentibus proditum, pondere præcipitatum suo, cruribus jacuisse præfractis (Arnob. lib. II. Vide Baron. tomo I An. 68). Idem narrat Eusebius lib. II Histor. ubi hæc in fine narrationis: Cum divinus sermo jam ad Romanos pervenisset (per Petri scilicet prædicationem), vesana Simonis potentia extincta est, et homo ipse actutum penitus profligatus, S. Epiphanius, hæresi 21: Naturæ, inquit, debitum in Romanorum urbe Simon persolvisse reperitur, quando in media Romanorum urbe miser ille collapsus, mortuus est. S. Hieronymus in libro de Eccles. Scriptor. in Petro, testatur eundem post episcopatum Antiochensis Ecclesiæ Romam perrexisse ad expugnandum Simonem Magum. Sulpitius Severus in eadem sententiam: Tam illustris, inquit, illa adversus Simonem Petri et Pauli congressio fuit. Qui cum magicis artibus, ut se Deum probaret, duobus suffultus dæmoniis evolasset, orationibus apostolorum fugatis dæmonibus, delapsus in terram, populo inspectante, disruptus est. Denique S. Augustinus ad Casulanum scribens, ea occasione Romæ esse institutum jejunium

Simonem conflictaturum asserant jejunasse (*Act. VIII*). Ex quo magis apparet hoc eum non consuetudine canonica fecisse, sed præsentis potius necessitate conflictus. Siquidem et ibi pro hac eadem re non generale, sed speciale videtur Petrus discipulis suis jejunium indixisse; quod utique non fecisset si scisset illud canonica consuetudine solere servari: idem proculdubio etiam dominico die paratus indicare, si certaminis ipsius in eum compegisset occasio, nec tamen ex hoc statim canonica fuisset jejunii regula promulganda: quod non generalis observatio statuerat, sed ut semel fieret, ratio necessitatis extorserat.

CAPUT XI.

In quo dominicæ diei solemnitas ab aliorum dierum consuetudine diversa teneatur.

Verum ne hoc quidem ignorandum, die dominico unam tantummodo ^a Missam ante prandium celebrari: in qua psalmodum atque orationum seu lectionum pro ipsius collectæ vel communionis dominicæ reverentia solemnius aliquid ac propensius impendentes, in ipsa Tertiam, Sextamque pariter consummatam reputant. Itaque fit ut de orationum

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

sabbati, multorum relatione testatur, sic dicens: *Est quidem hæc opinio plurimorum: quamvis eam falsam esse perhibent plerique Romani (Epist. 86)*. Et quæ sequuntur superius relata. Quibus verbis non significat Augustinus esse opinionem incertam de concertatione Petri cum Simone, ut Calvinus putavit sed de causa jejunii sabbati, ut recte observavit *Card. Bellarminus (Lib. I de Rom. Pontif. cap. 23)*. Etsi enim constet, ut auctores citati et alii plures concorditer tradunt, Petrum Romæ cum Simone concertasse, eumque superasse: tamen ante Augustinum nullus tradit hoc factum esse die dominico: neque pridie esse jejunatum, neque propterea institutum sabbati jejunium, de quo in illa Epistola disputat Augustinus, et de quo diversa erat multorum opinio. Idem vero Augustinus alibi opera *B. Petri Simonem extinctum atque necatum certo confirmat, cum ait: In urbe Roma B. Petrus apostolus Simonem Magum, vera omnipotentis Dei virtute extinxit (De Hæres. 1)*. Quibus verbis nullum de hoc certamine dubitandi locum reliquit.

^a Missam pro conventu monachorum ad officium divinum peragendum apud Cassianum accipi jam aliquoties monuimus, et Auctor ipse hic satis indicat: quamquam nihil vetat in hoc conventu etiam Missæ sacrificium comprehendere: cujus causa præcipue monachi ad ecclesiam conveniebant. Et adverte hic nullam fieri mentionem Nonæ: quod ad Sextam, id est post officium sextæ, sive meridiæ, ut moris est, diebus dominicis prandium sumerent, aliis diebus ad Nonam usque jejunantes. Quod secutus etiam *D. Benedictus cap. 41 Regulæ: Quarta, inquit, et sexta feria jejunent usque ad Nonam: reliquis diebus ad Sextam prandeant*. Unam ergo Missam die dominico ante prandium celebrabant, quia semel tantum in ecclesiam conveniebant, ibique officium divinum continue peragebant, quod aliis diebus, statutis horis, nempe Tertia, Sexta, Nona per intervalla privatim persolvebant, ut habetur cap. 2 hujus libri.

^b Sabbatum et Dominicam, feriatos dies, seu feriatos tempora nuncupat: quia utroque die feriabantur, et ab opere vacabant Orientales (*Palladius in Laus. cap. 7*); utrumque festum et festivum habebant sacrosque conventus tam die sabbati, quam

A obsequiis nihil imminuatur, adjectione scilicet lectionum: et nihilominus differentia quædam, vel remissio videatur fratribus indulgeri pro reverentia dominicæ resurrectionis præ cætero tempore quæ et totius septimanæ videatur observantiam relaxare, et pro hac ipsa, quæ intermiscetur, quadam differentia eundem diem velut festivum provocet rursus solemnius expectari, minusque faciat hebdomadis venturæ jejunia hujus expectatione sentiri. Semper enim æquanimis quælibet fatigatio sustinetur, et sine fastidio labor impenditur: si interjecta ei vicissitudo quædam, vel operis immutatio qualiscumque succedat.

CAPUT XII.

Quibus diebus, cum cæna fratribus exhibetur, accedentibus ad refectorem psalmus non dicatur, sicut fieri in prandis solet.

Denique etiam in ipsis diebus, id est, ^b sabbato vel dominica, seu feriatis temporibus, quibus pariter prandium, et cæna solet fratribus exhiberi, psalmus ad vesperam non dicitur: id est, nec cum accedunt ad cœnam, nec cum ab ea consurgunt, ut solet fieri in solemnibus prandis, vel canonica juniorum refectio, quam et ^c præcedere consuetu-

dominico agebant, ut superius dictum est: quamquam non dubitandum præter sabbata et dominicas, alia itidem tempora feriatos et dies solemnes apud illos extitisse, quibus non jejunabant, sed prandere ac cœnare poterant ut sabbatinis et dominicis diebus, cum eadem cæremonia et discrimine ab aliis diebus quæ hic tanguntur.

^c Vetus monachorum consuetudo, psalmos, vel hymnos, refectio præmittere ac subjungere: unde consuetudinarii illi dicti; idque exemplo Christi, qui post sacram cœnam cum discipulis hymnum dixisse legitur. *Et hymno dicto exierunt in montem Oliveti (Matth. xxvi, Marc. xiv)*. Ubi Græce καὶ ὑμνήσαντες, id est, cum laudem Deo cecinissent. Hæc enim tria Græca dictio complectitur, nempe laudem, et Dei laudem, et canticum, sive laudem cum cantu, teste Augustino in psalmum *LXXII*. Sunt qui putent Christum usitatum aliquem Judæorum hymnum cecinisse (*Walfrid. de reb. Eccles. cap. 25; Radulph. Turgrens. prop. 13*). Nam Evangelistæ quasi de usitato hymno dicunt: *Et hymno dicto*. Paulus Burgensis scribit Judæos loco gratiarum actionis septem psalmos recitare solitos, id est, a psalmo centesimo duodecimo, cujus initium est: *Laudate, pueri, Dominum, usque ad psalmum centesimum decimum octavum*.

^d Alii Christum novum aliquem hymnum composuisse: Ita refert *Maldonatus (In c. xxvi Matth.)*. Chrysostomus enarrans verba illa Matthæi: *Audiant, inquit, quicumque velut porci simpliciter manducantes cum ebrietate surgunt, cum deceret gratias agere, et in hymnum mensam desinere*. Philo Judæus in libro de Vita contemplativa primos illos Ascetas Alexandrinos ad mensam hymnos cecinisse tradit: *Priusquam, inquit, discumbant, stantes una serie decenter, sublatisque ad cælum manibus atque oculis, his quoniam didicerunt spectare cælestia; illis, utpote incorruptis a muneribus, et a quæstu illicito, precantur ut Deo placeat id convivium: absolutis precibus seniores discumbunt, etc.* Et infra: *Tum ille (præses) assurgens hymnum in laudem Dei primus canit, aut recens a se compositum, aut desumptum ab aliquo vatum veterum. Præsulem mox imitantur cæteri decenti ordine, omnibus intente quieteque auscultantibus, præterquam in fine hymni, extremaque clausula; tunc enim universi vocem extollunt, etc.* *D. Hieronymus epist. 22, ad Eustochium, de*

dinarii psalmi solent et subsequi : sed tantummodo A
simpliciter oratione facta accedunt ad cœnam, eamque
rursum consurgentes ab ipsa, sola oratione conclu-
dunt, quod scilicet extraordinaria sit inter mona-

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

monachis Ægyptiis agens : Post horam, ait, nonam
in commune concurratur : psalmi resonant, Scripturæ
recitantur ex more, et completis orationibus, cunctis-
que residentibus, etc. Dehinc consurgunt pariter, et
hymno dicto, ad præsepia redeunt, id est, ad cellulas
suas (Vide Euseb. lib. 11 Hist. c. 10). Verum ut re-
bus serijs aliquid ludicri admisceamus, et spiritua-
lem austeritatem alicujus joci suavitate condiamus
(quod Græci εὐπραγίαν vocant. Arist. IV Ethic. c. 8),
succurrunt mihi hac occasione versus quidam per-
lepidi, et memoria digni, quos in vetusto codice ms.
me legisse memini, quibus consueta mensæ benedic-
tio et gratiarum actio, tam in diebus jejunii, quam
non jejunii, ex versiculis psalmodum, quibus incho-
antur, distincte exprimuntur et designantur. Sic enim

quidam frater, qui forte jejunium non amabat, suo
modo versificatus est :

Confiteantur amo, quia cœnam vespere clamo.
Odi Memoriam, quia tollit vespere cœnam.

Quia nimirum, cum non jejunatur, inchoantur
gratiæ versiculo illo : Confiteantur tibi, Domine, om-
nia opera tua, etc. Cum jejunatur, a versiculo : Me-
moriã fecit mirabilium suorum, etc. Utramque vero
benedictionem versu claudicante complexus est :

Bis comedent Oculi : tantum semel Edent ;

id est, in diebus non jejunii, inchoatur benedictio a
versiculo : Oculi omnium in te sperant, Domine, etc.
In diebus vero jejunii, a versiculo : Edent pauperes,
et saturabuntur, etc. Sic ille lepidus versificator.

LIBER QUARTUS.

DE INSTITUTIS RENUNTIANTUM.

CAPUT PRIMUM.

* De canonico modo psalmodum, atque orationum
qui debeat in diurnis conventiculis per monasteria
custodiri, ad * institutionem ejus, qui renuntiat huic
mundo, narrationis nos ordine provocante transimus :
conditiones in primis, quibus hi, qui ad Dominum
converti cupiunt, recipiantur in cœnobiis, brevi,
quantum possumus, studentes sermone complecti ;
quædam scilicet de Ægyptiorum, quædam de ^b Ta-
bennensiotarum regulis admiscens, quorum in The-
baide est cœnobiũ, quanto numero populosius ^C
cunctis, tanto conversationis rigore districtius. Si-
quidem in eo plusquam ^c quinque millia fratrum

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

Rationem insinuare videtur, cur huic libro pe-
culiarem hunc titulum fecerit : De institutis Renun-
tiantium : quod hic peculiariter acturus sit de insti-
tutione eorum qui sæculo renuntiabant, et apud illos
Patres legitime probati in monachorum cœtum, et
ordinem recipiebantur, habitu suscepto, et profes-
sione monastica, sive expressa, sive tacita : quod
aliis verbis dixit D. Benedictus, De disciplina sus-
cipiendorum fratrum (Cap. 58 Regul.). Unde et ipsa
professio alias renuntiatio nuncupatur, et ipsi pro-
fitentes, renuntiantes dicebantur, alias conversi :
et ad Deum converti, idem quod religionem ingredi,
aut profiteri. Unde titulus in Jure Canonico : De
conversione conjugatorum, id est, transitu ad religio-
nem (Lib. III Decretalium, tit. 32). Et D. Benedic-
tus : Noviter quis veniens ad conversionem, id est
ad statum religionis.

^b Tabenna insula in Nilo flumine, in qua S. Pa-
chomius insigne monasterium condidit, quod reli-
quis ejus instituti caput, et veluti metropolis erat,
ut testantur Palladius et Sozomenus (Palladius
Laus. c. 38. Vit. Pachomii; Sozomen. lib. III c. 13).
Ab ea monachi, qui Pachomii instituta sequebantur,
Tabennensiotæ et Tabennenses dicti sunt, quorum
vivendi ritum institutaque summam describit D.
Hieronymus præfatione in Regulam ejusdem Pa-
chomii, quam Latine reddidit, quam etiam ad calcem
hujus operis subjiciemus.

^c Septem millia monachorum sub Regula S. Pa-
chomii uno eodemque tempore vixisse testantur D.
Hieronymus, Sozomenus, Nicephorus, Palladius et
alii. At non in uno, eodemque cœnobio, et sub uno

sub uno abbate reguntur, tantaque fit obedientia
hic tam prolixus Monachorum numerus omni ævo
seniori suo subditus, quanta non potest apud nos
unus uni vel obedire pro modico tempore, vel præ-
esse.

CAPUT II.

Quod ad ultimam usque senectutem apud eos in
cœnobiis perseverent.

Quorum tam longa perseverantia, et humilitas at-
que subjectio quemadmodum tam diuturna perdu-
ret, quæ institutione formetur, per quam usque
ad ^d incurvam senectam in cœnobio perseverent, opi-

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

abbate, ut hic memorat Cassianus. Nam S. Pacho-
mius plura monasteria condidit et instituit in Ægyp-
to et Thebaide. At in cœnobio Tabennensi (de quo
hic agitur), cui S. Pachomius præsidebat, quodque
erat omnium maximum, et caput cæterorum (ut dic-
tum est), ex quo etiam suos præfectos et abbates ac-
cipiebant, non plures quam mille trecenti aut qua-
dringenti monachi sub eodem Pachomio vixisse me-
morantur. Qui quidem numerus ex præscripto angeli
qui Regulam monasticam eidem dictaverat, in 24
classes, sive ordines, juxta numerum Græcarum lit-
terarum, ita erat distributus; ut singulæ singulis
litteris suo ingenio et conditioni accommodatis vo-
carentur, verbi gratia, simpliciores et modestiores
et o, vafri et dysscoli ζ et ξ, et alii aliarum litterarum
nominibus appellarentur, prout cujusque litteræ forma
rationem vitæ ac mores cujusque classis apte videretur
exprimere : solis spiritualibus intelligentibus ea
quæ significabantur, ait Palladius. Proinde quod hic
de quinque millibus fratrum in uno illo cœnobio et
sub uno abbate viventium asseritur, non ad Pacho-
mii, sed ad posteriora tempora referendum videtur
quibus credibile est monachorum cœtum ad tantum
numerum excrevisse. Nam et D. Hieronymus in epi-
stola ad Eustochium scribit in eodem loco Nitriæ
circiter quinque millia divisas cellulis habitasse
(Epist. 22, c. 14).

^d Incurva senectus quæ homines reddit incurvos,
et silicernios, sic dictos quod incurvo corpore silices,
id est, humum cerpant. De hac porro veterum mona-
chorum et anachoretarum longævitate et extrema
senectute agemus alio loco (Ad Coll. 3, cap. 1).

nor nos ante omnia debere perstringere. ^a Tanta namque est, quantam neminem in monasteriis nostris ingressum ne anno quidem integro tenuisse meminimus, ut cum renuntiationis eorum primordia viderimus, consequens fuisse intelligamus, ut in tam su-

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

^a Ambiguum videri potest quò referri debeant ista verba; an ad perseverantiam, humilitatem, et subjectionem, de quibus supra: an ad institutionem sive examen, de quo agit cap. sequenti, cujus etiam paulo ante meminit: ut sensus sit, tantum fuisse examen, et probationem, quæ fiebat ipso ingressu apud illos Tabennenses, ut simile non fuerit examen, seu probatio, et institutio anni integri in monasteriis Cassiani. At prior intellectus et promptior et commodior apparet: vult enim significare tantam fuisse illorum constantiam, humilitatem, et obedientiam vel ab ipsis tirociis, seu prima institutione, et novitiatu; ut mirum non sit eos ad summam perfectionem in extrema senectute pervenisse: quod ex verbis sequentibus colligitur.

^b Hanc institutionem de probandis et diligenter explorandis, nec subito admitteudis iis qui monachi fieri vellent, S. Pachomius ab angelo Regulæ ipsius dictatore accepit, eamque suis Tabennensiotis tradidit. Sic enim habet articulus 26 ejusdem Regulæ, interprete D. Hieronymo: *Si quis accesserit ad ostium monasterii volens sæculo renuntiare, et fratrum congregari numero, non habebit intrandi potestatem; sed prius nuntiabitur Patri monasterii, et manebit paucis diebus foris ante januam; et docebitur orationem Dominicam et Psalmos, quantos potuerit discere; et diligenter sui experimentum dabit; ne forte aliquid fecerit, et turbatus ad horam discesserit; aut sub aliqua potestate sit, et utrum possit renuntiare parentibus suis, et propriam facultatem contemnere. Si eum viderint aptum ad omnia, tunc docebitur et reliquas monasterii disciplinas, quas facere debeat, quibusque servire, sive in collecta omnium fratrum, sive in domo cui tradendus est, sive in vescendi ordine; et instructus atque perfectus in omni opere bono fratribus copuletur. Tunc nudabunt eum vestimentis sæcularibus, et induent habitum monachorum: tradetur ostiario, ut orationis tempore adducat eum in conspectum omnium fratrum: sedabit in eo loco in quo ei præceptum fuerit. Vestimenta autem, quæ secum detulerat, accipient qui huic rei præpositi sunt: et inferentur in repositorium, et erunt in potestate principis monasterii.* Hæc ibi. Quam constitutionem etiam alii Patres secuti sunt, qui Regulas monasticas conscripserunt, puta monachorum patriarchæ D. Basilius, et D. Benedictus, ut suis cujusque locis videre est (*Basil. in Reg. fus. c. 10, Bened. c. 58 Regulæ*). Sed ut ad Auctorem nostrum redeamus; quia probatio ad professionem refertur, et in ea terminatur et completur: idcirco promiscue fere agit in hoc libro tam de probatione, quæ est inchoata renuntiatio, quam de professione, in qua proprie et perfecte renuntiatur sæculo: unde sumpta hujus libri peculiaris inscriptio: *De Institutis Renuntiantium*, id est, profitentium monachatum, seu vitam monasticam, ut dictum est. Proinde juverit hic summam annotare quæ fuerint apud veteres illos monachos instituta Renuntiantium, sive qui ritus, quæ ratio, et modus tam probationis quam professionis, vel, ut D. Benedictus loquitur, quæ *disciplina suscipiendorum fratrum*. Primum igitur institutum fuit, ut venienti ad monasterium ut reciperetur, non statim præberetur ingressus; sed pro foribus, vel ad introitum monasterii ad aliquot dies juberetur, aut sineretur excubare, ad probandam ejus voluntatem, humilitatem, constantiam, etc. Cujus rei complura exempla suppeditat Palladius in Lausiaca: sed unum maxime memorabile Pauli simplicis, quod lectori videndum et admirandum relinquo. Cujus

blimia perfectioris fastigia talium initiorum fundamenta consurgerent.

CAPUT III.

Quo examine probetur, qui in cœnobio suscipiendus est.

Igitur ^b ambiens quis intra cœnobii recipi disci-

quidem instituti vestigium pressit D. Benedictus dum tres gradus probationis instituit, ut notavit Turrecrematus: *Quorum primus, inquit, est ad portam monasterii, quatuor, aut quinque diebus; secundus est in cella hospitum, duobus mensibus; tertius in cella novitiorum, decem mensibus.* Secundum institutum fuit veteris vestimenti expoliatio, et novi inductio: de quo Cassianus cap. 5, Pachomius, Basilius et Benedictus, ubi supra. Qui ritus antiquissimus, et ab apostolorum traditione receptus, ut infra dicitur. Inde vero mos obtinuit, ut novitii habitum religiosum deferant, distinctum tamen ab habitu professorum. Tertium, ut novitio nihil omnino bonorum in monasterium inferre liceret, ne pecunias quidem in communem usum monasterii conferendas, ut habetur cap. 4; quod in illis monachis fuit singulare: cum aliis plerique, etiam a tempore apostolorum, si quid habebant in sæculo, monasteriis conferrent, dum monachi fiebant (*Act. iv*), ut infra dicitur. Quartum, ut frater receptus annum integrum sub obedientia et monasterii disciplina probaretur. Intellige de adultis, sive adolescentibus, non de pueris, aut impuberibus. Quod quidem tempus probationis, sive novitiatus, a SS. Patribus indultum fuit tam in favorem conversi, id est, novitii, quam monasterii; ut et ille mores istius, et istud mores illius valeat experiri, ait Innocentius III pontifex. (*Cap. Ad Apostolicam, de Regular.*). Unde et D. Benedictus tribus illis gradibus probationis supra dictis annum integrum et aliquot dies comprehendit. Quintum, ut per id tempus novitiorum et juniorum humilitas et obedientia modis omnibus probaretur et exerceretur: de qua Cassianus a cap. 4 fere usque ad finem libri, præsertim cap. 10, ubi ait: *Tanta observantia obedientiæ Regula custoditur, ut juniores absque præpositi sui scientia, vel permissu, non solum non audeant extra cellam egredi; sed ne ipsi quidem communi et naturali necessitati satisfacere sua auctoritate præsumant: sicque universa complere, quæcumque fuerint ab eo præcepta, tamquam a Deo sint cælitus edita, sine ulla discussione festinant, ut nonnumquam etiam impossibilia sibi imperata ea fide ac devotione suscipiant, ut tota virtute, ac sine ulla cordis hæsitacione, ea perficere et consummare nitantur, etc.* Sextum, ut annua probatione expleta, novitii, qui habiles et idonei viderentur, congregationi fratrum sociarentur, id est, ad professionem admitterentur, professionem, inquam, quoad substantiam, eandem cum ea quam nunc novitii faciunt, nempe trium votorum, paupertatis, castitatis et obedientiæ. Nam de professione et votis in genere meminit Cassianus cap. 33, ubi dicit abbas Pynuphius *pœnas gravissimas præparatas iis qui Regulæ institutionem tepide negligenterque fuerint exsecuti, et secundum quod professi sunt, vel quod ab hominibus creduntur, fructus etiam congruos sanctitatis Deo exhibere neglexerint.* *Melius est enim, inquit, secundum Scripturam, non vovere, quam vovere, et non reddere.* Et cap. sequenti dicit, monachum similem esse debere crucifixo, qui non solum non ambulat quo vult, nec facit quod vult, sed nec potest ambulare, nec aliquid facere, nisi ab alio moveatur. Rursus cap. 38 dicit, monachum perfectionem professum non leve peccatum admittere, et ea, quæ sunt imperfecta, sectetur. De votis itidem singulis, et in particulari, ita diserte et expresse loquitur, ut plæue significet quotquot monachatum amplectebantur, tribus illis votis si non explicite, saltem tacite et interpretative susceptis, ex institutione sanctorum

plinam, non ante prorsus admittitur, quam diebus decem, vel eo amplius pro foribus excubans, indicium perseverantiæ, ac desiderii sui, pariterque humilitatis ac patientiæ demonstraverit. Cumque omnium prætereuntium fratrum genibus provolutus, et ab universis de industria refutatus atque despectus, tamquam qui non religionis, sed necessitatis obtentu monasterium optet iurare; ^a injuriis quoque et exprobrationibus multis affectus, experimentum dederit constantiæ suæ, qualisque futurus sit in tentationibus, opprobriorum tolerantia declaraverit; atque ita fuerit explorato mentis ardore susceptus: diligentia summa perquiritur, ne de pristinis facultatibus suis inhæserit ei vel unius nummi contagio.

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

Patrum et communi observantia fuisse astrictos. De voto paupertatis nihil expressius et enucleatius dici potuit quam quod inter alia habetur cap. 36, ut in hac nuditate, quam coram Deo et angelis ejus professus es, ad finem usque perdures. Quam paupertatem, sive nuditatem, docet ab illis strictissime fuisse servatam, cap. 3 et sequentibus. De voto continentiæ et castitatis, non obscurum exhibet testimonium tum in illa collatione monachi et hominis cruci affixi, dicens monachos timore Dei quasi quibusdam clavis crucifixos, oportere non solum carnalibus vitiis, verum etiam ipsis elementis quodammodo mortuos esse (Cap. 34 et 35), etc.; tum in eo quod diligentissime ab illis observatum scribit, ut juniores præsertim suas omnes cogitationes, etiam occultissimas, et diabolicas suggestiones, seu ignita jacula seniori patefacerent (Cap. 8 et 9.) Hinc D. Basilius in Regulis fus. disput. cap. 15 serio admonet eos qui vitam monasticam cum virginitalis professione suscipere nolunt omnino dimittendos esse. Et in proœmio constit. monast.: Itaque, inquit, qui a mundi vinculis liber esse cupit, nuptias velut pediculas quasdam fugit: his autem relictis vitam suam Deo consecrat, et castitatem profletur, ut neque facultas ipsi sit conversionis ad nuptias. Porro de obedientia, ejusque vinculo et observatione agit Cassianus fere toto hoc libro, ut ex dictis patet, et clarius ex sequentibus patebit: nominatim vero cap. 12 docet eos virtutem obedientiæ ita coluisse, et cunctis virtutibus prætulisse, ut huic judicarent omnia postponenda, et universa dispendia subire mallet, quam hoc bonum in aliquo violare. Habes, lector, præcipuos ritus et condiciones tam probationis quam professionis monasticæ apud monachos Tabennensiotas, sive Pachomianos, observatas, quas vide plenius ab Auctore explicatas.

^a Sic D. Basilius cap. 7 suæ Regulæ, et ipsum imitatus D. Benedictus cap. 58: Ergo, ait, si veniens perseveraverit pulsans, et illatas sibi injurias, et difficultatem ingressus, post quatuor, aut quinque dies, visus fuerit patienter portare, et persistere petitioni suæ, annuatur ei ingressus, etc. (Ex versione Rufini). Et infra, quatuor condiciones in novitio explorandas requirit. 1. si revera Deum quærit; 2. si sollicitus est ad opus Dei (quod exponit Turrecrematus, ad orationem, ad lectionem, ad meditationem); 3. si ad obedientiam, implendam scilicet sollicitus et promptus; 4. si ad opprobria, id est, increpationes duras tolerandas patienter, quod superius dixit: Ad illatas injurias. Ubi Turrecrematus: Considerandum, inquit, quod hospitalarius probationis causa, potest ei qui recipi petit dicere aliqua verba, quæ impatientium animos cito possent provocare et commovere; utpote: frater, quid scimus, an tu sis servilis conditionis? an apostata alterius religionis? an latrocinium, sive furtum commiseris, et timore ad nos nunc confugias? Præterea dubitamus quod parva tentatio te cito dejiciet a proposito quod nunc videris habere, et velut levis palea

A Sciunt enim eum sub monasterii disciplina diuturnum esse non posse, sed ne humilitatis quidem, aut obedientiæ apprehensurum esse virtutem, nec illa cœnobii paupertate ac districtione contentum fore, si in conscientia ejus pecuniæ quantulumcumque latitaverit: sed ubi primum exorta fuerit qualibet occasione commotio, ^b fiducia stipis illius animatum, continuo de monasterio, velut funda rotante, fugitarum.

CAPUT IV.

Cur facultates ejus, qui collegio monachorum ascribitur, nolint monasterii usibus applicari.

Et idcirco ^c ne usibus quidem cœnobii profuturas

B de claustris ventilaberis. Cæterum videris impotens ad supportanda onera graviora religionis. Hæc et similia potest ei dicere. Sic ille. Verum ut hic locus insigni aliquo illustretur exemplo, audiamus, quæso, Joannem Climacum de quodam monasterio ista referentem (Gradu 4): Admirabar, inquit, ego illic præsens noviter ex sæculo venientium fidem, et tolerantiam, atque in ignominia et contumeliis, et aliquando etiam persecutionibus insuperabilem patientiam, quas non tantum ab abbate, sed ab iis quoque qui longe inferiores erant, perpetiebantur. Itaque ædificationis gratia, quemdam ex fratribus sciscitatus sum, qui ante quindecim annos in monasterio egerat, Abbacyrum nomine, quem maxime affici injuriis fere ab omnibus videbam, nonnumquam vero etiam a ministris ex mensa fugari. Erat enim frater ille naturaliter linguæ aliquantulum incontinens. Dicebam itaque ad illum: Quid est, frater Abbacyre, quod te quotidie a mensa expelli video, ac nonnumquam dormire incœnatum? Qui ad hæc ita respondit: Crede mihi, Pater, probant me Patres mei, utrum monachus esse cupiam; non autem vere id faciunt. Quam ego Patris aliorumque intentionem non ignorans, levissime ac sine ulla molestia omnia tolero: et ecce decimum quintum jam annum ago istud cogitans, sicut et ipsi, quando monasterium intravi, dixerunt mihi, quod usque ad annum 30 Renuntiantes probare solerent. Et recte quidem, Pater Joannes, sine probatione enim aurum non perficitur. Hic igitur egregius Abbacyrus secundo anno postquam adveneram, migravit ad Dominum in monasterio hoc, Patribus, cum deficeret, dicens: Gratias ago Domino et vobis, Patres, quod me ad salutem meam tentastis jugiter: hac enim ex causa immunis a tentatione dæmonum hactenus mansi. Sic ille.

^b Dionysius Paraphrastes: Statim de monasterio fugiet animatus fiducia suæ pecuniæ, velut funda projectus. Sequenti cap., Ne confidentia hujus oblationis inflatus, etc. Porro funda dicta eo quod ex ea fundantur lapides, id est, emittantur, ait Isidorus. (Etymol. lib. XVIII c. 18). Instrumentum satis notum, ex funiculo aut fasciola confectum, ad rotandos et jactandos lapides: quo David superbum Goliath prostravit (I Reg. XVII).

^c Magno perfectionis zelo monachi illi Pachomiani summam paupertatem sectantes, et solo opere manuum suarum, ut alias dictum est (Lib. III c. 3), vivere assueti, nihil omnino bonorum aut pecuniarum ab iis quos recipiebant, inferri monasteriis patiebantur, ne quidem communibus usibus applicandum; quo sic operi manuali diligentius incumbere (Sozom. lib. III, cap. 3; Nicephor. lib. IX, c. 14; Pallad. in Lausia, cap. 38. Vid. Coll. XXIV, cap. 10): quo quidem solo vivere eos potuisse liquet; quando de quibusdam scribit Cassianus capite decimo quarto hujus libri, quod tantos unusquisque eorum quotidie de opere ac sudore proprio redditus conferebat monasterio; ut ex his suam sustentare non solum va-

suscipere ab eo pecunias acquiescunt. Primum, ne confidentia hujus oblationis inflatus, nequaquam se pauperioribus fratribus coequare dignetur; tum, ne per hanc elationem nullatenus ad humilitatem Christi descendens, cum sub disciplina coenobii non potuerit perdurare, egressus exinde ea quæ in principio renuntiationis suæ spiritali fervore succensus intulerat, tepefactus postea non sine injuria monasterii sacrilego spiritu recipere atque exigere molitur. Quod omnimodis observari debere, multis sunt experimentis frequenter edocti. Nam per alia minus cauta monasteria simpliciter quidam suscepti, eo-

leret parvitatem, verum etiam usibus posset exuberare multorum. At non eadem fuit aliorum monachorum et religionum institutio et consuetudo. Nam ab ipsis Ecclesiæ primordiis primi religiosi afferebant pretia rerum suarum ad pedes apostolorum: et inde dividebatur singulis, prout cuique opus erat. Act. IV. Talis etiam fuit usus antiquorum monasteriorum, ut reciperent si quid in commune conferre vellent, qui monachi fiebant: unde et se et sua offerre Deo dicebantur: hinc D. Augustinus cap. 3 suæ Regulæ: *Qui aliquid habebant in sæculo, quando ingressi sunt monasterium, libenter velint illud esse commune.* S. etiam Benedictus, ut in Vita S. Placidi legitur, bona quæ fuerant monachorum suorum, non sinēbat alio derivari, quam ad sua monasteria, ut inde multos Dei servos alere posset. Et cap. 58 suæ Regulæ, statuit eum, qui suscipiendus est, res si quas habet, prius erogare pauperibus, aut facta solemniter donatione conferre monasterio.

^a Quæritur cur, et quæ sit ingens blasphemia, repetere bona monasterio collata? R. Duobus modis id intelligi posse: 1° de monachis professis, 2° de novitiis, nondum professis, sed in probatione constitutis. Agit enim Auctor in hoc libro promiscue de utrisque, ut dictum est. Et si quidem de professis intelligatur, ut videntur illa verba præcedentia significare: *Quæ in principio renuntiationis suæ, spiritali fervore succensus intulerat*: certum est monachum bona sua monasterio collata, et incorporata, non sine ingenti blasphemia, id est, injuria, et irreverentia in Deum et locum sacrum, posse repetere: præsertim si hoc ex contemptu aut detestatione cultus divini et religionis faciat, ut apostatæ (Vide S. Th. 2-2 q. 13 et 14); quod crimen etiam ad sacrilegium pertinet: unde et superius dixit: *Non sine injuria monasterii sacrilego spiritu recipere, atque exigere molitur.* Si vero de novitiis nondum professis aut voto astrictis intelligatur; aut absolute donaverant et contulerant sua bona monasterio (utpote sui juris, et liberi), aut non absolute, sed sub conditione, si remanerent, et profiterentur in monasterio: si absolute, procul dubio ingens seu magna erat blasphemia, id est, injuria, et irreverentia, immo et sacrilegium proprii nominis, bona Deo consecrata, aut dicata, exemplo Ananiæ sibi vindicare aut reposcere. Quod multis canonibus confirmat Gratianus 17, q. 4, et 19, q. 3, cap. *Quæ semel*, ex concilio Chalcedonensi (Cap. 2, 3, 4, 21). Et ratio docet morale esse præceptum Levitici XXVII: *Quicquid semel fuerit consecratum, Sanctum Sanctorum erit Domino*, id est, manebit perpetuo sanctificatum, nec poterit in alios usus converti, ut exponit S. Thomas (2-2, q. 88, c. 11). Si sub conditione, etiam ingens apud illos religiosos et sanctos Patres reputabatur blasphemia, res monasterio collatas repetere, vel auferre, quod id contemptum quemdam divini honoris et Religionis præ se ferret. Verum posterioribus sæculis Ecclesia multis experimentis edocta, ob graviora incommoda, et animarum discrimina, quæ ex hujusmodi

rum quæ intulerant, quæque in Dei opere fuerant dispensata, cum ^a ingenti post blasphemia ^b redhibitionem poscere tentaverunt.

CAPUT V.

Cur hi, qui renuntiant, suscepti in monasteriis propria vestimenta deponant, et ab abbate aliis induantur.

Quamobrem ita nudatur quisque, cum receptus fuerit, omni pristina facultate, ut ne ipsum quidem, quo opertus est, indumentum habere permittatur ulterius, sed in concilio fratrum productus in medium ^c exuatur propriis, ac per manus abbatis in-

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

donationibus novitiorum contingebant, aut contingere poterant, in concilio Tridentino statuit: 1. *Ut nulla renuntiatio aut obligatio novitii, etiam cum juramento facta, vel in favorem cujuscumque causæ piæ, valeat, nisi cum licentia episcopi, vel ejus vicarii, intra duos menses proximos ante professionem; ac non alias intelligatur effectum suum sortiri, nisi secuta professione.* 2. *Sed neque ante professionem, excepto victu et vestitu novitii, ejus temporis quo in probatione est, quocumque prætextu, a parentibus, vel propinquis, vel curatoribus ejus, monasterio aliquid ex bonis ejusdem tribuatur: ne hac occasione discedere nequeat, quod totam, vel majorem partem substantiæ suæ monasterium possideat, nec facile, si discesserit, id recuperare possit.* 3. *Quin potius præcipit S. synodus sub anathematis pœna dantibus et recipientibus, ne hoc ullo modo fiat.* 4. *Ut abeuntibus ante professionem, omnia restituantur quæ sua erant.* 5. *Per hæc tamen synodus nihil intendit innovare in pio instituto clericorum Societatis Jesu. Hæc ibi (ss. 25, c. 16 de Regular.).*

^b Redhibitio apud jurisconsultos est venditionis resolutio, et redhibere dicitur venditor, qui rem venditam, reddito pretio, recipit ab emptore. Unde Festus: *Redhibitum*, inquit, proprie dicitur quod redditum est, improbatumque, et qui dedit, idem rursus habere coactus est quod ante habuit. Est igitur redhibitio quædam in integrum restitutio. At hic simpliciter pro restitutione. Nam idem est redhibitionem poscere, quod superius recipere atque exigere.

^c Sic D. Benedictus ubi supra: *Suscipiendus frater in oratorio exuatur rebus propriis, quibus vestitus est, et induatur rebus monasterii (Cap. 58 Regulæ).* Quam quidem mutationem vestium inter alios monasticæ professionis ritus ab apostolis traditos et institutos recenset B. Dionysius Areopagita Eccles. Hierarch. cap. 6, ejusque rationem reddit his verbis: *Prioris vestis depositio, alteriusque assumptio migrationem illam a media vita (hoc est, a communi vita sæcularium) ad perfectionem significat: sicut in divina regeneratione (id est, baptismo) promotionem indicat a purgata vita ad contemplantem, illuminantemque habitum, candentis vestis immutatio.* Cui rationi insistit D. Hieronymus dum Paulinum monachum instruens (Epist. 13): *Tunicam*, inquit, *mutas cum animo*, etc.; quasi dicat, parum est tunicam mutare, nisi simul et animum mutes in melius. Et epist. 4 ad Rusticum monachum, perstringit quosdam monachos, qui postquam renuntiavere sæculo, vestimentis dumtaxat, et vocis professione, non rebus, nihil de conversatione pristina mutaverunt. Cassianus alteram rationem insinuat, nimirum ut per hanc vestium depositionem, et exspoliationem, significetur omnium rerum abdicatio, quam monachi profitentur (Vide Regulam S. Pachomii art. 26): *ut per hoc*, inquit, *se non solum universis rebus suis antiquis noverit spoliatum; verum etiam, omni fastu deposito mundiali, ad Christi paupertatem et inopiam descendisse, etc.*

duatur monasterii vestimentis, ut per hoc se non solum universis rebus suis antiquis noverit spoliatum, verum etiam omni fastu deposito mundiali, ad Christi paupertatem et inopiam descendisse, jamque opibus sustentandum non sæculi arte quæsitis, nec de infidelitate pristina reservatis; sed de sanctis ac piis monasterii largitionibus militiæ suæ stipendia percepturum, atque inde se deinceps vestiendum alendumque cognoscens, et nihil habere; et nihilominus de crastino non esse sollicitus secundum Evangelii discat sententiam, nec erubescat pauperibus, id est, corpori fraternitatis æquari, quibus connumerari Christus, et quorum se fratrem non erubuit nuncupare (*Matthæi*, VI) : quin potius gloriatur domesticis ejus factum se esse consortem.

CAPUT VI.

Qua de causa vestimenta Renuntiantium, cum quibus ingressi sunt monasterium, a dispensatore servantur.

Illa vero quæ deposuit vestimenta, œconomio consignata, tamdiu reservantur, donec profectus, et conversationis ejus, ac tolerantiae virtutem diversis tentationibus ac probationibus evidenter agnoscant. Et si quidem posse eum inibi perdurare tempore procedente perspexerint, et in eodem, quo cœpit, fervore persistere, indigentibus eadem largiuntur : Sin vero quoddam ex eo murmurationis vitium, vel parvæ cujuslibet inobediendiæ culpam processisse deprehenderit, exuentes eum monasterii quibus indutus fuerat, vestimentis, et antiquis revestitum, quæ fuerant sequestrata, depellunt. Nullum etenim fas est cum illis quæ accepit, abscedere, nec quemquam patiuntur illis adhuc indui, quem semel ab institutionis suæ regula tepuisse perviderint. Unde etiam copia nulli penitus palam discedendi conceditur, nisi aut in morem servi fugacis captaus densissimas tenebras nocte diffugiat;

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

^a Notet lector monachos, seu Religiosos, ex veteri more et instituto posse ob aliquas causas ejici aut dimitti a religione, quod etiam ex Regulis D. Augustini et D. Benedicti comprobatur (*Lib. III Decr. cap. ultim. de Regular. ; S. Thom. quodlib. 12, qu. ult. ; August. c. 20 Regulæ ; Basil. in Regula c. 7 et 8 ; Benedict. c. 28 et 58*). Et quidem multo severius ac frequentius apud veteres illos monachos id fieri solitum, etiam ex causis levioribus, puta pro qualibet inobediencia, aut murmuratione, ut indicat Cassianus. Quamvis enim hoc loco non de professis, sed de novitiis adhuc in probatione constitutis agere videatur; tamen idem etiam de professis, seu veris monachis, intelligendum satis indicat D. Benedictus supra, ubi de monacho jam professo agens, et plane consentaneæ ad hunc locum : *Mox ergo, inquit, in oratorio exuatur rebus propriis, quibus vestitus est, et induatur rebus monasterii : illa autem vestimenta, quibus exuitur, reponantur in vestiario conservanda : ut si aliquando suadenti diabolo consenserit, ut egrediatur monasterio (quod absit), tunc exutus rebus monasterii projiciatur*. De hac porro expulsionem monachorum, et monachis expulsis, sive ejectis, videndus Navarrus in commentario de Regularibus (*Commen. 2*).

^b Sic et S. Isidorus in Regula cap. 4 : *Qui renuntians sæculo ad monasterium venerit, non statim in cætum deligendus est monachorum : vitam enim unius-*

aut certe hoc ordine et professione judicatus indignus, cum confusione et nota coram cunctis fratribus deposita veste monasterii, ^a expellatur.

CAPUT VII.

Cur in monasterio suscepti non permittantur statim congregationi fratrum commisceri; sed xenodochio ante tradantur.

Cum igitur quis susceptus, et hac perseverantia, quam diximus, comprobatus, ac depositis propriis vestimentis, habitu monasteriali fuerit accinctus; ^b non statim congregationi fratrum commisceri permittitur, sed deputatur seniori, qui seorsim haud longe a vestibulo monasterii commanens, habet curam peregrinorum et advenientium deputatam, eisque omnem diligentiam susceptionis et humanitatis impendit. Cumque ibidem integro anno deserviens absque ulla querela suum circa peregrinos exhibuerit famulatum, imbutus per hoc prima institutione humilitatis, ac patientiæ, atque in ea longa exercitatione præcognitus, admiscendus ex hoc congregationi fratrum; alij traditur seniori, qui decem ^c junioribus præest, quos sibi creditos ab abbate instituit pariter, et gubernat : secundum illud scilicet quod ordinatum in ^d Exodo legimus per Moysen.

CAPUT VIII.

Quibus primum institutis juniores exerceantur, ut ad superandas omnes concupiscentias proficiant.

Cujus hæc erit sollicitudo et eruditio principalis, per quam junior introductus ascendere consequentur etiam culmina perfectionis summa prævaleat, ut doceat eum primitus suas vincere voluntates; quem studiose in his ac diligenter exercens, hæc illi semper imperare de industria procurabit, quæ senserit animo ejus esse contraria. Multis siquidem experimentis edocti tradunt, monachum, et maxime juniores, ne voluptatem quidem concupiscentiæ suæ refrenare posse, nisi prius ^e mortificare per obe-

COMMENTARIUS.

cujusque in hospitalitatis servitium tribus mensibus considerare oportet, quibus peractis, ad cætum sanctæ congregationis accedet. Neque enim intus suscipi quemquam convenit, nisi prius foris positus, ejus humilitas, sive patientia, comprobetur. At de hac re plura superius dicta sunt.

^c Unde Decani dicti. De quibus alias pluribus.

^d Exodi decimo octavo. *Constituit Moyses (consilio et monitu soceri sui Jethro) centuriones, et quinquagenas, et decanos, qui judicarent plebem Domini, omni tempore. Quidquid autem gravius erat, referebant ad eum, faciliora tantummodo judicantes. Ad hunc modum olim in monasteriis instituebantur decani, qui novem, vel, ut aliis placet, decem monachis præerant, de quibus infra (Cap. 20).*

^e Prima institutio monachi est mortificatio propriæ voluntatis : *Finis enim cænobitiæ est omnes suas mortificare et crucifigere voluntates*, ait abbas Joannes collat. 19 cap. 8, quam perfectionem prorsus a nemine, nisi a cænobita, impleri posse affirmat. De qua itidem D. Hieronymus in epist. 4, ad Rusticum monachum : *Non facias quod vis; comedas quod juberis; vestiare quod acceperis; operis tui pensum persolvas; subjiciaris cui non vis; lassus ad stratum venias; ambulansque dormias, et necdum expleto somno surgere compellaris*. D. etiam Benedictus hanc propriæ voluntatis abdicationem, seu mortificationem multis

dientiam suas didicerint voluntates. Ideoque pronuntiant nullatenus prævalere, vel iram, vel tristitiam, vel spiritum fornicationis extinguere, sed nec humilitatem cordis veram, nec cum fratribus unitatem perpetuam, nec firmam diuturnamque posse retinere concordiam, sed nec in cœnobio quidem diutius permanere, eum qui prius voluntates suas non didicerit superare.

CAPUT IX.

Quare junioribus imperetur ut seniori suo nihil de cogitationibus suis subtrahant.

His igitur institutis, eos quos initiant, velut elementis quibusdam ac syllabis imbuere ad perfectionem atque informare festinant, per hæc ac liquidum discernentes, utrum ficta et imaginaria, an vera sint humilitate fundati. Ad quod ut facile valeant pervenire, consequenter instituuntur nullas penitus cogitationes prurientes in corde perniciose confusione celare, sed confestim ut exortæ fuerint, eas suo patefacere ^a seniori: nec super earum iudicio quidquam suæ discretioni committere, sed illud credere malum esse, vel bonum, quod discussit ac pronuntiaverit senioris examen. Ita fit ut in nullo cir-

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

locis commendat, et inculcat cap. 4, 7, 49, 58. Vide D. Bernardum serm. 3 de Resurrect., ubi multa adversus propriam voluntatem disserit (D. Basil. in Instit. monacho. cap. 46 et 50.)

^a De hac cogitationum malarum manifestatione seniori, aut spirituali Patri, facienda, vide notata ad collat. 2 cap. 10.

^b Ita D. Hieronymus de cœnobitis Ægyptiis agens: Prima, inquit, apud eos confœderatio est obedire majoribus, et quidquid jusserint facere (Epist. 22). Sulpitius in dialogo primo de virtutibus S. Martini: Præcipua, inquit, ibi virtus, et prima, est obedientia: neque aliter adveniens ad monasterium abbatis suscipitur, quam qui tentatus prius fuerit, et probatus, nullum umquam recusaturus, quamlibet arduum, ac difficile, indignumque toleratu abbatis imperium. S. Augustin. lib. 1 de moribus Ecclesiæ cap. 31 de monachis disserens: Hi vero (monasteriorum Patres), inquit, nulla superbia consulunt iis quos filios vocant, magna sua in jubendo auctoritate, magni illorum in obtemperando voluntate.

^c Similes sententiæ passim apud SS. Patres leguntur, quorum nonnullas hic referre operæ pretium duxi, ad majorem hujus loci claritatem, et obedientiæ perfectæ commendationem. D. Basilus in constitut. monast. cap. 23 sic ait: Quemadmodum pastori suæ oves obtemperant, et viam quamcumque ille vult ingrediuntur: sic qui ex Deo pietatis cultores sunt, moderatoribus suis obsequi debent; nihil omnino illorum jussa curiosius prescrutantes, quando libera sunt a peccato. D. Hieronymus in epist. ad Rusticum monachum: Præpositum, inquit, timeas ut dominum, diligas ut parentem; credas salutare quidquid ille præceperit; nec de majorum sententia judices, cujus officii est obedire, et implere quæ jussa sunt. Gregorius magnus lib. 11, cap. 4 in I Regum: Vera obedientia nec præpositorum intentionem discutit, nec præcepta discernit, quia qui omne vitæ suæ iudicium majori subdidit, in hoc solo gaudet, si quod sibi præcipitur, operatur. Nescit enim judicare, quisquis perfecte didicerit obedire. S. Benedictus in Regula sua (Cap. 5), quam idem D. Gregorius discretionem ac sapientiam plenam esse testatur, quinam veri obedientes censendi sint, describit his verbis: Max, inquit, ut imperatum a meliore fuerit, ac si divinitus impe-

A cumvenire juvenem callidus inimicus velut inexper-tum ignarumque prævaleat, nec ulla fraude decipere, quem prævidet non suâ, sed senioris discretionem muniri, et suggestiones suas velut ignita jacula, quæcumque in cor ejus injecerit, ut seniore celet, non posse suaderi. Aliter quippe subtilissimus diabolus illudere vel dejicere juniorem non poterit, nisi cum eum, seu per arrogantiam, sive per verecundiam, ad cogitationum suarum velamen illexerit. Generale namque et evidens indicium diabolicæ cogitationis esse pronuntiant si eam seniori confundamur aperire.

CAPUT X.

Quanta juniorum obedientia, etiam in his quæ naturali necessitati subjecta sunt.

B Post hæc ^b tanta observantia obedientiæ regula custoditur, ut juniores absque præpositi sui scientia vel permissu, non solum non audeant cella progredi, sed ne ipsi quidem communi ac naturali necessitati satisfacere sua auctoritate præsumant. ^c Sicque universa complere quæcumque fuerint ab eo præcepta, tamquam si a Deo sint cœlitus edita, sine ulla discussione festinant; ut nonnumquam etiam ^d impos-

retur, moram pati nesciunt in faciendo; de quibus Dominus dicit: Obauditur auris obedivit mihi (Psal. XVIII). Denique D. Bernardus in libro de Præcepto et Dispen. (Col. 6): Sive Deus, sive homo vicarius Dei, mandatum quodcumque tradiderit, pari profecto obsequendum est cura, pari reverentia deferendum; ubi tamen Deo contraria non præcipit homo. Et rursum: Imperfecti cordis et infirmæ prorsus voluntatis indicium est, statuta seniorum studiosius discutere, hæsitare ad singula quæ injunguntur; exigere de quibuscumque rationem, et male suspicari de omni præcepto, cujus causa latuerit; nec umquam libenter audire, nisi cum audire contigerit quod forte libuerit; aut quod non aliter licere, seu expedire, demonstraverit vel aperta ratio, vel indubitata auctoritas. Hæc S. Bernardus. His aliisque SS. Patrum elogiis perspicue demonstratur perfectam illam, et Deo acceptissimam esse obedientiam, qua quis sine prævio præcepti examine simpliciter obtemperat, nec scire cupit cur hoc, vel illud sibi a superiore imperetur, hoc solo contentus, quod imperatur (Similia habet Cassian. c. 41, infra). Semper tamen excipiendo præceptum hujusmodi, quod manifestum contineret peccatum, in quo examinatio superflua esset, cum constet Deo obediendum esse magis quam hominibus (Act. v).

D ^d Impossibilia intellige non solum quæ videntur alicui impossibilia, quia valde gravia et difficilia: quo modo D. Benedictus accipere videtur, cap. 68 Regulæ, cui titulus: Si fratri impossibilia injungantur; sed quæ revera talia sunt, ut humanas vires superent, vel quæ secundum se sunt illicita, quæ etiam moraliter dicuntur impossibilia (Vide S. Thom. 1, q. 13, art. 5, ad. 3), qualia sunt intrare furnum ardentem, advolvere saxum importabile, irrigare baculum aridum donec frondeat, projicere puerum in flumen, currere super aquas, lænam alligatam adducere, et alia hujusmodi, quæ ab illis sanctis monachis et eremitis zelo obedientiæ patrata leguntur. Quæ quidem exempla ex iis censeri debent quæ admiranda sunt, sed non statim imitanda. Credendum enim ex peculiari Dei instinctu facta fuisse, quæ tam stupendis et evidentibus miraculis divinitus sunt approbata. Contingit tamen interdum, ut prælatus religiosus quædam difficilia, vel etiam impossibilia, alicui monacho præcipiat, quæ tamen non vult ab

sibilia sibimet imperata ea fide ac devotione suscipiant, ut tota virtute ac sine ulla cordis hæsitatione perficere ea aut consummare nitantur, et ne impossibilitatem quidem præcepti pro senioris sui reverentia metiantur. De quorum obedientia speciatim nunc dicere prætermitto; exemplis enim eam ipsis paulo post tradere suo loco disponimus, si Dominus nobis orationibus vestris dederit com meatum. Nunc instituta cætera prosequantur, prætermittentes illa contexere, quæ in hac regione, vel tradi monasteriis, vel ab ipsis nequeunt custodiri, sicut in ^a præfatione nostra, facturos nos esse promisimus: quod scilicet nec ^b laneis indumentis utantur, sed lineis tantum, et ne ipsis quidem duplicibus; quibus ^c vicaria præpositus unusquisque suæ decaniæ subministrat, cum illa quibus vestiti sunt, sorduisse conspexerit.

CAPUT XI.

Cujusmodi cibus apud eos delicatissimus habeatur.

Illud quoque arduum atque sublime genus conti-

ALARDI GAZÆI

eo fieri; sed tantum, ut probet ejus obedientiam, vel aliis proponat in exemplum (*Vide Durand. in I senten. dist. 47, q. 3*): sicut Deus præcepit Abraham ut immolaret filium (*Genes. XXII*), ad probandam, vel potius demonstrandam ejus fidem et obedientiam: quo etiam spectare videtur D. Benedictus loco memorato. Tale videtur exemplum illius, cui abbas præceperat ut filium suum projiceret in flumen. Providerat enim, ne exsequeretur, a fratribus ad hoc dispositis impediri, ut narrat Cassianus cap. 27, infra.

^a Verba ejus sunt in fine præfationis ad Castorem episcopum: *Illam sane moderationem opusculo huic inserere præsumam, ut ea quæ secundum Ægyptiorum Regulam, seu pro asperitate aerum, seu pro difficultate ac diversitate morum impossibilia in his regionibus, vel dura, vel ardua comprobavero, institutis monasteriorum, quæ per Palæstinam vel Mesopotamiam habentur, aliquatenus temperem.* Quod hæc nimirum mitiora et minus austera quam apud Ægyptios monachos haberentur.

^b Hujus rei causam alibi exposuimus (*Lib. I c. 5*). Verum etsi hic lineorum usus apud illos Orientales monachos probatus et receptus fuerit; alios tamen plerosque certum est a lineis vestibus abstinuisse, et laneis potius usos esse, sicut hodie plerique religiosi utuntur; tum ob alias causas, tum præcipue ob majorem austeritatem, et corporis afflictionem, quam laneæ vestes, ex panno videlicet, aut villosa materia, afferunt: unde et Innocentius tertius vetuit ne monachi, etiam Benedictini, camisiis lineis uterentur. *Cap. Cum ad monasterium, de statu monac. (Lib. III Decretal.).*

^c Vicaria vocat alterna indumenta, quæ per vices mutantur (*IV Reg. v*). Unde et mutatoria vocantur, quæ tamen apud illos ita dispensabantur, ut nequaquam duplicia penes se haberent, sed accipientes nova, vel nitida, redderent vetera, et sordida, ut hic innuitur. Porro decanus et decania duobus modis accipiuntur. Nam decanus a quibusdam dicitur qui novem monachis decimus ipse præerat: atque hi decem monachi, decuria, seu decania, vocabantur. Sic D. Hieronymus epist. 22 de cœnobitis agens: *Divisi sunt, inquit, per decurias, atque centurias; ita ut novem hominibus decimus præsit, et rursus decem præpositos sub se centesimus habeat.* Augustinus vero lib. I de Moribus Ecclesiæ (*Cap. 31*), ait decanos esse qui decem monachis præsent: quo etiam modo decanos et decanias intellexisse videntur Cassianus (*Cap. 7 supra*) et D. Benedictus cap. 21 Regulæ.

^A nentiaè similiter prætermittens, in qua summæ reputantur deliciaè, si herba sale condita, quam ^d lapsanium vocant, aqua diluta ad refectionem fratribus apponatur, aliaque complura his similia quæ in hac provincia nec aerum temperies, nec qualitas nostræ fragilitatis admittit, illa tantummodo prosequar, quæ nulla carnis infirmitas, non situs loci poterit impedire, si ea non fragilitas animæ ac tepor mentis ademerit.

CAPUT XII.

Quod ad sonitum pulsantis ostium, nihil operis non omittant studio celeriter occurrendi.

Itaque considentes intra cubilia sua, et operi, ac meditationi studium pariter impendentes, cum sonitum ^e pulsantis ostium, ac diversorum cellulas percutientis audierint: ad orationem eos scilicet, seu ad opus aliquod iuvantis, certatim ^f e cubilibus suis unusquisque prorumpit: ita ut is qui opus scriptoris exercet, quam repertus fuerit inchoasse

COMMENTARIUS.

^d Ita rursus cap. 22, infra: *Apud quos secta singulis mensibus porrorum folia, lapsania, sal frictum, olivæ, pisciculi minuti saliti, quos illi mœnidia vocant, summa voluptas est.* Porro lapsanium a lapsana deductum puto. Est enim lapsana olus silvestre, teste Plinio lib. xx natur. Histor. cap. 9. Unde proverbium: *Lapsana vivere*, pro, tenui et paupere victu. Erat igitur lapsana, vel lapsanium, pulmentum quoddam ex oleribus sale conditis, et aqua dilutis confectum, quod pro magnis deliciis inter illos monachos habebatur. Ita in Vita S. Pachomii (*Cap. 8*) legitur: *Lapsanas enim, id est, agrestia olera, et herbas alias præter oleum consueverant edere.* Porro lipsanum, vel in plurali lipsana (ne quis forte hæc confundat) usu ecclesiastico longe aliud sonant, nempe sacra pignora, seu reliquias sanctorum. Quod hic cursim monuisse sat est.

^e Colligitur hinc fores seu ostia singulorum malleo ligneo, vel alio simili instrumento tundi solitas, sicque monachos illos ad officium divinum, vel ad opus manuum evocatos; ut superius annotavimus (*Lib. III c. 2*), ubi compulsorem eum vocat Cassianus, qui hoc officioungebatur: qui mos etiamnum apud nos servatur in exsequiis fratrum defunctorum, ut alibi etiam docebimus. Quo itidem pertinere arbitror, quod scribit Leo imper. in Panegyrico de S. Chrysostomo: *His adhuc dubitantibus, excubitor ad matutina Cantica excitat ligni pulsibus* (*Vide scholia ad Regulam S. Pachomii*).

^f Id est cubiculis, sive cellulis. Sic D. Benedictus veros obedientes describens, et hunc locum haud dubie imitatus. *Ergo hi tales, inquit, relinquentes statim quæ sua sunt, et voluntatem propriam deserentes, mox exoccupatis manibus, et quod agebant, imperfectum relinquentes, vicino (id est, proximo) obedientiaè pedejubentis vocem factis sequuntur, et veluti uno momento prædicta magistri jussio, et perfecta discipuli opera in velocitate timoris Dei, ambæ res communiter (id est, simul) citius explicantur, quibus ad vitam æternam gradiendi amor incumbit* (*Cap. v Reg.*). Ubi Turrecrematus: *De hoc, inquit, obedientiaè gradu legitur in Vitæ Patrum, quod Abbas Silvanus habebat duodecim discipulos, unum eorum nomine Marcum, quem præ cæteris diligebat propter bonum obedientiaè, quod erat in eo. Cumque quidam dicerent ei, quod alii contristarentur ex hoc, ipse eos duxit per cellas fratrum, et pulsans ad ostium uniuscujusque, vocavit eos, et nullus exivit: tandem vocavit Marcum, qui relicta littera imperfecta, quam scribebat, statim exivit. Quo viso dixit Silvanus illis: Ecce, quare diligo*

litteram, finire non audeat, sed in eodem puncto, quo ad aures ejus sonitus pulsantis advenerit, summa velocitate prosiliens, ne tantum quidem moræ interponat, quantum cœpti apicis consummet effigiem, sed imperfectas litteræ lines derelinquens, non tam operis compendia lucrave sectetur, quam obedientiæ virtutem exsequi toto studio atque æmulatione festinet. Quam non solum operi manuum, seu lectioni, vel silentio, et quieti cellæ, verum

etiam ^a cunctis virtutibus ita præferunt, ut huic judicent omnia postponenda, et universa dispendia subire contenti sint, dummodo hoc bonum in nullo violasse videantur.

CAPUT XIII.

Quam criminisum habeatur, si aliquid vel vilissimum quispiam suum dixerit.

^b Illam sane virtutem inter cæteras eorum insti-

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

eum. At illi dixerunt : Vere plus diligendus est a te, eo quod magis diligitur a Deo (Lib. III, num. 143). Sic ille. Quod exemplum paulo plenius refertur in Vitis Patrum : ubi hoc additur, quod ingressus abbas in cellam Marci, quoniam scriptor erat, reperit quaternionem, quem scribebat, et invenit, quod in qua hora vocatus est, litteram O, quam faciebat, mediam dereliquit, tantummodo ut obedientiam adimpleret. Hæc ibi : quo quidem spectasse Cassianum hoc loco, immo etiam D. Benedictum, ubi supra, stylus utriusque satis ostendit.

^a Obedientiam religiosam cunctis virtutibus (nempe moralibus) præferendam esse, multiplici ratione judicabant (S. Thom. 2-2, q. 104, a. 3 et 4, q. 186, a. 8). Primum, quia per obedientiam propria voluntas Deo consecratur, quæ omnibus bonis humanis merito præfertur. Nihil enim majus, aut charius habet homo, quam propriæ voluntatis libertatem, seu potestatem vivendi suo arbitrio; quam libertatem religiosus deserit, dum alienæ voluntati penitus se subjicit propter Deum : quod sane majus et difficilius est, quam relinquere opes aut honores, aut carnis oblectationes (Vide Hieronymum Platum de bono religi. lib. II c. 5). Hæc enim sunt bona externa, quæ etiam ethnici interdum propter cognitionem rerum naturalium deseruerunt. At potestas vivendi judicio, et arbitrio suo bonum est spiritale et proprium homini, qua homo est, quod nullus umquam philosophus sibi contemnendum aut deserendum duxit. Unde D. Gregorius homil. 32 in Evangelia : *Fortasse, inquit, laboriosum non est homini relinquere sua; sed valde grave est relinquere seipsum : minus quippe est abnegare quod habet; valde autem multum abnegare quod est.* Itaque hoc ipsum propter Deum relinquere, et abnegare, majoris est perfectionis et meriti, quam relinquere opes, vel honores, vel carnis illecebras. Altera ratio, quia per obedientiam omnes aliarum virtutum actus meritorii redduntur. *Nam omnia virtutum opera (ait S. Thomas) ex hoc meritoria sunt apud Deum; quod fiunt, ut obediatur voluntati divinæ. Nam si quis etiam martyrium sustineret, vel omnia sua pauperibus erogaret; nisi hæc ordinaret ad impletionem divinæ voluntatis, quod certe ad obedientiam pertinet, meritoria esse non possent; sicut nec si fierent sine charitate, quæ sine obedientia esse non potest.* Hæc S. Thomas (Vide etiam Leonar. Less. lib. II de Just. cap. 46 Dub. 5). Itaque cum regina virtutum omnium sit charitas, certe huic proxima, et simillima est obedientia : siquidem utraque cum Deo conjungit; utraque etiam facit idem velle idemque nolle quod Deus; hoc tantum discrimine, quod charitas per modum amici; obedientia per modum subditi; ob quam etiam causam obedientia a theologis forma itidem aliarum virtutum appellatur, quod harum omnium actiones id unum spectent, ut divina præcepta impleantur. Tertia ratio. *Quia votum obedientiæ sub se continet alia vota, ait idem S. Thomas : Nam religiosus etsi teneatur ex voto continentiam servare, et paupertatem; tamen hæc etiam sub obedientia cadunt.* Quamvis igitur obedientia sit virtus particularis; vim tamen habet generalem, cum omnia ad vitam religiosam pertinentia complectatur. Meminerit lector dixisse

me superius, obedientiam religiosam, hoc est, voto firmatam in statu religioso. Nam hæc includit non nudam, et communem virtutem obedientiæ, quæ solum respicit obligationem præcepti; sed et virtutem religionis, qua Deus proprie colitur, quæ inter morales primum locum obtinet omnium suffragio. ^B Atque hoc sensu dicitur *obedientia melior esse, quam victima (I Reg. xv) : prout scilicet continetur sub religione, ait Cajetanus (Ubi supra. ad S. Tho.) : pertinetque ad potiore actum religionis, qui est devotio : quo quidem sensu merito victimis antefertur, quia, ut ait Gregorius, per victimas aliena caro, per obedientiam propria voluntas mactatur (Lib. ult. Moral. c. 121), id est, Deo offertur, et consecratur.* Dixi etiam obedientiam virtutibus moralibus præferendam, non theologis, ex doctrina itidem D. Thomæ : *Nam virtutes, inquit, quibus Deo secundum se inhæretur, scilicet Theologicæ, sunt potiores virtutibus moralibus, quibus aliquid terrenum contemnitur, ut Deo inhæreatur.* Porro præter ea quæ de obedientiæ religiosæ præstantia dicta sunt, libet etiam huc insignem locum e Vitis Patrum accersere, ubi cœnobiticæ obedientiæ prærogativa præ cæteris virtutibus, immo et hominum statibus egregie commendatur, et præclaris elogiis ornatur (Lib. v, libello 14 et 19). ^C Sic enim ibi legitur : *Narravit aliquis Patrum vidisse se quatuor ordines in cælo, quorum primus ordo erat hominum infirmorum, et gratias agentium Deo : secundus ordo hospitalitatem sectantium, et instanter ministrantium eis : tertius ordo in solitudine conversantium, et non videntium homines : quartus ordo eorum, qui ad obediendum spiritualibus Patribus se subjiciunt propter Deum. Utebatur autem ordo obedientium torque aurea, et corona, et majorem, quam alti, gloriam habebat. Et ego dixi ei, qui mihi ostendebat omnia hæc : Quomodo iste ordo, qui parvus est, majorem, quam alii, gloriam habet? Et ille respondens dixit mihi : Quia qui hospitalitatem sectantur, secundum propriam voluntatem idipsum faciunt. Similiter et qui in eremo se relegant, arbitrio suo de sæculo recesserunt. Hic autem ordo, qui se ad obediendum dedit, omnes voluntates suas abjiciens, pendet ad Deum et ad jussionem Patris spiritualis : propterea et majorem gloriam aliis habet. Et paulo post : Intendite ergo, filii, virtutis hujus aliquod ex parte vestigium. Obedientia salus est omnium fidelium. Obedientia genitrix est omnium virtutum. Obedientia regni cælorum inventrix est. Obedientia cælos aperit, et homines de terra elevat. Obedientia angelorum cohabitatrix est. Obedientia sanctorum omnium cibus est : ex hac enim ablactati sunt, et per hanc ad perfectionem venerunt.* Hæc ibi. Vide plura apud Joa. Climachum, gradu 4, qui est de Obedientia, et sanctissimum Patrem Ignatium a Loyola in epistola sua plusquam aurea et omni acceptione digna, de Obedientia.

^b En paupertatis votum, et exercitium priscis etiam monachis solemne, ac perpetuum, utpote religioso statui non minus essenziale, et necessarium, quam vota castitatis, et obedientiæ : ad hanc enim virtutem, spontaneam scilicet paupertatem, haud dubie monachi illi se voto, si non expresso, saltem tacito astringebant, dum se monachos fieri velle profiterentur, et monasticam vitam susciperent, ut

tutiones, vel commemorare superfluum puto, quod scilicet nulli cistellam, nulli peculiarem^a sportellam liceat possidere, nec tale aliquid, quod velut proprium retinens suo debeat communire signaculo^b. Quos ita novimus omni ex parte nudos existere, ut

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

superius ostensum est : adeoque stricte et religiose observabant, ut nullam omnino rem, vel minimam sibi retinere, possidere, aut vindicare, ut propriam, ac peculiarem eis liceret, ut hic dicitur. Sed de hoc infra plenius.

^a Sportella, et sportula, utrumque diminutivum a sporta; vas vimineum inferendis cibariis, olim etiam pecuniis usitatum. Isidorus etymolog. lib. xx cap. 9 : *Sportula*, inquit, *diminutivum a sporta : sporta autem dicta, quia exportet aliquid, vel quia ex sporta fit. Hinc illud Saulis ad puerum suum : Quid feremus ad virum Dei? Panis deficit in cistartii nostris, et sportulam non habemus, ut demus homini Dei.* Ubi sportulam pro munere aliquo accipi, continens videlicet pro contento, est in margine annotatum. Apud Romanos sportulæ salutantium dicebantur donaria, sive cibaria, quæ a magnatibus proponebantur iis qui ipsos officii gratia essent comitati, aut domi salutassent togati (*Alexander ab Alex. lib. v c. 24*). Qua itidem imitatione D. Cyprianus sportulas vocat certa stipendia, sive subsidia, quæ quibusdam clericis, ac presbyteris in singulos menses dabantur : unde et ipsi *sportulantes* dicebantur, qui hujusmodi sportulas accipiebant (*Cyprian. epist. 34, Baronius ad ann. 253*). Porro sportellam pro quodam bellariorum genere usurpat Cicero epist. ad Papyrium Pætum, dum ait : *dediscendæ sunt tibi sportellæ, et artolagani tui.* Verum hic proprie accipi sportellam, pro parva sparta, sicut cistellam pro parva cista, per se notum est : ideo vero hæc receptacula expressit auctor, in quibus tum pecuniæ, tum aliæ res peculiares recondi solent; ut significaret monachos illos ab omni proprietatis et peculatus vitio fuisse alienissimos, ut qui nec cistellam, seu arculam haberent, in qua, vel nummum, vel aliquid peculiare sibi recondent.

^b Nempe annulo signatorio, aut clave peculiari. De quibus infra (*Cap. 15*).

^c D. Hieronymus, ut alibi alia occasione retulimus, Tabennensium monachorum vestes, omnemque supellectilem ita commemorat : *Nihil habent in cellulis, præter psiathium, et duo lebitonaria (quod Ægyptiis monachis genus est vestimenti absque manicis), et unum jam attritum ad dormiendum, vel operandum; et amictum lineum, cucullasque duas, et caprinam pelliculam, quam melotem vocant, balteolum lineum, et caligas, ac baculum itineris socium.* Sic Hieronymus, qui pro colobiis lebitonaria ejusdem significationis, et pro maforte amictum lineum nominavit, et cucullas insuper addidit, quas Auctor hic prætermisit. Porro de colobio, maforte, caligis et melote dictum est lib. 1, psiathium (quod et psiathus, et psiathius dicebatur), ut ex Collat. 18 cap. 1, et aliis locis apparet, pro matta, sive scorea et tegete accipitur, ex junco, aut papyro, aut stramine confecta : Galli *natte* vocant. Vita S. Pachomii : *Ingressus monasterium, post orationem venit ad coquinam, et inveniens fratrem, qui coquinæ præerat, psiathos (id est, tegetes) operantem, quos vulgus mattas appellat, etc.* S. Ambrosius in I ad Corinth. cap. xiv : *Sedentes disputent, seniores dignitate in cathedris, sequentes in subselliis, novissimi in pavimento super mattas.* Sulpitius Severus lib. de Vita Patrum cap. 11 : *Nullum habens stratum feni, paleæque molimen, nisi tantum illud quod intextis juncti virgulis fieri solet, quas vulgo mattas vocant.* Regula S. Benedicti cap. 55 : *Stramenta autem lectorum sufficiant, matta, et sagum, etc.* Petrus Arvernas epist. 20 lib. 1 : *Mattas antiquum monachorum opus compone, super quas aut semper, aut sæpe dormias.* Idem epist. 50 lib. 11 :

A præter^o colobium, mafortem, caligas, melotem, ac psiathium, nihil amplius habeant : cum in aliis quoque monasteriis, in quibus aliqua remissius indulgentur, hæc regulam videamus strictissime nunc usque servari,^d ut ne verbo quidem audeat quis

Ipsæ ei in matta monachica, quæ sedi illi contigua erat, assedit. Matta igitur, sive psiathio pro lecto et stragulo, alias etiam pro sedili utebantur monachi Ægyptii, ut videre est lib. v cap. 35, et Collat. primæ cap. 23 : ubi interdum insedis, interdum incubuisse psiathiis leguntur. Scribit Coelius Rhodiginus (*Lib. v Antiq. Lect. c. 23, et lib. xxviii cap. 2*), ut hoc obiter addam, apud Græcos primam sedem in tribunalibus πρώτον ξυλόν, hoc est, primum lignum, primam cathedram nuncupari solitam : inferiores vero sellas, seu humilia scamna psiathia vocata.

^d Vides, lector, quanto studio et zelo veri illi monachi et cœnobitæ, vitæ cœnobiticæ perfectionem, quæ a perfecta rerum omnium communitate, seu communionem, et omnimoda proprietatis abdicatione nomen accepit, complectebantur, et quantopere ab hoc vitio proprietatis abhorrebant, ut non solum factis, sed ne verbo quidem auderet quis dicere aliquid suum, atque adeo magnum crimen censeretur, et graviter puniretur, si quis etiam de proprietate nihil cogitans, diceret, codicem meum, tabulas meas, etc. Ita enim a majoribus didicerant ab hujusmodi locutione abstinendum, ne quam proprietatis speciem vel minimam præ se ferrent, et ut ad apostolicæ institutionis normam propius accederent. Nam de primis cœnobitis, apostolorum scilicet discipulis, legitur Act. iv : *Nec quisquam eorum aliquid suum esse dicebat; sed erant illis omnia communia.* Quam institutionem et observantiam SS. Patres religionum et cœnobiorum fundatores amplexi sunt, et in suis Regulis et institutionibus monasticis studiose commendarunt; ut ne quis aliquid suum diceret, sed nostrum, id est, commune (*Trithemius in opusc. de propr. monach. cap. 6; Basil. in Institut. monach. c. 21; August. c. 2 Regulæ; Chrysostom. homil. 58 et 59, et lib. iii contra Vituperat. vitæ monasticæ; Basil. in Regul. fusius cap. 32*). Unde apud illos pervulgata illa sententia : *Meum et Tuum* inter ascetas non audiri, a monasteriis procul abesse. D. etiam Benedictus, ut alios omittam, priorum monachorum ubique vestigiis insistens, et de proprietatis vitio a suis cœnobitis extirpando sollicitus, jubet primum, ut *omnia sint omnibus communia, sicut scriptum est : deinde subdit : nec quisquam aliquid suum esse dicat, aut præsumat.* Cæterum ne quis hinc erret, putetque semper religiosum aut cœnobitam, mortaliter peccare cum dicit, *Liber meus, Toga mea, etc.*, cum tota verborum vis ex mente et intentione loquentis dependeat; videndum quo sensu, aut affectu dicatur aliquid meum, tuum, suum : si enim religiosus eo animo dicat aliquid suum, ut velit illud habere, possidere, aut uti, tamquam proprium, haud dubium est lethaliter peccare, et crimen proprietatis admittere contra votum paupertatis : secus vero si dicat aliquid suum ratione administrationis sibi commissæ, vel quoad usum dumtaxat, et quoad superiori placuerit : multo minus si per subreptionem, sive iuventer id dicat ex consueto modo loquendi; quandoquidem a multo tempore desierit perfecta illa communitas, seu communio rerum omnium, etiam quoad usum, tam stricte inter cœnobitas observari, nec ullus reperiatur religiosus, qui non habeat aliqua peculiaris sibi ad usum concessa, etiam ex decreto sacri concilii Tridentini sess. 25, de Regular. cap. 2. Proinde etsi magnopere laudandi et commendandi sunt illi sancti, et perfecti monachi, qui tanto zelo proprietatis vitium exhorruerunt, ut ne verbo quidem auderent dicere aliquid suum; non tamen idcirco reprehendendi, aut culpandi alii, qui

dicere aliquid suum, magnumque sit crimen ex ore monachi processisse, codicem meum, tabulas meas, ^a graphium meum, tunicam meam, caligas meas; proque hoc digna pœnitentia satisfactorius sit, si casu aliquo per subreptionem vel ignorantiam hujus modi verbum de ore ejus effugerit.

CAPUT XIV.1

Quod licet multa pecunia de uniuscujusque opere congeratur, nullus tamen præsumat excedere statuta sufficientiæ parcitatem.

Et cum tantos unusquisque eorum quotidie de opere ac sudore proprio reditus conferat monasterio, ut ex his sustentare non solum suam valeat parcitatem, verum etiam usibus possit exuberare multorum: in nullo tamen inflatur, nec sibi de tanto operis sui quæstu ac sudore blanditur; sed præter duo ^b paximacia ^c quæ tribus vix denariis ibidem distrahuntur, nihil sibimet amplius unusquisque præsumat. Inter quos ^d nullum peculiare opus (quod pudet dicere,

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

scientia cum zelo conjuncta sane et religiose dicunt, codicem meum, tunicam meam, etc., nullo proprietatis sensu, aut affectu, sed usu dumtaxat, aut administratione sibi legitime concessa. Sed hæc plenius explanare non est hujus loci. Vide Navarrum Commentar. 2 de Regularibus.

^a Graphium erat stylus æneus aut ferreus, quo antiquitus in ceratis tabulis scribebant, quo etiamnum utimur in hujusmodi pugillaribus.

^b Paximacium, vel, ut alii legunt, paximacium, parvus erat panis sex fere unciarum, et duo paximacia monachis singulis pro mensura quotidianæ refectiois erant assignata; quæ quidem bina integram libram non æquabant, ut videre est Collat. 2 cap. 19, et Collat. 12 cap. 15. Palladius in Vita Pauli simplicis vocat paximidia. Fert, inquit, panes Antonius, et imponit mensæ quatuor paximidia, et sibi quidem unum madefecit: erant enim sicci.

^c Mirum videri potest duo paximacia, libram saltem panis, aut circiter pendentia, tribus denariis, aut etiam minori pretio in illa eremi solitudine parari potuisse; nisi quis hoc Ægypti fertilitati ascribendum putet: de qua Plinius lib. XVIII Natur. Histor. cap. 10, ob quam commune horreum orbis terrarum dicebatur. Nam denarius hic et passim apud Cassianum, non nummum argenteum, qui Romanis denarius dicebatur (Marci XII, Lucæ XXI), quod decem assibus constaret; sed assem minutum significat, hoc est, æneum nummum, qui decima pars erat denarii argentei, et Græcis λεπτόν, id est, minutum, Gallis denarius Turonicus, seu denariolus vocatur (Jansen. in Concor. Evangel. cap. 121). Nam verba certe Auctoris satis indicant pro minimo nummo accipi, dum ait: Tribus vix denariis distrahuntur, id est dividuntur; quasi diceret, vilissimo pretio, quod etiam, pauperrimi eremicolæ de laboribus manuum suarum facile solvere possent: quale certe non fuisset, si denarium argenteum intelligeret.

^d Opus peculiarie inter monachos quid sit, dicitur infra (Cap. 16).

^e Entheca, horreum, penum, aut gazæ reconditorium significat. Utitur hac voce Gelasius papa apud Gratianum dist. 12, q. 2, cap. Vobis enim. Est igitur entheca cœnobii, quam vulgo communem massam bonorum monasterii dicimus (peculium sacrum vocatur infra (Cap. 20), quam quisque cœnobarum suam credit esse substantiam, ut ait Auctor, quia bonis communibus, ut suis alitur, fruiturque (sub abbatis nutu et dispositione), juxta illud Apostoli: Tamquam nihil habentes, et omnia possidentes (II Cor.

quodque in nostris monasteriis utinam fieri nesciremus), non dicam effectu, sed ne cogitatione quidem ab aliquo penitus affectatur. Cumque totam ^e enthecā cœnobii suam credat esse substantiam, cunctisque rebus 'ut omnium dominus omnem ^f curam sollicitudinemque dependat; ad retinendam nihilominus arreptæ nuditatis virtutem, quam studet ad finem usque perfecte atque inviolabiliter custodire, ita semetipsum a cunctis extraneum, et ex omnibus judicat alienum, ut tamquam peregrinum se gerat, et incolam istius mundi, alumnumque se potius monasterii reputet, ac ministrum, quam dominum cujuscumque rei præsumat.

CAPUT XV.

De immodico apud nos studio habendi.

^B ^g Ad hæc nos miserabiles quid dicemus, qui in cœnobiis commorantes, ac sub abbatis cura et solitudine constituti, ^h peculiare circumferimus claves, omnique professionis nostræ verecundia et con-

VI). Ubi notandum insigne documentum Navarri de Bonis monasterii ita scribentis: Bona monasterii sunt communia Religiosis ejusdem, non ut singulis, ita ut singuli de bonis communibus certam sibi portionem vindicare possint, ut propriam, vel aliquam rem determinate, puta hanc vestem, hunc librum, etc., aut etiam usum in his determinatum; sicut fundus communis est pluribus hæredibus æqualiter institutis, vel emptoribus pretium ex æquo conferentibus: sed sunt communia, ut universis: eo quod omnes in communi massa bonorum monasterii usum, et jus habeant victus, et vestitus, ut fratres et filii familias; non tamen hanc partem determinate, neque hunc usum determinate; sed usum in communi, eumque necessarium, non superfluum, et semper ab arbitrio prælati dependentem. In hoc enim differunt religiosi a canonicis sæcularibus, inter quos aliud singuli, aliud capitulum, sive collegium sibi vindicat in bonis communibus. Ita Navarrus (Comment. 2 de Regular. num. 65, et Comment. 4 num. 23).

^f Dependat, pro impendat, ut Dionysius reddidit. Dependisse caput felicibus armis, dixit Lucanus lib. VIII, pro eo quod est victoriæ adipiscendæ causa vitam impendere vel profundere.

^g Qui legit, intelligat; et qui habet aures audiendi, audiat.

^h Claves habere peculiare eo animo, ut aliquid abbati vel superioribus occultetur, aut eorum dispositioni subducatur, et tamquam proprium vindicetur, haud dubie peccatum est proprietatis, contra votum paupertatis monasticæ: unde et Patres furti et sacrilegii nomine illud appellant (Vide Basilium Constit. monast. c. ultimo). Augustinus cap. 17 suæ Regulæ: Si quis, ait, rem sibi collatam celaverit, furti judicio condemnatur. S. Cæsarius in Regula: Cellam peculiarem, aut armariolum, vel quamlibet clausuram nullus habeat. Cassinenses in cap. 22 Regulæ: Claves ad capsas, seu scabella, seu ubilibet nullus ex fratribus habeat, sine licentia: præter priorem claustralem, cui tantum concedimus, ut ad scabellum, seu capsam serraturam applicare possit, quæ clavi aperiatur, etc., ubi notandum ab ista Regula excipi priorem; et eadem ratione excipiuntur alii superiores et officarii, qui habent administrationem aliquam, quibus necesse est habere claves pro pecuniis, scripturis ac reliquis asservandis, ut docte monet R. P. Julius Nigronus in suis asceticis (Ad Reg. II Soc. Jesu). Ubi etiam hæc addit: Clavibus item claudendæ sunt omnes apothecæ et officinæ, ut vinaria, vestiaria, penaria, libraria, atque in ipsis armaria nonnumquam necesse est esse clavibus obserata: quæ claves a custodibus

fusione calcata, ^a etiam annulos quibus recondita A
 præsignemus, in digitis palam gestare nos non pudet,
 quibus non solum cistellæ vel sportæ, sed ne arcae
 quidem, vel armaria, ad ea quæ congerimus, vel
 quæ egressi de sæculo reservavimus, condenda suf-
 ficiunt. Quique ita nonnumquam pro vilissimis, nul-
 lisque rebus accendimur, eas dumtaxat velut pro-
 prias vindicantes, ut si quis vel digito quidquam ex
 his contrectare præsumpserit, tanta contra eum ^b ira-
 cundia suppleamur, ut commotionem cordis nostri
 ne a labiis quidem, ac tota corporis indignatione re-
 vocare possimus. Sed prætermisiss nostris vitiis, et
 his quæ nec commemorari quidem dignum est, si-
 lentio traditis, secundum illud eloquium: *Non loqua-
 tur os meum opera hominum* (Psal. XVI); virtutes po-
 tius, quæ apud illos sunt, et hæc, quæ nos quoque B
 omni studio debemus appetere, cœpto narrationis
 ordine prosequamur, ipsasque jam regulas, ac ty-
 pos cursim breviterque ponamus, ut pervenientes
 post hæc ac quosdam actus et opera seniorum, quæ
 studiose memoriæ mandare disponimus, hæc,
 quæ nostra expositione digesta sunt, velut testimo-
 niis validissimis, roboremus; universa, quæ dixi-
 mus, exemplis eorum potius, ac vitæ auctoritate
 firmantes.

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

earum apothecarum custodiuntur et asservantur.
 Hæc ipse, et alia quæ sequuntur.

^a Annulos notat sigillares, sive signatorios, quibus
 utebantur veteres, non solum ad litteras, sive epi-
 stolas impresso sigillo obsignandas: verum etiam ad
 C serras domorum, scriniorum, arcularum, vice cla-
 vium, obserandas (Vide Durantum lib. II de Ritib.
Eccles. c. 9; Cæl. Rhodi. lib. VI Lect. Antiq. c. 12);
 immo ad ipsas claves cautius custodiendas, ut tradit
 Plinius lib. XXXIII cap. 1, ubi sui tempo ris conditio-
 nem cum antiquis moribus conferens: *Quæ fuit,*
inquit, illa priscorum vita, qualis innocentia, in qua
nihil signabatur? at nunc cibi quoque ac potus annulo
vindicantur a rapina; et claves quoque ipsas signasse
non est satis; gravatis somno, aut morientibus annuli
detrahuntur. Hæc ille. Sic et Clemens Alexandrinus,
 quod in sponsalibus loco arrhæ datus annulus, ab
 uxore semper in digito gestaretur, id non tam orna-
 tus causa fieri dicit, quam ut obsignaret eodem an-
 nulo, quæ domi sunt (Pedag. l. III cap. 11). Hujus-
 modi ergo annulos etiam in digitis condebant, et
 gestabant quidam monachi peculio addicti, quo res
 suas cautius custodirent, ut Auctor indicat, quorum
 pala, seu gemma prominens, clavis vice fungebatur. D

^b Iracundia suppleri dixit pro repleti ira, phrasi
 Scripturæ, hoc est, vehementer irasci (*Eccles. XXXIX,*
Luce IV, Act. V et XIII). Alibi *suppleri dolore*, Collat.
 9 cap. 26, et Collat. 18 cap. 11; *furere suppleri*, Col-
 lat. 16 cap. 18; *caligine suppleri*, lib. X cap. 2.

Gillonem quis intelligeret, nisi Cassianus ut-
 cumque exposuisset? ex quo vas fictile et potorium
 fuisse colligimus, quod alia voce item barbara bau-
 calem nuncupabant (Junius nomenclator). Hispani
 congilonem, Itali bocale, seu bocalium, Galli fla-
 seonem vocant. Et βαυκάλιον quidem Græca vox est
 apud Aphrodisium in problematibus, a qua voces
 istæ barbaræ et vulgares detortæ, significatque va-
 sculum angusti oris, ventris turgidi, potui aut ser-
 vando liquori accommodum.

^d Congregatione, post peractum officium. Alibi.
 Post Missam congregationis, post orationum Missam,
 Missa canonica absoluta, et hujusmodi.

CAPUT XVI.

De regulis diversarum correptionum.

Si quis igitur ^c gillonem fictilem, quem baucalem
 nuncupant, casu aliquo fregerit, non aliter negligenti-
 am suam, quam publica diluet pœnitentia: cunctis-
 que in synaxi fratribus congregatis, tamdiu prostra-
 tus in terram veniam postulabit, donec orationum
 consummetur solemnitas, impetraturus eam, cum
 jussus fuerit abbatis judicio de solo surgere. Eodem
 modo satisfaciet quisquis ad opus aliquod accersitus,
 vel ad congregationem solitam tardius occurrerit,
 aut si decantans psalmum, vel modicum titubaverit.
 Similiter si superflue, si durius, si contumacius re-
 sponderit, si negligentius obsequia injuncta comple-
 verit, si vel leviter murmuraverit, si lectionem operi,
 vel obedientiæ præferens officia statuta segnus fue-
 rit exsecutus, si ^d dimissa synaxi non concitus ad
 cellam recurrere festinaverit, si cum aliquo vel ad
 modicum substiterit, vel si ad punctum temporis
 uspiam secesserit, ^e si alterius tenuerit manum, si
^f cum illo, qui cellulæ suæ cohabitator non est,
 confabulari quantulumcumque præsumpserit, ^g si
 oraverit cum illo, qui est ab oratione suspensus, si
 parentum quempiam vel amicorum sæcularium vi-
 derit [Al. videre tentaverit], vel collocutus eis sine
 suo fuerit seniore, ^h si epistolam cujuscumque su-

^a Nempe quod a puritate et modestia religiosa id
 alienum sit. Et id quidem in quibusdam religionibus
 districtè prohibetur, *ne quis alterum tangat.* Et in
 C Regula S. Pachomii, art. 53: *Nemo in tenebris alteri*
loquatur: nullus cum altero dormiat: manum alterius
nemo teneat (Vide superius lib. II cap. 15).

^f Erant ergo subiude ejusdem cellulæ duo, vel
 plures cohabitatores. Quod et Cassianus confirmat
 collat. 20, cap. 1 et 2, ubi syncellitas vocat ejusdem
 cellæ cohabitatores, ubi plura videre est in hanc
 rem annotata: itemque lib. II Institut. cap. 12,
 et lib. V cap. 37.

^g De hac suspensione et orationis inhibitione su-
 perius actum est (Lib. II c. 16).

^h Ad vitium proprietatis in monacho pertinet, se-
 cundum Navarrum, litteras dare, vel accipere citra
 consensum aut licentiam superioris, licet alia ra-
 tione possit etiam ad peccatum inobedienciæ aut in-
 continentiæ referri: inobedienciæ quidem, quatenus
 occulte præceptum obedientiæ infringit; incontinen-
 tiæ, si ad violationem castitatis tendat (Navar. com-
 ment. 2 de Regular. num. 13 et Consil. 73, de Re-
 gularibus). A qua tamen regula excipiuntur litteræ
 a jure communi (Cap. Ex parte, et cap. Olim, de
 Accusat.) vel statuto congregationis in certis casibus
 permissæ. Hinc SS. Patres strictè illud prohibue-
 runt. D. Basilius a Smaragdo citatus (quem tamen
 locum nondum reperire potui): *Munus quodlibet,*
sive epistolas, nemo monachus accipiat, nec dare sine
jussione abbatis præsumat (Epist. 2). D. Hieronymus
 inter alia vitæ religiosæ documenta Nepotiano tra-
 dita: *Crebra, inquit, munuscula, et sudariola, et fa-*
sciolas, et oblatos ac degustatos cibos, blandasque ac
dulces litterulas sanctus amor non habet (Epist. 48).
 Idemque alibi Sabiniani cujusdam diaconi cum qua-
 dam virgine sacra per occultas litteras nefanda com-
 mercia acerbè deplorat. S. Augustinus in Regula:
Quicumque in tantum progressus fuerit malum, ut oc-
culte ab aliquo litteras, vel quodlibet munus accipiat,
si hoc ultro confiteatur, parcatur illi, et oretur pro illo.
Si autem deprehenditur, atque convincitur, secundum
arbitrium præpositi gravius emendetur (Cap. 14 et

scipere, si rescribere sine abbate suo tentaverit. Hucusque et in hujusmodi, ac similibus admissis, procedit animadversio spiritalis. Residua vero, quæ apud nos indifferenter admissa, a nobis quoque reprehensibilis sustinentur, id est, aperta convicia, manifesti contemptus, contradictiones tumidæ, libera et effrenata processio, familiaritas apud feminas, iræ, rixæ, simultates, et jurgia, ^a operis peculiaris præsumptio, ^b philargyriæ contagio, affectus atque possessio rerum superfluarum, quæ a cæteris fra-

tribus non habentur; extraordinaria, ac furtiva cibi refectio, et his similia, ^c non illa increpatione, quam diximus, spiritali; sed vel plagis emendantur, vel expulsionione purgantur.

CAPUT XVII.

Quibus auctoribus sit inventum, ut reficientibus fratribus, sacræ lectiones in cœnobiis recitentur, et quantum apud Ægyptios præbeatur silentium.

Illud autem, ut reficientibus fratribus sacræ lectiones in cœnobiis recitentur, ^d non de typo Ægyptio-

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

serm. 3 de communi vita cleric.). Subdit deinde rationem, cur aliquid occulte, id est, absque superioris licentia accipi nequeat. Cum hujus, inquit, nostræ congregationis fratres, non solum facultatibus, sed etiam voluntatibus propriis in ipsa ordinationis susceptione renuntiaverint, et se per promissam obedientiam penitus aliorum potestati et imperiis in Christo, et pro Christo subdiderint; certum est eos nihil habere, possidere, dare, vel accipere debere sine superioris licentia. Hæc Augustinus. Denique S. Benedictus cap. 54 Regulæ: Nullatenus liceat monacho, neque a parentibus suis, neque a quoquam hominum, nec sibi invicem litteras, aut eulogias, vel quælibet munuscula accipere, aut dare, sine præcepto abbatis sui. Ubi vide Turrecrematum. Hactenus SS. Patres de litteris non recipiendis nec mittendis sine licentia abbatis.

^a Opus peculiare, de quo superius etiam mentio habita (Cap. 14), dicitur, quod quis sibi operatur, hoc est, in proprium commodum, aut quæstum, non in communem utilitatem: vel quod propria auctoritate aut temeritate, contra vel præter mentem abbatis facere præsumit. Hinc D. Augustinus in Regula c. 16: Nullus, inquit, sibi aliquid operetur, sed omnia opera vestra in unum fiant, majori studio et ferventiori alacritate, quam si vobis singulis faceretis propria. Charitas enim, de qua scriptum est quod non querit quæ sua sunt (I Cor. XIII), sic intelligitur, quia communia propriis, non propria communibus anteponeat, et ideo quanto plus rem communem quam propria vestra curaveritis, tanto vos amplius profecisse noveritis. Id etiam præcavens D. Benedictus monet, ut lecti fratrum frequenter ab abbate visitentur, propter opus peculiare, ne inveniatur; et sicubi inventum fuerit, gravissimæ disciplinæ subjaceat (Cap. 15 Regulæ).

^b De Philargyriæ vitio agitur plene et ex professo lib. VI harum Institutionum.

^c Distinguit in hoc cap. Cassianus culpas leviores a gravioribus, et utriusque generis aliquot exempla recenset, atque etiam utriusque generi diversam pœnam et correctionem ab illis Patribus statutam et adhibitam commemorat; levioribus nimirum spiritalem, gravioribus corporalem: quam rursus duplicem facit, alteram verberum sive plagarum, alteram expulsionis e monasterio. Spiritalem pœnitentiam ita describit: Cum quis de negligentia publice correptus, et coram fratribus in synaxi (id est, congregatione, seu oratorio) in terram prostratus jacebat, donec completa oratione seu officio veniam ab abbate impetraret (Vide supra in notis ad cap. 7 lib. III). Spiritalem autem dicit, respectu corporalis, quia corpus non tangeret, sed ad compunctionem spiritus et mentis humiliationem adhiberetur. Porro hanc veterum monachorum institutionem egregie æmulatus et imitatus est D. Pater noster Benedictus, ut hunc Cassiani locum pene totum in suam videatur transtulisse Regulam. Nam publicam increpationem præscribit cap. 70: Peccantes, inquiens, coram omnibus arguantur, ut cæteri metum habeant; quod ex Apostolo sumptum est I Timoth. V. Prostrationem vero et veniæ deprecationem in culpis etiam levioribus indicit cap. 44: Qui pro levibus, inquit, culpis excommunicantur tantum a

mensa, in oratorio satisfaciant usque ad jussionem abbatis; et hoc semper faciant, usque dum benedicat, et dicit: Sufficit. Et cap. 46: Si quis dum in labore quovis, in coquina, in cellario, in ministerio, in pistrino, in horto, in arte aliqua dum laborat, vel in quocumque loco aliquid deliquerit, aut fregerit quippiam, aut perdiderit, vel aliud quid excesserit ubiubi, et non veniens continuo ante abbatem, vel congregationem, ipse ultro satisfecerit et prodiderit delictum suum, dum per alium cognitum fuerit, majori emendationi subjaceat, etc. Rursus cap. 71: Si quis frater pro quavis minima causa ab abbate, vel a quocumque priore suo corripitur quolibet modo, vel si leviter senserit animum prioris cujuscumque contra se iratum, vel commotum, quamvis modice, mox sine mora tamdiu prostratus in terra ante pedes ejus jaceat satisfaciens, usque dum benedictione sanetur illa commotio. Quod si quis contempserit facere, aut corporali vindictæ subjaceat, aut si contumax fuerit, de monasterio expellatur. Vides hic utramque illam corporalem animadversionem a Cassiano memoratam, a D. etiam Benedicto præscriptam. Cæterum ad hujus loci pleniorum elucidationem, juverit hic breviter notasse quinque aut sex gradus regularis disciplinæ seu correctionis erga eos qui graviter delinquant exercendæ, quos ex cap. 23, 28 et 65 Regulæ D. Benedicti colligunt interpretes. Primus gradus est secreta admonitio a senioribus faciendæ; secundus objurgatio et correptio publica; tertius excommunicationis adustio, si reus intelligit quid sit excommunicari; sin minus, vindicta corporalis, seu pœna verberum aut jejuniorum; quartus communis omnium fratrum pro ejus conversione et emendatione oratio; quintus depositio, seu privatio honoris et officii; sextus et postremus gradus est ferrum abscissionis, id est, sententia separationis a corpore monasterii, et hoc, inquit Turrecrematum, vel per inclusionem, sive incarcerationem, vel per omnimodam expulsionem e monasterio.

^d Typum passim usurpat Cassianus pro norma, instituto, consuetudine, seu ratione agendi. Porro monachi illi Cappadoces, a quibus hunc typum, seu morem legendi in mensa, seu tempore refectiois, manasse, seu processisse, dicit, haud dubie illi fuere, quos D. Basilius Cæsareæ in Cappadocia episcopus, et vitæ monasticæ in Oriente illustrator et propagator eximius, discipulos habuit, et Regulis illis, seu institutionibus monasticis, vere aureis instruxit atque informavit, de quibus etiam in præfatione hujus operis habita est mentio (Baronius ad annum Christi 363, sub finem). Porro hæc D. Basilii institutio lectionis sacræ tempore refectiois, non tam expressa habetur, quam recepta supponitur in Regulis ejus brevioribus interrogat. 180; quem locum mox citabimus; eam denique commendat alii Patres infra citandi: atque inter hos D. Benedictus: Mensis, inquit, fratrum edentium lectio deesse non debet (Cap. 38 Reg.). Nec hoc contentus, etiam modum legendi et munus lectoris diserte præscribit dicens: Nec fortuito casu qui arripuerit codicem, legere audeat ibi, sed lecturus tota hebdomada, dominica ingrediatur (scilicet ad legendum, bene provisus de eo quod lecturus est, ait Turrecrematum). Qui ingrediens post

rum processisse, sed de Cappadocum noverimus. Quos nulli dubium est ^a non tam spiritualis exercitationis causa, quam compescendæ superfluae, otiosæque confabulationis gratia, et maxime contentionum, quæ plerumque solent in conviviis generari, hoc statuere voluisse, videntes eas aliter apud se non posse cohiberi. Apud Ægyptios enim, vel maxime

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

Missas, et communionem petat ab omnibus pro se orari, ut avertat ab ipso Deus spiritum elationis, etc. Et sic accepta benedictione ingrediatur ad legendum.

^a Utramque causam lectionis sacræ in mensa instituendæ æque probant et commendant Patres, ut videre est apud Turrecrematum tractatu 101 in Regulam D. Benedicti, ubi tres rationes hujus institutionis assignat; sed prima et secunda ad spiritalem exercitationem videntur referendæ. Prima igitur ratio est, ut dum corpus reficitur, animus etiam, seu homo interior suo cibo, nempe verbo Dei aut salutaris doctrina pascatur et reficiatur (*Sidon. lib. IV epist. 9*). Qua de re exstat perantiquum Eutychiani papæ Decretum in hæc verba: *Recitetur sacra lectio, ut non tantum corporali cibo, immo verbi cælestis alimento convivantes se refectos gratulentur* (*In pœnitentiali Rom. tit. V cap. 2*). Eandem etiam rationem tangit D. Augustinus in Regula clericorum (*cap. 7*), ubi ait: *Cum acceditis ad mensam, donec inde surgatis, quod vobis secundum consuetudinem legitur, sine tumultu et contentionibus audite; nec solæ fauces sumant cibum, sed et aures esuriant Dei verbum. Et Smaragdus abbas* (*In Regulam D. Bened., supra*): *Ideo, inquit, lectio comedentibus minus esse (id est deesse) non debet, ut lectioni sacræ intendentes, secundum Apostolum* (*II Thess. III*), *cum silentio panem suum comedant fratres. Oportet enim, ut sicut corporali cibo reficitur corpus; ita spirituali reficiatur animus. Sidentes ergo ad mensam taceant, et lectio quotidie, et omni tempore, dum cibus sumitur, legatur; ut uterque homo, et exterior cibo, et interior verbo Dei reficiatur: quia scriptum est: Non in solo pane vivit homo, sed in omni verbo Dei* (*Matth. IV*). Sic ille. Secunda ratio, ut mens nostra lectioni sacræ intenta ab aviditate et nimia delectatione ciborum, ac vitiis inde consequentibus abstrahatur. Ita D. Basilius proposita hac quæstione: *Cujusmodi animi affectione, attentioneve ea debemus audire quæ ad mensam accumbentibus nobis leguntur* (*Ubi supra*)? Respondet: *Majore multo cum delectatione, quam cum quanta aut edimus, aut bibimus; idque ut appareat mentem non distrahi ad corporis voluptates: sed majorem in modum se in verbis Domini oblectare; quod ille faciebat, qui dixit: Dulciora super mel et favum* (*Psalm. CXVIII*). Hæc Basilius. Tertia ratio, quam hic affert Cassianus, ut vitentur otiosæ et noxiæ confabulationes, detractioes, contentiones, quæ plerumque in conviviis solent generari. Unde in concilio Africano apud Burchardum, et in concilio Toletano III cap. 7 legitur hoc Decretum: *Pro reverentia Dei et sacerdotum id universa sancta constituit synodus, ut quia solent crebro mensis otiosæ fabulæ interponi, in omni sacerdotali convivio lectio divinarum Scripturarum misceatur. Per hoc enim et animæ ædificantur ad bonum, et fabulæ non necessariae prohibentur. Hæc ibi* (*Lib. II c. 169; Gratian. dist. 44*). Possidius Calamensis episcopus in Vita beati Augustini: *In ipsa, inquit, mensa magis lectionem, vel disputationem, quam epulationem, potationemque diligebat; et contra pestilentiam humanæ consuetudinis in ea ita scriptum habebat:*

*Quisquis amat dictis absentum rodere vitam,
Hanc mensam vetitam noverit esse sibi.*

Et ideo omnem convivam a superfluis, et noxiis fabulis, et detractationibus sese abstinere debere admonedat. Ita . . . Et diverso autem D. Bernardus (*In Apolog. ad*

Tabennensiotas tantum silentium ab omnibus exhibetur, ut cum in unum tanta numerositas fratrum refectionis obtentu consederit, nullus nec mutire quidem audeat præter eum, ^b qui suæ decaniæ præest. Qui tamen, si quid mensæ superinferri vel auferri necessarium esse perviderit, sonitu potius, quam voce significat. ^c Tantaque vescentibus eis

Guillelmum abbatem) graviter redarguit quosdam monachos sui temporis, quod hanc religiosam institutionem a majoribus acceptam penitus negligenter, et non nisi vanis et otiosis sermonibus inter edendum vacarent. *O quantum, inquit, distamus ab his, qui in diebus Antonii exstitere monachi! Siquidem illi cum se invicem per tempus ex charitate reviserent, tanta ab invicem aviditate panem animarum percipiebant, ut corporis cibum penitus obliti, diem plerumque totum jejunis ventribus, sed non mentibus transigerent. Et hic erat rectus ordo, quando digniori parti prius inserviebatur. Hæc summa discretio, cum amplius sumebat, quæ major erat. Hæc denique vera charitas, ubi animæ, quarum charitate Christus mortuus est, tanta sollicitudine refocillabantur. Nobis autem convenientibus in unum (ut verbis Apostoli utar) jam non est dominicam cœnam manducare (I Cor. XI): panem quippe cælestem jam non est qui requirat, nemo qui tribuat. Nihil de Scripturis, nihil de salute agitur animarum: sed nugæ, et risus, et verba proferuntur in ventum. Inter prandendum quantum fauces dapibus, tantum aures pascuntur rumoribus, quibus totus intentus modum nescias in edendo. Interim autem fercula ferculis apponuntur, etc. Hæc non minus eleganter quam ad hunc locum apposite D. Bernardus. Porro hanc causam sacræ lectionis in mensa, ut potiore, magisque necessariam, spirituali illi exercitationi, seu meditationi, cui animus tempore refectionis minus solet esse idoneus, et non nisi a paucis et perfectioribus adhibetur, merito anteponendam Auctor hoc loco insinuat, dum ait lectiones sacras reficientibus fratribus recitari solitas, non tam spiritualis exercitationis causa, quam compescendæ superfluae otiosæque confabulationis gratia, etc.*

^b Hinc apparet in uno refectorio fuisse distinctas et divisas fratrum decurias, sive decanias, et unicuique decaniæ suam assedissem ac præsedissem decanum, aut decurionem. Quod et S. Hieronymus indicat ad Eustochium scribens: *Unaquæque, inquit, decuria cum suo parente pergat ad mensam, quibus per singulas hebdomadas vicissim ministrant* (*Epist. 22. Vide supra, ad cap. 10*).

^c Locus insignis de silentio in mensa monachis servando. Cujus etiam meminit D. Hieronymus *epist. 22*, cœnobarum mores describens: *Nultus in cibo strepitus est; nemo dum comedit, loquitur. De quo item D. Benedictus c. 38 Regulæ ita statuit: Summum silentium fiat ad mensam, ut nullius mussitatio, vel vox, nisi solius legentis, ibi audiatur. Quæ vero necessaria sunt comedentibus, et bibentibus, sic sibi invicem ministrent fratres, ut nullus indigeat petere aliquid. Si quid tamen opus fuerit, sonitu cujuscumque signi potius petatur, quam voce. In quem locum commentans Smaragdus abbas scite annotavit, quod non silentium simpliciter, nec qualecumque silentium, sed summum silentium hic præscribitur. Inter silentium, inquit, et summum silentium distantia est. Summum silentium est, ubi nulla vox, nullaque mussitatio sonat. Silentium tantum est, ubi loquuntur, sed leniter, et cum silentio. Unde in Evangelio (Joan. II), Martha vocavit Mariam, silentio (id est secreto et suppressa voce) dicens: Magister, adest, et vocat te. De hoc silentio Regula (Cap. 42): *Omni tempore silentio studeant monachi. De illo: Ad mensam et in nocte summum silentium fiat. Subjicit deinde Smaragdus de signis, et nutibus ad silentii custodiam ex præscripto Regulæ usi-**

ilentii hujus disciplina servatur, ut cucullis ultra A oculorum palpebras demissis (ne scilicet liber aspectus habeat curiosius copiam evagandi), nihil amplius intueantur, quam mensam, et appositos in ea, vel quos ex ea capiunt cibos, ita ut quemadmodum, vel quantum reficiat alius, nullus invicem notet.

CAPUT XVIII.

Quam illicitum sit extra mensam communem quidquam cibi potusve gustare.

Antequam, vel postquam, legitimam communem- que refectionem percipiant, summa cautione servatur, ^a ne extra mensam quidquam cibi penitus [*Al. potusve*] ori suo quisquam indulgere præsumat; ut incedentibus per hortos et pomaria cum passim blandeque per arbores poma pendentia, non solum objiciant se pectoribus transeuntium, verum etiam B strata per terram conculcanda pedibus se offerant,

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

tatis, quorum hic meminit Auctor, et quorum usus etiamnum in monasteriis bene institutis viget. Hinc beatus Fructuosus ait: *Si quid deest in mensa, is qui præest, dato signo aut nutibus, petat, et indicet ministranti quid inferri vel auferri a mensa necesse sit. Item alibi: Si aliquid necessarium fuerit in mensa, nemo audeat loqui, sed ministrantibus signum sonitu det.* Hæc ille. Sed et antiquus hujusmodi signorum usus ex Regula S. Pachomii a sancto Hieronymo Latine reddita probari potest, in qua habetur hic articulus numero decimus tertius: *Si aliquid necessarium fuerit ad mensam, nemo audebit loqui, sed ministrantibus signi sonitum dabit.* Meminit eorundem Nicephorus lib. IX cap. 14. In Vita S. Odonis Cluniacensis hæc de Cluniacensium more traduntur: *Quoties necessitas ad exposcendum res instabat, toties diversa signa invicem fiebant, ad perficienda quæ vellent; quas, puto, grammatici digitorum et oculorum notas vocare voluerunt. Adeo nempe inter eos excreverat ordo iste, ut si sine officio linguæ essent, ad omnia necessaria significanda, sufficere possent signa ipsa.* Hæc ibi (*Vide Joan. Moschum Prat. spirit. cap. 67*). Hanc porro SS. Patrum institutionem, et silentii legem in mensa monachorum etiam Innocentius III pontifex corroboravit et confirmavit in celebri illo decreto, quod incipit: *Cum ad monasterium, de statu monach. : In oratorio, inquit, refectorio et dormitorio continuum semper silentium observetur.*

^a Scite animadvertit R. P. Julius Nigronus (*In Reg. Soc. Jesu*) non videri hoc caput suæ inscriptioni ac titulo respondere, quia hic nulla potus fit mentio, ut in ipsa inscriptione. Unde suspicatur mendum irrepsisse, legendumque esse: *potusve, non, penitus*: tum quia vox *penitus* videtur hoc loco supervacanea, abest etiam a Dionysio Paraphraste, penon a Smaragdo, qui hoc testimonium, quamquam contractius, citat (*In Reg. D. Benedicti*): tum quia facilis potuit esse librarii lapsus, ob vocis similitudinem. Itaque monachi Ægyptii nihil cibi potusve ori suo indulgebant extra tempora canonice, id est regularis et communis refectionis. Quod quidem documentum etiam alibi collocat Auctor inter monita perfectioris vitæ, unde hujus loci ambiguitas illustratur. Igitur, inquit (*Lib. v c. 20*), *monachus ad pugnas internorum certaminum cupiens pervenire, hanc imprimis cautionem sibimet indicat, ut non potus quidquam, non esus ulla oblectatione devictus ante stationem legitimam communemque refectionis horam, extra mensam percipere sibimet prorsus indulgeat: sed ne refectione quidem transacta, ex his præsumere sibi quantulumcumque permittat.* Idem rur-

atque ad colligendum parata, facile ad consensum concupiscentiæ, illicere valeant intuentes, et opportunitate vel copia, quamvis districtos atque abstinentissimos, ad sui desiderium provocare: sacrilegium ducatur non modo quidquam ex his degustare, verum etiam manu contingere, absque eo quod palam cunctis in commune reficientibus exhibetur, et ad percipiendum œconomi dispensatione per fratrum obsequia publice ministratur.

CAPUT XIX.

Quemadmodum per Palæstinam vel Mesopotamiam quotidiana fratribus exhibeantur obsequia.

Ne quid sane de institutis cœnobiorum prætermis- sisse videamur, quemadmodum quotidiana fratribus etiam per alias regiones exhibeantur obsequia, commemorandum breviter puto. Per cunctam namque B Mesopotamiam, Palæstinam, et ^c Cappadociam, ac totum Orientem, ^d singulis hebdomadibus vicissim

sus alio loco (*Lib. IV c. 12*), enumeratis levioribus cul- pis, exponit graviores, inter quas hæc habet verba ad hanc rem spectantia: *Extraordinaria ac furtiva cibi relectio, non illa increpatione, quam diximus, spiritali, sed vel plagis emendatur, vel expulsionem purgatur.* Hoc ipsum etiam inhibuit D. Augustinus in sua Regula (*Cap. 9*): *Quando, inquit, aliquis non potest jejunare, non tamen extra horam prandii aliquid alimentorum sumat, nisi cum ægrotat.* Et D. Benedictus cap. 43: *Nullus præsumat ante statutam horam, vel postea aliquid cibi vel potus sumere.* Eodem spectat quod in Regula S. Pachomii (*Art. 43*) sancitum legimus, *Ut nullus in cella sua reponat aliquid ad vescendum, præter ea quæ a dispensatore acceperit.* Denique Cassianus supra (*Lib. IV c. 16*) retulit, tanti fecisse veteres Patres vitium furtivæ comestionis, ut si quem ejus noxæ reum reperissent, non increpatione solummodo, qua leviora delicta plectebantur, sed vel plagis emendarent, vel expulsionem purgarent. Quod intel- lige juxta dictam Pachomii sanctionem, nempe si quis furtive, et inscio Prælato, præter ea quæ a superiore, vel ejus licentia, a dispensatore acceperit, habere aut clam comedere ausus fuerit. Qua de re habes insigne exemplum Serapionis monachi collatione 2 cap. 13. Sed et hoc ipsum velut proprii peculii crimen a S. Isidoro Hispalensi sub gravi pœna prohibitum legimus: *Nullum, inquit (Reg. c. 9), esus furtiva contaminatio polluat, aut impudens vel privatus extra communem mensam appetitus. Excommunicationis enim sententiæ subiacebit, quisquis vel occulte, vel extra communem mensam aliquid degustaverit.*

^b De his regionibus dictum aliquid supra (*Lib. III cap. 1*).

^c Cappadocia regio in Asia majore, Galatiam et Pamphiliam ab occasu attingens, ab oriente minorem Armeniam, a meridie Ciliciam, a septentrione Euxinum Pontum. Ejus regia, sive Metropolis, prius Mazaca, postea Cæsarea a Claudio Tiberio dicta, in qua D. Basilius sedit episcopus et ipse Cappadox (*Plinius lib. VI cap. 3; Strabo l. XII*).

^d Hujus institutionis etiam inter Pachomianos seu Tabennenses monachos observatæ meminit D. Hieronymus, in præfatione Regulæ S. Pachomii, his verbis: *Ut vel ad operam simul vadant, vel in hebdomadarum ministerio sibi succedant per ordinem.* Et in epistola 22 de monachis Ægyptiis loquens: *Unaquæque, inquit, decuria cum suo parente pergat ad mensam; quibus per singulas hebdomadas vicissim ministrant.* Similiter D. Benedictus cap. 35: *Fratres, inquit, sibi invicem serviant; nec ullus excusetur a coquinæ officio, nisi aut ægitudine, aut in causa gravis utilitatis quis occupatus fuerit, quia exinde major*

fratres ad hæc officia sibi reddenda succedunt, ita ut, secundum cœnobii multitudinem, ministrorum quoque numerus deputetur. Quæ explere tanta devotione et humilitate deproperant, quanta nullus servorum dirissimo domino, ac præpotenti exhibet suum famulatum; ita ut ne istis quidem solis contenti obsequiis quæ canonico jure solvuntur, etiam nocte surgentes, illos quos specialiter hæc manet cura, studio suo relevent, et ea quæ ab ipsis perficienda sunt, furtim prævenientes implere contendant. Has autem septimanas unusquisque suscipiens, usque ad cœnam Dominici diei ministraturus observat. Qua perfecta ministerium totius hebdomadis ita concluditur, ut hi, quibus succedendum est, convenientibus in unum fratribus ad concinendos psalmos, quos quieturi ex more decantant, omnibus in ordine pedes lavent, hanc scilicet ab eis pro labore totius septimanæ benedictionis mercedem fideliter expectantes, ut eos explentes, mandatum Christi emissa generaliter ab omnibus fratribus oratio prosequatur, quæ vel pro ignorationibus intercedat, vel pro admissis humana fragilitate peccatis, et commendet Deo velut sacrificium pingue consummata eorum devotionis obsequia. Et ita secunda sabbati post matutinos hymnos, aliis rursum succedentibus, utensilia in quibus ministraverant ac vasa consignant: quæ tanta sollicitudine curaque suscipientes custodiunt, ne

A quid ex eis imminuatur vel pereat, ut credant se etiam pro minimis quibusque vasis tamquam pro sacrosanctis rationem non solum dispensatori præsentis, sed etiam Domino reddituros, si forte aliquid ex eis negligentia eorum fuerit imminutum. Cujus disciplinæ qui modus sit, vel quanta fide et cautione servetur, uno testimonio, quod exempli gratia ponam, poteritis agnoscere. Sicut enim studemus satisfacere vestro fervori, quo plenam universorum cognitionem desiderantes, etiam ea quæ optime nostis hoc libello vobis cupitis iterari; ita veremur mensuram brevitatis excedere.

CAPUT XX.

De tribus lenticulæ granis ab œconomo repertis.

B In septimana cujusdam fratris, cum præteriens œconomus tria ^a lenticulæ grana vidisset jacere in terra, quæ hebdomadario, festinanti dum ea præparat coctioni, inter manus cum aqua qua diluebantur elapsa sunt, confestim super hoc abbatem consuluit; a quo velut intervorsor neglectorque ^b sacri peculii judicatus, ab oratione suspensus est. Cujus negligentia reatus non aliter ei remissus est, nisi eum publica pœnitentia diluisset. Non solum enim se ipsos non esse suos, sed etiam omnia quæ sua sunt credunt Domino consecrata: propter quod si quid fuerit in monasterio semel illatum, ut sacrosanctum cum omni decernunt reverentia debere tractari.

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

mercês et charitas acquiritur (Vide ibi Turrecre.). Id ipsum in concilio Aquisgranensi (Cap. 123), sed paulo brevius et obscurius de canonicis regularibus statuitur: *Vicissim in Refectorio et cæteris communibus necessitatibus sibi fraternitatis officio fungantur.* Hinc fratres hebdomadarii, vel septimanarii, dicti, qui suas vices in hoc ministerio hebdomadario explent; et egredi de septimana D. Benedicto, et septimanam suam complere. *Egressurus, inquit, de septimana, sabbato munditias faciat. Item. Eredientes autem de septimana dicant hunc versum: Benedictus es, Domine, etc.* Solent autem majores nostri, diversi generis habere hebdomadarios, ut notat Joan. Molanus lib. I de Canonicis cap. 15. Est enim hebdomadarius in officio divino, cui incumbit omnium horarum officium sua hebdomada inchoare, capitula et Collectas canere, et summum Sacrum celebrare. Erat et hebdomadarius lector ad mensam: de quo integrum caput exstat in Regula D. Benedicti. Erant denique inter monachos septimanarii, sive hebdomadarii, tum coquinæ, tum mensæ servitores et ministri, de quibus hic agitur. In quo quidem officio, ut præter alios refert abbas Regino (Lib. II), sese Carolomannus illustrissimus Austrasiæ princeps, summum præbuit humilitatis et patientiæ exemplar. Cum enim relicto contemptoque propter Christum regno terreno, in Cassinense cœnobium se recepisset, et rigida sancti Benedicti disciplina devinxisset, accidit ut hebdomadarius ad coquinæ officium deputaretur. Cum autem in multis ignoranter offenderet, coquus vino exæstuans ter ei alapam dedit, quod ipse placido vultu pertulit. Sed a socio prodita ejus dignitate, deinceps cum magna reverentia est observatus. Scribit etiam D. Bernardus de sancto Malachia, quod ipse in monasterio Ibiacensi, in ordine vicis suæ, quamvis episcopus existens, coquinæ ministerio inserviebat, et fratribus recumbentibus ministrabat.

^a Lenticula hic dicitur parva lens (est enim diminutivum a lente), genus leguminis satis notum, lenti

C simillimum, sui tamen generis, de quo Plinius lib. XVIII c. 12. Pro cujus edulio, seu decoctione rufa, Esau vendidit primogenituram. Genes. XXV. Alia est lenticula olei, de qua infra (Cap. 25).

^b Id est, fraudator vel dilapidator, quod gravius quam neglector, ut Dionysius exposuit. Sacrum peculium vocat bona resque monasterii, in quibus sunt utensilia, cibaria, suppellectilia, et quæcumque ad usum monasterii et monachorum pertinent; quæ et sacra merito dicuntur, quia Deo dicata et sacrata; de quorum itidem diligenti cura, et custodia, quæ hic commendatur, D. Basilius (In Institut. monast. cap. 55) tria dat documenta notatu digna, et huic loco apprime consentanea. Primo quærit: *Quomodo debent hi qui operantur, curam gerere ferramentorum, vel utensilium, quibus operantur?* Respondet: *Primum quidem utendum illis sicut vasis Dei, vel quæ jam Deo consecrata sunt.* Secundo quærit: *Quid si per negligentiam pereat aliquid ex his, aut per contemptum dissipetur?* Respondet *eum qui contemnit, velut sacrilegum judicandum esse; qui vero perdit per negligentiam, et ipsum simile crimen incurrere, pro eo, inquit, quod omnia quæ ad usus servorum Dei deputata sunt, Deo sine dubio consecrata sunt.* Tertio quærit: *Quid si a seipso commodare voluerit alicui, aut accipere ab aliquo?* Respondet: *Tamquam insolens et temerarius habendus est. Hæc enim eorum qui præsumunt, et curam dispensationis gerunt, officia propria sunt.* Hæc Basilius. Eodem modo D. Benedictus monet (Cap. 31 Regulæ), ut *Cellarius omnia vasa monasterii, cunctamque substantiam, ac si altaris vasa sacrata conspiciat; quod intellige non æqualiter, sed proportionaliter, ut ait Turrecrematus: Hoc est, pro ratione et proportione sui gradus et ordinis inter res sacras. Sunt enim multa rerum sacrarum genera, ut notat S. Thomas 2-2, q. 59, art. 3, in quorum postremo sunt bona Ecclesiarum et monasteriorum.* Rursus cap. seq. statuit D. Benedictus, ut *si quis sordide aut negligenter res monasterii tractaverit, corripatur; et si non emendaverit, disciplina regulari subiaceat.*

Tantaque fide universa procurant atque dispensant, ut etiam ea quæ despectui habentur, parvaque reputantur ac vilia, si vel loco moverint, vel competenti collocaverint, sigillonem aqua impleverint, si ex eo cuiquam obtulerint ad bibendum, si tenuem festucam de oratorio cellave submoverint, mercedem se consecuturos a Domino tota credulitate confidunt.

CAPUT XXI.

De spontaneo quorundam fratrum ministerio.

Novimus fratres, in quorum septimana, cum accidisset tanta lignorum penuria, ut non esset penitus unde soliti cibi fratribus pararentur, et donec posset coempta deferri, ut cruda comestione, quæ dicitur ^a xerophagia, contenti essent, abbatis fuisset auctoritate præceptum, essetque hoc universis placitum, nec quisquam posset ullum coctionis sperare pulmentum, illos velut qui fructu ac mercede sui laboris et obsequii fraudarentur, si in ordine vicis suæ cibos fratribus non secundum consuetudinem paravissent, tantum sibi spontanei operis ac sollicitudinis indixisse, ut in illis aridis ac sterilibus locis, in quibus ligna, nisi de fructiferis arboribus excidantur, omnimodis nequeunt inveniri (nec enim, ut apud nos, ulla reperiuntur fruteta silvestria) per extenta

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

^a Hoc est, siccis et crudis cibus. Nam ξηροφαγεῖν est siccas escas edere, cibus aridioribus uti, vel etiam crudis et incoctis, ut ex hoc loco colligitur. Nam idcirco xerophagia contentos esse jubebat abbas, quod ligna non suppeterent ad coquendos cibos. Unde ξηροφαγίαν Tertullianus aridas escas, Epiphanius siccorum esum, Rhenanus aridorum esculenta interpretatur. Fuit hoc genus abstinentiæ, seu jejunii strictioris et austerioris, quo non solum a carnibus et vino, verum etiam a piscibus et aliis cibus jurulentis et succulentis abstinerebatur, et solo pane et sale (quæ siccorum vocabulo proprie intelliguntur), et crudis herbis in escam, et aqua in potum, uti mos erat. Hujusmodi xerophagias jam inde ab apostolorum temporibus inter Christianos usitatas fuisse constat (Baronius ad annum Christi 34; lib. de Vita contempt. suppl. 8; Hieron. de Script. Eccl.; in Philone, lib. 11 Hist. cap. 16). Nam in primis hujus abstinentiæ primi illi ascetæ, seu therapeutæ Alexandrini, quorum mores seu instituta Philo describit, quosque Christianos, et S. Marci discipulos fuisse D. Hieronymus asserit, exemplum præbuere, potissimum saceris passionis dominicæ diebus, quibus ut ex Philone refert Eusebius, vinum omnino non gustabant, immo nec carnibus, nec aliquo genere cibariorum, quod esset sanguinis particeps, vescerentur; et sola aqua illis potio erat; sale et hyssopo pro obsonio et pane utebantur. Exstat etiam decretum apostolicum B. Clementis pontificis lib. v Constitut. Apostol. cap. 19, quo concedit in diebus jejuniorum, solo pane, sale et oleribus uti, et abstinendum docet a carnibus et vino, idipsum multis scripturis comprobans ejusdem lib. cap. 21, atque ejus rei praxim in B. Petro recensens, Recognitionum lib. vii. Sed et Tertullianus (Lib. de Jejuniis c. 1 et 9) xerophagiarum et vini abstinentiæ antiquissimam religionem ostendit exemplis Danielis et sociorum ejus, Eliæ, Davidis, Samuelis, Aaronis, Pauli apostoli, ac Timothei ejus discipuli. Concilium item Laodicenum ante annos mille celebratum, canone 50, sic statuit: δεῖ πᾶσαν τὴν τεσσαρακοστήν νηστεύειν ξηροφαγοῦντας, hoc est, oportet nos totam quadragesimam jejunare xerophagiis utentes. Denique Epiphanius hujus observationis locuples te-

avia discurrentes, et ^b eremum, quæ versus mare Mortuum tenditur, obeuntes, festucas tenues ac spinulas; quas ventus huc illucque disperserat, suo sinu et gremiis colligentes, cunctam solemnitatem ciborum spontaneis obsequiis præpararent: ita ut de solita præbitione nihil paterentur imminui, tanta fide hæc sua munia fratribus exhibentes, ut etiam cum illos honeste posset vel lignorum excusare penuria, vel abbatis imperium, pro fructu suo atque mercede noluerint hac abuti licentia.

CAPUT XXII.

De Ægyptiorum typo, qui est super quotidianis fratrum statutis obsequiis.

Hæc dicta sint secundum typum, ut præfati sumus, totius Orientis: quem etiam in partibus nostris necessario dicimus debere servari. Cæterum apud Ægyptios, quibus maxima cura est operis, non est hebdomadarum mutua vicissitudo, ne sub occasione hujus officii omnes ab operis canone impediuntur: sed uni probatissimo fratrum cellarii, vel coquinæ, cura committitur, qui perpetuo donec vires ejus, vel ætas admittit, jugiter opus istud exerceat. Non enim magno labore corporis fatigatur, qui nec tanta cura inter eos parandorum ciborum, vel coctionis, impenditur, quippe qui maxime ^c xerophagiis, vel

stis accedit, cujus hæc sunt verba sub finem lib. III contra hæreses: *Per hos sex dies* (scilicet hebdomadæ sanctæ) *omnes populi in siccorum esu perseverant, pane, inquam, et sale, et aqua tunc utentes ad vesperam.* Porro fuere etiam hæreticis peculiare xerophagiæ scrupulose admodum ab eis observatæ, quas idem Tertullianus in Montani sectam abductus contra catholicos pertinaciter defendit (*Ubi supra, cap. 1*), easque describit his verbis: *Arguunt nos* (scilicet catholici) *quod xerophagias observemus siccantes cibum ab omni carne, et jurulentia, et vividioribus quoque pomis, ne quid vinositatis edamus, aut potemus.* Quibus verbis indicare videtur Montanistarum ξηροφαγίαν hujusmodi fuisse, ut non solum siccis aut crudis cibus vescerentur, verum etiam, et non nisi exsuccis et penitus exsiccatis; omni videlicet succo ex pomis etiam et oleribus expresso et extracto. Verum apud catholicos scriptores non exsuccorum, sed siccorum usus et esus tantummodo memoratur et commendatur.

^b De hac eremo et mari Mortuo vide notata ad collat. 6 cap. 1.

^c Inter xerophagiam et homophagiam parum discriminis ex mente Auctoris esse videtur, ut ex dictis colligitur. Nam ὠμοφαγία crudos et incoctos cibos, aut eorum esum significat. Unde ὠμοφαγός, qui crudis vescitur: cujusmodi erant olera, seu legumina, quibus dumtaxat sale conditis, aut aqua madefactis, et subinde etiam incoctis et crudis utebantur monachi Ægyptii pro obsonio. Unde D. Hieronymus de iisdem scribens (*Epist. 22*): *De cibus, inquit, et potu taceo, cum etiam languentes monachi aqua frigida utantur, et coctum aliquid accepisse luxuria sit.* Et de Hilarione scribit, *a vigesimo quarto ætatis anno usque ad vigesimum septimum, panem aridum cum sale et aqua comedisse* (Eu xerophagia). *A vigesimo autem septimo usque ad tricesimum, herbis agrestibus, et virgultorum quorundam radicibus crudis* (eu homophagia proprie dicta) *fuisse sustentatum.* Denique in Vita S. Pachonii (*Cap. 43*), quærenti Pachonio cur coquus per aliquot menses olera vel legumina fratribus non coxisset? respondit ille: *Quia quidquid coquebam non consumebatur a fratribus, quia*

homophagiis, utuntur, et apud quos secta singulis A mensibus porrorum folia, ^a lapsania, sal frictum, olivæ, pisciculi minuti saliti, quos illi ^b mænidia vocant, summa voluptas est.

CAPUT XXIII.

De obedientia abbatis Joannis, per quam usque ad prophetiæ proventus est gratiam.

Et quoniam hic liber de institutione est ejus qui renuntiat huic mundo, per quam scilicet introductus ad humilitatem veram, et obedientiam perfectam, cæterarum quoque virtutum culmina possit ascendere; necessarium reor quædam seniorum gesta, quibus per hanc enituerentur virtutem, exempli gratia, sicut promisimus, explicare; de multis admodum pauca carpentes, ut studentibus sublimiora sectari, non solum incitamentum ex his vitæ perfectæ, sed etiam propositi forma procedat. Quamobrem duos, B vel tres, pro libelli hujus compendio de tam innumera patrum multitudine proferentes ponemus. Primum ^c abbatem Joannem, qui commoratus est ^d juxta Lycon, quod est oppidum Thebaidis: quippe propter obedientiæ virtutem usque ad prophetiæ gratiam sublimatus, sic universo claruit orbi, ut etiam regibus mundi hujus merito suo redderetur illustris. Nam cum in extremis, ut diximus, Thebaidæ partibus commaneret, non ante præsumebat Theodosius imperator ad præpotentium bella tyrannorum procedere, quam oraculis illius animaretur, atque responsis. Quibus confidens velut cœlitus sibi delatis, tropæa de bellis desperatis atque hostibus reportavit.

CAPUT XXIV.

De ligno arido quod idem abbas Joannes ad arbitrium senioris sui quasi ad adolendum (id est, crescendum) rigare non destitit.

Hic itaque beatus Joannes ab adolescentia sua usque ad perfectam ac virilem ætatem seniori suo deserviens, donec ille in hujus vitæ conversatione duravit, tanta humilitate inhæsit ejus obsequiis, ut ipsi

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

omnes abstinent (soli quippe pueri aliquid cocturæ percipiunt), propterea pulmentum non coxi.

^a De Lapsanio dictum est supra (Cap. 11). Notet lector hoc loco veterum monachorum delicias nostris longe dissimiles, et de his consulat D. Bernardum in Apologia ad Guillelmum abbatem.

^b Menominia habent plerique codices, vocabulum Latinis incognitum; pro quo Ciaconius mænidia reposuit, non improbabili conjectura. Est enim *μαινία*, vel *μαίνα*, piscis marinus, vulgo halec dictus, Arist. VI Animal., a quo diminutivum *μαινιδιον*, id est, halecula, Theodoro Gaza interprete (Plin. lib. XXXII c. 11 manas vocat; Cœl. Rhodig. lib. XX Antiq. lect. cap. 6).

^c Hujus egregia sanctitas clarissimorum virorum meruit testimoniis illustrari (Baron. in martyrol. 27 Martii et in Annal. an. 388). Scribit enim de eo S. Hieronymus ad Ctesiphontem contra Pelagianos; S. Augustinus lib. de Cura pro mortuis agenda cap. 17; Theodoretus Histor. lib. V cap. 24; Sozomeneus lib. VI cap. 28; Palladius in Lausiaco cap. 43; et alii (Sidon. Apollinar. carm. 16). Ad hunc in eremo latitantem, sed prophetiæ spiritu celebrem duas legationes misit Theodosius Magnus imperator de dubio

quoque seni stuporem summum obedientia ejus incuteret. Cujus hanc virtutem utrum de vera fide ac profunda cordis simplicitate descenderet, an affectatitia esset, et quodammodo coactitia, atque ad imperantis faciem præberetur, volens manifestius explorare, quamplura ei etiam superflua, minusque necessaria, vel impossibilia, frequentius injungebat. Ex quibus tria ponam, per quæ manifestari possit volentibus scire, vel mentis ejus, vel subjectionis integritas. Sumpsit namque de lignario suo senex virgultum, quod olim excisum usibus foci fuerat præparatum: dumque coctionis retardat occasio, non modo aridum, sed prope putre jacebat temporis vetustate. Cumque hoc coram ipso fixisset in terram, præcepit advecta aqua quotidie bis rigari, ut scilicet diurnis humoribus radicum, atque in antiquam arborem reviviscens, diffusis ramis amœnitatem oculis atque umbraculum in æstu ferventi subter residentibus exhiberet. Quod præceptum veneratione solita sine ulla impossibilitatis consideratione suscipiens adolescens, ita quotidianis diebus explevit, ut aquam per duo ferme millia indesinenter apportans, nullatenus lignum rigare cessaret, atque per totum anni spatium non infirmitas corporis, non festivitas solemnitatis, non occupatio necessitatis ullius, quæ illum etiam honeste excusaret ab executione mandati, non denique hiemis asperitas intercedens ab hujus observatione præcepti potuerit impedire. Cumque ejus hanc sedulitatem tacitus senex latenter diebus singulis exploraret, et videret eum simplici C cordis affectu mandatum suum velut divinitus emissum sine ulla permutatione vultus, vel rationis discussione servare, sinceram humilitatis ejus obedientiam comprobans, pariter etiam miserans tam longum laborem, quem per totum anni spatium studio devotionis impenderat, ad virgultum aridum accedens, o, inquit, Joannes, ^e misitne radices hæc arbor, an non? Cumque ille se nescire dixisset, Senex velut inquirens rei veritatem, et tamquam tentans

bellorum eventu adversus tyrannos consulendum, et in utraque certum victoriæ nuntium ab eo accepit. Priorem refert Augustinus lib. V de Civitate Dei cap. 26; posteriorem Rufinus lib. II cap. 9, et Cassiodorus in Histor. Tripart. lib. IX cap. 45. Alius ab hoc Joannes abbas in eremo Scetica, de quo infra (Cap. 27 et 40).

^d Thebais sive Thebaida, ut hic, Ægypti regio Æthiopiæ contermina, a Thebis urbe potentissima, totiusque regionis metropoli nomen habens. D. Hieronymus lib. de Hebra. quæst. Thebaidem eam putat esse regionem; quæ olim dicta est terra Gessen, in qua habitavit Jacob patriarcha cum filiis suis, cum venisset in Ægyptum (Genes. XLV et XLVI). In hujus extrema parte situm erat oppidum Lycos, sive Lycopolis. Unde Plinius (Lib. V cap. 9): *Lycon*, inquit, *ubi montes finiunt Thebaidem*, et inter ejusdem præfecturas postremam nominat Lycopolitem.

^e Simile exemplum narrat Sulpitius in primo dialogo de virtutibus S. Martini; nisi quod in hoc virga sic irrigata tertio anno floruerit, fructusque ediderit, quos abbas ad Ecclesiam deferens fratribus ostentabat: *Ecce*, inquit, *obedientiæ fructum.*

utrum jam suis radicibus niteretur, evulsit coram ipso levi commotione virgultum, sicque projiciens illud præcepit ut deinceps rigare desineret.

CAPUT XXV.

De projecto ab abbate Joanne vase unico olei ad senioris imperium.

Itaque cum hujusmodi exercitiis eruditus quotidie juvenis in hac parendi virtute succresceret, et humilitatis ejus enitesceret gratia, atque obetientiae suae suavis odor per monasteria universa fragraret, quidam fratrum probationis, immo ædificationis obtentu venientes ad senem, cum subjectionem ejus quam audierant, mirarentur, vocans eum repente senex, Ascende, ait, et sumens ^a lenticulam olei, quæ sola in eremo suis, vel advenientium usibus liquorem pinguedinis tenuissimum ministrabat, deorsum projice per fenestram. Quam ille, cum ad superiora concitus pervolasset, per fenestram projiciens comminuendam dimisit ad terram, parum cogitans, vel retractans præcepti ineptiam, diurnam necessitatem, infirmitatem corporis, penuriam sumptuum, eremi squallentis angustias ac difficultates, in qua, etiam si pecunia suppeditaret, nihilominus perdita species inveniri repararique non posset.

CAPUT XXVI.

Quemadmodum abbas Joannes suo obedierit seniori, cum niteretur volvere prægrande saxum, quod ne a multis quidem possibile erat moveri.

Aliis rursus ædificari cupientibus obedientiæ

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

^a Lenticula vas olearium, seu unguentarium, quod Græci φαρόν,; vel φαρήν vocant; Gellius guttum mascul. genere (Lib. xvii c. 8, Noct. Attic.), Isidorus lenticulum vocat, et a liniendo dictum putat, quia his reges et sacerdotes linebantur (Etymol. lib. xx cap. 7). Lud. Vives lenticulam a lentitate dictam putat, quod lente ex ea stillet oleum (In lib. xvi de Civit. Dei cap. 37). Melius alii a figura et similitudine leguminis (de quo supra cap. 20) lenticulam derivant: quam et Apuleius describit his verbis: Ampullam quoque oleariam, quam gestabat lenticulari forma, tereti ambitu, prasula rotunditate, etc. Plinius item lib. xviii cap. 13: Duo, ait, lentis genera in Ægypto: alterum rotundius nigriusque; alterum sua figura; unde vario usu translatum est in lenticulas nomen. Ubi lenticulas vocat hujusmodi vascula ad formam lentis varie efficta et nuncupata. Dicitur alias etiam lecythus olei, III Regum xvii. Sed lenticula olei in Scriptura videtur usitatior, et veluti peculiaris unctionibus Regum. Ea enim Saul, Jehu et Azael uncti leguntur (Reg. I, x; I, xix; et IV, ix). Solus David cornu olei unctus a Samuele I Reg. xvi; non sine mysterio, de quo D. Gregorius lib. iv in libros Reg. cap. iv. Notavit etiam Ciaconius lenticulam subinde dici de vase aquario. Nam I Reg. xxvi, ubi David dicitur ex tabernaculo Saulis subduxisse hastam, quæ erat ad caput ejus, et scyphum aquæ, Septuaginta habent φαρόν ὕδατος, id est, lentem aquæ; quemadmodum et D. Ambrosius exposuit lib. III Offic. cap. 5: David, inquit, lanceam, quæ erat ad caput Saul et lenticulam tulit aquæ. Porro ad illustrandum hunc Cassiani locum juvabit etiam hic notasse simile quoddam factum circa eamdem materiam, nempe ampullam olei, quod inter miracula sanctiss. Patris nostri Benedicti refert D. Gregorius lib. II Dialogorum cap. 28. Simile, inquam, in virtute magistri, non in obedientia discipuli; ut juxta Philosophum:

A hujus exemplo, vocans eum senior, Curre, inquit, Joannes, saxum illud huc adolve quantocius. Qui confestim saxum immane quod turbæ multæ hominum vel movere non possent, applicita nunc cervice, nunc toto pectore, tanto nisu atque conatu provolvere contendebat, ut sudore omnium membrorum suorum non solum totum infunderet vestimentum: sed etiam saxum ipsum suis cervicibus humectaret; in hoc quoque parum metiens impossibilitatem præcepti, vel facti pro reverentia senioris, et obsequii simplicitate sincera, qua credebat senem tota fide nihil posse incassum ac sine ratione præcipere.

CAPUT XXVII.

De humilitate et obedientia abbatis Mucii, quam in projiciendo in fluvium parvulo filio ex præcepto senioris non hæsitavit implere.

Hucusque abbatis Joannis pauca dixisse de multis sufficiat; nunc ^b abbatis Mucii factum memoria dignum comprehendam. Hic namque abrenuntiare desiderans huic mundo, tamdiu pro foribus monasterii excubans perduravit, donec immobili perseverantia sua contra omnem consuetudinem cœnobiorum cum filio suo parvulo, qui octo circiter erat annorum, ut susciperetur eliceret. Cumque tandem recepti fuissent, confestim non solum diversis præpositis traditi, verum etiam cellæ habitatione sejuncti sunt, ne scilicet jugi visione parvuli, reminisceretur pater ex omni sua, quam renuntians ab-

C *Opposita juxta se posita magis elucescunt. Eo tempore, inquit, quo alimentorum inopia Campaniam graviter affligebat, vir Dei diversis indigentibus monasterii sui cuncta tribuerat, ut pene nihil in cellario, nisi parum quid olei in vitreo vase remaneret. Tunc quidam subdiaconus, Agapitus nomine, advenit, magnopere postulans, ut sibi aliquantulum olei dari debuisset. Vir autem Domini, qui cuncta decreverat in terra tribuere, ut in cælo omnia reservaret, hoc ipsum parum quod remanserat olei, jussit petenti dari. Monachus vero qui cellarium tenebat, audivit quidem jubentis verba; sed implere distulit. Cumque post paululum, si id quod jusserat datum esset, inquireret, respondit monachus se minime dedisse; quia si illud ei tribueret, omnino nihil fratribus remaneret. Tunc iratus alius præcepit, ut hoc ipsum vas vitreum, in quo parum olei remansisse videbatur, per fenestram projicerent; ne in cella aliquid per inobedientiam remaneret, factumque est. Sub fenestra autem eadem ingens præcipitium patebat saxorum molibus asperum. Projectum itaque vas vitreum venit in saxa; sed sic mansit incolume, ac si projectum minime fuisset; ita ut neque frangi, neque oleum effundi potuerit. Quod vir Domini præcepit levare, atque ut erat, integrum petenti tribui. Tunc collectis fratribus inobedientem monachum de infidelitate sua et superbia coram omnibus increpavit. Hæc Gregorius.*

^b Mucius hic alius esse videtur ab illo Mutio vel Paternutio, cujus mirabilem conversionem, et res gestas, multaque miracula refert Rufinus in Vita Patrum (Vid. Pat. lib. II cap. 9, nova edit.): qui ex gentili et latrone ad Ecclesiam primum accessit, ubi a presbyteris edoctus, paulo post ad eremum secessit, ubi et solitarius vixit, non in monasterio, ut hic Mucius. Nihil item ibi de filio parvulo in monasterium adducto, et in flumen per obedientiam projecto.

jecerat, facultate atque affectione carnali, saltem sibi filium superesse: et quemadmodum se jam divitem non esse sciebat, ita etiam patrem se esse nesciret. Quod ut plenius probaretur, utrum videlicet plus faceret affectione sanguinis, ac suorum viscerum charitate, an obedientia et mortificatione Christi, quam renuntians quisque pro ejus debet amore præferre, de industria negligebatur parvulus, pannis potius quam vestimentis indutus, sordibus quoque ita obsitus ac fœdatus, ut offendere potius quam delectare paternos oculos posset, quoties ab eo fuisset aspectus: sed etiam colaphis atque alapis expositus diversorum, quas plerumque sub obtutibus suis innocenti parvulo etiam gratis cernebat infligi: ita ut numquam genas ejus, nisi lacrymarum sordentibus vestigiis videret infectas. Cumque taliter B infans sub oculis ejus per dies singulos ageretur, pro amore nihilominus Christi et obedientiæ virtute, rigida semper atque immobilia patris viscera permanserunt. Non enim jam reputabat suum filium, quem secum pariter obtulerat Christo: nec curabat de præsentibus ejus injuriis, sed potius exultabat, quod eas nequaquam infructuose cernebat tolerari: parum cogitans de lacrymis ejus, sed de propria humilitate ac perfectione sollicitus. Quam districtiorem mentis illius atque immobilem rigorem pervi-

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

^a Mirum sane exemplum, et mirandum potius, quam imitandum. Sed utrum magis mireris, præcipientem, an obedientem? Abbatem tale quid præcipere potuisse, ut pater filium suum jactaret in flumen, quod natura et ratio perhorrescit: et patrem huic præcepto voluisse obtemperare, et de hoc tanquam insigni obedientiæ exemplo commendari. Sed cum Deus ipse suo testimonio id approbarit, atque ipsi abbati revelarit hac illius obedientia opus Abrahæ fuisse impletum, ut loquitur Cassianus, nimirum similitudine quadam et imitatione singulari: nemini dubium esse potest, quin abbas divino instinctu id præceperit, non ut fieret (submisit enim fratres qui impedirent), sed, quod superius diximus, ut hominis constantiam, devotionem, obedientiam probaret, et aliis proponeret in exemplum, et meritum obedientiæ apud Deum omnibus palam faceret: alter vero eodem spiritu impulsus tamquam sibi divinitus imperatum fuisset, sine mora et hæsitatione voluerit obtemperare, vel quia existimabat id præcipi, non simpliciter, et absolute ut faceret, sed ad probationem et experimentum obedientiæ, ut dictum est: vel quia, ut verbis Cassiani (Cap. 26) utar, *pro reverentia senioris, et obsequii simplicitate sincera credebat tota fide illum nihil posse incassum et sine ratione præcipere.* Atque ita de aliis similibus exemplis sentiendum, in quibus omnipotens Deus simplicem et promptam obedientiam superiorum jussa non examinantem stupendis miraculis comprobavit et confirmavit. Unum exemplum magis admirabile, cujus supra mentionem feci (Cap. 24), libet hic referre, quod scribit Sulpitius loco supra citato. *Cum quidam, inquit, sæculi actibus abdicatis monasterium magnæ dispositionis ingressurus cœpisset rogare, abbas ei cœpit multa proponere: graves esse istius disciplinæ labores, sua vero dura imperia, quæ nullus facile valeat implere; aliud potius monasterium, ubi faciliore legibus viveret, expeteret; non tentaret aggredi, quod implere non posset. Ille vero nihil his terroribus permoveri; sed magis ita omnem obedientiam polliceri, ut si eum abbas in ignem ire præciperet, non recusaret*

A dens cœnobii senior, ad comprobendam penitus animi ejus constantiam, cum plorare quadam die vidisset infantem, simulans se adversus eum commotum, ^a præcepit patri, ut tollens eum jactaret in flumen. Tunc ille velut a Domino sibi hoc præceptum esset, confestim celeri cursu rapiens filium, ulnis propriis usque ad oram fluminis advexit jactaturus. Quod profecto fervore fidei et obedientiæ ejus fuisset opere consummatum; nisi procurati fuissent de industria fratres, qui sollicite ripam fluminis obsiderent, projectumque jam et quodammodo de fluminis alveo parvulum rapuissent; et consummationem præcepti, obsequio patris ac devotione completam ab effectu operis, atque ab ipso fine revocassent.

CAPUT XXVIII.

Quemadmodum revelatum sit abbati, de patre Mucio, opus eum Abrahæ fecisse, et quod defuncto eidem abbati idem pater Mucius in monasterii administrationem successerit.

Cujus fides atque devotio in tantum Deo fuit accepta, ut divino statim testimonio comprobata sit. Revelatum namque est continuo seniori, hac eum obedientia ^b Abrahæ patriarchæ opus implese. Cumque brevi tempore transacto idem abbas cœnobii de mundi hujus commoratione migraret ad Dominum, hunc

C *intrare. Quam illius professionem ubi magister accepit, non cunctatur probare profitentem. Casu clibanus propter [i. e. prope] ardebat, qui multo igne succensus coquendis panibus parabatur. Exundabat abruptis flamma fornacibus, et intra camini illius concava totis habenis regnabat incendium. Huc igitur advenam illum jubet magister intrare, nec distulit parere præcepto; medias flammæ nihil cunctatus ingreditur, quæ mox tam audaci fide victæ, velut illis quondam Hebræis pueris, cessere venienti; superata natura est, fugit incendium, et qui putabatur arsurus, velut frigidæ rore perfusus seipse miratus est. Sed quid mirum, si tuum, Christe, tyronem ignis ille non attigit; ut nec abbatem pigeret dura mandasse, nec discipulum pœniteret imperio paruisse; qui eo die, quo advenerat dum tentaretur infirmus, perfectus inventus est; merito felix, merito gloriosus, probatus obedientia, glorificatus est passione. Hæc eleganter Sulpitius (In primo dial. de virtutibus monachorum Orient. cap. 13). Plura admirandæ obedientiæ exempla videre est apud Joannem Climacum gradu quarto, qui est de obedientia.*

D ^b Hoc est, Abrahæ obedientiam, fidem constantiamque simili facto expressisse atque imitatum esse. De qua Apostolus Hebr. xi: *Fide Abraham obtulit Isaac, cum tentaretur; et unigenitum offerebat, in quo suscepit repromissionem.* Simili exemplo eadem sententia declarata est in Vitis Patrum, loco superius notato: *Vir quidam monasterium ingressus fuerat, tribus filiis in sæculo relictis. Post tres annos cum licentia abbatis abiit in civitatem, ut eos adduceret ad monasterium; et invenit duos ex eis jam esse defunctos: unum vero solummodo remansisse. Quem assumens, adduxit eum ad abbatem, qui tunc erat in pistrino. Abbas infantem complexus dixit patri ejus: Amas eum? Et ille dixit: Etiam. Rursum dixit ei: Omnino diligis eum? Et respondit: Etiam. Hæc audiens abbas dixit ei: Tolle ergo, si amas eum, et mitte in furnum qui modo ardet. Et tenens pater filium suum, jactavit eum in furnum ardentem. Statim autem factus est furnus velut ros. Ex qua re acquisivit gloriam in tempore illo, quemadmodum Abraham patriarcha. Sic ibi.*

præponens cunctis fratribus, successorem sibi atque abbatem monasterio dereliquit.

CAPUT XXIX.

De obedientia fratris qui, decem sportas circumferens, publice distraxit ad abbatis imperium.

Non tacebimus etiam nobis cognitum fratrem secundum sæculi hujus ordinem summæ familiæ. Nam ^a patre comite ac ditissimo oriundus fuit, studiis quoque liberalibus non mediocriter institutus. Qui relictis parentibus cum ad monasterium pervolasset, ad comprobendam mentis humilitatem, vel fidei ejus ardorem, confestim ei a seniori præceptum est ut ^b decem sportas quas necesse non erat publice venditari, cervicibus suis onerans, distrahendas per plateas circumferret: adjuncta conditione, qua diutius in hoc officio retineretur, ut si forte eas unus pariter ^B coemere voluisset, non cederet, sed singillatim eas quærentibus venundaret. Quod ille tota devotione complevit, et omni confusionis verecundia pro nomine ac desiderio Christi calcata, sportas humeris suis imponens, pretio statuto distraxit, ac pecuniam ad monasterium reportavit: nequaquam perterritus

A tam vilis et insueti officii novitate, nec considerans indignitatem rei, nataliumque splendorem, ac venditionis injuriam, dum illam Christi humilitatem, quæ est vera nobilitas, per obedientiæ gratiam desiderat obtinere.

CAPUT XXX.

De abbatis Pynuphii humilitate, qui, relicto cœnobio celeberrimo, cui presbyter præerat, longinquum monasterium, in quo velut incipiens susciperetur, desiderio subjectionis expetiit.

Coarctat nos libelli modus ad finem tendere, sed ^c obedientiæ bonum, quæ inter cæteras virtutes primatum tenet, non patitur nos eorum gesta qui per hanc claruerunt penitus silentio præterire. Propter quod utrumque congrue temperantes, id est, tam brevitati quam studiosorum desideriis atque utilitatibus servientes, unum adhuc ponemus humilitatis exemplum, quod non ab incipiente, sed a perfecto atque abbate completum, non solum juniores instruere, sed etiam seniores ad perfectam humilitatis virtutem lectione sua poterit incitare. Vidimus itaque abbatem ^d Pynuphium, qui, ^e cum esset immanis cœ-

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

^a De vocabulo comitis ejusque varia acceptione et multiplici comitum dignitate, videndi sunt Juris Civilis interpretes; ex quibus hoc tantum notasse suffecerit, ante tempora Constantini Magni imperatoris comites dictos fuisse qui consules, proconsules præsidesque provinciarum comitabantur in negotiis publicis obeundis, tamquam eorum administri et adjuutores, et cum illis velut assessores jus dicebant (*Baron. in notis ad martyrolog. 31 maii*). A temporibus autem Constantini imperatoris, postquam imperium Romanum Constantinopolim translatum est, comites dicti sunt quos idem imperator ex magistratibus delegerat, quasi consocios in administratione imperii, et amplissimis dignitatibus et muneribus ornabat. Erantque hi triplicis ordinis, nempe primi, secundj et tertij, ut scribit Eusebius in Vita Constantini lib. IV, cap. 1. De his comitibus complures sunt tituli in codice Theodosiano lib. XII.

^b Inter alia veterum monachorum opificia seu manualia opera, frequens est mentio sportarum, quas vimine, vel junco, sparto, aut simili materia texebant, atque iis divenditis, victum et alia necessaria sibi parabant (*Vide supra cap. 13*). Testis D. Hieronymus epist. ad Rusticum monachum et in Vita Hilarionis, Palladius in Lausiaca, et Cassianus hic et alibi sæpius, Sozomenus lib. VI, cap. 29.

^c Quo sensu quæve ratione obedientia inter cæteras virtutes primatum teneat, dictum est in præcedentibus (*Cap. 12*).

^d Punificum vocat Petrus in Catalogo lib. XI, cap. 56; Dionysius et nostri mss. Pinuphium. Hujus est Collatio vigesima de pœnitentiæ fine, ut ibi videre est.

^e Immane cœnobium vocat, ut opinor, tam loci amplitudine, quam monachorum numero et multitudine; quippe cum in uno monasterio tria subinde monachorum millia degerent, teste D. Augustino (*Lib. I de Moribus Eccles. c. 31*); immo innumerabilis multitudo, ut scribit D. Hieronymus in epistola ad Eustochium. Quod si singuli monachi in singulis et distinctis cellulis habitarent, eodem Hieronymo auctore, ut solent nunc Carthusiani; vel saltem bini aut terni, ut habet Regula S. Pachomii apud Palladium (*Histor. Lausia. cap. 38*); facile est æstimare quantam loci amplitudinem et vastitatem occuparent. Sed ad presbyterum quod attinet, hic occurrit notandum quod

cum olim tam eremitæ quam cœnobitæ plerique extra urbes procul a reliquis hominibus habitarent, nec possent ad ecclesias episcoporum vel parochorum convenire, habebant pleraque monasteria suum abbatem presbyterum, a quo sacramenta percipiebant. Id indicat divus Augustinus loco memorato, et epist. 84, ad Eudoxium, quem presbyterum et abbatem nominat; et Epiphanius in epistola ad Joannem Hierosolymitanum, ubi dicit se ordinasse Paulinianum fratrem S. Hieronymi presbyterum monasterii Bethleemici: *Propterea quod multitudo fratrum in monasterio consistens nullum se habere quereretur qui sibi Domini sacramenta conficeret, eo quod sancti presbyteri Hieronymus et Vincentius ob verecundiam et humilitatem nollent debita suo nomine exercere sacrificia, et laborare in hac parte ministerii, quod Christianorum præcipua salus est.* Idem vero Hieronymus epistola 27, scribit sanctæ Paulæ viduæ loca Terræ Sanctæ visitanti occurrisse sanctum et venerabilem episcopum Isidorum, cum turbis innumerabilibus monachorum, ex quibus multos sacerdotalis et leviticus sublimabat gradus. Sozomenus lib. VI Histor., multos monachorum patres seu abbates presbyteros fuisse commemorat, eosque nominatim recenset. Palladius item refert in monasterio Nitriæ octo fuisse presbyteros, *Ita tamen ut quamdiu viveret primus presbyter, nullus alius offerret sacrificium, nec judicaret, nec haberet sermonem; sed tacite tantum cum eo sederent.* Augustinus (*Libro I de Moribus Eccles., cap. 31 et 33*) docet non solum in solitudine, sed etiam in urbibus, ut Romæ et Mediolani, monachos habuisse præpositum presbyterum: qui sine dubio ideo presbyter erat ut in cœnobio sacramenta conficeret et cæteris administraret. Idem etiam colligitur ex multis Cassiani Collationibus, præcipue 18 c. 15, ubi abbas Paphnutius Scythiæ eremi presbyter fuisse perhibetur. Nec improbabiler etiam colligi posse videtur ex Regula D. Benedicti cap. 46, ubi monet occulta peccata abbatis esse confitenda. *Si animæ, inquit, peccati causa fuerit latens, tantum abbati, aut spiritualibus senioribus patefaciat, qui sciant curare sua, et aliena vulnera non detegere et publicare.* Quod de confessione sacramentali exponit Turrecrematus, quæ non aliis fit quam sacerdotibus: unde quidam ibi glossator annotavit in margine arg. quod *abbates tempore S. Benedicti erant sacerdotes, et per conse-*

nobii presbyter, quod est in Ægypto, non longe a ^a Panephyssi civitate, et pro ipsa reverentia, vel vitæ suæ, vel ætatis, vel sacerdotii, cunctis honorabilis ac venerandus existeret, videns se pro hoc ipso humilitatem illam quam secundum suæ mentis ardorem concupierat, exercere non posse, nec habere quo virtutem desideratæ subjectionis extenderet, clam fugiens de cœnobio, secessit solus in Thebaidos ultimas partes: ibique deposito habitu monachorum, assumpta sæculari veste, cœnobium Tabennensiotarum expetiit, quod sciebat cunctis esse districtius, et in quo se, vel pro longitudine regionis credidit ignorandum, vel pro magnitudine monasterii ac multitudine fratrum facile posse celari. Ubi diutissime pro foribus perseverans, cunctorum fratrum genibus provolutus, ut susciperetur summis precibus ambivit. Cumque multo despectu tandem fuisset admissus, quod scilicet decrepitis senex, et qui omnem suam in sæculo vitam pervixisset, ætate ultima ingredi cœnobium postularet, quo tempore jam ne deservire quidem suis voluptatibus prævaleret; ac ne hoc quidem ipsum causa religionis expetere eum assererent, sed famis et inopiæ necessitate constrictum; ut seni nullique operi penitus apto, horti cura diligentiaque mandatur. Quam sub alio fratre juniore, qui eum sibi creditur retinebat, exercens, sic eidem subdebatur, tantaque obedientia desideratam humilitatis excolebat virtutem, ut non solum ea quæ ad horti curam diligentiamque pertinebant, verum etiam universa officia quæ cunctis erant aspera, vel indigna, atque ab omnibus ducebantur horrore, tota quotidie sedulitate compleret. Complura etiam, nocte consurgens, ita furtim, nullo teste vel conscio, tenebris occultantibus efficiebat, ut penitus auctorem operis nemo deprehenderet. Cumque ibidem triennio delitescens, dispersis per universam Ægyptum ubique fratribus, quæreretur, a quodam tandem visus qui de Ægypti partibus commearat, vix potuit pro humilitate habitus sui ac vilitate officii quod gerebat, agnosci. Nam

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

quens et ipse. Cæterum monui in præcedentibus id non fuisse perpetuum, et multos id temporis dictos fuisse abbates, id est, patres monachorum seu anachoretarum, qui non erant presbyteri et sacerdotes, sed professione tantum monachi, et ordine laici. Id enim præter alia, quæ alibi retulimus (*Coll. 2, cap. 5; Coll. 3, cap. 1*), probari potest, tum ex Decreto Silvestri papæ apud Gratianum, quod sic habet: *Pontifici presbyter, presbytero diaconus, diacono subdiaconus, subdiacono acolythus, acolytho exorcista, exorcistæ lector, lectori ostiarius, ostiario abbas, abbati monachus, in omni loco repræsentent obsequium* (*In epitome Juris Canonici, dist. 93, cap. A subdiacono*). Ubi vides gradatione facta a superioribus ad inferiores, abbatem ostiario postpositum, utpote laicum clerico, ut ibi notat glossa (§ *Hinc est in fine 16 quæst. 1*): tum ex quadam epistola D. Hieronymi (*Epist. de opere et humilit. monachi*), ubi narrat monachos Scythiæ quadam die convenisse in unum ut sacerdotem sibi invenirent, qui ipsis Missarum solemnia celebraret, ut refert idem Gratianus (*Liv. II Decret. cap. 1 de æta. et qualis præficien.*). Cæterum posterioribus sæculis constat nomen abbatis transiisse in nomen dignitatis, ut colligitur ex cap. *Decernimus de*

sarculo deorsum incurvus, laxabat oleribus terram, deinde stercus humeris suis advectans, eorum radicibus ingerebat. Cumque hæc intuens frater, super agnitione ejus diutissima fuisset hæsitacione detentus, propius tandem accedens, et non solum vultum, sed etiam sonum vocis diligenter explorans, ad pedes ejus cominus procidisset, primo quidem super hoc stuporem summum videntibus cunctis incussit, cur videlicet istud faceret ei qui apud ipsos velut novitius, ac de sæculo nuper egressus, habebatur extremus; post vero miraculo sunt majore percussi, cum ejus nomen, quod apud ipsos quoque magna fuerat opinione compertum, protinus prodidisset. A quo universi fratres prioris ignorantiae veniam postulantes, quod eum videlicet tanto tempore inter juniores ac parvulos deputassent, invitum ac flentem, quod invidia diaboli digna sibi fuisset conversatione atque humilitate fraudatus, quam diutissime requisitam tandem aliquando se invenisse gaudebat, nec meruisset vitam suam in illa quam arripuerat subjectione finire; ad proprium cœnobium reduxerunt, custodientes eum summa diligentia, ne ab eis quoque similiter quoquam dilapsus aufugeret.

CAPUT XXXI.

Quemadmodum abbas Pynuphius reductus in monasterium suum, et modico tempore ibidem commoratus, iterum fugerit in partes Syriæ.

Ubi cum fuisset modico tempore demoratus, eodem rursus humilitatis desiderio atque ardore succensus, captans nocturna silentia, ita diffugit, ut jam provinciam non vicinam, sed ignotas et alienas longeque divisas (positas) regiones expeteret. Nam conscendens navem in Palæstinæ partes commeare curavit, credens se tutius latitaturum, si ad illa semetipsum aspertasset loca, in quibus ne nomen quidem suum fuisset auditum. Quo cum advenisset, nostrum monasterium protinus expetivit, quod non longe fuit a ^b spelæo, in quo Dominus noster Jesus

judiciis. Et dudum ecclesiasticis legibus sancitum est (*Clement. Ne in agro, de statu. monachorum*), ut non solum abbates, sed priores conventuales, immo et monachi omnes, cessante legitimo impedimento, ad ordines sacros et ad sacerdotium opportuno tempore promoveantur. Sed de his alibi.

^a Ita scribitur hujus urbis nomen apud Ptolemæum et in Vaticanis codicibus, ait Ciaconius. Oppidum est Ægypti, de quo itidem meminit Cassianus collat. 7, cap. 26.

^b Vocabulum magis poeticum pro spelunca (*Vide collat. xvii c. 5*). Virgilius *Ecloga decima*:

Certum est in sylvis inter spelæa ferarum
Malle pati.

Quod ad rem attinet, qui Hierosolymitanam regionem lustraverunt, narrant, stabulum illud, in quo Christus Dominus noster natus est, speluncam fuisse quamdam, in qua præsepe in rupe excisum erat. Quod et SS. Patrum calculo comprobatur, qui speluncam passim nominant, in suburhiis Bethleemiticis sitam. Unde S. Hieronymus in epistola 18 ad Marcellam inter alia scribit: *Quo sermone, qua voce speluncam Salvatoris exponam, et illud præsepe, in quo infantulus vagiit? silentio magis, quam infimo sermone honorandum est.*

Christus ex Virgine nasci dignatus est. In quo per modico tempore delitescens, secundum sententiam Domini (*Matth. v*), tamquam civitas super montem posita, diutius abscondi non potuit. Nam continuo quidam fratrum qui ad loca sancta de Ægypti partibus orationis causa convenerant, agnitum eum summa vi precum ad cœnobium suum revocarunt.

CAPUT XXXII.

Quæ præcepta dedit idem abbas Pynuphius fratri quem in suum monasterium recipiebat.

Hunc igitur senem pro illa, quæ nobis fuerat apud psum in monasterio nostro familiaritas, cum post hæc in Ægypto studiosissime requisissemus, ^a exhortationem quam dedit fratri quem sub nostra præsentia in cœnobia suo recipiebat, quia puto ex hac posse aliquid instructionis accedere, animus est opusculo huic intexere. ^b Nosti, ait, quot diebus pro foribus excubans, hodie sis receptus. Cujus difficultatis causam primitus debes agnoscere. Poterit enim tibi in hac via, quam ingredi concupiscis, multum conferre, si, ratione ejus agnita, ad Christi servitium consequenter ac sicut oportet accesseris.

CAPUT XXXIII.

Quod sicut magna remuneratio monacho debetur secundum institutionem patrum laboranti, ita et pœna similiter tribuatur, et idcirco non debeat quis facile admitti in monasterio.

Sicut namque immensa gloria fideliter servientibus Deo, ac secundum institutionis hujus regulam

ei cohærentibus, repromittitur in futurum: ita pœnæ gravissimæ præparantur his qui tepide eam negligerentque fuerint exsecuti, et ^c secundum hoc quod professi sunt, vel quod ab hominibus esse creduntur, fructus etiam congruos sanctitatis eidem exhibere neglexerint. Melius est enim, ^d secundum Scripturam (*Eccles. v*), non vovere quemquam, quam vovere, et non reddere; et, *Maledictus qui facit opus Dei negligenter* (*Jerem. XLVIII*). Ideo igitur a nobis diutissime refutatus es, non quia tuam vel omnium salutem non toto desiderio cupiamus amplecti, et his qui ad Christum cupiunt converti etiam procul occurrere non optemus: sed ne temere recipientes, et nos apud Deum levitatis, et temetipsum reum gravioris supplicii faceremus, si ad præsens facile susceptus, nec pondus professionis hujus intelligens, vel destitutor post hæc, vel tepidus existisses. Quamobrem ipsam causam abrenuntiationis debes in primis agnoscere: qua perspecta, quid te conveniat agere, ex ejus ratione manifestius instruaris.

CAPUT XXXIV.

Quod abrenuntiatio nostra nihil sit aliud quam mortificatio, et imago crucifixi.

^e Abrenuntiatio nihil est aliud quam crucis ac mortificationis indicium. Ideoque noveris hodierno die te huic mundo et actibus ejus ac desideriis esse defunctum, teque ^f secundum Apostolum (*Galat. VI*)

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

^a Refert Auctor insignem orationem seu exhortationem abbatis Pynuphii ad novitium factam, quem recipiebat; eamque reliquis hujus libri capitibus prosequitur: quam opportune imitari possit abbas in hujusmodi receptione seu admissione novitiorum. Meminit hujus exhortationis collat. 17 cap. 5.

^b De hac probatione et excubatione ante fores monasterii egimus superius (*Cap. 2 hujus*): et refert Palladius hujusmodi probationis exempla in Paulo simplice, et Macario, qui simulato habitu petens a Pachomio admitti, septem dies ante fores, expectavit.

^c Notet lector tum ex hoc cap., tum ex sequentibus, nomen professionis monasticæ, atque hinc colligat professionem monasticam a monachis etiam veteribus, saltem tacite et interpretative, emissam; ejusque vim, seu obligationem, et prævaricationis pœnam hic expressam. Quod contra hæreticos hujus temporis observandum. Quod si quis quærat an eadem fuerit eo sæculo religiosæ vitæ forma quæ nunc est, nihil plane ambigendum quin simillima fuerit. Nam et primis Ecclesiæ temporibus non solum paupertatem, castitatem, et obedientiam profitebantur monachi, uti ex Philone constat (*Lib. de Vita suppli.*); sed et voti vinculo ad hæc perpetuo observanda obligabantur, ita ut ab illo statu deficere illicitum plane ac nefarium censeretur. Hoc tantum interest, si quid interest, quod non adhuc tanta inerat monasticis hisce votis auctoritas, sive, ut Theologi vocant, solemnitas: et fortassis initione expresse quidem, ut vero similis est, ac publice vota emittebantur; sed ea professio, ex communi omnium sensu et consensu, ita erat religioso statui annexa, ut etiamsi voce nulla facta esset professio, tamen intelligeretur simul cum statu suscepta ejus professionis obligatio: eo scilicet modo quo nunc castitatis votum sacris ordinibus annexum intelligitur. Quod ex D. Basilio quodam loco intelligi potest (*Epist. ad Amphilo.*

cap. 19), ubi ait eos qui se monachorum instituto addicerent, tacite cœlibatum admittere consuevisse. Itaque hoc etiam tamdiu servatum est, quamdiu prisca illa pietas ac verecundia satis fuit ad homines in officio continendos: processu vero temporis, crescente hominum malitia, consultius ac tutius visum est, ab iis qui vere religiosi aut monachi haberi vellent, expressam promissionem tam castitatis quam paupertatis et odientia exigere: quemadmodum et D. Basilius ibidem decernit, et alii religionum fundatores et institutores statuerunt; tacita tamen professione non exclusâ, sed certis conditionibus per sacros canones circumscripta: unde parem accipit cum expressa professione firmitatem et obligationem.

^d Alii codices: *Secundum Scripturæ sententiam.* Habetur autem hæc sententia apud Ecclesiasten cap. v his verbis: *Si quid vovisti Deo, ne moreris reddere: displicet enim ei infidelis et stulta promissio; multoque melius est non vovere, quam post votum promissa non reddere.*

^e Abrenuntiationis, sicut et abnegationis, vocabulum sumptum ex verbis Salvatoris apud Matthæum: *Si quis vult venire post me, abneget semetipsum, et tollat crucem suam, et sequatur me* (*Matth. x*). Et apud Lucam: *Omnis ex vobis qui non renuntiat omnibus quæ possidet, non potest meus esse discipulus* (*Luc. xiv*). Quid autem sit abnegatio, sive abrenuntiatio (sunt enim hæc synonyma), late disseritur collatione tertia, ubi de tribus abrenuntiationum generibus agitur.

^f Ad Galatas sexto cap. dicit Apostolus: *Mundus mihi crucifixus est, et ego mundo.* Quod exponens D. Gregorius (*Lib. v Moral. c. 5*): *Mundus, inquit, ei crucifixus erat, quia hunc cordi suo jam mortuum non amabat: sed et seipsum mundo crucifixerat, quia talem se ei exhibere studuit, ut ab eo, quasi mortuus, concupisci non posset.* Et infra: *Quia igitur nec pœna*

mundo huic esse crucifixum, tibi que hunc mundum. Considera ergo conditiones crucis, sub cujus te deinceps sacramento oportet in hac luce versari, quia jam tu non vivis, sed ille vivit in te, qui est crucifixus pro te (*Galat. II*). Eo ergo habitu ac figura, qua pro vobis in patibulo fuit ille suspensus, nos quoque necesse est in hac vita degere, ut scilicet secundum David (*Psal. CXVIII*), affigentes de timore Domini carnes nostras, universas voluntates ac desideria, non nostræ concupiscentiæ servientia, sed mortificationi ejus habeamus affixa. Sic enim Domini præceptum implebimus dicentis (*Matth. X*): Qui non accipit crucem suam et sequitur me, non est me dignus. Sed forte dicas: Quomodo potest homo crucem suam jugiter portare, vel quemadmodum vivens quis possit esse crucifixus? Audi rationem breviter. **B**

CAPUT XXXV.

Quod crux nostra timor Domini sit.

Crux nostra timor Domini est. Sicut ergo crucifixus quis jam non pro animi sui motu membra sua quoquam movendi vel convertendi habet potestatem: ita et nos voluntates nostras ac desideria, non secundum id quod nobis suave est ac delectat ad præsens, sed secundum legem Domini, quo nos illa

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

lus mundi gloriam quærebat, nec a mundi gloria ipse quærebatur, et se mundo, et mundum sibi crucifixum esse gloriatur. Hæc Gregorius. Pulchra autem in hoc capite et sequenti instituitur comparatio monachi et hominis cruci affixi, lectu dignissima et praxi. Quam comparationem Cæsarius itidem (*Lib. VIII c. 10*), non ille Arelatensis episcopus, sed Cisterciensis monachus, apposite et consentaneæ huic loco explanat in hunc modum: *Duplex est religiosorum crucifixio, hominis interioris per alienam compassionem, et hominis exterioris per propriam carnis mortificationem. Crux enim dicitur a cruciatus: crux monachorum rigor ordinis est, tum propter vigiliis et orationes, tum propter jejunia et castigationes; tum propter silentium et opera manuum; tum propter carnis continentiam, et vestimentorum stratique duritiam. Qui autem sunt Christi? Qui cum Apostolo dicere possunt (*Galat. II*): Christo confixi sumus cruci: qui carnem suam crucifixerunt, id est, cruci affixerunt, cum vitiis operum et concupiscentiis desideriorum pugnantes: nec ponuntur illi duo genitivi plurales instrumentaliter, sed passive, eo quod per virtutes in carnis maceratione mortificentur. Tres clavi, quibus corpus monachi cruci debet esse affixum, tres sunt virtutes per quas, teste Hieronymo, martyres efficiuntur, scilicet obedientia, patientia, humilitas: manum monachi dextram configat obedientia sine murmuratione; sinistram patientia sine simulatione: clavum obedientiæ impellat amor supernæ libertatis: clavum patientiæ timor pænæ gehennalis. Pedes illius vera humilitas configat; ut non solum prælatis, sed et fratribus se propter Christum subjiciat, ut dicere possit cum Psalmista (*Psal. CXVIII*): Humiliatus sum usquequaque, Domine: Et in alio psalmo (*Ps. LXV*): Imposuisti homines super capita nostra. Duo pedes, duplex est superbia, mentis scilicet et corporis: et licet superbia caput sit omnium vitiorum; non tamen incongrue per pedes, qui infimæ sunt partes corporis, quandoque designatur; quod enim valde odimus et despiciamus, hoc pedibus conculcamus: unde Josue filiis Israel ut colla regum calcarentur præcepit. Ita ille monachum ad instar hominis crucifixi depingit.*

^a Quomodo monachi dicantur mundo mortui vide collat. 24 cap. 9 explicatum.

A constrinxerit, applicare debemus. Et sicut is qui patibulo crucis affigitur non jam præsentia contemplatur, nec de suis affectionibus cogitat, non pro die crastino sollicitudine cura que distenditur, nulla possidendi concupiscentia permovetur, nulla superbia, nulla contentione, nulla æmulatione succenditur, non de præsentibus dolet injuriis, non præteritarum jam recordatur, seque cum adhuc spirat in corpore cunctis elementis credit esse defunctum, illuc præmittens sui cordis intuitum, quo se non dubitat illico transiturum: ita nos quoque ^a timore Domini crucifixos oportet his omnibus, id est, non solum carnalibus vitiis, verum etiam ipsis elementis mortuos esse, illuc habentes oculos animæ nostræ defixos, quo nos sperare debemus momentis singulis migraturos. Hoc enim modo mortificatas poterimus universas concupiscentias nostras, et affectus habere carnales.

CAPUT XXXVI.

Quod renuntiatio nostra nihil prosit, si eisdem quibus renuntiavimus implicemur.

Cave ergo ne quid aliquando eorum resumas quæ renuntians abjecisti, et ^b contra Domini interdictum

^b Alludit ad locum Matthæi XXIV capite, ubi Dominus, de excidio Hierosolymorum et calamitate Judæorum loquens, ait: *Tunc qui in Judæa sunt, fugiant ad montes; et qui in tecto, non descendat, ut tollat aliquid de domo sua; et qui in agro, non revertatur tollere tunicam suam.* Quem locum etiam D. Hilarius mystice et moraliter, ut hic Cassianus, interpretatur. Quo quidem sensu vere dicitur monacho interdictum de perfectionis tecto descendendo aliquid tollere ex his quæ abrenuntians abdicavit; aut de agro Evangelicæ operationis reverti, ut tunica, hoc est, externis et temporalibus bonis, quibus se spoliavit, revestatur. Sed juvabit hic SS. Patres disserentes audisse. Hilarius in commentario: *Tectum, inquit, est domus fastigium, et habitationis totius excelsa perfectio. Qui igitur in consummatione domus suæ, id est, in cordis sui perfectione constituerit, descendere in humiliora rerum sæcularium cupiditate non debet. Et qui in agro, scilicet positus in operatione præcepti, non ad curas pristinas revertatur, ob quas veterum exinde peccaminum, quibus antea contegebatur, erit tunicam relicturus.* D. Hieronymus Licinium ad perseverantiam hortatur multis hujusmodi sententiis coacervatis, quasi in idem spectantibus: *Obsecro te, inquit (Epist. 28), et moneo parentis affectu, ut qui Sodomam reliquisti (Gen. XIX), ad montana festinans, post tergum ne respicias: ne aratri stivam (Luc. IX), ne fimbriam Salvatoris, ne cincinnos ejus, noctis rore madefactos (Cantic. V), quos semel tenere cepisti, aliquando dimittas; ne de tecto virtutum pristina quæsiturus vestimenta descendas; ne de agro revertaris domum (Matth. XXIV); ne campestris, cum Loth (Gen. XIII), et amæna hortorum diligas, quæ non irrigantur de cælo, ut terra sancta, sed de turbido flumine Jordanis, postquam dulces aquas maris Mortui commixtione mutavit. Cæpisse multorum est; ad culmen pervenisse, paucorum. Qui in stadio currunt, omnes quidem currunt; sed unus accipit bravium (I Cor. VII). At contra nobis dicitur. Sic currite, ut comprehendatis (I Cor. IX). D. Augustinus in epistola ad Hesyrium (Epist. 80): *In tribulationibus, inquit, cavendum est, ne quisquam devictus ad carnalem vitam de spiritali sublimitate descendat; aut qui profecerat in**

(*Matth. XXIV*) de agro evangelicæ operationis reversus, inveniatis tunica tua, qua te exspoliaveras, revestiri: neque ad humiles terrenasque mundi hujus concupiscentias ac studia revolvaris, et contra Christi mandatum de perfectionis tecto descendens, tollere aliquid præsumas ex his quæ abrenuntians abdicasti. Cave ne parentum, ne affectionis pristinæ recorderis, et ad curas hujus sæculi sollicitudinesque revocatus, secundum Salvatoris sententiam ponens manum tuam super aratrum, et aspiciens retro, regno cœlorum aptus esse non possis (*Lucæ IX*). Cave ne quando superbiam, quam nunc incipiens ardore fidei ac plena humilitate calcasti, cum cœperis psalmorum vel professionis hujus quamdam notitiam degustare, paulatim elatus resuscitare mediteris, ac secundum Apostoli sententiam (*Galat. II*), quæ destruxisti iterum reædificans prævaricatorem constituas temetipsum; sed potius ut in hac nuditate, quam coram Deo et angelis ejus professus es, ad finem usque perdures. In hac quoque humilitate ac patientia, qua ut suscipereris in monasterio decem diebus pro foribus perseverans multis lacrymis implorasti; non modo persistas, verum etiam proficias, atque succrescas. Satis enim miserum est ut cum debeas a rudimentis ac primordiis tuis provehi, et ad perfectionem tendere, etiam ab ipsis incipias ad inferiora recidere. Non enim qui cœperit hæc, sed qui perseveraverit in his usque ad finem, hic salvus erit (*Matth. X et XXIV*).

CAPUT XXXVII.

Quod diabolus nostro fini semper insidietur, et nos ejus caput jugiter observare debeamus.

Versutus enim serpens (*Genes. III*) calcanea nostra semper observat, id est, insidiatur exitui nostro, et usque in finem vitæ nostræ nos supplantare conatur. Et idcirco bene cœpisse nihil proderit, nec pleno fervore renuntiationis arripuisse principia, si hæc congruè etiam finis similiter non commendaverit atque concluderit, Christique humilitas atque

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

anteriora se extendens, deficiendo in posteriora deficiat. Vide plura in eadem sententiam ad cap. 27 lib. VII.

^a Ejus, supple serpentis, hoc est, diaboli, de quo Isidorus apposite ad hunc locum dicit: *Diabolus serpens est lubricus, cujus si capiti, id est, primæ suggestioni non resistitur, totus in intima cordis, dum non sentitur, illabitur* (*Isidor. lib. II de summo Bono c. 1*).

^b De hac salutari doctrina et cautione SS. Patrum pro juniorum seu novitiorum institutione ac tuitione adversus diabolicas suggestiones, dictum est in præcedentibus (*Cap. 8 et 9 hujus lib.*), et alibi plura dicentur.

^p Perfectionem profitentur religiosi, non quod statim teneantur esse perfecti; sed quia per vota sua constituuntur in statu perfectionis (*S. Thom. 2-2, q. 186, art. 1 et 2; Navar. comment. 1 de Regular. num. 9 et 10*), atque hoc ipso obligantur in omni vita sua ad perfectionem, velut ad proprium finem, tendere et aspirare; servando nimirum Evangelica consilia, quæ sunt vota essentialia, et suæ religionis instituta, quæ sunt aptissima consequendæ perfectionis instrumenta, juxta illud Matthæi XIX: *Si vis*

A paupertas, quam nunc coram ipso professus es, usque ad extremum vitæ, quemadmodum arrepta est, a te non fuerit custodita. Quod ut possis implere, tu ^a ejus capita, id est, cogitationum principia semper observa, ^b ad seniore[m] scilicet mox ea deferens. Ita enim disces pernicio[s]a ejus initia conterere, si nihil ex eis seniori tuo erubueris revelare.

CAPUT XXXVIII.

De renuntiantis præparatione, adversum tentationes, et de paucis imitandis.

Quapropter secundum Scripturæ sententiam (*Ecclesi. II*) egressus ad serviendum Domino, sta in timore Dei, et præpara animam tuam non ad requiem, non ad securitatem, non ad delicias, sed ad tentationes et angustias. Per multas enim tribulationes oportet nos introire in regnum Dei (*Actor. XIV*). Angusta namque est porta et arcta via quæ ducit ad vitam, et pauci sunt qui inveniunt eam. Considera ergo te de paucis et electis effectum, et ne exemplo ac tepore multitudinis refrigescas: sed vive ut pauci, ut cum paucis inveniri merearis in regno Dei. Multi enim sunt vocati, pauci vero electi (*Matth. XX et XXII*); et pusillus est grex, cui complacuit patri hæreditatem dare (*Lucæ XII*). Itaque non leve noveris esse peccatum, ^c perfectionem professum quempiam, ea quæ sunt imperfecta sectari. Ad quem perfectionis statum his gradibus atque hoc ordine pervenitur.

CAPUT XXXIX.

Quo ordine ad perfectionem ascendere oporteat.

C ^d Principium nostræ salutis ejusdemque custodia, sicut dixi, timor Domini est. Per hunc enim et initium conversionis, et vitiorum purgatio, et virtutum custodia, his qui imbuuntur ad viam perfectionis, acquiritur. Qui cum penetraverit hominis mentem, contemptum rerum omnium parit; oblivionem parentum, mundique ipsius gignit horrorem: contemptu autem ac privatione facultatum omnium, humilitas acquiritur. ^e Humilitas vero his indiciis com-

perfectus esse, vade, vende omnia quæ habes, et da pauperibus, et veni, sequere me. Unde consequens est religiosum non leve peccatum admittere, ut hic dicitur, si studium seu affectum adipiscendæ perfectionis abiciat, aut remittat: multo magis si sic apud se statuat, et dicat: *Nolo ad perfectionem tendere, aut in ea progressum facere*. Ita intelligendus D. Hieronymus cum ad Heliodorum ita scribit: *Tu perfectum te fore pollicitus es. Nam quando, relicta militia, te castrasti propter regna cœlorum, quid aliud quam perfectam secutus es vitam?*

^d De timore Dei pluribus in locis agitur. Vide lib. XII c. 31, collat. 3 cap. 18, collat. 11 cap. 6 et 8; et, si lubet, ad Turrecrematum tractatu 59 in Regula D. Benedicti, de timore Domini fuse ac pie tractantem.

^e Humilitatis decem actus, seu officia, hic recenset, quæ fere conveniunt et coincidunt cum duodecim gradibus humilitatis a D. Benedicto assignatis (*Cap. 7 Regulæ*): *Quibus scala illa erigenda est, quæ in somno Jacob apparuit, per quam ei descendentes et ascendentes angeli visebantur*. Sed de humilitate et ejus gradibus plura alio loco (*Lib. XII*). Hoc tantum addo, tria humilitatis indicia hoc loco commemorata,

probatur : primo, si mortificatas in se habeat omnes voluntates; secundo, si non solum actuum suorum, verum etiam cogitationum nihil suum celaverit seniorem; tertio, si nihil suæ discretioni, sed iudicio ejus universa committat, ac monita ejus sitiens ac libenter auscultet; quarto, si in omnibus servet obedientiam, mansuetudinem et patientiæ constantiam; quinto, si non solum injuriam inferat nulli, sed ne ab alio quidem sibi irrogatam doleat atque tristetur; sexto, si nihil agat, nihil præsumat, quod non vel communis regula, vel majorum cohortantur exempla; septimo, si omni vilitate contentus sit, et ad omnia quæ sibi præcipiuntur velut operarium malum se judicaverit et indignum; octavo, si semetipsum cunctis inferiorem non superficie pronuntiet labiorum, sed intimo cordis credat affectu; nono, si linguam cohibeat, vel non sit clamosus in voce; decimo, si non sit facilis ac promptus in risu. Talibus namque indiciis, et his similibus, humilitas vera dignoscitur. Quæ cum fuerit in veritate possessa, confestim te ad charitatem, quæ timorem non habet, gradu excellentiore perducet, per quam universa quæ prius non sine pœna formidinis observabas, absque ullo labore velut naturaliter incipies custodire, ^a non jam contemplatione supplicii, vel timoris illius, sed amore ipsius boni et delectatione virtutum.

CAPUT XL.

Quod non debeat monachus exempla perfectionis a multis expetere, sed ab uno, vel paucis.

Ad quod ut valeas facilius pervenire, ^b exempla tibi sunt imitationis ac vitæ perfectæ in congregatione commoranti, ^a paucis, immo ab uno, vel duobus, non a pluribus expetenda. Nam præter id quod examinata vita atque ad purum excocta reperitur in paucis; etiam istud ex hoc utilitatis accedit, quod ad perfectionem propositi hujus, id est, cœnobialis vitæ, diligentius quis unius imbuitur ac formatur exemplo.

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

nempe sextum, septimum et octavum, iisdem verbis a D. Benedicto inter gradus humilitatis connumerari, ut ibidem videre est. Unde suspicor ex hoc loco fuisse mutuatum.

^a Alludere videtur ad illos versiculos;

Oderunt peccare boni virtutis amore :
Oderunt peccare mali formidinae pœnæ.

Sed præcipue ad illud Joannis apostoli : *Perfecta charitas foras mittit timorem* (1 Joan. IV), nempe servilem.

^b Meminerit lector hic agi de novitiis et incipientibus, non de provectoribus et perfectis. Siquidem novitium hæc longa oratione, seu exhortatione, informabat et instruebat abbas ille Pynuphius, ut ex præcedentibus constat (Cap. 32 hujus). Docet itaque hujusmodi novitiis et tironibus, cum adhuc rudes sint, et non ea iudicii et prudentiæ facultate polleant, ut sciant reprobare malum et eligere bonum, hoc est, virtutes a vitiis discernere; non debere multos adhiberi magistros, a quibus exempla imitationis et inœundæ vitæ expetant; hoc est, quorum intuitu et

CAPUT XLI.

In congregatione cœnobitica constituti quid tolerare ac sustinere debeant.

Quæ omnia ut possis consequi, et sub hac regula spiritali perpetuo perdurare, tria hæc in congregatione necessario custodienda sunt tibi, ut scilicet secundum Psalmistæ sententiam (Psal. XXXVII) : *Ego autem tamquam surdus non audiebam, et sicut mutus qui non aperit os suum; et factus sum sicut homo non audiens, et non habens in ore suo redargutiones; tu quoque velut surdus ac mutus et cæcus incedas, ut absque illius contemplatione qui tibi fuerit ad imitandum merito perfectionis electus, universa quæcumque videris minus ædificationis habentia, velut cæcus non videas; ne animatus eorum qui hæc agunt auctoritate, vel forma, ad id quod deterius est, et quod ante damnaveras, traducaris. Si inobedientem, si contumacem, si detrahentem audieris, vel secus quam tibi traditum est aliquid admittentem non offendaris, nec ad imitandum eum tali subvertaris exemplo : sed ut surdus, qui hæc penitus nec audieris universa transmittas. Si tibi vel cuiquam convicia, si irrogantur injuriæ, esto immobilis, et ad responsionem talionis ut mutus auscultas, semper hunc Psalmistæ versiculum in corde tuo decantans : *Dixi, custodiam vias meas, ut non delinquam in lingua mea. Posui ori meo custodiam cum consisteret peccator adversus me, obmutui et humiliatus sum, et silui a bonis* (Psal. XXXVIII). ^c Verum et quartum hoc præ omnibus excole, quod hæc quæ supra diximus tria ornet atque commendet, id est, ut stultum te, secundum Apostoli sententiam (I Cor. III), facias in hoc mundo, ut sis sapiens : nihil scilicet discernens, nihil dijudicans ex his quæ tibi fuerint imperata; sed cum omni simplicitate ac fide obedientiam semper exhibeas, illud tantummodo sanctum, illud utile, illud sapiens esse iudicans, quicquid tibi, vel lex Dei, vel Senioris examen indixerit. Tali enim institutione fundatus, sub hac disciplina poteris durare*

imitatione studeant mores suos componere, ac vitam instituere; sed unum potius, vel certe paucos vere religiosos proponi imitandos; cum multo facilius sit unius exemplo informari, quam multorum, et e diverso proclive admodum plurium exemplo juniores corrumpi, aut deteriores effici. *Proclivis enim est malorum imitatio, et quorum virtutes assequi nequeas, certe imitatis vitia*, ait D. Hieronymus epist. 7 (Ad Lætam de institut. filia). At de provectoribus et prudentioribus aliter sentiendum ex sententia B. Antonii, quam refert Auctor sequenti libro : qua docet monachum minime debere ab uno, quamvis summo, universa genera virtutum expetere. *Alius enim, inquit, scientiæ floribus exornatur, alter discretionis ratione robustius communitur, alter patientiæ gravitate fundatur, alius humilitatis, alius continentiæ virtute præfertur, alius simplicitatis gratia decoratur, etc.*

^c Quatuor colores, seu conditiones veri monachi habes hic velut in tabula depictas; nempe ut surdus, mutus, cæcus, et stultus sit : quas quidem moraliter intelligendas esse, non proprie, aut physice, non est quod moneam.

perpetuo, et de cœnobio nullis tentationibus inimici, A nullis factionibus devolveris.

CAPUT XLII.

Quod bonum patientiæ suæ non debeat monachus de aliorum sperare virtute, sed de sua longanimitate.

Ergo patientiam tuam non debes de aliorum sperare virtute, id est, ut tunc eam tantummodo possideas, cum a nemine fueris irritatus: quod ut possit non evenire, tuæ non subjacet potestati; sed potius de humilitate tua et longanimitate, quæ in tuo pendet arbitrio.

CAPUT XLIII.

Recapitulatio expositionis per quam monachus ad perfectionem possit ascendere.

Et ut hæc omnia quæ latiori sermone digesta sunt B cordi tuo facilius inculcentur, ac tenacissime tuis

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

^a Breviarium, etiam vetustis et Latinis auctoribus usitatum, id est, compendium, summarium; vel opus concisum et abbreviatum, Græce ἐπιτομή, vel ἀνακεφαλαιώσις. Suetonius in Augusto: *Fecit et breviarium totius imperii, quantum militum sub signis ubique esset, quantum pecuniæ in ærario et fisci, et vestigaliorum residuis.* Idem in Caligula: *Dispensatori breviarium rationum offerenti.* Eodem aut affini sensu, ut nomenclatura, brevis et breve dicitur substantive, masculini et neutri generis: quo modo vulgus *Breve apostolicum* usurpat: quo itidem D. Benedictus (*Cap. XXXII Regulæ*) abbatem monet, *ut rerum et utensilium monasterii brevem teneat*; quem Turrecrematus notulam et memorialem scripturam interpretatur. Sed occasione data dicendi de *Breviario*, in gratiam juniorum, juvabit hic notasse codicem illum, quem C præ manibus habemus, quo officium divinum continetur, *Breviarium* appellari, multiplici ratione:

sensibus valeant inhærere, quoddam ex his ^a breviarium colligam, per quod possis brevitate et compendio mandatorum memoriter universa complecti. Audi ergo paucis ordinem per quem ascendere ad perfectionem summam sine ullo labore ac difficultate valeas. Principium nostræ salutis sapientiæque secundum Scripturas timor Domini est (*Proverb. 1*). De timore Domini nascitur compunctio salutaris. De compunctione cordis procedit abrenuntiatio, id est, nuditas et contemptus omnium facultatum. De nuditate humilitas procreatur. De humilitate mortificatio voluntatum generatur. Mortificatione voluntatum extirpantur atque marcescunt universa vitia. Expulsionem vitiorum, virtutes fructificant atque succrescunt. Pullulatione virtutum puritas cordis acquiritur. Puritate cordis Apostolicæ charitatis perfectio possidetur.

primo quia continet omnes psalmos quibus breviter omnia divinæ Scripturæ mysteria præcipuaque Dei opera et beneficia per modum laudis exprimuntur, ut ait Dionysius lib. de Eccles. Hierar. capite 3; deinde selectissima quæque totius veteris et novi Testamenti; tertio selecta Patrum documenta; quarto præcipua quæque gesta sanctorum: quinto breves preces quas collectas vocant, quæ fere a summis pontificibus compositæ fuerunt; sexto hymnos aliquos a Patribus compositos (*Leonard. Lessius l. 11 de Justit. et Jure c. 37 dub. 8*). Merito itaque vocatur *Breviarium*, quia est compendium omnium prædictorum admirabile. Quo etiam modo Tertullianus (*Lib. de Orat. cap. 1*) orationem Dominicam vocat *Breviarium totius Evangelii*. Sed hæc obiter, et ex occasione dicta de *Breviario*, quo nihil habemus familiaris.

LIBER QUINTUS.

DE SPIRITU GASTRIMARGIÆ.

CAPUT PRIMUM.

Transitus ab institutis cœnobiorum ad colluctationem octo principalium vitiorum.

Quintus nobis, juvante Deo, liber iste procuditur.

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

^a Ita quatuor libros præcedentes sub uno titulo: *De institutis monasteriorum, vel cœnobiorum*, comprehendit: quos Gennadius et alii suis propriis titulis distinguunt. Alii vero una eademque monasticarum institutionum inscriptione denominant, sicque libros duodecim institutionum a libris collationum sæcernunt ac separant, ut alibi dictum est (*Ad lib. 1, cap. 1*).

^b Hujus libri ac sequentium communis inscriptio est, *de capitalibus vitiis*: quamvis etiam sub generali titulo institutionum monasticarum comprehendantur. Horum librorum meminit Photius Græcus in suo elogio, eosque valde commendat, ut ibi videre est in hujus operis initio. Porro de vitiis principalibus, sive capitalibus, quorum tractationem deinceps aggreditur Cassianus, quædam mihi videntur hic generatim prænotanda. Primo, vitium capitale duobus modis intelligitur. Capitale enim a capite dicitur; caput autem sonat membrum quoddam animalis: quod est principium directionum totius animalis:

Nam ^a post quatuor libellos, qui super institutis monasteriorum digesti sunt, nunc arripere colluctationem ^b adversus octo principalia vitia vestris orationibus, Domino confortante, disponimus, id est, pri-

metaphorice vero omne principium directivum caput vocatur; unde et homines qui alios dirigunt et gubernant capita aliorum vocantur. Dicitur ergo vitium capitale uno modo a capite proprie dicto, et sic vitium capitale appellatur, quod pœna capitis punitur (*Thom. 1-2, q. 34, art. 3 et 4, et 2-2, q. 5, 48; Joan. Azorius Instit. moral. IV, cap. 12*). At non ita accipitur vitium capitale in hoc tractatu, quo de vitiis capitalibus agitur: dicuntur enim capitalia, quod sint veluti fontes, vel capita reliquorum, e quibus, velut ex corrupta radice, omnis generis vitia, turpitudines, scandala ac corruptelæ profluunt; quod tamen non sic accipiendum, quasi singula vitia capitalia cæterorum omnium causæ sint, et origines, sed quia unumquodque illorum sit multorum aliorum caput et causa. Unde et singulis vitiis capitalibus multa vitia ex ipsis nascentia assignantur, quæ filia ipsorum vocantur. Secundo notandum quod Cassianus (*Hic et collat. 4. c. 2*) octo vitia capitalia, seu principalia, posuit, quia superbiam octavo ac veluti supremo loco inter ea recenset. Et hujus

mom gastrimargiæ, quæ interpretatur gulæ concupiscentia; secundum fornicationis; tertium philargyriæ, quod intelligitur avaritia, vel ut proprius exprimitur, amor pecuniæ; quartum iræ; quintum tristitiæ; sextum acediæ, quod est anxietas, sive tædium cordis; septimum cenodoxiæ, quod sonat vana seu inanis gloria; octavam superbiæ. Quem ineuntes agonem, tuis precibus, o beatissime papa Castor, nunc impensius indigemus, ut primum naturas eorum, tam nuntias, tam occultas, tamque obscuras investigare condigne; deinde causas eorundem sufficienter exponere; tertio ut idonee curationes eorum ac remediis possimus inferre.

CAPUT II.

Quod causæ vitiorum sicut in omnibus immorantur, ita ab omnibus ignorantur, et quod ad manifestandas eas, Domini egeamus auxilio.

Quarum passionum causæ quemadmodum, cum patefactæ fuerint traditionibus seniorum, ab omnibus protinus agnoscuntur: ita priusquam revelentur, cum ab ipsis universi vastemur, et in cunctis hominibus immorentur, ab omnibus ignorantur. Verum eas ita nos aliquatenus explicare posse confidimus, si intercessionibus vestris ad nos quoque ille, qui per Esaiam prolatus est (Esai. XLV), sermo

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

quidem ordinis et habitudinis vitiorum rationem exponit collatione 5 (Cap. 10) his verbis: *Hæc, inquit, octo vitia, licet diversos ortus ac dissimiles efficientias habeant; sex tamen priora, id est, gastrimargia, fornicatio, philargyria, ira, tristitia, acedia, quædam inter se cognatione et, ut ita dixerim, concatenatione connexa sunt; ita ut prioris exuberantia, sequentis efficiatur exordium: nam de abundantia gastrimargiæ fornicationem, de fornicatione philargyriam, de philargyria iram, de ira tristitiam, de tristitia acediæ nascere est pullulare. Et infra: Quamobrem ut acedia vincatur, ante tristitia superanda est; ut tristitia propellatur, ira prius extrudenda est; ut extinguatur ira, philargyria conculcanda est; ut evellatur philargyria, fornicatio compescenda est; ut fornicatio subruatur, gastrimargiæ vitium est castigandum: et, hac ratione, ut superbia possit excludi, cenodoxia est præfocanda.* Ita quidem Cassianus. At vero D. Gregorius lib. XXXI. Moralium cap. 31 septem tantummodo vitia capitalia exposuit; quia nimirum superbiam noluit eis annumerari, sed poni ut reginam et communem matrem omnium vitiorum, ob generalem ejus influxum in omnia vitia et peccata (Vide Leonard. Les. lib. IV de Justit. et Jure c. 4). Sic igitur de septem vitiis capitalibus, deque eorum matre superbia, disserit D. Gregorius: *Tentantia vitia, quæ invisibili contra nos prælio, regnantis super se superbiæ militant, alia more ducum præeunt, alia more exercitus subsequuntur.* Et paulo post: *Ipsa namque vitiorum regina superbia cum devictum plane cor ceperit, mox illud septem principalibus vitiis, quasi quibusdam ducibus, devastandum tradit: quos videlicet duces exercitus sequitur, quia ex eis procul dubio importunæ vitiorum multitudines oriuntur. Quod melius ostendimus, si ipsos duces atque exercitum specialiter, ut possumus, enumerando proferamus. Radix quippe cuncti mali superbia est, de qua, Scriptura attestante, dicitur: Initium omnis peccati est superbia (Eccles. x) Primæ autem ejus soboles, septem nimirum principalia vitia, de hac virulenta radice proferruntur, scilicet inanis gloria, i. vid. a, ira, tristitia, avaritia, ventris ingluviæ, luxuria. Vides, lector, septem vitia capitalia a D. Gregorio enumerata aliter, ac*

A Domini dirigatur: Ego ante te ibo, et potentes terræ humiliabo, portas æreas confringam, et vectes ferreos conteram, et aperiam tibi thesauros absconditos et arcana secretorum: ut nos quoque verbum Dei præcedens, primum terræ nostræ potentes humiliet, id est, has easdem quas expugnare cupimus noxias, passiones, dominationem sibi ac tyrannidem sævissimam in nostro mortali corpore vindicantes, easque faciat indagini nostræ atque expositioni succumbere, et ita nostræ ignorationis portas effringens ac vitiorum vectes excludentium nos a vera scientia conterens, ad secretorum nostrorum arcana perducatur, ac secundum Apostolum (1 Cor. IV) illuminatis nobis revelet ea quæ sunt abscondita tenebrarum, et manifestet consilia cordium: ut sic ad tetras vitiorum tenebras purissimis oculis animæ penetrantes, patefacere eas ac producere possimus ad lucem: earumque causas atque naturas his, vel qui caruerunt eis, vel adhuc obligati sunt, pandere valeamus, et ita secundum prophetam (Psal. LXV) transeuntes per ignem vitiorum dirissime nostras exurentium mentes, confestim per aquas quoque virtutum, extinguentium scilicet ea, transire possimus illæsi, ac spiritualibus remediis adrorati, ad refrigerium perfectionis puritate cordis mereamur educi.

pene inverso ordine quam a Cassiano, eaque ducibus, seu tribunis, sub una velut imperatrice aut regina superbia militantibus, comparari: singulorum vero ducum seu capitalium vitiorum exercitus, quos vulgo filias eorum dicimus, deinde exponit his verbis: *Habent contra nos hæc singula suum exercitum. Nam de inani gloria inobediencia, jactantia, hypocrisis, contentiones, pertinaciæ, discordiæ, et novitatum præsumptiones oriuntur. De invidia odium, susurratio, detractio, insultatio in adversis proximi, afflictio autem in prosperis nascitur. De ira rixæ, tumor mentis, contumelia, clamor, indignatio, blasphemiarum proferuntur. De tristitia, malitia, rancor, pusillanimitas, desperatio, torpor circa præcepta, vagatio mentis erga illicita nascitur. De avaritia proditio, fraus, malitia, perjuria, inquietudo, violentiæ, et contra misericordiam indurationes cordis oriuntur. De ventris ingluviæ inepta lætitia, scurrilitas, immunditia, multiloquium, hebetudo sensus circa intelligentiam propagantur. De luxuria cæcitas mentis, inconsideratio, inconstantia, præcipitatio, amor sui, odium Dei, affectus præsentis sæculi, horror autem vel desperatio futuri generantur.* Hæc et alia D. Gregorius de ordine et comparatione istorum vitiorum, quæ nimis longum esset hic referre. Sed illud tamen non est prætereundum, ex his septem vitiis duo esse et dici carnalia, nempe gulam et luxuriam, quia in carne seu corpore exercentur, et deletionem carnali exteriorum sensuum perficiuntur; reliqua quinque spiritalia, quæ scilicet ad animum pertinent, et sine ulla corporis actione complentur: et hæc cæteris paribus majoris esse culpæ, illa vero majoris infamiæ. Postremo notandum hæc vitia capitalia dici, non quod semper mortalia sint; nam levem cupiditatem gloriæ, levem animi ad iram commotionem, etc., nemo dixerit esse mortalia; sed sic vocantur, ut dictum est, quia sunt veluti fontes, vel capita reliquorum, e quibus reliqua omnia ubertim abundanterque seaturiant.

Vocabulum parum usitatum. Pro quo Basiliensis habet: irrigati, Dionysius: spiritualium remedium rore perfusi.

CAPUT III.

Quod prima nobis colluctatio sit adversus spiritum gastrimargiæ, id est, concupiscentiam gulæ.

Itaque ^a primum nobis ineundum certamen est adversus gastrimargiam, quam diximus gulæ esse concupiscentiam : et in primis de modo jejuniorum et escarum qualitate dicturi, rursus ad Ægyptiorum traditiones ac statuta recurremus, quibus sublimio-

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

^a Gastrimargia proprie est ventris insania; γαστρίμαργος gulosus, helluo, ventri deditus (Billius). Isidorus Pelusiotus : γαστρίμαργος ἐστὶν ἡ περὶ γαστέρα μάλα. Gastrimargia est insanum ventris studium. D. Gregorius (Lib. I epist. 184), ventris ingluviem; Cassianus, et Dionysius, gulæ concupiscentiam interpretantur, magis rem ipsam quam nominis etymologiam spectantes. Usi sunt etiam hac voce Aristoteles lib. V Ethic. et Clemens Alexan. lib. II Pædagogici cap. 1, et Joannes Climachus gradu 14. Latini auctores gulæ vocabulo contenti fuere. Sed Cassiano visum est ea voce vim omnem gastrimargiæ non satis exprimi; ideo Græca potius uti maluit. Est autem hoc vitium virtuti abstinentiæ contrarium complectiturque omnem inordinatam appetitionem et usum cibi et potus. Spiritum gastrimargiæ vocat Cassianus in titulo hujus libri, sicut alia vitia, quæ his libris persequitur, spiritum fornicationis, spiritum philargyriæ, cenodoxiæ, superbiæ, etc. Quæ quidem phrases et nomenclaturæ pleræque e sacra Scriptura desumptæ sunt, ut suis locis ostendetur. Contra hoc vitium dicit Auctor primum nobis ineundum esse certamen : quod et confirmat D. Gregorius lib. xxxi Moral. cap. 26, ejusque rationem reddat his verbis : Nullus palmam spiritualis certaminis apprehendit, qui non in semetipso prius per afflictam ventris concupiscentiam carnis incentiva devicerit; neque enim ad conflictum spiritualis agonis assurgitur, si non prius intra nosmetipsos hostis positus, gulæ videlicet appetitus, edomatur; quia si non ea quæ nobis sunt viciniora prosternimus, inaniter ad ea quæ longius sunt impugnanda transimus. Incassum namque contra exteriores inimicos in campo bellum geritur, si intra ipsa urbis mœnia civis insidians habetur. Et infra, adaptat quod de Nabuzardam duce militum Babyloniorum scribitur : Princeps coquorum destruxit muros Hierusalem. Quid enim, inquit, per muros Hierusalem significans Scriptura exprimit (Jerem. v; IV Reg. xxv), nisi virtutes animæ, quæ ad pacis visionem tendit : aut quis coquorum princeps, nisi venter accipitur, cui diligentissima a coquentibus cura servitur? Muros igitur Hierusalem princeps coquorum destruit, quia virtutes animæ, dum non restringitur, venter perdit. Hactenus D. Gregorius. Videndus etiam Joannes Climachus gradu 14 suæ scalæ, ubi hoc vitium gulæ seu gastrimargiæ egregie describit. Sic enim ipsam quasi belluam dominantem humano generi interrogat, eamque cum insigni prosopopœia respondentem inducit : Dic nobis, ait, o mortalium omnium nimium violenta domina, unde tibi introitum in nobis paras? quidve post ingressum tuum parere consuevisti? et quisnam sit tuus ex nobis exitus, quonam modo scilicet abs te liberamur? Illa vero agitata contumeliis, nobis ita tyrannice cruenta ferocisque respondit : Quid me maledictis incessitis, qui mihi estis obnoxii? aut quomodo separari a me studetis, quæ naturæ connexa sum? Janua mea natura ciborum est, consuetudo vero inexplabilitatis mihi causa est. Porro materia perturbationis meæ, consuetudo quam dixi atque indolentia animæ, mortisque irremiscentia. Stirpium vero mearum nomina quomodo quæritis addiscere? Dinumerabo eas, et super arenam multiplicabuntur. Primogenitorum tamen meorum appellationes audite : Primogenitus meus fornicationis vicentor est; secundus ab illo est obdurationis auctor; somnus est tertius. Mare cogitationum,

A rem continentiae disciplinam, et perfectam discretionis inesse rationem nullus ignorat.

CAPUT IV.

Testimonium abbatis Antonii, quo docet unamquamque virtutem ab illo qui eam peculiarius possidet expectandam.

Vetus namque est ^b beati Antonii admirabilisque

inquinatum fluctus, profundumque secretarum atque ignotarum immunditiarum ex me procedunt. Filiæ vero meæ sunt desidia, loquacitas, confidentia, scurrilitas risum movens, contradictio, cervicis duritia, tarditas ad audiendum, insensibilitas, clatio, atque tumor, temeritas, mundi amor, oratio immunda, cui succedunt fluctus cogitationum; nonnumquam vero calamitas quoque præter omnem spem et expectationem; quam necessario desperatio sequitur omnibus acerbior et gravior. Oppugnat quidem me, sed non superat peccatorum memoria; inimicitias contra me gerit mortis intenta cogitatio; nihil vero in hominibus est, quod me perfecte superat. Qui Paracletum possidet, interpellat adversum me, illeque exoratus non permittit me operari vitiose. Qui vero nullum illius gustum susceperunt, omnino dulcedinis ac suavitatis meæ rapiuntur illecebris. Hæc apud Climachum, quibus gulæ natura proprietatesque graphice depinguntur, de quibus plura in sequentibus.

^b De B. Antonio celebri anachoreta, præter alios scriptores tum Græcos, tum Latinos, Sozomenus summatim ita scribit (Lib. I Hist., c. 13) : Sive Ægyptii, sive alii hujus piæ vitæ (monasticæ) auctores fuerunt, illud certe constat inter omnes, quod Antonius, magnus ille monachus, perfectis pietatis institutis et exercitationibus ad eam rem accommodatis, hoc vite genus ad summum perduxit. Quem id temporis in solitudinibus Ægypti magna cum nominis et famæ celebritate vitam degentem, Constantinus imperator propter ejus virtutis splendorem sibi amicum fecit, litteras honorifice scriptas ad eum misit, magnopereque hortatus est, uti pro rebus, quarum indigeret, ad ipsum scriberet, etc. De eodem hæc in Martyrologio Rom. habentur (Januar. 17) : In Thebaide, sancti Antonii abbatis, qui multorum monachorum pater, vita et miraculis præclarissimus, vixit : cujus gesta S. Athanasius insigni volumine prosecutus est. Ubi card. Baronius (In notis) : Scripsit, inquit, egregia illius acta S. Athanasius, quæ quidem Evagrius, non ille Ponticus Origenista, sed qui postea præfuit Ecclesiæ Antiochenæ, in Latinum sermonem convertit, ut auctor est S. Hieronymus de Script. Eccles. in Evagrio. Præstitit hoc ipsum idem Hieronymus, postulante Pamphilio, ut ipse profiteretur ad eundem scribens epist. 101, de opt. gen. interpr., quam illam esse putamus quæ habetur præ manibus; cumque (ut ipse ait) in ea vertenda, more suo, non verba verbis, sed sententias reddiderit sententiis : inde fortasse factum est, ut Gelasius papa eum non tam vertisse quam scripsisse Antonii Vitam testetur, cum ait : Vitas Patrum Pauli, Antonii, Hilarionis, et omnium eremitarum, quas tamen beatissimus descripsit Hieronymus, cum omni honore suscipimus (Apud Gratia. dist. 11 cap. Sancta Romana), Hæc Baronius, et quæ sequuntur (Vid. Bellar. lib. II de Monachis. cap. 5). Quibus videtur sentire vitam B. Antonii a S. Athanasio Græce descriptam, primum ab Evagrio, deinde a D. Hieronymo Latine fuisse redditam, et hanc ipsam esse, quæ præ manibus habetur, hoc est, ut opinor, vulgo et passim circumfertur, habeturque in fine operum S. Athanasii, quæ tamen ab Evagrio translata inscribitur. Verum hanc Baronii opinionem improbabilem, et ex epistola D. Hieronymi 101 male intellecta conceptam ostendit R. P. Heribertus Rosweydeus e Societate Jesu theologus suis ad vitam Antonii nota

sententia, monachum qui post cœnobiale propositum fastigia nititur sublimioris perfectionis attingere, et apprehenso discretionis examine, proprio jam potens est stare iudicio, atque ^a ad arcem anachoreticam pervenire, ^b minime debere ab uno, quamvis summo, universa genera virtutum expetere. Alius enim scientiæ floribus exornatur, alter discretionis ratione robustius communitur, alter patientiæ gravitate fundatur; alius humilitatis, alius continentiae virtute præfertur, alius simplicitatis gratia decoratur. Hic magnanimitatis, ille misericordiæ, iste vigiliarum, hic taciturnitatis, ille laboris studio supereminet cæteros. Et idcirco monachum spiritalia mella condere cupientem, velut apem prudentissimam debere unamquamque virtutem ab his qui eam familiariter possident deflorare et in sui pectoris vase diligenter recondere: nec quid minus aliquis habeat discutere, sed hoc tantum quid virtutis

A habeat, contemplari, studioseque decerpere. Cunctas namque si ab uno volumus mutuari, aut difficile, aut certe numquam idonea ad imitandum nobis exempla poterunt reperiri. Quia ^c licet necdum Christum omnia factum, secundum Apostolum (I Cor. xv), videamus in omnibus; tamen hoc modo possumus eum, id est, per partes in omnibus invenire. De ipso enim dicitur, qui factus est nobis ex Deo sapientia, justitia, sanctitas et redemptio (I Cor. i). Dum ergo in alio sapientia, in alio justitia, in alio sanctitas, in alio mansuetudo, in alio castitas, in alio humilitas, in alio patientia reperitur, membratim Christus per unumquemque nunc sanctorum divisus est. ^d Concurrentibus vero universis in unitatem fidei ac virtutis, redditur in virum perfectum, plenitudinem sui corporis (Ephes. iv), in singulorum membrorum compage ac proprietate perficiens. Donec ergo veniat illud tempus quo sit Deus ^e omnia

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

tionibus in præclaro opere de Vitis Patrum nuper a se restituto et illustrato: cujus rationes apud ipsum videndas relinquo, cum hic tantum ex occasione notationis Baronianæ de Antonii Vita ejusque interprete sermo incidit.

^a Hoc est, ad culmen, perfectionemque vitæ anachoreticæ, quæ est veluti arx quædam et fastigium religionis.

^b Hac sententia B. Antonii docet Auctor eum qui ad perfectionem tendit, quique, apprehenso, inquit, discretionis examine, proprio jam potens est stare iudicio, hoc est, qui ita prudentiæ et discretionis dono præditus est, ut possit omnia probare, et solummodo quod bonum est tenere (I Thess. v), non debere ab uno homine omnium virtutum exempla sibi proponere imitanda; sed a multis, et in singulis inspicere quid optimum atque perfectissimum sit; cum constet neminem mortalium in omni virtute excellere, sed hunc prudentia, alium fortitudine, alium alia virtute superare, vel superari, ut quisque magis vel minus in hac vel illa se exercuerit. Quod præclarum documentum idem ille Antonius magnus non verbis solummodo tradidit, sed et exemplo et opere præstitit. Nam, ut refert S. Athanasius, sic omnium fratrum æmulabatur meliora charismata, ut tamquam apis prudentissima proprias singulorum gratias hauriret; hujus continentiam, illius jucunditatem sectabatur, istius lenitatem, illius vigilantiam, alterius legendi æmulabatur industriam; istum jejunantem, illum humi quiescentem mirabatur; alterius patientiam, alterius mansuetudinem prædicabat: omnium quoque vicariam erga se retinens charitatem, atque universis virtutum partibus irrigatus ad sedem propriam regrediebatur. Ibi secum universa pertractans, omnium in se bona nitebatur exprimere. Hæc Athanasius de S. Antonio (Theodoret. in Histor. SS. Patrum, c. 5). Ad hunc etiam modum Publius abbas sanctissimus suos cœnobitas hortabatur, ut alter ex altero assiduam utilitatem capere conaretur, atque hic quidem illius mansuetudinem imitaretur: ille contra mansuetudinem suam hujus zelo roboraret; alius ab alio vigilantiam disceret; illum vicissim jejunii austeritatem doceret: denique omnes sibi invicem et discipuli fierent et magistri. Sic enim fore dicebat, ut alter ex alterius vita quæ sibi deerant desumentes, perfectissimum virtutum cumulum conficerent. Sic et D. Hieronymus ad Rusticum monachum post varia documenta subdit (Epist. 4): Per hæc omnia ad illud tendit oratio, ut doceam te non tuo iudicio dimittendum, sed vivere debere in monasterio sub unius disciplina Patris, consortioque multorum,

ut ab alio discas humilitatem, ab alio patientiam: hic te silentium, ille doceat mansuetudinem, etc. Et in Epistola ad Eustochium (Epist. 22), Ægyptiorum monachorum instituta commemorans, narrat quomodo alii aliorum virtutes et varia dona, perfectionesque observarent, et sibi ad imitandum proponerent. Hymno dicto, inquit, ad præsepia (id est cellulas) redeunt; ibi usque ad vesperam cum suis unusquisque loquitur, et dicit: Vidistis illum, et illum? quanta in ipso sit gravitas? quantum silentium? quam moderatus incessus? Si infirmum viderint, consolantur: si in Dei amore ferventem, cohortantur ad studium.

^c Spectant illa verba Apostoli ad Coloss. III, Omnia et in omnibus Christus. Ubi omnia intelliguntur, quæ ad renovationem hominis pertinent, de qua ibi agit Apostolus, ut justitia, sanctitas, et quæ mox ab Apostolo enumerantur. Dicitur autem Christus ea omnia esse in omnibus, id est, in omni hominum genere, non solum causaliter, seu tamquam principalis causa, ut Deus; sed etiam meritorie, hoc est, per meritum suæ passionis: quo sensu etiam infra dicitur: Qui factus est nobis ex Deo sapientia, justitia, sanctitas et redemptio (I Cor. i). Verum quia hæc renovatio seu novitas hominis inchoatur quidem in hac vita per gratiam et justificationem, at plene et absolute non perficitur et consummatur, nisi in futura per integram animæ et corporis reformationem et glorificationem; ideo dicit Cassianus necdum Christum omnia factum videri in omnibus, scilicet perfecte et absolute.

^d Alludit rursus ad illa verba Apostoli Ephes. iv: Donec occurramus omnes in unitatem fidei, et agnitionis filii Dei, in virum perfectum, in mensuram ætatis plenitudinis Christi. Sed virum perfectum hic interpretatur Christum ipsum, cum tamen evidens sit ad nos ea verba referri, quos Apostolus dicit in generali omnium resurrectione occurosos, id est, evasuros in viros perfectos, in mensuram ætatis plenitudinis Christi, etc., quia cum venerit quod perfectum est, evacuabitur quod ex parte est (I Cor. XIII).

^e Quid sit Deum omnia esse in omnibus, et quando erit illud tempus, scite et accommodate ad hunc Cassiani locum illustrandum explicat D. Hieronymus his verbis (Epist. 147, tom. III): Quod ait Apostolus (I Cor. xv): Ut sit Deus omnia in omnibus, hoc sensu accipiendum est: Dominus, ac Salvator noster nunc omnia non est in omnibus, sed pars in singulis. Verbi gratia, in Salomone sapientia, in David bonitas, in Job patientia, in Daniele cognitio futurorum, in Petro fides, in Phinees et Paulo zelus, in Joanne virginitas,

in omnibus, in presenti potest hoc quo diximus modo, id est, per partes virtutum esse in omnibus Deus, licet nondum per plenitudinem earum omnia sit in omnibus. Quia licet unus religionis nostræ sit finis, professiones tamen diversæ quibus ad Deum tendimus; sicut in collationibus seniorum plenius disputandum est (*Vide collat. 1, 18 et 19*). Ideoque discretionis et continentiae forma ab his est nobis peculiariter expetenda, a quibus virtutes has per gratiam Spiritus sancti uberius videmus effluere; non quod ullus quæ in multos divisa sunt solus possit acquirere, sed ut in his bonis quorum capaces esse possumus, ad eorum nos imitationem qui ea peculiariter obtinere, tendamus.

CAPUT V.

Quod non possit ab omnibus uniformis jejuniorum regula custodiri.

Itaque ^a super jejuniorum modo haud potest facile

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

in cæteris cætera. Cum autem rerum omnium finis advenit, tunc omnia in omnibus erit, ut singuli sanctorum omnes virtutes habeant, ut sit Christus totus in cunctis. Hæc D. Hieronymus.

^a Sic et D. Basilius in Regula monachorum cap. 10 (*Ex versione Rufini, et in Reg. fus. disput. cap. 19*), ubi quærit quæ sit mensura continentiae, id est, temperantiae, seu abstinentiae? et respondet: *Quantum ad cibos, prout usus deposcit, vel ætas, vel labor, vel robur corporis, vel commoditas est: ita etiam et modus, et qualitas temperabitur cibi. Neque enim possibile est omnes fratres unum ordinem ac modum vel regulam custodire. Hi vero qui sani sunt, possunt omnes eandem mensuram tenere in abstinentia. Immutari autem oportet per singulos, in quibus causa aliqua diversitatis existit, providentia ac provisione eorum quibus dispensandi cura hæc commissa est. Et D. Benedictus cap. 40; Unusquisque proprium donum habet ex Deo, alius sic, alius vero sic (I Cor. XII). Et ideo cum aliqua scrupulositate a nobis mensura victus aliorum statuitur. Quibus autem donat Deus tolerantiam abstinentiae, propriam se habituros mercedem sciant. Quod si aut loci necessitas, aut labor, aut ardor ætatis amplius poposcerit, in arbitrio prioris consistat, considerans in omnibus, ne subrepat satietas, vel ebrietas.*

^b Patet ex hoc loco varium fuisse illis Patribus et monachis utriusque sexus jejunandi modum: aliis strictiorem et austeriorem, aliis minus austerum, pro impari, inquit, corporum statu, vel ætate, vel sexu; alios enim integris hebdomadibus jejunia protelasse, id est, integras hebdomadas jejunasse; alios triduana, aut biduana servasse; alios integram Quadragesimam absque cibo et potu jejunasse; denique alios solis leguminibus aut oleribus; alios modico pane, eoque sicco, id est, absque obsonio (cujusmodi victum alias (*Lib. IV, c. 21*) ξηροπαξιαν, id est, siccorum esum vocari diximus) contentos fuisse. De quibus videndus Epiphanius in fine libri contra Hereses, et Palladius in Lausiaca, Sozomenus lib. VI cap. 28 et sequent. Nec non et Vitæ Patrum præclaris notis et observationibus R. P. Heriberti Rosweydi e Societate Jesu theologi nuper illustratæ, ubi innumera ejusmodi referuntur exempla. Huc spectat quod de monachis Alexandrinis scribit Philo Judæus (*Lib. de vita contempl.*), et ex eo Eusebius Cæsariensis (*Lib. II Histor. c. 16*) his verbis: *Cibum aut potionem nemo illorum ante solis occasum capit. Quidam porro, quorum animis ardentius scientiæ desiderium insidet, vix semel toto triduo cibi recordantur. Nonnulli illecebris sapientiæ (quæ salubria virtutis præcepta tam affatim et copiose suppeditat (quodammodo invitati sic oblectantur, indeque tales capiunt de-*

uniformis regula custodiri, quia nec robur unum cunctis corporibus inest, nec, sicut cæteræ virtutes, animi solius rigore parantur. Et idcirco quia non in sola fortitudine mentis consistunt, cum corporis eum possibilitate participant, talem super his definitionem traditam nobis accepimus, ^b diversum esse refectionis quidem tempus ac modum et qualitatem, pro impari scilicet corporum statu, vel ætate ac sexu: unam tamen esse omnibus pro mentis continentia et animi virtute castigationis regulam. Neque enim cunctis possibile est hebdomadibus protelare jejunia, sed ne triduana quidem, vel biduana, inedia refectionem cibi differre. A multis quippe ægritudine et maxime senio jam defessis, ne usque ad occasum quidem solis jejunium sine afflictione toleratur. ^c Non omnibus infusorum leguminum esus convenit ener-

licias, ut duplo plus temporis inediã facile sustineant, et vix tantum, sex diebus expletis, alimentum necessarium degustent. Hæc illi. Quibus accedit D. Augustinus (Lib. I de Mor. Eccl. cap. 31) de Cœnobitis sui temporis hæc scribens: Jejunia etiam prorsus incredibilia multos exercere didici, non quotidie semel sub noctem reficiendo corpus, quod est usquequaque usitatissimum, sed continuum triduum, vel amplius sæpissime, sine cibo ac potu ducere.

^c Legumen dicitur quidquid e terræ satis in siliquis nascitur. Varro lib. I de Re rustica: *Legumina, inquit, evelluntur e terra, non subsecantur, ut fruges; quæ quod ita legantur, legumina dicta sunt. Isidorus Etymol. lib. XVII cap. 4: Legumina a legendo dicta, veteres enim meliora quæque legebant; sive quod manu legantur, neque sectionem requirant. Leguminum plurima sunt genera, ex quibus faba, lens, pisa, faselum, cicer, lupinum, gratiora in usu hominum videntur. Infusa autem legumina dicuntur, aqua dumtaxat madefacta aut diluta. Sic sæpe in Vitæ Patrum, infundere panes, pro macerare, aut madefacere; lib. III num. 4: *Infundebat panem in aquam dicens: Dum hic panis infunditur, etc.; lib. V libello 4: Infudit panem, et sedit ut manducaret. Porro leguminibus, ut et oleribus, monachos communiter uti solere narrat etiam D. Hieronymus in epist. 22: Vivitur, inquit, pane, leguminibus et oleribus, quæ sale solo condiuntur. Et in Hilarionis Vita: A vicesimo primo anno usque ad vicesimum septimum, tribus annis dimidium lentis sextarium madefactum aqua frigida comedit, et aliis tribus panem aridum cum sale et aqua. Porro a vicesimo septimo usque ad tricesimum, herbis agrestibus et virgultorum quorundam radicibus crudis sustentatus est. Hæc Hieronymus. De lenticula etiam, quæ inter legumina censetur, nec non lapsanio, id est, olere agresti monachis Ægyptiis familiari cibo superius habita est mentio (*Lib. IV c. 20 et ult.*). D. etiam Benedictus tertium de leguminibus pulmentarium fratribus concedit (*Cap. 39 Reg.*). At præter hæc seria, occurrit mihi lepidum responsum cujusdam monachi, qui rogatus quid hodie comedisset? respondit, olera cum pisis; quid heri? pisa cum oleribus; quid nudius tertius? pisa et olera. Denique quid nudius quartus? olera et pisa. Sic ille quotidianum aut frequens admodum monachorum obsonium facere indicans (*Vide aliud exemplum apud Cæsarium, lib. IV cap. 79; Basil. lib. de sancta Virg.; Hieronym. epist. 10 ad Furiam*). Cæterum esus leguminum qua ratione hic dicatur enervatus, haud satis expedito, nisi metonymice, quia corpus et vires enervat, atque debilitat potius quam confirmat: vel comparatione aliorum ciborum fortiorum, seu qui magis nutriunt et**

vatus, nec cunctis pororum olerum habilis est par-
cimoniam, nec universis ^a sicci panis refectio castigata

A conceditur. Alius quantitate librarum duarum satu-
ritatem non sentit; ^b alius libræ unius, sive unciarum

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

corpus roborant, puta carniū et piscium. Nam legumina alioquin natura sua calida et flatuosa esse testatur Basilius, et Hieronymus, cujus hæc est sententia de leguminum et oleorum esu et differentia: *In ipsis cibus calida quæque devita. Non solum de carnibus loquor, super quibus Vas electionis profert sententiam: Bonum est non manducare carnem, et non bibere vinum. Sed etiam in ipsis leguminibus infantia quæque et gravia declinanda sunt; nihilque ita scias conducere Christianis adolescentibus, ut esum olerum. Unde et in alio loco: Qui infirmus est, ait, olera manducet; ardorque corporum frigidioribus epulister temperandus est. Rursus alio loco (Lib. II contra Jovinian.): Olerum, inquit, pomorum ac leguminum, et facilius apparatus est, et arte impendiisque coquorum non indiget, et sine cura sustentat corpus, moderateque sumptus leviori digestionem concoquitur.*

^a Id est, tenuis, et parca, et certæ mensuræ legibus astricta, quam excedere non liceret. Macrobius lib. II Saturnal. cap. 1: *At cum heroes, inquit, castigatis dapibus assidunt. Tertullianus lib. de Jejunio: Nunc si temere rationem castigati adeo victus, etc., ubi perperam in quibusdam legitur: castigati a Deo victus. D. Hieronymus lib. II contra Jovinianum: Qui ægrotat, non aliter recipit sanitatem, nisi tenui cibo et castigato victu, quæ λεπτή διαίτα dicitur. Cassianus rursus ib. I cap. ult., secundum quorumdam lectionem, castigatum modum dixit pro justo et convenienti. Porro illa sicci panis refectio Græce ξηροφαγία dicebatur, ut superius annotavimus, id est, siccorum esus, puta solius panis cum sale, absque alio obsonio: non tamen exclusa aqua, qua dupliciter utebantur, tum ad infundendum aut superfundendum panem, tum ad bibendum. Unde apud Palladium in Vita Pauli legitur Antonius apposuisse mensuræ quatuor paxamidia, id est, panes, et sibi unum madefecisse; erant enim sicci, inquit.*

^b Difficultas non parva hinc oritur de libra panis, quot uncias habuerit apud illos Patres. Videtur enim hic Auctor innuere libram unam tantum fuisse sex unciarum. *Libræ unius, inquit, sive unciarum sex, quasi idem sit libra una, et uncia sex. Ad cujus explicationem aliquid dicendum de libra, et cujusmodi libra intelligitur tum apud Cassianum (Cap. 39 Regule), tum apud D. Benedictum in Regula. Qui de mensuris et ponderibus scripserunt, libram duplicem distinguunt, mensuralem, et ponderalem; et Romanos utraque usos fuisse Galenus asserit, teste Georgio Agricola (Galen. lib. I de Composit. medicam.; Geor. Agr. lib. de Ponder. et mensur.). Erat siquidem libra apud Romanos genus mensuræ lineis quibusdam intersectum, quibus dividebatur in duodecim partes æquales, quas uncias vocabant. Hanc autem mensuram ad differentiam ponderis, libram mensuralem dixerunt, vel libram mensuram; alteram autem, qua res appenduntur, hoc est, pondus ipsum, libram ponderalem, vel libram pondo: cujus itidem partes uncia vocantur. Unde consequens est duplices esse uncias, nempe mensurales, et ponderales. Nam mensurales partes sunt libræ mensuralis, sicut ponderales partes sunt libræ ponderalis: et hæc est differentia inter mensurales, et ponderales uncias, et libras, quod ponderales nobis ob oculos ponunt gravitatem corporum; mensurales, molem, sive magnitudinem, aut capacitatem, ut docet idem Galenus. Manifestum autem est libram ponderalem, et consequenter etiam uncias ponderales intelligi, cum de libra panis agitur. Quæritur enim de pondere seu gravitate hujus libræ. Proinde aliter apud D. Benedictum (Cap. 39 et 40) accipitur mensura ciborum, aliter mensura potus. Nam mensura ciborum, quantum ad panem attinet, accipitur pro mensura ponderali, hoc est, pro pane unius*

libræ, seu pondo: mensura autem potus quæ hemina dicitur, non pro pondere ipsius potus, seu pro potu tanti poderis, sed pro mensura mensurali, vel mensurante, seu vase continente, et metiente ipsum potum, vel pro potu contento in vase, qui dici potest mensura mensurata. Itaque mensura potus non ex gravitate, aut pondere, sed ex capacitate vasis spectatur, ut satis notum est.

Porro libram ponderalem rursus duplicem statuunt: alteram sedecim unciarum, quam mercatoriam, sive zygotaticam, Galli regiam, aut Parisinam nuncupant, qua mercatores, institoresque quicumque merces appensas venundant, utuntur; alteram Romanam, duodecim dumtaxat unciarum, quæ Romanis olim usitata, et scriptoribus est nominatissima (*Budæus lib. II de Asse; Junius nomenclat.*). Ita S. Epiphanius, qui de mensuris et ponderibus librum scripsit: *Libra, inquit, est duodecim unciarum. Isidorus etymol. lib. XVI cap. 24: Uncia dicta, quod universitatem minorum ponderum sua unitate vinciat, id est, complectatur. Constat autem dragmis octo, id est scrupulis 23. Quod proinde legitimum pondus habetur, quia numerus scrupulorum ejus horas diei noctisque metitur, vel quia libram efficit duodecies computatus duodecim uncias perficitur; et inde habetur perfecti ponderis genus, quia tot constat uncias, quot mensibus annus. Dicta autem libra, quot sit libera, et cuncta inter se pondera prædicta concludat. Sic ille His præmissis, ut ad scopum nostrum veniamus, quod ad Cassianum attinet, non aliam existimo apud ipsum intelligi oportere, quam veterem illam, et apud omnes usitatam, et cognitam libram, duodecim scilicet unciarum. Id enim ipse satis indicat Collat. 2 cap. 19, ubi abbas Moyses approbat et commendat mensuram panis in duobus paximaciis constitutam, quos parvulos panes vocat, et vix libræ unius pondus habuisse affirmat. At si duo panes simul juncti non habuissent pondus duodecim unciarum aut circiter; certe non fuisset C modus ille æquissimus, ut vocat, sive mensura satis justa, quæ omnibus passim sufficere posset absque ullo obsonio. Unde nonnulli e contrario ex eo loco colligunt singula paximacia fuisse unius libræ, sive 12 unciarum: quod tamen ibidem refutabimus. Sed clarius id ipsum confirmat Palladius historiæ Lausiacæ cap. 28, ubi de Paulo Simplice agit: *Fert, inquit, Antonius, et imponit mensuræ quatuor paxamidia (sic ipse vocat, quæ alii paximacia) sex unciarum, et sibi quidem unum madefecit, etc. Sex, inquit, unciarum: quod utique de singulis paxamidibus, sive paximaciis intelligendum. Quis enim dixerit quatuor paxamidia simul et junctim fuisse tantum sex unciarum? Quatuor ergo paxamidia viginti quatuor uncias, hoc est, duas libras panis pendebant: unde sequitur unamquamque libram duodecim uncias constituisse. Sed quid ad præsentem Cassiani locum dicemus, ubi videtur libram, et sex uncias confundere, aut pro eodem accipere? Equidem fateor primo intuitu ita videri, et quemlibet lectorem satis attentum in transcurso ita judicaturum. At cum ex dictis satis constet de diversa Auctoris sententia, ratio postulat ut ejus verba, quoad ejus fieri potest, commode et consentaneè interpretemur. Sic igitur sentio, vocabam sive hoc loco non esse expositivam, sed potius adversativam, ut dialectici loquuntur, et positam pro immo vel subaudiendum etiam aut quid simile; ut sit sensus: quosdam contentos esse libra panis: immo etiam dimidia, seu quod idem est, sex uncias. Qui quidem sensus et verus et planus est, dictisque consentaneus. Sic enim de Antonio superius audivimus, ipsum unico paxamidio, id est selibra panis sex unciarum contentum fuisse. Et in vita Pauli primi eremitæ narrat D. Hieronymus corvum in adventu**

sex edulio prægravatur; attamen unus in omnibus. A. his continentie finis est; ne quia iuxta mœxaram nec

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

Antonii panem integrum (utpote unius libræ) attulisse. Quo viso: *Eia*, inquit Paulus, Dominus nobis prandium misit, vere pius, vere misericors: sexaginta jam anni sunt, quod accipio dimidii semper panis fragmentum: verum ad adventum tuum militibus suis Christus duplicavit annonam. Et in Vita Hilarionis: A tricesimo primo, inquit idem Hieronymus, usque ad tricesimum quintum (ætatis annum) sex uncias hordeicii panis, et coctum modice olus absque oleo in cibo habuit. Dorotheo item abbati in Ægypto uncie panis sex, et olusculorum fasciculus, relectio erant, teste Sozomeno (Lib. VI, c. 29). Plura exempla in Vita Patrum videre est. Cæterum qui hanc nostram expositionem improbarit, alterum e duobus fateatur necesse est, aut vitiatum esse hunc locum, quem tamen in omnibus exemplaribus tam mss. quam excussis constantem invenio; aut certe duplicem apud illos monachos fuisse libram panis, alteram sex, alteram duodecim unciarum: quod sine ullo antiquitatis suffragio quis admittat?

Nunc ad D: Benedictum ut accedamus (cujus etiam gratia et respectu hæc disputatio suscepta est), ejus institutio de hæc panis mensura quotidiana fratribus impartienda sic habet: *Panis libra una propensa sufficiat in die, sive una sit relectio, sive prandii et cœnæ: Quod si cœnaturi sunt, de eadem libra tertia pars a Cellario reservetur reddenda cœnaturis. Quod si labor forte factus fuerit major, in arbitrio et potestate abbatis erit (si expediat) aliquid augere, remota præ omnibus crapula, etc. (Cap. 39 Regulæ);* ubi duo spectari possunt: primo certæ mensuræ quantitas definita, et taxata, nempe *libra una propensa*, id est appensa, ponderata, pensata, ut Smaragdus exponit. Ego vero propensam intelligo propendentem ac profusam, id est largam et copiosam, non parcam, aut diminutam; juxta illud Lucæ VI: *Mensuram bonam, et confertam, et coagitatam, et supereffluentem dabunt in sinum vestrum: Et apud Plautum propensa munera*, id est magna. Secundo, facultas eam augendi (si expediat) abbatibus concessa. Quoad primum, notandum de hac libra panis a D. Benedicto præscripta varias esse opiniones, eamque apud varios varii esse, et fuisse ponderis. Turrecrematus Regulæ commentator ita censet: *Pondus hujus libræ panis majus esse credimus, quam sit pondus libræ Florentinæ, quæ tantum duodecim uncias dicitur continere: quia ista non sufficeret duabus refectionibus. Præterea ista divisio libræ panis, honestius ac utilius divideretur in plures panes, ut tertia pars in pane integro possit reservari fratri pro cœna.* Sic ipse Smaragdus abbas ibidem citat quemdam monachorum magistrum, quem non nominat, ita dicentem: *Medius panis pensans libram singulis fratribus in die sufficiat, secundum formam divinæ dispensationis, cum medium panis cœlestis corvus Paulo servo Dei quotidie vescendum paraverit. Quando ergo ad sextam horam tempore æstivo, vel aliis temporibus reficiunt, tertia quadra ipsius Domini panis a Cellario per omnium annonas (id est, portiones, sive præbendas) in cellario subtracta, sero (id est vespere) ante illos crudum pulmentarium inferendum mensis ponatur (id est, lactucæ vel herbulæ hortenses aceto et oleo perfusæ). Quod autem dicit, panis libra una propensa, ante pensata, vel librata intelligitur.* Hæc apud Smaragdum. Ubi cum dicitur, *medius panis pensans libram*, satis quoad libram convenit cum Regula, sed quoad medium panem, quem dicit pensare libram, quasi integer panis debeat pensare duas libras, non satis apposite alludere videtur exemplo Pauli eremitæ, cui non est verisimile dimidium panem unius libræ quotidie fuisse allatum, sed medium panis, id est dimidiam libram, ut superius exposuimus, et in adventu Antonii duplicatam fuisse annonam, id est panem integrum unius libræ suppeditatum, de cujus divisione humiliter inter se contendebant, donec ap-

prehensio e regione pane, dum ad se quisque nititur, pars cuique sua remaneret in manibus (Hieron. Ibid.). Quis enim credat duos Anachoretas abstinentissimos et senio confectos duas libras panis una cœnula consumpsisse, et ita trahendo invicem æqualiter, aut fere, divisisse? Sed aliorum etiam sententias audiamus. Cassinenses in sua declaratione ad illa verba Regulæ: *Panis libra una (Cap. 39): Cum pondus libræ*, inquirunt: *(ut habuimus a monasterio nostro Cassinensi), sit unciarum triginta trium, et semis, ut viz tantum panis unus frater die una manducare possit: volumus consuetudinem nostram servari, ut scilicet apponatur panis, quantum satis est. Sic illi libram panis triginta tribus uncias et semuncia constituunt.* Et hoc quidem pondus, ut vere Benedictinum, sive a D. Benedicto præscriptum et a monasterio Cassinensi acceptum complura monasteria ordinis Benedictini in Gallia retinuisse Jacobus Brolius S. Germani de Pratis monachus in supplemento Antiquitat. Parisiens. annotavit. Leo Ostiensis in chronico Cassinensi lib. primo cap. 14 refert Carolum Magnum imperat. sub anno Domini 774 litteras dedisse ad Theodemarum abbatem Cassinensem, *ut aliquot sibi de monasterio S. Benedicti dirigeret fratres, qui regularem disciplinam in Gallias partibus extinctam renovarent. Quod et fecit, mittens ei etiam Regulam, et hymnos, qui tunc ex traditione Regulæ in hoc monasterio canebantur. Pondus quoque libræ panis et mensuram, sed et calicis mensuram quam in mixto servitores accipere debent, et omnem consuetudinem quæ tunc in hoc loco servabatur, scriptam transmisit.* Hæc Leo Ostiensis loco prænotato (In margine annotatur: *Pondus panis S. Benedicti fuisse 4 librarum*). Litteræ autem Theodemari abbatis, quibus petitioni Caroli Magni per omnia satisfacerebat, ad calcem illius Chronici appositæ, hos inter alia continent: *Dirigimus quoque pondus quatuor librarum, ad cuius æqualitatem ponderis panis fieri debeat, qui in quaternos quadros singularum librarum, juxta sacrum textum Regulæ, possit dividi; quando pondus, sicut ab ipso Patre est institutum, in hoc est loco repertum.* Hæc ibi, et alia quæ sequuntur de mensura potus alibi referenda. His accedit additio prima ad Capitularia regum cap. 57, ubi statuitur, *ut libra panis, quæ monachis datur, triginta solidis per denarios ponderetur; antequam coquatur.* Quod sic intelligo, ut libra panis, nempe quotidiana portio monachorum triginta solidis, id est assibus, Turonensibus saltem, si non Parisiensibus, sive trecentis sexaginta denariis pendere, hoc est, valere debeat: unde ejus magnitudo, et pondus æstimari possit (Vide Budæum l. V Theol.). Hæc et alia, credo, spectavit Andreas Querætanus in notis ad vitam S. Odonis abbatis Cluniacensis, ubi dicitur, *Sustentabatur media panis libra.* Duplex, inquit, est libra: Romana XII unciarum, et mercatoria XVI, sed his multo major Benedictina, sive Monachica, cuius media contentum Odonem prodit ejus vitæ scriptor: *Nam Benedictus cap. 39 Regulæ præscribens mensuram ciborum monachis suis, ait: Panis libra una propensa sufficiat in die, etc.* Hanc multa Galliarum monasteria sub ipso patre Benedicto militantiâ retinuisse constat. Sic ille. Sed hæcenus satis de libra panis apud Benedictinos, ejusque vario intellectu; vario item pondere, ac mensura apud diversos ex variis Scriptoribus dictum videtur: ubi se quisque in suo sensu abundare satis ostendit: nec tamen quæ fuerit mens legislatoris, certo potuit definire et explicare. Nunc quod ad alteram partem Constitutionis D. Benedicti attinet, in primis audiendæ Venerabilis ille Petrus Cluniacensis, qui Cisterciensium monachorum graves et acerbæ objectiones adversus Cluniacenses, quasi Regulæ prævaricatores et voti transgressores, acriter et magno spiritu refutans docet in his, et similibus Regulæ institutis, non tam verba ipsa,

pacitatis suæ saturitatis oneretur ingluvie. Non enim A guata, noxium vitiorum fomitem igneumque succendit. qualitas sola, sed etiam quantitas escarum, aciem cordis obtundit, ac mente cum carne pariter impin-

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

quam mentem pii patris et legislatoris Benedicti attendendam, et ex iudicio et sententia prælatorum pie interpretandam (Epist. 28, lib. III). Ex cuius longa nimis et proluxa disputatione hæc quæ ad rem nostram et loci de quo agimus elucidationem præcipue spectant, visum est decerpere, et hic ascribere, quibus eos, quoad mensuram panis, et potus male ab ipsis intellectam, ita redarguit simul, et solerter instruit: Si enim propensa libra panis in die monacho non suffecerit; si vel modicum supra libram, vel pro libra aliud sumpserit: nisi integram tertiam partem ad opus cænæ sibi reddendam, cellerario, non alteri reddiderit: si plus, vel minus de libra in prima refectioe comederit, quam ut tertia pars ad servandum residua sit, id est, ut nec plus tertia parte, nec minus comedenti supersit: num ideo condemnatur, e paradiso excludimur, ut perjuri, et filii perditionis in infernum retrudimur? Quid autem de illis dicetis, qui extra equitant, et necessitate monasterii per diversa eunt: multo tempore a monasterio absunt? Numquid semper panem suum trutinare poterunt? Numquid semper, et ubique cellerarium monasterii secum habere valebunt, qui quando bis comederint, tertiam partem libræ suæ ad cænâ illam recepturi, nec de alio pane comessuri commendare valeant? Et infra: Non ita, non ita sensit sanctus, qui spiritu omnium justorum plenus fuisse dicitur: non ita sensit: sed audite quid senserit. Intellectum ejus verba sequentia demonstrant. Quod si labor, inquit, forte major factus fuerit, in arbitrio, et potestate abbatis erit (si expediât) aliquid augere, remota præ omnibus crapula: ut numquam subrepat monacho indigeries; quia nihil sic contrarium est omni Christiano, quomodo crapula, sicut ait Dominus noster: Videte, ne graventur corda vestra in crapula (Luc. XXI). Hæc dicens, quid aliud quam necessitatem retinuit, vitium amputavit; atque in arbitrio abbatis cuncta hujusmodi esse censuit? Sed et omnia verba ejus de mensura potus tractantis, nonne huic nostræ intelligentiæ astipulantur? Quæ brevitatis gratia libenter intermitteremus; sed quia his maxime ejus intentio, atque discretio cognosci potest, oportet ut ea ponamus (Cap. 39 Reg.). Unusquisque, ait, propriam donum habet ex Deo, alius sic, alius vero sic (I Corinth. VII). Et ideo cum aliqua scrupulositate a nobis mensura victus aliorum constituitur, etc. Donorum diversitates diversis a Deo donari dicit, et ideo cum scrupulositate mensuram victus aliorum constituit; constituendo tamen nihil præcipit: sed eam mensuram, quam ponit, posse sufficere fratribus credit; si labor, aut ardor, aut quælibet necessitas amplius poposcerit, in arbitrio Prioris constituit; superflua, et vitiosa tantum more suo resecans, et idcirco satietatem, aut ebrietatem cavere in omnibus admonens. Sic ipse: ac demum post pauca ita concludit: Hoc Sanctus ille intellexit, hoc scripsit: hac de causa nihil aliud diffinire, nihil præcipere voluit: sed pro qualitate locorum, temporum, morum, infirmitatum, et diversorum accidentium cibos, potus, vestes, et ad extremum universa tam corporibus, quam animabus necessaria, subditis a Patribus dari sancivit; animarum saluti tantummodo intentus, et eam sive dando, sive subtrahendo, sive parcendo, sive corripiendo procurare sollicitus (Cap. 40 Reg.). Hoc ostendit omnibus fere in locis Regulæ suæ: hoc specialiter dicit in capitulo superius dicto, quo tractat: Si omnes debent æqualiter necessaria accipere? Sicut, inquit, scriptum est, dividebatur singulis, prout cuique opus erat (Act. IV). Ubi non dicimus, ut personarum, quod absit, acceptio sit: sed infirmitatum consideratio. Ubi qui minus indiget, agat Deo gratias, et non contristetur. Qui vero plus indiget, humilietur pro infirmitate, non extollatur pro misericordia: et ita omnia membra erunt in pace. Huic rationi regula cha-

ritatis, quæ ad universa se extendit, et omnia sua rectitudine recta facit, attestatur, uti B. Augustinus in libro de Moribus Ecclesiæ catholicæ contra Manichæos scribens dicit: Continent se igitur ii qui possunt (qui tamen sunt innumerabiles) et a carnibus, et a vino, duas ob causas, vel propter fratrum imbecillitatem, vel propter libertatem suam (Spectat locum Apostoli ad Rom. XIV de vitando scandalo infirmorum). Charitas præcipue custoditur; charitati victus, charitati sermo, charitati habitus, charitati vultus aptatur: coitur in unam, conspiraturque charitatem: hanc violare, tamquam Deum, nefas ducitur. Sciunt hanc commendatam esse a Christo, et apostolis, ut si hæc una desit, inania sint omnia: si hæc adsit, plena sint omnia (Cap. 34 Reg.). Hactenus Petrus Venerabilis, et ab ipso citatus D. Augustinus. In quibus recitandis tametsi proluxum, non tamen lectoribus religiosis molestum me fuisse confido, cum nihil instituto nostro accommodatius, nihil expressius, nihil efficacius, et accuratius afferri potuisse videatur; ut plane religio mihi fuerit vel iota, vel apicem unum præterire. Libet tamen et alterum ejusdem sententiæ assertorem accersere, Joannem Bertelium abbatem Luxemburgensem, eumque super Regula D. Benedicti, modo serium, modo facetum dialogistam. Ejus verba sunt ad illum locum Regulæ spectantia: Quod autem dicit (D. Benedictus) de panis libra unicuique religioso danda, et quod reliquæ servandæ sunt pro cænaturis a cellerario, nescio num ita juste intellexerit Benedictus, quemadmodum sonare videntur verba Regulæ: Nam sic viro Dei, Christi pauperes non fuissent curæ: et possent merito, ac juste objici, quod debeat illis dari, quicquid a religiosis in mensa relinquatur (non tamen per manus illorum, ut quidam putant et volunt); sed hunc locum puto ita intelligere Benedictum: Servetur pars panis pro cænaturis, et talis, quæ respectu prandii non excedat in cæna sæpe dictam libram: nam in præcedentibus et sequentibus capitulis nihil aliud clamitat, quam ut pauperum et hospitem cura habeatur. Hæc ille subtiliter magis, quam eleganter (Dialog. 18). Ex quibus omnibus, ut huic disputationi finem imponam, breviter colligo tres rationes, sive causas rationabiles, et justas, quæ tum sanctissimum patrem Benedictum, tum ejus successores ejusdem ordinis patres, et præsules, et ipsas congregationes movere potuerint, ac merito debuerint, ut tam largam, ut affluentem portionem, ac mensuram panis quotidianam, puta duarum, trium, aut quatuor librarum, fratribus imperiendam, ac distribuendam judicarent. Prima ratio quam tangit D. Benedictus, ex consideratione laborum, et operum, quibus monachi insudarent: Si labor, inquit (Ubi supra), factus fuerit major, in arbitrio et potestate abbatis erit (si expediât) aliquid augere, etc., quod intelligendum, ait Turrecrematus, non tantum de labore in agris, et in operibus manuum (quibus nimirum tempore D. Benedicti et multis posthac temporibus vacabant monachi ob inopiam et victus necessitatem), sed etiam de labore in officiis divinis, sicut est in diebus solemnibus, in quibus solemnus dicendo officium monachi consueverunt multo amplius laborare. Sic ipse. Et Bertelius item ubi supra: Majorem, inquit, laborem vocat, quo ita defatigantur corpora, ut inde imbecillitas ad spiritualium perseverantiam sequatur; et quem, pro qualitate conditionis et status, discreti rerum administratores considerant esse præter solitum. Secunda ratio, in subsidium et subventionem pauperum: nempe ut ex reliquiis mensæ fratrum plures alantur, et reficiantur pauperes, et ampliores eleemosynæ fiant, cum quidquid a religiosis in mensa relinquatur, pauperibus erogandum sit, ut superius ex eodem Bertelio audivimus. Quam quidam eleemosynarum largitionem hospitali-

CAPUT VI.

Quod non solo vino mens inebriatur.

^a Quibuslibet escis reffectus venter seminaria luxuriæ parit, nec prævalet mens discretionum gubernacula moderari, ^b ciborum pondere præfocata. Non enim sola crapula vini mentem inebriare consuevit, verum etiam cunctarum escarum nimietas vacillantem eam ac nutabundam reddit: omnique integritatis ac puritatis contemplatione dispoliat. Sodomitis causa

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

tati alfinem huic ordini velut essentialem DD. Lovanienses censuerunt (*In respons. ad Quæst. Aquicincten.*). Tertia ratio, ad augendum meritum monachorum, qui se ab eis quæ sibi apponuntur sponte abstinent propter Deum et animæ salutem, parciores, quam quæ sibi suppetit, mensura contenti, scientes cum Apostolo (*Philip. 1v*) *satiari et esurire, abundare et penuriam pati.* Quæ fuit insignis doctrina S. Pachomii abbatis, qui, ut alias dictum est, *monasterium quoddam sibi subjectum ingressus, cum vidisset in culina nihil coctum fratribus apparari, graviter succensuit, coquo licet excusante, quod fratres nihil coctum sibi appositum comederent. An ignoratis, inquit, quod gloriosum sit semper, abstinere præsentibus? Nam si quis ab ea re quæ in ejus est potestate, divina consideratione se continet, magnum consequitur a Deo præmium. Ab ea vero re cujus utendi licentiam non habet, quadam noscitur necessitate cohiberi: et ideo propter abstinentiam coactam atque inutilem, frustra videtur exspectare mercedem. Denique cum plures escæ appositæ fuerint, si fratres parcius his utuntur propter Deum, tunc apud Deum sibi maximam spem reponunt. De cibis autem quos non vident, nec eis ad percipiendum facultas ulla tribuitur: quomodo pro parcimonia præmium conceditur? Sic in Vita S. Pachomii. At de his satis.*

^a D. Hieronymus epist. 10: *Nonnulli, inquit, vitam pudicam appetentium in medio itinere corruunt, dum solam abstinentiam carniū curant, et leguminibus onerant stomachum, quæ moderate parceque sumpta innoxia sunt. Et lib. 11 in Jovinianum: Etiam ex vilissimis cibis vitanda satietas est: nihil enim ita obruit animum, ut plenus venter, et exæstuans, et huc illucque se vertens, et in ructus vel crepitus ventorum efflatione respirans.*

^b Hinc D. Chrysostomus (*Hom. 44 in Joan.*): *Nihil gula perniciosius; obtusum et crassum ingenium facit, carnalem cæcat intellectum, nec sinit ut quidquam perspiciat. Et alibi eleganter: Sicut navis oneraria quæ supra suam magnitudinem vehenda cepit, oneris magnitudine gravata submergitur; ita corporis nostræ natura, si plures accepit cibos, quam ferre possit, ingestorum gravitatem non ferens, in perditionis pelagus demergitur, et nautas, et gubernatores, et ipsum onus cum hominibus perdit (*In homil. con. luxur.*).*

^c Vulgata Versio habet (*Ezech. xvi*): *Ecce hæc fuit iniquitas Sodomæ sororis tuæ, superbia, saturitas panis, et abundantia, et otium ipsius et filiarum ejus; et manum egeno et pauperi non porrigebat. Ubi notandum quatuor aut quinque vitia tribui Sodomæ, ut causas excidii et subversionis ipsius, quæ tamen cum peccatis Judæorum collata, multo minora et leviora censentur; nempe superbiam, gulam, quam propheta vocat panis saturitatem; divitiarum abundantiam, hoc est avaritiam; et vacationem a bonis operibus, quam vocat otium; et immisericordiam in pauperes et egenos; ex quibus vitiis duo tantum hic expressit auctor suo instituto accommodata.*

^d Id est, qui licet validi, et valentes, carnibus tamen et vino non se temperant: quin potius immoderate et voluptuose iis abutuntur. De carniū et vini usu, præsertim immoderato, adolescentibus

A subversionis atque luxuriæ, non vini crapula, sed saturitas exstitit panis. Audi Dominum per prophetam Hierusalem increpantem (*Ezech. xvi*): *Quid enim peccavit soror tua Sodoma, nisi quia panem suum in saturitate et abundantia comedebat? Et quia per saturitatem panis inextinguibili carnis fuerant ardore succensi, iudicio Dei coelitus sunt igne sulphureo concremati (*Gen. xix*). Quod si illos sola nimietas panis ad tam præruptum flagitiorum præcipitium vitio satietatis impegit, quid censendum est de his ^d qui*

et juvenibus vitando, multa præclare D. Hieronymus toto libro 11 contra Jovinianum, ubi hæc inter alia (*Cap. 6.*): *Fac esum carniū cunctis nationibus esse communem, et passim licere quod passim gignitur: quid ad nos, quorum conversatio in cælis est? qui super Pythagoram, et Empedoclem, et omnes sapientiæ sectatores, non ei debemur, cui nascimur, sed cui renascimur; qui repugnantem carnem, et ad libidinum incentiva rapientem inedia subjugamus? Esus carniū, et potus vini, ventrisque saturitas, seminarium libidinis est. Unde et Comicus: Sine Cerere, inquit, et Libero friget Venus. Et in epist. 22, ad Eustochium, ubi ex multis præmissis ita concludit: Si quid itaque in me potest esse consilii, in experto creditur, hoc primum moneo, hoc obtestor, ut sponsa Christi vinum fugiat pro veneno. Hæc adversus adolescentiam prima arma sunt dæmonum. Vinum et adolescentia duplex est incendium voluptatis: quid oleum flammæ adjicimus? quid ardenti corpusculo fomenta ignium ministramus? etc. Et alio in loco (*In cap. v epist. ad Galat.*) hoc idem consilium confirmat dicens: *Licet me quidam in eo libro quem de Servanda virginitate scripsi, reprehendendum putent, quod dixerim adolescentes ita vinum debere fugere ut venenum, non me sententiæ pœnitebit. Opus quippe ibi magis vini quam Dei a nobis creatura damnata est; et licentiam abstulimus juventuti, proprio ætatis calore ferventi, ne sub occasione parum bibendi, plus biberet, et periret. Rursus et alibi (*Epist. 10 ad Furiam*) in hanc sententiam sic loquitur: Non Ætnæ ignes, non Vulcania tellus, non Vesævus et Olympus tantis ardoribus æstuant, ut juveniles medullæ vino plene et dapibus inflummatæ. Hæc Hieronymus. Verum hujus loci occasione videtur hic de abstinentia a carnibus et vino, quatenus ad religiosos et monachos spectat; latius disserendum. In primis constat hujusmodi abstinentiam multis modis commendari, 1° ab auctoritate Scripturæ, 2° ab exemplo apostolorum, 3° ab exemplo veterum monachorum et anachoretarum, 4° ex regulis et institutis SS. Patrum, 5° ex decretis summorum pontificum. Postremo ab exemplis divinæ animadversionis in transgressores hujusmodi regularis abstinentiæ in veteri Testamento.**

I. Daniel ita de se loquitur: *In diebus illis ego Daniel hubebam trium hebdomadarum diebus. Panem desiderabilem non comedi; et caro, et vinum non introierunt in os meum (*Daniel. x*). In novo autem commendatur Joannes Baptista, qui locustis et silvestri melle, inquit Hieronymus (*L. 11 in Jovinian.*), vescitur, non carnibus (*Matt. 111*); habitatioque deserti, et incunabula monachorum talibus inchoantur alimentis. Et Augustinus (*Serm. 65, de Temp.*): *Joannes, ait, præcursor Domini, locustis in eremo et agresti melle nutritur, non animalium carnibus, non volucrum suavitatibus pascitur. Nec solum a carnibus, sed et pane et vino abstinuit. Unde et Salvator ait: Venit Joannes Baptista neque manducans panem, neque bibens vinum (*Luc. vii*). Et Apostolus ad Romanos scribens. Bonum est, inquit, non manducare carnem et non bibere vinum, neque in quo frater tuus scandalizatur, aut infirmatur (*Rom. xiv*). Ex quibus verbis colligit Baronius (*An. Christi 57*) peculiare fuisse in illa pri-**

vegeto corpore perceptionem carniū ac vini immo-
derata ubertate [Al. libertate] præsumunt, non quan-

tum expetit imbecillitas, sed quantum animi libido
suggererit usurpantes.

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

mitiva Ecclesia florentissima nec carnes manducare,
nec vinum bibere, ut quantumlibet fideles iis legitime
uti possent : tamen ut rem inusitatam admirati ple-
rique offenderentur; cuius quidem scandali habendam
esse rationem monet Apostolus.

II. Temperasse itidem a carne et vino apostolos
multa probant exempla. Ut enim id de Petro aposto-
lorum principe dicere possimus, facile persuadet
Gregorius Nazianzen. (*Orat. de Amore pauper.*), dum
scribit ipsum solis lupinis minuto asse comparatis
famem pellere consuevisse. De Jacobo fratre Domini
nec carnes umquam in cibum, nec vinum in potum
adhibuisse Hegesippus apud Eusebium affirmat
(*Lib. II Hist. c. 22*). De Matthæo hæc eadem Clemens
Alexandrinus his verbis : *Matthæus seminibus, baccis
et oleribus, absque carnibus utebatur*. B. Paulum etiam
abstemium fuisse tradunt interpretes. Act. XXI (*Baron.
an. 58*). S. etiam Timotheum a vino abstinere soli-
tum perspicuum est ex illis verbis Apostoli : *Noli
adhuc aquam bibere : sed utere modico vino propter
stomachum et frequentes tuas infirmitates* (I Tim. v).
Vide, inquit Hieronymus (*Epist. 22, ubi supra*), qui-
bus causis vini potio concedatur; ut ex hoc stomachi
dolor, et frequens medeatur infirmitas. Et ne nobis
forsitan de ægrotationibus blandimur, modicum præ-
cepit esse sumendum, medici potius consilio, quam
apostoli : licet et Apostolus sit medicus spiritualis, ne
Timotheus imbecillitate superatus Evangelii prædicandi
non posset implere discursus, etc.

III. His accedunt exempla veterum monachorum
et anachoretarum. Siquidem Eusebius ex Philone
refert primos Christianos, quos vocat Therapeutas,
id est, cultores, seu curatores, apud Alexandriam a
S. Marco evangelista institutos, ad vesperam tantum
cibum sumpsisse, et a carnibus et vino abstinuisse.
Quod idem testantur S. Epiphanius hæresi 29, quæ
est Nazaræorum, et S. Hieronymus in lib. de Vir.
Illustr. in Philone (*Bellar. lib. II de bon. Oper. cap. 5*).
D. etiam Athanasius fatetur monachos sui temporis
idem factitasse. Sic enim in Vita Antonii : *Sumebat
panem et sal, potumque aquæ perparvum. De carnibus
vero et vino tacere melius puto, quam quidquam dicere,
quoniam nec apud plurimos quidem monachorum
istiusmodi escæ in usu haberentur*. Quem imitatus D.
Hieronymus in illa epistola suam in eremo austeri-
tatem enarrans : *De cibis, inquit, et potu quibus tum
temporis victitabam, taceo, cum etiam languentes mo-
nachi aqua frigida utantur, et coctum aliquid accepisse
luxuria sit*. Et infra de cœnobitis Ægyptiis, eorum-
que moribus agens : *Vivitur, ait, pane, leguminibus
et oleribus quæ sale solo condiuntur : vinum tantum
senes accipiunt, etc.* Similia tradit D. Augustinus lib.
I de Moribus Ecclesiæ, cap. 31. Denique si quis legat
Vitas sanctorum, præsertim eremitarum, Antonii,
Hilarionis, Serapionis, aliorum, facile agnoscat per-
petuam ab esu carniū et potu vini abstinentiam ab
iis observatam.

IV. Nunc ut ad Regulas SS. Patrum veniamus, D
Regula S. Pachonii ab angelo dictata art. 22 ita
statuit : *Vinum et liquamen, absque loco ægrotantium,
nullus attingat* (*Vide ibidem scholion nostrum*). Quod
si liquamen etiam piscium illis vetitum, multo magis
carnes. S. Basilius in Constitutionibus monast. c. 26
satis aperte indicat carniū esum suis monachis or-
dinarie fuisse illicitum : licuisse tamen interdum
buccellam panis in jure carnis salitæ intingere, aut
pulmentum inde accipere. *Siquidem, inquit, minutis-
simum frustulum illud in tam magnam aquæ copiam
aut leguminum (si ita sors ferat) conjectum nequaquam
indicium cupiditatis est; sed severissima et vere dulcissi-
ma pietatis cultorum continentia*. Ita Basilius. Regula
monachorum apud S. Hieronymum (quæ tamen non
est Hieronymi, sed ex ejusdem sententiis ab aliquo

collecta) multa habet de abstinentia carniū mona-
chis præcipue sectanda (*Tom. IX*). At expressior et
solemnior et sanctiss. Patris nostri Benedicti con-
stitutio (*Cap. 12 et seq.*), qua carniū esum suis
cœnobitis, exceptis debilibus et infirmis, interdixit,
idque duobus in locis : primum cap. 36 Regulæ, ubi
ait : *Carniū esus infirmis omnino debilibusque pro
reparatione concedatur. At ubi meliorati fuerint, a
carnibus more solito omnes abstineant*. Rursus cap. 39
in hæc verba : *Carniū vero quadrupedum omnino
ab omnibus abstineatur comestio, præter omnino debiles
et ægrotos*. Ubi animadvertendum, ait Turrecrema-
tus (*Tract. 104 in Regul.*), quod licet S. Pater tan-
tum nominet carnes quadrupedum, prohibitio tamen
extenditur usque ad carnes etiam animalium bipedum,
scilicet volatiliū. Cum enim carnes volatiliū sint
dulciores, magis delicatæ, et pretiosiores; quando
minus delicatas vetuit, procul dubio magis delicatas
et pretiosiores prohibere credendus est. Mos enim
sanctorum est in minore comprehendere majus. Sic
ille. Smaragdus vero abbas in eundem locum Regu-
læ (*Cap. 39*) scribens, post illa verba Regulæ ita
subdit : *Hinc Aurelius ait : Carnes in cibo numquam
sumantur. Pulli vero, et alitia cuncta in congrega-
tione non ministrentur. Infirmis vero tantum provi-
deantur, et accipere liceat*. Hinc Fructuosus ait : *Car-
nem cuiquam monacho nec sumendi, nec gustandi est
concessa licentia : non quod creaturam Dei judicemus
indignam, sed quod carnis abstinentia utilis et apta
monachis aestimetur; servato tamen moderamine pieta-
tis erga ægrotorum necessitudines, vel longe proficis-
centium, qualiter ut et volatiliū esibus infirmi susten-
tentur, et longinquo itinere destinati, si aut a principe,
vel episcopo separantur (id est, evocantur, invitantur),
pro benedictione et obedientia degustare non metuant,
servantes apud se de reliquo continentiam consuetam.
Quod si quis monachus violaverit, et contra sanctionem
Regulæ usumque veterum [Al. veterem] vesci carnibus
præsumpserit, sex mensium spatio retrusioni et pœni-
tentia subiacebit*. Hæc ibi. Atque hanc Constitutionem,
licet truncatam, inter canones posuit Gratianus de
consecrat. dist. 5 (*Cap. Carnem*), quam integram hic
servavit ac retulit Smaragdus.

V. Porro notandum eandem constitutionem de
abstinentia carniū monachis præscripta, fuisse ap-
probata et confirmata ab Innocentio III pontifice,
extra de statu monach. c. Cum ad monasterium, ubi
multa de hac re statuit : 1° ut in refectorio nullus
omnino carne vescatur; 2° nec in quibusdam solemnita-
tibus (sicut aliquando fieri solebat) conventus creat
cum abbate (scilicet de refectorio) paucis ibi relictis, ut
extra refectorium edant carnes; cum illis diebus præ-
cipue regularis disciplina sit studiosius observanda; 3°
nec extra refectorium esum carniū sibi credant licere.
Debiles autem et infirmi, qui minutione (sanguinis) indi-
gent, vel aliqua medicina, non seorsim in cameris, sed
omnes in infirmitorio, quæ necessaria fuerint sibi tam
in carnibus quam in aliis, accipiant competenter; 4°
possit tamen abbas ex indulgentia interdum aliquos
fratrum, nunc hos, nunc illos advocare, ipsosque secum
in camera sua melius et plenius exhibere. Hæc ibi.
Verum illud quoque sciendum est, quod Benedictus
XII pontifex in sua constitutione Benedictina (*Cap.
26*), circa hanc carniū abstinentiam magna mo-
deratione usus esse, eamque valde mitigasse ac re-
laxasse videtur, ubi et Regulam D. Benedicti, et præ-
dictam constitutionem Innocentii III interpretans ita
statuit : *Quia ad salutis profectum tenditur, si mode-
rationis sobrietas et modestia observentur : volentes ea
quæ circa esum et abstinentiam carniū B. Benedicti
regularis institutio tradidit, et in constitutione piæ me-
morie Innocentii papæ, tertii, prædecess. nostri, sunt
statuta, firmiter observari, statuimus, et ordinamus,*

CAPUT VII.

Quod infirmitas carnis puritatem cordis nequeat impedire.

Infirmitas carnis ad puritatem cordis non offleat,

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

quod per totum annum feria quarta, et die sabbati, et a prima d. minica de Adventu usque ad diem Natalis Domini, et a dominica Septuagesimæ usque ad diem Paschæ omnes regulares ejusdem ordinis, seu religionis, ab esu carniū ubique abstineant, nisi necessitas infirmitatis non fictæ, per abbatem, vel alium prælatum proprium forte suadeat cum aliquo dispensandum, etc. Ex quibus colligitur 1º Benedictinos hoc tempore præter jejunia Ecclesiastica, non aliter obligari ad abstinentiam carniū, quam diebus et temporibus in hac constitutione Benedictina expressis et præscriptis: in quibus tamen interdum possit per abbates aut prælatos justa ex causa dispensari: quod etiam monuit Glossographus ad illud cap. Innocentii III, ita concludens: Sic ergo habes, inquit, quod abbas potest dispensare in Regula Monachali quantum ad esum carniū. 2º Colligitur hanc constitutionem Regulæ non habuisse, nec habere vim præcepti, nec obligare sub reatu mortali, etiam extra casum infirmitatis, et alios exceptos, nisi per contemptum violetur: quo casu locum habet pœna illa retrusionis sive incarcerationis canone illo præscripta (Cap. Carnem. supra). Ita docent D. Thomas, et post eum Card. Turrecrematus et alii (S. Thom. quodlib. I, art. 20; Turrecrem. ubi supra).

Verum adversus prædicta objici potest, et certe mirum est S. Hildegardem aliter sensisse et esum quidem quadrupedum a D. Benedicto vetitum existimasse, volatiliū non item. Sic enim illa verba Regulæ explicans, Carniū esus infirmis omnino debilibusque pro reparatione conceditur (Cap. 36 Regulæ). Carnes, inquit, tam quadrupedum, quam volatiliū intelligi volens, et nullas carnes, quas homines comedere solent, excipiens. At ubi meliorati fuerint, a carniū quadrupedum; quia sani illis, et succum earum comedere non solebant, sed infirmi. Sani vero carnes volatiliū, quoniam mundæ sunt, nec ardentem libidinem comedentibus inferunt, manducabant. Et rursus infra, Carniū quadrupedum omnino ab omnibus abstinenceatur comestio (Cap. 39). Ubi, inquit, de volatilibus reticet, quoniam comestionem illorum sanis non interdicit. Nam idem Pater, quia tempore suo monachorum conversatio rudis et adhuc fere insolita erat, esum carniū ipsis per omnia interdicerere devitabat. Unde ut esum volatiliū uterentur, eis permittebat. Hæc Hildegardis. Quibus tamen non obstantibus certum est diversam summorum pontificum, aliorumque SS. Patrum, et Regulæ interpretum sententiam, et auctoritatem debere præponderare, qui Regulam ac mentem D. Benedicti sic intellexerunt, ut esum carniū tam volatiliū quam quadrupedum simpliciter ab ipso prohibitum interpretentur: ut patet ex dictis: et usus ipse (qui optimus legum interpret esse solet) ac praxis monasteriorum hujus ordinis idem confirmat. Vide de his insignem notationem Jacobi du Breul, monachi S. Germani Parisien., ad lib. v Aimonii de Gestis Francorum cap. 10, ubi in utramque partem affert argumenta.

Tandem hic coronidis loco subjiciam paucula exempla quorundam monachorum qui ob contemptum et violationem regularis abstinentiæ tum a carniū, tum a vino, gravem animadversionis divinæ vindictam incurrerunt; ut his deterriti religiosius eam observemus. B. Odo primus abbas Cluniacensis duo revera terribilia Joanni discipulo suo, qui ejus vitam conscripsit, exempla retulit in hunc modum (Apud Surium tom. VI, 18 Novemb., lib. III Vitæ B. Odilonis cap. 2). Per hos dies, inquit, duo fratres admodum repentina extincti morte sunt, non tamen eodem vel lo-

A si hæc tantummodo, quæ fragilitas carnis, non quæ voluptas exigit, usurpentur. ^a Facilius vidimus victos, qui ^b ab escis corpulentioribus omnimodis temperarent, quas moderate usus pro necessitate

co, vel tempore. Alter eorum venit ad domum sororis suæ, aitque se mirum in modum esurire. Illico respondet soror magnam sibi piscium copiam suppetere: comederet quos, et quando vellet. Ille prope indignabundus, ait se fastidire pisces, quibus tot annis perpetuo usus esset, nec jam illis vesci se posse. Tum soror: En, inquit, in promptu nobis carnes sunt, ede quantum libet. Jussit ergo ille assari armum. Sed interim tamen moræ impatiens particulam ejus misit in prunas, et vino allato, avidè illam in os conjecit. Mox adest ultio cælestis. Particula petulanter sumpta hæret in gutture, nec glutiri potest, nec rejici: strangulat hominem, et cogit infelicem exspirare animam. Alter mane ad patris sui ædes veniens, rogat num quid habeant, quod possint ipsi edendum apponere. Illis dicentibus, nondum esse edendi tempus, respondet iratus: Hem! tota nocte equitavi, ut explerem quod jussus sum, et vos jejunare me cogitis? Afferte si quid habetis. Aiunt illi se habere pisces. At miser acrioribus etiam iracundiæ stimulis percitus, et fastu tumidus, huc illuc circumfert oculos, videtque gallinarum gregem ad pedes suos. Mox non sine furia quadam, arrepto baculo, unam ex eis, quæ ei arrideret, percussit, oreque rabido: Hæc mihi, inquit, modo piscis erit. Qui tunc illic aderant, non sine rubore aiunt ad eum: Fortassis licet tibi, Pater, vesci carniū? At ille: Volatilia, inquit, non sunt caro. Unam enim habent cum piscibus originem, parisque cum illis conditionis sunt; sicut habet quidam hymnus noster. Ad hæc ejus verba conticuerunt omnes. Deinde apposita est illi assa gallina, ex qua cum morsellum accepisset, eum nec trajicere in stomachum, nec expuere potuit, repente e medio sublatus. Sic ibi. Et hoc idem exemplum refert Petrus Cluniacensis lib. vi epist. 17, ubi ex professo probat carniū esum multiplici ratione Cluniacensibus inhibitum. Tertium exemplum, quod non ad carniū, sed ad vini abstinentiam spectat, quæ certis diebus in quibusdam monasteriis servatur, vide apud Petrum Damiani lib. vi epist. 32. At de his hactenus satis.

^a Victos, non viros; ut aliqui legunt, contrariam, aut plane diversam reddentes sententiam a mente auctoris alienam. Nihil enim aliud vult dicere, quam facilius a tentatione superari eos, qui a cibis, non opulentioribus, ut in editione etiam Plantiniana perperam legitur, sed corpulentioribus, ut recte emendavit Ciaconius, id est, majoris succi et nutrimenti, abstinent, quam qui in eorum usu debitum modum et mensuram observant, vel moderate cibis consuetis et concessis utuntur.

^b Aptius epitheton, quam opulentioribus, ut habent Dionysii et alii plerique codices. Nam et inferius aliis vocibus synonymis dicuntur esculentiores cibi. Cibos autem esculentiores seu corpulentiores escas vocant medici, qui plus habent alimenti, grati saporis, et melioris succi. De quibus schola Salernitana. Corpulentiores quidem, quia plus habent corporeæ substantiæ. Esculentiores, quia esui aptiores, et palato gratiores, aut stomacho. Unde Tertullianus de cibariis loquens, gratiora et esculentiora conjungit (Lib. de Jejunio c. 5). Et D. Hieronymus in epistola ad Eustochium: A vino et esculentioribus cibis abstinere. Cicero itidem adjective sumit esculenta, dum ait: Eligere ex iis, quæ sunt esculenta (Lib. II de Nat. Deor.), id est, esui apta. Hinc proverbium: Omnia esculenta obsessis. F. Græco: ἅπαντα βρωτὰ τοῖς πολιορκουμένοις, quod valde famelicis et inedia pressis, ut solent diu obsessi, nullus non suavis sit cibus.

concedit, et qui totum sibi pro continentiae amore denegarent; quam qui eas sub infirmitatis occasione sumentes mensuram sufficientiae custodirent. Habet etiam corporis imbecillitas continentiae suae palmam, dummodo escis defectioni carnis indultis adhuc indigentem se refectione defraudet, tantumque esus indulgeat, quantum sufficere ad vivendi usum temperantiae discretio rigida judicaverit, non quantum desiderii appetitus exposcit. Esculentiores cibi ut procurant corporis sanitatem, ita castitatis non adimunt puritatem, si cum moderatione sumantur. Quidquid enim fortitudinis causa esu eorum percipitur, aegritudinis labore ac defectione consumitur. Quamobrem ut nulli statui virtus parcimoniae adimitur, ita ne integritatis quidem consummatio denegatur.

CAPUT VIII.

Quomodo cibum appetere ac sumere liceat.

Verissima est itaque Patrum, probatissimaque sententia, jejuniorum et continentiae modum in mensura parcitatis tantum, et castigatione consistere, et hunc esse perfectae virtutis in commune omnibus finem, ut ab escis, quas sumere sustentandi corporis necessitate compellimur, adhuc in appetitu earum positi temperemus. Quamvis enim quis corpore sit infirmus, perfectam virtutem aequamque robustis ac sanis in omnibus possidebit, si desideria, quae fragilitas carnis non exigit, mentis rigore castiget. Apostolus namque ait : *Et* ^a *car-*

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

^a Eodem modo D. Gregorius ex hac sententia ratiocinatur lib. xxx Moral. cap. 18 : *Quae igitur, inquit, fieri in desiderio prohibetur, in necessitate conceditur : sed saepe dum incaute necessitati condescendimus, desideriiis deservimus. Nonnumquam vero dum desideriiis immoderatus obviare nitimur, necessitatis miseriae augemus. Sic enim necesse est, ut arcem quisque continentiae teneat, quatenus non carnem, sed vitia carnis occidat. Hæc Gregorius perquam accommodate ad præsentem locum (Lib. de Vera Virg.). Cui consentit D. Basilius ad hunc modum scribens : Quoniam innatum nobis corporis vehiculum, neque nimis laxando frena, neque rursus immodice illa retinendo ad virtutis cursum producere oportet : idcirco et corporum status, et habitus, et ciborum qualitates solerter explorare conveniet ; ut valido quidem, et vegeto corporis frena immittamus, et per inedia, frigidioresque cibos redundantiam caloris arceamus : porro senili et frigescenti, cibi, potusque adjumentum ad sustentandas vires ingeramus. Et rursus ibidem : Sicut in gulae intemperantiam declinare, grave, et periculosum est : ita per nimiam abstinentiam corpus atterere, et inutile reddere, omni profecto ratione caret. Neque enim abstinere a voluptatibus gulae per se expetendum est ; sed quia ad virtutis acquisitionem confert. Quod si illud, cujus gratia abstinentiam eligimus, per immoderatam negligamus inedia, contra atque instituimus, agimus. Nam fracto, contritoque instrumento neque Deo inhærere per lectionis et Orationis studium possumus, neque ad fratrum beneficentiam humanitatis Officium obire. Igitur et corporis cura habenda est, non ipsius gratia, sed ut servitio illius ad philosophiae (id est contemplativae vitae) studia uti possimus (Lib. de Vera Virg.). Hactenus D. Basilius. Porro quomodo corporis cura in cibo et potu absque voluptate habenda sit, declarat D. Augustinus his verbis : Hoc me docuisti (Domine), ut quem-*

nis curam ne feceritis in desideriiis (Rom. XIII). Non ergo curam ejus omnimodis interdixit, sed ut in desideriiis fieret, denegavit. Voluptuosam ademit diligentiam carnis, gubernationem vitae necessariam non exclusit : illud, ne indulgentia carnis ad desideriorum occupationes noxias devolvamur ; hoc vero, ne corruptum nostro vitio corpus spirituales ac necessarias functiones implere non possit.

CAPUT IX.

De mensura castigationum assumendarum, remedioque jejunii.

Summa igitur continentiae non sola temporis ratione, nec escarum qualitate tantummodo, sed ante omnia conscientiae judicio colligenda est. ^b Tantum enim debet unusquisque sibi frugalitatis indicere, quantum corporeae oblectationis pugna deposcit. Utilis quidem et omnimodis observanda est canonica jejuniorum custodia ; sed nisi hanc frugi fuerit ciborum relectio subsecuta, ad integritatis calcem non poterit pervenire. Longorum namque jejuniorum inedia, saturitate corporis subsequente, lassitudinem potius temporalem, quam puritatem castitatis acquirit. Integritas quippe mentis ventris cohæret inediae. Non habet perpetuam castimoniam puritatem, quisquis non jugem temperantiae aequalitatem tenere contentus est. Quamvis districta jejunia, succedente superflua remissione, vacuantur, et in gastrimargiae vitium protinus collabuntur : ^c Melior est rationa-

admodum medicamenta, sic alimenta sumpturus accedam. Sed dum ad quietem satietatis ex indigentiae molestia transeo, in ipso transitu mihi insidiatur laqueus concupiscentiae. Ipse enim transitus voluptas est, et non est alius, qua transeat, quam quo transire cogit necessitas. Et cum salus sit causa edendi et bibendi, adjungit se tamquam pedissequa periculosa jucunditas, et plerumque præire conatur, ut ejus causa fiat, quod salutis causa me facere vel dico, vel volo : nec idem modus utriusque est. Nam quod saluti satis est, delectationi parum est. Et saepe incertum fit, utrum adhuc necessaria corporis cura subsidium petat, an voluptuaria cupiditatis fallacia ministerium suppetat. Ad hoc incertum hilaescit infelix anima, et in eo præparat excusationis patrocinium, gaudens non apparere quid satis sit moderationi valetudinis, ut obtentu salutis obumbret negotium voluptatis. Ita præclare Augustinus (Lib. x Confess. cap. 31).

^b D. Hieronymus ad Nepotianum : *Tantum, inquit, tibi modum jejuniorum impone, quantum ferre potes : sint tibi pura, casta, simplicia, moderata, et non superstitiosa jejunia. Sic abbas Moyses Collat. 2 cap. 22 : Generalis hic continentiae modus est, ut secundum capacitatem virium, vel corporis, vel ætatis tantum sibi met cibi unusquisque concedat, quantum sustentatio carnis, non quantum desiderium saturitatis exposcit. Et cap. sequenti : Hæc est temperata continentiae aequalitas, atque mensurae, quae Patrum quoque judicio comprobatur, ut quotidianam panis refectionem quotidiana comitetur esuries, in uno, eodemque statu animum pariter, corpusque conservans, nec jejunii fatigatione concidere, nec gravari mentem saturitate permittens. Tanta namque frugalitate fruitur, ut interdum se post vesperam, nec sentiat, aut meminerit refecisse.*

^c Ab hac sententia stat D. Hieronymus primum in epistola decima, ubi ait : *Parcus cibus, et venter semper esuriens triduanis jejuniis præfertur. Et multo me-*

bilis cum moderatione quotidiana refectio, quam per intervalla arduum longumque jejunium. Novit immoderata inedia non modo mentis labefactare constantiam, sed etiam orationum efficaciam reddere lassitudine corporis enervatam.

CAPUT X.

Ad conservandam mentis et corporis puritatem, abstinentiam ciborum non posse sufficere.

Ad integritatem mentis et corporis conservandam abstinentia ciborum sola non sufficit, nisi fuerint cæteræ quoque virtutes animæ conjugatæ. Humilitas igitur primitus obedientiæ virtute, et cordis contritione, corporisque fatigatione discenda est. Pecuniarum non solum vitanda est possessio, sed etiam desiderium earum radicitus extirpandum. Non enim eas sufficit non habere, quod plerumque solet etiam ex necessitate descendere, sed ne ipsam quidem, si forte oblatae fuerint, habendi recipere voluntatem. Iræ conterendus est furor, tristitiæ superanda dejectio; cenodoxia, id est, vana gloria contemnenda, superbiæ calcandus est fastus, mentis quoque ipsius instabiles vagique discursus assidua Dei memoria refrenandi. Totiesque nobis est ad contemplationem Dei lubrica cordis nostri pervagatio reducenda, quoties subtilis hostis ab hoc intuitu mentem captivare pertentans, recessibus nostri cordis irrepserit (*Vide Joan. Climachum gradu 14 et 15*).

CAPUT XI.

Concupiscentias carnis non extinguere, nisi cum omni extirpatione vitiorum.

Impossibile namque est extinguere ignita corporis incentiva, priusquam cæterorum quoque principa-

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

lius est quotidie parum, quam raro satis sumere. Pluvia illa optima est, quæ sensim descendit in terram, subitus et nimius imber in præceps arva subvertit. Et rursus lib. II in Jovinianum: Quale, inquit jejunium est, aut qualis illa refectio post jejunium, cum pridianis epulis distendimur, et guttur nostrum mediatorium efficitur latrinarum, dumque volumus prolixioris inediæ famam quærere, tantum voramus, quantum vix alterius diei nox digerat. Itaque non tam jejunium appellandum est, quam crapula et sætens, ac molesta digestio.

^a Scita sententia, non ratione tantum, sed usu comprobata; cui similis illa D. Hieronymi: *Venter vino æstuans facile despumat in libidinem. Et Epistol. 22 ad Eustochium: Pudicitia, nisi per abstinentiam, tuta esse non potest. Sine Cerere et Baccho friget Venus.* Itemque alia Cassiani Collat. 5 cap. 10: *Gastrimargiæ fornicatio peculiari consortio fœderatur.* Item Climachi (*Gradu 14*): *Qui ventri dum obsequitur, fornicationis spiritum vincere vult, is ei similis est, qui oleo incendium extinguere nititur.*

^b Una, non specie, ut notum est, sed connexionem et mutua quadam conspiratione, et concursu, sive cohærentia, ut ex antecedentibus et consequentibus patet: quemadmodum Act. IV: *Multitudinis credentium erat cor unum et anima una.* Nam omnes virtutes se mutuo juvant, et mutuam sibi præstant subsidium, dum unaquæque quædam aliarum impedimenta propellit; verbi gratia, abstinentia temperat gulam: unde juvat alias virtutes quæ per gulam, aut ratione gulæ, impediri aut violari possent. Et ita de cæteris. Omnes etiam unum eundemque

Alium vitiorum fomites radicitus excidantur: de quibus sigillatim distinctis libellis suo loco, donante Domino, disseremus. Nunc vero propositum nobis est de gastrimargia, id est, gulæ concupiscentia, contra quam nobis primus conflictus est, disputare. ^a Numquam igitur poterit ardentis concupiscentiæ stimulos inhibere, quisquis desideria gulæ refrenare nequiverit. Interioris hominis castitas virtutis huius consummatione discernitur. Numquam enim robustioris æmulis collectari posse confidas eum quem in leviori conflictu conspexeris ab infirmioribus potuisse superari. ^b Cunctarum namque virtutum una natura est, licet in multas dividi species et vocabula videantur; sicut auri quoque una substantia est, licet per multa variaque monilium genera pro artificum videatur ingenio ac voluntate distincta. Itaque ^c nullam perfecte possidere probabitur, quisquis elisus in earum parte dignoscitur. Quo enim modo flagrantis æstus concupiscentiæ, qui non sola instigatione corporis, sed etiam mentis vitio succenduntur, extinxisse credendus est, qui aculeos iræ cordis solius intemperantia prorumpentes mitigare non potuit? Aut quonam modo putandus est carnis animæque lascivientes stimulos retudisse, qui superbiæ vitium simplex non quivit evincere? Aut quemadmodum credendus est insertam carni luxuriam conculcasse, qui pecuniarum concupiscentiam forinsecus sitam, atque a nostra substantia alienam, non valuit abdicare? Qua autem ratione bellum carnis et animæ triumphabit, qui idoneus non fuit morbum curare tristitiæ? Quanta libet urbs sublimitate murorum et clausarum portarum firmitate muniatur, ^d posterulæ unius, quamvis

finem generalem, nempe hominis perfectionem, sive perfectam, ut vocat Auctor, animi et corporis integritatem spectant. Sed de connexionem virtutum vide quæ sequuntur.

^c *Perfecte, inquit, possidere.* Nam de perfectis virtutibus, seu perfecte habitis et possessis intelligendum illud vetus et vulgatum axioma, *Virtutes omnes esse connexas*, quo respicere videtur Cassianus. Sic enim docent Patres (*S. Thom. 1-2, q. 65, a. 1; Hieron. lib. I contra Pelagiam August., epist. 29*), inter quos D. Gregorius lib. XXI *Moral. cap. 1: Una, inquit, virtus sine aliis aut nulla est, aut imperfecta. Ut enim de primis quatuor virtutibus loquar, prudentia, temperantia, fortitudo atque justitia tanto perfectæ sunt, quanto vicissim sibimet conjunctæ; disjuncte autem perfectæ esse nequaquam possunt, quia nec prudentia vera est, si justa, temperans et fortis non est; nec perfecta temperantia, quæ fortis, justa et prudens non est; nec fortitudo integra, quæ prudens, temperans et justa non est; nec vera justitia, quæ prudens, fortis et temperans non est.*

^d Posterulam pro postico, aut posticulo, vel, si mavis, posteriore porta vel portula, positam puto. Et enim porta proprie aditus urbis, civitatis, alteriusve loci, vallo fossaque muniti. Unde diminutivum portula vel posterula, quasi posterior porta; cujusmodi minores portæ in quibusdam oppidis visuntur, quæ certis dumtaxat occasionibus aut necessitatibus aperiuntur: quibus tamen contingit interdum urbes prodi et capi, ut exemplis veterum et recentiorum temporum liquido constat, et hic ab Auctore insinuat. Perperam vero et parum atten-

parvissimæ, prodicione vastabitur. Quid enim differt utrum per excelsa mœnia et ampla portarum spatia, an per ^a angusti cuniculi latibula perniciosus hostis penetralibus civitatis irreat?

CAPUT XII.

De agone carnali etiam spiritualis agonis imitationem esse sumendam.

Qui in agone contendit, non coronabitur nisi legitime certaverit (II Tim. 11). Qui naturales appetitus carnis optat extinguere, ^b extra naturam vitia collocata primitus superare festinet. Si enim apostolicæ sententiæ vim volumus experiri, quæ sint agonis mundani leges ac disciplina primitus debemus agnoscere, ut ita demum harum comparatione scire possimus quid nos in spirituali agone certantes beatus Apostolus hoc exemplo voluerit edocere. In illis enim certaminibus, quæ secundum eundem Apostolum corruptibilem coronam vincentibus parant, mos iste servatur, ut is qui se ad gloriosam coronam et immunitatis privilegio decoratam præparare contendit, et perfecta cupit agonis subire certamina, prius ^c in Olympiacis ac Pythiis certaminibus indolem suæ juventutis ac rudimentorum robur ostentet. In his siquidem juniores qui has disciplinas cupiunt profiteri, utrum mereantur vel debeant ad eas admitti, tam ejus qui istis certaminibus præsidet, quam totius populi

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

^a Dionysio positum, postis apertione. Non solent postes aperiri, sed fores, aut portæ.

^b Cuniculus, vel in plurali cuniculi sunt foveæ clam subtus terram effossæ, quibus milites in hostium arcem aut urbem ex improvise irrumpunt, aut eas succenso pulvere tormentario excutiunt et evertunt. Hinc cuniculis pugnare, ὑπονόμοις πολεμίζειν, per metaphoram dicitur, qui non aperta vi, sed dissimulanter et dolis rem gerit: contra qui palam agit quod agit, machinis agere dicitur. Cicero pro lege Agraria: *Quæ res aperte petebatur, ea nunc occulte cuniculis oppugnatur.*

^c Id est non naturalia: cujusmodi censet avaritiæ, invidiæ, acediæ vitia. Hæc enim opponit naturalibus carnis appetitibus, id est, luxuriæ et gulæ, quæ in natura nostra primigenias et congenitas habent radices et fomites; ideoque naturalia dicuntur; de qua comparatione vitiorum plenius agitur collatione quinta.

^d Fuere olim apud Græcos quatuor certaminum genera magno concursu et apparatu celebrata, qui agones dicebantur, Olympica sive Olympiaca, Pythia, Isthmia, Nemæa (Alexan. ab Alexan. lib. v Genialium c. 8). De quibus Budæus in Pandect. et Cælius Rhodig. lib. x cap. 3 var. Hist. Olympica certamina, seu ludi apud Olympiam urbem Pisani agri in Elide, quæ est Peloponnesi regio, in honorem impuri idoli cognomento Jovis Olympiaci, quinto quoque anno redeunte, celebrabantur magno totius Græciæ concursu: a quibus Olympiades nomen sortitæ sunt; Pythia in honorem Apollinis Pythii nuncupati, a Pythone serpente ejus jaculis confosso, cujus fabula ab Ovidio in Metamorphosi describitur. In his et hujusmodi ludis et certaminibus varie certabatur, cursu, lucta, pugilatu, saltu, aliisque modis: unde et certantes athletæ, agonistæ, pugiles, cursores, aut palestritæ dicebantur: nec quilibet ad hujusmodi certamina admittebantur, sed certis conditionibus probati et examinati, ut hic dicitur, non servi, non infames, non ignavi, aut alia ignominia notati. Quorum exemplo et similitudine docet Au-

A judicio comprobantur. Cumque diligenter examinatus quis, primum repertus fuerit nulla vitæ resper- sus infamia, deinde, non servitutis jugo ignobilis, et ob hoc indignus disciplina hac, vel congressu eorum qui hanc profitentur, fuerit judicatus; tertio si artis, si fortitudinis digna præferat documenta, et junioribus coævisque decertans, peritiam pariter ac virtutem suæ demonstraverit juventutis, ac proficiens ^d de ephorum luctamine, perfectis jam viris et experientia longa probatis congregari permissus fuerit præsentis examine, seque non solum parem virtuti eorum assidua colluctatione probaverit, verum etiam frequenter inter hos quoque victoriæ palmam fuerit consecutus, tum demum ad agonis præclara certamina merebitur pervenire, in quibus non nisi victoribus tantum, et his qui ^e multarum coronarum stipendiis decorati sunt, facultas conceditur decertandi. Si intelleximus carnalis agonis exemplum, spiritualis quoque certaminis quæ disciplina vel ordo sit, comparatione hujus debemus agnoscere.

CAPUT XIII.

Quod nisi gulæ fuerimus vitio liberati, nequaquam possimus ad pugnas interioris hominis pervenire.

Oportet nos quoque primum libertatem nostram carnis subjectione monstrare. ^f A quo enim quis

ctor quales esse debeant spirituales athletæ, qui in stadio vitæ spiritualis pro corona immarcescibili decertant.

^d Ephebi, teste Suida, apud Athenienses dicebantur usque annum decimum octavum, cum id nomen biennium tenuissent; ac tum in album civitatis inscribebantur. Dicitur autem ephebus, quasi ἐπὶ φηγε, id est, a pube, quod jam sit in pube, hoc est, ad annos pubertatis pervenerit. Cic. I de Nat. Deorum: *Athenis cum essem e gregibus ephorum.* Porro ephorum certamina dicebantur, quibus juvenus exerceri solebat: unde Ephebia, loca juventuti exercendæ constituta. De his Alexand. ab Alexan. Genial. l. 3, c. 21, et Vitruvius lib. v.

^e De coronis militaribus, ad quas respicit Auctor, quibus ornabantur victores, vide, si libet, Plinium lib. xvi cap. 4, et Agellium lib. v cap. 6.

^f Vulgata versio habet: *A quo enim quis superatus est, hujus et servus est.* Cui consona est sententia Pauli Apost. Rom. vi: *Cui exhibetis vos servos ad obediendum, servi ejus estis cui obeditis, sive peccati ad mortem, sive obediuntis ad justitiam.* Porro Scriptura sacra cum de libertate et servitute loquitur, plures, easque elegantes, facit antitheses. Nam non solum libertatem servituti, sed libertatem libertati, et servitute opponit servituti. Primam antithesim habes, Rom. vi: *Liberati a peccato, servi facti estis Deo.* Et rursus ex adverso: *Cum servi essetis peccati, liberi fuistis justitiæ.* Secundam, I Petri ii: *Quasi liberi, non quasi velamen habentes malitiæ libertatem, sed sicut servi Dei.* Ubi veram libertatem, quæ cum servitute Dei conjuncta est, opponit falsæ et vanæ libertati. Tertiam in verbis supra citatis: *Servi ejus estis, cui obeditis, sive peccati ad mortem, sive obediuntis ad justitiam.* Ex quibus etiam habemus aliam esse libertatem spiritus, aliam carnis: et similiter aliam servitutem justitiæ, aliam servitutem peccati, de qua hic agitur quæ omnium miserrima et turpissima servitus est, de qua D. Augustinus: *O miserrima, inquit (Tract. 41 in Joan.), servitus! Plerumque homines cum dominos malos patiuntur, vena-*

vincitur, ejus et servus est (II Petr. II). Et omnis A qui facit peccatum, servus est peccati (Joan. VIII). Cumque nos nulla concupiscentiæ turpis respersos infamia examen certamini præsentis invenerit, nec fuerimus ab eo ut servi carnis et ignobiles indignique ^a Olympiacis vitiorum colluctationibus judicati, tunc poterimus contra cocevos nostros, id est, concupiscentiam carnis et motus ac perturbationes animæ inire certamen. Impossibile namque est saturum ventrem pugnas interioris hominis experiri; nec bellis robustioribus attentari dignum est eum qui potest dejici levio re conflictu.

CAPUT XIV.

Quomodo possit gulæ concupiscentia superari.

Prima ergo nobis calcanda est gulæ concupiscentia, et eo usque extenuanda mens non solum jeju- B niis, verum etiam vigiliis, lectione quoque, et crebra compunctione cordis, in quibus se forsitan vel illusam, vel victam remiiscitur, ingemiscens nunc horrore vitiorum, nunc desiderio perfectionis et integritatis accensa: donec ejusmodi curis ac meditationibus occupata pariter ac possessa, ipsius cibi refectionem non tam jucunditati concessam, quam oneris vice sibi impositam recognoscat; magisque eam necessariam corpori, quam desiderabilem animæ sentiat attributam. Quo studio mentis et jugi compunctione detenti, lasciviam carnis, quæ fotu escarum vehementius insolescit, et aculeos ejus noxios retundemus, atque ita fornacem corporis nostri, quæ ^b rege Babyloniæ occasiones peccatorum et vitia nobis jugiter subministrante, succenditur, C quibus ^c naphthæ et picis vice acrius exuramur, ubertate lacrymarum et fletu cordis poterimus extinguere; donec Dei gratia, spiritu roris sui in cordibus nostris insibilante, æstus carnalis concupiscentiæ penitus valeant consopiri. Hæc est igitur nobis prima conteutio, hæc nostra velut in Olympiacis certaminibus prima probatio, gulæ ventrisque concupiscentiam desiderio perfectionis extinguere. Ob

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

les se petunt, non quærentes dominum non habere, sed mutare: servus peccati quid faciat? quem interpellat? apud quem se venalem petat? Deinde servus hominis aliquando sui domini duris imperiis fatigatus fugiendo requiescit; servus peccati quo fugiet? secum se trahit quocumque fugerit; non fugit seipsam mala conscientia, non est quo eat, sequitur se, immo non recedit a se; D peccatum enim quod facit, intus est. Hæc Augustinus. Sed et philosophi hanc servitutem ejusque turpitudinem agnoverunt. Diogenes dicere solitus, inter servos ac dominos malos, præter vocabula, nihil interesse, nisi quod mancipia servirent dominis, domini cupiditatibus. Et Horatius de homine voluptuoso hæc canit (Lib. II scr., satir. 7):

*Urget enim mentem dominus non lenis, et acres
Subjectat lasso stimulos, versatque negantem.*

^a Id est, nobilibus et gloriosis, qualia erant Olympiaca certamina et victoriæ, non levibus, aut vulgariibus; quod superius dicit, epheborum luctamine, id est, puerili certamine.

^b Rege Babyloniæ, id est, diabolo, qui regi Babylonio assimilatur ob superbiam et libidinis incenti-

quod ciborum non solum superfluous appetitus virtutum contemplatione calcandus, sed etiam ipsi naturæ necessarius tamquam castitati contrarius, non sine cordis anxietate sumendus est. Et ita demum vitæ nostræ instituendus est cursus, ut nullum magis sit tempus quo sentiamus nos a spiritalibus studiis revocari, quam quo descendere ad necessariam corporis curam ejus fragilitate compellimur. Cumque ad hanc necessitatem submittimur, usui potius vitæ quam mentis desiderio famulantes, quantocius ab ea, velut a salutaribus nos studiis retrahente, subtrahi festinemus. Nequaquam enim poterimus escarum præsentium spernere voluptates, nisi mens contemplationi divinæ defixa, amore virtutum potius et pulchritudine cælestium delectetur. Et ita quis velut caduca despiciet universa præsentia, cum ad ea quæ immobilia sunt et æterna inseparabiliter defixerit mentis obtutum, adhuc in carne positus futuræ commorationis beatitudinem jam corde contemplans.

CAPUT XV.

Quod ad custodiendam cordis sui puritatem monachus semper intentus esse debeat.

^d Velut si quis immania virtutum præmia, in sublimi quibusdam parvis indiciis designata, perspicacissimis oculorum obtutibus cum teli directione tendentibus ferire festinet, sciens immensam gloriæ palmam et remunerationis præmia in eorum confixione consistere, oculorum aciem ab omni intuitu avertens, illuc dirigat necesse est, ubi summam remunerationis et præmii perspicit collocatam, amissurus procul dubio peritiæ palmam et remunerationem virtutis, si quantulumcumque contemplationis ejus acies deviaverit.

CAPUT XIV.

Quod monachus secundum Olympiaci certaminis morem non possit spirituales conficere pugnas nisi obtinuerit bella carnalia.

Itaque ventris et gulæ concupiscentia hoc intuitu

vum. De quo itidem Cassianus lib. VI cap. 17, eadem usus allusione et metaphora: *Clibanus*, inquit, *carnis nostræ, quem rex Babyloniensis suggestionum carnalium succendere non desistit, descendente in corda nostra rore sancti Spiritus extinguatur. Ubi vide plura ex D. Hieronymo.*

^c Naphtha, auctore Plinio (Lib. II c. 105), bituminis liquidi genus, sive colamentum bituminis circa Babylonem copiosissime proveniens; cui tanta est cum igne cognatio, ut flamma transiliat in eam undecumque visam. Vulgus oleum Medææ vocat, alii petrelæum, sive petroleum, esse contendunt. Ex hoc conficitur ignis pene inexstinguibilis, quem græcancum appellant. Alludit Auctor ad illa verba Danielis tertio capite: *Non cessabant ministri regis succendere fornacem naphtha, et stupa, et pice, et malleolis, etc. In quem locum hæc habet D. Hieronymus: Sallustius scribit quod naphtha sit genus fomitis apud Persas, quo vel maxime nutriantur incendia. Alii ossa olivarum, quæ projiciuntur cum amurca arefacta, naphtham appellari putant. Unde et Græce κηλην dicitur ab eo quod κηρ, hoc est, ignem nutriat. Hæc Hieronymus.*

^d Eadem fere similitudo habetur Collat. I cap. 5

superata, nec servi carnis, nec infames vitiorum nota pronuntiati, velut in Olympiacis disciplinis, judicabimur superiorum quoque certaminum digni esse conflictu, præmissisque hujuscemodi documentis, spiritualibus quoque nequitiis congregari posse credemur, quæ non nisi victoribus tantum, et his qui merentur in spiritali agone contendere, concertare dignantur. Illud enim est cunctorum luctaminum velut quoddam solidissimum fundamentum, ^a ut primitus carnalium desideriorum incentiva perimantur. Nam nullus, carne propria non devicta, legitime decertare poterit. Et qui legitime non decertat, sine dubio nec in agone configere, nec coronæ gloriam, nec victoriæ gratiam poterit promereri. Quod si hoc fuerimus certamine superati, velut servi carnalis concupiscentiæ comprobati, et per hoc nec libertatis nec roboris insignia præferentes, a spiritalium congressionum conflictu, ut indigni servique, non sine confusionis nota protinus repellimur. Omnis enim qui facit peccatum, servus est peccati (Joan. VIII). Diceturque nobis per beatum Apostolum cum his inter quos fornicatio nominatur: ^b Tentatio vos non apprehendat, nisi humana (I Cor. X). Non enim merebimur mentis ro-

Ab ore conquisito graviores pugnas nequitiarum celestium experiri, qui carnem fragilem resistantem spiritui nostro subjugare nequivimus. Quod Apostoli testimonium non intelligentes quidam posuerunt pro indicativo optativum modum, id est, tentatio vos non apprehendat, nisi humana. Quod ab ipso magis dici manifestum est, non optantis, sed pronuntiantis, vel exprobrantis affectu.

CAPUT XVII.

Quod fundamentum ac basis spiritalis agonis in gastrimargiæ sit certamine collocata.

Vis audire verum athletam Christi ^c legitimo agonis jure certantem? Ego, inquit, sic curro, non quasi in incertum; sic pugno, non quasi aerem verberans: sed castigo corpus meum, et servituti subijcio, ne aliis prædicans ipse reprobus efficiar (I Cor. IX). Vides ut in seipso, id est, in carne sua colluctationum summam velut in base quadam firmissima statuerit, et proventum pugni in sola castigatione carnis et in subiectione sui corporis collocarit? Ego itaque sic curro non quasi in incertum. Non currit in incertum, qui celestem Jerusalem conspiciens, defixum habet quo sibi cordis sui inflexibilis sit dirigenda pernicitas. Non currit in in-

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

^a Multis verbis id adstruit D. Gregorius lib. XXX Moralium (Cap. 26): Nullus, inquit, palmam spiritalis certaminis apprehendit, qui non in semetipso prius per afflictam ventris concupiscentiam carnis incentiva devicerit. Neque enim ad conflictum spiritalis agonis assurgitur, si non prius intra nosmetipsos hostis positus, gulæ videlicet appetitus, edometur: quia si non ea quæ nobis sunt viciniora prosternimus, nimirum inaniter ad ea quæ longius sunt impugnanda, transimus. Incassum namque contra exteriores inimicos in campo bellum geritur, si intra ipsa urbis mœnia civis insidians habetur. Mens quoque ipsa certantis sub gravi confusionis dedecore a spiritalis certaminis congressione repellitur, quando infirma in carnis prælio, gulæ gladiis confossa superatur. Nam cum se parvis prosterni conspicit, configere majoribus erubescit. Nonnulli vero ordinem certaminis ignorantes, edomare gulam negligunt, et jam ad spiritalia bella consurgunt. Qui aliquando multa etiam, quæ magnæ sunt fortitudinis, faciunt: sed dominante gulæ vitio, per carnis illecebram, omne quod fortiter egerint perdunt; et dum venter non restringitur, per carnis concupiscentiam cunctæ simul virtutes obruuntur. Unde et Nabuchodonosor vincente scribitur: Princeps coquorum destruxit muros Hierusalem (IV Reg. XXV). Quid enim per muros Hierusalem significans Scriptura exprimit, nisi virtutes animæ, quæ ad pacis visionem tendit? Muros igitur Hierusalem princeps coquorum destruit, quia virtutes animæ, dum non restringitur, venter perdit. Hinc est quod Paulus contra Hierusalem mœnia decertanti coquorum principi vires subtrahebat cum diceret: Castigo corpus meum, et servituti subijcio; ne forte aliis prædicans, ipse reprobus efficiar (I Cor. IX). Hinc etiam præmisit dicens: Sic curro, non quasi in incertum; sic pugno, non quasi aerem verberans. Quia cum carnem restringimus, ipsis abstinentiæ nostræ ictibus non aerem, sed immundos spiritus verberamus, et cum hoc quod est intra nos, subijcimus, extra positus adversariis pugnas damus. Hactenus D. Gregorius cui subscribit Isidorus l. II de summo Bono: Nemo, inquit, potest virtutum perfectionem attingere, nisi prius edomuerit ingluviem.

^b Duplex est lectio hujus sententiæ: nam Græci, quos Cassianus hic sequitur (Collat. 3, c. 17, et

col. 1 c. 14), legunt εληψε, apprehendit, in præterito. Quam lectionem secutus D. Cyprianus lib. III ad Quirinum cap. 94 dicit: Tentatio vos non occupavit, nisi humana. Atque hoc modo sensus hujus loci est: Non est quod gloriemini, aut vobis applaudatis, quasi aliquid magni gesseritis, quasi magnum certamen sustinueritis, et hoste jam devicto, triumphum expectetis: Tentatio vos non apprehendit, nisi humana, id est, levis, et quæ facile superari potuit, juxta illud ejusdem Apostoli: Humanum dico propter infirmitatem carnis vestræ (Rom. VI). Nondum enim graviores pugnas spiritalium nequitiarum excepistis. Nondum, ut ad Hebræos scribit, usque ad sanguinem restitistis (Heb. XII). At Latinus interpres legisse videtur εληψέτω apprehendat: quam versionem secuti sunt cæteri Latini auctores, quibus non potest Cassiani eam improbantis auctoritas derogare: et magis cohæret cum præcedentibus: Qui se existimat stare, videat ne cadat. Tentatio vos non apprehendat, nisi humana. Ac si aperte diceret, ait D. Gregorius (Lib. I Pastora. c. 11): Humanum quidem est tentationem in corde perpeti; dæmoniacum vero in tentationis certamine superari. Et lib. XXI Moral. cap. 3: Humana, inquit, tentatio est, qua plerumque in cogitatione tangimur etiam nolentes: quia ut nonnumquam et illicita ad animum veniant, hoc utique ex nobismetipsis ex humanitatis corruptibilis pondere habemus. Jam vero dæmoniaca est, et non humana tentatio, cum ad hoc quod carnis corruptibilitas suggerit, per consensum se animus astringit; hinc iterum dicit: Non regnet peccatum in vestro mortali corpore (Rom. VI) peccatum quippe in corpore mortali non esse, sed regnare prohibuit; quia in carne corruptibili non regnare potest, sed non esse non potest. Hæc Gregorius.

^c Jus agonis vocat leges certaminis militi Christiano, seu athletæ spiritali, observandas, quas ex Olympiadis et profanis certaminibus ad spiritualem et religiosam palæstram superius (Cap. 12 et 13) transtulit et adaptavit. Quarum prima est, ut carnis et gulæ vitia domentur: sine quo nemo idoneus ad graviora certamina spiritalium hostium sustinenda censetur, ut superius ex D. Gregorio ostendimus (Cap. 3 et 16).

certum, qui obliviscens posteriora, ad ea quæ priora sunt extendit se, ad destinatum persequens bravium supernæ vocationis Dei in Christo Jesu, quo semper dirigens suæ mentis obtutum, et ad eum omni cordis præparatione festinans, cum fiducia proclamatur: Bonum agonem certavi, cursum consummavi, fidem servavi (II Tim. IV). Et quia se noverat post odorem unguentorum Christi præpeti conscientiæ devotione infatigabiliter cucurrisse, et spiritualis agonis certamen carnis castigatione vicisse, cum fiducia infert et dicit: De cætero reposita est mihi corona justitiæ, quam reddet mihi Dominus in illa die justus iudex. Et ut nobis quoque similem spem retributionis aperiret, si in agone cursus istius imitari eum velimus, adjecit: Non solum autem mihi, sed et omnibus qui diligunt adventum ejus; participes nos coronæ suæ in die judicii fore pronuntians, si diligentes adventum Christi, non illum tantum, qui etiam nolentibus apparebit, sed etiam hunc qui quotidie in sanctis comitat animabus, victoriam certaminis castigatione corporis acquiramus. De quo adventu Dominus in Evangelio: Ego, inquit, et Pater meus veniemus ad eum, et mansionem apud eum faciemus (Joan. XIV). Et iterum: Ecce sto ad ostium et pulso; si quis audierit vocem meam et aperuerit januam, introibo ad illum, et cœnabo cum illo, et ipse mecum (Apoc. III).

CAPUT XVIII.

Per quot genera certaminum atque palmarum beatus

Apostolus ad coronam sublimissimi agonis ascenderit.

Nec tamen agonem cursus tantummodo se consummasse describit cum dicit: Sic curro non quasi in incertum: quod specialiter refertur ad intentionem mentis et fervorem spiritus sui, quo toto Christum sequebatur ardore, cum Sponsa decantans: Post te in odorem unguentorum tuorum curremus (Cantic. I): et iterum: Adhæsit anima mea post te (Psal. LXII); sed etiam aliud colluctationis genus se vicisse testatur dicens: Sic pugno non quasi aerem verberans, sed castigo corpus meum et servituti subijcio (I Cor. IX). Quod proprie ad continentiam dolores, et corporale jejunium atque afflictionem carnis pertinet; per hanc se pugilem quemdam strenuum suæ carnis esse describens, nec in vanum adversus eam ictus continentiam exercuisse designans, sed triumphum pugnæ, mortificatione sui corporis, acquisisse; quo verberibus continentiam castigato, et jejuniorum cæstibus eliso, victori spiritui immortalitatis coronam et incorruptionis contulit palmam. Vides legitimum colluctationis ordinem, et spirituum certaminum contemplaris eventum: quemadmodum athleta Christi adeptus de rebellatrice carne victoriam, subjecta illa quodammodo pedibus suis, ut sublimis triumphator invehitur. Et idcirco non currit in incertum, quia confidebat urbem sanctam Jerusalem cœlestem se protinus ingressurum. Sic pugnet, jejuniis scilicet et afflictione carnali, non

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

Duplicem insinuat adventum Christi: alterum spiritualem et internum, quo in animas piorum per gratiam advenit, ad quem refert verba illa Apostoli: Omnibus qui diligunt adventum ejus (II Tim. IV); alterum externum et visibilem. At hic rursus duplex distinguitur, nempe adventus in carne, et adventus in judicio. Unde D. Bernardus (Serm. 3 de Advent.): Triplex est, inquit (adventus Domini), ad homines, in homines, contra homines. Ad homines per incarnationem et nativitatem, in homines per gratiam justificantem, contra homines per judicii severitatem. Porro Innocentius III (Serm. 2 in Advent.) quatuor facit Domini adventus, ejuscemodi nihilominus, ut duo postremi ad duplex judicium, particulare et universale referantur. Primum in nube carnis, secundum in rore gratiæ, tertium in turbine mortis, quartum in igne judicii.

Ita legendum est, non, cæstibus jejuniorum (ut Dionysius reddidit), ut constans et perpetua sit metaphora, qua hactenus utitur Auctor in comparatione athletæ et agonis spiritualis cum sæculari et mundano. Erat enim cæstus genus clavæ pilas plumbeas loris bubulis appensas habens, quo pugiles certabant, ac se mutuo cædebant ac contundebant; quomodo Daretem et Entellum pugnasse scribit Virgilius v Æneidos, idque vocat, crudo pugnam committere cæstu. Sidonius carm. v: decernere cæstu. Tertullianus (Adversus Gnosticos cap. 6) de Græcis certaminibus agens: In his modo sunt prælia et vulnera nonnulla, pugni quassant, calces arietant, cæstus dilaniant, flagella dilacerant. D. Ambrosius in Psal. XXXVI: In sæculari agone alii sunt qui simplici quodam et legitimo genere luctantur, qui ligaturis tantum corporis certant, qui palestritæ vocantur; alii qui cædem et pulveris jactum membrorum nexibus miscent,

PATROL. XLIX.

omni sibi verberandi jure permissio, quas καμμάχους vocant; alii qui cæstibus adversum se decernunt, et dilaceratis capitibus cruentantur; hi πυκταί feruntur. Ita Ambrosius (Vide Senec. l. v. de Benef. c. 3). Sic autem cæstus per diphthongum a cædendo dicitur. Ad hunc igitur modum, ut Cuychius ait, metaphoricè jejunia hic vocantur cæstus quidam spirituales, quibus veluti loris et pilis quibusdam caro subigitur, eliditur, et domatur. Cæstus vero sine diphthongo cingulum est, et zona sponsæ, quam sponsus prima nocte solvebat.

De his eleganter et copiose D. Ambrosius, loco citato, ubi ostendit Apostolum omnia illa certaminum genera superius memorata expertum esse, et de omnibus triumphasse.

Alludit ad morem triumphandi apud Romanos. Erat quippe triumphus omnium honorum, qui a populo Rom. deferri solebant, maximus, qui solis ducibus, seu imperatoribus, qui insignem victoriam de hostibus reportassent, deferrebat (Zonar. lib. II, Alex. ab Alex. lib. VI Genial. cap. 6). Vehebantur triumphantes curru eburneo et inaurato, quatuor equis albis eum ducentibus, capite corona aurea redimito, devictis hostium ducibus currum sequentibus, quorum colla catenis onusta erant. Sic præeunte senatu in Capitolium ascendebant ad templum Jovis Capitolini, ubi, mactato tauro albo, eadem pompa domum revertebantur. Cicero in Pisonem de triumpho disserens, et pompam hujusmodi exaggerans: Quid tandem, inquit, habet iste currus? quid victi ante currum duces? quid simulacra oppidorum? quid aurum? quid argentum? quid legati in equis, et tribuni? quid clamor militum? quid tota illa pompa? quid vehi per urbem?

quasi aerem verberans, id est, in vanum ictus continentiae porrigens, per quos non aerem vacuum, sed illos spiritus qui in eo versantur, castigatione sui corporis verberabat. Qui enim dicit, non quasi aerem verberans, ostendit se, tametsi non aerem vacuum et inanem, aliquos tamen in aere verberare. Et quia hæc certaminum genera superarat, et ditatus multarum coronarum stipendiis incedebat, non immerito robustiorum incipit hostium subire luctamina, ac prioribus æmulis triumphatis cum fiducia proclamat, et dicit: Jam non nobis est colluctatio adversus carnem et sanguinem, sed adversus principatus, adversus potestates, adversus mundi rectores tenebrarum harum, contra spiritalia nequitiae in caelestibus (*Ephes. VI*).

CAPUT XIX.

Quod athletæ Christi, donec in corpore commoratur, pugna non desit.

^a Athletæ Christi in corpore commoranti nunquam deficit colluctationum palma: sed quanto magis triumphorum successibus creverit, tanto ei etiam colluctationum robustior ordo succedit. Subjugata etenim carne, atque devicta, quantæ adversariorum cohortes, quanta hostium agmina adversum victorem militem Christi triumphis ejus instigata consurgunt! scilicet ne pacis otio miles Christi lentescens incipiat oblivisci colluctationum suarum gloriosa certamina, ac securitatis inertia dissolutus, præmiorum stipendiis ac triumphorum meritis defraudetur. Itaque si ad hos triumphorum gradus cupimus cre-

A scente virtute conscendere, eodem nos quoque ordine oportet prællorum inire certamina, et primum cum Apostolo dicere: Sic pugno non quasi aerem verberans, sed castigo corpus meum, et servituti subjicio (*I Cor. IX*), ut hoc conflictu superato, rursus cum eo dicere possimus: Non est nobis colluctatio adversus carnem et sanguinem, sed adversus principatus, adversus potestates, adversus mundi rectores tenebrarum harum, contra spiritalia nequitiae in caelestibus (*Ephes. VI*). Aliter enim congredi cum illis nullo modo poterimus, nec spiritalis pugna merebimur experiri, carnali dejecti conflictu, et colluctatione ventris elisi: meritoque nobis ab Apostolo cum exprobratione dicetur: Tentatio vos non apprehendit, nisi humana (*II Cor. X*).

B

CAPUT XX.

Quod non debeat monachus sumendi cibi tempus excedere, si vult ad pugnas interiorum certaminum pervenire.

Igitur monachus ad pugnas interiorum certaminum cupiens pervenire, hanc in primis cautionem sibi indicat, ut non potus quidquam, non esus ulla oblectatione devictus, ^b ante stationem legitimam communemque refectionis horam, extra mensam percipere sibi prorsus indulgeat; sed ne refectione quidem transacta, ex his præsumere sibi quantulumcumque permittat: similiter quoque canonicum somni tempus mensuramque custodiat. Eodem namque studio istæ sunt mentis amputandæ lasciviae, quo meretricationis vitium desecandum. Qui enim ^c gulæ superfluos appetitus inhibere non po-

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

^a Dictum insigne et memoriam infigendum. Cui consonat illa B. Job sententia: *Militia est vita hominis super terram* (*Job VII*). Quod si cujusvis hominis, multo specialius Christiani; et multo specialissime religiosi et monachi, quem idcirco athletam, sive ascetam, hoc est, pugilem ac militem Christi peculiariter appellari alias ostendimus (*Lib. I c. 2*). Monachorum porro certamen quomodo perpetuum sit, et multiplex palma, sive præmium, fuse disserit D. Chrysostomus homil. 54 (*Ad pop. Antioch.*), de vita Monachorum, et S. Ephrem in quadam adhortatione ad pietatem, ubi hæc verba: *Bellum militum breve; sed monachi pugna, donec emigret ad Dominum, semper durat* (*Vide ibi scholia G. Vossii*).

^b Hoc est, ante jejunii tempus legitime observatum, vel, ut alibi loquitur (*Cap. 24, infra*), ante præstitutam jejunii horam; et *Collat. 5 c. 11*: ante horam canonicam absolutio jejunii nullatenus præsumenda est. Nam statio apud Cassianum et alios scriptores ecclesiasticos pro jejunio frequenter usurpatur. Sic Tertullianus *lib. de Oratione* (*Cap. 14*) dicit, sumpto corpore Domini non solvi stationem, hoc est, jejunium, et stationis nomen sumptum esse a militari exemplo, hoc est, a stationibus militum. Quam rationem nominis D. Ambrosius *serm. 25* clarius explicans: *Castra, inquit, nobis sunt nostra jejunia, quæ nos a diabolica impugnatione defendunt: denique stationes vocantur, quod stantes et commorantes in eis inimicos insidiantes repellamus*. Et *serm. 24* hanc Quadragesimalis jejunii rationem reddit, quod sicut populus Israel a captivitatis Ægyptiacæ jugo liberatus quadraginta stationibus seu mansionibus ad terram promissionis pervenit, eodem fere modo, eodemque numero jejuniorum, quæ, inquit, man-

siones nostræ sunt, ad optatum Paschatis festum perveniamus. Sic Ambrosius. Cæterum ex Tertulliano, stationis nomine non videtur quodvis jejunium, sed lege statum ac præscriptum significari. Nam *lib. de Jejunio*, stationes indictas a jejuniiis voluntariis distinguens, ait: *Arguunt nos quod jejunia propria custodiamus, quod stationes plerumque in vesperum perducamus*, etc. Hinc Rabanus *lib. II de Instit. Cleri. cap. 18*: *Jejunium, inquit, et statio dicitur. Discernunt autem quidam inter jejunium et stationem. Nam jejunium indifferenter cujuslibet diei est abstinentia, non per legem, sed secundum propriam voluntatem; statio est observatio statutorum dierum, vel temporum: dierum, ut quartæ et sextæ feriæ jejunium ex veteri lege (nempe apostolica) præceptum; temporum autem, ut jejunium quarti, quinti, septimi et decimi, et observatio Quadragesimæ, quæ in universo orbe institutione apostolica observatur*. Hæc Rabanus de stationum et jejuniorum discrimine. Verum Cassianus indifferenter pro quovis jejunio, etiam voluntario, stationem sumere videtur. Nam et capite vigesimo quarto hujus libri stationem quotidianam, paulo post, jejunium quotidianum nuncupat, et solvi solere dicit in adventu hospitis. Et collatione vigesima prima, capite vigesimo nono, utrumque conjungens, stationem jejunii appellat. De duplici genere stationum, sive jejuniorum, dicitur *infra* (*Cap. 24*).

^c Id est, inordinatos, quos D. Gregorius *lib. XXXI Moralium cap. 27* expressit his verbis: *Quinque modis nos gulæ vitium tentat: aliquando namque indigentia tempora prævenit; aliquando vero tempus non prævenit, sed cibos lautiores quærit; aliquando quælibet sumenda sint, præparari accuratius expetit;*

tuit, quomodo æstus carnalis concupiscentiæ valebit extinguere? Et qui non quivit passiones in propatulo sitas parvasque compescere, quemadmodum occultas, nulloque hominum teste prurientes, moderatrice discretionem poterit debellare? Et idcirco per singulos motus et in quolibet desiderio robur animæ comprobatur: quæ si in minimis apertisque cupiditatibus superatur, quid in maximis ac fortioribus occultisque sustineat, unicuique sua conscientia testis est.

CAPUT XXI.

De interiori monachi pace, et abstinentia spiritali.

Non enim est nobis adversarius extrinsecus formidandus; ^a in nobismetipsis hostis inclusus est.

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

aliquando autem et qualitati ciborum, et tempori congruit; sed in ipsa quantitate sumendi mensuram moderatæ refectionis excedit; aliquando in ipso æstu immensi desiderii deterius peccat. Mortis quippe sententiam patris ore Jonathas meruit, quia in gustu mellis constitutum edendi tempus antecessit (I Reg. xiv). Et ex Ægypto populus eductus in eremo occubuit, quia despecto manna cibos carniū petiit, quos lautiores putavit (Numer. xi). Et prima filiorum Heli culpa suborta est, quod ex eorum voto sacerdotis puer non antiquo more coctas vellet de sacrificio carnes accipere, sed crudas quæreret, quas accuratius exhiberet (I Reg. v). Et cum ad Hierusalem dicitur (Ezechiel. xvi): Hæc fuit iniquitas Sodomæ sororis tuæ, superbia, saturitas panis et abundantia; aperte ostenditur, quo idcirco salutem perdidit, quia cum superbiæ vitio mensuram moderatæ refectionis excessit. Et primogenitorum gloriam Esau amisit, quia magno æstu desiderii vilem cibum, scilicet lenticulam, concupivit (Genes. xxv); quam dum vendendis etiam primogenitis prætulit, quo in illum appetitu anhelaret, indicavit: neque enim cibus, sed appetitus in vitio est. Hæc Gregorius. Ex quibus quinque species gulæ colligit D. Thomas (2-2, q. 148 a. 4), quæ hoc versiculo continentur:

Præpropere, laute, nimis, ardentem, studiose.

Laute gula committitur, cum appetuntur cibi singulares, insoliti, pretiosiores quam statui conveniat; ut si religiosus, contemptis aliis cibis, nolit comedere, nisi perdices, phasianos, etc. Et in hoc est excessus quoad substantiam cibi. *Studiose* quoad qualitatem, cum in condimentis et modo præparandi est excessus, ut si monachus nolit comedere, nisi multo saccharo vel succis conditum (Vide Turrecrem. tract. 102 et 103 in Regul. D. Benedict., et P. Leonard. Lessi. lib. iv. de Just. cap. 3). De his videndus est Bernardus in Apologia ad Guilielmum abbatem, ubi mirum in modum perstringit et carpit luxum monachorum in cibis, præsertim in ovis et piscibus apparandis, vinis degustandis et condiendis, etc. *Nimis*, designat excessum in quantitate cibi, dum plus comeditur quam natura requirat, qui modus est frequentissimus. *Præpropere* circa sumptionem cibi, dum prævenitur tempus comedendi. *Ardenter*, dum non servatur debitus modus in edendo; ut si quis voraciter comedat cibos crudos, non mansos, aut noxios, aut sæpius comedat quam decet. Porro Cassianus infra (Cap. 23), et rursus Collat. 5 cap. 11 tres tantum modos sive species gulæ ex dictis assignat, primum, secundum et quartum: quemadmodum et D. Gregorius in I Reg. c. iii.

^a Ita D. Hieronymus epist. 22 ad Eustochium: Non sic avaritia qualitat, inflat superbia, delectat ambitio, facile aliis caremus vitiis: hic hostis in nobis inclusus est. Quocumque pergimus, nobiscum portamus inimicum. Et ante ipsum D. Gregorius Nazianzenus ora-

Intestinum in nobis quotidie geritur bellum: devicto eo, omnia quæ forinsecus sunt reddentur infirma, ac militi Christi universa peccata erunt et subdita. Non habebimus adversarium nobis extrinsecus metuentum, si ea quæ intra nos sunt spiritui devicta subdantur. Nec solum nobis istud jejunium visibilium ciborum ad perfectionem cordis et corporis puritatem sufficere posse credamus, ^b nisi fuerit huic animæ quoque jejunium copulatum. Habet namque et illa suos noxios cibos, quibus impinguata, etiam sine escarum abundantia, ad luxuriæ prærupta devolvitur. Detractio cibi ejus est, et quidem persuavis; ira etiam cibi ejus est, licet minime levis; ad horam tamen infelici eam esu pascens, ac pariter le-

tione decima sexta: Corpori, ait, quonam modo conjunctus sum, haud equidem scio; quoque pacto, et imago Dei sim, et in cæno voluter; quod et cum pulchra valetudine est, bello me lucessit; et cum bello premitur, mærore me afficit; quod et ut conservum amo, et ut inimicum odi, atque aversor; quod et ut vinculum fugio, et ut cohæres, vereor. Si debilitare illud et conficere studeo, jam non habeo quo socio et opitulatore ad res præclarissimas utar. Sin contra, ut cum socio et adjutore mitius agam, nulla jam ratio occurrit qua rebellantis impetum fugiam, atque a Deo non excidam, compedibus degravatus, vel in terram detrahentibus, vel in ea detinentibus: hostis est blandus et placidus; insidiosus amicus. O miram conjunctionem, et alienationem! Quod metuo, amplector; quod amo, pertimesco. Antequam bellum gesserim, in gratiam redeo; antequam pace fruar, ab eo dissideo. Ad eundem modum Joannes Climacus gradu 15: Quonam, inquit, more et modo meum hunc amicum vinciens in morem cæterorum dijudicem, nescio. Prius enim quam illum vinciam, solvitur; et antequam dijudicem, cum illo in gratiam redeo; et antequam puniam, flector. Quomodo illum vinciam, quem ut amem, a natura suscepti? Quomodo ab eo liberabor, cui in sæculum colligatus sum? Quomodo mecum etiam surgentem destruam? Quid illi rationabile dicam, qui per naturam mille rationibus ac persuasionibus mentitur? Si enim ipsum jejunio vinciam, rursus illi, proximum judicans, trador; si et judicare desistens, hunc superem, elatus corde in eundem præcipitor. Estque cooperator et hostis, adjutor atque adversarius, auxiliator simul et insidiator. Si foveatur, oppugnat; si affligatur, debilior fit: lascivit per quietem, rursus verbera et flagella non sustinet, etc.

^b Quid enim, ait D. Hieronymus (Epist. 14 ad Cel. sub finem), prodest corpus tenuari abstinentia, si animus intumescat superbia? quam laudem merebimur de pallore jejunii, si invidia lividi simus? quid virtutis habet, vinum non bibere, et ira atque odio inebriari? Tunc præclara est abstinentia, tunc pulchra atque magna castigatio corporis, cum est animus jejunos a vitiis. D. Leo in sermone de sancto Joanne Baptista: Duo sunt, inquit, abstinentiæ et crucis genera, unum corporale, et aliud spirituale (quod hic animæ jejunium dicitur); unum a potu atque epulis se temperare, appetitum gulæ a delectationibus et mollissimis suavitatibus coercere; alterum vero abstinentiæ et crucis genus est pretiosius atque sublimius, motus animi regere, perturbationes illas modestiæ tranquillitate placare; iræ ac superbiæ impetus, quasi ferocem bestiam refrenare, litigare quotidie contra vitia sua, increpare se quadam conscia auctoritate virtutis, et rixam quodammodo cum homine conferre; cogitationes malas in potestatem redigere, voluntates proprias abnegare, a sermone atque opere quo animus læditur, tamquam a noxiis cibis, abstinere, etc.

thali sapore prosternans. Invidia cibus est mentis, virulentis eam succis corrumpens, et prosperitate alieni successus jugiter miseram excruciare non desinens. Cenodoxia, id est, vana gloria, cibus ejus est, qui delectabili eam esca permulcet ad tempus; post vero vacuum omnique virtute spoliata reddet ac nudam, cunctis eam spiritalibus fructibus sterilem inanemque dimittens: ita ut non solum immanium laborum faciat merita deperire, verum etiam supplicia majora conquirat. Omnis concupiscentia et pervagatio cordis instabilis, pastus quidam est animæ, noxiis escis eam nutriens, expertem vero cælestis panis ac solidi cibi in posterum derelinquens. Ab his itaque, quanta nobis est virtus, sacratissimo jejunio continentes, utilem habebimus commodamque observantiam jejunii corporalis. Labor namque carnalis spiritus contritioni conjunctus, acceptissimum Deo sacrificium dignumque sanctitatis habitaculum puris mundisque recessibus exhibebit. Cæterum si corporaliter jejunantes perniciosissimis animæ vitiis implicemur, nihil nobis proderit carnalis afflictio pretiosiore parte pollutis; per eam scilicet substantiam delinquentibus nobis, qua efficimur habitaculum Spiritus sancti. Non enim tam corruptibilis caro, quam cor mundum habitaculum Deo templumque Spiritus sancti efficitur. Oportet ergo, exteriore homine jejunante, interiorem quoque similiter a cibis noxiis temperare: quem præcipue exhiberi mundum Deo, ut hospitem in se Christum recipere mereatur, beatus Apostolus monet his verbis: ^a In interiore, inquit, homine habitare Christum per fidem in cordibus vestris (*Ephes. III*).

CAPUT XXII.

Quod idcirco nos oporteat exercere continentiam corporalem, ut per ipsam perveniamus ad spiritale jejunium.

Noverimus itaque nos idcirco laborem continen-

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

^a Homo interior Apostolo dicitur anima (*Ephes. III*); exterior corpus (*II Cor. IV*): *Licet is qui foris est, noster homo corrumpatur: tamen is qui intus est, renovatur de die in diem.* De hac nomenclatura vide S. Thom. I parte quæst. 75, a. 4.

^b Paraphrastes: *Laudabilius est a prohibitis cibis animæ, utpote vitiis abstinuisse, quam a voluntariis et minus noxiis escis corporis jejunasse.*

^c In illis, nempe, interdictis escis animæ, i. e. vitiis et peccatis: non in illa, ut in quibusdam habetur, et male. Quid enim referret, illa? Dionysius ita reddit et elucidat: *In illo vero, utpote esu noxiorum ciborum animæ, seu vitiorum perceptione, est primo perniciose devoratio fratrum.*

^d Ita Septuag. Proverb. XX: *Μὴ ἀγάπα καταλαλεῖν, ἵνα μὴ ἐξερῶς.* Et ita citat etiam D. Hieronymus in epistola ad Celantiam (*Epist. 14*), et Apologia 3 in Rufinum; pro quo vulgata versio habet: *Noli diligere somnum, ne egestas te opprimat.*

^e Aliis verbis Ecclesiasticus cap. XXX: *Zelus et iracundia minuunt dies, et ante tempus senectam adducet cogitatus.* Cur autem iracundus stulto, et invidus parvulo, comparetur, eodem fere modo explicat D. Gregorius (*Lib. V Moral. c. 33*).

^f Sic etiam monet D. Basilius: *Omnibus in locis, inquit, cibus, qui sit ad vitum necessarius solerti ratione inquirendus; condimentorumque elaboratæ*

tiæ corporalis impendere, ut ad puritatem cordis hoc possumus jejunio pervenire. Cæterum labor a nobis impenditur incassum, si hunc quidem contemplatione finis infatigabiliter sustinemus; finem vero propter quem toleravimus afflictiones tantas, obtinere nequeamus: ^b meliusque fuit interdictis escis animæ temperasse, quam voluntariis minusque noxiis corporaliter jejunasse. In his enim simplex et innoxia creaturæ Dei perceptio est, nihil per semetipsam habens peccati: ^c in illis vero primitus fratrum perniciose devoratio, de qua dicitur: ^d Noli diligere detrahere, ne eradiceris. Et de ira atque invidia beatus Job dicit: Etenim ^e stultum interficit iracundia, et parvulum occidit invidia (*Job V*). Simulque notandum, quod qui irascitur, stultus; et qui invidet, parvulus judicetur. Ille namque non immerito stultus judicatur, voluntarie sibi mortem iræ stimulis incitatus inducens; et hic dum livet, parvulum minoremque se probat. Dum enim invidet, testatur majorem esse eum cujus prosperitate cruciatur.

CAPUT XXIII.

Qualis esse monachi cibus debeat.

Igitur est cibus ^f eligendus non tantum qui concupiscentiæ flagrantis æstus temperet, minusque succendat, verum etiam qui ad parandum sit facilis, et quem ad comedendum opportuniorem vilioris pretii compendium præstet; quique sit conversationi fratrum usuique communis. ^g Triplex enim natura est gastrimargiæ: una quæ ^b canonicam refectionis horam prævenire compellit; alia quæ tantummodo ventris ingluvie et saturitate quarumlibet gaudet escarum; tertia, quæ accuratioribus epulis et esculentioribus oblectatur. Ideoque adversus eam necesse est monachum observantiam triplicem custodire, id est, ut primum legitimum tempus absolutionis exspectet; deinde ut saturitati non cedat; tertio, ut qualibuscumque escis vilioribus contentus sit.

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

blanditiæ, et voluptatis illecebræ repudiandiæ (*Institut. Monach. cap. 10*) Hieronymus lib. II contra Jovinian. : *Ne tales accipiamus cibos, quos aut difficulter digerere, aut comesos magno partos et perditos labore doleamus: olerum, pomorum, ac leguminum et facilius apparatus est, et arte impendiisque coquorum non indiget, et sine cura sustentat humanum corpus, moderateque sumptus leviori digestionem concoquitur; et infra: Epicurus voluptatis assertor omnes suos libros replevit oleribus et pomis, et vilibus cibis dicit esse vivendum, quia carnes et exquisitæ epulæ ingenti cura ac miseria præparentur.* Vide D. Bernar. in Apologia ad Guilielmum abbatem.

^g Tres tantum species gulæ hic et alibi (*Vide Col. 5 c. 11*) recenset Auctor: ad quas tamen aliæ duæ superius (*Cap. 20 hujus lib.*) recensitæ facile reduci possunt nam: sub ventris ingluvie, et saturitate continentur excessus in quantitate cibi, et modo edendi: et sub tertia specie hic expressa continentur excessus in substantia et qualitate ciborum.

^b Canonicam, id est regularem, statam, et a majoribus institutam. Superius dixit: *ante stationem legitimam* (*Cap. 20*). Et infra *legitimum tempus absolutionis*; nempe a jejunio. Et rursus cap. 24: *Usque ad præstitutam jejunii horam, refectionis regula servaretur.*

Quidquid autem extra consuetudinem præsumitur usumque communem, ut vanitatis et gloriæ atque ostentationis morbo pollutum, antiquissima patrum traditio notavit; nec quemquam ex his quos merito scientiæ ac discretionis enituisse pervidimus, vel quos ad imitandum gratia Christi velut splendidissima luminaria omnibus prælocavit, esu panis qui apud eos vilis habetur ac facilis, abstinuisse cognovimus; nec eorum quempiam qui hanc regulam declinantes, prætermissa panis usu, leguminum, vel olerum, seu pomorum refectionem sectati sunt,^a inter probatissimos habitum aliquando conspeximus, sed ne discretionis quidem aut scientiæ gratiam consecutum. Non solum enim cæteris inusitatas escas expetere monachum non debere decernunt, ne videlicet cursus ejus velut in propatulo cunctis expositus, inanis factus ac vacuus cenodoxiæ morbo depereat, sed ne ipsam quoque jejuniorum castigationem communem cuiquam facile pateferi oportere

A pronuntiant; verum quantum fieri potest, contegi pariter et abscondi. Adventantibus autem fratribus magis humanitatis ac dilectionis offerri debere virtutem, quam continentiae districtiorem, et quotidiani propositi rigorem manifestari probabilius consuerunt, nec quid voluntas utilitasque nostra, seu desiderii ardor exposcat, attendere; sed quod advenientis requies, vel infirmitas exigit, præponere, et gratanter implere.

[CAPUT XXIV.

Quod in Ægypto indifferenter vidimus sub adventu nostro solvi quotidiana jejunia.

^b Cum de Syriæ partibus seniorum scita discere cupientes, Ægypti provinciam petissemus, ibique tanta cordis alacritate nos suscipi miraremur, ut nulla prorsus, sicut fueram in Palestinæ monasteriis instituti, usque ad præstitutam jejunii horam, refectionis regula servaretur, sed^c absque legitimis

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

^a Sic abbas Moyses Collat. 2. cap. 19 : *Discutientes, inquit, continentias, id est abstinentias, diversorum, qui vel solis leguminibus, vel oleribus tantum, vel pomis vitam jugiter exigant, præposuere cunctis illis refectionem solius panis, etc.*

^b Sic sæpe, et pluribus in locis, ubi se ostendit prius in Syriæ, sive Palæstinæ monasteriis versatum, quam ad Ægypti solitudines proficisceretur.

^c Hoc est, exceptis jejuniis quartæ et sextæ feriæ, quæ legitima vocat, quia lege et præcepto Ecclesiæ sancita (ut superius ex Rabano notatum) et illis temporibus communi fidelium usu recepta et observata. De his enim exstat canon apostolicus num. 68, quo τεσσαρακοστής, καὶ τετράδα καὶ παρασκευὴν νηστεύειν, hoc est, Quadragesimam, et quartam feriam, et parascevem jejungere pari severitate præcipitur. Ne quis autem interpretetur hunc canonem de sola quarta feria et parasceve hebdomadæ sanctæ, eo quod vox parasceve illam solummodo diem significare videatur: notandum, consuevisse Patres Græcos quamlibet feriam sextam vocare parascevem; quemadmodum ordo Romanus singulos dies dominicos appellat dies Paschæ, ut Collector liturgicarum antiquitatum acute observavit (*Apud Gratian. de Consecr. dist. 3, c. Jejuniis.*) Est etiam Apostolica constitutio apud Clementem lib. v. cap. ultimo in hæc verba: *Præcipimus vobis, quartis et sextis feriis jejungere.* D. etiam Ignatius epist. 4 ad Philip., *Quartis, inquit, et sextis feriis jejungere non negligatis, ciborum reliquias pauperibus largientes, etc.* Quod et in tota Ecclesia usu receptum fuisse testatur Tertullianus lib. de Jejuniis, cum ait: *Cur stationibus quartam et sextam feriam sabbati dicamus, etc.* (*Vide Bellar. l. II de Bonis Oper. cap. 22, Hieron. in c. IV ad Gal., Pallad. Lausiaca. 51. Meminit etiam Socr. lib. VII c. 22*); jejunia suo more stationes vocans, quod illis diebus stata et statuta essent jejunia, ut dictum est. Denique Clemens Alexandrinus libro septimo Stromatum: *Novit, inquit, fidelis ænigmata jejunii horum dierum, quarti, inquam, et sexti.* Ubi mysteria vocat mysticas et latentes jejunii causas ac rationes. Ex quibus constat hæc jejunia non aliunde quam ex apostolica traditione et institutione manasse. Cujus institutionis rationem D. Augustinus ad Casulanum scribens tradit his verbis: *Cur autem quarta et sexta maxime jejUNET Ecclesia, illa ratio reddi videtur, quod considerato Evangelio, ipsa quarta sabbati, quam vulgo quartam feriam vocant, concilium reperiuntur ad occidendum Dominum fecisse Judæi: intermisso autem uno die, cujus*

vespera Dominus Pascha cum discipulis manducavit, qui finis est ejus diei quam vocamus quintam sabbati; deinde traditus est ea nocte quæ jam ad sextam sabbati, qui dies passionis ejus manifestus est, pertinebat. Et paulo post: Passus est Dominus, quod nullus ambigit, sexta sabbati: quapropter et ipsa sexta recte jejuniis deputatur: jejunia quippe humilitatem significant. Hæc Augustinus. Et quidem ab initio et primis illis temporibus perfecta fuisse jejunia istorum dierum, et non solum carniæ abstinentiam, verum etiam unius refectionis usum, eumque ad horam nonam dies (quæ nobis est tertia post meridiem) a populo Christiano observatum fuisse ex antiquitatis testimoniis modo citatis manifeste colligitur: paulatim vero fervore charitatis languescente ad solam carniæ abstinentiam (quod jejunium imperfectum dicitur), quale nunc feria sexta et sabbato hebdomadatim servatur, per animorum remissionem, et Ecclesiæ matris indulgentiam devenisse; ac demum jejunium quartæ feriæ in Ecclesia Occidentali omnino neglectum, vel in jejunium sabbati mutatum fuisse videmus. Cum igitur hisce feriis, quarta, inquam, et sexta feria, ex apostolica institutione tota olim jejunaret Ecclesia; mirum non est, si monachi illi hæc jejunia tam religiose observabant, ut nec propter adventantes fratres aut peregrinos ea solverent; neque horam prævenirent; quod in aliis diebus jejuniorum facere solebant, quibus se non adeo astrictos sentiebant; præsertim cum charitatis aut hospitalitatis exhibendæ occasio occurreret. Ex hac porro antiqua observatione consecuta est laudabilis illa consuetudo, ut in plerisque religionibus et monasteriis feria quarta perinde ac sexta et sabbato quovis tempore abstineatur a carnibus; quo religiosæ et antiquæ illius observantiæ vestigium saltem aliquod inter monachos retineatur (*Vide Turrecrem. cap. 104 in Reg. D. Bened.*): quam consuetudinem peculiari decreto roboravit et confirmavit Benedictus XII pontifex his verbis: *Statuimus et ordinamus, quod per totum annum feria quarta et die sabbati, et a prima dominica de Adventu usque ad diem Natalis Domini, et a dominica Septuagesimæ usque ad diem Paschæ omnes regulares ejusdem ordinis seu religionis ab esu carniæ ubique abstineant; nisi necessitas infirmitatis non factæ per abbatem, vel alium prælatum proprium forte suadeat cum aliquo dispensandum.* Hæc ibi (*Constitutio Benedictina cap. 26*). Cur autem hic nulla fiat mentio feriæ sextæ, nemini obscurum esse puto, cum commune sit omnibus Christianis per totum

quartæ sextæque feriis, quocumque pergebamus, A
 a quotidiana statio solveretur : quidam seniorum
 percunctantibus nobis, b cur ita indifferenter apud
 eos præterirentur c quotidiana jejunia : respondit,
 Jejunium semper est mecum; vos autem continuo
 dimissurus mecum jugiter tenere non potero. Et jc-
 junium quidem, licet utile sit ac jugiter necessa-
 rium, tamen voluntarii muneris est oblatio; opus
 autem charitatis impleri, exigit præcepti necessitas.
 Itaque suscipiens in vobis Christum, reficere eum
 debeo : deducens autem vos, humanitatem ejus ob-

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

annum feria sexta a carnibus abstinere; at diebus
 sabbatinis non item : nam in quibusdam Ecclesiis
 ob gaudium nativitatis Dominicæ permissum est cæ-
 teris, carnibus vesci inter Natalem et Purificationem B
 (Palud. in IV, dist. 15, q. 4, a. 4, concl. 2); ut no-
 tavit Molanus (In Martyr.). At monachis Benedicti-
 nis id vetitum hac constitutione. Porro de antiqua
 observatione et jejuniis sabbati dictum est alio loco
 (Lib. III c. 10).

a Vides hic stationem pro quotidiano, eoque vo-
 luntario jejuniis sumi : cum a Tertulliano (quem et
 Rabanus secutus est) de statis et præscriptis jeju-
 niis, sive juniorum diebus solummodo intelligatur,
 quod et ratio nominis postulare videbatur, ut supe-
 rius annotavimus. Est vero his observandum ex
 eodem Tertulliano (Lib. de Jejunio c. 10), et aliis,
 stationes hujusmodi in Ecclesia primitiva duplicis
 generis fuisse, seu duplicem earum usum et obser-
 vationem. Interdum enim usque ad vesperam statio
 sive jejunium observabatur; interdum usque ad no-
 nam tantum. Illud in Quadragesima; hoc feria quarta
 et sexta cujusque hebdomadis extra Pentecosten, id
 est, tempus Paschale, ut vocant, fieri solitum testa-
 tur Tertullianus; idemque de duabus illis feriis C
 confirmat Epiphanius : Per totum, inquit, annum
 jejunium hoc servatur in eadem sancta Ecclesia,
 quarta, inquam, et prosabbato usque ad horam nonam,
 excepta sola Pentecoste, id est, per totos quinquaginta
 dies, in quibus nec genua flectuntur, nec jejunium
 imperatum est (Epiph. in Compendio doctr. fid.). Ac
 de priore quidem genere stationum, seu ritu jejunandi
 usque ad vesperam, multa exstant antiquitatis exem-
 pla et testimonia, ut illud quod de primis illis
 ascetis Alexandrinis ex Philone scribit Eusebius :
 Cibum aut potionem ante solis occasum nemo illorum
 capit (Histor. Eccl. lib. II c. 16). Nec solis mona-
 chis, sed et aliis Christianis hujusmodi jejunia usi-
 tata fuisse ex Patribus notum est. Nam D. Basilius
 sermone I in Laudem jejunii, ubi de consueto jeju-
 nandi modo loquens : Expectas, ait, vesperam, ut ci-
 bum capias : sed diem totum absumis ad tribunalia,
 etc. Scribit Athanasius de sancto Antonio quod se-
 mel in die post solis occasum ederet : idemque de
 Hilarione B. Hieronymus, et alibi eleganter : A Pa-
 scha, inquit, ad Pentecosten, cœnæ mutantur in pran-
 dia, innuens e contrario ante Pascha, hoc est, in
 Quadragesima, prandia mutari in cœnas, quod omi-
 so prandio cœnaretur dumtaxat ad vesperam. Hinc
 D. Ambrosius sermone 34 : Interrogo vos, inquit,
 qui in Quadragesima prandetis, si non in conscien-
 tia rei estis, etc. Et Augustinus serm. 52 de Tem-
 pore, admonet ut Quadragesimæ tempore, exceptis
 dominicis diebus, nullus prandere præsumat. Quin
 et D. Bernardus ser. 3 de Quadragesima, testatur
 suos monachos sique temporis cætera quidem je-
 junia solvere hora nona; sed Quadragesimæ jeju-
 nium ne cæteros quidem Christianos ante vesperam
 solvere. Hactenus, inquit, usque ad nonam jejunamus
 soli : nunc usque ad vesperam jejunabunt nobiscum
 pariter universi reges et principes, clerus et populus;
 nobiles et ignobiles; simul in unum dives et pauper.

tentu præbitam, districtiore jejuniis in memetipso
 potero compensare. Non enim possunt filii sponsi
 jejunare, donec cum illis est sponsus : cum autem
 discesserit, tunc licite jejunabunt (Luc. v).

CAPUT XXV.

De continentia senis cujusdam, qui sexies ita fru-
 galiter cibum sumpsit, ut servaret esuriem.

Quidam seniorum cum reficientem me, ut adhuc
 paululum quid ederem, hortaretur, jamque me di-
 xissem non posse, respondit : Ego jam sexies, diver-
 sis advenientibus fratribus, mensam posui, hortans-

Ex quibus omnibus manifeste convincitur falsum
 esse quod Tertullianus eodem in loco (Lib. de Jeju-
 niis c. 1 et 10), scribit in Ecclesia Romana non ad
 vesperam, sed ad nonam tantum producta fuisse
 jejunia, cum constet in Quadragesima non nisi ves-
 pere jejunia solvi consuevisse : quam quidem con-
 suetudinem antiquitus observatam tradunt etiam hi
 qui ecclesiasticas observationes quæ Romæ potissi-
 mum observarentur, suis scriptis memoriæ com-
 mendarunt (Microlog. c. 49 et alii). Ex qua consue-
 tudine illud etiam hodie servatur, ut non nisi post
 Vesperas solvatur jejunium in Quadragesima; in
 aliis vero jejuniis hora nona : hoc est, post officium
 Nonæ : cujus etiam observationis rationem habuit
 divus Benedictus, capite quadragesimo primo suæ
 Regulæ, ubi ait : Ab idibus Septembris usque ad caput
 Quadragesimæ, ad Nonam semper reficiant fratres. In
 Quadragesima vero usque ad Pascha, ad Vesperam.
 Sed de his hactenus.

b Quod monachus in adventu hospitem de severe-
 ritate consueti jejunii relaxare aliquid possit ad re-
 creandum hospitem, non semel docet Cassianus,
 ut Collatione vigesima prima capite decimo quarto,
 et Collatione vigesima quarta, capite vigesimo et
 vigesimo primo. Cui consentit B. Prosper libro se-
 cundo de Vita Contemplativa capite ultimo.

c Quinis scilicet hebdomadæ diebus, feria secun-
 da, tertia et quarta, quinta et sexta. Nam die sab-
 bati Orientales non jejunasse, uti nec die dominico,
 alias ostensum est. Sed inter hæc jejunia quædam
 erant legitima, id est, lege et præcepto obligantia,
 uti jejunium quartæ et sextæ feriæ, quæ multo di-
 strictius observabantur; ut solent ecclesiastica je-
 junia : cætera vero voluntaria, aut monasticis regu-
 lis non pari obligatione instituta, quæ judicio se-
 niorum facilius poterant relaxari : idque potissimum
 duplici ex causa : primo ad exhibendum charitatis
 et humanitatis officium fratribus aut peregrinis
 adventantibus; secundo ad celandam externis suæ vi-
 tæ austeritatem, et vitandum inanis gloriæ periculum,
 ut indicat Auctor sub finem capitis præcedentis.
 D Quo etiam modo nunc monastica, sive regularia je-
 junia similibus ex causis auctoritate et licentia su-
 periorum subinde solvuntur. Quatenus tamen id
 fieri debeat in adventu hospitem, declarat divus
 Benedictus capite quinquagesimo tertio suæ Regulæ,
 ubi de hospitibus suscipiendis agit : Jejunium, ait,
 a priore frangatur propter hospites : nisi forte præci-
 pius sit dies ille jejunii, qui non possit violari. Fra-
 tres autem juniorum consuetudinem prosequantur,
 id est, custodiant et observent, ait Turrecrematus :
 Licet enim prior jejunium frangat gratia humanitatis
 propter hospitem; conventus tamen non debet jejunium
 violare, sed religionis consuetudines et instituta custo-
 dire. Atque ita de illis Ægyptiis monachis et cœno-
 bitis sentiendum etiam ex Cassiani relatione colli-
 gimus, non omnes et singulos, adveniente quolibet
 hospite, jejunium etiam quotidianum solvere solitos
 fuisse; sed unum aut alterum e senioribus, aut
 quibus abbas vel senior annuisset.

que singulos ^a cum omnibus cibum sumpsi, et adhuc esurio, et tu primitus nunc reficiens, jam te dicis non posse?

CAPUT XXVI.

De alio sene, qui in cella sua escam numquam solus accepit.

^b Vidimus alium in solitudine commorantem, qui numquam se sibi soli indulgisse cibum testatus est; sed etiam si per totos quinque dies ad ejus cellulam nullus e fratribus advenisset, refectionem jugiter distulisse, donec sabbato vel dominico die devotæ congregationis obtentu procedens ad ecclesiam, peregrinorum quempiam reperisset, quem exinde reducens ad cellulam, consorte eo refectionem corporis non tam suæ necessitatis obtentu, quam humanitatis gratia causaque fratris assumeret. Itaque ut norunt in adventu fratrum indifferenter solvere quotidiana jejunia, ita discedentibus eis refectionem ob illos indultam continentia majore compensant, perceptionem cibi parvissimi acriore castigatione non sola panis, sed etiam somni ipsius diminutione durius exigentes.

CAPUT XXVII.

Encomium Pæsii et Joannis abbatum.

^c Apud senem Pæsium in eremo vastissima commorantem cum ^d senex Joannes magno cœnobio ac multitudini fratrum præpositus advenisset, et ab eodem velut antiquissimo sodale perquireret, quidnam per omnes quadraginta annos quibus ab eodem separatus in solitudine minime a fratribus interpellatus egisset: Numquam me, ait, sol reficientem vidit. Et ille: Nec me, inquit, iratum.

CAPUT XXVIII.

Ejusdem abbatis Joannis jam moribundi insigne documentum.

Eundem senem cum alacrem tamquam ad propria

ALARDI GAZÆI

^a Ita nimirum parce et tenuiter edebat bonus ille senex, ut hospites nihilominus ad edendum invitaret, et post sextam refectionem adhuc esuriret. Sic Palladius in Historia Lausiaca scribit Isidorum presbyterum, etiam si quotidie tantum cibi sumeret, quantum satis esset ad corpus sustentandum; tamen magnam temperantiæ laudem apud omnes meruisse, quod numquam satur a mensa surrexisset.

^b Simile exemplum refert Joan. Moschus in Prato spirit. de monachis quibusdam Scithiotis: Vidi, inquit, illic senes, qui nisi quis ad eos venisset, numquam sumebant cibum: inter quos erat senex quidam Ammonius nomine, juxta me manens, cujus ego sciens consuetudinem, per omne sabbatum ad illum veniebam, ut propter adventum meum sumeret cibum. Habebant hoc omnes generaliter, quod quacumque hora accederent aliqui, mittebant illos orationem facere, illisque orantibus ipsi mensam apponebant, et continuo cibum sumebant. Hæc ibi (Cap. 54).

^c Ciaconius correxit: Ad senem, magis Latine quidem; sed noster ms. et alii codices habent: Apud senem Pæsium. Dionysius Phesium nominat. Palladius in Lausiaca de Pæsio quodam scribit et Esaia ejus fratre: sed an is sit Pæsius, de quo hic agitur, nullo certo indicio colligi potest.

^d Non ille, ut opinor, Ægyptius superioris Thebaidis anachoreta prophético spiritu clarus, et Cassiano antiquior, cujus præclaræ virtutes superiore libro commemorantur (Lib. iv cap. 23 et seq.); sed alius ejusdem nominis et professionis, qui in eremo

A transmigrantem, in extremo jam anhelitu positum anxii fratres circumvallantes suppliciter precarentur, ut aliquod eis memoriale mandatum, velut hæreditarium quoddam legatum relinqueret, per quod possent ad perfectionis culmen præcepti compendio facilius pervenire, ingemiscens ille: Numquam, ait, meam feci voluntatem, nec quemquam docui quod prius ipse non feci.

CAPUT XXIX.

De abbate Machete inter Collationes spiritales numquam dormitante, et semper inter terrenas fabulas abdormiente.

Vidimus senem Machetem nomine, a turbis fratrum eminens commorantem, hanc a Domino gratiam diuturnis precibus impetrasse, ut quotquot diebus ac noctibus agigaretur Collatio spiritalis, numquam somni torpore penitus laxaretur; si quis vero detractionis verbum, seu otiosum tentasset inferre, in somnum protinus concidebat, ac si ne usque ad aurium quidem ejus pollutionem virus obloquii poterat pervenire.

CAPUT XXX.

Ejusdem senis de nemine judicando sententia.

Hic idem senex cum institueret nos neminem judicare debere, intulit tria fuisse in quibus discussit, vel reprehenderit fratres, quod scilicet ^e uvam sibi nonnulli paterentur abscindi, quod haberent in cellulis sagum, quod oleum benedictes exposcentibus sæcularibus darent, et hæc omnia se incurrisse dicebat. Nam ægritudinem uvæ contrahens: Tamdiu inquit, ejus languore distabui, donec tam doloris necessitate quam seniorum omnium adhortatione compulsus abscindi eam permetterem. Cujus etiam infirmitatis obtentu ^f sagum quoque habere coactus

COMMENTARIUS.

Scythi, sive Sceti, sanctitate itidem claruit (Petrus in Catalog. lib. iii c. 157), cujus etiam mentio habetur infra cap. 40, eidemque a Cassiano tribuitur Collatio decima nona (Vide ibid. cap. 1 in notis), quæ est de fine cœnobitæ et eremitæ, ubi docet, quam ob causam relicta eremo se ad vitam cœnobiticam contulisset.

^e Uva hoc loco non fructus vitis est; sed pellicula quædam in intima oris parte, seu fine palati dependens circa fauces, ut in hiante homine conspicitur (Cælius Rhodig. l. iv Antiq. lect. c. 14); sic dicta quia instar uvæ rotundulæ dependet, et humiditate variatur, estque vocis moderatrix; et aliquando ad similitudinem uvæ intumescit cum vehementi inflammatione ac dolore. Hinc Serenus poeta:

Ægrescunt teneræ fauces, cum frigoris ora
Vis subit, vel cum ventis agitabilis aer
Vertitur, atque ipsas flatus gravis inficit uvas.

Sortitur autem hoc mali genus nomen duplex: nam si teretem habeat figuram, a columnæ similitudine columella dicitur; sin vero in orbem gløbetur, a Græcis σταφυλή, a Latinis uva, vel uvula vocatur; cujus sæpe meminit Plinius in Historia Naturali (Lib. xx c. 18 et alibi). Huic morbo, ut verisimile est, ex frequenti et quotidiano squæ potu obnoxii illi monachi solebant uvam præcidere; de qua præcisione Cornelius Celsus lib. iv cap. 12.

^f Sagum apud Romanos militare indumentum quod armis superinduebatur, ut ex Philippica Cice-

sum. ^a Oleum etiam benedicere ac supplicantibus A dare, quod prae omnibus exsecratur, utpote iudicans illud ex magna cordis praesumptione descendere, circumdantibus me repente saecularibus multis, ita constrictus sum, ut aliter eos nullatenus evadere possem, nisi a me summa vi et obtestationibus extorsissent, ut oblato ab eis vasculo manum meam impresso crucis signaculo superponerem: itaque se credentes benedictionis oleum consecutos, tandem me aliquando relaxarunt. Quibus mihi manifeste compertum est, iisdem causis ac vitiis monachum obligari, in quibus de aliis iudicare praesumpserit. ^b Oportet ergo unumquemque semetipsum iudicare tantummodo, et circumspicere cauteque custodire in omnibus, non aliorum conversationem vitamque discutere, secundum illud Apostoli praecipuum: Tu B autem, quid iudicas fratrem tuum? suo Domino stat, aut cadit (Rom. XIV). Et illud: Nolite iudicare, ut non iudicemini. In quo enim iudicio iudicaveritis iudicabimini (Matth. VII). Praeter hanc enim quam diximus causam, etiam ob hoc iudicare de aliis periculosum est, quod ignorantes vel necessitatem, vel rationem qua illi haec in quibus offendimur, aut recte coram Deo, aut venialiter agunt, invenimur eos temere iudicasse, et per hoc admittimus non leve peccatum, secus quam oportet de fratribus nostris aliquid sentientes.

CAPUT XXXI.

Increpatio ejusdem senis, cum fratres inter spirituales Collationes dormitantes, ad narrationem otiosae fabulae vidisset expergefatos.

Hic idem senex otiosarum fabularum diabolum esse fautorem, ac spiritalium collationum impugnatorem semper existere, his declaravit indicibus. Nam cum fratribus quibusdam de rebus necessariis

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

ronis octava colligitur; Graece αἴγος. Apud Cassianum vero et apud monachos illos erat genus stragulae vestis, vel pallium villosum, quo subinde aegrotantes praeter solitum utebantur, velut coacti: ut hic innuitur. Sagum etiam rusticum Hilarioni tribuit D. Hieronymus (Vita Hilarionis).

^a De oleo a patribus benedici, et petentibus ad curationem infirmitatum dari solito dicitur alias (Collat. 7 c. 26).

^b Optimum hac in re consilium S. Bernardi scribentis in Cantica: Cave, inquit (Serm. 4), alienae conversationis esse, aut curiosus explorator, aut temerarius iudex. Etiam si perperam actum quid deprehendas, nec sic iudices proximum: magis autem excusa. Excusa intentionem, si opus non potes; puta ignorantiam, puta subreptionem, puta casum. Quod si omnem dissimulationem rei certitudo recusat, suade nihilominus ipse tibi, et dicito apud te ipsum: Vehemens fuit nimis tentatio; quid de me illa fecisset, si in me accepisset similiter potestatem? Vide Joannem Climacum gradu 10.

^c Lethæus sopor, aut somnus apud poetas non a letho dicitur, vel lethalis et lethifer; sed a Lethe flumine infernali, quo fingunt stuporem et profundam rerum omnium oblivionem induci. De quo Virgilius VI Æneid.:

Lethæi ad fluminis undam
Securos latices, et longa obliviam polant.

ac spiritalibus disputaret, eosque videret ^e lethæo quodam sopore demergi, nec posse ab oculis suis pondus somni depellere; otiosam repente fabulam introduxit. Ad cuius oblectationem cum eos evigilasse confestim, erectas aures suas habere vidisset, ingemiscens ait: Nunc usque de rebus caelestibus loquebamur, et omnium vestrum oculi lethali dormitione deprimebantur; at cum otiosa fabula intromissa est, omnes expergefati torporem somni dominantis excussimus. Vel ex hoc ergo perpendite, quisnam Collationis illius spiritalis fuerit impugnator, aut quis hujus infructuosae atque carnalis insinuator existat. Ille etenim esse manifestissime deprehenditur, qui malis adgaudens, vel istam fovere, vel illam impugnare non desinit.

CAPUT XXXII.

De epistolis, priusquam legerentur, incensis.

Nec minus quoque hoc opus fratris erga puritatem sui cordis intenti, et erga contemplationem divinam valde solliciti, commemorare necessarium reor; qui, cum ei post annos quindecim patris ac matris amicorumque multorum ^d de provincia Ponti complures epistolae delatae fuissent, accipiens grandem fasciculum litterarum, diuque apud semetipsum volvens, Quantarum, inquit, cogitationum causa erit mihi harum lectio, quae me vel ad inane gaudium, vel ad tristitias infructuosas impellent! Quot diebus horum recordatione qui scripserunt, intentionem pectoris mei a proposita contemplatione revocabunt! Post quantum temporis dirigenda est haec mentis concepta C confusio, quantoque labore rursus iste tranquillitatis reparandus est status, si semel animus litterarum permotus affectu, eorumque recensendo sermones ac vultus, quos tanto tempore dereliquit, iterum eos revisere, ipsisque cobabitare, et animo ac mente

Et D. Hieronymus lib. 1 adversus Rufinum: Bibendum, inquit, mihi erat de Lethæo gurgite, juxta fabulas poetarum; ne arguar scire quod didici. Lethæus ergo sopor proprie dicitur gravis, et profundus somnus, qui et obliviosus esse solet. Videtur tamen Auctor pro lethali accipere, cum inferius dicat eodem sensu, et verbis synonymis: lethali dormitione demergebantur. Lethalem autem dicit soporem, et dormitionem, vel quia letho, id est, morti, vel mortuo similem facit, juxta illud Persii:

Stulte quid est somnus, gelidæ nisi mortis imago?

D vel quia mortem animæ sensim inducit, dum quis salutaria monita audire contemnit, et vanitatibus indormiscit: De qua dormitione ait Sapiens: Usquequo, piger, dormis (Proverb. IX)? Et A postolus Ephes. V: Surge, qui dormis; exsurge a mortuis, et illuminabit te Christus; et ad Rom. XIII: Hora est jam nos de somno surgere, etc.

^d Pontus pro mari et pro regione accipitur. Pontus regio, vel Ponti provincia, ut hic habetur, pars est Asiae minoris juxta mare Ponticum, sive Euxinum, Asiam Europamque determinans; Cappadociam, Armeniam, Colchidem, aliasque provincias complectens (Strabo l. VII; Ptolomei lib. V c. 6). Ex Ponto prodiit Marcion haeresiarches, contra quem disputaturus Tertullianus, hanc regionem, ejus patriam mire depingit (Lib. I c. I contra Marcionem).

coeperit interesse! Quos profecto corporaliter deseruisse nihil proderit, si corde eos incipiat intueri; ac memoriam quam saeculo huic renuntians quisque velut mortuus abdicavit, reviviscens eandem rursus admisit. Haec volvens in corde suo, non solum nullam resolvere epistolam definivit, sed ne ipsum quidem fasciculum resignare, ne scilicet eorum qui scripserant vel nomina recensendo, vel vultus recordando a spiritus sui intentione cessaret. Itaque ut eum constrictum susceperat, igni tradidit concremandum: *Ite, inquit, cogitationes patriae, pariter, concremami, nec me ulterius, ad illa quae fugi, revocare tentetis.*

CAPUT XXXIII.

De absolute quæstionis, quam abbas Theodorus orando promeruit.

Vidimus etiam ^a abbatem Theodorum summa san-

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

^a Memorantur duo Theodori, ambo monasticæ vitæ laude et sanctitate insignes, quorum alter discipulus fuit non sancti Antonii, ut vitiose apud Baronium legitur in Martyrologio (*Ad 7 Januar.*); sed Ammonis anachoretæ, ut patet tum ex vita ejusdem Antonii a S. Athanasio conscripta, tum ex Palladio (*In Lau. c. 8*), Sozomeno (*Lib. I Hist. c. 14*) et aliis: alter discipulus S. Pachomii, in cujus vita ejus etiam gesta narrantur, et in *Vitis Patrum*. Agit de eodem S. Nilus in lib. de *Oratione*. Utri vero tribuenda sit sententia quam hic refert Cassianus, non satis comperit habeo: puto tamen posteriori potius tribuendam; quod hic doctrinæ et sapientiæ dono, quod hic commendatur, clarior extiterit, et S. Pachomio in monasterii Tabennensis regimine successerit. Unde et abbas hic vocatur. Sic enim de eo scribit Gennadius de *Scriptor. Eccl. cap. 8*: *Theodorus Pachomii abbatis successor insignis sanctitate, et doctrina spectabilis in lib. de Collationibus Patrum a Cassiano edito multimode commendatur, qui post ipsum ejus monasteria in summo perfectionis apice strenue gubernavit. De concordia et unitate, et de permanendo in proposito cordis et studii exhortatorias et elegantes ad alia monasteria plures epistolas scripsit, et miraculis clarus in Domino quievit.* Hæc Gennadius (*Hist. Tripar. lib. I cap. 11*). Ex quibus colligo hunc ipsum Theodorum esse, cujus est illa doctissima disputatio *Collationis sextæ De nece Sanctorum*. Qua de re vide notata *ibidem*.

^b Hæc sententia, ut vera sit, sana indiget interpretatione. Videtur enim prima fronte duos errores continere: 1° Scripturam sacram per se satis facilem et apertam esse, nec commentario et interpretatione indigere; 2° proinde monacho aut cuivis ad Scripturarum cognitionem pertingere cupienti, non opus esse alio doctore aut interprete, nec adhibendum studium ac lectionem commentariorum; sed postulandam et exspectandam a Deo earum intelligentiam per orationes, purgationem cordis, etc.: quorum utrumque falsum est, et erroneum, et hæreticorum nostri temporis dogmati proximum, qui Scripturam sacram omni ex parte facilem et claram, immo omnibus SS. Patrum commentariis clariorem esse contendunt. Quod ad primum attinet, huic aperte reclamant propheta regius, qui de legis et Scripturæ divinæ difficultate et obscuritate luculentum ac frequens perhibet testimonium. *Psalm. cxviii: Da mihi intellectum, et scrutabor legem tuam. Ibidem: Faciem tuam illumina super servum tuum, et doce me justificationes tuas.* Et rursus: *Revela oculos meos, et considerabo mirabilia de lege tua.* Quæ verba tractans D. Hieronymus in epist. ad Paulinum de institutione monachi (*Epist. 13*), sic ait: *Si tantus propheta te-*

ctitate et perfecta scientia præditum, non solum in actuali vita, sed etiam notitia Scripturarum, quam ei non tam studium lectionis, vel litteratura mundi contulerat, quam sola puritas cordis: siquidem vix ipsius quoque Græcæ linguæ perpauca verba vel intelligere posset, vel proloqui. Hic cum explanationem cujusdam obscurissimæ quæstionis inquireret, septem diebus ac noctibus in oratione infatigabilis perstitit, donec solutionem propositæ quæstionis Domino revelante cognosceret.

CAPUT XXXIV.

De sententia ejusdem senis, qua docuit quo studio monachus possit assequi scientiam Scripturarum.

Hic ergo quibusdam fratribus admirantibus tam præclarum scientiæ ejus lumen, et ab eodem quosdam Scripturarum sensus inquiringibus, ait: ^b *Monachum ad Scripturarum notitiâ pertingere cupien-*

*nebras ignorantiae confitetur, qua non putas parvulos, et pene lactentes inscitiae nocte circumdari? Reclamat Petrus apostolorum princeps dicens: Hoc primum intelligentes, quod omnis prophetia Scripturæ propria interpretatione non fit; non enim voluntate humana allata est aliquando prophetia, sed Spiritu sancto inspirati locuti sunt sancti Dei homines (II Petr. 1). Reclamat et sanctus ille eunuchus reginæ Æthiopum, qui cum Isaïæ prophetiam legeret, interrogatus a Philippo: Putasne intelligis quæ legis? prudenter respondit: Et quomodo possum, si non aliquis ostenderit mihi (Act. viii)? Reclamant et SS. Patres Ecclesiæ Doctores (Vide Baronium tom. I *Annal.*, an. 34; Bellarm. l. III de *Verbo Dei* c. 1). Hieronymus in celebri illa epistola ad Paulinum, quæ Bibliis præfigitur, ubi singula Scripturæ volumina percurrens, ostendit in omnibus multas et magnas esse difficultates, et graviter eos redarguit, qui suæ solertiæ aut sanctitati fidentes, sine doctore aut interprete sacros libros legere, tractare et assequi se posse præsumunt. S. Ambrosius in epistola 44, ad Constantium: *Mare, inquit, est Scriptura divina, habens in se sensus profundos, altitudinem prophetiarum ænigmatum, etc.* D. Cyrillus: *Neque enim, inquit, vel syllaba, vel apiculus est in sacris Litteris, in cujus profundo non sit grandis quispiam thesaurus: proinde nobis necesse est divina gratia ducamur, et Spiritu sancto illustrati eloquia divina adeamus (Homil. 21 in Genes. Vide etiam hom. 40 in Joan.).* D. Augustinus lib. XII *Confess. cap. 14*: *Mira, inquit, profunditas eloquiorum tuorum, quorum, ecce, ante nos superficies blandiens parvulis: sed mira profunditas, Deus meus, mira profunditas: horror est intendere in eam; horror honoris; et tremor amoris. Item alibi: Tanta est, inquit, Christianarum profunditas litterarum, ut in eis quotidie proficerem, si eas solas ab ineunte ætate usque ad decrepitam senectutem, maximo otio, summo studio, meliore ingenio conarer addiscere: non quod ad ea quæ necessaria sunt salutem, tanta perveniatur difficultate; sed cum quisque ibi fidem tenuerit, sine qua pie recteque non vivitur, tam multa, tamque multiplicibus mysteriorum umbraculis opaca intelligenda proficientibus restant, tantaque non solum in verbis, verum etiam in rebus, quæ intelligendæ sunt, latet altitudo sapientiæ, ut annosissimis, acutissimis, flagrantissimis cupiditate discendi hoc contingat, quod eadem Scriptura quodam loco habet: Cum consummaverit homo, tunc incipit (Eccles. xviii). Hæc Augustinus (Ad Volus. epist. 2). Gregorius etiam in eadem sententiam: *Multa quidem, inquit, in illa ita aperta sunt, ut pascant parvulos; quædam vero obscurioribus sententiis, ut exerceant fortes, quatenus cum labore intellecta plus grata sint. Nonnulla autem in ea ita clausa sunt, ut dum ea non***

tem, nequaquam debere labores suos erga commen-
tatorum libros impendere, sed potius omnem mentis

A industriam et intentionem cordis erga emundationem
vitiarum carnalium detinere. Quibus expulsis confe-

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

intelligimus, agnoscentes infirma nostræ cæcitatæ, ad
humilitatem magis quam ad intelligentiam proficiamus.
Sunt enim quædam quæ ita de cælestibus loquuntur,
ut solis illis supernis civibus in patria sua persistenti-
bus pateant, ac necdum nobis peregrinantibus reserentur,
etc. (Homil. 17 in Ezechiel.) Porro alterum
etiam dictum, si simpliciter intelligatur erroneum
esse, et a sana doctrina alienum, tam exemplis et
auctoritate sanctorum Patrum, quam ratione convin-
citur. De Basilio et Gregorio Nazianzeno ita scribit
Rufinus lib. XI Histor. capite nono: Ambo nobiles,
ambo Athenis eruditi, ambo collegæ per annos tredecim,
omnium Græcorum sæcularium libris remotis, solis
divinæ Scripturæ voluminibus operam dabant, earum-
que intelligentiam non ex propria præsumptione, sed
ex majorum scriptis et auctoritate sequebantur, quos et
ipsos ex apostolica successione intelligendi regulam sus-
cepisse constabat. Ita et de seipso divus Hieronymus
præfatione in Epistolam ad Ephesios: Numquam,
inquit, ab adolescentia, aut legere, aut doctos viros,
quæ nesciebam, interrogare cessavi, aut meipsum habui
magistrum. Denique nuper ob hanc vel maxime causam
Alexandriam perrexi, ut viderem Didymum; et ab eo
in Scripturis omnibus, quæ habebam dubia, sciscitarer.
Et in epistola ad Pammachium hæc inter alia: Dum
essem juvenis, miro discendi ferebar ardore; nec juxta
quorundam præsumptionem, ipse me docui. Et infra:
Jam canis spargebatur caput; et magistrum potius
quam discipulum esse decebat: perrexi tamen Alexan-
driam, audiivi Didymum, in multis ei gratias ago:
quod nescivi, didici; quod sciebam, illo docente non
perdidi. Putabant me homines finem fecisse docendi:
veni rursus Hierosolymam et Bethlehæm: quo labore,
quo pretio Barrabanum nocturnum habui præceptorem!
etc. In Daniel. cap. XII: Scripturæ, inquit, sanctæ
intelligentiam absque Dei gratia, et doctrina majorum
sibi imperitissimi vel maxime vindicant. Et in epistola
illa ad Paulinum, multis et testimoniis et exemplis
et rationibus elegantissime docet neminem in Scri-
pturis sacris sine prævio, et ductore semitam posse
ingredi: quod et Clemens Alexandrinus v Stromatum
docuit. Similiter abbas Moyses apud Cassianum Coll.
2 cap. 11: Cum omnes artes, inquit, ac disciplinæ hu-
mano ingenio repertæ, et quæ nihil amplius quam
vitæ hujus commodis prosunt, licet manu palpari queant
et oculis pervideri, recte tamen a quoquam sine insti-
tuentis doctrina nequeant comprehendere; quam ineptum
est credere hanc solam non egere doctore, quæ et invi-
sibilis, et occulta est, et quæ non nisi corde purissimo
pervidetur: cujus error non temporale damnum, nec
quod facile reparatur; sed animæ perditionem parit,
mortemque perpetuam. Ita ille, loquens de divina phi-
losophia, seu de intelligentia Scripturarum et rerum
ad salutem pertinentium. Hic similia concinit D. Au-
gustinus in libro de Utilitate credendi, ad Honora-
tum (Cap. 7, tom. VI). Cum enim sacros iste libros
sine aliena ope legere et intelligere se posse arbitra-
retur: Itane est? inquit Augustinus; nulla imbutus
poetica disciplina Terentianum Maurum sine magistro
attingere non auderes. Asper, Cornutus, Donatus et alii
innumerabiles requiruntur, ut quilibet poeta possit in-
telligi: tu in sanctos libros sine duce irruis, et de his
sine præceptore audes ferre sententiam. Et cap. 17:
Si unaquæque disciplina, inquit, quamquam vilis et
facilis, ut percipi possit, doctorem aut magistrum re-
quirit: quid temerariæ superbiæ plenius, quam divino-
rum Sacramentorum libros ab interpretibus suis nolle
cognoscere? Hactenus Augustinus. Porro his auctori-
tatibus accedit etiam ratio theologica. Nam absque
doctore et magistro, sacram doctrinam, et Scripturæ
intelligentiam assequi velle, esset revera tentare
Deum (D. Thom. 2-2, q. 97, a. 1 et 2). Tentatio enim
Dei est, cum quis absque necessitate et gravi causa

relictis mediis naturalibus et ordinariis, quærit a
Deo effectus qui adhibitis causis secundis, id est,
nostra opera et studio aliisque adminiculis prove-
nire possunt: ut si ægrotus nolit uti remediis natu-
ralibus et præsentibus, expectans a Deo sanitatem.
Hanc rationem tangit etiam D. Augustinus in prologo
libri, de Doctrina Christiana, ubi ait: Ne tentemus
Dominum, cui credidimus, ne talibus inimici versutiis,
et perversitate decepti, ad ipsum quoque Evangelium
audiendum atque discendum nolimus ire in ecclesias,
aut codicem legere, et expectemus rapi usque in ter-
tium cælum, sive in corpore, sive extra corpus, sicut
dixit Apostolus, et ibi audire ineffabilia verba, quæ non
licet homini loqui; aut ibi videre Dominum Jesum
Christum, et ab illo potius quam ab hominibus audire
Evangelium. Caveamus tales tentationes, superbissi-
mas et periculosissimas, magisque cogitemus, et ipsum
apostolum Paulum, licet divina et cælesti voce prostra-
tum et instructum, ad hominem tamen missum esse,
ut Sacramenta perciperet, atque copularetur Ecclesiæ,
etc. In eadem sententiam Cassiodorus in præfatione
sue Institutionis, hunc ipsum Cassiani locum desi-
gnans, ita scribit: Nec me præterit eloquentissimum
Cassianum in quinto Institutionum (ita reor dicendum,
non Collationum) dixisse volumine, quemdam senem,
et simplicem, de obscurissimo loco Scripturæ sacræ
fuisse requisitum, eumque oratione creberrima superno
lumine cognovisse; ut quod ante per humanos magistros
non didicerat, subito divina inspiratione completus,
quærentibus res difficillimas explanasset. Simile est
illud Augustini dictum (Ubi supra), quod in libris de
Doctrina Christiana commemorat, quemdam famulum
barbarum litteris imperitum, orationibus crebris ita sibi
traditum codicem subito legisse, quasi in schola fuerit
longis meditationibus eruditus: de qua re sic ipse sub-
sequens dixit: Licet hæc fuerint stupenda miracula, et
omnia possibile credentibus approbentur, non nos ta-
men debere talia frequenter exhibere; sed in usu com-
munis doctrinæ satius permanere; ne cum illa quæ
sunt supra nos audacter exquirimus, culpam tentatio-
nis contra præceptum Domini potius incurrere videa-
mur, dicentis in Deuteronomio: Non tentabis Domi-
num Deum tuum (Deut. vi). Et iterum in Evangelio:
Generatio mala et adultera signum quærit, etc. (Matt.
xii). Quapropter oremus ut nobis aperiantur illa quæ
clausa sunt, et a studio legendi nullatenus abscedamus.
Hæc Cassiodorus. Huc etiam spectat decretum con-
cilii Tridentini de Scripturis interpretandis in hæc
verba: Ad coercenda palantia ingenia decernit (syno-
dus) ut nemo suæ prudentiæ innixus, in rebus fidei et
morum ad ædificationem doctrinæ Christianæ pertinen-
tium, sacram Scripturam ad suos sensus contorquens,
contra eum sensum quem tenuit et tenet sancta mater
Ecclesia, cujus est judicare de vero sensu et interpre-
tatione Scripturarum sanctarum, aut etiam contra una-
nimem consensum Patrum, ipsam Scripturam sacram
interpretari audeat: etiamsi hujusmodi interpretationes
nullo umquam tempore in lucem edendæ forent. Qui
contravenerint, per ordinarios declarentur, et pœnis a
jure statutis puniantur. Hæc ibi (Conc. Trid. sess. 4.
Vide Melchior. Canum de Loc. Theolog. l. VII c. 3).
Quibus omnibus diligenter attentis, videndum nunc
quomodo vera sit illa Theodori sententia. Est vero
advertendum, quod non dicit absolute monachum ad
Scripturarum notitiam pertingere cupientem non de-
bere erga commentariorum libros, hoc est, explana-
tiones SS. Patrum, labores suos impendere; sed ad-
dit potius ei studendum et incumbendum esse pietati,
et emundationi cordis, a vitiis præsertim carnalibus,
et in hoc primum ac præcipue laborandum, quam in
evolvendis et lectitandis multis libris et commenta-
riis: quod sane verissimum est, cum prima et proxima
dispositio ad lectionem et intelligentiam Scripturæ

stim cordis oculi, sublato velamine passionum, sacramenta Scripturarum velut naturaliter incipient contemplari. Siquidem nobis non ut essent incognita vel obscura, sancti Spiritus gratia promulgata sunt : sed nostro vitio velamine peccatorum cordis oculos obnubente redduntur obscura, quibus rursus naturali redditus sanitati, ipsa Scripturarum sanctarum lectio ad contemplationem veræ scientiæ abunde etiam sola sufficiat, nec eos commentatorum institutionibus indigere : sicut oculi isti carnales ad videndum nullius egent doctrina, si modo fuerint a suffusione, vel caligine cæcitatibus immunes. Ideo namque et tanta varietas erroresque * inter tractatores ipsos exorti sunt, quod plerique minime erga purgationem mentis adhibita diligentia prosilientes ad interpretandum eas, pro pinguedine vel immunditia cordis sui diversa atque contraria vel fidei, vel sibimet

A sentientes, veritatis lumen comprehendere nequiverunt.

CAPUT XXXV.

Increpatio ejusdem senis, cum ad meam cellulam media nocte venisset.

Hic idem Theodorus cum inopinatus ad meam cellulam intempesta nocte venisset, quidnam rudis adhuc anachoreta solus agerem, paterna curiositate latentem explorans, meque illico finita vespertina solemnitate incipientem fessum corpus jam reficere, et incubantem psiathio reperisset, protrahens immo corde suspiria, meoque me vocitans nomine : Quanti, inquit, o Joannes, hora hac Deo colloquuntur, eumque in semetipsis amplectuntur ac retinent, et tu fraudaris tanto lumine, inertis sopore resolutus ! Et quoniam nos ad hujuscemodi narrationem divertere patrum virtutes et gratia provocarunt, neces-

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

et doctrinæ sacræ, sit cordis munditia, juxta illud Sap. 1 : *In malevolam animam non intrabit spiritus sapientiæ; neque habitabit in corpore subdito peccatis.* Est enim hujusmodi locutio etiam Scripturæ divinæ familiaris, qua solet, cum unum alteri præfert, non illud magis, hoc minus affirmare; sed illud affirmare omnino, hoc omnino negare, ut Osee VI, cum Dominus dicit : *Misericordiam volo, et non sacrificium; non negat se sacrificium velle, quod ipsemet instituit, sibi-que offerri jussit; sed misericordiam se malle quam sacrificium.* Sic Joannis VII : *Doctrina mea non est mea, id est, non tam mea quam Patris, a quo eam accepi.* Atque hoc sensu excusari et exponi debent quæ hic sequuntur, sive Theodori, sive Cassiani, verba; illud præsertim, quod *Scripturarum sanctarum lectio ad contemplationem veræ scientiæ abunde etiam sola sufficiat, nec commentatorum institutionibus indigeat.* Nihil enim aliud his verbis significari videtur, quam oratione et puritate mentis magis quam studiorum assiduitate scientiam Scripturarum comparari : quemadmodum de seipso testatus est D. Thomas, doctor Angelicus, et theologorum princeps, magis se oratione profecisse quam studio vel aliorum magisterio (*Leand. in Vita ipsius*). D. item Bernardus, ut in ejus Vita legitur, *quidquid in Scripturis valebat, quidquid in eis spiritualiter sentiebat, maxime in silvis et in agris meditando et orando se fatebatur accepisse; et in hoc nullos aliquando se magistros habuisse, nisi quercus et fagos, joco gratioso, inter amicos dicere solebat.* Unde et epist. 106 : *Experto, ait, crede : aliquid amplius in silvis quam in libris, ligna et lapides docebunt te quod a magistris audire non possis.* Ita Bernardus. Neque vero a sano sensu et veritate aberraverit, qui hæc et hujusmodi dicta intelligat non de mare et simplici rerum divinarum scientia, sed de ea quæ ipsam etiam voluntatem sancto quodam pietatis sensu afficit ac movet, et ipsos quibus inest ad meliora semper excitat; alios vero ædificat, quæ charitatem Dei et proximi conjunctam, sanctique Spiritus dona et fructus connexos habet. De qua et Cassianus alibi (*Lib. VI c. 18*) : *Impossibile, ait, scientiam spiritalem sine integritatis castimonia possideri. Hæc enim in malevolam animam non intrat, neque habitat in corpore subdito peccatis,* teste Scriptura (*Sapient. 1*); neque studii, quamvis assidui et intensi, efficacitate habetur; sed a Deo, sanctissimoque ipsius Spiritu, qui et sanctis orationibus, et demissa cordis præparatione nobis conciliandus est. Unde apostolus Jacobus monet : *Si quis indiget sapientia, postulet a Deo, qui dat omnibus affluenter* (*Jac. 1*), etc. Postremo dici potest, illos loqui de iis qui extra communem et ordinariam legem supernaturali dono

scientiæ ac sapientiæ a Deo illustrantur, et sacrarum litterarum sensus non alio doctore quam Spiritu sancto percipiunt, ut prophetæ et apostoli, et multi viri sancti, quos Græci vocant θεοδιδάκτους, hoc est, a Deo doctos : de quibus Apostolus I ad Corinth. XII : *Alii per Spiritum datur sermo sapientiæ, alii prophetia, alii interpretatio sermonum. Quidquid enim aliis exercitatio et quotidiana in lege meditatio tribuere solet, illis hoc Spiritus sanctus suggerebat, et erant juxta quod scriptum est, θεοδιδάκτοι, id est, docibiles Dei,* ait Hieronymus in dicta epistola ad Paulinum. Hoc modo S. Antonius sine ulla scientia litterarum Scripturas divinas et memoriter audiendo tenuisse et prudenter cogitando intellexisse prædicatur (*Vide in ejus Vita cap. 38*). Et barbarus ille servus Christianus litterarum ignarus triduanis precibus earum notitiam impetravit, ut etiam codicem oblatum, stupentibus qui aderant, legendo percurreret, ait D. Augustinus, ubi supra. Plures alios viros sanctos absque multo studio doctrina illustres, quippe a Deo doctos, memorat Petrus Damiani lib. VI epist. 17, inter quos D. Benedictus a S. Gregorio (*Lib. II Dial. cap. 1*) *scienter nescius et sapienter indoctus* insigni elogio nominatus, id est, humanam scientiam parvipendens, cœlesti doctrina satis illustratus. Cujusmodi etiam donum, verisimile est sanctum illum abbatem Theodorum accepisse, ut ex hoc loco, et præcedenti capite, et ex Cassiodori sententia colligitur. Verum hic modus extraordinarius est, et paucis concessus, et paucorum exempla miranda potius quam imitanda. Et felices quidem quibus illud donum divinitus contigit : at non infelices qui multo labore et studio id consequuntur, quandoquidem, teste Apostolo, *Unusquisque propriam mercedem accipiet secundum suum laborem; Dei enim sumus adjutores* (*I Cor. III*). Proinde ut in cæteris rebus, ita in hac quoque duo extrema vitanda sunt, et medium tenendum : extrema sunt, vel a solo Deo et nostris precibus scientiam divinorum mysteriorum et Scripturarum expectare, vel a sola opera studioque ac labore nostro; medium vero, utrumque horum conjungere et adhibere, ut ex dictis patet. Sed de his amplius agendum erit ad collationem 14, quæ est abbatis Nesterotis.

* Paulo superius dixit, commentatores. Ita Claudianus de Statu animæ lib. II Hieronymum vocat potissimum tractatorum. Et Severus, dialogo primo, Origenem tractatorem sacrarum litterarum peritissimum. Denique Vincentius Lirinensis in Communitorio : *Doctores, inquit, qui tractatores nunc appellantur, quos hic idem Apostolus etiam prophetas interdum nuncupat, eo quod per eos prophetarum mysteria populis aperiantur.*

arium reor memorabile opus charitatis, quam ^a summi viri Archebii humanitate sumus experti, in hoc volumine commendare, quo puritas continentiae operi charitatis inserta propensius enitescat pulchra varietate distincta. Etenim tunc gratum Deo jejunii munus efficitur, cum hoc fructibus charitatis fuerit consummatum.

CAPUT XXXVI.

Descriptio eremi quæ est in Diolco, in qua anachoretæ commorantur.

Itaque cum ^b de Palæstinæ monasteriis ad oppidum Ægypti, quod ^c Diolcos appellatur, rudes admodum venissemus, ibique plurimam turbam cœnobii disciplina constrictam, et optimo ordine monachorum, qui etiam primus est, institutam mirifice videremus; ^d alium quoque ordinem, qui excellentior habetur, id est, anachoretarum, cunctorum præconiis instigati, sagacissimo corde videre properavimus (*Vide collat. 18 c. 5*). Hi namque in cœnobiis primum diutissime commorantes, omnique patientiæ ac discretionis regula diligenter edocti, et humilitatis pariter ac nuditatis virtute possessa, atque ad purum vitiorum universitate consumpta, dirissimis dæmonum præliis congressuri, penetrant eremi profunda secreta. Hujus igitur propositi viros comperientes circa Nili fluminis alveum commorari, in loco qui uno latere eodem flumine, alio maris vastitate circumdatus, insulam reddit, nullis aliis quam monachis secreta expetentibus habitabilem; nec enim cuiquam culturæ aptam esse eam salsitas soli ac

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

^a Dionysius Arthebium vocat, quem Petrus in catalogo episcopum ex anachoreta factum testatur, ejus vitam hoc compendio describens, ex quo quantum vir fuerit, intelligi potest (*Petrus de Natal. lib. XI c. 58*). *Arthebius episcopus Pamphiliensis [al. Panephyensis] ex anachoretica vita ad episcopalem jam dictum sedem invite et renitenter assumptus. Qui tamen in episcopatu degens eremi vitam non deseruit: quin immo jejuniis et orationibus jugiter intentus curam pastorem seditulo administrabat, et ad eremum sibi dilectam sæpius accedens, sanctos anachoretas et Patres sua persona et benedictionibus visitabat.* Hæc ille. Cassianus, *collat. 11, cap. 2*, hunc ipsum Arthebium Panephyensis episcopum nominat, ejusque virtutes commendat. Sozomenus (*Lib. VI c. 30*) et Nicephorus (*Lib. XI c. 37*) inter celebriores monachos etiam Arsesium recensent, eumque magnum et præclarum nominant, et in monastica philosophia consensuisse, ac monachis præfuisse scribunt. Unde fere adducor, ut pro Archebio Arsesium hic legendum putem: sed aliorum malim exspectare sententiam.

^b De monachis et monasteriis Palæstinæ dictum est alibi (*Lib. III cap. 1*). De iisdem Sozomenus *lib. VI cap. 32*; Nicephorus *lib. XI cap. 39*, et ante hos D. Basilus *epist. 39*.

^c Oppidum hic, alibi vicum vocat Cassianus, *collat. 18, cap. 1*: *Ad vicum, inquit, cui nomen est Diolcos, uni ex septem Nili ostiis imminentem pervenimus.* Nicephorus *lib. XI cap. 35*: *Circa angustias vero terræ, quæ in Ægypto sunt, a transvehendis navibus διολοῦς dictas, Piammon et Joannes maxime clari, et multorum fratrum duces fuere, etc.* (*Vide D. Hieronymum. in epist. ad Eustoch.*). In hoc itidem loco Sozomenus complures sanctos monachos vixisse commemorat *lib. VI cap. 29*, quorum vitam latius describit Palladius in Lausiaca.

A sterilitas patitur arenarum; ad hos, inquam, summo desiderio festinantes, ultra modum sumus labores eorum, quos contemplatione virtutum et amore solitudinis tolerant, admirati. Nam ipsius aquæ tanta penuria constringuntur, ut tali eam diligentia scrupuloque dispensent, quali nemo frugalissimorum speciem pretiosissimi vini conservat et parcat. ^e Tribus namque millibus, vel eo amplius, eam de prædicti fluminis alveo necessariis usibus advehunt, quod tantum intervallum, arenosis divisum montibus, laboris difficultate gravissima duplicatur.

CAPUT XXXVII.

Abbatis Archebii humanitas commendatur.

His igitur visis, cum imitationis eorum nos ardor accenderet, prædictusque Archebius probatissimus inter eos humanitatis gratia nos ad suam cellulam pertraxisset, explorato desiderio nostro, conflinxit se de eodem loco velle discedere, ac nobis cellulam suam velut exinde migraturus offerre, sese id facturum etiamsi minime adfuissemus, affirmans. Quam rem nos et desiderio commorationis accensi, et assertionibus tanti viri indubitam accommodantes fidem libenter amplexi, cellulam cum omni supellectile, utensilibusque suscepimus. Itaque religiosa potitus circumventione, paucis diebus quibus construendæ cellæ pararet impendia de loco discedens, reversus post hæc, aliam sibi summo labore construxit. Quam rursus, non longo post tempore, aliis supervenientibus fratribus, eodemque desiderio ^f cupientibus ibidem commorari, simili chari-

C ^d Duos ordines, seu duo genera monachorum hic et alibi sæpe commemorat Cassianus: alterum cœnobarum, id est, simul et communiter viventium, quem primum ordinem monachorum esse dicit, quia in ipsis Ecclesiæ primordiis sub apostolis initium habuit: tales enim fuere primi Christiani apostolorum discipuli, de quibus dicitur *Act. IV: Multitudinis credentium erat cor unum, et anima una; nec quisquam aliquid suum esse dicebat, sed erant illis omnia communia*; alterum anachoretarum, sive solitariorum, quem merito dicit esse excellentiorem, quia vita anachoretica, seu eremitica, culmen est et fastigium vitæ religiosæ. Unde Patres passim docent ad vitam anachoreticam non debere quemquam transire, nisi prius diligenter in cœnobia fuerit exercitatus et probatus. Quod etiam in hoc cap. Auctor indicat (*Aug. lib. I de Morib. Eccles. c. 31; et Castan. 1, collat. 18, per totam. Vide notas ad c. 17 l. VIII; Hieronymum. epist. 4 ad Rusticum*).

^e De hoc vide notam ad *collat. 24, cap. 2*.

D ^f Satis evidens tum ex hoc capite, tum ex aliis locis, duo genera hominum tunc temporis solere in monasteriis commorari. Alii enim monasticen professi, et votis astricti erant, ut ibi perpetuo sub obedientia viverent, qui reipsa et nomine monachi dicebantur. Alii solum ad tempus in monasteriis debebant, non tam ut monachi fierent, quam ut in pietate et aliis virtutibus, aut etiam in studiis exercerentur: hi nullis votis obligati erant; et cum volebant, abire ex monasteriis poterant (*Basil. Instit. monastic. c. 49 et in Reg. brevior. c. 292*). De his Cassianus hoc loco, et Chrysostomus *lib. III contra vituperatores vitæ monasticæ sub finem, ubi cives suos hortatur ut filios suos ad monasteria mittant; immo ut ipsi etiam, licet conjugati, eo se conferant, ibique aliquamdiu commorentur. Ad hunc igitur modum nos-*

tatis^a mendacio circumventis, cum universis tradidit instrumentis. Ipse vero erga opus charitatis infati-

abilis perseverans, ^b tertiam sibi cellulam in qua commaneret extruxit.

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

ter Cassianus, ejusque collega Germanus, monasteria cellasque monachorum perlustrantes, subinde in illis ad tempus morabantur, ut SS. Patrum colloquio et congressu diutius fruerebantur, et eorum doctrinam, instituta et exempla memoriæ commendarent.

^a Mendacia tribuit Cassianus viro sancto: nec mirum, quandoquidem ipse cum nonnullis aliis senserit mendacium officiosum, quod hic vocat mendacium charitatis, non modo licitum esse, sed et laudabile, ac subinde necessarium, ut ex Collationibus planius fiet. Verum hanc opinionem, ut falsam et sacræ Scripturæ contrariam gnauiter impugnavit D. Augustinus duobus libris de mendacio conscriptis, cui tota posteriorum theologorum schola consentit, docetque omne mendacium esse peccatum, neque umquam mentiendum, etiam ut sibi quis vel alteri quam maxime prosit. *Neque enim ideo, ait Augustinus, mendacium putandum est non esse peccatum, quia possimus aliquando alicui prodesse mentiendo: possumus enim et furando, si pauper cui palam datur sentit commodum, et dives cui clam tollitur non sentit incommodum.* Porro cum aliud sit mentiri, aliud obscure vel amphibologice loqui (nam qui utitur amphibologia, aut tacita restrictione, non intendit falsum asserere pro vero, aut negare quod scit aut putat esse verum, quod proprie est mentiri, hoc est, contra mentem ire, aut loqui), facile potuit bonus ille eremita a mendacio proprie dicto excusari, cum revera suam cellulam venientibus libenter relinqueret, et aliam sibi deinde construeret: ac rursus aliis atque aliis supervenientibus paratus esset cedere. Quo etiam modo aliud exemplum, quod cap. 39 narratur, prudens lector facile a mendacii culpa excusabit, quamquam non sit hæc de re nimis anxie laborandum. Non enim quidquid de viris sanctis, vel in Scriptura, vel alibi, legimus, id continuo licitum aut imitandum credere debemus, cum constet illos non vixisse absque peccato, saltem veniali, cujusmodi sunt mendacia quæ dicuntur officiosa, quæ tamen D. Augustinus docet non esse minima peccata, et viris perfectis studiose cavenda. Est præterea hic observandum, hæc verba, quæ mendacio suffragari videntur, a Dionysio Carthusiano, qui Cassiani doctrinam omni errore detersam exhibere studuit, consulto prætermissa esse, quemadmodum et ea quæ de eadem mentiendi licentia latius disserit abbas Joseph a capite octavo usque ad finem collationis decimæ septimæ. E diverso autem deprehendi in nostro ms. additamentum quoddam huic loco insertum post illa verba, *etiamsi minime affuissemus, affirmans; ibi enim subditur: Caritas servi Dei debet laudari; exemplum vero mendacii, quod semper peccatum est, repudiari. Nam quod filii Dei, filii videlicet veritatis, nullo prorsus modo mentiri debeant, beatus Augustinus, cæterique Patres multiplici assertionem affirmant.* Quæ verba non esse Cassiani, contextus satis indicat, cum nec antecedentibus, nec consequentibus cohæreant; nec in aliis exemplaribus reperiantur. Itaque videntur primum ab aliquo, qui hunc errorem de mendacio notare voluerit, margini ascripta, postea vero scriptoris alicujus inscitia, vel incuria, in textum ipsum irrepsisse. Sed de his plura ad collationem decimam septimam.

^b Simile exemplum abbatis cujusdam Dorothei narrat Palladius Hist. Lausiæ, cap. 2. Is enim, inquit, toto die, atque adeo in ipso æstu meridiei, in solitudine juxta mare colligebat lapides, et ex eis semper ædificans et cellas faciens, eas cedebat iis qui non poterant ædificare, singulis annis cellam faciens. Aliud item simile de Ammonio refert Rufinus in Vitis Pat. l. II cap. 23, et Pallad. cap. 70. Porro frequens cellæ et cellulæ mentio in his libris

et in Collationibus, plane exigere videtur ut aliquid de ea annotemus. Cella itaque (a qua diminutivum cellula) dicta est, quod in ea celentur, quæ esse volumus occulta. Nam omnis locus in quo quid reponitur ut servetur, cella appellatur. Cicero de Senectute: *Semper, inquit, boni assiduique domini referta est cella vinaria, olearia, mellaria, pomaria (Festus Pompeius lib. III; Isidorus lib. XV Etymol. c. 3).* Sed et Virgilius (*Georg. IV*) favorum cavernas cellas vocavit, cum de apibus ait: *Distendunt nectare cellas.* Et apud ethnicos cella pars templi erat sacratior, in quam ingredi cuilibet fas non erat, Græce ἄδυτον. Unde apud Gellium legitur, Scipionem in Capitolium venisse, jussisseque Jovis cellam aperiri (*Noct. Attic. lib. VII cap. 1*). At in usu ecclesiastico cellæ primum dictæ sunt domunculæ, seu parva domicilia monachorum, seu anachoretarum, in quibus latentes, orationi, contemplationi, aliisque exercitiis vacabant in locis remotis et solitariis: quarum meminit divus Hieronymus in epistola 22 et 27 ad Eustochium (*Et præfat. in Reg. S. Pachonii*). Postea vero quidam viri sancti etiam in urbibus et extra urbes cellas habere cœperunt: quo factum est, ut, concurrentibus in unum fratribus, et sub eorum disciplina aggregatis, humiles et contemptibiles cellæ in ampla et splendida monasteria passim consurgerent: unde etiamnum multa cœnobia retento antiquo vocabulo cellæ nuncupantur, ut notavit Molanus in Martyrologio (*Ad 6 et 27 Novemb., et in Annalib. SS. Belgii, 9 Octob., et alibi*). D. etiam Benedictus quodam loco cellæ nomine dormitorium intelligit, dum ait: *Candela jugiter ardeat in eadem cella usque mane.* Cap. 22. In jure canonico cellæ monachorum duplices exprimentur. Aliæ enim sunt intra septa monasterii, sed extra commune dormitorium, quas vetat canon concilii Agathensis singulis monachis promiscue concedi, nedum ab ipsis propria auctoritate construi, sed tantum infirmis aut senioribus emeritis et probatis. Aliæ sunt cellæ eremitarum aut anachoretarum, extra urbes in locis desertis aut remotis constitutæ, de quibus loquitur Bonifacius octavus pontifex cap. *Privilegium, de Verb. signif.*, in sexto (*Apud Gratian. 18, q. 2, cap. Nullus*), ubi per cellas declarat se intelligere loca secreta et solitaria quæ ab hominum separata convictu, sunt ad contemplandum et Deo vacandum specialiter deputata. Ad ejusmodi cellas posse religiosos etiam mendicantes de licentia prælatorum suorum transire decernitur cap. unico de Excess. prælator., in sexto. Illud præterea de cellis et cellulis monachorum succurrit annotandum, singulas singulis monachis ex usu et instituto veterum Patrum assignari solere ac debere. Nam etsi reperimus priscos monachos habitasse quandoque plures in una cellula (id enim de Tabennensiotis refert Palladius), tamen ut multo tutius et commodius singulos separatim degere, ita et frequentius et usitatius fuisse discimus, primum ex Philone, qui de therapeutis Alexandrinis ita scribit (*Lib. de Vita contem.*): *Singuli autem habent sacras ædiculas, ubi solitarii sanctæ vitæ mysteriis dant operam.* Ne quis vero interpretetur sacella potius fuisse quam cellas, prohibet idem Philo scribens (*Euseb. lib. Eccles. Hist., c. 10*), præter has singulorum cellas existisse apud eos commune σεμνέτον, quo statis diebus horisque ad celebrandas Dei laudes liturgiasque convenirent. 2º Ex Regula Pachonii art. 61: *Ad alterius cellulam intrare nullus audeat;* et art. 65: *Nihil in cella sua absque præpositi jussione quispiam condet (Vide etiam art. 43 et 45).* 3º Ex 1º. Hieronymo epist. 22 ad Eustochium, ubi de cœnobitis Ægyptiis agens: *Manent, inquit, separati, sed junctis cellulis.* Et infra: *Circumeunt cellulas singulorum.* Et epist. 27: *Cujus non intravit cellu-*

CAPUT XXXVIII.

Idem Archebius, manuum suarum labore, matris debitum dissolvit.

Operæ pretium mihi videtur aliud quoque ejusdem viri charitatis opus memoriæ tradere, quo nostrorum partium monachi non solum continentiae rigorem, verum etiam sincerissimum retinere dilectionis affectum, unius ejusdemque viri instituatur exemplo. Hic namque non ignobili oriundus familia, ad monasterium quod a prædicto oppido ferme quatuor millibus distat, mundi hujus ac parentum affectione contempta, a puerilibus annis aufugit. Ubi ita vitæ suæ omnem exegit ætatem, ut numquam prorsus per totos quinquaginta annos non solum vicum, ex quo egressus est, nec fuerit ingressus, nec viderit, sed nec cujusquam quidem feminæ, vel ipsius matris suæ conspexerit vultum. Interea pater morte præventus, ^a centum solidorum debitum reliquit. Cumque hic esset omni inquietudine penitus alienus, utpote qui universis paternis facultatibus esset extorris, a creditoribus tamen inquietari vehementer comperit matrem. Tunc hic ab evangelico illo rigore quo antehac in statu prospero parentibus constitutus, nec patrem in terra se notat habuisse, nec matrem, pietatis consideratione mollitus, ita se habere credidit matrem, ^b eique subvenire festinavit oppressæ, ut nihil a proposita districtione laxaret. Intra monasterii namque claustra perdurans, soliti

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

lam? 4° Ex Cassiano, qui non solum in hoc capite significat Archebio propriam fuisse cellulam, quam tamen exterius advenientibus libenter cedebat; sed et superius de abbate Theodoro loquens: *Cum inopinatus, inquit, ad meam cellulam venisset (cap. 35), etc.* Et aliis pluribus locis idem significat. 5° Ex divo Benedicto, dum vetat *ne frater ad fratrem jungatur horis incompetentibus (cap. 48 Regulæ)*. 6° Ex Justiniani novella quinta de monachis, quæ sic habet: *Et monachis scilicet una quidem sit domus, una cœnatio, diversa tamen cubicula (cuique videlicet suum) et sua cuique exedra.* 7° Ex concilio Turonensi secundo, quod idem decrevit his verbis: *Nec cellas eis (monachis) liceat habere communes, ubi bini maneant, sed singulares jaceant.*

^a Solidus, qui et stater, apud veteres tum Græcos, tum Latinos, nummus erat aureus; ita dictus, quod justo pondere erat percussus, non dimidiato, aut trientali, quemadmodum semisses, et tremisses (*Cælius Rhodig. l. x Antiq. lect. cap. 2; Budæus de Asse lib. iv et v; lib. xvi Etym. c. 24; in c. iii Ezechielis*). Hinc Isidorus: *Solidus, inquit, apud Latinos, alio nomine sextula dictus, eo quod sex solidis uncia compleatur. Hunc autem vulgus solidum vocat, ideo quia nihil illi deesse videatur. Solidum enim antiqui integrum dicebant.* Hæc ille. Porro de valore solidi variant auctores. Quidam solidum et staterem siclo Hebraico exæquant, qui quatuor dragmas pendebat, teste D. Hieronymo, quas Hispani regales, Itali Julios, hoc est, quinque asses Gallicos, vocant. Alii vero solidum quinis florenis, seu Caroleis Franciscis valere censent: qua existimatione centum solidi 500 florenos efficerent. Est autem et argenteus solidus recentioris monetæ, qui et as, vel assis, dicitur, Germanis stuferus satis notus.

^b Hoc exemplo docemur religiosos posse ac debere suis parentibus, hoc est, patri et matri, in extrema aut gravi necessitate constitutis subvenire, salva tamen sui status et professionis substantia:

A operis pensum sibi triplicari poposcit. Et ibi per totum anni spatium diebus pariter noctibusque desudans, debiti modum operis sudore partim [paratum] creditoribus solvens, matrem omni inquietudinis injuria liberavit; ita eruens eam debiti sarcina, ut nihil de propositi rigore piæ necessitatis obtentu pateretur imminui. Ita districtionem solitam custodivit, ut nequaquam pietatis opus maternis visceribus denegaret, quam pro Christi charitate prius despexerat, pro ejus rursus pietate cognoscens.

CAPUT XXXIX.

Qua simulatione senis cujusdam, abbati Simeoni, cum otiosus esset, opus manuum sit provisum.

B Cum frater nobis optime charus nomine Simeon, penitus Græci sermonis ignarus, e partibus Italiæ commeasset, quidam seniorum erga eum, utpote peregrinum, charitatis opus ^c quodam redhibitionis colore cupiens exhibere, inquit ab eo cur otiosus sederet in cella, per hoc conjiciens eum tam otii pervagatione, quam penuria necessariorum rerum diutius in ea durare non posse, certus neminem posse impugnationes solitudinis tolerare, nisi eum qui propriis manibus victum sibi fuerit parare contentus. Quo respondente, nihil se nec posse, nec prævalere ex his quæ illic exercebantur a fratribus operari, ^d præter librariam manum, si tamen ullus

C qua de re videndus D. Thomas, et Navarrus (*S. Thom. 2-2, q. 101, a. 4; Navar. comment. 3 de Regular.*). Et quidem in hoc exemplo duo sunt observanda et imitanda: primum, quod monachus ille seu abbas, ut matri afflictæ succurreret, propriis manibus in monasterio ita per anni spatium laboravit, ut totum illud debitum exsolveret; alterum quod id fecerit absque dispendio suæ professionis, et detrimento solitæ austeritatis, vel, ut loquitur Cassianus, *ut nihil de propositi rigore piæ necessitatis prætextu pateretur imminui.* Cæterum hic vide divum Basilium in Constitut. monastic. capite vigesimo primo, ubi docet quomodo se gerere debeat monachus erga parentes ac propinquos sæculares, et eorum nimiam familiaritatem, curam et sollicitudinem deponere.

^c Id est mutuae compensationis et retributionis, dum ille operam scribendo præstaret, et alimenta vicissim perciperet. Quod inferius dicit: *Velut debiti colore mercari.* Dionysius habet, *redditionis.* De redhibitionis vocabulo vide plura lib. iv, cap. 4, et Collat. 21 c. 33.

^d Libraria manus est manus scribendis libris assueta, aut scribendi perita, vel ipsa scribendi peritia. Librarii Romanis dicebantur, qui libros in lucem edendos mercede sive pretio describebant: hi Romæ in Argilieto suas tabernas habebant, quæ et librariæ dicebantur. Unde Martialis ad librum suum:

Argilletanas mavis habitare tabernas;
Cum tibi, parve liber, scrinia nostra vacant.

D. Hieronymus in epistola ad Heliodorum (*Epist. 42, ubi vide scholia Maciani*) suos librarios vocat, qui et amanuenses aut tabularii dicuntur. Et ad Niceam subdiaconum ita scribit: *Nam rudes illi Italiæ homines, quos Cascos Ennius appellat, qui sibi, ut in Rhetoricis Cicero ait, ritu ferino victum quærebant, ante chartæ aut membranarum usum, aut in dedolatis e ligno codicillis, aut in corticibus arborum mutuo*

in Ægypti regione Latinum codicem usui esset habiturus; tunc ille tandem nactus occasionem qua posset desideratum pietatis opus velut debiti [redhi-

bitionis] colore mercari, ex Deo hæc inventa est, inquit, occasio. Nam olim quærebam * qui Apostolum Latina mihi manu præscriberet; etenim habeo

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

epistolarum alloquia missitabant: unde et portitores earum tabellarios, et scriptores a libris arborum librarios vocavere. Hæc Hieronymus. Ubi quoad libros arborum, adverte libros olim et primitiva significatione dictos esse cortices arborum, qui in plures tiliæ seu membranulas tenuissimas dividebantur: ejusmodi erant quæ papyris in Ægypto detrahebantur, chartæque usum præbebant (*Isidor. lib. VI Etymol., cap. 12 et 13*). Hinc Plinius lib. XIII c. 11: *Palmarum foliis primo scriptitatum, deinde quarundam arborum libris.* Et quoniam libri, hoc est, tenuiores arborum cortices, chartæ olim usum præbebant, ut dictum est, codices quoque qui ex iis compaginari solebant, libri dicti sunt; obtinuitque usus, ut quamvis mutata re, aliisque jam inventis chartarum generibus, priscum tamen manserit nomen, librique dicantur, qui ex pluribus concinnati sunt chartis, ex quacumque materia præparatis. Qui etiam codices dicuntur ab arborum codicibus, seu caudicibus, id est, truncis; ex quibus antiqui tabulas ligneas ad scribendi usum solebant conficere, easque cera obducere.

* Id est, epistolas Pauli Latine describeret. Solet enim nomine Apostoli, dum simpliciter ponitur, Paulus Apostolus per antonomasiam intelligi, sicut nomine Philosophi Aristoteles passim a D. Thoma citatur. Vides hic antiquam et laudabilem monachorum consuetudinem scribendi et exscribendi libros, præsertim sacros, in membranis: de qua consuetudine meminit D. Hieronymus in epist. ad Rusticum monachum, ubi varia exercitia proponens, quibus monachi occupari debeant, inter cætera ait: *Scribantur libri, ut et manus operetur cibum, et animus lectione saturetur.* Meminit et D. Chrysostomus de monachis sui temporis scribens hom. 59: *Illi, inquit, cum matutinas orationes celebraverint et hymnos, ad Scripturarum lectionem convertuntur. Sunt autem et qui libros transcribere docti, assignatum quisque sumens habitaculum, semper agit quiete, in quieto nemine, nemine quidquam dicente.* Cassianus eundem morem haud obscure insinuat lib. IV, ubi ait: *Is qui opus scriptoris exercet, quam repertus fuerit inchoasse litteram, finire non audeat; sed in eodem puncto quo ad aures ejus sonitus pulsantis advenerit, imperfectæ litteræ lineas derelinquens, etc.* Meminit denique Palladius Lausiac. 39, quem alibi referemus; et Sophronius in Prato spirituali cap. 171. Fuisse vero hoc exercitium monachis Benedictinis perquam familiare et usitatum, testatur Trithemius lib. de Vir. illustr. ord. Benedict. cap. 6, ubi diversa eorum exercitia occupationesque pro cujusque captu et facultate commemorans: *Alii, inquit, libros scribebant, qui ad hoc erant idonei, et a doctioribus edita ex schedis ad mundum redigebant; alii scriptos codices artificiose conglutinabant; corrigebant alii; rubro minio cæteri exornabant.* Hæc ille. Præclarum itidem de hac librorum exscriptione testimonium exstat apud Gasparem Bruschi, ubi dum cænobii Fuldensis incunabula, primique abbatis Stormionis præclara gesta commemorat, hæc de eo verba interserit (*In prima centuria monast. German.*): *Habuit pius præceptor quadringentos tum monasticæ disciplinæ discipulos, præter juniores, et eos qui vilioribus officiis, excolendæ videlicet terræ, plantandis arboribus, pulsandis campanis, et id genus aliis deputati erant. Nam superiores illi describendis utriusque linguæ auctoribus, omnium disciplinarum et professionum monumentis, occupati, tantæ bibliothecæ, quæ paulo post Philadelphicæ illi responsura erat, fundamenta jecerunt.* Hæc ille. Verum nihil opus hujusmodi testimoniis, cum tot suppetant hujus rei testes, quot

manuscripti codices qui in bibliothecis, præsertim illustrium monasteriorum, pro ingenti thesauro diligentissime, ut par est, asservantur: quorum tamen dolendum est multo maximam copiam ac suppellestem, bellorum injuria, præsertim vero hæreticorum rabie et improbitate periisse, magno totius reipubl. Christianæ detrimento (*Joseph. l. XII Antiq., c. 2*). Ad hanc porro scriptionem, seu descriptionem, movebantur monachi triplici ex causa: primo ad vitandum otium, ut patet tum ex hoc capite, tum ex iis quæ alias de opere manuum notavimus (*Ad cap. 4 lib. II et l. X, c. 22*); secundo ad quærendum et lucrandum victum et res necessarias, ubi bona et facultates monasteriorum non suppetent, ut etiam in hoc capite et Hieronymi verbis innuitur; tertio in pœnam et satisfactionem pro delictis: unde quidam frater in fine libri a se descripti posuit hunc versum pro coronide:

B Explicit iste liber; a pœna sum modo liber.

Opportune vero hic se obtulit aliud ejusdem argumenti lepidum sane et more vetusto rhythmicum carmen cujusdam Vedastini cænobitæ (cujus et nomen et cognomen ascribitur), quod in Archivis nostræ bibliothecæ ad calcem cujusdam pervetusti codicis ms. repertum, in gratiam et oblectationem lectoris visum est e tenebris quibus latuit in lucem proferre: ex quo tum antiqua hæc consuetudo describendorum librorum in hoc percelebri monasterio a multis sæculis viguisse dignoscatur, tum vero ejus temporis candor et simplicitas pie toleranda et excusanda deprehendatur. Sic igitur ille insignis poeta:

Hunc ego Rodolphus, monachus tantummodo dictus
Nomine, non merito, sed fretus præseulo Christo,
Conscripsi librum cœlesti dogmate plenum.
Nec grave sit cuiquam, libri si lucra capessam:
Magnum pro libro certe quia pignus habeo.
C Quod pignus, sodes? quod pignus? jam modo nosces.
Cum librum scribo, Vedastus ab æthere summo
Respicit e cœlis; notat et quot grammata nostris
Depingam calamis; quot aretur pagina sulcis;
Quot folium punctis hinc hinc laceretur acutis.
Tuncque favens operi nostro, nostroque labori,
Grammata quot, sulci quot sunt, quot denique puncti,
Inquit, in hoc libro, tot crimina jam tibi dono,
Hancque potestatem dat Christus habere perennem.
Nec labor iste tibi, frater, jam proderit uni,
Sed queiscumque velis, detur pars magna laboris.
Hæc merces operis, quam dat scriptoribus ipsa
Sanctus Vedastus, pater optimus, atque benignus;
Hac mercede librum perscripsi sedulus istum.

Sic ille (*Rodolphus de Monchy*). Et hoc quidem antiquitatis monumentum etiam imagine expressum nobis nuper, Brugis dum ageremus, præter spem, nec sine gaudio videre contigit. Ibi enim in collegiata ecclesia S. Salvatoris pendet veteris picturæ tabella exhibens in fundo B. Mariam, et S. Vedastum, et in fenestellis seu quadris circumpositis vitam et miracula S. Vedasti; in quibus videre est S. Vedastum capite radiis coruscante superne librum e manibus cujusdam monachi ad ejus tumulum geniculantis suscipientem, eique hoc nomine gratulantem. Porro quam utile Deoque gratum illud scriptionis officium extiterit, insigni miraculo comprobatum scribit Cæsarius Cisterciensis his verbis (*Lib. XII Exempl. c. 47*): *Quidam monachus Præmonstratensis plurimos libros manu propria conscripserat, mercedem sui laboris præstolans in cœlis: hic cum fuisset defunctus, et in loco notabili sepultus; post viginti annos, tumba ejus aperta, manu ejus dextra tam integra et tam vivida est reperta, ac si recenter de corpore animato fuisset præ-*

fratrem militiæ laqueis obligatum, et apprime Latinis instructum, cui de Scripturis sanctis aliquid ad legendum ædificationis ejus obtentu transmittere cupio. Itaque Simeone hanc occasionem velut a Deo oblatam sibi gratanter suscipiente, senex quoque colorem, cujus prætextu pietatis opus libere posset implere, libentius amplexus, confestim non solum universas ei necessitates sub obtentu mercedum totius anni convexit, verum etiam membranas et utensilia, quæ ad scribendum necessaria erant, comportans, recepit post codicem scriptum nullis usibus vel commodis profuturum (quippe universis in illa regione notitia linguæ hujus penitus ignaris), præter id quod hac subtilitate sumptuque prolixiore mercatus est; quemadmodum et ille sine confusionis verecundia, merito laboris et operis sui necessaria victus alimenta perciperet, et ipse munificentia suæ pietatem tamquam debiti necessitate compleret; eo abundantius mercedem sibi conquirens, quo ambitu majore peregrino fratri non solum victus necessaria, verum etiam operis instrumenta et operandi occasionem pariter contulisset.

CAPUT XL.

De pueris qui deferentes ad ægrotantem ficus, non degustatis eisdem, fame in eremo defecerunt.

Sed quoniam in loco ubi de jejuniorum et conti-

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

cisa, reliqua carne in pulverem redacta. Hæc ille, addens in testimonium tanti miraculi manum eandem usque hodie in monasterio asservari.

^a Libya, vel Libyæ regio Ægypto contermina, et Alexandriæ vicina, teste Plinio (*Lib. v Hist., c. 9*). Hujus pars est Libya Mareotis, sive Mareota. D. Hieronymus duas Libyas facit, unam Cyrenaicam, de qua dictum est Act. 11: *Et partes Libyæ, quæ est circa Cyrenem*; alteram Æthiopiæ vicinam, de qua Hieremiæ XLVI et Ezechielis XXX (*D. Hieron. in Locis Hebraicis*).

^b De hac eremo, sive solitudine Scythi, vel Sceti, deque monachis illic commorantibus frequens mentio apud Palladium, Evagrium, Cassianum, Sozomenum, Nicephorum, et alios. Sozomenus lib. 1, cap. 14, et in Historia Tripart. lib. 1 cap. 11 lacum Mareos, vel Maream, Scethim et Nitriam contermina aut vicina loca esse indicat.

^c Paphnutius hic abbas et presbyter in eremo Scythica, ubi ad extremam vixit ætatem, et propter solitudinis studium Bubalus et Cephala cognominatus est: de quo Cassianus pluribus in locis, præsertim collatione tertia, quam eidem ascribit. De eodem Palladius Lausiaca 62 et sequent. Meminit ejusdem Nicephorus lib. 1x, cap. 4. Fuit alius Paphnutius multo antiquior Cassiano, idemque confessor illustris, et superioris Thebaidis episcopus, qui sub Maximini persecutione dextro orbatu oculo, et altero poplite succiso, adhuc superstes, cum cæteris interfuit Nicæno concilio temporibus magni Constantini imperat., a quo etiam magno in honore habitus est. De quo Rufinus lib. 1 Histor. cap. 4.

^d Ficus dixit superius: poma jam nominat. Est enim pomum generale nomen omnium fructuum qui ex arboribus proveniunt. Plinius, lib. XIII cap. 7, ficum similiter pomum nominat, ubi de ficu Ægyptiaca mira narrat, et de ficu Indica lib. XII c. 5.

^e Veri Israelitæ, et veri monachi, et ut Cassianus ait, pueri ætate, non sensu, qui pro virtute obedientiæ elegerunt magis animas (hoc est, vitam tempo-

mentia rigore dicere aliquid proposuimus, affectio et opera charitatis videntur admixta, rursus ad propositum revertentes, quoddam puerorum ætate, non sensu, factum memorabile opusculo huic inseremus. Nam cum ultra omnem admirationem ficus quidam ^a de Mareotæ Libyæ partibus, velut rem ante in loco illo non visam, abbati Joanni œconomio ^b in eremo Scythi detulisset, qui dispensationem ipsius ecclesiæ temporibus ^c beati Paphnutii presbyteri ab eodem sibi creditam gubernabat: hic confestim eas ad senem quemdam, qui in interioribus deserti mala valetudine laborabat, per duos adolescentulos misit: siquidem decem et octo millibus longe ab ecclesia commanebat. Qui ^d pomis acceptis, cum ad prædicti senis tenderent cellam, quod ibi perfacile solet etiam senioribus evenire, infusa repente densissima nebula, tramitem recti itineris perdiderunt. Cumque tota die et nocte discurrentes per aviam eremi vastitatem, nequaquam potuissent ægrotantis cellulam reperire, tam itineris lassitudine, quam inedia siti-que confecti, fixis genibus, in orationis officio spiritum Domino reddiderunt. Qui post hæc vestigiorum suorum indicibus diutissime perquisiti, quæ in locis illis arenosis tamquam nivibus impressa signantur, donec ea vel levi ventorum flatu tenuis arena discurrrens rursus operiat, inventi sunt ficus intactas ut acceperant reservasse: ^e eligentes scilicet animam

quam fidem depositi, nempe fructuum sibi commissorum, perdere. Ita enim legendum potius, quam prodere; ut respondeat illis Christi verbis: *Qui perdidit animam suam propter me, salvam faciet illam* (*Matt. x et XVI; Lucæ IX*). Animam enim suam perdit propter Christum, qui ejus amore potius eligit mortem oppetere, quam vel ejus præcepta, vel consilia violare. Sed qui sic perdit, revera potius invenit et servat in vitam æternam, teste Veritate. Quin etiam mihi persuadeo secundum D. Thomæ doctrinam (2-2. q. 124, art. 5), martyres illos vere dici posse ac debere, cum non solum fides, sed omnis virtutis actus cum vera fide et religione conjunctus martyrii causa esse possit: unde consequens est, ut pro quacumque virtute mortem quis sustineat, martyr omnino censendus sit. Quod et probat D. Thomas exemplo S. Joannis Baptistæ, *cujus martyrium in Ecclesia celebratur, quamvis, inquit, non pro neganda fide, sed pro reprehensione adulterii mortem subierit.* Et apud Theodoretum (*Histor. l. v c. 26; in Martyrol. 1 Januarii*) monachus quidam, qui gladiatoribus se interponens, ab illis necatus fuit, in numero martyrum habitus est. Et D. Chrysostomus in quadam homilia (*Homil. 3 in I ad Thess.*) asserit vere martyrem esse eum qui cum possit magicis artibus a morbo curari, mavult tamen mori quam Deum hoc pacto offendere. Denique etiam martyrum loco habitus leguntur, qui peste afflictatis ministrantes mortem libenter oppetiverunt; de quibus Eusebins lib. VII Hist. Eccl. cap. 16: *Quidni igitur præclaris illis adolescentibus, obedientia filii, qui vitæ suæ potius quam obedientia dispendium elegerunt, et pro hac inviolate retinenda tam constanti animo mortem pertulerunt, martyrii laudem et palmam ascribamus, et illud Davidicum (Psal. cxv) gratulatorie applaudamus: Pretiosa in conspectu Domini mors sanctorum ejus* (*Baron. in Martyrol. 1 Januar. et 28 Februar. Vide coll. 2, c. 6*). Cæterum hujus rei certam definitamque sententiam S. Matris Ecclesiæ judicio relinquo.

magis quam fidem depositi prodere, vitamque potius amittere temporalem, quam senioris violare mandatum.

CAPUT XLI.

Sententia abbatis Macarii, de observantia monachi, vel tamquam diutissime victuri, vel tamquam quotidie morituri.

Adhuc unum ^a beati Macarii profertur nobis salutare mandatum, quo libellum jejuniarum et continentiae tanti viri claudat sententia. Ita inquit debere monachum jejuniis operam dare, ut centum annis in corpore commoraturum; ita motus animi refre-

nare, et injuriarum oblivisci, tristitiasque respuere, dolores quoque ac detrimenta contemnere, tamquam quotidie moriturum. In illo namque utilis est prudensque discretio, æquali monachum districtione faciens semper incedere, nec permittens sub occasione debilitati corporis de arduis ad perniciosissima prærupta devolvi: in hoc vero magnanimitas salutaris, quæ valeat non solum quæ videntur prospera mundi præsentis despiciere, verum etiam adversis tristibusque non frangi, et ea velut parva nullaque contemnere, illic habens jugiter defixum suæ mentis intuitum, quo quotidie singulisque momentis accersendum esse se credit.

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

^a Duos Macarios sanctitate celebres et contemporaneos commemorat Socrates historicus his verbis: *Id temporis inter monachos fuerunt duo viri Deo amabiles, nomine uterque Macarius, unus ex Ægypto superiore, alter Alexandrinus, ambo multis rebus insignes, propter abstinentiam, conversationem, mores, et miracula quæ eorum manibus agebantur. Ægyptius enim Macarius tantum morborum depulit, et tantum dæmonum effugavit, ut ex ejus operibus liber proprius expleatur. Erat autem reverendus, et erga delinquentes severus. Porro Macarius Alexandrinus cum similis es-*

B set Ægyptio per omnia, in hoc variabat, quod erga consulentes hilarior apparebat, et vultu lætifico juvenes ad conversationem inducebat. Hæc ille (Socrat. l. IV Hist. c. 18; et Hist. Tripart. l. VIII, c. 1; Sozom. l. III, c. 13; Pallad. in Lausiac. c. 19 et 20; Suidas, verb. Macarius, ult. part. l. III c. 2; Rufinus l. II Hist. c. 4, et Hist. Tripart. l. VII c. 39). Utrius vero Macarii fuerit illa sententia, quam refert Cassianus, cum ipse non expresserit, nolim temere affirmare. Alia itidem abbatis Macarii dicta referuntur collat. 5 cap. 12, et collat. 24 cap. 13.

LIBER SEXTUS.

DE SPIRITU FORNICATIONIS.

CAPUT PRIMUM.

^a Secundum nobis, juxta traditionem Patrum, ad-

versus spiritum fornicationis certamen est, longum præ cæteris ac diuturnum, et perpauca ad purum

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

^a Cum inter vitia capitalia duo sint carnalia, ut dictum est ex D. Gregorio (Vide collat. 5 cap. 4 lib. V c. 1), inter hæc secundo loco ponitur luxuria, ordine quidem congruo: quandoquidem, teste D. Hieronymo epist. 146, *Gula fomes sit et mater libidinis, ventremque cibo distentum et vini potionibus irrigatum voluptas genitalium sequatur, et pro ordine membrorum ordo sit vitiorum.* Unde et Cassianus alibi (Coll. 5 c. 10) dicit, *gastrimargiæ fornicationem peculiari consortio fœderari. Num sicut gula respicit bonum individui, sed inordinate, in cibo et potu; sic luxuria bonum speciei inordinate prosequitur in venereis delectationibus,* ait S. Thomas (1-2, q. 84, art. 4). Hinc Scriptura passim hæc duo vitia conjungit. Ose. IV: *Fornicatio, vinum et ebrietas auferunt cor.* Eccles. XIX: *Vinum et mulieres apostatare faciunt sapientes.* Proverb. XX: *Luxuriosa res vinum.* Ephes. V: *Nolite inebriari vino in quo est luxuria.* Spiritum fornicationis vocat Auctor phrasi Scripturæ, quæ spiritum varia significatione modo in bonam, modo in malam partem accipit, et tam virtutibus quam vitiis passim hoc vocabulum tribuit. Nam dona Spiritus sancti ab Isaia septem spiritus enumerantur et denominantur (Is. XI): et in Apocalypsi dicuntur, *Septem spiritus missi in omnem terram* (Apocal. V). Orat Daniel in spiritu humilitatis et animo contrito. Daniel III. Spiritum etiam mansuetudinis et lenitatis commendat Apostolus I Corinth. IV, ad Galat. VI. E diverso, et veluti per quamdam antithesim et antonymiam, dicitur *Spiritus superbiæ*, Zachar. IV; *Spiritus fornicationis*, Ose. IV et V; *Spiritus soporis*, id est, somnolentiæ, seu acediæ, Isa. XXIX; *Spiritus vertiginis*, id est, erroris, Isa. XIX; *Spiritus zelotypiæ*, seu iracundiæ, vel invidiæ, Numer. V. Porro cum dicitur spi-

C ritus fornicationis, accipitur fornicatio generatim pro vitio luxuriæ, quod opponitur castitati, et vocatur ab Apostolo, ad Gal. V, ἀσελγεια, quod intemperantiam libidinis significat. Esse autem hoc vitium e numero capitalium, de quorum causis, effectibus et remediis agit in his libris Cassianus, docet etiam D. Gregorius lib. XXXI Moral. c. 31, et ratio convincit, cum constet ex luxuria tamquam ex fonte plura alia vitia manare (S. Thom. 2-2, q. 153, art. 4). Unde enumerantur a divo Gregorio (Ubi supra) octo filia luxuriæ, nimirum, *cæcitas mentis, præcipitatio, inconsideratio, inconstantia, amor sui, odium Dei, affectus præsentis sæculi, et horror futuri*, quarum rationem et ordinem exponit D. Thomas (Art. 5). Porro naturam vitii hujus ejusque expugnandi modum pulchre describit idem Gregorius (Lib. VI in II Reg. c. XV), explicans illud quod de Amalech ad populum Israeliticum dictum est: *Non parcas ei, et non concupiscas illius aliquid; sed interfice a viro usque ad mulierem, et parvulum, et lactentem, et bovem, et asinum, et ovem, et camelum.* Quis est autem, inquit, qui parcat Amalech, nisi qui aut in cogitatione, aut in ore, aut in carne lasciviæ aliquid retinet? Nam plerique turpitudinis opera non exercent, sed linguam a turpi locutione non cohibent; plerique per opus luxuriam vitant, per cogitationem non vitant; quidam nihil turpe agunt, sed quod actu refugiunt, corde concupiscunt. Parcat itaque Amalech, qui blandimenta lasciviæ aut in locutione, aut per intentionem, aut per cogitationem tenet. Dicit: *Non parcas ei, quia de tam nequissimo vitio nihil accendi debet in mente, nihil permitti ardere in opere. Non concupiscas ipsius aliquid, ut penitus eradicetur a cogitatione. Qui sunt viri interficiendi, nisi suadentes motus turpitudinis? Viri etenim sunt, quia violenter suggerunt, et*

devictum, ^a immane bellum, et quod cum a primo tempore pubertatis impugnare incipiat hominum genus, non, nisi prius cætera vitia superentur, extinguitur. ^b Duplex namque est oppugnatione gemino armata vitio consurgens ad prælium, et idcirco similiter ei gemina est acie resistendum. Siquidem ut morbo carnis animæque concretum vires acquirit, ita, nisi

A utrisque pariter dimicantibus, nequit debellari. Nec enim sufficit solum corporale jejunium ad conquirendam vel possidendam perfectæ castimonie puritatem, nisi præcesserit contritio spiritus et oratio contra hunc immundissimum spiritum perseverans, dein continuata meditatio Scripturarum, huicque fuerit scientia spiritalis adjuncta, labor etiam opus-

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

corruptis mentibus semina pravitatis infundunt. Mulieres sunt mentis concupiscentiæ, quæ prædictis motibus ad fetus impios substernuntur. Parvuli et lactentes qui sunt, nisi qui de Amalechitarum virorum et mulierum commixtione generantur? Nam si motus malæ suggestionis quasi adulteri mente recipitur, concupiscentia quasi meretrix imprægnatur: quæ si effundere partum sinitur, libidinum motus non solum in mente, sed etiam in carne generantur; qui dum nascuntur, parvuli sunt, qui adhuc carni violentiam movendo non inferunt. Lactentes sunt, cum tenui et negligenti cogitatione nutriuntur. Lac ergo parvulorum est cogitatio immunditiæ, quia si motus turpis per cogitationem non pascitur, quasi negato sibi lacte parvuli necantur. Quod lac meretrix mater porrigit, quia dum ardor concupiscentiæ mentem prævenit, quasi ex pessima cordis ubertate agitatur, ut pejores motuum soboles in carne nutriantur. Quid vero in bove nisi consilium fraudulentum accipitur, quod exemplo veterum carnis voluptatem suggerit, qui inter carnis opera omnipotenti Deo placere? Ovis autem nomine innocentum vita signatur, hoc est, simulatio innocentie; quidam enim dum formam humani corporis, proprietates utriusque sexus, et insitam membris libidinem considerant, quasi naturali bono se hoc posse uti licenter putant. Quasi ergo ovis est, quia incontinentibus illud quasi bonum suggeritur, quod vere bonum non esse liquido comprobatur. Camelus ruminat, sed non findit unguam: et est quædam cogitatio luxuriæ, quæ quasi a ratione incipit, sed per discretionem non finitur; nonnulli etenim continentiam professi, dum a carnis concupiscentia superantur, in conjugali vita salvari posse confidunt. Quid asinus nisi aperta nequitia fornicationis accipitur? Quosdam enim diabolus in apertum chaos fornicationis invehit, quibusdam per fraudes illudit. Omnia ergo Amalech demoliri jubentur, quia qui caste vivere proponunt, de blandimento carnis in se aliquid retinere non debent. Alibi item Gregorius (Lib. XXI Moral. c. 9): Beatus, inquit, Job crimen luxuriæ definiens ait: Ignis est usque ad perditionem devorans. Quia nimirum reatus hujus facinoris non solum usque ad inquinamentum maculat, sed usque ad perditionem vorat. Et quia quamlibet alia fuerint bona opera, si luxuriæ scelus non abluitur, immensitate hujus criminis obruuntur, secutus adjunxit: Et omnia eradicans genimina. Genimina quippe sunt animæ operationes bonæ. Cui tamen si perverso ordine caro dominatur, igne luxuriæ omnia bene prolata concremantur. Nulla quippe ante omnipotentis Dei oculos justitiæ pietatisque sunt opera, quæ corruptionis contagio monstrantur immunda. Hæc et alia D. Gregorius, vitiorum ac morum censor et explorator acutissimus.

^a Quam difficile, diuturnum et periculosum sit certamen quod adversus spiritum fornicationis, id est, luxuriam, seu carnis concupiscentiam nobis assidue gerendum est, D. Hieronymus expressit his verbis (Epist. 10 ad Furiam): Avaritia calcatur a plerisque, et cum marsupio deponitur. Maledicam linguam indictum emendat silentium. Cultus corporis et habitus vestium unius horæ spatio commutatur. Omnia alia peccata extrinsecus sunt; et quod foris est, facile abjicitur. Sola libido insita a Deo ob liberorum procreationem fines suos egreditur, redundat in vitium, et quadam lege naturæ in scelus erumpit. Grandis virtutis est, et sollicitæ diligentie superare quod natus sis; in carne non carnaliter vivere, tecum pugnare quotidie,

et inclusum hostem, Argi, ut fabulæ ferunt, centum oculis observare. Hoc est, quod Apostolus verbis aliis loquebatur: Omne peccatum, quod fecerit homo, extra corpus est; qui autem fornicatur, in corpus suum peccat (I Cor. vi). Et alibi (Epist. 21 ad Eusto.): Non sic avaritia quatit, inflat superbia, delectat ambitio; facile aliis caremus vitiis: hic hostis in nobis inclusus est; quocumque pergimus, nobiscum portamus inimicum. Rursus ibidem, eandem difficultatem suo exemplo et experimento exaggerans, et quantas ab hoc hoste domestico molestias etiam in summa austeritate vitæ expertus esset, commemorans: O quoties, inquit, in eremo constitutus, et in illa vasta solitudine, quæ solis exusta ardoribus horridum monachis præstat habitaculum, putabam me Romanis interesse deliciis! Sedebam solus, quia amaritudine repletus eram; horrebant sacco membra deformia, et squalida cutis situm Æthiopicæ carnis obduerat. Quotidie lacrymæ, quotidie gemitus: et si quando repugnantem somnus imminens oppressisset, nuda humo vix ossa hærentia collidebam. Ille igitur ego, qui ob gehennæ metum tali me carcere ipse damnaveram, scorpionum tantum socius et ferarum, sæpe choris intereram puellarum. Pallebant ora jejunis, et mens desideriis æstuabat in frigido corpore, et ante hominem sua jam carne præmortuum, sola libidinum incendia bulliebant. Itaque omni auxilio destitutus ad Jesu jacebam pedes, rigabam lacrymis, crine tergebam, et repugnantem carnem hebdomadarum inedia superabam. Memini me clamantem, diem crebro junxisse cum nocte, nec prius a pectoris cessasse verbibus, quam rediret, Domino increpante, tranquillitas, etc. Hieronymo consentiens Augustinus: Inter omnia, ait, certamina Christianorum, sola dura sunt prælia castitatis, ubi quotidiana est pugna, et rara victoria. Gravem namque sortita est castitas inimicum, cui quotidie resistitur, et semper timetur (Lib. de Honestâ mulier. c. 2). Palladius quoque in Historia Lausiaca, scribit abbatem Pachonem sive Pachonium (non Pachonium Tabennensem) optasse bestiarum dentibus laniari, eo quod quadraginta annorum solitudine, jejuniorum aliarumque rerum asperitate non potuerit hunc hostem expugnare, licet ei numquam succubisset (Lausi. 29). Idem refert et Moysem e latrone eremitam, cujus vita quondam parum continens fuerat, nulla jejunii severitate potuisse lasciviam carnis domare; immo cum post sexennium jejunio vigiliis diuturnas, longas preces, multasque lacrymas junxisset, nihil tamen obtinuisse, donec tandem post exantlatos alios multos labores, benedictione Patris spiritalis sancti Isidori, quietem aliquam, læmente licet Satana, meruisset.

^b Sic abbas Serapion collat. 5, cap. 4: Spiritalia vitia simplici cordis indigent medicina: quæ autem carnalia sunt, non nisi duplici ad sanitatem curatione perveniunt. Unde puritati studentibus plurimum confert ut harum carnalium passionum ipsas materias sibi primitus subtrahant, quibus potest vel occasio vel recordatio earundem passionum ægrotanti adhuc animæ generari. Necessesse est enim ut morbo duplici duplex adhibeatur curatio. Nam corpori, ne concupiscentia in effectum tentet prorumpere, necessario effigies et materia illicita subtrahenda est; et animæ nihilominus, ne eam vel cogitatione concipiat, attentior meditatio Scripturarum, et sollicitudo pervigil, ac remotio solitudinis appenda.

que manuum instabiles cordis pervagationes coer- A
cens ac revocans, et ante omnia fundata fuerit hu-
militas vera, sine qua nullius penitus vitii poterit
umquam triumphus acquiri.

CAPUT II.

De principali remedio adversus spiritum fornicationis.

Principaliter enim vitii hujus correctio de cordis perfectione descendit, ex quo etiam hujus morbi virus Domini voce prodire signatur. De corde, inquit, exeunt cogitationes malæ, homicidia, adulteria, fornicationes, furta, falsa testimonia (*Matth. xv*), etc. Illud ergo est primitus expiandum, unde fons vitæ et mortis manare cognoscitur, dicente Salomone :
^a *Omni custodia serva cor tuum, ex his enim sunt exitus vitæ (Proverb. iv)*. Caro enim ejus arbitrio at-
que imperio famulatur, et idcirco summo studio parcimonia jejuniorum sectanda est, ne escarum abundantia referta caro, præceptis animæ salutaribus adversata, rectorem suum spiritum dejiciat insolescens. Cæterum si omnem summam in castigatione tantum corporis collocemus, anima non similiter a cæteris vitiis jejunante, nec meditatione divina et spiritalibus studiis occupata, nequaquam ad illud sublimissimum veræ integritatis fastigium poterimus ascendere, illo quod in nobis est principale, puritatem corporis nostri infestante. ^b Oportet ergo nos mundare prius, juxta sententiam Domini, id quod intus est calicis et paropsidis, ut fiat et id quod deforis est, mundum (*Matth. xxiii*).

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

^a Ex Græco textu : *ἐκ γὰρ τούτων ἔξοδοι ζωῆς*. Vulgata versio : *quia ex ipso vita procedit*. D. Bernardus in serm. de triplici custodia, manus, linguæ et cordis : *Est, inquit, vigilia super cor, cui sane omnem custodiam exhibere Sapiens monet, nimirum quia ex eo vita procedit. Quam custodiam constare arbitror specialiter in duobus, ut videlicet super affectionem simul et cogitationum suarum greges mens sollicita vigilanter intendat.*

^b Ob hanc enim causam Dominus Phariseos graviter redarguit, dicens : *Væ vobis, Scribæ et Pharisei hypocritæ, qui mundatis quod deforis est calicis et paropsidis : intus autem pleni estis rapina et immunditia : Phariseæ cæce, munda prius quod intus est calicis et paropsidis, ut fiat et id quod deforis est, mundum.* Ubi Origenes : *Hic sermo, inquit, nos instruit, ut festinemus esse justis, non apparere. Qui enim studet ut appareat justus, quæ a foris sunt mundat, et quæ videntur, curat : cor autem et conscientiam negligit. Qui autem studet ea quæ intus sunt, id est, cogitationes mundare, consequens est ut etiam ea quæ a foris sunt faciat munda (Tract. 25 in Matth.).*

^c Sic etiam abbas Serapion collatione quinta cap. 4 : *In cæteris vitiis humana consortia nihil obsunt : quia immo etiam plurimum conferunt his qui carere eis in veritate desiderant ; quia frequentia hominum magis arguantur, et dum lacessita crebrius manifestantur, celeri medicina perveniunt ad salutem.*

^d Id est fuga hominum sæcularium, et maxime mulierum. Sic D. Hieronymus (*Lib. adver. Vigil., in hæc*), Vigilantii, qui monachorum in solitudinem fugam vituperabat, objectionem refutans : *Cur, inquit, pergis ad eremum ? videlicet ut te non audiam, non videam, ut tuo furore non movear, ut tua bella non patiar, ne me capiat oculus meretricis, ne forma pulcherrima ad illicitos ducat amplexus. Respondebis : Hæc non est pugnare, sed fugere ; sta in acie, adversa-*

CAPUT III.

Quantum ad superandum fornicationis vitium confersa solitudo.

Deinde ^e cætera vitia etiam usu hominum et exercitio quotidiano purgari solent, et quedammodo ipsius lapsus offensione [ostensione] curari ; ut puta, iræ, tristitiæ, impatientiæ languor, meditatione cordis, ac pervigili sollicitudine, fratrum etiam frequentia et assidua provocatione sanantur. Dumque comota manifestantur sæpius, et crebrius arguantur, quantocius perveniunt ad salutem. Hic vero morbus cum corporis afflictione, et contritione cordis, ^d solitudine quoque ac remotione indiget, ut possit ad integrum sanitatis statum, perniciose æstuum febri deposita, pervenire. Sicut plerumque certa ægritudine laborantibus utile est, ut cibi noxii ne oculorum quidem ipsorum obtutibus offerantur, ne quod aspectus occasione desiderium eis lethale gignatur : ita plurimum confert ad depellendum hunc specialiter morbum quies ac solitudo, ut mens ægra minime diversis figuris interpellata, ad puriorem perveniens contemplationis intuitum, facilius pestiferum concupiscentiæ fomitem radicitus possit eruere.

CAPUT IV.

Quid intersit inter castitatem et continentiam, et an utraque simul semper habeatur.

Nemo tamen ex hoc negare nos putet, etiam in congregatione fratrum positos inveniri continentem, quod perfacile fieri posse confitemur. ^e Aliud enim est, continentem esse, id est, ^f ἔγκρατῆ ; aliud ca-

^c *riis armatus obsiste, ut postquam viceris, coroneris. Fateor imbecillitatem meam, nolo spe pugnare victoriæ, ne perdam aliquando victoriam. Si fugero, gladium devitavi ; si stetero, aut vincendum mihi est, aut cadendum. Quid autem necesse est certa dimittere, et incerta sectari ? Aut scuto, aut pedibus mors vitanda est. Tu qui pugnas, et superari potes, et vincere. Ego cum fugero, non vinco in eo quod fugio ; sed ideo fugio ne vincam. Nulla securitas est vitino serpente dormire. Potest fieri ut me non mordeat, tamen potest fieri ut aliquando me mordeat.* Hæc eleganter et argute D. Hieronymus, et quæ sequuntur alibi referenda (*Vide coll. 19 cap. 16 lib. v libell. 2*). Eodem spectat quod in Vitis Patrum legitur. *Dixit abbas Antonius : Qui sedet in solitudine, et quiescit, a tribus bellis eripitur, id est, auditus, locutionis, et visus ; et contra unum tantummodo habet pugnam, id est, cordis.* Item abbas Arsenius cum adhuc esset in palatio, oravit ad Dominum dicens : *Domine, dirige me ad salutem. Et venit ei vox dicens : Arseni, fuge homines, et salvaberis.* ^d Idem ipse discedens ad monachalem vitam, rursus oravit, eundem sermonem dicens. *Auditque vocem dicentem sibi : Arseni, fuge, tace, quiesce ; hæc enim sunt radices non peccandi.* Hæc ibi.

^e Sic abbas Chæremon collat. 12 cap. 10 : *Non enim castitas, sed continentia dicitur, ubi adhuc ei aliqua resistit adversitas voluptatis.* Ubi plura de hac re notata.

^f Ἐγκρατῆ. Ἐγκρατής, id est, continens, ἔγκρατεια continentia : de qua Aristoteles VII Ethicorum. Nescio unde Cuychius in editione Plantiniana posuerit εὐκρατον, quod significat bene temperatum, bene constitutum : at corpore, non animo ; quod multum differt ab enkratia. Vitiosius etiam Basiliense exemplar, εὐκράτην. Utitur Apostolus hac voce ἔγκρατῆ ad Titum, ubi inter alias episcopi dotes jubet esse continentem (*Cap. 1*) : pro quo D. Hieronymus vertit abstinentem ; alii temperantem.

stum, et, ut ita dicam, in affectum integritatis vel incorruptionis transire, ^a quod dicitur ἀγνός : quæ virtus illis solis tribuitur maxime, qui virgines, vel mente, vel carne perdurant, ^b ut uterque Joannes in novo Testamento; ^c in veteri quoque Elias, Jeremias, Daniel fuisse noscuntur. In quorum gradu hi quoque non immerito reputabuntur, qui post experimenta corruptionis ad similem puritatis statum per laborem longum et industriam integritate mentis et corporis pervenerunt, et aculeos carnis non tam impugnatione concupiscentiæ turpis, quam naturæ tantummodo motu sentiunt. Quem statum dicimus difficillime posse inter hominum turbas apprehendi; utrum vero et impossibile sit, unusquisque non nostra sententia expectet agnoscere, sed conscientiæ suæ rimetur examine. Cæterum continentibus multos existere non dubitamus, qui impugnationem carnis, quam, vel raro, vel quotidie, sustinent, seu metu gehennæ, seu desiderio regni cælorum exstinguunt atque compescunt. Quos seniores, sicut pronuntiant posse non penitus incentivis obrui vitiorum, ita securos et insauciatos semper existere non posse definiunt. Ne-

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

^a Ἀγνός, castus, purus, intemeratus, pro quo Cuychius habet ἀκίον, id est, incorruptum: sed hoc epitheton magis ligno congruit quam homini, si nominis etymologia spectetur. Codex vero Basiliensis ἀκόν, mendosius (Vide coll. 12 cap. 11; Arist. VII Ethic.; S. Thom. 2-2, q. 155, art. 1). Porro quod ad rem attinet, distinguit hic Cassianus inter continentiam et castitatem, et multos quidem dicit esse continentes, perpaucos vero castos, incorruptos, seu virgines; ubi continentiam, sive ἐγκράτειαν accipit, sicut Philosophus in Ethicis, pro firmitate animi, seu firmo proposito, quo quis se continet in bono rationis, contra impulsus concupiscentiæ, quibus ad voluptates venereas impellitur. Unde et continentibus describit, qui impugnationem carnis, quam vel raro, vel quotidie sustinent, seu metu gehennæ, seu desiderio regni cælorum exstinguunt atque compescunt. Castitatem vero exponit integritatem et incorruptionem: et castum esse, in affectum integritatis et incorruptionis transire; quæ virtus, inquit, illis solis tribuitur, qui virgines vel carne vel mente perdurant. Quibus verbis indicat sub castitatis nomine et statu comprehendi duo hominum genera, alterum eorum qui mente et corpore incorrupti, nullaque libidine sunt contaminati, qui proprie dicuntur virgines; alterum eorum qui, licet aliquam corruptionis, seu libidinis, maculam sint experti, tamen, inquit, ad similem puritatis statum per longum laborem et industriam pervenerunt, et aculeos carnis non tam impugnatione concupiscentiæ turpis quam naturæ tantummodo motu sentiunt. Sic ipse (Vide infra ad c. 18 hujus collat.). Quam ob causam usus est illa distinctione vel carne, vel mente virgines. Nam hi quidem casti dicuntur, et mente virgines, quia mentis maculam pœnitentia diluerunt et deteraserunt: non tamen proprie virgines, quia virginitas perfectam mentis et corporis integritatem incorruptionemque supponit ac requirit, ut infra dicitur.

^b De Joanne Baptista nemo catholicus dubitat, quin virgo permanserit, cum constet ex Evangelio eum in deserto ab infantia ad finem usque vitæ in summa austeritate et sanctimonia vixisse (Matth. III; Luc. I). Unde in ejus laudem cauit Ecclesia:

O nimis felix, meritique celsi,
Nesciens labem nivei pudoris.

Joannem etiam evangelistam virginem fuisse te-

cesse est enim unumquemque in colluctatione positum, quamvis frequenter adversarium vincat ac superet, et ipsum tamen aliquando turbari.

CAPUT V.

Quod impugnatione fornicationis solo humano studio non possit evinci.

Quapropter si nobis cordi est agonem spiritalem cum Apostolo legitime decertare (I Tim. IV), hunc immundissimum spiritum superare omni mentis intentione, ^d non nostris viribus confidentes (hoc enim industria humana perficere non prævalet), sed opitulatione Domini festinemus. Tandiu namque hoc vitio animam necesse est impugnari, donec se bellum gerere supra vires suas agnoscat; ^e nec labore, vel studio proprio victoriam obtinere se posse, nisi Domini fuerit auxilio ac protectione suffulta.

CAPUT VI.

De peculiari gratia Dei ad castitatis consecutionem necessaria.

Et revera cum in omnibus virtutum profectibus, et cunctorum expugnatione vitiorum, Domini sit gratia atque victoria, in hoc præcipue ^f peculiare bene-

stantur. D. Hieronymus lib. II in Jovinianum, et D. Augustinus tract. ult. in Joannem, ubi dicit ea de causa Joannem a Christo præ cæteris apostolis dilectum, quod neque uxorem duxerit, et ab ineunte pueritia castissimus vixerit.

^c De Elia, Jeremia et aliis sic D. Hieronymus epist. 22 ad Eustochium: *Virgo Elias, Elisæus virgo, virgines filii prophetarum; et Jeremiæ dicitur, Et tu ne accipias uxorem (Jer. XVI)*. Et prologo in Jeremiam testatur eundem virginem fuisse. De Daniele Joannes Damascenus affirmat propter excellentem castitatis virtutem, et ipsum a leonum sævitia, et tres pueros fuisse ab incendio inviolabiles (Lib. IV Orthodox. Fid. c. 25).

^d Pie et catholice in hoc et sequenti capite loquitur Auctor de gratiæ et auxilii divini necessitate, et naturæ seu liberi arbitrii imbecillitate ad comparandam et conservandam continentiam virtutem, et superandas carnis impugnationes (Vide lib. XII Inst. c. 9, et aliquot seq.). Unde apparet eum sicubi aliter sensisse videatur, non tam ex sua quam ex aliorum opinione esse locutum. In his siquidem Institutionibus monasticis, sicut et in libris de Incarnatione Verbi, propriam sententiam exposuit. In Collationibus autem, illorum Patrum refert opiniones, quos loquentes introduxit. Ita quidem opinatus est D. Cuychius. Sed an revera ita sit, ex ipsis Collationibus, et ex libro D. Prosperi contra Collatorem, expendendum et examinandum relinquo (Vide etiam notata ad lib. XII, c. 14).

^e Id etiam pluribus inculcat abbas Chæremon collat. 12 cap. 4. Et Joannes Climacus (Gradu 15): *Nemo, inquit, ex his qui se studio castitatis exercent, suis hanc laboribus aut industria se acquisisse putet; nam possibile non est ut quispiam naturam suam vincat: ubi denique natura superata est, illic is qui supra naturam est, advenisse cognoscitur. Nam sine ulla controversia id quod deterius est a potentiore destruitur.*

^f De hoc peculiari dono, ac speciali Dei auxilio, quo recte et catholice intelligatur, sunt hæc scitu necessaria. Primo continentiam et donum Dei esse, et tamen in arbitrio et potestate hominis positum: quorum alterum nostri temporis hæretici affirmant, nempe donum Dei esse; alterum negant: unde et colligunt neminem debere vovere continentiam, quia nemo scit an habeat donum continentiam (Bellar.

ficiam Dei ac speciale donum, et ^a Patrum sententia A et experimento purgationis ipsius manifestissime

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

lib. II de Monach. c. 31). Secundo dona Dei, quod ad propositum attinet, in duplici esse genere. Quædam enim dantur homini sine ejus cooperatione: qualia sunt robur, sanitas, pulchritudo, prophetiæ, linguarum et miraculorum gratia, et omnes habitus quos Deus infundit: cujusmodi dona, certum est non esse in nostra potestate, nec pendere ab humana electione, ut possit ea habere quicumque velit. Aliud genus donorum consistit in auxilio divino, quo juvante possumus et volumus bonum, quod sine ipso non possumus. Sic enim credere, sperare, diligere Deum, perseverare, tentationes vincere dicuntur, et sunt verissima Dei dona, quia nisi Deus gratia sua nos præveniret excitando, et adjuvaret dirigendo, protegendo et cooperando, nihil istorum præstare possemus: et tamen ista ipsa opera pendent ab electione humana, et sunt in potestate nostra; quia Deus hæc non operatur in nobis, nisi nobis consentientibus et cooperantibus: et quamvis juvet, non tamen cogit aut necessitat; et ex parte sua semper est paratus juvare. Ad hoc igitur genus donorum continentiam pertinere dicimus. Tertio notandum, quod sicut circa fidem, pœnitentiam, perseverantiam, aliosque actus bonos, ita etiam circa continentiam duplex gratia, sive auxilium distingui debet: unum sufficiens, quod omnibus datur, saltem pro loco et tempore, et hoc dicitur donum continentiae in actu primo; aliud autem est auxilium efficax, quo fit ut reipsa contineamus, et hoc est donum singulare, seu speciale, quod non omnibus datur, et dicitur donum sive auxilium sufficiens in actu secundo. Nam sicut soli illi donum fidei habent qui reipsa credunt; soli illi donum perseverantiæ habent qui reipsa perseverant: ita etiam soli illi donum habent continentiae, qui reipsa continent; quales certum est non multos esse, nedum omnes: et de hoc dicitur: *Non omnes capiunt verbum hoc, sed quibus datum est (Matt. XIX)*. Et nihilominus verum est omnes posse continere, quia sufficiens auxilium ad continendum et ad gratiam impetrandam nulli denegatur. Proinde in potestate nostra est habere donum continentiae efficax, si ex parte nostra collaborare et idonea media, seu remedia, adhibere velimus, ut docet D. Hieronymus in cap. XIX Matthæi. *His, inquit, datum est qui petierunt, qui voluerunt, qui ut acciperent laboraverunt*. Porro remedia quæ ex parte nostra adhibere debemus, potissimum sunt tria, oratio, jejunium, et mulierum fuga, seu devitatio. Cum enim tentationes carnis orientur, vel ex suggestionem diaboli, vel ex abundantia cibi et potus, vel ex feminarum aspectu et consuetudine; contra primum adhibenda est oratio. Nam cum *nemo continens esse possit, nisi Deus det (Sap. VIII)*, profecto rogandus est ut hoc det. Sic Apostolus adversus stimulum carnis, et Dominum rogavit, et responsum accepit: *Sufficit tibi gratia mea (II Cor. XII)*; ut videlicet semper a Deo penderet, et orationi semper incumberet. Hinc Ecclesia peculiari studio ac devotione docet nos orare in litanis: *A spiritu fornicationis libera nos, Domine*. Monet suam Sabinam D. Hieronymus his verbis: *Crebræ sint tibi orationes, ut omnes cogitationum sagittæ, quibus adolescentia percuti solet, hujusmodi clypeo repellantur*. D. Augustinus in libris Confessionum, ubi varias tentationes quibus ante conversionem suam agitabatur, coram Deo exponens, inter alia scribit (Lib. VI c. 11): *Medicinam misericordiæ tuæ ad eandem infirmitatem (incontinentiæ) sanandam non cogitabam, quia expertus non eram, et propriarum virium credebam esse continentiam, quarum mihi non eram conscius, cum tam stultus essem, ut nescirem, sicut scriptum est, neminem posse esse continentem, nisi tu dederis: et utique dares, si gemitu interno pulsarem aures tuas, et fide solida in te jactarem curam meam*. Et alibi (Lib. X Confess. cap. 19): *Tota spes mea non nisi in*

*magna valde misericordia tua. Da quod jubes, et jube quod vis. Imperas nobis continentiam. Et cum scirem, ait quidam, quia nemo potest esse continens, nisi Deus det, et hoc ipsum erat sapientiæ, scire cujus esset hoc donum (Sap. VIII). Per continentiam quippe colligimur, et redigimur in unum, a quo in multa defluximus. Minus enim te amat, qui tecum aliquid amat, quod non propter te amat. O amor, qui semper ardes et numquam exstingueris! Caritas Deus meus accende. Continentiam jubes. Da quod jubes, et jube quod vis. Ita Augustinus. Porro sub oratione comprehenditur etiam Sacramentorum, præsertim sanctissimæ Eucharistiæ, usus; hoc enim est *Fruentum electorum, et vinum germinans virgines. Zachar. IX*. Hinc D. Cyrillus in Joannem (Lib. IV c. 17): *Sedat, inquit, cum in nobis manet Christus, sævientem membrorum nostrorum legem, pietatem corroborat, perturbationes animi exstinguit*. Et S. Bernardus in sermone de cœna Domini: *Duo illud Sacramentum (Eucharistiæ) operatur in nobis, ut videlicet et sensum minuat in minimis, et in gravioribus peccatis tollat omnino consensum. Si quis vestrum non tam sæpe modo, non tam acerbos sentiat iracundiæ motus, invidiæ, luxuriæ, aut cæterorum hujusmodi; gratias agit corpori et sanguini Domini; quoniam virtus Sacramenti operatur in eo*. Contra secundum castigatio corporis per jejunia, vigiliæ, cilicia, flagellationes, aliaque id genus, semper a sanctis et religiosis usurpata, exemplo Apostoli dicentis: *Castigo corpus meum, et in servitutem redigo (I Cor. IX)*. Hoc antidotum, teste B. Gregorio Nazianzeno (*De Laud. S. Cyprian.*), usurpavit etiam post preces B. Justina, cum a Cypriano mago pelliceretur ad libidinem: *Jejunii, inquit, atque humi cubationis pharmaco sese communiit, ut formæ venustatem, tamquam insidiosam obscuraret, sicque flammæ materiam subtraheret, ac libidinis facem absumeret; partim ut humilitate sua propitium sibi Deum et exorabilem redderet. Neque ulla re perinde atque corporis animique afflictione conciliatur Deus, lacrymisque misericordia vicissim rependi solet*. D. Hieronymus epist. decima: *Ardentes diaboli sagittæ, jejuniorum et vigiliarum rigore restinguendæ sunt. Et post: Quid necesse est nos jactare pudicitiam, quæ sine comitibus et appendiciis suis, continentia et parcitate, fidem sui facere non potest? Apostolus macerat corpus suum, et animæ subjicit imperio, ne quod aliis præcipit ipse non servet; et adolescentula fervente cibus corpore de castitate segura est? Denique contra tertium vitandus aspectus et nimia familiaritas feminarum. De qua D. Ambrosius, ita scribens de fuga Joseph patriarchæ: *Cum ab uxore domini conveniretur, teneri veste potuit, animo capi non potuit; ac ne ipsa quidem verba diu passus est. Contagium enim judicavit, ne per manus adulteræ libidinis incentiva transirent*. Alia remedia alibi indicavimus, ubi de obscenis cogitationibus statim suppressendis, aut patri spirituali manifestandis egimus. His igitur et hujusmodi remediis ex parte nostra adhibitis, non deerit illud peculiare auxilium Dei, et continentiae speciale donum, quo facile et jucunde continentiam servemus, ut ex dictis patet.**

^a Dionysii paraphrasis nonnihil lucis adfert, his verbis: *Sicut declaratur et apertissime innotescit his qui castitatem possidere promeruerunt, ex sententia Patrum et experimento suæ purgationis, nempe ab omni labe et contagio libidinis: quam purgationem quivis castitate præditus suis se viribus assequi non potuisse, nec posse, expertus est, et in dies experitur. Cur autem major gratia et specialius auxilium requiratur ad evincendas carnis tentationes, et continentiam acquirendam, quam ad alias virtutes (quod hic per comparisonem dicitur), ex allegatis superioribus SS. Patrum exemplis et testimoniis, et ex toto hujus libri decursu plane intelligitur.*

declaratur his qui eam meruerint possidere. Quodammodo enim exire de carne est in corpore commorantem; et ultra naturam est fragili carne circumdatum, carnis aculeos non sentire. Et idcirco impossibile est hominem suis (ut ita dixerim) pennis ad tam præcelsum cœlestique præmium subvolare, nisi eum gratia Domini de terræ cœno munere evexerit [eduxerit] castitatis. ^a Nulla enim virtute tam proprie carnales homines spiritualibus angelis imitatione conversationis æquantur, quam merito et gratia castitatis, per quam adhuc in terra degentes ^b habent, secundum Apostolum (*Philip. III*), municipatum in cœlis; quod, deposita corruptela carnali, habituros sanctos promittitur in futurum, hic jam in carne fragili possidentes.

CAPT VII.

Exemplum de agone mundiali, secundum sermonem Apostoli.

Audi quid dicat Apostolus: ^c Omnis, qui in agone contendit, ab omnibus se abstinet. A quibus omni-

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

^a Multa sunt hujusmodi SS. Patrum elogia, quibus virgines angelis cœquantur, aut etiam præferuntur. Cyprianus (*De Habitu virgin.*) virgines Deo sacratas sic alloquitur: *Quod futuri sumus, vos jam esse cœpistis; vos resurrectionis gloriam in hoc sæculo jam tenetis; per sæculum sine sæculi cogitatione transitis; cum castæ perseveratis ac virgines, angelis Dei estis æquales.* Chrysostomus homil. 18 in Genes.: *Quare, inquit, differebant ab angelis Elias, Elisæus, Joannes, veræ amatores integritatis? nulla nisi quod mortali natura constabant. Nam de cætero si quis diligenter inquirat, hi nihilo aliter affecti reperientur, quam beati illi spiritus; et idipsum, quo inferiore videntur esse conditione, in magna est eis laude ponendum. Ut enim terrarum incolæ, et ii qui essent mortali natura, possent ad illam virtutem vi et studio pervenire, vide quanta eos fortitudine, quanta vitæ ratione præditos fuisse oporteat.* Basilus lib. de sancta Virginitate: *Et hi profecto, qui continentiam servant, angeli sunt, qui viventes in carne corruptibili, mortalium vitam illustrando tuentur. Sunt autem angeli non ex infimo quovis ordine, sed certe illustrissimi ac nobilissimi. Illi enim carnis nexibus liberi integritatem suam in cœlis servant, et loco et natura inviolabiles, et apud summum Regem omnium Deum constituti. At verò isti in terra carnis illecebris et voluptatibus diu reluctantes, ac diaboli tentamenta perpetua exercitatione vincentes, incorruptionem angelicæ puritati parem, virtute præcipua ante Creatoris oculos custodiunt.* Denique, ut alios omittam, D. Bernardus epistola 41: *Quia castitate, inquit, decorius, quæ mundum de immundo conceptum semine, de hoste domesticum, angelum denique de homine facit? differunt quidem inter se homo pudicus et angelus; sed felicitate, non virtute. Sed etsi illius castitas felicior, hujus tamen fortior esse cognoscitur. Sola est castitas, quæ in hoc mortalitatis loco et tempore statum quemdam immortalis gloriæ repræsentat; sola inter nuptiarum solemnitate solemniam beatæ illius resurrectionis vindicat, in qua neque nubent, neque nubentur, præbens quodammodo in terris cœlestis illius conversationis experientiam.* Similia habet D. Hieronymus, vel quisquis auctor sermonis de Assumptione B. Mariæ, et Augustinus lib. de sancta Virginit. cap. 13.

^b Respicit illud Apostoli ad Philippen. III: *Ἡμῶν γὰρ τὸ πολιτεῦμα ἐν οὐρανοῖς ὑπάρχει.* Pro quo Latina versio habet: *Nostra autem conversatio in cœlis est.* Hieronymus vero subinde legit (*In Zachar. cap. III*):

bus dixerit inquiramus, ut possit nobis spiritualis agonis instructio comparatione carnalis acquiri. Illi etenim qui in hoc agone visibili student legitime decertare, utendi omnibus escis, quas desiderii libido suggesserit, non habent facultatem; sed illis tantum quas eorundem certaminum statuit disciplina. Et ^d non solum interdictis escis, et ebrietate omnique crapula eos necesse est abstinere, verum etiam cuncta inertia, otio atque desidia; ut quotidianis exercitiis jugique meditatione virtus eorum possit accrescere. Et ita omni sollicitudine ac tristitia negotiisque sæcularibus, affectu etiam et opere conjugali efficiuntur alieni, ut præter exercitium disciplinæ, nihil aliud noverint, nec ulli mundiali curæ penitus implicentur: ab eo tantum, qui certamini præsidet, sperantes quotidiani victus substantiam, et coronæ gloriam, condignaque præmia victoriæ laude conquirere. At in tantum se mundos ab omni coitus pollutione custodiunt, ut cum se præparant ad agonom certamina, ne qua forsitan per

Noster municipatus in cœlis est. Et in epistola prima ad Heliodorum, eo alludens: *Tunc, inquit, municipatum cum Paulo capies.* Et Tertullianus lib. III contra Marcionem, etiam Græcam vocem apposuit dicens: *Jerusalem, quam Apostolus matrem nostram sursum assignat, et πολιτεῦμα nostrum, id est, municipatum in cœlis esse pronuntiat.*

^c Redit Auctor ad illam comparationem ex Apostolo petitam (*I Cor. IX*), nostri agonis et certaminis spiritualis cum agone sæculari et mundano, et in utroque genere certantium agonistarum, quam superiore libro (*Cap. 12*) exposuit; quæ quidem ab Apostolo in duabus rebus constituitur: nempe in cursu et pugna, quibus vita nostra comparatur. Et cursus quidem respicit præmium, quod speramus, quod Apostolus vocat *Bravium supernæ vocationis Dei in Christo Jesu (Philip. III)*; pugna sive certamen præsentis respicit adversarios, a quibus impugnamur, et a spirituali cursu retrahimur, mundum videlicet, carnem, et dæmonem, cum quibus perpetua nobis in hoc sæculo est contentio, et collectatio. Qua comparatione id potissimum spectat Auctor hoc loco, ut doceat milites Christi, seu athletas spirituales, castos, et ab omni mentis et corporis corruptela alienos, atque immunes esse oportere: quod sequenti capite clarius exponit.

^d His consonat Plato libro VIII de Legibus, ubi ait, hujusmodi pugiles, sive antagonistas abstinuissent non solum a congressu mulierum, sed ab omni indumento oneroso, cibo gravi, et actione corpus debilitante ad cursum. Idem etiam indicat Horatius vulgaris illis versibus (*In Arte Poetica*):

Qui cupit optatam cursu contingere metam,
Multa tulit, fecitque puer, sudavit, et alsit;
Abstinit Venere et Baccho.

Quin et Apostolus eodem alludere videtur ad Hebræos XII, ubi ait: *Deponentes omne pondus, et circumstantes nos peccatum, curramus ad propositum nobis certamen, etc.* In quibus verbis observet lector conjunctam utramque metaphoram, cursus et pugnae, de qua hic agitur, sicut et II Timoth. IV: *Bonum certamen certavi, cursum consummavi;* et I Cor. IX: *Nescitis quod hi, qui in stadio currunt; et, Omnis qui in agone contendit; et infra: Ego igitur sic curro, non quasi in incertum; sic pugno, non quasi earem verberans.*

somnum nocturna delusi fallacia, vires minuant multo tempore conquisitas, ^a laminis plumbeis renum contegant loca, quo scilicet metalli rigore genitalibus membris applicito, obscenos humores valeant inhibere: intelligentes se proculdubio esse vincendos, nec jam posse propositum certamen demptis viribus adimplere, si provisam pudicitiae soliditatem fallax noxiae voluptatis imago corrumperit.

CAPUT VIII.

De comparatione purificationis eorum qui in terreno agone certamen habituri sunt.

Itaque si agonis mundialis intelleximus disciplinam, cujus exemplo beatus Apostolus nos voluit erudire, docens quanta in illa sit observatio, quanta diligentia, quanta custodia: quid nos conveniet **B** facere, qua puritate oportebit custodire nostri corporis atque animae castitatem, ^b quos necesse est quotidie sacrosanctis Agni carnibus vesci, quas neminem immundum contingere etiam veteris legis praecepta permittunt! ^c In Levitico namque ita praecipitur: Omnis mundus manducabit carnes. Et, Anima quaecumque comederit de carnibus sacrificii salutaris quod est Domini, in qua est immunditia,

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

^a De variis athletarum legibus et moribus, vide, si lubet, Alexandrum ab Alexandro, et multa apud Budæum in Pandect. De plumbi usu et efficacia ad Veneris impetus et fluxus cohibendos, auctor Plinius natural. Hist. lib. xxxiv, capite decimo octavo (*Lib. II Genial. cap. 9 et lib. v cap. 8; Cælius Rodig. Lect. antiq. lib. xv cap. 6*).

^b Non necessitate credo absoluta, sed congruenti, ratione officii et praelaturæ. Cum enim id temporis plerique monachi, excepto abbate, essent laici, aut pauci certe ex iis ordinarentur presbyteri, ut alias dictum est, consentaneum fuit ut qui aliis praeerat abbas, quotidie coram fratribus Missarum solemniter celebraret, et hoc praecipuo religionis officio in monasterio fungeretur: qua de re plura alibi dicenda sunt (*Vide collat. 23, cap. 20*). Unde colligo et Casianum presbyterum existisse, quod et Gennadius et Trithemius attestantur; et quotidianum, ut decuit, Missæ sacrificium celebrasse, in quo Agnus ille immaculatus offertur, immolatur, et sumitur. Quamquam existimem ipsum non in sua tantum persona ita locutum, sed aliorum etiam sacerdotum, quibus ex officio vel voto incumberet quotidie sacrosanctis Agni cœlestis carnibus vesci, quod fit in Missæ sacrificio.

^c Levitici vii, secundum LXX. Quemadmodum citat rursus eundem locum collat. 22, cap. 5. Vulgatus textus nonnihil diversus: *Anima polluta, quæ ededit de carnibus hostiæ pacificorum, quæ oblata est Domino, peribit de populis suis, etc.* Ubi anima pro homine accipitur.

^d Agonothetes, sive agonotheta, est qui agoni, hoc est, certamini præest, vel qui certantibus præmia proponit. Hunc titulum Christo tribuit etiam D. Hieronymus (*Lib. I c. 7*), agens de virginitate contra Jovinianum: *Proponit, inquit, agonothetes præmium, invitatur ad cursum, tenet in manu virginitatis brævium, ostendit purissimum fontem, et clamitat: Qui sitit, veniat et bibat. Qui potest capere, capiat (Matt. xix).* Eodem respexit Apostolus loca præallegato (*Heb. xii*), monens ut *aspiciamus in auctorem fidei et consummatorem Jesum, nempe tamquam certaminis nostri præsidem ac præmiatorem; sicut solent currentes ac certantes in stadio respicere ad præfectum et ago-*

peribit coram Domino. Quantum igitur integritatis est munus, sine qua etiam illi qui erant sub veteri testamento, sacrificiis typicis non poterant interesse; et qui hujus mundi corruptibilem coronam cupiunt adipisci, nequeunt coronari!

CAPUT IX.

Quantam semper cordis puritatem parare coram Dei oculis debeamus.

Itaque omni custodia cordis nostri sunt latebræ primitus expiandæ. Quod enim illi in corporis puritate cupiunt assequi, nos debemus etiam in arcanis conscientiae possidere: in qua Dominus ^d arbiter atque agonotheta residens, pugnam cursus et certaminis nostri jugiter expectat [spectat], ut ea quæ in propatulo horremus admittere, ne intrinsecus quidem coalescere incauta cogitatione patiamur; et in quibus humana cognitione confundimur, ne occulta quidem conniventia polluamur. Quæ licet possit hominum præterire notitiam, sanctorum tamen angelorum, ipsiusque omnipotentis Dei scientiam, quam nulla subterfugiant secreta, latere non poterit.

CAPUT X.

Quod sit indicium perfectæ et integræ puritatis.

^e Cujus puritatis hoc erit evidens indicium, ac

C nothetam, qui præsens spectat, et animos addit, præmio proposito: cujus rei illustre exemplum habetur in Vita S. Antonii ab Athanasio descripta. Cum enim S. Antonius diu cum dæmonibus coluctatus, et graviter ab eis vexatus fuisset, tandem radio lucis affulgente recreatus præsentiam Domini intellexit, et ex intimo pectore longa trahens suspiria, ad visionem, quæ ei apparuerat, loquebatur dicens: *Ubi eras, bone Jesu? ubi eras? Quare non a principio affuisti, ut sanares vulnera mea? Et vox facta est ad eum dicens: Antoni, hic eram; sed expectabam videre certamentum: nunc autem quia decertando viriliter non cessisti, semper auxiliabor tibi. Et quæ ibi sequuntur. (Verba sunt Athan.)*

^e Hanc doctrinam pluribus in loci inculcat Casianus, ut cap. 20 hujus libri, ubi sic concludit: *Itaque hic est integritatis finis, ac perfecta probatio, si quiescentibus nobis titillatio voluptatis nulla subreperit, etc.; et cap. 22: Hucusque festinandum est nobis, et eo usque adversus animi motus, vel carnis incentiva pugnandum, donec ista carnis conditio necessitatem naturæ expleat, non suscitent voluptatem.* Rursus collatione 12, cap. 7, ubi gradus castitatis recensens: *Tertius, inquit, ne femineo vel leviter ad concupiscentiam moveatur aspectu; quartus, ne vigilans vel simplicem carnis perferat motum; quintus, ne cum memoriam generationis humanæ, vel tractatus ratio, vel necessitas lectionis ingesserit, subtilissimus mentem voluptariæ actionis perstringat assensus, sed velut opus quoddam simplex, ac ministerium humano generi necessarie contributum, tranquillo ac puro cordis contempletur intuitu, etc.; sextus castimonie gradus est, ne illecebrosis phantasmatis feminarum vel dormiens illudatur.* Hactenus Casianus, tum ex sua, tum ex aliorum sententia. Verum his et hujusmodi dictis repugnare videtur in primis sententia Apostoli dicentis (*II Corint. xii*): *Datus est mihi stimulus carnis meæ, angelus Satanæ, qui me colaphizet. Propter quod ter Dominum rogavi, ut discederet a me, etc.* Et alibi rursus hujusmodi motus carnis rationi repugnantes, aut eam prævenientes, lamentabiliter in se deplorat his verbis (*Rom. vii*): *Video aliam legem in membris meis repugnantem legi mentis meæ et captivantem me in lege peccati. Infelix ego homo! quis me liberabit de*

plena probatio, si vel nulla imago decipiens quiescentibus nobis, et in soporem laxatis occurrat, vel certe interpellans nullos concupiscentiæ motus valeat excitare. ^a Licet enim ad plenam peccati noxam talis commotio minime reputetur; tamen necdum perfectæ mentis indicium est, nec ad purum excocti vitii manifestatio, cum per fallaces imagines hujusmodi operatur illusio.

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

orpore mortis hujus? Id est, de corpore, morti et peccandi affectibus obnoxio. Et tamen quis dubitet tantum Apostolum perfectionem puritatis et castimonie fuisse assecutum? Secundo repugnare etiam videntur gravissimæ SS. Patrum, Augustini præsertim, auctoritates ac testimonia, quibus passim asserunt motus carnis in hac vita non posse penitus extinguere. Sic enim Augustinus lib. contra Julianum cap. 5: *Concupiscentiam, inquit, quis ambigat posse minui, non posse consumi?* et D. Gregorius, in primum Regum (Lib. v. cap. 11 et lib. vi Moral. c. 27): *Non quidem tolli potest carni, quod lex carnis membra non moveat; sed tamen tolli potest carni violentia motionis, ut relinquatur ei motus, sed eidem notui omnis delectationis obscenitas auferatur, et simplex motus ille sit, in quo aliqua libidinis turpitudine non sit.* Et post: *Cum abstinentes quosque divina gratia perfecte remunerat, a corporalibus eorum motibus omnium obscenitatum aculeos tollit; sed eis ipsos motus naturales deserit, ut tentari semper possint, vinci numquam possint, dum id deserit quod eis valde displicet; sed sic debilitat quod deserit, ut prævalere victoribus non permittat.* Sic Gregorius. His accedit definitio concilii Tridentini (Sess. v), qua dicitur manere etiam in baptizatis concupiscentiam, eamque ad agonem, id est, certamen, in nobis relictam, sic tamen, ut non consentientibus, sed per gratiam Christi Jesu viriliter repugnantibus nocere non valent, quin immo ad coronam multum prosit. De qua itidem carnis et spiritus repugnantia late et ex professo agit Auctor collatione quarta, quæ de concupiscentia carnis et spiritus inscribitur; et collatione 23, de eo quod dicit Apostolus: *Non quod volo bonum, hoc facio, etc.* Ut igitur hæc concilientur, pie, quoad ejus fieri potest, exponendus est Cassianus, qui pietati cum primis studuisse cognoscitur: primum quidem, ut id velit dicere, perfectum hominem, Dei gratia id faciente, ad eum castitatis gradum posse pertingere, in quo constitutus concupiscentiæ stimulos vix ac ne vix quidem sentiat, perinde ac si ejus incentiva omnino essent extincta; quod abbas Chæremon significat (Collat. 12 cap. 12), cum ait: *Magna ac mirifica sunt, nec ulli hominum, nisi his tantum qui experti sunt, nota, quæ Dominus fidelibus suis adhuc in isto corruptionis vasculo constitutis, ineffabili liberalitate largitur. De quibus Propheta (Psal. CXXXVIII): Mira opera tua.* Et paulo post: *Quis enim non obstupescat opera Dei cum illum ignem libidinis; quem naturalem antea et velut inexstinguibilem esse credebat, ita refriguisse persenserit, ut ne simplici quidem corporis motu se sentiat incitari?* Sic ille. Et quidem aliquibus hoc donum fuisse concessum nemo dubitat, qui vel tenuiter sanctorum res gestas attigerit: cujusmodi donum etiam in Sereno abbate prædicat Cassianus (Collat. 7 c. 2 et coll. 12 c. 7), et nos ibidem alia exempla subnotavimus. Deinde licet Cassianus videatur velle abrogare omnem motionem carnis, etiam in dormientibus; nihilominus ipsemet haud obscure significat in perfectis etiam viris remanere sensum aliquem hujusmodi motionum, quem non putat de castitatis perfectione quidquam detrahare. Sic enim ait in ipsamet collatione in qua adeo severus est adversus carnis stimulos (Collat. 12 cap. 11): *Quod autem per hoc inevitabilem commotionem carnis asseritis, quod urina, cum vesicam jugi stillatione repleverit, quicquid suscit*

CAPUT XI.

Quo vitio illusio nocturna procedat.

^b Qualitas enim cogitationum, quæ distentionibus diei negligentius custoditur, probatur quiete nocturna, et idcirco ^c cum intercesserit aliqua talis illusio, non culpa somni credenda est, sed negligentia

membra; licet veris sectatoribus puritatis ad obtinendam eam nihil præjudicet ista commotio, quam hæc solet interdum etiam per soporem necessitas excitare, sciendum tamen est, quod ita si commota fuerint membra, ad quietem propriam reducantur castitatis imperio, ut non modo cum nullo pruritu, sed ne cum minimo quidem libidinis recordatione sedentur. Et rursus in fine ejusdem collationis (Cap. 16): *Hæc est consummatio castitatis, ut vigilantem monachum oblectatio libidinis nulla perstringat, et quiescentem somniorum non fallat illusio: sed cum dormienti tantum per soporæ mentis incuriam commotio carnis obrepserit, quemadmodum sine ulla titillatione voluptatis excitata est, ita etiam sine ullo pruritu corporis conquiescat.* Hucusque abbas Chæremon, vel sub ejus persona Cassianus. Agnoscit igitur etiam in viris perfectis, sive vigilantibus, sive dormientibus, motum carnis et membrorum, sed exutum et vacuum oblectatione, voluptate, consensu.

^a Paraphrastes: *Quamvis talis commotio (genitalium scilicet in somnis) non reputetur plene in culpam, etc.* Agitur enim hic de hujusmodi motibus, seu motionibus, quæ quiescentibus, id est, dormientibus, et in soporem laxatis ex quodam insomnio, vel illusionem, contingit, ut patet tum ex verbis præcedentibus, tum ex cap. sequenti. Sic etiam abbas Chæremon superius citatus (Coll. 12, cap. 11): *Licet veris sectatoribus puritatis ad obtinendam eam nihil præjudicet ista commotio, quam hæc solet interdum etiam per soporem necessitas excitare.* Et similiter de illusionem nocturna (Cap. 7, ibid): *Licet hanc ludificationem peccato esse obnoxiam non credamus, concupiscentiæ tamen adhuc medullitus latitantis indicium est.* Porro commotio sive titillatio carnis involuntaria, sive in somnis, sive in vigilia contingat, cum mere naturalis sit, et ex corporis habitudine ac dispositione, seu ex cibi potusve qualitate, aut naturæ necessitate proveniat, non modo peccati rationem non habet, sed et meriti occasionem præbet, si voluntas ei repugnet, et nullo modo consentiat. Hinc D. Augustinus lib. 1 de Civit. cap. 25: *Si, inquit, illa concupiscentialis inobedientia, quæ adhuc in membris moribundis habitat, præter nostræ voluntatis legem, quasi lege sua movetur, quanto magis absque culpa est in corpore non consentientis, si absque culpa est in corpore dormientis!* Ita Augustinus. Potest autem hujusmodi carnis commotio, seu prurigo, esse voluntaria, vel in se, vel in sua causa, et eatenus peccati rationem habet, quatenus contra vel præter legem honestatis directe vel indirecte voluntaria; cumque plerumque sit quædam inchoatio seu dispositio ad pollutionem, inde sumendum de ea indicium: proinde consulenda quæ de pollutione dicentur in Collationibus.

^b Dionysiana paraphrasis: *Nocturna quiete monstratur qualibus distractionibus cogitationum negligentius evagemur in die.* Porro de illusionibus et pollutionibus nocturnis, earumque causis, agitur plenius collat. 22 cap. 5 et sequent.

^c Hujusmodi nocturnas illusiones et somniorum ludibria ex antea vitæ actibus et cogitationibus sibi residua, et subinde occurrentia, cum gemitu deplorat, et ab iis liberari expetit D. Augustinus in libris Confessionum (Lib. x, cap. 30): *Adhuc, inquit, vivunt in memoria mea talium rerum imagines, quas ibi*

tia temporis præcedentis, et manifestatio morbi latentis intrinsecus, quem non primitus noctis hora parturiit, sed intimis animæ reconditum fibris ad cutis superficiem somni refectione præduxit, arguens occultas æstuum febres, quas per totum diei spatium noxiis cogitationibus pasti contraximus : ut solent malæ quoque valetudines corporum non ea colligi tempestate in qua videntur emergere, sed negligentia sunt præteriti temporis acquisitæ, quo pastus quis imprudenter escis saluti contrariis noxios humores sibimet, lethalesque contraxit.

CAPUT XII.

Quod carnis puritas sine munditia cordis nequeat obtineri.

Ideoque humani generis creator et conditor Deus, opificii sui naturam præ omnibus emendationemque

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

consuetudo mea fixit, et occurrant mihi, vigilantibus quidem carentes viribus, in somnis autem non solum usque ad delectationem, sed etiam usque ad consensionem factumque simillimum. Et tantum valet imaginis illusio in anima mea, et in carne mea, ut dormienti falsa visa persuadeant quod vigilantibus vera non possunt. Numquid tunc ego non sum, Domine Deus meus? Et tamen tantum interest inter meipsum et meipsum, ut intra momentum quo hinc ad soporem transeo, vel huc inde retranso. Ubi est tunc illa ratio, quæ talibus suggestionibus resistit vigilans; et si res ipsæ ingerantur, inconcussus maneo? Numquid clauditur cum oculis? Numquid sopitur cum sensibus corporis? Et unde sæpe etiam in somnis resistimus, nostrique propositi memores, atque in eo castissime permanentes, nullum talibus illecebris adhibemus assensum? Et tamen tantum interest, ut cum aliter accidit, evigilantes ad conscientiam requiem redeamus, ipsaque distantia reperiamus nos non fecisse, quod tamen in nobis quoque modo factum esse doleamus. Numquid non potens est manus tua, Deus omnipotens, sanare omnes languores animæ, atque abundantiore gratia tua lascivos motus etiam mei soporis extinguere? Augebis, Domine, magis magisque in me munera tua, ut anima mea sequatur me ad te concupiscentiæ visco expedita, ut non sit rebellis sibi, atque ut, in somnis etiam, non solum non perpetret istas corruptelarum turpitudines per imagines animales usque ad carnis fluxum, sed ne consentiat quidem. Num ut nihil tale vel tantillum libeat, quantum possit nutu cohiberi, etiam in casto dormientis affectu, non tantum in hac vita, sed etiam in hac ætate, non magnum est Omnipotenti, qui vales facere supra quam petimus et intelligimus. Hæc D. Augustinus, non minus docte quam pie, de nocturnis illusionibus et insomniis quæ pias mentes non raro affligunt. Ubi nota magnum discrimen inter hominem vigilantem et dormientem in huiusmodi illusionibus aut illecebris carnis, de quo alias. Quod autem ait initio, huiusmodi imagines rerum turpium subinde in somnis occurrentes movere non solum usque ad delectationem, sed etiam usque ad consensionem factumque simillimum; sic debet intelligi, quia videtur homo interdum consentire, non solum secundum imaginationem, sed etiam secundum discursum intellectus et ratiocinium, licet revera non consentiat, quia non habet omnino liberum rationis usum, et facultatem, ut docet D. Thomas prima parte q. 84, art. 8.

^a Scite D. Hieronymus in hunc locum Matthæi : *Inter πάθος et προπάθειαν, id est, inter passionem et propassionem hoc interest, quod passio reputatur in vitium; propassio, licet in initio culpam habeat, tamen non tenetur in crimine. Ergo qui viderit mulierem, et anima ejus fuerit titillata, hic propassione percussus*

cognoscens, illic curam adhibuit medicinæ, unde causas morbi principaliter noverat emanare: Quicumque, inquit, viderit mulierem ad concupiscendum eam, jam mœchatus est eam in corde suo (Matth. v). Petulantes oculos notans, non tam eos arguit, quam illum interiorem sensum, qui officio eorum male utitur ad videndum. Cor namque est ægrum et saucium libidinis telo quod ad concupiscendum videt: beneficium intuitus recte sibimet a creatore concessum, suo vitio ad operum pravorum ministeria contorquens, et in semetipso reconditum concupiscentiæ morbum contemplationis occasione producens. Idcirco ergo huic præcipitur salutare mandatum, cujus vitio pessimus languor visus occasione procedit. Non enim dicitur, Omni custodia serva oculos tuos, quos utique oportuit principaliter custodiri, si ex ipsis concupiscentiæ prodire effectus;

est; si vero consenserit, et de cogitatione affectum fecerit, de propassione transivit ad passionem, et huic non voluntas peccandi deest, sed occasio. Quicumque igitur viderit mulierem ad concupiscendum, id est, si aspexerit, ut concupiscat, ut facere disponat, iste recte dicitur eam mœchari in corde suo. D. porro Augustinus in Regula ita suos clericos Regulares admonet: Oculi vestri etsi jacentur in aliquam seminarum, figantur in nullam. Neque enim quando proceditis, feminas videre prohibemini, sed appetere, aut ab ipsis appeti velle, criminis est. Nec solo tactu et affectu, sed aspectu quoque appetitur, et appetit concupiscentia seminarum. Nec dicatis vos habere animos pudicos, si habeatis oculos impudicos, quia impudicus oculus impudici cordis est nuntius, etc.

^b De oculorum petulantia, seu lascivia coercenda, D. Hieronymus vel quis auctor, in cap. IV Lamentationum Jeremiæ: *Cum per incuriam, ait, aspectus patefactus fuerit tentationi aditus, vix tranquillitatem inveniet animus turbatus, nisi illi subvenerit divinæ pietatis intuitus. Hinc est quod B. Job ait: Pepigi fœdus cum oculis meis, ut ne cogitarem quidem de virgine (Job. xxxi). Ut enim cogitationes cordis caste serare posset, fœdus cum oculis pepigit, ne prius incaute aspiceret, quod postmodum invitum amaret. Valde namque est, quod caro deorsum trahit; et semel species formæ cordi per oculos alligata vix magni luctaminis manu solvitur. Ne ergo quædam lubrica in cogitatione versemus, providendum nobis est; quia intueri non debet, quod non licet concupisci. Ut enim munda mens in cogitatione servetur a lascivia voluptatis suæ, depri-mendi sunt oculi, quasi quidem raptores ad culpam. Neque enim Eva lignum vetitum contigisset (Gen. iii, 6), nisi hoc prius incaute respiceret. Scriptum quippe est: Vidit mulier quod bonum esset lignum ad vescendum, et pulchrum oculis, aspectuque delectabile et tulit de fructu illius, et comedit. Hinc ergo pensandum est quanto debemus moderamine erga illicita visum restringere, nos qui mortaliter vivimus, si et mater viventium per oculos ad mortem venit. Hinc etiam sub Judææ voce, quæ exteriora vivendo concupiscens, bona interiora perdidit, propheta dicit (Thren. iv): Oculus meus deprædatus est animam meam. Concupiscendo enim visibilia, invisibiles virtutes amisit. Quæ ergo interiorem sensum per exteriorem visum perdidit, per oculum corporis pertulit prædam cordis. Unde nobis ad custodiendam cordis munditiam, externorum quoque sensuum disciplina servanda est. Nam quantalibet gravitate mens vigeat, carnales tamen sensus pueriliter exterius perstrepunt; et nisi interioris gravitatis pondere et quasi juvanti quodam ardore refrenentur, ad fluxa quæque et levia mentem enervem trahunt. Hæc ipse.*

nihil enim amplius oculi quam simplex animæ præbent visionis officium; sed dicit, ^a *Omni custodia serva cor tuum (Proverb. iv): illi potissimum imposita medicina, quod ubique abuti potest oculorum ministerio.*

CAPUT XIII.

Exurgentes primum cogitationes carnales illico repellendas esse.

Hæc erit igitur purgationis hujus prima custodia, ut cum menti nostræ memoria sexus feminei per subtilem suggestionem diabolicæ calliditatis obrepserit, ^b primum recordatione præmissa matris, sororum, parentum, seu certe feminarum sanctarum, quantocius eam de nostris, recessibus [sensibus] extrudere festinemus; ne si fuerimus in ea diutius immorati, ^c occasione sexus semel indepti ^d illex

A malorum ad eas personas exinde subtiliter devolvat ac præcipitet mentem, per quas noxias cogitationes possit inserere. Quamobrem illius præcepti jugiter meminisse debemus: *Omni custodia serva cor tuum; et* ^e *secundum Dei principale mandatum sollicite serpentis observare noxium caput (Genes. iii), id est, cogitationum malarum principia, quibus serpere in animam nostram diabolus tentat; ne si caput ejus per negligentiam penetraverit cor nostrum, reliquum ejus corpus, id est, oblectationis assensus illabatur. Qui proculdubio si fuerit intromissus, morsu virulentò mentem interimet captivatam. Emergentes etiam peccatores terræ nostræ, id est, sensus carnales in matutinis sui ortus nos oportet extinguere, et dum adhuc parvuli sunt, ^f allidere filios B Babylonis ad petram (Psalm. cxxxvi). Qui nisi, dum*

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

^a D. Basilius in *Regulis fus. disput. (Quæst. v):* *Omni, inquit, custodia custodiendum est cor nostrum, neque patiendum ut assidua de Deo cogitatio ex animis nostris elebatur, neve eorum quæ mirabiliter ab eo facta sunt memoria contaminetur per futes cogitationes; contraque illud agendum assidue, ut ex perpetua ac purissima recordatione impressam in animis nostris piam de Deo cogitationem, velut indelebile aliquod signum circumferamus. Siquidem hæc est ratio per quam erga Deum acquiri charitas consuevit, quæ simul cum ad observanda Dei mandata nos excitet, tum vicissim quoque ab iisdem ipsa ad perpetuitatem stabilis conservetur. Quod ita esse docet Dominus ipse, qui quidem modo dicit (Joan. xiv): Si diligitis me, mandata mea servate; modo vero: Si præcepta mea servaveritis, manebitis in dilectione mea. Et quod efficacius etiam posset commovere: Sicut ego mandata Patris mei servavi, et maneo in ejus dilectione. Hæc Basilius, et quæ sequuntur. Vide in eadem sententiam sermonem D. Bernardi in parvis quadragesimum sextum.*

^b Præmissa, id est, prius immissa (Vide collat. xix, c. 16). Sensus enim est quem Dionysius hac sua paraphrasi paulo clariorem reddit: *Quando memoria sexus feminei occurrerit menti nostræ, per subtilem diabolicæ suggestionis calliditatem, immissa primo recordatione matris, aut sororum, sive parentum, aut certe feminarum sanctarum, festinemus eam celeriter extrudere de cordibus nostris; ne si diutius in ea immoremur, etiam nihil læsionis perpessi occasione sexus propinquarum, aut sanctarum personarum, tamen exinde devolvat subtiliter atque præcipitet mentem ad eas personas per quas possit inserere cordi cogitationes nocivas. Sic ille. Solet enim diabolus ut mentem nostram noxiis imaginibus et phantasiis sexus feminei occupet et detineat, subinde immittere ac ingerere cogitationem, seu recordationem matris, aut sororum, aut sanctarum feminarum; quibus in animum admissis, cum ab illis minus caveamus, sensim ad aliarum mulierum aut rerum turpium cogitationes perniciosas devolvamur, nisi quantocius primam illam suggestionem diabolicæ calliditatis repellamus.*

^c Id est, animo concepti seu in animum admissi.

^d Nempe diabolus, ut ex antecedentibus et sequentibus colligitur; illex enim malorum dicitur, quia semper ad malum illicit et provocat. Unde et Satan et tentator appellatur (Matth. iii et iv, I Thes. iii).

^e Principale Dei mandatum satis improprie appellare videtur illud quod de muliere ad serpentem sive diabolum dictum est, Genes. iii. *Et ipsa conteret caput tuum. Conterere autem caput serpentis, vel, ut ipse citat ex versione Septuaginta, observare caput serpentis, moraliter interpretatur, cogitatio-*

num malarum principia elidere, hoc est, eis statim et sine cunctatione resistere, et assensum non præbere: quo quidem sensu dici potest præceptum quoddam, sive mandatum Dei, etiam principale, sub illis verbis tacite contineri (Vide supra lib. iv c. 37).

^f Alludit illis verbis Psal. cxxxvi: *Filia Babylonis, misera: beatus, qui tenebit et allidet parvulos tuos ad petram!* In quæ commentans divus Augustinus ita scribit: *Qui sunt parvuli Babylonis? Nascentes malæ cupiditates. Quando nascitur cupiditas, cum parvula est, antequam robur accipiat, elide illam. Sed times, ne elisa non moriatur? allide ad petram, petra autem est Christus (I Cor. x). Eodem modo divus Hieronymus Eustochium virginem admonens his verbis (Epist. 22): Nolo sinas cogitationem crescere; dum parvus est hostis, interfice: nequitia, ne zizania crescant, elidatur in semine. Et post pauca: Quia enim impossibile est in sensum hominis non irruere innatum medullarum calorem, ille laudatur, ille prædicatur beatus, qui ut cæperit cogitare sordida, statim interficit et allidit ad petram. D. etiam Benedictus (Cap. 4 Regulæ) inter instrumenta sive exercitia bonorum operum posuit: cogitationes malas cordi suo advenientes mox ad Christum allidere et seniori spirituali patefacere. Quibus verbis duo singularia remedia et antidota adversus pravos et noxias cogitationes complexus est: quorum primum est, earum initia seu primos motus suppressere, eisque oborientibus viriliter obsistere, quod est caput serpentis conterere, et filios seu parvulos Babylonis ad petram allidere; alterum, superiori vel seniori spirituali eas patefacere. De quo etiam alibi ait (Cap. 7 Regulæ): Quintus humilitatis gradus est, si omnes cogitationes malas cordi suo advenientes, vel mala a se absconse commissa, per humilem confessionem abbati non celaverit suo. Quod documentum etiam ab illis Patribus et antiquioribus monachis acceptum videtur, quibus hunc morem et disciplinam fuisse refert D. Cassianus (Lib. iv c. 9), ut juniores primum instruerentur nullas penitus cogitationes prurientes in corde perniciose confusione celare; sed confestim, ut exortæ fuerint, eas suo patefacere seniori: nec super earum judicio quidquam suæ discretioni committere, sed illud credere malum esse, vel bonum, quod discussit ac promuntiaverit senioris examen. Qua ratione fit, ut in nullo circumvenire juvenem callidus inimicus, velut inexpertum ignarumque prævaleat; nec ulla fraude decipere, quem prævidet non sua, sed senioris discretionem muniri, et suggestiones suas, vel ignita jacula, quæcumque in cor ejus injecerit, ut seniore celet, non posse suaderi. Vide collat. 2 cap. 11 et seq., ubi de utilitate revelationis et patefactionis cogitationum senioribus faciendæ plenius agitur, et insigni miraculo eadem comprobatur (Vide Turrecremat.*

tenerrimi sunt, fuerint enecati, adulti per conniventiam in perniciem nostram validiores insurgent, aut certe non sine magno gemitu ac labore vincuntur. Dum enim fortis scilicet spiritus noster domum suam custodit armatus, recessus cordis sui Dei timore communiens, in pace erit omnis substantia ejus (*Luc. xi*) : id est, emolumenta laborum ac virtutes longe tempore conquistæ. Si autem fortior superveniens vicerit eum, id est, diabolus cogitationum consensu, arma ejus diripiet in quibus confidebat, id est, memoriam Scripturarum, vel timorem Dei, et spolia ejus dividet, virtutum scilicet merita per contraria vitia quæque dispergens.

CAPUT XIV.

Quod non laudem studeamus texere castitatis, sed effectum ejus exponere.

Et ut cuncta præteream, quæ in sanctis Scripturis ob laudem virtutis hujus inserta sunt (non enim mihi propositum est laudem texere castitatis, sed de qualitate ipsius, vel quemadmodum acquiri vel custodiri debeat, quive sit finis ejus, Patrum traditionibus explicare), unam tantummodo ponam beati Pauli apostoli sententiam, quæ pateat qualiter illam, Thessalonicensibus scribens, ^a virtutibus prætulit universis, tali eam verbi nobilitate commendans.

CAPUT XV.

Quod specialiter castitatis virtus ab Apostolo sanctimonia nuncupetur.

Hæc est, inquit, voluntas Dei sanctificatio vestra. Et ne forte dubium nobis relinqueret vel obscurum, quidnam sanctificationem voluerit appellare, utrum ^C justitiam, an charitatem, an humilitatem, an patien-

tiam; in omnibus enim istis virtutibus creditur acquiri sanctificatio; infert et manifeste designat quid proprie sanctificationem voluerit appellare. ^b Hæc est voluntas Dei, sanctificatio vestra; ut abstineatis vos, inquit, a fornicatione, ^c ut sciat unusquisque vestrum vas suum possidere in sanctificatione et honore, non in passione desiderii, sicut et gentes quæ ignorant Deum (*I Thes. iv*). Vide quibus eam laudibus prosequatur, honorem vasis, id est, corporis nostri, et sanctificationem eam appellans. Igitur, e contrario, qui in passione desiderii est, in ignominia et in immunditia consistit, et alienus a sanctificatione versatur. Tertio quoque post pauca iufert, rursus sanctimoniam eam pronuntians. Non enim vocavit nos Deus in immunditiam, sed in sanctificationem. Itaque qui hæc spernit, non hominem spernit, sed Deum, qui etiam dedit Spiritum suum sanctum in nobis (*Ibidem*). Auctoritatem præcepto suo inviglabilem junxit, dicens: Qui hæc spernit, id est, quæ de sanctimonia præfatus sum, non hominem spernit, hoc est, me qui hæc præcipio, sed Deum, qui in me loquitur, qui etiam Spiritui suo sancto cor nostrum habitaculum deputavit. Cernis simplicibus verbis ac puris quibus eam præconiis quantisque extulerit laudibus, primum virtuti huic sanctificationem proprie tribuendo; deinde per hanc asserens vas nostri corporis ab immunditia liberandum; tertio quod, abjecta ignominia et contumelia, in honore sit et sanctificatione mansurum; postremo, quæ summa est perfecti præmii ac beatitudinis remuneratio, per hanc habitatore pectoris nostris sanctum fore Spiritum designavit.

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

tract. 29 in Regul. D. Bened. c. 21). Porro his duobus remediis addi potest et tertium, immo primum ac præcipuum, quod et Cassianus his verbis expressit (*Infra, cap. 23 hujus libr.*): Si Deum non solum secretorum actuum nostrorum, verum etiam cogitationum internarum diurnum pariter nocturnumque inspectorem esse et conscium cogitemus, ac pro omnibus quæ in nostro corde versantur, sicut pro factis et operibus nostris, rationem nos ei reddituros esse credamus. Plura hac de re inferius, ad cap. 21.

^a Non simpliciter et absolute, sed secundum rationes et prærogativas quas sequenti capite exponit. Habent enim singulæ virtutes proprias excellentias diversorum generum, quibus se mutuo excedunt et exceduntur; quo fit ut quæ una ratione videtur præstantior, altera ratione sit inferior. Posset quidem ex D. Thoma aliter exponi. Nam propositæ quæstioni: *Utrum virginitas sit maxima virtutum?* respondet (2-2, q. 152, art. 5) esse excellentissimam, sed in genere castitatis, quia transeendit, inquit, castitatem vidualem et conjugalem; qua ratione D. Cyprianus (*Lib. de Virginita.*) vocat eam *florem ecclesiastici germinis, decus et ornamentum gratiæ spiritualis, illustriorem portionem gregis Christi*, at non esse simpliciter excellentissimam, cum constet nec virtutibus theologicis, nec religioni, nec martyrio posse æquiparari, nedum præferri. Verum prior expositio huic loco et menti Auctoris magis congruit, ut patet intuitu.

^b Sanctificatio, Græce ἀγιασμός, pro sanctitate, sive sanctimonia, sicut et justificatio pro justitia sumitur. Quamvis vero sanctitas pro omni virtute seu complexione virtutum plerumque accipiatur, tamen

hoc loco ab Apostolo pro privata et peculiari virtute, luxuriæ contraria; nempe castitate accipi satis probabiliter ostendit Cassianus duplici argumento: primo quia subdit Apostolus velut explicationis gratia: *Ut abstineatis vos a fornicatione, ut sciat unusquisque vestrum vas suum possidere in sanctificatione et honore, etc.*; quibus verbis aperte indicat in quo consistat illa sanctificatio, nempe in abstinendo a fornicatione, etc., quod est proprium munus castitatis; secundo quia paulo post etiam pro ratione subjungit: *Non enim vocavit nos Deus in immunditiam, sed in sanctificationem.* Qua antithesi indicat sanctitatem opponi immunditiæ, nihilque aliud esse quam munditiam cordis, de qua infra.

^c Quidam vasis nomine intelligunt uxorem cujusque, seu corpus uxoris (*August. de Nupt. et Concupisc. c. 8*): pro quibus facit locus huic valde similis, I Petri III: *Quasi infirmiori vasculo muliebri imperitantes honorem.* Alii, inter quos Cassianus, interpretantur proprium cujusque corpus. Sic enim accipitur I Regum XXI: *Et fuerunt vasa puerorum sancta*; quo etiam modo exponunt illud II Corinth. IV: *Habentes thesaurum istum in vasis fictilibus*, id est, fragili hoc corpore; quæ quidem expositio plausibilior apparet, tum quod sententia Apostoli generalis sit, spectans omnes fideles, non solum uxoratos, tum quod hæc paraphrastice addita videantur ad explicationem et declarationem præcedentium. Possidere enim vas, hoc est, corpus suum, in sanctificatione et honore, nihil aliud est quam abstinere a fornicatione et omni illicita voluptate, omnemque carnis immunditiam devitare, quod castitatis proprium esse nemo ambigit.

CAPUT XVI.

De alio Apostoli testimonio super eadem sanctimonia.

Et licet ad finem libelli tendat oratio, aliud adhuc simile huic prætermissum ejusdem apostoli testimonium ponam. Ad Hebræos namque scribens : ^a Pacem, inquit, sectamini cum omnibus, et sanctimoniam, sine qua nemo videbit Deum (Hebr. XII). Hic quoque evidenter sine sanctimonia, quam solet integritatem mentis, vel puritatem corporis appellare, pronuntiavit Deum penitus videri non posse; siquidem et hic similiter infert, eundem sensum explanans : Ne quis fornicator aut profanus, ut Esau.

CAPUT XVII.

Quod spes sublimioris præmii debeat custodiam castitatis augere.

Itaque quantum sublime coelesteque est præmium castitatis, tanto gravioribus adversariorum insidiis lacessitur. Et idcirco propensius nobis est, non solum continentia corporis, verum etiam contritio cordis assiduis orationum gemitibus adhibenda, ^b ut

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

^a Probat Cassianus alio Apostoli testimonio castitatis prærogativam, de qua superiori capite; quod scilicet sanctitas et sanctificatio ei proprie tribuatur; et ipsa hoc titulo sanctimoniam peculiariter et præ cæteris virtutibus ornatur. Sanctimoniam autem hic vocat Apostolus quam supra sanctificationem, et utrobique eodem Græco vocabulo, ἁγιασμόν; eandem vero esse munditiam cordis, de qua Dominus ait Matthæi v : *Beati mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt*, satis indicat clausula illa : *Sine qua nemo Deum videbit*, quam sententiam Domini spectavit Apostolus. Unde et aliis Scripturæ locis, præsertim apostolicis, sanctitas, sive sanctimonia, pro castitate seu puritate mentis et corporis accipitur, ut I Cor. VII : *Ut sit sancta corpore et spiritu*. At Ephes. IV : *Ut sit sancta et immaculata*. At Rom. VI : *Exhibete membra vestra servire justitiæ in sanctificationem*. Continet porro eadem clausula aliam castitatis et munditiæ prærogativam, eique peculiarem et valde congruentem, nempe facultatem seu aptitudinem Deum videndi atque contemplandi. Nam ut nihil æque obnubilat hebetatque mentis oculos atque turpitudine et immunda carnis delectatio, sic eos e diverso castitas, præcipue virginea, quam maxime purificat aptosque reddit contemplationi : quo in genere visio Dei principem obtinet locum, ea nimirum qua Deus per essentiam videtur, quod Scriptura appellat *videre sicuti est, et videre facie ad faciem* (I Cor. XIII).

^b Pulchra allegoria historiæ Danielis (Dan. III), de tribus pueris in fornacem ardentem coniectis : quibus intactis et illæsis, ac veluti quodam rore cælesti perfusis, Deumque laudantibus et benedicientibus, ^D *Involvit flamma multos ministros regis Babylonii, qui eam incendebant*. Quam allegoriam etiam attigit divus Hieronymus epist. 8, ita scribens : *Adversum juvenes et puellas ætatis ardore hostis noster abutitur, et inflamat rotam nativitatis nostræ : et implet illud Ose. : Omnes adulterantes, quasi clibanus corda eorum* (Ose. VII), *quæ Dei misericordia et jejuniorum frigore restinguuntur. Hæc sunt ignita diaboli jacula, quæ simul, et vulnerant, et inflammant, et a rege Babylonio tribus pueris præparantur, qui succendit fornacem quadraginta novem cubitorum, habens et ipse septem hebdomadas ad perditionem, quas Dominus observari jussit ad salutem. Sed quomodo ibi quartus speciem habens quasi filii hominis, immensos mitigavit ardores, et inter camini æstuantis incendium docuit flammam calorem*

^A *clibanus carnis nostræ, quem rex Babylonius incensivis suggestionum carnalium succendere non desistit, descendente in corda nostra rore sancti Spiritus, exstinguatur.*

CAPUT XVIII.

Castitatem niti humilitate, et scientiam castitate.

Ut enim hanc seniores aiunt apprehendi non posse, ^c nisi prius humilitatis in corde fundamenta fuerint collocata ; ita nec ad fontem quidem veræ scientiæ perveniri posse definiunt, donec penetralibus animæ nostræ radix vitii hujus insederit : et possibile quidem esse integritatem sine scientiæ gratia reperiri, ^d impossibile vero scientiam spiritalem sine integritatis castimonia possideri. Quia et diversa sunt dona, et non omnibus una gratia Spiritus sancti tribuitur, ^B sed ^e ad quam se unusquisque studio vel industria sua dignum aptumque præbuerit. Denique cum in omnibus apostolis sanctis virtus integritatis perfecta fuisse credatur, abundantius tamen scientiæ donum exuberavit in Paulo, quia se ad hanc aptum solerti studio atque industria præparavit.

amittere, et aliud oculis comminari, aliud præbere tactui : sic in animo virginali, rore cælesti et jejuniorum frigore calor puellaris exstinguitur et in humano corpore angelorum impetratur conversatio. Hæc eleganter et aptissime ad hunc locum divus Hieronymus.

^c *Virtutum, inquit D. Bernardus (lib. v de Considerat.), bonum ac stabile fundamentum est humilitas. Et D. Augustinus (lib. 1 de Verb. Domini, serm. 10) : Cogitas magnam fabricam constituere celsitudinis? de fundamento prius cogita humilitatis. Peculiariter tamen et speciali ratione, eaque duplici, dici potest fundamentum castitatis : primo quia vera humilitas facit ut ad Deum recurramus pro continentiam et castitatis dono obtinendo et conservando, juxta illud Sap. VIII : *Cognovi quod non possem esse continens, nisi Deus det ; adi Dominum, et deprecatus sum* Secundo quia humilitas docet non esse de castitate aut virginitate gloriaudum, nisi in Domino ; ne similes simus fatuis illis virginibus (Matth. XXV) quæ, ut ait divus Gregorius (Homil. 12 in Evangel.), *dum de virginitate sua gloriam foris expetunt, oleum in vasis suis habere neglexerunt*, ideoque a nuptiis sponsi cælestis excludi meruerunt. Unde merito dicit idem Gregorius (lib. VI Moral., cap. 23), *nullam esse castitatem carnis quam non commendat humilitas mentis*. Nullam, id est, nullius meriti et pretii apud Deum. Et divus Bernardus : *Laudabilis, inquit, virginitas ; sed magis necessaria humilitas. Illa consulitur, ista præcipitur : sine humilitate, audeo dicere, nec virginitas Mariæ placuisset. Et infra (Serm. 1 super Missus est) : Etsi placuit ex virginitate, tamen ex humilitate concepit.**

^d Scientiam spiritalem vocat, rerum spiritualium et salutarium cognitionem cum pietate conjunctam, ut alibi dictum est (lib. v, cap. 33), quæ inter dona Spiritus sancti ab Isaia et Apostolo numeratur (Isa. II, et Cor. 12) : quam negat Sapiens, in animam malevolam intrare, et habitare in corpore subdito peccatis (Sapient. 1). Scientiam enim humanam, et a rectitudine et puritate mentis separatam in malis et pessimis esse posse certum est : de qua Apostolus I Cor. VIII : *Scientia inflat, charitas autem ædificat.*

^e Locus utcumque difficilis, et ad Pelagianismum proclivis, nisi sane intelligatur. In quem proinde videbis, lector, annotationes tam Cuichii quam Ciaco-
nii ad finem operis positas, quibus aliquid addere supervacaneum puto.

CAPUT XIX.

Sententia sancti Basilii episcopi de qualitate virginitatis suæ.

Fertur sancti Basilii Cæsariensis episcopi districta sententia : ^a Et mulierem, inquit, ignoro, et virgo non sum. In tantum intellexit incorruptionem carnis non tam in mulieris esse abstinence, quam in integritate cordis, quæ vere incorruptam perpetuo sanctimoniam corporis, vel timore Dei, vel amore castitatis custodit.

CAPUT XX.

Unde perfecta integritas animi dignoscatur.

Itaque hic est integritatis finis ac perfecta probatio, ^b si quiescentibus nobis titillatio voluptatis nulla subreperit, ac pro necessitate naturæ nobis inconsciis concreciones egerantur obscenæ. Quas sicut ^B abscindere per omnia et in perpetuum amputare super naturam est : ita revocare ad inevitabilem

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

^a Hanc sententiam D. Basilii unde acceperit Auctor, nondum potui invenire. Habetur tamen aliquid simile in Commentario ejusdem de Vera Virginitate ad Lætoium Melitinensem episcopum. Qua vero occasione quove sensu eam proferre potuerit vir ille sanctissimus et castissimus, colligi posse videtur ex ejusdem epistola ad Chilonem discipulum, in qua fatetur quidem se corporis integritatem ab omni libidine servasse immaculatam, at non ita mentis puritatem in juventute illibatam tenuisse : quæ de re sic adversus seipsum conqueri videtur, cum ait : *Quin et mulieres se meis hisce oculis visendas offerebant, quarum præcellenti elegantia et decore meæ tentaretur integritas pudicitiae. Et quidem flagitium vitavi fornicationis, at munditiæ virginalis florem arcana cordis cogitatione sædavi.* Hæc ipse de se : quibus verbis veram virginitatem ex perfecta mentis et corporis integritate et incorruptione districte quidem, ut hic habetur, sed tamen vere circumscripsit, atque hoc argumento præclarum illum de Virginitate scripsit commentarium. Cæterum D. Gregorius Nazianzenus in oratione funebri in laudem ejusdem Basilii, ipsum perfectissimum virginitatis cultorem fuisse declarat his verbis : *Quis igitur virginitatem magis honoravit quam Basilius, aut carnis puritatem quasi lege sancivit, non solum proprio exemplo, sed eorum quibus studebat?* etc.

^b Magnæ perfectioni tribuere videtur auctor, si pollutio sine ulla carnis titillatione, sed naturæ tantum necessitate vel infirmitate in somnis contingat. Qua de re vide plura Collatione 12, quæ est de castitate; et collatione 22, quæ de nocturnis illusionibus. Quibus addere libet hoc præclarum Joan. Climachi de perfecta castitate et puritate elogium huic loco consentaneum : *Castitas est incorporeæ naturæ familiaritas. Castitas est Christi jucundum diversorium, terrestrisque clypeus cordis. Castitas excessiva naturæ abnegatio, corporisque mortalis atque corruptibilis ad incorpoream spiritualemque substantiam contentio. Castus ille est, qui amore amorem exclusit, ignemque igni spiritus exstinxit. Pudicus est ille, qui ne in somnis quidem ullum motum, ullamque status sui mutationem sentit. Pudicus est ille, qui et in somnis quidem perfectam semper in corporum specie et varietate insensibilitatem possedit. Hæc regula hujusmodi finis est perfectæ consummatæque castitatis, ut ita animata sicut inanimata intueamur; atque ita rationalibus ut brutis corporibus afficiamur. Et infra : Istud veræ castitatis certum argumentum est, immobilem in eis phantasmatis, quæ per somnum videmus, persistere. Hæc ille (Gradu 15).*

^A rarissimamque naturæ necessitatem summæ virtutis est, quæ pulsare monachum duobus interpositis mensibus solet. Quod tamen dictum sit secundum nostram experientiam, non secundum sententiam seniorum, a quibus etiam hæc memorati temporis induciæ admodum judicabantur angustæ, ne si hoc modo quo ab ipsis percepimus voluerimus exponere, his forte, qui pro negligentia sua, vel remissiore studio puritatem hanc minus experti sunt, incredibilia vel impossibilia descripsisse credamur.

CAPUT XXI.

Quemadmodum perfectæ puritatis statum retinere possimus.

Quem statum ita tenere perpetuo poterimus, ac numquam naturalem modum, ^c nec tempus excedere superius comprehensum, si ^d Deum non solum secretorum actuum nostrorum, verum etiam cogitationum cunctarum diurnum pariter nocturnumque

^c Duorum scilicet mensium superiori capite memoratum, ne pollutio sæpius, quam semel dumtaxat in duobus mensibus, et absque illusionem, et turpi somnio, ac titillatione carnis dormientibus contingat : quem dixit esse perfectæ puritatis statum et probationem, sive indicium.

^d Sic D. Benedictus cap. 7 Regulæ in primo gradu humilitatis ait : *Æstimet se homo de cælis a Deo semper respici, et facta sua in omni loco ab aspectu divinitatis videri, et ab angelis Deo omni hora renuntiari. Demonstrat nobis hoc propheta, cum in cogitationibus nostris ita Deum semper præsentem ostendit, dicens : Scrutans corda et renes Deus (Psalm. VII). Et iterum : Dominus novit cogitationes hominum, quoniam vanæ sunt (Psalm. CXXXVIII). Itemque ait : Intellexisti cogitationes meas de longe, et quia cogitatio hominis confitebitur tibi (Psalm. LXXV).* His suscribunt et alii Patres. S. Ignatius ad Geronem diaconum : *Memento Dei et non peccabis (Epist. 9).* Clemens Alexand. lib. III Pædagogii : *Hac solum ratione fit, ut quis numquam labatur, si Deum sibi ipsi semper adesse existimat (Cap. 5).* S. Hieronymus in Ezechielem : *Memoria Dei excludit omnia flagitia (Lib. VII, c. 22).* S. Ephrem. lib. de Virtute : *Nihil pejus, graviusque est, quam Dei oblivionem capere. Continua enim Dei recordatione turpes animæ passiones recedunt, instar maleficorum. Prætere accedente; unde et mundum Spiritus sancti habitaculum efficitur. Ubi vero memoria Dei abest, ibi tenebræ cum fetore dominantur, omnisque res improba exercetur (Tom. II, de Virt. cap. 10).* S. Basilus in Regulis fus. disput. : *Ut faber ferrarius, verbi gratia, quandocumque dolabram aliquam, vel asciam cudit, si assidue illius memor sit, unde instrumentum illud faciendum ex pacto acceperit, et præscriptam sibi ab illo formam, et magnitudinem animo versat, et ad ejus voluntatem, qui condidit, opus dirigit, quod facit : sic Christianus quoque, si actiones suas omnes, sive majores, sive minores, ad Dei voluntatem direxerit, is sine controversia et egregie opus illud perficit, et simul assiduam illius in animo sibi memoriam conservat, a quo id jussus est facere, vereque illud dicere poterit : Providebam Dominum in conspectu meo semper : quoniam a dextris est mihi ne commovear. Item Pauli præcepto illi satisfacit : Sive manducatis, sive bibitis, sive quid aliud facitis, omnia ad gloriam Dei facite. (1 Cor. X.). Omnia quæ facimus (ait D. Basilus de vitiis carnis tractans) veluti in tabula picta per partes expressa cernentur. Neque ea solum quæ in opus proruperunt; sed etiam quæ sive effectu operis in animi tabula inscriptæ fuerunt cogitationes. Lib. de vera Virginit.*

inspectorem esse et consciū cogitemus, ac pro omnibus, quæ in nostro corde versantur, sicut pro factis et operibus nostris rationem nos ei reddituros esse credamus.

CAPUT XXII.

Ad quem usque modum possit integritas corporis nostri perduci, vel quod indicium sit ad purum mentis excoctæ.

Hucusque igitur festinandum est nobis, et eo usque adversus animi motus vel carnis incentiva pugnandum, donec ista carnis conditio necessitatem naturæ expleat, non suscitet voluptatem, concretam exuberantiam sine ullo pruritu noxaque propellens, non pugnam suscitans castitati. Cæterum mens dum adhuc dormiens imaginum visione deluditur, noverit se necdum ad integram perfectionem castitatis excoctam.

CAPUT XXIII.

Remedia curationis, quibus perfecta possit cordis et corporis nostri puritas permanere.

Igitur ut illusiones hæc ne dormientibus quidem

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

^a Confirmat hanc doctrinam Joannes Climachus gradu decimo quinto: ubi de variis causis pollutionis, deque remediis disserit; et abbas Theonas Collat. 22, ubi hac de re agitur pluribus.

^b Dionysius paraphrastes: *Quicumque enim excesserit rigoris mensuram, necesse est ut etiam modum relaxationis excedat: per quam inæqualitatem (id est intemperantiam) sine dubio impediretur a planissimo statu tranquillitatis prædictæ, nunc nimia evacuatione et fame debilitatus; nunc vero abundantiori cibo distentus.* Idem alibi aliis verbis astruitur, Lib. v cap. 9, Collat. 2 c. 16 et 22, et Collat. 21 cap. 22.

A nobis subrepere valeant, ^a æquale moderatumque semper tenendum est jejunium. ^b Quisquis enim mensuram districtiois excesserit, necesse est ut modum quoque remissionis excedat. Qua inæqualitate detentus ab hoc tranquillitatis planissimo statu sine dubio revocabitur: nunc quidem nimia inanitate defectus, nunc autem cibo propensiore distentus. Cum immutatione siquidem refectionis qualitatem quoque puritatis nostræ necesse est immutari. Deinde jugis humilitas ac patientia cordis adhibenda perpetuo est, atque intenta adversus iram vel cæteras passiones per diem cautio. Ubi enim furoris insidet virus, libidinis quoque necesse est incendium penetrare. Ante omnia vero ^c pervigil necessaria est sollicitudo nocturna. Nam sicut puritas et custodia diei nocturnam præparant castitatem, ita nocturnæ vigiliæ cordi pariter et observationi diurnæ statum solidissimum roborque præmittunt.

B

^c Hujusmodi sollicitudo apud monachos Ægyptios maxime viguit, quibus ob hanc causam, vitandæ scilicet pollutionis nocturnæ, non licuisse post nocturnum officium et Matutinas laudes ad somnum redire, sed orationi vel operi manuum vacandum fuisse scribit Cassianus lib. II cap. 13, et libro III cap. 5: *Ne forte, inquit, purificationem nostram nocturnis psalmis et orationibus acquisitam, invidus inimicus livens puritati nostræ, cui maxime insidiatur semper, et indesinenter infestus est, quadam somni illusionem contamine.*

LIBER SEPTIMUS.

DE SPIRITU PHILARGYRIÆ.

CAPUT PRIMUM

^a Tertius nobis conflictus est ^b adversus philargyriam, quam nos amorem pecuniarum possumus appellare: peregrinum bellum et extra naturam, nec aliunde in monacho sumens principium, quam de

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

^a Tertium locum inter vitia capitalia, ob rationem alibi expressam (Collat. 5. cap. 11), tribuit Cassianus avaritiæ, quam vocat philargyriam, contra quam, superatis duobus vitiis præcedentibus, gula scilicet et luxuria, ineundum certamen omnibus quidem Christianis, sed maxime religiosis et monachis, qui se huic vitio plane ex adverso occurrere et adversari proprio et peculiari voto spontaneæ paupertatis, quasi militari sacramento profitentur. Peregrinum hoc bellum vocat; non quod non sit nobis internum ac spiritale (nam et vitiis spiritalibus annumeratur a Divo Gregorio (Lib. xxxi Moral. c. 31), quæ scilicet animi, non carnis delectatione complentur), sed ratione objecti, quod est bonum externum, nempe divitiæ, quas avaritia persequitur: tum etiam comparatione aliorum vitiorum, quæ videntur in nobis quodammodo ingenta et innata habere principia, ut ostendit auctor in ira et concupiscentia (Vide Collat. 5 c. 4 et 8, et cap. 2 et 3 hujus lib.).

^b Philargyria, ut nominis etymologia sonat, et Auctor ipse exponit, est amor sive cupiditas pecuniarum, seu divitiarum; amor, inquam, mordinatus.

C corruptæ ac torpidæ mentis ignavia, et plerumque initio abrenuntiationis male arrepto, et erga Deum tepido amore fundato. Cætera namque vitiorum incitamenta humanæ inserta naturæ velut ingenta videntur in nobis habere principia, et quodammodo

Unde avarus dicitur, quasi æris avidus, teste Isidoro (Lib. x Etym. cap. 1). Pecuniæ autem, seu æris nomine non solum nummi veniunt; sed omnia quorum pretium pecunia metitur, ut docet Aristoteles lib. IV Ethicorum cap. 1. Porro hanc vocem philargyriæ accepit Cassianus ex Apostolo ad Coloss. III, et I ad Timotheum VI, ubi pro avaritia ponitur φιλαργυρία, eamque e Græco retinere maluit; quod avaritiæ vocabulum vim ejus omnem non satis exprimere videretur. Dicitur et alio nomine apud Græcos πλεονεξία quasi studium plus habendi (Ephes. v). Aristoteli vero ἀνελευθερία, quia res illiberalis et homine libero indigna: et hoc quidem vitium in religiosis proprietas vulgo nuncupatur, vel potius vitium proprietatis, quia non est vera proprietas, sed usurpata vel affectata; et qui hoc vitio laborant, monachi proprietarii vocantur: quod vitium genere suo mortale esse nemo dubitat, utpote voto paupertatis ex diametro repugnans; et quidem quam grave sit, vel ex eo intelligitur, quod SS. Patres furtum, latrocinium, sacrilegium, nequissimum vitium, pestem religionis passim appellent.

D

inviscerata carni, ipsique propemodum coæva nati-
vitati discretionem boni malique præveniunt : et
licet prima arripiant hominem, longo tamen labore
vincuntur.

CAPUT II.

Quod perniciosus sit morbus philargyriæ.

Hic vero morbus posterius superveniens, et ex-
trinsecus accedens animæ, quanto facilius caveri po-
test, ac respui, tanto neglectus et intronissus semel
cordi, fit perniciosior cunctis, difficiliusque propel-
litur. Malorum namque omnium efficitur radix, mul-
tiplices fructificans fomites vitiorum.

CAPUT III.

Quæ nobis in vitiis naturalibus sit utilitas.

^a Ut puta carnis simplices motus, nonne videmus
non solum in pueris, in quibus adhuc innocentia
boni, malique prævenit discretionem, verum etiam
in parvulis, atque lactentibus? Qui cum ne initium
quidem ullius libidinis in semetipsis habeant, motus
carnis naturali incitamento sibi inesse designant.

^b Iræ quoque aculeos truces nonne similiter in par-
vulis jam vigere conspicimus, et antequam patien-
tiæ virtutem agnoscant, injuriis eos cernimus com-
moveri; et verborum sentire etiam per jocum, con-
tumelias irrogatas? ac nonnumquam cum desint
vires, voluntas tamen ultionis, ira instigante, non
deest. Nec hoc dico, quo vocem naturam conditio-
nis in culpam, sed quo asseram motus hos, qui pro-
cedunt ex nobis, quosdam quidem utilitatis causa
nobis insertos, quosdam vero negligentiae vitio, ac
malæ voluntatis arbitrio extrinsecus introduci. Hi
namque, quos supra diximus, motus carnales ob

A reparationem sobolis et posteritatis propaginem sus-
citandam, utiliter sunt corpori nostro providentia
creatoris inserti : non ad perpetranda stuprorum
flagitia, et adulteria, quæ legis etiam auctoritate
damnantur. ^c Iræ etiam aculeos nonne saluberrime
nobis intelligimus attributos, ut nostris vitiis et
erroribus irascentes, virtutibus potius ac spirita-
libus studiis occupemur, omnem charitatem Deo,
et patientiam nostris fratribus exhibentes? Tristitiæ
quoque utilitas quanta sit novimus; quæ inter cæ-
tera vitia cum in contrariam affectum est mutata,
connumeratur. Est enim et secundum Dei timorem
pernecessaria, et secundum sæculum admodum per-
niciosa, ut docet Apostolus dicens : *Quæ enim se-
cundum Deum est tristitia, pœnitentiam ad salutem
operatur : sæculi autem tristitia mortem
operatur* (II Cor. VII).

CAPUT IV.

*Quod inesse nobis quædam naturalia vitia
sine creatoris dicamus injuria.*

^d Non ergo si dixerimus hos motus a Creatore
insertos nobis, ex eo culpabilis ille videbitur, si
nequiter his abusi maluerimus eos ad noxia potius
ministeria detorquere, et velimus pro infructuosis
et sæcularibus lucris, non pro salutari pœnitentia,
et vitiorum correctione tristari : vel certe si non
nobismetipsis utiliter, sed contra interdictum Do-
mini nostris fratribus irascamur. Nam si ferrum
quis ad necessarium et utile ministerium contribu-
tum, ad necem voluerit insontium retorquere, non
ex hoc infamabit materiæ conditorem, si quod ille
ad usum bene vivendi aptum, ac necessarium præsti-
tit, iste hoc usus est ad nocendum.

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

^a Ita plerique tam mss. quam excusi ab his verbis
caput hoc tertium sub præmisso titulo inchoant. Cia-
conius tamen, nescio an ex Vaticanis codicibus, ab
illis demum verbis auspiciatur : *Nec hoc dico, quo vo-
cem naturam*, etc. Utpote, positum hic pro, *Verbi
gratia*. Explicat enim quod superius dixerat, *alia
vitia velut ingenita in nobis habere principia, et quo-
dammodo inviscerata carni*, etc.

^b Ita D. Augustinus lib. I Confessio. cap. 7 : *Vidi,
inquit, et expertus sum zelantem puerum : nondum
loquebatur, et intuebatur pallidus amaro aspectu col-
lactaneum suum*. Cæterum motus isti naturales, tam
iræ quam libidinis, non sunt proprie vitia, cum omni
culpa careant, si sint absque judicio rationis et con-
sensu voluntatis, ut in parvulis, et dormientibus :
multo magis in renitentibus et resistentibus, ut do-
cet idem Augustinus lib. I de Civ. cap. 25. Vide Col-
latio. 5, c. 4.

^c Scite Nemesius lib. de Natura hominis cap. 21
dixit : *Iram esse satellitium rationis*. Et D. Basilius
in homilia de Ira, iram homini a Deo datam, ut
imperanti rationi, tamquam miles armatus duci,
obediat et sit quidam nervus animi, fortitudinem
constantiamque ad res bene et ordine gerendas
præbens : *Et animam, inquit, voluptate delinitam,
ac lascivientem, veluti ferro quodam cohibens, auste-
riorem, fortiolemque ex molli, ac remissa reddit. Nec
enim si contra iniquitatem desit indignatio, et ira, sa-
tis eam odio, quo decet, persequi poterit*. Lactantius
itidem in libro de Ira Dei : *Sicut corpus humanum
Deus multis et variis sensibus ad usum vitæ necessariis
instruxit : sic et animo varios attribuit affectus, quibus*

*vitæ ratio constaret ; ut libidinem producendæ sobolis
gratia dedit : sic iram cohibendorum causa delictor-
um. Verum ii, qui nesciunt fines bonorum ac ma-
lorum, sicut libidine utuntur ad corruptelas et ad vo-
luptates ; sic iram et affectum ad nocendum, dum iis
quos odio habent, irascuntur, aut paribus, aut etiam
superioribus* (Lact. de Ira Dei cap. 18).

^d Basilius loco ante citato, ubi post multa de
Iræ bono usu et utilitate, concludit : *Sic itaque ex
ira viris bonis utilitas capitur sed et aliarum potentiarum
quælibet ex modo ea utentis et eam possidentis,
bona vel mala dicetur : Ut animæ concupiscibilis
parte si quis in corporis voluptatem, et impurissimas
actiones abutetur, abominabilis profecto, et nefarius
fuerit. Si quis vero illam in Dei ac Domini nostri
Jesu Christi charitatem et sempiternorum bonorum
desiderium convertet, felix ac beatus. Quamobrem,
fratres dilectissimi, nolite, obsecro, ea quæ a summo
Deo et omnium auctore ad salutem concessa sunt, oc-
casionem peccatorum vobis ipsis facere. Sic itaque ira
quando oportet, et ut oportet, ex ratione dispensata,
fortitudinem, patientiamque, ac constantiam parit ;
præter vero rectam rationem tractata, furor et insania
efficitur. Idcirco nos psalmus admonet : Irascimini
et nolite peccare. Similiter Isidorus Pelusiotes : Ob
eam, inquit, causam nobis ira insita est, non ut nos
quoque peccemus, verum ut peccantes prohibeamus :
nec ut ea turbidus motus, ac morbus sit : verum ut vi-
tiosarum affectionum medicina. Nos autem medica-
mentum in venenum commutamus, dum eo ad ea, quæ
non decet, abutimur* (Isidor. epist. 239). Vide La-
ctantium lib. VI divin. Instit. cap. 19.

CAPUT V.

De vitiis quæ extra naturalem motum nostro vitio contrahuntur.

Dicimus tamen ^a quædam vitia sine ulla præcedente naturali occasione concreescere, sed solius corruptæ ac malæ voluntatis arbitrio, ut est invidia, ipsiusque etiam philargyriæ: quæ cum nulla habeant in nobis de naturali instinctu principia, extrinsecus contrahuntur. Quæ tamen quantum facilia sunt ad cavendum, et opportuna ad declinandum, tantum occupatam mentem atque possessam miseram faciunt, vixque ad sanitatis concedunt remedia pervenire: sive quod non merentur curari celeri medicina, qui ab his sauciati sunt, quæ, vel ignorare, vel vitare, vel facillime vincere potuerunt; vel certe quod male fundati, virtutum structuram et perfectionis suscipere culmen indigni sunt.

CAPUT VI.

Receptus semel philargyriæ morbus quam difficile pellatur.

Quamobrem nulli vilis despectusque videatur hic morbus: qui sicut potest perfacile declinari, ita si

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

^a Dionysius: *Dicimus tamen quædam vitia crescere, seu oriri in nobis, sine ulla naturali præcedente occasione, seu causa, ex solo corruptæ, ac pravæ voluntatis arbitrio, ut sunt avaritia, atque invidia, quæ extrinsecus contrahuntur, cum nulla habeant in nobis principia ex naturali instinctu, etc.* Sic abbas Serapion Collat. 5, cap. 8: *Horum, inquit, vitiorum genera sunt duo: aut enim naturalia sunt, ut gastrimargia: aut extra naturam, ut philargyria.* Et cap. 8: *Quod extra naturam sit philargyria, hinc liquido pervidetur, quia nec originale probatur in nobis habere principium, nec de materia concipitur, quæ pertingat ad animæ, vel carnis participationem, vitæque substantiam.*

^b Græcam vocem retinuit auctor, pro qua Latinus interpres posuit cupiditatem, D. Ambrosius avaritiam. Non est autem hoc loco *πλεονεξία*, sicut alibi: quæ vox latius patet, quam amor pecuniæ; sed *φιλαργυρία*, quæ nihil aliud sonat, quam amorem pecuniæ; quod annotandum est, ne quis de gloriæ, de imperii, vel de alterius generis cupiditate Apostolum loqui existimet. Porro malorum nomine voluit Apostolus tam pænæ, quam culpæ mala comprehendere. Nam quod ad mala culpæ attinet, dicitur avaritia, seu cupiditas divitiarum, radix omnium malorum hujusmodi, id est, peccatorum, duplici ratione. Primo quia *divitiæ præbent facultatem, et subsidium, ac velut alimentum, et pabulum omnibus vitiis, et pravis desideriis exsequendis, ad similitudinem radicis arboris, quæ præbet alimentum toti arbori*, ait S. Thomas (1-2, q. 84, art. 1). *Videmus enim, inquit, quod per divitias homo acquirit facultatem perpetrandi quodcumque peccatum, et exsequendi desiderium cujuscumque peccati; eo quod ad habenda quæcumque temporalia bona potest homo per pecuniam juvari, secundum quod dicitur Eccles. x: Pecuniæ obed iunt omnia. Unde et divitiæ mammona iniquitatis nuncupantur, quia materiam præbent multarum iniquitatum, imo incitamenta sunt ad omnes iniquitates*, ut S. Ambrosius exposuit in cap. Lucæ xvi. Secundo quia ex hac cupiditate, tanquam ex radice, omne genus peccati solet germinare, dum pecuniæ causa nihil non audent homines committere, velut perjuriam, rapinam, homicidia, sacrilegia, et quid non? *Nul- lum est peccatum ad quod cupiditas divitiarum ali-*

quemquam possederit, ad sanitatis remedia vix pervenire concedit. Receptaculum namque est vitiorum, malorumque omnium radix, et inextricabilis nequitiae fomes efficitur, dicente Apostolo, Radix omnium malorum est philargyria (I Tim. vi), id est, amor pecuniæ.

CAPUT VII.^c

Quibus vitiis philargyria generetur; vel quantorum malorum sit eadem procreatrix.

Hæc igitur cum remissam, tepidamque possederit monachi mentem, primitus eum in exigua summa sollicitans, justos quosdam et ^e velut rationabiles ei colores, ob quos vel reservare sibi aliquid pecuniæ debeat, vel parare, describit. Nam et ea quæ præbentur in monasterio, queritur non esse sufficientia, et sano robustoque corpore vix posse tolerari. Quid faciendum si valetudo mala carnis emergerit, et reconditum non fuerit aliquid peculiare, quo sustentetur infirmitas? ^d Præstationem monasterii esse per tenuem, et negligentiam erga ægrotantes maximam. Si proprium aliquid non fuerit quo cura corpori valeat adhiberi, misere esse morandum. Ipsum etiam ves-

quando non impellat:

Quid non mortalia pectora cogis,
Auri sara fames!

canit poeta (Virg. III Æneidos.) Hinc etiam Ecclesiasticus, ubi supra: *Avaro, inquit, nihil est scelestius. Et iterum, Nihil est iniquius, quam amare pecuniam: hinc enim et animam suam venalem habet: dum scilicet propter divitias homo Dei præcepta contemnit, paratus, ut eas assequatur, quidvis agere aut pati.* Cujus rei exemplum habemus manifestissimum in Juda Christi discipulo, qui pecuniæ cupiditate Dominum suum vendidit, et tradidit occidendum (S. Leo. serm. de Passione Domini). Quare merito avaritia inter peccata capitalia censetur, quæ sunt veluti fontes et radices multorum aliorum. Hinc D. Gregorius filias avaritiæ enumerat in hunc modum (Lib. xxxi Mora. c. 31): *De avaritia proditio, fraus, fallacia, perjuriam, inquietudo, violentiæ, et contra misericordiam obdurations cordis oriuntur.* Porro quoad mala pænæ, dicitur etiam avaritia radix omnium malorum, quia scilicet in omne genus calamitatis et miseriarum, cultores suos præcipitat, non solum in futuro sæculo, sed etiam in præsentem: hanc enim rationem insinuat Apostolus, dum inter plurima mala, quæ ex avaritiæ radice procedunt, recenset tentationem, laqueum diaboli, desideria multa inutilia et nociva, dolores multos, denique interitum, et perditionem (Vide S. Thom. 2-2, q. 119, art. 9). De quibus vide D. Gregorium lib. xv Moral. c. 11. Nec prætereundum quod de avaritia cecinit Prudentius in sua Psychomachia (Cap. 5), id est, animæ pugna adversus hujusmodi vitia:

Omne hominum rapit illa genus; mortalia cuncta
Occupat interitu: neque enim est violentius ullum
Terrarum vitium, quod tantis cladibus ævum
Mundani involvat populi, damnetque gehennæ.

^c Colores vocat prætextus, seu excusationes, quas proprietarii et avari monachi suæ cupiditati et avaritiæ prætereundum solent. Vide D. Basilium in Constit. monast. cap. 35 et Climachum gradu 16.

^d Id est, portionem, præbendam, pensionem, vel quidquid a monasterio ad victum et amictum cuique monacho præstatum.

timentum non sufficere quod præbetur, nisi procuraverit unde sibi aliud valeat exhiberi. Postremo nec diu posse in eodem loco vel monasterio commorari : et nisi paraverit sibi viatici sumptus evectionisque transmarinæ mercedem, non posse cum voluerit, transmigrare, et necessitate inopiæ coarctatum, laboriosam ac miserabilem absque ullo profectu vitam jugiter toleraturum : inopem se quoque semper ac nudum non sine improprio aliena substantia sustentandum. Itaque cum hujuscemodi cogitationibus laqueaverit mentem, qualiter unum saltem denarium acquirere possit excogitat. Tunc peculiare opus quod exerceat, abbate inscio, sollicita mente perquirat. Quod vendens clam et optato tandem potitus nummo, qualiter eum duplicet acrius, vehementiusque torquetur; ubi reponat, cuive illum credat, ambiguus. Deinde quid ex eo coemere, qualique eum commercio valeat duplicare, cura graviore distenditur (*Vide Joan. Climac., gra. 7*). Cumque illi et hoc ex voto cesserit, avidior famies accrescit auri, tantoque vehementius suscitatur, quanto etiam summa lucri major apponitur. ^a Cum pecuniæ etenim incremento rabies cupiditatis augetur. Tum deinde vita longæva promittitur, senectus incurva, infirmitates diversæ atque proluxæ, quæ nisi major summa in juventute fuerit præparata, tolerari in senecta non possint. Agitur itaque infelix anima serpentinis nexibus obligata, dum materiam male concretam nequiore cura concupiscit augere, pestem sibi qua dirius inflammetur, ipsa parturiens, totaque lucri cogitatione possessa, nihil aliud respicit cordis intuitu, quam unde pecuniam parare valeat, per quam possit de monasterii disciplina quantocius evolare, nullam exhibens fidem, ubi potuerit nummi spes aliqua refulgere. ^b Pro hac non mendacii, non perjurii, non furti facinus admittere perhorrescit, non fidem frangere,

ALARDI GAZÆI

^a Γνώμη, quam aliis verbis extulit poeta (*Juvenalis Satyr. 14*) :

Crescit amor nummi quantum ipsa pecunia crescit. Cui consonat illud *Eccles. Avarus non implebitur pecunia (Eccles. v)*.

^b Habes hic plerasque avaritiæ, seu philargyriæ filias, et soboles, a D. Gregorio superius recensitas.

^c Avaritia, inquit D. Thomas, comparatur idololatriæ, per quamdam similitudinem, quia sicut idololatria subjicit se creaturæ; sic et avarus : non tamen eodem modo (2-2, q. 118, a. 5 ad 4, et in c. v ad Eph. lect. 3). Nam idololatria subjicit se creaturæ, ut exhibeat ei cultum divinum : avarus autem subjicit se creaturæ immoderate eam concupiscendo ad usum (*Philip. III, S. Hieron. epist. 22*). Est igitur avarus idololatra, non fide et cultu, sed affectu, quia magis addictus auro, quam Deo, sicut gulosus ventri. Unde et de gulosis dicitur : *Quorum Deus venter est*. Hinc apud ethnicos Pluto et Bacchus in numero deorum habiti sunt, quoniam ille avarorum, hic voluptuosorum Deus est. Eandem porro Apostoli sententiam illustrat, et explanat etiam Innocentius in libello de miseria conditionis humanæ in hunc modum : *Avaritia, secundum Apostolum, est idolorum servitus, quia sicut idololatra servit simulacro, sic avarus servit thesauro. Nam ille cultum idololatriæ diligenter ampliatur: iste acervum pecuniæ diligenter cumulat. Ille cum omni diligentia colit simulacrum; iste cum omni cura custodit thesaurum. Ille spem ponit in ido-*

PATROL. XLIX.

^a non iracundiæ noxio furore suppleri. Si quoquam a spe quæstus deciderit; non honestatis, non humilitatis modum transcendere pertimescit, fitque ei per omnia, ut aliis venter, ita huic aurum et spes lucri pro Deo. Unde beatus Apostolus hujus morbi noxia venena prospiciens, non solum eam radicem esse omnium malorum, verum etiam idolorum servitutem pronuntiavit, dicens : *Et ° avaritia* (quod in Græco dicitur φιλαργυρία), *quæ est simulacrorum servitus (Coloss. III)*. Cernis igitur ad quantam labem rabies hæc per gradus singulos crescat, ut etiam idolorum vel simulacrorum servitus Apostoli voce pronuntietur, eo quod figura Dei et imagine prætermissa (quam devote serviens Deo immaculatam in semetipso debuit custodire) hominum figuras impressas auro diligere pro Deo maluit, et tueri.

CAPUT VIII.

Quod philargyria omnes virtutes impediat.

^d Talibus igitur decessionum profectibus in deterius crescens, nullam deinceps humilitatis, nullam charitatis, nullam obedientiæ, non dicam virtutem, sed ne umbram quidem virtutis retinere contentus, indignatur ad omnia, et ad singula opera murmurat atque suspirat. Nullaque jam reverentia reservata, velut equus durissimus ad præcipitium fertur infrenis : nec victu quotidiano, nec solito indumento contentus, non se diutius hæc toleraturum esse testatur. Deum quoque non ibi solummodo esse proclamat, nec salutem suam in illo tantum loco esse conclusam. Unde si quoquam se non celerius asportaverit, se periturum protinus graviter ingemiscit.

CAPUT IX.

Quod monachus habens pecunias, in cænobio permanere non possit.

Itaque ° instabilitatis suæ viaticum habens num-

COMMENTARIUS.

latria; iste spem suam constituit in pecunia. Ille timet mutilare simulacrum : et iste timet minuere thesaurum. Hæc Innocentius. Aliam rationem accipe a D. Ambrosio : *Sicut idololatria uni Deo nititur auferre gloriam, ne quod ei proprium est, solus habeat nomen divinitatis : sic avaritia in Dei se res ita extendit, ut, si fieri posset, unus et solus creaturam sibi usurpet, quam Deus omnibus communem fecit (In comment. ad Coloss. III)*. Et alibi iterum : *Avaritia idcirco idololatriæ comparata est, quia ea, quæ Dei sunt, sibi usurpat et recondit ; ut quæ usibus omnium concessit Deus communiter, avaritia denegat, quando idcirco retinet sua apud se, ne alii utantur*. Aliam item a D. Augustino : *Avari frui volunt nummo, uti autem Deo : quoniam non nummum propter Deum impendunt, sed Deum propter nummum colunt (De Civit. l. XI c. 25)*. Vide plura ad Collat. 12 cap. 2.

^d Dionysius dilucidius : *Talibus aversionum et vitiorum incrementis*. Ubi opportune succurrit illa sententia D. Augustini huic loco perquam accommodata, qua ait : *Simpliciter fateor charitati vestræ coram Domino Deo nostro, qui testis est super animam meam : Ex quo Deo servire cæpi, quo modo difficile sum expertus meliores quam qui in monasteriis profecerunt, ita non sum expertus pejores quam qui in monasteriis ceciderunt : ita ut hinc arbitrer in Apocalypsi scriptum : Justus justior fiat ; et qui in sordibus, sordescat adhuc (Apoc. XII)*. Hæc Augustinus (*Epist. 137*).

° Viaticum sumitur pro cibo, pecuniave, quam

mos, in quorum præsidio alarum sibi instar aptavit, A jamque ad transmigrandum paratus insolenter ad omnia præcepta respondet; et tamquam peregrinum extraneumque se gerens, quæcumque indigentia correctione perspexerit, negligit atque contemnit. Cumque furtim possideat reconditam pecuniam, nec calceamenta quidem ac vestimenta se habere conqueritur, darique sibi tardius indignatur. Ac si forte dispensatione senioris ei prius, qui nihil penitus habere cognoscitur, aliquid horum fuerit impartitum, majoribus iræ stimulis inardescit, seque despici velut extraneum putat, nec ad ullum opus manus suas accommodare contentus, reprehendit omnia, quæ necessario fieri monasterii compellit utilitas (*Vide Turrecr. tract. 93 in Reg. D. Bened.*). Deinde occasiones quibus offendi vel irasci debeat, studiose perquirat, B ne leviter motus de cœnobii disciplina videatur exire. Nec solus tamen transmigrare contentus, ne tamquam suo vitio deseruisse credatur, quantos potuerit susurrationibus clandestinis depravare non desinit. Quod si etiam temporis asperitas, itineris, seu navigationis ejus interchuserit commeatum, per omne illud tempus suspensio, anxioque residens corde, tristitias serere vel excitare non cessat; discessus solatium et excusationem levitatis non se aliter, quam nota vel macula monasterii reperturum.

CAPUT X.

Quem philargyriæ laborem subeat desertor monasterii, qui ante pro levissimis operibus murmurabat.

Agitur itaque facibus pecuniarum suarum magis ac magis accensus, quæ possessæ, numquam monachum C vel in monasterio residere, vel vivere sub regulæ institutione permittunt. ^a Cumque exinde eum velut feralis quædam bestia de cœtu gregis segregans, ^b pecus opportunum prædæ, destitutione sodalium fecerit, et devorationi facilem contubernii privatione reddiderit, eum, qui prius opera monasterii levia exercere despexerat, die ac nocte spe quæstus infatigabiliter laborare compellit: non orationum sole-

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

iter agentes circumferimus, seu pro apparatu ad iter capessendum: hinc Cicero ad Atticum: *Velim videas et quid viatici, et quid instrumenti satis sit.* Viaticum itaque instabilitatis vocat auctor nummos repositos ad evagandum, aut recedendum e monasterio cum libuerit. Porro ex hoc capite et sequentibus discimus D philargyriæ, seu proprietatis vitium in monacho initium esse apostasiæ et defectionis a suo statu.

^a Addit Dionysius substantivum, de quo hic agitur, et subauditur: *Cumque proprietatem tamquam bestia feræ cum de cœtu separaverit fratrum, et destitutione sodalium fecerit errabundum,* etc. Ubi proprietatem posuit pro philargyria, quod hæc propria sit monachorum philargyria, ut dictum est. Et videtur hic Auctor spectasse illa verba patriarchæ Jacob filium suum lugentis: *Fera pessima devoravit filium meum Joseph (Genes. xxxvii).* Hanc enim feram pessimam nonnulli moraliter nec inepte interpretantur proprietatem et avaritiam, quæ devorat ac perdit filios Jacob, id est monachos, diaboli supplantatores et spiritales Israelitas.

^b *Væ soli,* ait Ecclesiasticus, *quia cum ceciderit, non habet sublevantem et protegentem se (Eccle. iv): dum interim adversarius noster, tamquam leo rugiens*

omnia, non jejuniorum modum, non vigiliarum regulam custodire permittit, non ^e honestarum intercessionum explere officia sinit, dummodo vel avaritiæ rabiem satiare, vel quotidianis usibus possit occurrere: cupiditatis ignem dum acquirendo exstinguendum credit, accendens.

CAPUT XI.

Quod occasione custodiendæ pecuniæ, feminarum contubernia requirantur.

Hinc jam nonnulli per abruptum præceptum lapsi irrevocabili ruina feruntur ad mortem, et non contenti soli possidere, quas vel numquam habuerant, vel initio malo reservaverant pecunias, inquirunt contubernia feminarum, quæ debeant ea, quæ male congesta vel retenta sunt, custodire. Tantisque se occupationibus noxiis ac perniciosis involvunt, ut usque ad profundum inferi devoluti, dum acquiescere illi Apostolicæ sententiæ renuunt, ut habentes victum et vestimentum his contenti sint (I Tim. vi), quæ monasterii frugalitas exhibebat, ^d sed volentes divites fieri, incidant in tentationem et laqueum diaboli, et desideria multa, et inutilia, et nociva, quæ mergunt hominem in interitum et perditionem (*Ibid.*). Radix enim omnium malorum est pecuniarum cupiditas, id est, philargyria: quam quidam appetentes erraverunt a fide, et inseruerunt se doloribus multis.

CAPUT XII.

Exemplum cujusdam tepidi monachi, philargyriæ laqueis obligati.

Non ignoro quemdam, qui semetipsum autumat monachum, sibique, quod est deterius, de perfectione blanditur, qui receptus in cœnobio, cum a suo moneretur abbate, ne revolveretur ad illa, quæ renuntians abdicarat, seque de malorum omnium radice philargyria, terrenisque laqueis expediret; ac si mallet pristinis passionibus emundari, quibus eum gravissime singulis momentis videbat urgeri, ^e cessaret affectare ea, quæ ne antea quidem possede-

circuit quærens quem devoret (I Pet. iii). Cujus rei duo exempla habes apud D. Gregorium (*Lib. ii Dialog. cap. 25*): alterum de monacho qui, de monasterio discedens, draconem in itinere invenit qui eum devorare volebat, nisi fratres succurrissent; alterum, de altero item monacho cui (*Regist. l. ix ep. 38*), similiter de monasterio fugere cogitanti, canis niger eum voraturus apparuit; sed fratrum precibus liberatus est, et ad salviolem mentem reductus.

^e Id est honestas occupationes et regularia exercitia, puta privatas orationes lectiones, meditationes, disputationes, mutua obsequia, aliaque exercitia, quibus per vices et interstitia temporum monachi occupantur.

^d Annotat Chrysostomus non dixisse Apostolum: qui divites sunt, sed *Qui volunt divites fieri,* ut intelligas non divitias, sed harum cupiditatem ab Apostolo damnari. Vide S. Thomam in commentario, ubi inter alia dicit: *Divitiæ tentationes sunt, et laquei; qui primo tentant, in quantum alliciunt, inducunt ad multa peccata, et post in peccatis detinent, et quasi laqueo involvunt. Itaque divitiæ sunt non habentibus ad tentationem, habentibus in laqueo.*

^e Tales etiam monachos suggillat et perstringit

rat, quorum nexibus compeditus ad purgationem vitiorum suorum sine dubio pervenire non posset : truculento vultu eidem respondere non hæsitavit : Si tu habes unde plurimos sustentens, me similiter habere prohibes?

CAPUT XIII.

Quid conferant seniores junioribus in denudatione vitiorum.

Hæc autem nemini videantur superflua vel molesta. ^a Nisi enim prius exposita fuerint genera vulnerum, et origines causæque morborum fuerint indagatæ : nec infirmis poterit adhiberi congrua medicinæ curatio, nec validis conferri perfectæ custodia sanitatis. Nam et hæc et multo his plura ad instructionem juniorum solent a senioribus, qui innumeros diversorum casus ac ruinas experti sunt, in Col-
Blatione proferri. Quorum multa sæpenumero cognoscentes in nobis, ita senioribus exponentibus ac revelantibus, velut ^b qui eisdem ipsi quoque pas-

sionibus pulsaremur [*Al. pulsarentur*], absque confusionis nostræ verecundia curabamur, cum et remedia pariter et causas infestantium nos vitiorum taciti disceremus, quæ nos ^c non fraternitatis veriti corpus vel obteximus vel præterivimus; sed ne forte delapsus liber in manus eorum, qui in hoc proposito minus instituti videntur, patefaciat inexpertis, quæ desudantibus solis ac festinantibus culmen perfectionis attingere, debent esse comperta.

CAPUT XIV.

Philargyriæ morbus tripartitus.

^d Triplex itaque est hujus valetudinis morbus, qui ab universis Patribus æquali detestatione damnatur. Unus hic, cujus superius descripsimus labem, qui decipiens miserabiles quosque, ea quæ ne antea quidem, cum in sæculo degerent, possidebant, congregare persuadet. Alius qui hæc quæ ^e in primordiis suæ renuntiationis abjecerat, postea resu-

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

D. Hieronymus in epistola ad Heliodorum his verbis : *Alii nummum addant nummo, et in marsupium suffocantes matronarum opes venentur obsequiis : sint ditiores monachi, quam fuerant sæculares : possideant opes sub paupere Christo, quas sub locuplete diabolo non habuerant, et suspiret eos Ecclesia divites, quos tenuit mundus ante mendicos.* D. item Augustinus in Regula suos clericos regulares admonet, *ne ea quæ rant in monasterio, quæ nec foris habere potuerunt; nec ideo se putent esse felices, quia invenerunt victum et tegumentum, quale foris invenire non poterant : nec erigant cervicem, quia sociantur eis, ad quos foris accedere non audebant : sed sursum cor habeant; nec terrena, ac vana quærant, ne incipiant esse monasteria divitibus utilis, non pauperibus, si divites illic humiliantur, et pauperes illic inflentur (Cap. 4 Regulæ).* Similia habet D. Bernardus homilia 4 super Missus est.

^a Consentaneæ Germanus abbas Collat. decima nona : *Nulli namque dubium est illum posse rectissime de remediis malarum valetudinum disputare, qui earum prius causas atque origines ægrotantium, conscientia attestante, deprehenderit, etc. (Coll. 9, cap. 13).* Idem docet S. Gregorius Nissenus in epistola ad Lætoium, ubi ante medicamentorum applicationem morbi cognitionem prærequirit. Et S. Chrysostomus optimi medici esse pronuntiat (*Homil. 6 de Pœnitent.*), causas morborum inquirere. Eamque ob causam Galenus librum scripsit et inscripsit : *De cognoscendis et curandis animi morbis.*

^b Ita emendatum, cum ex ms., tum ex Dionysio paraphraste, ut verbis sequentibus respondeat. De
D seipso enim sibi que similibus loquitur Cassianus in verbis primæ personæ. Alioquin videretur seniores illos et antiquiores taxare, quod a modestia ipsius alienum et insolitum.

^c Dionysius paraphrastes clariore syntaxi ita exposuit : *Quæ nos celavimus, ac præterivimus non describendo, non ex timore communitatis fratrum, etc.* Fraternitatis enim corpus vocat Cassianus ipsam communitatem fratrum, sive cœtum monachorum, lib. 1 cap. 3 et alibi sæpius, ut superius annotavimus.

^d Dionysius loco valetudinis habet avaritiæ paraphrasticæ. Unde suspicari quis posset legendum esse *in valetudinis*, id est ægritudinis, scilicet spiritualis, quam ille avaritiam interpretatur. At nihil tale suspicandum, cum valetudo vocabulum sit anceps et medium, quo et sanitas et imbecillitas significatur, ut notat Gellius Noct. Attic. lib. XII cap. 9. Unde et sæpius apud Cassianum sumitur pro in valetudine

seu morbo animi. Sed ad rem ut veniamus, triplex hic morbus philargyriæ seu avaritiæ describitur, quo tres monachorum proprietariorum seu proprietatis vitio laborantium species sive ordines designantur. Primi ordinis sunt, qui divitias, aliasque commoditates appetunt in claustro, quas nec ante habebant in sæculo; hoc est, qui, cum inopes fuerint ante monachatum, divites et pecuniosi esse cupiunt in monasterio. De quibus D. Hieronymus in epist. ad Heliodorum : *Ditiores sunt monachi, quam sæculares (Hier. ep. 1).* Itemque in epist. ad Nepotianum in persona talium loquens dicit : *Natus in paupere domo, et in tugurio rusticano, qui vix milio et cibario pane ventrem rugientem satiare poteram, nunc simulam et mel fastidio (Hier. ep. 2).* Quibus similia sunt quæ superius ex D. Augustino citavimus (*Cap. 12 hujus lib.*). Tales porro monachos assimilat Cassianus Giezi famulo Elizæi prophetæ, qui pro beneficio curationis Naaman, propria auctoritate et cupiditate ausus est petere argentum et vestes, quæ suo statui et conditioni minime congruebant. In secundo ordine sunt, qui divitias, quas initio suæ conversionis et renuntiationis abjecerunt, aut reliquerunt, rursus in monasteriis repetere, sibi que appropriare, ac vindicare præsumunt : quos similes dicit Judæ proditori, qui cum cæteris apostolis, relictis omnibus, secutus Dominum, postea avaritiæ stimulis agitatus eo devenit, ut et Dominum Judæis venderet et proderet (*Matth. xxvi*). Tertium locum illis tribuit, qui nolunt se spoliare omnibus bonis et facultatibus, sed partem aliquam sibi volunt reservare, exemplo Ananiæ et Saphiræ, qui cum vitam communem profiteri velle viderentur, vendito agro quem possidebant, partem pretii sibi clam retinuerunt. Unde continuo ab apostolo Petro detecti et increpati, atque a Deo invisibiliter percussi interierunt (*Act. v*). Primi itaque petunt quæ non habuerunt : secundi repetunt quæ habuerunt : tertii partem retinent eorum quæ habuerunt. Vide Collat. 5 cap. 11. Ubi hæc tria philargyriæ genera itidem recensentur. De quibus etiam D. Bernardus in tractatu de modo bene vivendi serm. 48.

^e Vocabulum renuntiationis sumptum, et ad professionem monasticam translatum, ex illis verbis Domini, Lucæ XIV : *Omnis ex vobis, qui non renuntiat omnibus quæ possidet, non potest meus esse discipulus.* Est autem renuntiare omnibus possessionibus proprie, eis sponte cedere, et veluti valedicto eas dimittere : quo modo eis renuntiaverunt apostoli, in quorum persona postea dixit Petrus : *Ecce nos reli-*

mere ac rursus desiderare compellit. Tertius qui initio malo vitiosoque contractus, et ab imperfectione incipiens, eos quos semel hoc tepore mentis infece- rit, paupertatis ac diffidentiae timore perterritos spoliare se cunctis mundi facultatibus non sinit: eosque pecunias vel substantias, quas utique renun- tiantes abjicere debuerant, reservantes, ad evange- licam perfectionem numquam pervenire concedit. Quarum trium ruinarum exempla in Scripturis san- ctis etiam invenimus non levi poena fuisse damnata. Nam ^a Giezi ea quae ne antea quidem possederat, volens acquirere, non modo gratiam prophetiae non meruit possidere, quam per successionem velut haereditariam a suo habuit magistro suscipere: verum

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

quimus omnia, et secuti sumus te (Matth. XIX). Unde B istud proprie ad eos pertinet, qui non simpliciter volunt esse Christi discipuli; sed ad eos, qui sic discipuli, quomodo apostoli et LXXII discipuli; quo- rum perfectionem omnes fere primi Christiani am- plexi sunt, quamque omnes monachi, tam cœnobitæ quam anachoretæ imitantur. Quamobrem Cassianus hos libros inscripsit *De Institutis renuntiantium*, id est monachorum; pro quo Dionysius reddidit, *De Insti- tutis Cœnobiatorum*. Cæterum, quamvis hæc renuntiatio proprie ad solos religiosos pertineat, fatendum ta- men etiam suo modo ad omnes Christianos pertine- re. Debet enim omnis Christianus si non reipsa, sal- tem affectu et animi præparatione, ut loquuntur theo- logi, omnibus possessionibus et facultatibus suis ren- tiant; sic nimirum, ut paratus sit omnia potius amittere quam Deum offendere. Proinde distin- guenda duplex renuntiatio: altera communis omni- bus Christianis; altera particularis et propria solis religiosi, qui non solum affectu et animi præpa- ratione, sed reipsa renuntiant omnibus possessioni- bus, et non tantum possessionibus et bonis exter- nis, sed et propriæ voluntatis libertati et corporis voluptatibus etiam licitis. Sed de renuntiatione plura in Collationibus (*Coll. 3 c. 6 et 7, et Coll. 24 o. 2*).

^a De Giezi famulo Elizæi prophetæ plana est hi- storia quarti Reg. cap. v. Cum enim Naaman Syrus a lepra curatus, ab Elizæo recessisset; videns Giezi quod Dominus suus nihil ab eo accepisset, clam eum secutus, velut ex mandato Elizæi petiit sibi dari talentum argenti, et duo mutatoria vestimentorum: *Quæ cum accepisset, abscondit; et cum staret coram Elizæo, dixit ei Elizæus: Unde venis, Giezi? Qui re- spondit: Non ixit servus tuus quoquam. At ille ait: Nonne cor meum in præsentem erat? etc. Nunc igitur accepisti aurum et vestes: Sed lepra Naaman adhære- bit tibi et semini tuo usque in sempiternum. Et egres- sus est ab eo leprosus, sicut nix (IV Reg. v).* Hoc exemplum cum exemplo Simonis magi conjunxit S. Hilarion, qui, ut refert D. Hieronymus, cum virum quemdam primarium a dæmonum legione possessum liberasset, et ille curatus, non post multum temporis cum uxore, et liberis veniens ad monasterium, pluri- ma, quasi gratiam redditurus, dona afferret: *vir sanctus: Non legisti, inquit, quid Giezi, quid Simon passi sunt, quorum alter accepit pretium, alter obtulit ut ille venderet gratiam Spiritus sancti, hic mercaretur (Act. VIII)? Cumque Orionus (hoc illi nomen) flets diceret: Accipe, et da pauperibus: respondit: Tu melius potes tua distribuere, qui per urbes ambulas, et nosti pauperes: ego, qui mea reliqui, cur aliena ap- petam? Nemo melius erogat, quam qui sibi nihil re- servat. Tristi autem, et in terra jacenti: Noli, inquit, contristari, fili: quod facio pro me, et pro te facio. Si enim hæc accipero, et ego offendam Deum, et ad te legio revertetur. Hæc ibi.*

A etiam e contrario æterna lepra, sancti Elisæi male- dictione, perfunditur (IV Reg. v.). Judas autem volens resumere pecunias, quas antea, Christum secutus, abjecerat, non solum ad prodicionem Domini lapsus, apostolatus perdidit gradum; sed etiam vitam ipsam communi exitu finire non meruit, ^b eamque biothanati morte conclusit (Matth. XXVI). Ananias vero et Saphira reservantes partem quamdam ex his quæ possede- rant, ^c apostolico ore, morte mulctantur (Act. v).

CAPUT XV.

Male renuntians a non renuntiante quo differat.

De his igitur qui dicentes renuntiasse se huic mundo, rursus ^d incredulitate fracti, nudati terrenis opibus timent, in Deuteronomio mystice præcipitur.

^b Ita manuscripti omnes quos et Plantiniana edi- tio secuta est. Ciaconius tamen nescio an ex Vati- cano, ut solet, et alii legunt *violenta morte conclu- sit*: eodem quidem sensu, sed vocis unius magna diversitate. Verum prior lectio, et antiquitate, et numero exemplarium, et probabilitate vincit. Etsi enim hæc nova et inusitata locutio videatur, ta- men Cassiani temporibus usitator fuisse apparet ex Collationis secundæ capite quinto, ubi senem illum Heronem, qui foeda diaboli illusionem deceptus in pu- teum se præcipitaverat, inter biothanatos reputa- tum fuisse scribit. Dicitur autem βιοθανάτορ, vel, ut apud Tertullianum (*Lib. de Anima c. 57*), βιαθανάτορ, a βία τῶ θανάτω, id est, violenta morte: quæ vox Græca tamen in Latinitatem transit, etiam profa- nis et antiquioribus scriptoribus, apud quos bio- thanatus Latine usurpatur, et biothanati dicuntur qui non naturali, sed violenta morte pereunt. Qua voce utitur Lampridius historicus in Heliogabalo, cum ait: *Prædictum ei erat a sacerdotibus Syris bio- thanatum se futurum*. Tertullianus lib. de Anima: *Invocantur, inquit, ahoi et biothanati*. Ubi ahoi dicuntur præmatura seu intempestiva morte sublati. Et de septem filiis S. Symphorosæ martyrio consum- matis apud Bedam legitur: *Altera die Adrianus præ- cepit corpora eorum in foveam altam projici. Et pon- tifices templorum posuerunt nomen loci illius. Ad sep- tem biothanatos (Bed. in Martyr. 27 Junii)*. Solebant enim ethnici Christianos ignominie causa biotha- natos appellare, tum quod violentæ mortis supplicio essent obnoxii, et, ut ait Apostolus, *Tamquam morti destinati (I Cor. IV)*, vel quod persuasum esset gen- tilibus animas biothanatorum, id est, violenter per- euntium in beatorum sedes non recipi, ut scribit Servius in IV Æn. Porro βιοθανάτορ dicitur non so- lum qui ab alio perimitur; sed etiam qui a se ipso, seu qui mortem sibi consciscit, qui alio nomine αὐτοθανάτορ Græce dicitur (*Vid. Cæl. Rhod. lib. XVII Antiq. Lect. cap. 16*). Sic Judas proditor, vitam suam biothanati morte conclusisse dicitur, quia sibi manus violentas attulit, et in desperationem actus laqueo se suspendit. Ridicule vero (ut hoc obiter addam) apud Isidorum dicitur *biothanatus, quasi bis mortuus (Lib. X Etymol. lit. B)*.

^c De hac sententia, et de morte Ananise et Sa- phiræ, vide infra, cap. 25.

^d Dionysius: *Incredulitate seu diffidentia victi*. Ejus rei lepidum exemplum habes in Vita Patrum ita re- latum: *Frater quidam renuntians sæculo, et dans quæ habebat pauperibus, retinens autem pauca in sua ratione, venit ad abbatem Antonium. Quod cum agno- visset senex, dixit ei: Si vis monachus fieri, vade in illum vicum, et eme carnes, et impone corpori tuo nudo, et veni huc. Et cum sic fecisset frater ille, canes et aves corpus ejus lacerabant. Cum pervenisset autem ad senem, interrogavit si fecisset quod ei dixerat. Illo au-*

^a *Si quis est homo formidolosus et corde pavido, non egrediatur ad bellum : vadat et revertatur in domum suam, ne pavere faciat corda fratrum suorum, sicut et ipse timore perterritus est (Deut. xx). Hoc testimonio quid evidentius, quæso? Nonne manifeste mavult eos Scriptura professionis hujus nec initium sibi met usurpare, nec nomen, quam exhortatione exemploque corrupto etiam alios ab Evangelica perfectione revocare, et infideli infirmare terrore? Jubetur itaque eis ut discedentes e pugna revertantur in domum suam, quia non potest quisquam duplici corde bella Domini præliari. Vir enim duplex animo, inconsans est in omnibus viis suis (Jacob. 1). Et cogitantes secundum illam Evangelii parabolam, eum qui cum decem millibus progreditur, contra regem cum viginti millibus venientem, non posse configere, B adhuc eo longe posito postulent pacem (Luc. xiv); id est, ut ne initium quidem renuntiationis arripiant potius, quam tepide eam post exsequentes majori discrimine semetipsos involvant. Melius*

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

tem ostendente corpus suum laceratum, dixit sanctus Antonius : Qui renuntiant sæculo, et volunt habere pecunias, ecce ita impugnati a dæmonibus discernuntur.
^a *Textus vulg. : Quis est homo formidolosus, et corde pavido? vadat, et revertatur in domum suam, etc. Cui similis sententia lib. Judicium cap. VII : Qui formidolosus, et timidus est, revertatur.*

^b *Matthæi sexto habetur : Non potestis Deo servire et mammonæ. Est autem mammona vox Syriaca, quæ apud eos divitias significat, sicut apud Græcos πλοῦτος. Servire autem mammonæ, non est habere divitias; nam patriarchæ divitias habuerunt; non eis servierunt; servit vero qui eis cor apponit, qui per fas et nefas congregat, qui contra Dei legem vel contra votum suum usurpat, qui felicitatem suam in vis collocat : quod est mammona pro Deo habere : quo modo Apostolus avaritiam vocat idolorum servitutem, ut infra dicetur.*

^c *Textus Evangelicus : Nemo mittens manum ad aratrum, et respiciens retro, aptus est regno Dei. Est autem metaphora ab agricolis, seu aratoribus sumpta, qui, manu stivam tenentes, oculos semper habent in sulcum intentos, ut sit rectus. Non enim potest bonus arator esse, qui respicit in tergum. Quemadmodum ergo ineptus est ad arandum, qui missa manu ad aratrum respicit retro; eo quod araturus ut oportet, semper debeat in anteriora respicere. Ita quisquis melioris et religiosæ vitæ statum suscipit, et respicit retro, hoc est, ad rerum mundanarum curam animum deflectit, aptus non est ad regnum Dei consequendum. Manum ergo ad aratrum mittit, qui monasticæ vitæ institutum amplectitur : retro autem respicit, qui ad priores sæculi curas et mundana negotia animum convertit, desiderans ad ea redire, sicut eis se immiscere. Unde Apostolus alia, sed simili utens metaphora : Nemo, inquit, militans Deo, implicat se negotiis sæcularibus (II Timoth. iv). Et qui in stadio currunt, ab omnibus se abinent (I Cor. ix). Et alibi de se ipso loquens : Quæ quidem retro sunt, obliviscens, ad ea vero, quæ sunt priora, extendens me ipsum, ad destinatum persequor, ad brævium supernæ vocationis in Christo Jesu (Philipp. iii). Huc pertinet quod in Genesi dixit angelus ad Loth : Salva animam tuam : noli respicere post tergum : ne et tu pereas (Gen. xix). Et terribile exemplum uxoris ejusdem, quæ respiciens post se versa est in statuam salis. De quo D. Augustinus xvi de Civit. Dei ita scribit : Nam quo pertinet quod prohibiti sunt, qui liberabantur, retro respicere; nisi quia non est animo redeun-*

est enim non vovere, quam vovere, et non reddere (Eccles. v). Pulchre autem hic cum decem millibus, et ille cum viginti venire describitur. Amplior enim vitiorum nos impugnantiam numerus est, quam virtutum pro nobis dimicantium. ^b Nemo autem potest Deo servire, et mammonæ (Matth. vi). ^c Nec ponens quisquam manum suam super aratrum, et respiciens retro, aptus est regno Dei (Luc. ix).

CAPUT XVI.

Cujus testimonii se colore tueantur, qui exui facultatibus suis nolunt.

Hi ergo occasionem avaritiæ pristinae sibi met intromittere quadam Scripturæ sanctæ auctoritate conantur : quam vitiosiore intellectu interpretantes, Apostoli, immo Domini sententiam corrumpere, atque ad suum desiderium gestiunt depravare; non suam vitam, vel intellectum Scripturarum sensui coaptantes, sed vim Scripturis pro desiderio suæ libidinis inferentes : consentire eas suis opinionibus volunt, sicutque scriptum esse : ^d *Beatius magis dare,*

dum ad veterem vitam, qua per gratiam regenerati exuimur, si ultimum judicium evadere cogitamus? Sedulius item poeta eleganter cecinit (Lib. 1, 121 seq) :

*Loth Sodomæ fugiente chaos, dum respicit uxor
In statuam mutata salis, stupefacta remansit,
Ad pœnam conversa suam : gula nemo retrorsum,
Noxia contempti vitans discrimina mundi,
Respiciens salvandus erit : nec debet arator
Dignum opus exercens, vultum in sua terga referre.*

Hujus itidem exempli Dominus nos admonuit, Lucæ xvii, dicens : *In illa hora qui fuerit in tecto, et vasa ejus in domo, ne descendat tollere illa : et qui in agro, similiter non redeat retro. Memores estote uxoris Loth. Denique apud Ezechielem, sancta animalia non revertebantur cum incederent, sed unumquodque ante faciem suam gradiabatur (Ezech. i). Ubi D. Gregorius : Ante faciem, inquit, suam gradiuntur sancta animalia, quia et ea quæ reliquerunt, nullo jam appetitu respiciunt, et in æternis, quæ appetunt, sub contemplationis suæ oculos boni operis pedem ponunt, etc. Vide D. Basilium Constitut. monast. cap. 21, et Prosperum de Promiss. part. 1, cap. 16.*

^d *Adverbium magis Latine redundat : sed cum Græce habeatur μακάριον μᾶλλον, magis beatum; videtur interpretis legisse μακαριότερον, beatius. Porro hoc a Domino, et Salvatore nostro dictum quamvis Evangelistæ non meminerint, asserit D. Paulus, Act. xx : Oportet, inquit, meminisse verbi Domini Jesu, quoniam dixit : Beatius est magis dare, quam accipere. Quod tamen cum a nullo Evangelistarum reperitur expressum; ex iis censi debet, de quibus Dominus Joan. xvi ait : Multa habeo vobis dicere, sed non potestis portare modo. Et ipse Joannes cap. ult : Sunt autem et alia multa quæ fecit Jesus, quæ si scribuntur per singula, nec ipsum arbitror mundum capere posse eos qui scribendi sunt libros. Ex quibus verbis colligitur multa Dominum fecisse et dixisse, quæ non sunt scripta ab Evangelistis. Unde Innocentius III pontifex in quadam Decretali ex hoc ipso loco traditiones apostolicas confirmat his verbis : Sane multa tam de verbis quam de factis dominicis invenimus ab Evangelistis omissa, quæ Apostoli, vel supplevisse verbo, vel facto expressisse leguntur. Paulus enim in Actibus Apostolorum sic ait : Meminisse vos oportet verbi Domini Jesu, qui dixit : Beatius est dare, quam accipere. Hæc nullus quatuor Evangelistarum descripsit. Ita pontifex. Sed unde, inquires, Paulus hoc verbum Domini accepit? Glossa, quam vocant Ox-*

quam accipere (Act. xx). Cujus interpretatione pravissima, enervatam Domini putant illam esse sententiam, qua dicitur: ^a Si vis perfectus esse, vade, vende omnia quæ habes, et da pauperibus, et habebis thesaurum in cælo, et veni, sequere me. Et arbitrantur hoc colore divitias suas se abjicere non debere: beatiore scilicet semetipsos pronuntiantes, si pristinis suffulti substantiis, aliis quoque de earum superabundantia largiantur: dumque erubescunt

A pro Christo gloriosam cum Apostolo suscipere nuditatem, nec opere manuum, nec monasterii parcomonia volunt esse contenti. Quibus superest, ut aut semetipsos circumvenire noverint, et nequaquam renuntiasse huic mundo, divitiis pristinis incubantes: aut si professionem monachi re atque opere cupiant experiri, dispersis atque abjectis omnibus, nihilque ex his quibus renuntiaverunt reservantes, cum Apostolo gloriantur in fame et siti, in frigore et nuditate.

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

dinariam, respondet, Paulum vel ab aliis apostolis id accepisse, vel per Spiritus sancti revelationem, vel ratiocinando collegisse ex aliis Scripturæ sententiis id ipsum significantibus, cujusmodi sunt illæ: *Omni petenti retribue; et, Date mutuum, nihil inde sperantes* (Lucæ iv). Ita Sixtus Senensis lib. ii Biblioth. Verum Apostolus satis indicat hanc esse Christi sententiam ab ipsomet prolatam, non sibi uni revelatam, neque collectam ex aliis sententiis, in quibus nulla fit comparatio inter dantem et accipientem: sed primum a Christo acceptam ac deinde Christianorum ore tritam et vulgatam. Quæ quidem sententia, etsi hominibus avaris et tenacibus videatur paradoxa, ut qui manus habeant ad accipiendum, quam ad dandum promptiores: revera tamen, etiam secundum humanam philosophiam et communem intellectum est certissima. Nam absolute loquendo, et cæteris paribus, beatius est dare quam accipere; et beatior qui dat quam qui recipit. Dare enim potentiam quamdam denotat et copiam; recipere vero, inopiam et defectum; et, ut ait D. Thomas, *Dare et recipere habent se sicut agere et pati* (2-2, q. 117, n. 4, ad 3). Agere autem nobilius esse quam pati nemo ambigit. Unde etiam avari feliciores se putant, quod habeant unde possint dare quam quod possint recipere; immo id unum spectant, ut nullius egeant, quod aliunde debeant recipere. Debet tamen fieri comparatio inter personas et res ejusdem generis, ut vera sit hæc sententia. Inter personas quidem, hoc est, inter homines: nam si homines cum Deo conferas, majus est diligi a Deo quam Deum diligere: et donum accipere ab eo quam illud in alios transfundere: nam, ut ait D. Dionysius Areopagita, *suscipiendo a Deo magis perficitur creatura, quam dando* (Lib. iv de Div. Nom.). Inter res vero, quia debent temporalia cum temporalibus, et spiritualia cum spiritualibus conferri. Nam si spiritualia cum temporalibus conferas, beatius est recipere spiritualia quam donare temporalia. Sed beatius est dare hominibus spiritualia quam illa recipere, et temporalia largiri (de quibus Paulus agebat) quam eadem accipere. Porro hac sententia abutentes nonnulli, quos hic Cassianus redarguit, inepte inde colligebant contra religiosam paupertatem melius esse suas facultates retinere, quam erogare aut dimittere. Sic enim ratiocinabantur: Beatius est dare, quam accipere: ergo melius est tua retinere, ut habeas quod des: quam ea dimittere, ita ut cogaris aliunde accipere aut mendicare. Cui argumento non aliter respondet Cassianus, quam objectis in contrarium diversis Scripturæ testimoniis et auctoritatibus. Verum hoc non est argumentum solvere, sed eludere, aut præterire. At D. Hieronymus contra Vigilantium ita sentientem et ratiocinantem scribens, hoc modo argumentum istud explodit et refutat: *Quod autem asseris eos melius facere, qui utuntur rebus suis, et paulatim fructus possessionum suarum pauperibus dividunt; quam illos qui, possessionibus venundatis, semel omnia largiuntur: non a me eis, sed a Domino respondebitur: Si vis esse perfectus, vade et vende omnia quæ habes, et da paupe-*

ribus, et veni, sequere me. Ad eum loquitur qui vult esse perfectus; qui cum apostolis patrem, naviculam, et rete dimittit. Iste quem tu laudas, secundus et tertius gradus est, quem et nos recipimus; dummodo sciamus prima secundis, et tertiis præferenda. Hæc S. Hieronymus (Contra Vigil. cap. 5). Sed brevius et ad formam argumenti aptius responderi potest, illam Vigilantii et cæterorum negando illationem. Nam cæteris paribus, ut dictum est, beatius est dare omnia sua simul propter Christum, ut faciunt religiosi, et recipere postea aliquid modicum ad victum et amictum; quam parum dare, et nihil accipere. Bonum est, inquit Augustinus, *cum dispensatione bona pauperibus erogare: sed melius est in intentione sequendi Christum, totum simul donare, et absolutum a sollicitudine in Christo agere*. Proinde vere beatus ille, qui per professionem monasticam simul et semel omnia dat pro Christo: qui plus dat, quam ditissimus, et liberalissimus quisque dare potest in hoc sæculo: quandoquidem spoliatur se omni dominio, omnique jure ac facultate cunctarum rerum, quas habet, aut habere potest. Atqui plus donat, qui arborem simul cum fructibus quam qui solos fructus donat, ait S. Anselmus (Lib. de Similit. c. 8).

C S. Bernardus in declamatione super hunc locum: *Hæc sunt, inquit, verba, quæ contemptum mundi in universo mundo, et voluntariam persuasere paupertatem: hæc sunt quæ monachis claustra replent; deserta anachoretis*. Et de S. Antonio scribit Athanasius, *cum, cum audisset in Ecclesia legi hoc Evangelium, veluti propter se hæc esset Scriptura recitata, statim possessiones, quas habebat, vendidisse ac pauperibus erogasse*. Idem de S. Francisco refert D. Bonaventura. Porro notandum, in his verbis Domini duo consilia Evangelicæ contineri: paupertatis, scilicet, et obedientiæ. Nam paupertatem manifeste suadent et consulunt illa verba: *Vade, vende omnia quæ habes, et da pauperibus*. Eamque perfectam et absolutam requirunt. Nam qui omnia dicit, nihil omnino reservat. Cum vero vendere suadet, eam abdicationem significat, quæ perpetua sit, et irrevocabilis, ut fit per votum. Obedientiam vero postrema illa insinuant: *Et veni, sequere me*. Quid enim sit sequi Christum, ipsemet declaravit Matth. xxvi dicens: *Qui vult venire post me, abneget semetipsum, et tollat crucem suam, et sequatur me*. Quasi diceret: Ille post me venit, et me sequitur, qui se ipsum abneget, hoc est, suæ voluntati, et affectibus renuntiat, sequetur totum subijcit alterius judicio et voluntati propter Deum. Perfecta enim Christi sequela in abnegatione sui ipsius, id est, in perfecta obedientia consistit: quæ necessario etiam includit votum, quo quis ita seipsum abneget, ut non possit retrocedere. Non enim est perfecta abnegatio sui, obedire alteri ad tempus, et postmodum non obedire: quocirca Dominus ibidem addidit: *Et tollat crucem suam*. Nam, ut eleganter monet Cassianus lib. iv c. 35. Verus ac perfectus monachus similis crucifixo esse debet: qui autem crucifixus est, non solum non ambulat quo vult, nec facit quod vult; sed nec potest ambulare aut operari, nisi ab alio moveatur.

CAPUT XVII.

De renuntiatione apostolorum et Ecclesie primitivæ.

Quasi vero et ille similiter non potuerit facultatibus pristinis sustentari, qui se non ignobilem etiam in hujus mundi ordine fuisse testatur, cum ^a se asserit a nativitate, civis Romani dignitate prælatum (Act. xxii); si hoc esse ad perfectionem commodius judicavisset: et illi qui Jerosolymis cum essent possessores agrorum, vel domorum, vendentes omnia, et nihil sibi penitus ex his reservantes, afferebant pretia eorum, et ponebant ante pedes discipulorum (Act. iv); non potuerint necessitatem corporis sui facultatibus propriis sustentare, si hoc perfectius fuisset ab apostolis judicatum, vel ipsi esse utilius probavissent? sed universas simul abjicientes substantias maluerunt labore proprio, vel collatione gentium sustentari. De quorum sumptu sanctus Apostolus ad Romanos scribens, suumque eis in hoc ministerium prædicans, ac subtiliter eos ad hæc collationem provocans, ait: *Nunc autem proficiscor Jerusalem ministrare sanctis. Complacuit enim Macedoniae et Achaiae collationem aliquam facere in pauperes sanctorum, qui sunt Jerusalem: complacuit enim, et debitores sunt eorum* (Rom. xv). Quoniam si spiritualium eorum participes factæ sunt gentes, debent et in carnalibus ministrare eis. Ad Corinthios quoque horum sollicitudinem similiter gerens, monet eos ut ante adventum suum collationem, quam ad usus eorum mittere disponebat, sollicitius

A præpararent. *De collectis autem quæ sunt in sanctis, sicut ordinavi Ecclesiis Galatiæ, ita et vos facite. Unusquisque vestrum per unam sabbati thesaurizet apud semetipsum, recondens quod ei bene placuerit, ut non cum venero, tunc collectæ fiant. Cum autem venero, quos probaveritis per epistolas, hos transmittam perferre gratiam vestram in Jerusalem* (I Cor. xvi). Et ut eos ad largiorem collationem provocaret, infert: *Quod si dignum fuerit, ut et ego eam, mecum ibunt: id est, si talis fuerit oblatio vestra, quæ mea quoque mereatur prosecutione deferri. Ad Galatas quoque cum prædicationis ministerium cum apostolis partiretur, hoc idem se depectum cum Jacobo, Petro et Joanne testatur: ut licet prædicationem susciperet gentium, pauperum tamen, qui erant Jerosolymis, nequaquam sollicitudinem curamque respueret, qui propter Christum universis rebus suis renuntiantes, spontaneam subierant egestatem* (Galat. ii). *Et cum vidissent, inquit, gratiam Dei, quæ data est mihi, Jacobus et Cephas et Joannes, qui videbantur columnæ esse, dextras dederunt mihi, et Barnabæ societatis, ut nos inter gentes prædicaremus, ipsi autem in circumcissione; tantum ut pauperum memores essemus. Quam rem omni sollicitudine se testatur implese, dicens: Quod etiam sollicitus fui hoc ipsum facere. Qui igitur sunt beatiores, utrumnam hi qui nuper de numero gentium congregati, nec prævalentes evangelicam perfectionem conscendere, ^b adhuc suis substantiis inhærebant, in quibus*

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

^a Paulus apostolus se civem Romanum esse, cogente necessitate, aperuit, non ut mortem effugeret; sed ut Evangelium latius prædicaret, et Ecclesiam Rom. expleto suo ministerio, tandem glorioso martyrio nobilitaret. Cum enim Hierosolymis a tribuno vinctus et mox flagellis cædendus esset, dixit centurioni astanti: *Si hominem Romanum et indemnatum licet vobis flagellare? Quo audito centurio accessit ad tribunum, et nuntiavit dicens: Quid acturus es? Hic enim homo civis Romanus est. Accedens autem tribunus dixit illi: Dic mihi si tu Romanus es? et ille dixit, Etiam. Et respondit tribunus: Ego multa summa civitatem hanc consecutus sum: Et Paulus ait: Ego autem et natus sum* (Act. xxii). Sed et alibi (Act. xvi) idem Paulus cum Barnaba missus in carcerem, cum rogaretur, ut abiret; dixit: *Cæsos nos publice indemnatos, homines Romanos miserunt in carcerem; et nunc occulte nos ejiciunt?* Hæc et alia, quæ coram Felice et Festo suæ defensionis causa Paulus egi, considerans D. Augustinus, hæc ait: *Neque enim apostolus Paulus vitæ suæ transitorie consulebat, sed Ecclesie Dei, quando contra illos, qui eum occidere conspiraverunt, consilium illorum tribuno ut proderetur, effectit. Unde factum est, ut eum ad locum, quo fuerat producendus, deduceret miles armatus, ne illorum pateretur insidias. Romanus enim leges implorare non dubitavit, civem Romanum se esse proclamans, quos tunc affligi verberibus non licebat. Hæc Augustinus (Epist. l). Sed qua ratione, inquires, Paulus se natum dicit civem Romanum? Non alia certe, nisi quod antea ad Judæos pro concione dixerat se Tharso Ciliciæ ortum esse: *Ego, inquires, sum vir Judæus, natus Tharso Ciliciæ. Et paulo ante municipem se Tharsensem professus erat. Tharsus enim Ciliciæ metropolis jus municipale a Romanis fuerat consecuta: municipes autem non tantum ut coloni, dicebantur cives Romani; sed etiam mune-**

C rum honorariorum participes esse poterant, ut refert Gellius lib. xvi, capite 13: *Municipes, inquit, sunt cives Romani ex municipiis, suo jure et legibus suis utentes; muneris tantum cum populo Rom. honorarii participes; a quo munere capessendo appellati videntur; nullis aliis necessitatibus, nec ulla populi Rom. lege astricti.* Fuit itaque B. Paulus hæreditario jure civis Romanus, et hoc modo natus. Nam et Cicero civium Romanorum duo genera distinguit, ut quidam nati, alii sint civitate donati (II in Catil.).

^b Id est, suas facultates et possessiones retinebant, non in commune conferebant, nec pauperibus simul et semel erogabant. Licuisse enim etiam primis Christianis bona sua temporalia retinere, eisque frui, nisi se spontaneo voto, et privata devotione ad paupertatem servandam, et communem vitam ducendam astrinxissent, manifeste colligitur ex verbis illis Petri apostoli ad Ananiam: *Nonne manens tibi manebat, et venundatus in tui erat potestate* (Act. v)? Quibus aperte significavit, liberum fuisse Ananiæ, quamvis Christiano, agrum suum non vendere, et pretium agri, licet venundati, apostolis non offerre, neque in commune conferre, nisi id sponte et libere professus fuisset. Unde intelligimus id quod narratur Act. iv de primis Christianis, qui in Hierusalem habitabant, *quod nemo suum aliquid diceret, sed omnia essent illis communia; non præcepti, sed consilii fuisse, neque ab omnibus Christianis alibi observatum. Fuere enim in ipsis etiam Ecclesie primordiis duo hominum Christianorum genera, ut hic innuit Cassianus. Nam alii vitam communem spontaneæ et libere profitebantur, omnemque rerum proprietatem a se abdicabant: de quibus Act. iv. Alii vero suis facultatibus insistebant, de quibus Apostolus I ad Timoth. vi: *Dixitibus hujus sæculi præcipe non superbe sapere; facile tribuere. Hinc semper in Ecclesia fuit usus Collectarum* (de*

magnus fructus ab Apostolo ducebatur (Act. xv), A si saltem ab idolorum cultu et fornicatione et suffocatis et sanguine revocati, fidem Christi cum suis facultatibus suscepissent; an illi qui Evangelicæ satisfaciens sententiæ, crucem Domini quotidie portantes (Matth. x), nihil sibi de propriis facultatibus superesse voluerunt? Cumque ipse beatus Apostolus vinculis et carceribus obligatus, seu vexatione itineris impeditus, et ob hoc ^a consuetam victus substantiam parare, ut erat solitus, suis manibus non occurrens, a fratribus, qui de Macedonia venerant, supplementum suæ necessitatis se asserit accepisse: *nam quod mihi, inquit, deerat, supplerunt fratres, qui venerunt a Macedonia* (II Cor. xii); et ad Philippenses ipse referens: *Scitis enim et vos, Philippenses, quia in principio Evangelii, quando profectus sum a Macedonia, ^b nulla Ecclesia mihi communicavit in ratione dati et accepti, nisi vos soli, quia et Thessalonicam et semel et bis in usum mihi misistis* (Philip. iv): erunt secundum istorum sententiam quam mente tepida conceperunt, et isti beatiores Apostolo, quia de suis inveniuntur ei substantiis impertisse? Quod amens quilibet dicere non audebit.

CAPUT XVIII.

Quod si apostolos imitari velimus, non debeamus nostris definitionibus vivere, sed illorum exempla sectari.

Quamobrem si ^c Evangelico præcepto volumus obedire, et Apostoli ac totius illius Ecclesiæ primitivæ, seu Patrum qui virtutibus ac perfectioni C

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

quibus hic mentio habetur), hoc est, ut diebus dominicis in conventu Christianorum pecuniæ a ditioribus colligerentur, pauperibus erogandæ, idque pro arbitrio et devotione conferentium, ut ex multis locis Apostoli in hoc cap. citatis colligitur.

^a Phrasis obscura et parum usitata, pro, non valens, aut sufficiens parare victum consuetum: vel, ut Dionysius reddit: *Cum non potuisset sibi ipsi propriis manibus acquirere victum quotidianum.*

^b Id est, nulla Ecclesia communem habuit mecum rationem dati et accepti: quia nulla Ecclesia pro acceptis spiritualibus temporalia communicavit. Ratio enim accepti est, quam vulgo receptam vocant: ratio dati, quam expensas, sive sumptus. Rationem ergo accepti fecerant, quia spiritualia ab ipso receperant: rationem dati non fecerant, quia nihil ei vicissim de bonis suis fuerant elargiti, proinde non communicaverant ei, i. e. non communem et æquam fecerant rationem dati et accepti; quod Gallice dicimus, *Tenir compte de la recette et des mises réciproquement.*

^c Præceptum Evangelicum intelligit illud Matth. xix: *Si vis perfectus esse, vade, vende omnia quæ habes, etc.*; cujus meminit cap. xvi. Vel illam Evangelicam sententiam de cruce Domini portanda, per voluntariam scilicet paupertatem et obedientiam. Præceptum autem hic et alibi frequenter accipit pro consilio Evangelico, more et usu primorum fidelium, qui non ita curiose distinguebant inter præcepta et consilia Evangelica; sed fervore devotionis accensi, quidquid erat Evangelicæ doctrinæ, velut præceptum amplexabantur, et servare studebant: ut patet in his qui post ascensionem Domini, primi crediderunt Jerosolymis. Quamquam etiam Athana-

eorum nostris temporibus successerunt, imitatores existere; non nostris definitionibus acquiescamus, de hoc tepido ac miserabili statu perfectionem nobis Evangelicam pollicentes: sed illorum sectantes vestigia circumvenire nosmetipsos minime studeamus; et ita monasterii disciplinam institutionemque pariter expetamus, ut in veritate renuntiemus huic mundo: nihil ex his quæ contempsimus, infidelitate nos retrahente, servantes: quotidianum victum non recondita pecunia, sed opere proprio conquiramus.

CAPUT XIX.

Sententia sancti Basilii episcopi adversus Syncleticum prolata.

Fertur sententia S. Basilii Cæsariensis episcopi ad quemdam prolata ^d Syncleticum; tali, quo diximus, tepore torpentem, qui cum renuntiasse se diceret huic mundo, quædam sibi de propriis facultatibus reservavit, nolens exercitio manuum suarum sustentari, et humilitatem veram nuditate et operis contritione, monasteriique subiectione conquirere: Et senatorem, inquit, perdidisti, et monachum non fecisti.

CAPUT XX.

Quam ignominiosum sit a philargyria superari.

Itaque si agonem spiritalem certare legitime cupimus, hunc quoque perniciosum hostem a nostris cordibus extrudamus. Quem quantum superare non magnæ virtutis est, tantum ab eo vinci ^e ignominiosum plenumque dedecoris. A potente enim elidi, licet sit in dejectione dolor, et gemitus in amissione C

victoriæ: tamen quodam modo de adversarii robore sius in Vita S. Antonii, et Basilii in oratione ad divites, præceptum Dominicum vocant illa verba, *Vade, vende omnia quæ habes, et da pauperibus.* Sed intelligunt præceptum conditionatum, non absolutum; quia non omnibus datum est, sed iis tantum qui cupiunt esse perfecti, et sub hac conditione: *Si vis perfectus esse, etc.*

^d Græcam hanc vocem ex Vaticano exemplari scite ac merito restituit Ciaconius, cum hactenus vitiose legeretur *Syncleticum*, quemadmodum etiam Dionysius expressit, errore, vel incuria; ut cæteri; quasi nomen esset proprium illius, cui hoc a divo Basilio dictum. Nam συκλητικός Græce, Latine senator, sicut et συκλητός senatus dicitur. Verba Græca etiam a Ciaconio relata, et fidem lectioni astruunt, et parem cum Latinis elegantiam habent; ea sunt: *καὶ τὸν συκλητικὸν ἀπόλεσας, καὶ μοναχὸν οὐκ ἐποίησας.* Senatorem enim ille perdiderat, quia senatoriam dignitatem deposuerat, ut monachus fieret; et tamen verum monachum non fecerat, quia paupertatem monasticam subire nolebat. Porro in Vita Patrum eadem sententia ita refertur: *Et senator esse desiisti, et monachum non fecisti.* Ex quibus (Lib. v, libell. 6) patet vocem illam *Syncleticum* superflue additam, proinde in hac editione merito expunctam fuisse. Cum enim Syncleticus idem sit quod senator, tautologia esset: *Et senatorem Syncleticum perdidisti, et monachum non fecisti.*

^e Avaritia turpe vitium et ignominiosum. Unde merito ἀνελευθερία ab Aristotele dicta (vii Ethic.), quia res ab homine libero maxime aliena. Et Cicero quodam loco dixit, nihil esse tam angusti, tamque parvi animi, quam amare pecuniam (Lib. ii Offic.).

victis nascitur consolatio. Sin vero et inimicus exilis, et geaus colluctationis infirmum : ultra dejectionis dolorem confusio turpior, et ignominia detrimento gravior infertur.

^a CAPUT XXI.

Quemadmodum superanda sit philargyria.

De quo hæc erit summa victoria triumphusque perpetuus : ut quemadmodum dicitur, nec minuto quidem nummo conscientia monachi polluat. Impossibile namque est, eum, qui victus in exigua stipe concupiscentiæ semel in corde suo radicem susceperit, non majoris desiderii protinus incendio conflagrari. Tamdiu namque miles Christi victor ac securus, ^b cunctaque cupiditatis impugnatione erit externus, donec initia concupiscentiæ hujus hic nequissimus spiritus in ejus corde non severit. Quapropter cum in eunctis generibus vitiorum generaliter serpentis caput oporteat ^c servari, in hoc præcipue diligentius convenit præcaveri. Quod si fuerit intromissum, sua materia convalescens, ipsum sibimet vehementiora suscitabit incendia. Ideoque non solum pecuniarum est cavenda possessio, verum etiam voluntas ipsa ab animo penitus extrudenda. Non enim tam effectus philargyriæ vitandus est, quam affectus ipsius radicatus amputandus. Nihil enim proderit pecunias non habere, si voluntas in nobis fuerit possidendi.

CAPUT XXII.

Quod possit quis, etiam non habens pecunias, philargyrius judicari.

Possibile namque etiam non habentem pecunias nequaquam philargyriæ morbo carere, nihilque ei

A prodesse ^d beneficium nuditatis, quia cupiditatis vitium resecare non valuit; paupertatis bono, non virtutis merito delectatus, et necessitatis onere non sine cordis languore contentus. Quemadmodum enim corpore non pollutos ^e Evangelicus sermo pronuntiat corde mœchatos (*Matth. III*); ita pecuniæ quoque pondere minime sarcinatos, affectu ac mente cum philargyris condemnari possibile est. Occasio enim eis habendi defuit, non voluntas; quæ semper apud Deum solet magis quam necessitas coronari. Itaque festinandum nobis est, ne in vanum laborum nostrorum emolumenta depereant. Miserabile namque est paupertatis ac nuditatis exitus tolerasse; fructus vero earum cassæ voluntatis vitio perdidisse.

CAPUT XXIII.

Exemplum de Juda.

Vis nosse quam perniciose, quam noxie fomes iste, nisi fuerit diligenter excisus, ad ejus interitum, qui eum conceperit, fructificet, et omnigenis pullulet ramusculis vitiorum? Respice Judam apostolorum numero deputatum, quia noluit serpentis hujus caput lethale conterere, qualiter eum suo veneno peremerit et concupiscentiæ laqueis irretitum ad quam abrupti præcipitii crimen impegerit, ut redemptorem mundi et humanæ salutis auctorem triginta argenteis persuaserit vendere. Qui nequaquam esset ad tam scelestum prodicionis facinus devolutus, si non philargyriæ morbo fuisset infectus : nec Dominicæ ^f negationis [*Al. necationis*] reus sacrilegus exstitisset, nisi prius solitus fuisset ^g creditos sibi loculos compilare.

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

^a Totum hoc caput præclaris sententiis et memoriam commendandis redundat : quas ad finem operis cum aliis selectioribus in ordinem redigemus.

^b Phrasis Cassiano peculiaris. Pro quo Dionysius : *Ab omni impugnatione cupiditatis erit immunis.*

^c Id est observari, vel, ut infra dicit, *præcaveri*, ubi serpentem vocat diabolum, quemadmodum et superiore libro : *cujus serpentis caput observatur, præcavetur, et secundum vulgatam versionem conteritur, dum ejus suggestionibus fortiter ac sine mora resistitur.*

^d Id est, professio paupertatis. Nulla siquidem major esse nuditas potest, quam religiosi status, quæ non solum paupertatem inducit; sed etiam omnium rerum possessione, proprietate ac dominio quemque monachum penitus exuit et spoliatur : ut non modo agrum aut domum, sed, ut alibi dixit Cassianus, *non vestem, non graphium, non calamum possit aliquis appellare suum* (*Sup. lib. IV cap. 13*). Hujus autem nuditatis beneficium declarat D. Gregorius bis verbis, quæ tametsi ad omnes Christianos suo modo pertineant, proprie tamen et specialius ad solos religiosos referuntur : *Quicumque, inquit, ad fidei agonem venimus, luctamen contra malignos spiritus sumimus : nihil autem maligni spiritus in hoc mundo proprium possident. Nudi ergo cum nudis luctari debemus. Nam si vestitus quisquis cum nudo luctatur, citius ad terram dejicitur, quia habet unde teneatur. Quid enim sunt terrena omnia, nisi quædam corporis indumenta? Qui ergo contra diabolum ad certamen properat, vestimenta abiciat, ne succumbat.* Hæc Gregorius (*Homil. 33 in Evang.*). Cæterum ad perfectam nuditatem non sufficit bona

possessionesque relinquere, aut iis carere; sed oportet omnem earum affectum, et voluntatem possidendi deposuisse, ut hic docet Cassianus. Nam philargyria non tam in possessione quam in amore divitiarum aut pecuniarum consistit, ut nomen ipsum sonat. Unde passim in Scripturis, ubi Græce φιλάργυροι, Latine cupidi vel avari dicuntur, quasi æris avidi, ut dictum est (*Lucæ XVI, I Tim. III et II Tim. III*).

^e Matthæi v : *Qui viderit mulierem ad concupiscendum eam, jam mœchatus est eam in corde suo.* Quemadmodum ergo sola concupiscentia uxoris alienæ efficitur quis reus mœchiæ et adulterii coram Deo : ita sola affectione et cupiditate pecuniarum, vel, ut communiter loquimur, solo proprietatis affectu efficitur monachus reus philargyriæ et proprietatis.

^f Necationis potius, aut necis, ut in margine annotatur. Non enim legitur Judas Dominum negasse; sed ad necem prodidisse : nisi negationem pro desertione defectione accipias, juxta illud Apostoli : *Confitentur se Deum nosse; factis autem negant* (*Tit. I*).

^g Judas ægre ferens damnum et jacturam unguenti a Magdalena effusi, verba illa indignabundus effudit : *Quare hoc cunquentum non venit trecentis denariis, et datum est egenis? Dixit autem hoc, ait Evangelista, non quia de egenis pertinebat ad eum* (hoc est, non quia pauperes curaret, aut de eis sollicitus esset); *sed quia fur erat, et loculos habens, ea quæ mittebantur portabat* (*Joan. XII*). Furem eum appellat, quia loculos, ut hic dicitur, sibi a Domino concreditos, solitus erat compilare, hoc est, surripere,

CAPUT XXIV.

Quod philargyria, nisi nuditate, vinci non possit.

Immane satis et evidens tyrannidis hujus exemplum, quæ semel (ut diximus) animæ captivatae nullam permittit honestatis regulam custodire, nec ulla quæstus adjectione satiari. Finis enim rabiei hujus non divitiis, sed nuditate conquiritur. Denique cum hic ipse ob hoc loculos dispensationi pauperum deputatos, suæ potestati creditos accepisset, ut saltem pecuniarum abundantia satiatus concupiscentiæ suæ modum imponeret; in tantum copia earum in abun-

A dantio rem fomitem cupiditatis exarsit, ut jam non loculos clanculo compilare, sed ipsum Dominum venumdare maluerit. ^a Universas enim divitiarum moles cupiditatis hujus rabies exsuperat.

CAPUT XXV.

De exitu Ananiæ, et Saphiræ, et Judæ, quem philargyria impellente subierunt.

Denique princeps apostolorum his eruditus exemplis, sciens habentem quippiam cupiditatis frena non posse moderari, nec finem ejus in parva summa magnave consistere, sed in sola ^b virtute nuditatis: ^c Ananiam et Saphiram, quorum superius

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

et clam subtrahere nonnihil, velut in proprium peculium, ex denariis et eleemosynis, quæ a piis et devotis personis Domino mittebantur aut conferebantur; quorum ipse velut bursarius et œconomus erat constitutus. Ideo indignabatur et murmurabat, quia dolebat lucrum sibi periisse, quod ex vendito unguento et ejus pretio consequi furando potuisset. Sed cur, inquit, Dominus illi loculos concedidit, cum sciret eum esse malæ fidei, et hinc occasionem accepturum avaritiæ et suæ perditionis? Causam unam insinuat Auctor sequenti capite: *Ut saltem pecuniarum abundantia satiatus concupiscentiæ suæ modum imponeret.* Dabatur enim ei occasio curandæ avaritiæ, et mitigandæ concupiscentiæ: verum ille hanc occasionem sibi vertit in perniciem, Deo ita, occulto suo judicio, permittente, ut in eo ostenderet, quam periculosa sit pecuniarum tractatio et opum abundantia. Secundo voluit Dominus hoc etiam beneficio, ut et aliis multis, Judam sibi devinciré, et ad sui amorem allicere, et a perpetrando scelere, quantum in se erat, revocare; quod ei, ut maxime fido et charo, curam rei domesticæ commisisset; sicut solent prudentes domini eos sibi œconomos deligere, quorum fidei et probitati maxime fidunt. Tertio putant aliqui pecuniam communem Judæ fuisse commissam, quod esset minimus apostolorum, et inter eos minime spiritualis: sicque Christum docere voluisse, hujusmodi negotia illis potius committenda, qui ad meliora et sublimiora essent minus apti: quemadmodum etiam Apostolus Corinthios monuit: *Ut sæcularia judicia si haberent, contemptibiles, qui essent in Ecclesia* (id est, in congregatione fidelium) *constituerent ad judicandum* (I Cor. vi). Verum præcipua ac potissima ratio fuit nostræ salutis dispensatio, ob quam voluit et debuit divina providentia Judæ impietatem et cæcitatem permittere, ut et Scripturæ adimplerentur, et Christus Dominus ab eo traditus pro omnium salute moreretur.

^a D. Hieronymus in epitaphio Paulæ: *Ne consuetudine plus habendi locum præberet avaritiæ, quæ nullis expletur opibus; et quanto amplius habuerit, plus requirit: et neque copia, neque inopia minuitur.* Et in epistola ad Paulinum: *Antiquum dictum est: Avaro tam deest quod habet quam quod non habet. Credenti totus mundus divitiarum est: infidelis autem etiam obolo indiget.*

^b Id est, religiosa paupertate, ut dictum est (Cap. xii), per quam nudus monachus, hoc est, omnibus bonis temporalibus et eorum affectibus nudatus et exutus, nudum Christum sequitur, ut monuit D. Hieronymus suum Rusticum monachum (Epist. 4). De qua etiam nuditate Joannes Climacus gradu 16: *Nuditas, ait, rerum omnium curarum est depositio, securitas vitæ, viator omnibus impedimentis liber, mœroris alienatio, mandatorum fides; nudus monachus totius mundi est dominus; et alia quæ sequuntur.*

^c Refert S. Lucas (Actor. v) Ananiam et Saphiram, audita Petri Apostoli increpatione et reprehensione,

B mox corruisse et exspirasse, et ad sepulcrum delatos fuisse. Sed difficultas est an Petrus vere et efficaciter eos interfecerit et morte mulctarit, ut hic dicitur. Nam Patres hæc de re diversimode loquuntur. Origenes enim putat non esse Petro ascribendum Ananiæ interitum; sed Ananiam non sustinuisse acrimoniam verborum Petri, præsertim illorum: *Cur tentavit Satanas cor tuum*, etc., atque adeo illis auditis præ nimio horrore et animi angore mortuum concidisse. *Audiens, inquit (Tract. 8 in Matth.) hæc verba, ideo cadens exspiravit, quod non sustinuit reprehensionem Petri; sed cruciatus adeo in se est punitus, ut etiam exspiraret.* Eodem modo sentire videtur D. Hieronymus, dum Porphyrii calumniam refutans ait (Ad Demetriadem epist. 8): *Apostolus Petrus nequam imprecatur eis mortem, ut stultus Porphyrius calumniatur, sed Dei judicium prophetico spiritu annuntiat, ut pœna duorum hominum sit doctrina multorum.* Dionysius Carthusianus docet ab angelo percussum Ananiam, et uxorem ejus Saphiram. Porro

C Cassianus hoc loco dicit Petrum eos morte mulctasse; et alibi expressius, eosdem *Apostolico ore morte mulctatos fuisse* (Cap. 19, supra): quibus verbis indicat a Petro, hoc est, Petri verbo et imperio, tamquam causa physica et instrumentali, ut philosophi loquuntur, esse interfectus. Cui suffragari videtur Augustinus, seu quisquis auctor lib. de Mirabilibus Scripturæ, ubi ait (In fine lib. III, tom. III oper.): *Ecce quanta est apostolica virtus in Christo: sanum Ananiam Petrus arguit, et per sermonis tantum imperium morte ligavit; et Tabitham mortis vinculo alligatam eadem imperii potestate dissolvit.* D. Gregorius etiam eundem interfectionis modum indicat, dicens Petrum increpando utrique conjugi vitam abstulisse, qui Tabithæ reddidit orando. Unde (Lib. II Dial. c. 30 et 31) colligit, *Sanctos mira operari duobus modis: aliquando videlicet ex prece, aliquando ex potestate. Quia enim, inquit, utroque modo miracula exhibeant, testatur Petrus, qui Tabitham mortuam orando suscitavit.*

D *Ananiam vero et Saphiram mentientes morti increpando tradidit. Neque enim orasse in eorum extinctione legitur, sed solummodo culpam quam perpetraverant increpasse. Constat ergo quod aliquando hæc ex potestate, aliquando vero exhibent ex postulatione* (Vide S. Th. 2-2, q. 178, a. 1, ad 1). Hæc Gregorius; ac postmodum refert duo miracula divi Patris nostri Benedicti, alterum ex potestate factum, alterum ex oratione. Ex quibus manifestum est utrumque tam interfectionis quam locutionis modum admitti posse, cum uterque firmis rationibus et auctoritatibus nitatur; ut videlicet dicatur Petrus pœnam mortis inflixisse, vel physice et efficaciter ore suo apostolico, seu verbo, tamquam gladio quodam spirituali, seu instrumento efficaci, quo ut Dei minister utebatur, ut fit in Sacramenti Ecclesiæ; vel improprie et moraliter dumtaxat, tum quia prophetico spiritu, ut ait D. Hieronymus, judicium Dei mox secuturum pronuntiavit; tum quia Deus Petri sententiæ annuens, quos ille reos ex divina revelatione redarguit, statim repentina

fecimus mentionem, quia sibi quippiam de sua facultate servaverant, morte mulctavit: ut interitum, quem ille ultro sibi pro reatu Dominicæ proditionis intulerat, hi pro mendacio cupiditatis exciperent (Actor. v). Quanta in hoc quoque facinoris ac supplicii similitudo concurrat! Ibi namque philargyriam proditio, hic falsitas subsecuta est. Ibi veritas proditur, hic mendacii crimen admittitur. Licet enim operis eorum dissimilis videatur effectus, unus tamen finis in utroque concurrat. Ille namque refugiens paupertatem, resumere, quæ abjecerat, concupivit; hi ne fierent pauperes, de substantia sua, quam aut apostolis offerre fideliter, aut totam dispergere fratribus debuerant, quiddam retinere tentaverunt. Et ideo utrobique sequitur mortis damnatio, quia utrumque crimen de philargyriæ radicibus pullulavit. Itaque si in eos qui non alienas concupierunt substantias, sed propriis parcere tentaverunt, nec habuere desiderium acquirendi, sed reservandi tantummodo voluntatem, processit tam severa sententia: quid censendum de his qui nunquam possessas pecunias cupiunt congregare, et nuditatem

morte punivit. Cæterum an ista mors corporis tantum fuerit et temporalis, an vero etiam animæ et æterna, non una itidem fuit veterum Patrum sententia. Quod enim sempiterna morte mulctati sint, Cassianus præ se fert his verbis (Collat. 18 cap. 7); *Beatus apostolus prædictos novi facinoris principes, non pœnitentia, non ulla passus est satisfactione curari, sed perniciosissimum germen celeri morte succidit.* Alibi tamen (Collat. 6 c. 11) aliter sentire et loqui videtur, ut postmodum referemus. D. Basilius et Beda in eadem sententiam inclinant, ut putent eos in æternum periisse. Basilii verba sunt hæc: *Quid vero Ananias? numquid ille aliud fecisse maleficium reperitur, præter id unum propter quod acerbè a deo mulctatus est? Ubi igitur apparet gravem a deo pœnam fuisse illum commertum? Prædium suum vendiderat, pretium attulerat, idque ante apostolorum pedes statuerat: attamen quod partem de eo clam malitiose compilasset, propterea eodem ipso tempore una cum uxore morte afficitur, non dignus habitus qui de agenda ob admissum peccatum pœnitentia quidquam inaudiret, non qui spatii saltem tantum nancisceretur, per quod vel leviter animo indoleret et compungeretur, non qui moram denique ad se redeundi ullam impetraret.* Hæc Basilius. Verum e diverso non desunt alii graves auctores, qui aliter sentiant, Ananiam videlicet et Saphiram de peccato suo in ipso mortis articulo pœnituisse, ac proinde mortem dumtaxat subiisse temporalem, eaque expiatis mortem evasisse sempiternam. Sic Origenes de his agens (Tract. 8 in Matth.): *Digni, inquit, erant in hoc sæculo recipere peccatum suum, ut mundiores exeant ab hac vita, mundati castigatione sibi illata per mortem communem.* Id ipsum etiam D. Augustinus sentire videtur (Contra Parmenianum lib. III, cap. 1), dum agens de Corinthio, quem Paulus tradidit Satanæ in interitum carnis (I Cor. v), ita loquitur: *Quid ergo agebat Apostolus, nisi ut per interitum carnis saluti spiritus consuleret; ut sive aliqua pœna, vel morte corporali, sicut Ananias et uxor ejus ante pedes apostoli Petri ceciderunt; sive per pœnitentiam, quoniam Satanæ traditus erat, interimeret in se sceleratam carnis concupiscentiam, etc.* Petrus etiam Damiani lib. de Contemptu sæculi ita scribit: *Ananias et Saphira quia rudes et ad fidem de novo venientes, et in ipso fidei tirocinio quodammodo simpliciter peccaverunt, districto quidem, sed pio iudicio, sola, ut credimus, sunt corporis morte mulctati.* In eadem sententiam Cassianus collationis

coram hominibus præferentes, affectu concupiscentiæ coram Deo divites comprobantur?

CAPUT XXVI.

Quod philargyria lepram animæ inferat spiritalem.

Qui secundum similitudinem Giezi (IV Reg. v) a spiritu ac mente leprosi esse noscuntur, qui mundi hujus caducas pecunias concupiscens immundæ lepræ contagione respersus est. Per quam nobis evidens reliquit exemplum, omnem animam cupiditatis labe pollutam spiritali vitiorum lepra respersi, immundamque apud Dominum perenni maledictione reputari.

CAPUT XXVII.

Testimonia de Scripturis, quibus perfectionem desiderans edocetur non resumere quæ renuntians abdicavit.

Igitur si perfectionis desiderio dimittens omnia, secutus es Christum dicentem tibi (Matth. XIX): *Vade, vende omnia quæ habes, et da pauperibus, et habebis thesaurum in cælo, et veni, sequere me; quid missa super aratrum manu respicis retro, ut ejusdem Domini voce (Lucæ IX et XVII) pronuntieris non esse aptus regno cælorum?*^b Super tectum Evangelici

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

sexte cap. 11, sub persona abbatis Theodori: *Invenimus, inquit, etiam pro levioribus culpis nonnullos eandem mortis ad præsens excepisse sententiam, qua sunt et illi puniti quos prædiximus existisse sacrilegæ prævaricationis auctores; ut factum est in illo qui sabbato ligna collegerat; vel in Anania et Saphira, qui parum quid clam de substantia sua infidelitatis errore servaverant; non quod æqualia fuerint pondera peccatorum, sed quia novæ transgressionis præsumptores reperti, debuerunt præbere cæteris, quemadmodum peccati, ita etiam pœnæ ac terroris exemplum; ut quisquis ea deinceps affectare tentasset, nosset sibi secundum eandem formam, qua illi damnati sunt, etiamsi in præsentis supplicium differatur, in futuri iudicii examinatione reddendum.* Hæc ibi. Atque hæc quidem sententia, ut pietati ac divinæ misericordiæ magis consentanea, Baronio aliisque scriptoribus ecclesiasticis magis probatur (Bar. tom. 1, an. Christi 34).

^a De lepra spiritali juverit hic ex Petro Berchorio quædam notatu digna ascribere: *Sicuti, inquit (In Diction. Moral. verb. Lepra), lepra corporalis ex diversis causis oritur; sic lepra spiritalis, scilicet peccatum, rationibus variis generatur. Oritur lepra quandoque ex corruptione sanguinis, phlegmatis, cholæræ, melancholiæ. Et secundum istas quatuor causas possumus intelligere quatuor genera lepræ spiritalis, scilicet simoniam, superbiam, avaritiam, immunditiam. Quia scilicet per lepram potest intelligi horror simoniæ, tumor superbiæ, ardor avaritiæ, fetor immunditiæ. Deinde post multa, de lepra avaritiæ, de qua hic agitur, ita subdit: Tertio dico quod homo spiritaliter fit leprosus per avaritiæ gravitatem. Sicut enim leprosus est gravis et ponderosus, et in carne sentit prurimum et ardorem; sic avarus est gravis, et ad terrena et temporalia inclinatus, et ardore avaritiæ continue inflammatus. Unde proprie avaritia est lepra quæ dicitur elephantina, quæ ex humore grosso terreo et melancholico generatur, et ideo elephantini animalis, gravi, ponderoso et melancholico, qui scilicet postquam ceciderit, non potest surgere, comparatur. Hæc ille et alia quæ sequuntur.*

^b Moralit allusio ad illum locum Lucæ XVII cap.: *In illa die, qui fuerit in tecto, et vasa ejus in domo, ne descendat tollere illa. Et qui in agro, similiter non redeat retro.* Hoc est, inquit D. Ambrosius (Lib. 8 in Lucam), *Si quis superiora domus suæ eminentiumque virtutum culmen ascendit, ad terrena mundi hujus opera*

culminis stabilitus, quid descendis tollere aliquid de A domo tua, ex his videlicet quæ antea contempsisti? Constitutus in agro atque operatione virtutum, substantia mundi, qua te renuntians spoliasti, quid recurrens niteris revestiri? Si vero paupertate præventus nihil quod dimitteres habuisti, multo minus acquirere debes quod antea non possedisti. Ob id enim ita Domini beneficio præparatus es, ut expeditior ad eum nullis pecuniarum laqueis impeditus accurreres. Verumtamen nullus in hoc egens frangatur; ^a nemo est enim, qui non habeat quod dimittat. Universis renuntiavit facultatibus mundi, quisquis affectum possidendi eas radicitus amputavit.

^b CAPUT XXVIII.

Quod adversus philargyriam victoria non aliter possit nisi nuditate conquiri.

Hæc est igitur de philargyria perfecta victoria, ut

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

non accedat. Et Augustinus lib. II Quæst. Evangel. (c. 41): *In tecto est, inquit, qui excedens carnalia, tamquam in aura libera spiritaliter vivit; vasa in domo, sunt sensus carnales, quibus ad investigandam veritatem, quæ intellectu capitur, multi utentes penitus erraverunt. Caveat ergo spiritalis homo, ne in die tribulationis, rursus vita carnali, quæ per sensus pascitur, delectatus, ad vasa hujus mundi descendat.*

^a Scite id explicat D. Augustinus in psalmum CIII, docetque neminem esse adeo pauperem et inopem, qui non multa pro Christo dimittat, si paupertatem evangelicam amplectatur. Sic enim illum psalmi versiculum: *Illic passeret nidificabunt*, interpretatur, ut ejusmodi passeret, utpote minutæ aviculæ, sint pauperes et parvi, qui audientes in Evangelio (Matth. XIX): *Vade, vende omnia quæ habes, et da pauperibus, et veni, sequere me, toto id animo amplexi, decreverunt non jungi uxoribus, non macerari cura filiorum, non habere proprias sedes, quibus deligarentur; sed ire in vitam quamdam communem. Sed quid, inquit, dimiserunt isti passeret? Minuti enim sæculi hujus passeret videntur. Quid dimiserunt? Quid magnum dimiserunt? Alius se convertit: dimisit cellam patris sui inopem, vix unum lectum et unam arcam. Non illi insultemus; non dicamus illi: Nihil dimisisti. Non superbiat, qui multa dimisit. Petrus ut sequeretur Dominum, novimus quod piscator erat; quid potuit dimittere? vel frater ejus Andreas, vel filii Zebedæi Joannes et Jacobus, etiam ipsi piscatores; et tamen quid dixerunt? Ecce nos dimisimus omnia, et secuti sumus te. Non ei dixit Dominus: Oblitus es paupertatem tuam? quid dimisisti, ut totum mundum acciperes? multum dimisit, fratres mei, multum dimisit, non solum dimisit quidquid habebat, sed etiam quidquid habere cupiebat. Quis enim pauper non tumescit in spe sæculi hujus? Quis non quotidie cupit augere quod habet? Ista cupiditas præcisa est. Ibat in immensum, accepit modum, et nihil dimissum est? Prorsus totum mundum dimisit Petrus, et totum mundum Petrus accepit. Quasi nihil habentes, et omnia possidentes (II Cor. IX). Ita beatus Augustinus. Similia D. Bernardus in De-clamat. super illud: *Ecce nos reliquimus omnia.**

^b Hoc caput cum tribus sequentibus, quod breviter sint, simul et uno contextu jungit Dionysius. De hac porro nuditate, seu religiosa paupertate, præter alia superius allata videre licebit Isidorum Pelusiotem lib. II epist. 161.

^c Hanc sententiam alibi expendimus (Lib. I c. 3). Annotavit præterea D. Thomas duplicem rationem ab Apostolo allatam in Comment. cur his duobus, nempe victu et vestitu, contenti esse debeamus: alteram a principio vitæ et conditionis nostræ, alteram a fine: quantum ad principium, inquit, quia nihil intui-

parvissimæ cujuslibet stipes in corde nostro residere non sinamus igniculum, certi quod restinguendi eum non habebimus ulterius facultatem, si quantum-lamecumque scintillæ hujus in nobis materiam foverimus.

CAPUT XXIX.

In quo monastica nuditas consistat.

Quam virtutem non alias retinere valebimus illibatam, nisi in monasterio consistentes; secundum Apostolum, ^c habentes victum et vestitum, his contenti fuerimus (II Tim. VI).

CAPUT XXX.

Remedia contra morbum philargyriæ.

^d Damnationem ergo Ananiæ et Saphiræ (Actor. V)

COMMENTARIUS.

limus in hunc mundum; Job. I: *Nudus egressus sum de utero matris meæ; quantum ad finem, quia nec auferre quid possumus. Psalmo LXXV: Dormierunt somnum suum, et nihil invenerunt omnes viri divitiarum in manibus suis. Job. XXVII: Dives cum dormierit, nihil secum auferet; aperiet oculos suos, et nihil inveniet.*

^d Damnationem sive æternam, sive temporaneam; de qua supra (Cap. 25). Solent SS. Patres, proposito Ananiæ et Saphiræ exemplo et horrendo exitio, monachos a proprietatis et peculatus vitio deterrere. Sic D. Basilius serm. 1 de Institut. monachorum: *Si, inquit, per vitiorum evacuationem, ad Dei similitudinem animæ nostræ characterem componere nobis in animo est, et hac ratione sempiternam nobis vitam acquirere, danda omnino nobis sedulo opera est, ne quid professione nostra indignum faciamus, neve simili atque Ananias judicio efficiamur obnoxii. Licebat enim initio Ananiæ possessiunculam suam Deo non polliceri ac vovere; sed postquam humanæ gloriæ cupiditate inductus, quidquid in bonis habebat, per professionem Deo consecravit, quo videlicet egregio istiusmodi facto hominum de se admirationem excitaret, de pretio autem callide postea nescio quod intervertit, ejusmodi adversum se indignationem Dei provocavit, cujus Petrus minister fuit, etc. Sic D. Ambrosius serm. 59: *Exemplum, ait, avaris omnibus in Anania propositum est, ut qui ejusdem criminis reus fuerit, ejusdem supplicii in judicii die sententia feriat. Grande igitur malum est avaritia, immo malorum omnium origo, sicut ait Apostolus: Radix autem omnium malorum est cupiditas. I Tim. VI. Sic et D. Benedictus cap. 57 Regulæ, de artificibus monasterii agens: Si quid, ait, ex operibus artificum venundandum est, videant ipsi per quorum manus transigenda sunt, ne aliquam fraudem præsumant inferre; memorenturque semper Ananiæ et Saphiræ, ne forte mortem quam illi in corpore pertulerunt, hanc isti, vel omnes qui aliquam fraudem de rebus monasterii fecerint, in anima patiantur. In quem locum commentans Turrecrematus: Hæc, inquit, plana sunt, et advertenda plurimum ab his qui res monasteriorum pertractant, ut cognoscant quantum periculum sit infideliter fraudulenterque res monasterii tractare: infelix plane, qui tanti fulguris tonitruum aure surda præterit. Et Smaragdus ibidem: *Pejor enim, inquit, et durior est mors quam fraudem faciendo monachi patiuntur in anima, quam mors corporis quam passi sunt Ananias et Saphira. Mors enim corporalis omnium est communis et temporalis, mors vero animæ impiorum est et æterna; hæc animam disjungit a corpore, illa vero separat a Creatore; hæc corpus in sepulcrum, illa vero mittit animam in infernum. Ita ille. Porro ad ampliorem hujus loci illustrationem opportune hic subjicientur nonnulla***

memoriter retinentes, horrescamus aliquid ex his reservare quæ renuntiantes penitus abdicare devovimus. Giezi quoque (IV Reg. v) pertimescamus exemplum, qui ob philargyriæ culpam æternæ [æterno] supplicio lepræ mulctatur; ex his quæ nec ante possedimus, caveamus acquirere. Necnon etiam Judæ, vel meritum, vel exitum formidantes, quidquam pecuniæ resumere (quam semel a nobis abjecimus) tota virtute vitemus. Super hæc omnia considerantes conditionem fragilis incertæque naturæ nostræ, caveamus ne dies Domini sicut fur in nocte superveniens, maculatam, vel uno obolo, nostram conscientiam deprehendat (I Thess. v); qui omnes fructus nostræ renuntiationis evacuans, illud quod in Evangelio diviti dictum est, ad nos quoque faciat voce

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

SS. Patrum elogium et exempla, quibus illud vitium proprietatis et philargyriæ in monachis summopere detestati comprobantur. Scribit D. Hieronymus in epist. ad Eustochium (Epist. 22 cap. 14), Aliquando in quodam monasterio Nitriæ repertum fuisse monachum qui centum solidos, quos lina texendo acquisierat, moriens dereliquit: quocirca inito inter monachos consilio (nam in eodem loco circiter quinque millia divisis cellulis habitabant) quid facto opus esset, alii pauperibus distribuendos esse dicebant, alii dandos Ecclesiæ, nonnulli parentibus remittendos; Macarius vero, et Pambo, et Isidorus, et cæteri Patres, sancto in eis loquente Spiritu, decreverunt ut cum mortuo pecuniæ infoderentur, clamantibus omnibus: Pecunia tua tecum sit in perditionem (Vide serm. 5, Augustino ascriptum, ad fratres in eremo; et Cæsarium lib. ix Mirac. cap. 65). Atque hoc idem postea in simili casu fecisse B. Gregorium scribit Joannes Diaconus lib. i c. 15 Vitæ ejus; et ipse etiam Gregorius lib. iv Dialogorum cap. 55. Unde et Innocentius III, in celebri illo decreto: Cum ad monasterium, de statu monachorum ita statuit: Quod si proprietas apud quemquam inventa fuerit in morte, ipsa cum eo in signum perditionis extra monasterium in sterquilinio subterretur; secundum quod beatus Gregorius dialogo se fecisse narrat. Hæc ibi (Lib. III Decretal., etc., Super quodam, eodem tit.). Aliud insigne exemplum refert idem D. Hieronymus in Vita Hilarionis: Detestabatur, inquit, S. Hilarion præcipue monachos qui infidelitate quadam in futurum reservarent sua, et diligentiam haberent vel sumptuum, vel vestitus, aut alicujus earum rerum quæ cum sæculo transeunt. Denique unum de fratribus, in quinto fere a se milliario manentem, quia comperiebat hortuli sui nimis cautum timidumque custodem, et pauzillum habere nummorum, ab oculis abegerat; qui volens sibi reconciliari senem, frequenter veniebat ad fratres, et maxime ad Hesychium quo ille vehementissime delectabatur. Quadam

Dominica dirigi: ^a Stulte, hac nocte animam tuam repetunt a te; quæ autem præparasti, cujus erunt (Lucæ xii)? Nihilque de crastino cogitantes, numquam nos de cœnobii disciplina patiamur avelli.

CAPUT XXXI.

Quod non possit quis philargyriam vincere, nisi in cœnobio perseverans; et quemadmodum possit ibidem permanere.

Quod sine dubio nequaquam permittimur implere, sed ne sub institutionis quidem regula permanere, nisi prius patientiæ virtus, quæ non aliunde quam de humilitatis fonte procedit, in nobis fuerit firma soliditate fundata. Illa namque nulli commotiones novit inferre, hæc vero sibi illatas magnanimiter tolerare.

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

igitur die ciceris fascem virentis, sicut in herbis erat, detulit; quem cum Hesychius posuisset in mensa ad vesperam, exclamavit senex se putorem ejus ferre non posse, simulque unde esset, rogavit: respondente autem Hesychio quod frater quidam primitias agelli sui fratribus detulisset, Non sentis, inquit, putorem terribilimum, et in cicere fetere avaritiam? Mitte bobus, mitte brutis animalibus, et vide an comedant. Quod cum ille, juxta præceptum, in præsepe posuisset, exterriti boves, et plus solito mugientes, ruptis vinculis in diversa fugerunt. Hactenus D. Hieronymus. Vide D. Augustinum serm. 1 de communi vita clericorum, ubi agit de quodam presbytero suo, qui contra professionem aliquid sibi retinuerat, et inde testamentum, cum moreretur, fecerat.

^a Vocatur avarus stultus, ut in veteri Testamento Nabal ille qui egenti Davidi de superfluis suis dare noluit. Nabal enim stultum significat; et revera magna avari stultitia est, quod improbo labore congerat ea quibus forte numquam est fruiturus. Et propterea quasi perpetuam et certam hanc pœnam avaris infligendam notat Spiritus S., ut exspectatione sua frustrentur, ut hic dicitur: Quæ parasti, cujus erunt? Sic David: Relinquet alienis divitias suas (Psalm. XLVIII). Et rursum: Thesaurizat, et ignorat cui congregabit ea (Psalm. XXXVIII). Sic Salomon: Vidi stultitiam multam, et gravem, divitias conservatas in malum Domini sui (Eccles. v). Quod et Job notavit: Cum habuerit quæcumque concupierit, possidere non poterit (Job. xx). Hinc D. Ambrosius ad illum locum Lucæ: Frustra, inquit, congregat opes, qui se his nescit usurum. Sicut ille qui cum repleta horrenovis messibus rumperentur, exuberantium sibi fructuum receptacula præparabat, cui congregaret ignarus. Neque enim nostra sunt quæ non possumus auferre nobiscum. Sola virtus comes est defunctorum; sola nos sequitur misericordia, quæ tabernacula defunctis acquirit æterna. Hæc D. Ambrosius.

LIBER OCTAVUS.

DE SPIRITU IRÆ.

CAPUT PRIMUM.

Quarto ^a quoque certamine est iræ mortiferum

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

^a Nostris mss.: Quarto loco certamini adest iræ mortiferum virus, etc. Basileensis: Quartum quoque certamen est iræ, quod mortiferum virus, etc. Dionysius paraphrastes: Quarto certamine debemus de interioribus animæ nostræ funditus eradicare mortiferum virus, etc. Porro rationem hujus ordinis, cur ira quarto

virus de recessibus animæ nostræ funditus eruendum. Hac enim in cordibus nostris insidente, et

D loco in ordine capitalium vitiorum, et post philargyriam proxime, substituatur, alibi ex ipso Auctore retulimus (Lib. v c. 1); de qua tamen non magno opere laborandum, cum nec D. Gregorius, nec S. Thomas, nec alii hunc ordinem observent, quin potius invertant, aliis ducti rationibus. Sed hoc loco

oculum mentis noxiis tenebris ^a obcæcante, nec iudicium rectæ discretionis acquirere, nec honestæ contemplationis intuitum, nec maturitatem consilii possidere, nec vitæ participes, nec justitiæ tenaces, sed ne spiritalis quidem ac veri luminis capaces poterimus existere, quia turbatus est, inquit, præ ira oculus meus (*Psal. xxx*). Nec sapientiæ participes effici, tametsi sapientes omnium pronuntiari opinione videamur, quia ira in sinu insipientium requiescit (*Eccles. vii*). Sed ne vitam quidem immortalitatis consequi poterimus, quamvis prudentes videamur definitione hominum iudicari, quia ira perdit etiam prudentes (*Proverb. xv, sec. LXX*). Nec justitiæ moderamina perspicaci discretionem cordis valebimus obtinere, licet perfecti sanctique cunctorum opina-

tionibus æstimemur, quia ira viri justitiæ Dei non operatur (*Jacob. i*). Ipsam quoque honestatis gravitatem, quæ etiam viris sæculi hujus solet familiaris existere, nullo modo possidere poterimus, licet nobiles et honesti natalium prærogativa putemur, quia vir iracundus inhonestus est (*Proverb. xi, sec. LXX*). Consilii etiam maturitatem nullatenus valebimus obtinere, quamvis graves et summa scientia præditi videamur, quia vir iracundus agit sine consilio (*Proverb. xiv, sec. LXX*). Sed nec quieti esse a perturbationibus noxiis, nec poterimus carere peccatis, tametsi nequaquam nobis inquietudines ab aliis inferantur, quia vir animosus parit rixas, vir autem iracundus ^b effodit peccata (*Prov. xv et xxix, sec. LXX*).

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

explicandum primo quid sit ira, et qui ab iracundia differat; secundo an sit vitium capitale; tertio quæ ejus soboles et filiæ. Quoad primum, adverte iram in homine esse duplicem, alteram in parte sensitiva, a qua appetitus irascibilis denominatur, quæ homini cum brutis est communis; alteram homini propriam, quæ in parte rationali, hoc est, in voluntate consistit, quæ nihil aliud est quam motus animi vindictam appetentis: unde eam veteres definierunt libidinem ulciscendi, vel appetitionem vindictæ (*August. xiv de Cant. c. 15; S. Thom. 2-2 q. 158, c. 1; Arist. l. i Rhetor. c. 2; Senec. l. de Ira c. 3. Vide Lact. lib. de Ira Dei c. 17*). Quæ quidem ira, ut plurimum, conjuncta est cum ira partis sensitivæ et motione corporis. Raro enim movetur pars superior, quin et inferior et sensitiva moveatur. Ira autem, ut est vitium seu peccatum, est immoderata seu inordinata vindictæ cupiditas. Neque enim simpliciter omnis cupiditas vindictæ illicita est, sed immoderata tantum, sive in causa justa modum excedat, sive ex causa injusta procedat. Causa injusta est injuriam suam et propriam velle vindicare; hæc enim, ut propria, numquam est vindicanda. Sed justa est vindictæ causa, cum vel Dei honor asseritur, ut Phinees et Moyses irati sunt, vel ipsis ita expedit quibus irascimur. Efficitur ergo ira vitiosa et mala, si ordinem rationis excludat, ait S. Thomas (*Art. 2, ubi supra*), hoc est, si modum a ratione præscriptum non servet; quod duobus modis contingit: primum ex parte objecti, cum appetitur vindicta injusta, ut si quis velit punire, vel appetat puniri eum qui non meruit, vel ultra quam meruit, vel non secundum legitimum ordinem, vel non propter debitum finem, qui est conservatio justitiæ et correctio culpæ; et hoc modo peccatum est ex genere suo mortale, quia contra proximi charitatem et justitiæ: secundo ex parte ipsius motus, cum quis immoderate effervescit sive interius, sive exteriore aliquo signo, etiamsi aliqui appetat justam vindictam. His duobus modis genericis transit ira in vitium mansuetudini contrarium quod ab Aristotele dicitur *δργιλότης*, latine iracundia; quæ tamen frequentius pro habitu vitioso irascendi accipitur, distinguiturque ab ipso actu seu motu iræ, qui Græce *δργή* vocatur. Hinc Cicero in *iv Tusculani*: *Iracundia*, inquit, *ab ira differt, ut anxietas ab angore. Neque enim omnes sunt anxii qui anguntur aliquando, neque anxii semper anguntur: et inter ebrietatem et ebriositatem interest; aliudque est esse amatorem, aliud amantem*. Et Seneca (*Lib. de Ira cap. 4*) pene iisdem verbis iram dicit eo distare ab iracundia, quo ebrium ab ebrioso, et timentem a timido. *Iratus enim potest non esse iracundus, iracundus potest aliquando non iratus esse*. Porro iram, seu iracundiam in numero vitiorum capitalium, præter Cassianum, recenset etiam D. Gregorius, ut

alias dictum est; et merito quidem. Quamplurima enim alia vitia et mala ex ira tamquam ex capite et fonte oriri notissimum est: Qua ratione D. Gregorius soboles, seu filias Iræ sex recenset (*Lib. v c. 1*). *De ira*, inquit, *rixæ, tumor mentis, contumelia, clamor, indignatio, blasphemia proferuntur*. Ira enim si est interna, filias gignit tumorem mentis et indignationem; si externa, vel est in ore, et sic parit clamorem, contumeliam et blasphemiam; vel in opere et facto, et sic ex ira oriuntur rixæ, et quæ ex rixis sequuntur nocumenta omnia quæ proximis inferuntur. Sed hæc vide plenius explicata apud S. Thomam (*Leonar.; Less. lib. iv c. 4 de Just.*).

^a Hunc locum plane imitatus videtur D. Gregorius lib. v *Moralium* c. 31, ubi hæc eadem iræ incommoda recenset, et ex eisdem fere Scripturæ locis (aliis subinde additis) confirmat. *Per iram*, inquit, *sapientia perditur, ut quid, quove ordine agendum sit, nesciatur, sicut scriptum est: Ira in sinu stulti requiescit (Eccles. vii); quia nimirum intelligentiæ lucem subtrahit, cum mentem permovendo confundit. Per iram vita amittitur, etsi sapientia teneri videatur, sicut scriptum est: Ira perdit etiam prudentes, quia scilicet confusus animus nequaquam explet, etiam si quid intelligere prudenter valet. Per iram justitia relinquitur, sicut scriptum est: Ira viri justitiæ Dei non operatur (Jacob. i); quia dum perturbata mens iudicium suæ rationis exasperat, omne quod furor suggerit, rectum putat. Per iram gratia vitæ socialis amittitur, sicut scriptum est: Noli esse assiduus cum homine iracundo; ne discas semitas ejus, et sumas scandalum animæ tuæ. Et idem. Quis poterit habitare cum homine cujus spiritus facilis est ad irascendum (Proverb. xxii)? quia qui se ex humana ratione non temperat, necesse est ut bestialiter solus vivat. Per iram concordia rumpitur, sicut scriptum est: Vir animosus parit rixas, et vir iracundus effundit peccata (Proverb. xxix). Iracundus quippe peccata effundit, quia etiam malos, quos incaute ad discordiam provocat, peiores facit. Per iram lux veritatis amittitur, sicut scriptum est: Sol non occidat super iracundiam vestram (Ephes. iv); quia cum menti iracundia confusio nis tenebras inculcit, huic Deus radium suæ cognitionis abscondit. Hæc D. Gregorius, quæ ad illustranda quædam Scripturæ loca proderunt quæ passim in hoc libro citantur.*

^b *Effodit*. Ita etiam manuscripti duo apud me, et plerique excusi. Attamen ex divo Gregorio omnino restituendum videtur, *effundit*, sicut et Dionysius reddidit, et Joannes Turrecrematus tractatu vigesimo quinto in Regulam divi Benedicti, ubi hoc caput integrum citat in detestationem hujus vitii. Et hæc quidem ex versione Septuaginta. Nam vulgata habet: *Vir iracundus provocat rixas, et qui ad indignandum facilis est, erit ad peccandum proclivior*. Ubi

CAPUT II.

A

CAPUT III.

De his qui dicunt iram non esse noxiam, si delinquentibus irascamur, quia et ipse Deus irasci dicatur.

Nonnullos audivimus hunc animæ perniciosum morbum ita excusare tentantes, ut eum ^a detestabiliore interpretatione Scripturarum extenuare gestirent, dicentes non esse noxium, si delinquentibus fratribus irascamur; siquidem, inquiunt, ipse Deus contra eos qui eum, vel scire nolunt, vel scientes contemnunt, furere atque irasci dicatur, ut ibi: Et iratus est furore Dominus in populum suum (*Psalm. cv*); vel cum orat Propheta, dicens: Domine, ne in furore tuo arguas me, neque in ira tua corripas me (*Psalm. vi et xxxvii*); non intelligentes quod dum hominibus occasionem pestiferi vitii volunt concedere, immensitati divinæ ac fonti totius puritatis injuriam carnalis passionis admisceant.

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

nulla apparet difficultas. Putat tamen Ciaconius Cassianum ex duobus Proverbiorum locis unum hoc testimonium conflasse, et priorem partem ex cap. xv, posteriorem ex cap. xxix sumpsisse. Videndus ipse in suis notis.

^a Perversa et detestabilis esset interpretatio Scripturarum quæ Deo iram, indignationem, furorem et zelum tribuunt, si quis eo modo Deum irasci quo homines intelligeret, et hos animi motus quos Græci *πρόση*, Latini perturbationes, alii affectiones, vel affectus, alii ex Græco expressius, passiones vocant, in Deum cadere existimaret, ac per hoc contenderet iram non esse vitiosam et culpandam. *Ira enim et zelus Dei*, ait D. Augustinus (*In psalm. lxxviii et lib. xv de Civit. Dei c. 25*), *non sunt perturbationes Dei, sicut quidam ex Scripturis, quas non intelligunt, arguunt; sed nomine iræ intelligitur vindicta iniquitatis, nomine zeli exactio castitatis; ne anima legem Domini sui contemnat, et a Deo suo fornicando dispereat. Hæc ergo ipso affectu in humana afflictione turbulenta sunt, in Dei autem dispositione tranquilla sunt; cui dictum est: Tu autem, Domine virtutum, cum tranquillitate iudicis.* Hæc Augustinus. Atque hac ratione refutat Cassianus argumentum illud quod in defensionem vel excusationem iræ objici posset, et a quibusdam dicit objectum: Deus in Scripturis frequenter dicitur irasci, ergo licet irasci saltem peccantibus. Nam manifestam hic amphiboliam in ira nemo non videt, cum ira Dei sit alterius rationis ac generis ac ira hominum. Verum quidquid sit de vi istius argumenti, certum est non omnem iram esse vitiosam et illicitam, cum non solum alii viri sancti, verum etiam D. Paulus Act. xxiii, et D. Petrus Act. viii, et Christus ipse Matth. xxii et xxiii, et Marci iii, irati fuisse perhibeantur. Vide Lactantium in libro de Ira Dei, ubi quæstionem illam proponit: *Si Deus irascitur, cur hominem irasci prohibuit?* et ita respondet (*Cap. 25*), ut sentire videatur Deum non metaphorice, sed proprie irasci, ut homines: quod est falsum. At de his infra plenius.

^b Multis argumentis ab absurdo deductis ostendit Deum non proprie et humano more irasci; sed metaphorice, quemadmodum etiam dicitur dormire, sedere, stare, oblivisci, nescire, poenitere, et alia quæ de eo improprie et secundum similitudinem quamdam in Scripturis enuntiantur. Dormire enim dicitur dum peccata dissimulat et non punit, aut afflictis non statim succurrit; excitari vero, dum post longam patientiam ulciscitur, sicut quidam dixit: *Lento quidem gradu ad vindictam sui divina pro-*

De his quæ in Deo ex nostræ naturæ consuetudine nominantur.

Si enim hæc cum dicuntur de Deo, carnali et pingui secundum litteram significatione percipienda sunt; ^b ergo et dormit, cum dicitur, Exsurge, quare obdormis, Domine (*Psalm. xliii*)? De quo alibi dicitur, Ecce non dormitabit neque dormiet, qui custodit Israel (*Psalm. cii*); ^c et stat, ^d ac sedet, cum dicit, Cælum mihi est sedes, terra autem scabellum pedum meorum (*Isai. lxvi*), qui ^e metitur cælum palmo, et terram pugillo concludit (*Isai. xl*); ^f et crapulatur a vino, cum dicitur, Et exsurrexit sicut dormiens Dominus potens crapulatus a vino (*Psalm. lxxvii*), qui solus habet immortalitatem, et lucem habitat inaccessibleem (*I Tim. vi*); ut prætermittam ^g ignorantiam, et ^h oblivionem, quæ de ipso legimus in Scripturis sanctis frequenter inserta, deinde lineamenta membrorum, quæ tamquam de homine figu-

cedit ira, sed tarditatem supplicii magnitudine compensat (*Val. Max. lib. i*).

^c *I Reg. iii: Venit Dominus et stetit. Et Amos ix: Vidi Dominum stantem super altare. Stare Dei est incommutabili cogitatione cuncta mutabilia disponere,* ait D. Gregorius (*Lib. xix Moral. c. 3*).

^d Sedere Deus dicitur in cælo, et cælum Dei sedes esse, quod instar regis in cælo, tamquam in solio residens, suamque majestatem et gloriam manifestans, regnum suum, id est, mundum universum gubernat, *Attingens a fine usque ad finem fortiter, et disponens omnia suaviter* (*Sap. viii*).

^e *Isaiæ c. xl: Quis mensus est pugillo aquas, et cælos palmo ponderavit? Ubi D. Hieronymus: Quod pugillum, inquit, vocat, et palmum, humanæ consuetudinis verbis utitur, ut Dei potentiam per nostra verba discamus. Cum vero palmus extentam manum significet, pugillus contractam, apte hic dicitur Deus cælos extentos palmo metiri, et terræ simul et aquæ globulum pugillo concludere; quamquam si consideretur cælum ut globus et orbis, recte etiam dicitur palmo ponderari: unde diversitas versionum; de qua ipse D. Hieronymus ibidem.*

^f Dura metaphora, et rudis admodum similitudo ad exprimendam terribilem ultionem Dei irati, instar hominis ebrii et vino madidi, qui omnia clamoribus et plagis miscet.

^g *Isaiæ lviii: Quare jejunavimus, et non asperxisti? humiliavimus animas nostras, et nescisti? Matthæi xxv: Nescio vos. I Cor. xiv: Ignorans ignorabitur. Scire autem Dei, approbare est; nescire reprobare,* ait D. Gregorius (*Lib. xxviii Moral. c. 7*). Hinc scientia approbationis apud theologos, qua Deus scire vel agnoscere dicitur quod probat, nescire quod non probat.

^h *Psalm. xii: Usquequo, Domine, oblivisceris me in finem? Psalm. xlii: Quare oblitus es mei? Psalm. xliii: Quare oblivisceris inopiæ nostræ et tribulationis nostræ? Hanc vero Dei oblivionem, sicut et somnum et dormitationem, Damascenus (*Lib. i Orthodox. Fid. c. 14*) interpretatur dilationem ultionis erga inimicos, et consueti erga amicos auxilii tarditatem. Dicitur enim Deus tum nostri oblivisci, cum ita nobiscum agit, quasi nostri oblitus esset; quo modo dicitur recordari, cum ita erga nos se gerit, quasi nostri prius oblitus fuisset, postmodum recordatus, id est, cum nos orantes exaudit, et ostendit se bene nobis velle.*

ⁱ Sicut actiones et affectiones humanæ Deo secundum divinam naturam improprie et metaphorice

rali et composito describuntur, capillis scilicet, capite et naribus, oculis ac facie, manibus ac brachiis, digitis, utero pedibusque; quæ omnia secundum vilem litteræ sonum si voluerimus admittere, Deum lineamenti membrorum et corporea figura compositum, quod dictu quoque nefas est, quodque absit a nobis, necesse est æstimari.

CAPUT IV.

Qualiter de affectibus membrisque humanis quæ immutabili et incorporeo Deo ascribi legimus, sentiendum sit.

Itaque ut ^a hæc secundum litteram non absque nefando sacrilegio possunt intelligi super eo qui invisibilis, ineffabilis, incomprehensibilis, inæstimabilis, simplex et incompressus sanctarum Scripturarum auctoritate definitur; ita ne furoris quidem et iræ perturbatio illi indemutabili naturæ sine ingenti blasphemia poterit coaptari. Nam ^b hujusmodi significatione membrorum divinas efficientias Dei et

A immensas operationes ejus sentire debemus, quæ nobis nisi per hæc usitata vocabula membrorum nequeunt intimari: ut puta, significatione oris, colloctiones ejus, quæ in arcanos animæ sensus solent clementer infundi; vel quod in Patribus nostris atque prophetis idem locutus sit agnoscamus; in oculis immensitatem perspicaciæ, qua universa perlustrat ac perspicit, et quod nihil eum ex his quæ ex nobis geruntur, gerendave sunt, seu cogitantur, lateat, scire possimus; manuum nuncupatione providentiam et operationem, qua omnium ipse sit creator et conditor, sentiamus; brachium quoque virtutis et gubernationis ejus insignia qua cuncta sustentat, moderatur ac regit. Et ut de cæteris taceam, canities capitis quid aliud quam longævitate deitatis et antiquitatem significat? qua sine ullo principio est, et ante omnia tempora et creaturas excedit universas. Ita igitur et de ira Dei vel furore, cum legimus, non

^c ἀνθρωποπαθῶς, id est, secundum humilitatem hu-

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

tribuuntur, ita etiam membra corporalia et membrorum lineamenta: quod sequenti capite plenius explicabitur. Ita D. Hieronymus in Isaïæ cap. LXV: *Furorem, inquit, oblivionem, iram, pœnitentiam ita in Deo debemus accipere, quomodo pedes, manus, oculos, aures, et cætera membra, quæ habere dicitur incorporalis et invisibilis Deus; non quo his pateat perturbationibus, qui eas dono gratiæ suæ exstinguit in nobis, sed quo per nostra verba Dei erga nos intelligamus affectum. Neque enim ira, quæ est ultionis libido, ita definitur in Deo ut in hominibus, quæ materiam habet in nostris vitiis, non in Domini voluntate, etc.* D. item Gregorius (Lib. IV Moral. cap. 22): *In Deo, inquit, qui corporis forma non circumscribitur, membra corporis, id est, manus, oculi, etc., ita nominantur ut ex membrorum vocabulis effectus ejus potentiæ designentur; oculos quippe habere dicitur, quia cuncta videt; manus habere describitur, quia cuncta operatur.*

^a Fuere quidam hæretici crasso nimium ingenio qui humanam Deo tribuerent effigiem, Deumque corporeum et humanis compactum membris existimarent, propterea quod Deus in sacris litteris forma depingatur humana, et tam humana membra, quam membrorum actiones corporales eidem sæpenumero tribuantur: ideoque anthropomorphitæ Græco vocabulo dicti, quod Deum ἀνθρωπομορφον, hoc est, humana forma præditum confingerent (Socrat. lib. VI c. 7; Sozom. lib. VIII c. 11 et 12; Nicephor. lib. XI c. 14). De quibus D. Hieronymus epist. 61: *Anthropomorphitæ, inquit, simplicitate rustica Deum habere membra, quæ in divinis libris scripta sunt, arbitrantur* (Hier. epist. 61 et 65). Et Augustinus lib. de Hæres. anthropomorphitas sic vocatos dicit, quoniam Deum sibi fingeant cogitatione carnali in similitudinem imaginis corruptibilis hominis: quod rusticitati eorum tribuit Epiphanius parcens eis, ne dicantur hæretici (Epiphanius hæres. 20). Hæc Augustinus. Hoc errore deceptos scribit Sozomenus quosdam monachos Ægyptios circa annum Domini 400, e quibus Serapion, vir alioqui sanctissimus, et annis quinquaginta in eremo versatus; sed simplex et illitteratus, vix tandem B. Paphnutii opera et aliorum monachorum precibus et exhortationibus ab hac stulta persuasionem potuit revocari, ut refert Cassianus collat. 10 cap. 2 et sequen. Porro hic error a SS. Patribus explosus, et a tota Ecclesia merito damnatus est: cum constet non solum ex Scriptura (Joan. IV), sed etiam ratione naturali, Deum esse spiritum, incorporeum, incomprehensibilem, invisibilem, et omnis materiæ ac formæ corporeæ expertem (S. Thom

1 part. q. 3, art. 1; concil. Lateran. c. Firmiter; Damas. l. I Orthodox. Fid. cap. 12). Unde recte colligit Auctor, quod sicut membra et actiones corporeæ quæ Deo tribuantur in Scripturis, non secundum litteram et vocum sonum, sed mystice et symbolice accipienda sunt, ad significandas scilicet incorporeas et spirituales ejus virtutes et operationes quoquo pacto similes iis quæ a nobis per hujusmodi membra et affectus fiunt; ita etiam ira, furor, odium, et his similia, non eo modo et sensu Deo tribuantur, quo homini, sed tropice et figurate debent intelligi.

^b Sic Damascenus lib. I de Orthodoxa Fide cap. 14: *Quia, inquit, plurima de Deo corporaliter in sacra Scriptura symbolice, mysticeque, et significative dicta comperimus; scire nos decet, cum nos ipsi simus crasso carnis indumento circumdati, nos minime posse divinas, et subtiles, et immateriales Dei operationes aut intelligere, ut eloqui, nisi imaginibus, et formis, et significativis nostro more utamur verbis. Quæcumque igitur de Deo corporaliter dicuntur, symbolice sunt dicta: habent autem altiore intelligentiam; simplex enim est divinitas, et figuram habens nullam.* Hæc ille (Vide Gregor. l. XXXII Mor. cap. 4). Deinde particulatim explicat quomodo membra, sensus, actiones, affectionesque humanæ, quæ Deo attribuuntur, mystice sunt intelligendæ. Admouet tamen sub finem capitis hæc ita se habere, cum de Deo secundum divinam naturam dici intelliguntur; nam de Christo Domino et Salvatore nostro secundum humanam naturam vere et proprie, non figurate et tropice, dicuntur. Ipse enim, inquit, totum hominem propter nostram salutem assumpsit, animam, scilicet, intellectum, et corpus, et humanæ naturæ proprietates, et naturales et innocuos affectus. Proinde hæc non per allegoriam, sed secundum rei veritatem, Christo et homini attribuuntur.

^c Adverbium non modo Græcis Patribus, sed et D. Hieronymo usitatum (In cap. XXXII Jerem.), quo significant Deum non eo modo quo homines irasci, quia affectum, seu motum iræ, qui Græcis παθῶς dicitur, quique in hominibus excitari solet, non patitur; sed effectum tantummodo exhibet. Dicitur enim Deus irasci et furere, cum id facit sine ulla perturbatione, quod homines impellente furore faciunt, hoc est, dum percutit, perdit ac destruit. Hinc D. Hieronymus (In cap. IV Epist. ad Ephes.): *Furor, inquit, et ira, licet in Deo sæpe dicantur (secundum illud: Domine ne in furore tuo arguas me, neque in ira tua corripas me (Psalm. VI), non sunt perturbationes animi computandæ, sicut in nobis, quia in illo*

manæ perturbationis, sed digne Deo, qui ab omni perturbatione alienus est, sentire debemus; scilicet quo per hæc eum iudicem et ultorem omnium quæ inique geruntur in hoc mundo possimus advertere, et retributorem terribilem actuum nostrorum his verborum significationibus formidantes, contra illius voluntatem timeamus quidquam admittere. Illos etenim timere consuevit humana natura, quos indignari novit et veretur offendere; ut in nonnullis æquissimis iudicibus solet ab his qui aliquo reatu suæ conscientiae remordentur, ira ultrix timeri: non scilicet quod hæc in animis eorum qui juste iudicaturi sunt perturbatio consistat, sed quod ita metuentibus ille sentiatur affectus qui pro executione legum et examinatione justitiæ et æquilibratione procedit. Quæ tamen quantalibet animi fuerit mansuetudine ac lenitate prolata, ab his qui pro suo merito pœna ple-

ALARDI GAZÆI

moderata et ordinata sunt omnia; et pœna, qua peccatores corriguntur, nostris vocibus appellatur: nos vero si irascamur, perturbamur, et, furore capti, nostri esse desinimus.

^a Hujus sententiæ, ut varia lectio, ita varia expositio. Græci codices, inverso ordine, iram et indignationem ponunt: nam priori loco Græce est: *πικρία, καὶ θυμὸς, καὶ ὀργή* (Vide Basil. de Institut. mon. c. 78). At D. Hieronymus legit: *Omnis amaritudo, furor et ira*; et hæc ita distinguit: *Amaritudo dulcedini contraria est; unde amari vulgo appellantur. Furor vero incipiens ira est, et fervescens in animo, indignatio. Ira autem, cujus amaritudo et furor species sunt, quæ furore restincto desiderat ultionem, et eum quem nocuisse putat, vult lædere.* Ita D. Hieronymus. Verum ut vulgatæ lectioni cum Cassiano insistamus, et singulas partes hujus sententiæ nonnihil elucidemus, certum est his verbis diversos gradus et affectus iræ designari. Amaritudo enim, seu amarulentia, Græce *πικρία*, proprie dicitur tristitia animo inhærens, et infixa ex continua et diuturna mali illati, seu injuriæ acceptæ recordatione, a qua dicuntur amari qui conceptam ex offensione tristitiam et consequenter iram diu retinent, quæ tristitiæ quærit medicinam (S. Thom. in hunc locum et 2-2, q. 158, art. 5). Unde Ecclesiastici vigesimo primo dicitur: *Non est sensus, ubi est amaritudo.* Et glossa in cap. v Matthæi, explicans illud: *Beati mites, etc.*, ait: *Mansuetudo est dulcedo animi, quam non vincit amaritudo.* Hanc D. Benedictus vocat *zelum amaritudinis malum, qui separat a Deo, et ducit ad infernum* (Cap. 72 Regulæ); hic tamen zelus malus etiam invidiam complectitur, ut suo loco dicitur. Ira vero, seu *ὀργή*, est ipse appetitus vindictæ inordinatus, non naturalis tantum, sed voluntarius, qui multas iræ species complectitur, ut infra dicitur. Indignatio est qua is cui irascimur, contemnitur, et vilipenditur, tamquam indignus a quo tale quid patiamur. Huic conjunctus est tumor mentis, quo seipsum irascens extollit, et alteri præfert (Leonard. Less. de Just. lib. IV c. 4); Facit enim ira ut is qui offensus est, se apprehendat ut magnum, et extollat; eum vero qui offendit, ut vilem, et contemnat: unde utramque inter filias iræ recenset D. Gregorius, ut supra notavimus. Clamor vox est hominum iratorum sine iudicio et pudore vociferantium (Lib. v c. 1, et hujus lib. c. 1); de quo Isaïæ quinto: *Exspectavi ut faceret iudicium, et ecce iniquitas; et justitiam, et ecce clamor.* Blasphemia, id est, maledicentia, sive in Deum et sanctos, sive in proximos, quæ etiam ex ira nascitur, et inter iræ filias numeratur. Hinc D. Hieronymus ubi supra: *Post amaritudinem, inquit, furorem et iram, recte clamor quoque et blasphemia prohibentur in nobis, quia qui semel furore fuerit supe-*

PATROL. XIX.

atendi sunt, furor gravis et ira sævissima iudicatur. Longum est, nec præsentis operis, si voluerimus omnia quæ de Deo humana significatione figuraliter in Scripturis dicta sunt, explanare. Hæc ad præsentem necessitatem, quæ contra furoris vitium pertinebant, dixisse sufficiat, ut nullus exinde sibi met occasionem morbi mortisque perpetuæ per ignorantiam trabat unde sanctitas et immortalitas vitæ salutisque remedia conquiruntur.

CAPUT V.

Cujus placiditatis monachum esse conveniat.

Itaque monachus ad perfectionem tendens, et agnitionem spiritalem legitime cupiens decertare, ab omni iræ furorisque vitio alienus existat, et audiat quid sibi Vas electionis præcipiat: ^a *Omnis, inquit, ira, et indignatio, et clamor, et blasphemia tollatur a vobis cum omni malitia* (Ephes. IV). ^b *Cum dicit,*

COMMENTARIUS.

ratus, necesse est ut prosiliat in clamorem, et, turbide fremens, huc atque illuc in modum folii ventiletur et dicat: O rerum iniquitas! o injusta judicia Dei! et cætera, quæ solent loqui qui per indignationis furorem mentis iudicium perdididerunt. Hæc et alia D. Hieronymus. Porro quia longum erat omnia enumerare, adjecit Apostolus: *Cum omni malitia, cætera vitia hoc nomine complectens.* D. tamen Gregorius malitiam interioriorem seu pravam nocendi voluntatem intelligit, et ab exterioribus vitiis prius nominatis distinguit, ita scribens (Pastoral. par. III, c. 10): *Doctor egregius cum patientiam discipulis suaderet dicens: Omnis amaritudo, et ira, et indignatio, et clamor, et blasphemia auferatur a vobis; quasi cunctis exterioribus jam bene compositis, ad interiora convertitur, dum subjungit: Cum omni malitia. Quia nimirum frustra indignatio, clamor et blasphemia ab exterioribus tollitur, si in interioribus vitiis mater malitia dominatur. Et incassum foras nequitia ex ramis inciditur, si subreptura multiplicius intus in radice servatur.* Usus autem est Apostolus alia simili sententia ad Colossenses III, qua eadem fere omnia et singula vitia ad iram pertinentia, sed alio ordine, expressit his verbis: *Nunc autem deponite et vos omnia, iram, indignationem, malitiam, blasphemiam, turpem sermonem, etc.*

^b Videtur Cassianus his verbis omnem iram velle excludere, et in vitio ponere: quod ex sententia etiam Apostoli modo explicata, et aliis Scripturæ locis videtur astruere. Verum antecedentia cum consequentibus conferantur, et accuratius examinentur, satis intelligitur non simpliciter et absolute omnem iram, sed iræ tantummodo vitium, hoc est, iram vitiosam seu inordinatam voluisse damnare, et mansuetudinem irarum moderatricem monachis ad perfectionem tendentibus impensius commendare. Agit enim in his libris contra vitia capitalia, ut notum est, et titulus indicat: proinde contra iram non agit, nisi quatenus vitium est et peccatum. Unde non dicit monachum ab omni ira alienum esse debere, sed *ab omni iræ furorisque vitio*; et infra docet (Cap. 7 et 8) irascendum nostris vitiis et defectibus, et cap. 7 laudat Davidem, quod adversus diram suggestionem Abisai pia indignatione fuerit commotus (II Reg. XVI). Proinde observandum et memoriæ commendandum ex doctrina D. Gregorii lib. v Moralium, cap. 33, quod *alia est ira, quam impatientia excitat; alia quam zelus justitiæ format: illa ex vitio, hæc ex virtute generatur. Si enim nulla ira ex virtute surgeret, Phinees divinæ animadversionis impetum per gladium non placasset. Hanc iram quia Heli non habuit, motum contra se implacabiliter supernæ ultionis excitavit. De hac ira per Psalmistam dicitur* (Psalm. IV): *Irascimini et nolite peccare. Quod nimirum non recte intelligunt qui irasci nos nobis tantummodo, non etiam proximis de-*

11

omnis ira tollatur a vobis, nullam penitus velut necessariam et utilem nobis exceptit. ^a Delinquentem-

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

linquentibus volunt. Si enim proximos, ut nos, amare præcipimur; restat ut sic eorum erratibus, sicut nostris vitiis, irascamur. Hæc et alia D. Gregorius in eadem sententiam. Ubi primum observet lector postremis verbis recitatis tacite reprehendi nostrum Cassianum, aut qui Cassianum non recte intelligentes putant tantummodo nobis, seu nostris erratibus, non etiam proximis errantibus et delinquentibus licere irasci; cum sit utrobique eadem ratio. Nam si nobis irascimur propter offensam Dei, cur non eadem ratione proximis Deum offendentibus irascamur? Secundo ex verbis antecedentibus discimus iram esse duplicem, alteram bonam et rationi consentaneam, alteram malam et vitiosam. Est enim ira bona et laudabilis, primo cum diabolo, ejusque suggestionibus fortiter resistimus, et caput serpentis in ipso exortu, ut alias dictum est, conterimus: sic Christus tentatorem iratus repulit, dicens (Matth. III): *Vade, Satana, scriptum est enim, etc.*; secundo cum nobis ipsis, hoc est, nostris pravis affectibus, cupiditatibus et vitiis succensemur, et ut Cassianus ait (Infra c. 7 et 8), contra lascivientes animi nostri motus indignantes fremimus, et digna poenitentiae fructus facimus; tertio cum erga fratres seu proximos delinquentes et Deum offendentes zelo justitiæ vel charitatis commovemur, eosque vel fraterne corripimus, vel subditos ex officio punimus. Hujusmodi iram solet Scriptura zelum Dei appellare: ob quem non solum Moyses, Phinees, Samuel, David, Elias, et alii viri sancti magnopere commendantur; sed et Christus Dominus eundem in seipso sæpius exhibuit, cum Judæos cum ira circumspiciens, contristatus est super duritia et cæcitate cordis eorum (Marc. III); cum vendentes et ementes ejecit e templo (Matth. XXI et Joan. II); cum in Phariseos et Scribas tam acerbè, et toties repetita illa increpatione et imprecatione invectus est: *Væ vobis! Scribæ et Pharisei* (Matth. XXIII et Luc XI): cum Petrum apostolum a passione ipsum deterrentem tam asperè increpavit: *Abi post me, Satana; scandalo mihi es* (Matth. XVI). Omittit cætera sanctorum exempla, quos sancte et salubriter iratos fuisse Scriptura commemorat. Est igitur ira quædam bona, utilis et necessaria, quam secundum rationem vel assumimus, vel admittimus; ac proinde virtus dicenda, non vitium, quam nec Apostolus, nec Cassianus excludit, aut damnat; sed vitiosam damnat et inordinatam, quæ scilicet rationis judicium opprimit, aut ei non obtemperat: quod multis modis contingit tam ex parte objecti quam ex parte motus, seu impetus iræ, ut dictum est. Ex parte objecti mala est, et peccatum, 1° si quis appetat aut sumat vindictam injustam, ob causam scilicet non legitimam, aut ab eo qui non meruit; 2° si appetat quidem justam, hoc est, justa ex causa, sed graviolem quam culpa meretur, quæ dicitur crudelitas, seu atrocitas animi in exigendis pœnis; de qua Seneca lib. II de Clementia: *Illos, inquit, crudeles vocabo, qui puniendi causam habent, modum non habent; sicut in Phalari, quem aiunt non quidem in homines innocentes, sed supra humanum ac probabilem modum sævisse.* Huc spectat quod D. Benedictus (ex quo libenter accipio quidquid ad rem facit) pueris, sive, ut vocat, infantibus usque ad quintum decimum annum ætatis, statuit disciplinæ diligentiam adhiberi et custodiri; sed hoc, inquit, cum omni mensura et ratione. Nam in fortiori ætate (scilicet existentem nempe ultra annum 15) qui præsumpserit aliquatenus (aliquem cædere) sine præcepto abbatis, vel in ipsis infantibus sine discretionè exarserit (id est, modum excesserit), disciplinæ regulari subjaceat, quia scriptum est: *Quod tibi non vis fieri, aliis ne feceris.* 3° Si privata auctoritate, aut non legitima potestate, et secundum legitimum ordinem poenam exigat. Nam vindicta ad judicem, ut Dei ministrum, spectat, et ideo privatis hominibus prohibetur. Rom. XII: *Non vosmetipsos defendentes* (Græcè ἐκδικούντες,

id est, ulciscentes), *Charissimi; sed date locum iræ* Scriptum est enim: *Mihi vindictam, et ego retribuam.* 4° Si non recta intentione, nempe ut proximus emendetur, justitia et disciplina servetur, et tam qui læsit quam alii in posterum ab injuria coerceantur; sed ex odio et malevolentia, hoc est, ea intentione, ut ei male sit, sic enim est actus odii, et contra charitatem proximi; quo modo de ira solemus loqui, cum dicimus illicitum esse irasci, unde et vulgaris ira dicitur motus scilicet animi male volentis alteri ob injuriam acceptam, et doloris ultionem expetentis. Sed et ex parte ipsius motus seu impetus iræ, variis itidem modis peccatur, dum vel immoderatus effervescit, vel diutius quam par est perdurat. Qua consideratione D. Gregorius (Lib. V Moral. c. 32) quatuor iræ species seu gradus distinguit et depingit his verbis: *Sciendum, inquit, quod nonnullos iracitius accendit, facilius deserit, nonnullos vero tarde quidem commovet, sed diutius tenet. Alii namque accensis calamis similes, dum vocibus perstrepunt, quasi quosdam accensionis suæ sonitus reddunt, et citius quidem flammam faciunt, sed protinus in favilla frigescent. Alii lignis gravioribus durioribusque non dispares, accensionem tarde suscipiunt, sed tamen accensi semel difficilius extinguuntur; et quæ se tardius in asperitatem concitant, furoris sui diutius ignem servant. Alii, quod nequius est, et citius iracundiæ flammam accipiunt, et tardius deponunt. Nonnulli vero has et tarde suscipiunt, et citius amittunt. In quibus nimirum quatuor modis liquido lector agnoscit, quia et ad tranquillitatis bonum ultimus plusquam primus appropinquat, et in malo secundum tertium superat.* Hæc Gregorius (Vide Damasc. lib. II de Fid. c. 16; et S. Thom. 1-2, q. 46, art. 8, et 2-2, q. 158, a. 5). Porro Cassianus collat. 5 (Cap. 11) tria irarum genera alia ratione distinguit, ut ibi videre est. Ex dictis facile est intelligere qua ratione voluerit. Apostolus omnem iram a nobis excludi et auferri, cum tot ac tam variæ sint irarum species, et multiplicia peccata: quo itidem sensu Cassianus dixerit nullam penitus iram velut necessariam et utilem nobis excipi; non enim aliud intendit quam Apostolus, alioquin sibi ipse suisque scriptis contradiceret, cum plures ipsemet exceptiones faciat. Sed cum in his libris hoc agat et spectet, ut verum ac perfectum monachum vivis coloribus depingat, atque adeo monachos omnes ad perfectionis studium, in quo religiosi status summa consistit, provocet et inflammet; modis omnibus studuit ea proponere atque inculcare quæ ad illam perfectionem evangelicam pertinent, quæque monachum maxime condecet et ornant; atque illud in primis, ut pravos animi motus, præsertim iræ et iracundiæ, quantum in se est, coercere, domare et mortificare studeat; mansuetudinem, modestiam, patientiam in omnibus exhibeat, animum semper pacatum et tranquillum retineat. Quod suo exemplo docuit abbas ille Joannes, verus et perfectus monachus et anchorita, cui cum alter senior dixisset: *Nunquam me sol reficientem vidit; respondens ipse: Nec me, ait, vidit iratum, ut refert Cassianus lib. V c. 27.* In eadem sententiam D. Augustinus epist. 149 hoc salubre tradit documentum: *Multo melius nec juste cuiquam irascimur, quam velut juste irascendo in alicujus odium iræ occulta facilitate delabimur. In recipiendis enim hospitibus ignotis ista solemus dicere, multo esse melius malum hominem perpeti quam forsitan per ignorantiam excludi bonum, dum cavemus ne recipiatur malus. Sed in affectibus animi contra est; nan incomparabiliter salubrius est etiam iræ juste pulsanti non aperire penetrabile cordis, quam admittere non facile recessuram et perversuram de surculo ad trabem: audeat quippe impudenter etiam crescere citius quam putatur.* Ita Augustinus.

^a D. Gregorius ad illud Job XXXVI; *Non te superet ira, ut aliquem opprimas: Omnis, inquit, per quem*

que fratrem, si necesse est, ita curare festinet, ut dum medelam leviori forsitan febricula laboranti procurat inferre, non semetipsum iratus deteriori morbo cæcitatatis involvat. Oportet namque illum, qui alterius vulnere mederi cupit, omni languoris morbo alienum sanumque subsistere, ne illud evangelicum dicatur ei : ^a Medice, prius cura teipsum; ac ^b videns festucam in oculo fratris sui, trabem in oculo suo non videat; vel quomodo videbit ejicere festucam de oculo fratris sui, qui trabem furoris gestat in oculo suo (*Luc. IV; Matth. VII*)?

CAPUT VI.

De injusta iracundiæ commotione, vel justa.

Qualibet ^c ex causa iracundiæ motus effervescens excæcat oculos cordis, et acumini visus exitialem validioris morbi ingerens trabem, solem justitiæ non

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

necesse est aliena vitia corripere, semetipsum prius debet solerter intueri, ne dum aliorum culpas ulciscitur, ipse ulciscendi furore superetur. Plerumque enim mentem sub obtentu justitiæ, iræ immanitas vastat, et dum quasi sævit zelo rectitudinis, rabiem explet furoris, justeque facere æstimat quidquid ira nequiter dicat. Unde et modum sæpe ulciscendi transgreditur, quia mensura justitiæ non frenatur. Dignum quippe est ut cum aliena corrigimus, prius nostra metiamur; ut prius mens a sua accensione deferveat, prius inter semetipsam zeli sui impetum tranquilla æquitate componat; ne si ad animadvertenda vitia abrupto furore trahimur, peccatum corrigendo peccemus; et qui culpam dijudicando insequimur, immoderate feriendo sæviamus. In correptione quippe vitiorum subesse menti debet iracundia, non præesse; ut executionem justitiæ non dominando præveniat, sed famulando subsequatur; et notum iudicium possessa impleat, non possidens præcurrat. Bene itaque dicitur: Non te superet ira, ut aliquem opprimas; quia videlicet si is qui corrigere nititur, ira superatur, opprimit antequam corrigat. Nam dum plusquam debet accenditur, sub justæ ultionis obtentu, ad immanitatem crudelitatis effrenatur. Hæc Gregorius. Et his similia habet Isidorus lib. III de summo Bono cap. 40 (*Vide S. Thom. 2-2, q. 33, a. 5*).

^a Parœmia aliis verbis vulgo trita: Medice, tibi ipsi medicus esto, in eos torqueri solita qui aliena castigant, incessuntque vitia, intercutibus vitiis ipsi madentes, ait Erasmus (*Chil. 2, cent. 5*). Eodem sensu, et quasi iisdem verbis Judæi Christo crucifixo illudentes dicebant: Alios salvos fecit, seipsum salvum faciat (*Matth. XXVII, Luc. XXIII*). Simile est Proverbium, quod a Plutarcho citatur ex quadam tragœdia (*Suidas tribuit Euripidi*):

^α ἄλλων ἰατρὸς αὐτὸς ἑλκεσὶ βρούων.

Aliis medens, at ipse ulceribus scatens.

Quod proverbium spectans D. Gregorius Nazianzen. *orat. 1 apologet. de fuga sua*: Cavendum, inquit, ne a parœmia non longe recedamus, aliis mederi tentantes, cum ipsi ulceribus scateamus. Simili quoque adagio usus Apostolus ad Rom. II, Judæum, et quemlibet doctorem contraria suæ doctrinæ facientem ita pungit et vellicat: Tu qui alios doces, teipsum non doces? Qui prædicas non furandum, furaris? Qui dicis non mæchandum, mæcharis? qui abominaris idola, sacrilegium facis? qui in lege gloriaris, per prævaricationem legis, Deum inhonoras? Et initio ejusdem cap.: Propter quod inexcusabilis es, o homo omnis qui iudicas. In quo enim iudicas alterum, teipsum condemnas, eadem enim agis quæ iudicas. Vide S. Thom. 2-2, q. 33, ubi de correptione fraterna.

^b D. Augustinus lib. II de serm. Dom. in monte Cap. 30: Pie, inquit, cauteque vigilandum est, ut cum aliquem reprehendere vel objurgare necessitas

sinuit intueri. Nihil interest, utrum aurea lamina, plumbeave, seu cujuslibet metalli, oculorum obtutibus imponatur; differentiam cæcitatatis non facit pretiositas metallorum. Habemus sane iræ ministerium satis commode nobis insertum, ad quod solum eam recipere utile nobis est ac salubre, ^d cum contra lascivientes cordis nostri motus indignantes infremimus, et ea quæ agere confundimur coram hominibus, vel proloqui, in latebras ascendisse nostri pectoris indignamur; angelorum scilicet ac Dei ipsius præsentiam ubique et omnia penetrantis, oculumque ejus tota formidine tremiscentes, quem nequaquam possunt conscientia nostræ latere secreta.

CAPUT VII.

In quo tantummodo nobis ira sit necessaria, vel quibus beati David exemplis ira salubriter assumatur.

Vel certe cum ^e contra hanc ipsam iram, cur no-

coegerit, primum cogitemus utrum tale sit vitium quod nunquam habuimus, vel quo jam caremus. Et si nunquam habuimus, cogitemus et nos homines esse, et habere potuisse. Si vero habuimus, et non habemus, tangat memoriam communis fragilitas, ut illam reprehensionem aut objurgationem, non odium, sed misericordia præcedat; ut sive ad correctionem ejus, propter quem id facimus, sive ad perversionem valuerit (nam incertus est exitus), nos tamen de simplicitate oculi nostri securi simus. Ita Augustinus. Idem ethnici scriptores monuerunt: ut Horatius lib. primo Sermonum (*Satir. 13*):

Cum tua pervideas oculis mala lippus inunctis,
Cur in amicorum vitiis tam cernis acutum,
Quam aut Aquila, aut serpens Epi-aurius?

Et Marcus Tullius: Carere debet omni vitio, qui in alterum paratus est dicere. Eodem spectat illa D. Hieronymi sententia: Illa est vera inter amicos reprehensio, si nostram peram non videntes, aliorum, juxta Persium, manticam consideremus. Ubi alludit Hieronymus (*Epist. 91*) ad illud Persii:

Ut merus in sese tentat descendere nemo:
Sed præcedenti spectatur mantica tergo.

^e Intellige prout D. Gregorius exponit (*Lib. v Moral. c. 33*), in hunc modum: Ira per vitium oculum mentis excæcat, ira autem per zelum turbat. Ipse namque zelus rectitudinis, quia inquietudine mentem agitat, ejus mox aciem obscurat, ut altiora in commotione non videat, quæ bene prius tranquilla cernebat. Et infra: Sed cum per zelum animus movetur, curandum summopere est, ne hæc eadem quæ instrumento virtutis assumitur, menti ira dominetur; nec quasi domina præeat, sed velut ancilla ad obsequium parata, arationis tergo nunquam recedat (*Vide S. Thom. 2-2, q. 158, art. 1, ad 2*).

^d Sic S. Hilarionem adhuc tenera ætate in eremo agentem lascivientes carnis motus sancta et austera indignatione repressisse scribit D. Hieronymus: Tillabat diabolus sensus ejus, et pubescenti corpori solita voluptatum incendia suggerebat. Cogebatur tirunculus Christi cogitare quod nesciebat, et ejus rei animo pompam volvere, cujus experimenta non noverat. Iratus itaque sibi, et pectus pugnis verberans, quasi cogitationes cæde manus posset excludere: Ego, inquit, aselle, faciam ut non calcitres; nec te hordeo alam, sed paleis; fame te conficiam, et siti; gravi onerabo pondere, ut cibum potius quam lasciviam cogites (*Hilar. Vita*).

^e Exstat carmen iambicum satis prolixum adversus iram apud Gregorium Nazianzenum, quo docet irascendum ipsi iræ, dum in nobis contra aut præter rationem excitatur. Sic enim incipit:

Irascor iræ, dæmoni intus condito:
Nam justa sola hæc bilis est ex omnibus
(Si quid necesse est perpeti quod mens ferat).

Quod exponens Billius: Quoniam, inquit, consuetu-

bis adversus fratrem irreperit, commovemur, et irati lethales instigationes ejus extrudimus, nec in abditis pectoris nostri noxias eam latebras habere permittimus. Taliter nos irasci etiam ille propheta docet, qui in tantum hanc e suis abegerat sensibus, ut ne inimicis quidem propriis, et quidem a Deo sibi traditis, maluerit reddere talionem : ^a Irascimini, inquit, et nolite peccare (*Psal. xiv*). Ille enim cum aquam de cisterna Bethleemica concupisset, eamque a viris fortibus per medias hostium catervas suscepisset, allatam protinus effudit in terram; et ita voluptuosam ^b concupiscentiæ passionem iratus exstinguens libavit eam Domino, et cupiditatis suæ desiderium non explevit, dicens : Propitius sit mihi Dominus ne faciam hoc; num sanguinem hominum istorum, qui profecti sunt, et animarum periculum bibam (*II Reg. xxiii*)? Vel cum Semei in regem David, audiente eo, lapides et maledicta coram omnibus irrogaret, velletque Abisai filius Sarviæ princeps militum, convicii regalis ultionem truncatione

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

dine ita comparatum est, ut vix quisquam inveniri possit, cui non interdum iracundiæ affectus oboriatur; hæc sola justa existimanda est, quæ non adversus eos qui nobis injuriam aliquam intulerunt, sed adversus iram ipsam concipitur.

^a Hoc duobus modis intelligi posse docet Augustinus; Aut, etiamsi, inquit, irascimini, nolite peccare (*Psal. iv*); etiamsi surgat motus animi, qui jam propter pœnam peccati non est in potestate, saltem ei non consentiat ratio et mens, quæ intus regenerata est secundum Deum; aut, agite pœnitentiam, id est, irascimini vobismetipsis de præteritis peccatis, et ulterius peccare desinite. Atqui hic posterior sensus, qui et Cassiano placuit. Isidorus Pelusiotes in quadam epistola quatuor affert expositiones ejusdem sententiæ (*Epist. 239, lib. 11, ex vers. Billi*): Locus hic, inquit, Irascimini, et nolite peccare; multiplicem mihi sensum habere videtur. 1° Potest enim et absolute ac definite intelligi, et per consilii modum; verbi gratia: Irascimini; et quam ob causam irascimini? Quapropter ne irascimini, ut ne peccetis. 2° Potest item et illud significare: Quoniam acris affectus iracundiæ est, quæque animam mire surripere queat (persæpe enim rationi præcurrit ac præter voluntatem pene procreatur), idcirco ratione aut insequenti consideratione hanc sedate, non in ultionem prorumpentes, sed in lenitatem atque clementiam desinentes. 3° Illud quoque designare potest: Irascimini huic affectui, qui vobis molestus atque infestus est, ac præsertim voluptati, et non peccabitis. Nam si vos fractos ac dissolutos inveniat, nullo negotio vos superabit; si autem vigilantes ac sobrios, ipsique irascentes, quam primum discedet. 4° Potest etiam imperandi modo exponi. Quoniam enim cum injurias nostras ulciscimur, modum quoque in ulciscendo excedimus; cum autem vel de divina gloria, vel de vindicandis eorum qui læduntur injuriis agitur, tum vero metum et quietem fingimus, mutique ac torpidi sumus, ut nihil inter nos et saxa intersit: propterea, inquit, juste quidem irascimini, at nolite peccare; nimirum vel aliena peccata, quorum consci estis, occultantes, vel ad privatas injurias vindicandas hoc adjumento abutentes. Hæc ille paucis intermissis.

^b Hoc insigne mortificationis exemplum in Davide commendans D. Ambros. lib. de sancto Jacob (*Cap. 1*): Quem, inquit, de hominibus meliorem et fortiorem assumemus, quam sanctum David, qui cupiditatem qua concupierat aquam de lacu Bethleem hostili interclusam exercitu, sibi auferre non potuit, potuit mitigare. Nam cum aliis utique defuisse non inveniamus, id est,

A capitis ejus explere; beatus David adversus diram suggestionem ejus indignatione pia commotus, humilitatis modum et patientiæ rigorem inconcussa lenitate servavit, dicens: Quid mihi et vobis, filii Sarviæ? Dimitte eum, ut maledicat. ^c Dominus enim præcepit ei ut malediceret David. Et quis est, qui audeat dicere, quare sic fecerit? Ecce filius meus, qui egressus est de utero meo, quærit animam meam, quanto magis hic filius Jemini! Dimitte eum, ut maledicat juxta præceptum Domini, si forte respiciat Dominus afflictionem meam, et reddat mihi bonum pro maledictione hac hodierna (*II Reg. xix*).

CAPUT VIII.

De ira adversus nosmetipsos suscipienda.

B ^d Jubemur itaque irasci salubriter, sed nobismetipsis, ac suggestionibus accedentibus pravis; et non peccare, ad effectum scilicet eas noxium perducentes. Denique hunc eundem sensum evidentius explanat versiculus sequens: ^e Quæ dicitis in cor-

tanto exercitus numero, cum utique multo minus regi deesse potuerit ex cæteris fontibus aqua, irrationabilem quamdam concupiscentiam passus, desideravit eam quæ hostium erat circumfusione vallata, unde sine maximo periculo non potuisset deferri. Itaque ait: Quis dabit mihi potum de lacu qui est in Bethleem ad portam? Et cum essent reperti tres viri qui hostium castra præciderent, et deferrent aquam, quam summo desiderio desiderasset, cognoscens quod periculo alieno aqua sibi eadem constitisset, profudit illam Domino, ne sanguinem illorum qui eam detulerant bibere videretur. Quæ res indicio est, quod concupiscentia quidem rationem præveniat, sed ratio cupiditati resistat. Hæc Ambrosius huic loco consentanea.

^c Quomodo dixerit Dominus Semei maledicere David (*II Reg. xvi*), quis sapiens, et intelliget? non enim jubendo dixit, ubi obedientia laudaretur; sed quod ejus voluntatem proprio suo vitio malam, in hoc peccatum judicio suo justo et occulto inclinaverit, ideo dixit ei Dominus. Nam si jubenti obtemperasset, laudandus potius quam puniendus esset, sicut ex hoc postea puniendum esse novimus. Hæc Augustinus (*Lib. de Grat. et lib. Arbitr. cap. 20*). Dicitur autem Deus inclinasse voluntatem Semei ad maledicendum David, non eum incitando, aut compellendo; sed permittendo, cum facile posset impedire: nec hoc tantum, sed quia perversam ejus voluntatem, et ad multa scelera inclinatum, hoc tantum agere et exsequi permisit ex multis ad quæ parata erat; idque ad puniendum Davidem: sicuti diabolo petenti facultatem vexandi Job, concessit non omnem quam optabat, sed restrictam illis verbis (*Job. 1*): Ecce universa quæ habet in manu, tua sunt; tantum in eum manum non extendas (*Vide Bellarm. lib. 11 de Amiss. grat. c. 13*).

^d Sic D. Augustinus in psal. xxv scribens: Si propterea irascere servo tuo, quia peccavit; ne et tu ipse pecces, irascere tibi (*Vide S. Thom. 2-2, q. 46, a. 7*). Et alibi (*In psal. iv*): Volo vos irasci, sed non ut peccetis; ut autem non peccetis, quibus habetis irasci, nisi vobis? quid enim est homo pœnitens, nisi homo iratus sibi? Ut accipiat veniam, de seipso exigit pœnam.

^e Basilius in hunc locum: Quæ per diem prava cogitatis consilia, ea in cubilibus vestris tempore quietis castigate, inque vos ipsos inquisitionem instituite. Et quare non de verbis et operibus locutus est, sed de pravis cogitationibus? ex abundanti hoc dixit: si namque sunt castiganda prava consilia, multo magis propter opera et verba compungenda est anima. Hæc

dibus vestris, in cubilibus vestris compungimini; id est, quæcumque in cordibus vestris, ingruentibus repentinis ac lubricis instigationibus, cogitatis, consilii moderatione omnem strepitum et perturbationem furoris amoventes, velut in cubili quietis positi,

A compunctione saluberrima emendate, atque corrigite. Denique beatus Apostolus usus hujus versiculi testimonio, cum dixisset: Irascimini et nolite peccare; subjunxit: ^a Sol non occidat super iracundiam vestram, neque detis locum diabolo (*Ephes. IV*).

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

Basilii, quæ et Cassiano suffragantur. Atque ita solitum fuisse Davidem noctu in cubili peccata sua recogitare et de flere, propter opportunitatem secreti et silentii nocturni, manifeste colligitur ex illis verbis, psalm. VI: *Lavabo per singulas noctes lectum meum; lacrymis meis stratum meum rigabo* (*Vide D. Hieronym., infra, Eph. IV*).

^a Triplex hujus sententiæ expositio a Cassiano affertur, quarum primam et secundam admittit, tertiam improbat et refellit. Prima allegorica, qua per solem intelligitur Christus Dominus, verus justitiæ sol oriens ex alto, de quo Sap. V, Malach. IV, Amos VIII, qui et *illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum* (*Joan. I*); et dicitur occidere super iracundiam nostram, quando propter iræ excessum a nobis recedit, et radios suæ gratiæ subtrahit. Secunda tropologica, qua solis nomine significatur mens nostra, seu lumen rationis, quæ in nobis est instar solis et lucis, secundum illud Lucae IX: *Vide ergo ne lumen quod in te est, tenebræ sint*; et metaphorice dicitur occidere et obtenebrescere, dum ira iudicium rationis occupat et obcæcat, et hominem quodammodo extra se constituit, ut velut in tenebris et cæca nocte ambulans, nesciat quid agat, aut quo vadat, juxta illud Poetæ:

Impedit ira animum, ne possit cernere verum.

Quam expositionem confirmat etiam D. Gregorius (*Lib. III Moral. c. 31*) his verbis: *Per iram lux veritatis amittitur, sicut scriptum est: Sol non occidat super iracundiam vestram; quia cum menti iracundia confusionis tenebras incutit, huic Deus radium suæ cognitionis abscondit*. Tertia litteralis de hoc sole corporeo et visibili, luminari magno, cujus ortu et occasu dies et noctes distinguuntur. Verum hanc expositionem, ut dixi, excludit Cassianus sub finem capitis sequentis, cui et D. Hieronymus suffragari videtur. Sic enim scribit in hunc locum: *Si simpliciter hunc solem intelligimus, qui oculis carnis aspicitur, peccamus quando irascimur, et occidente sole iracundia perseverat: non peccamus autem, quando (verbi gratia) a prima hora usque ad undecimam irascentes facimus quod indignatio, furor, ira suggesserint. Quo sensu nihil mihi videtur absurdius, quasi non queat quispiam ab ortu solis usque ad occasum in tanta scelera debacchari, quanta tota vita sua non possit lacrymis expiare; aut non magis ira locum in die habeat, cum utique nox requies sit furoris, et, succedente somno, etiamsi irascimur, in diem iracundiam differamus. Quia igitur verus sol, sicut occidit super malos prophetas, juxta illud quod scriptum est: Occidit sol super prophetas vestros meridie (*Amos VIII*), ita etiam super omnes occidit peccatores, nequaquam eis ortus sui lumen indulgens; præcipit nunc Apostolus ne talia faciamus furore superati, per quæ nobis sol occidat, et principale cordis tenebris involvatur*. Hactenus D. Hieronymus. Sed pace tanti viri et nostri etiam Cassiani, verus et proprius hujus loci sensus esse videtur, quem verba proprie accepta exprimunt, nempe de sole hoc corporeo et aspectabili, quæ proprie dicitur occidere super iracundiam nostram, quando iram adversus proximum etiam post solis occasum retinemus; et vindictæ opportunitatem expectamus. Est enim hæc locutio figurata et, ut apparet, proverbialis, et vulgo trita sententia, qua monere nos voluit Apostolus, ut si forte per diem in aliquem commoti aut irati fuerimus, demus operam ut saltem ante vesperam et solis occasum ei reconciliemur, et deposita omni ira et malevolentia, in mu-

tuam concordiam et amicitiam redeamus. Neque inde sequitur licitum esse aut peccatum non esse irasci, aut iram perficere, id est, vindicare ante solis occasum, vel etiam noctu; sed potius contrarium insinuat, nimirum statim et absque mora deponendam esse iram, et redeundum in gratiam: velut si quis homini saucio aut ægro dicat, eadem phrasi utens: Vide ne sol occidat super vulnus tuum, aut super morbum tuum, absque medici cura, non significat expectandum ei usque ad vesperam, ut ad medicum accedat, aut eum accersat; sed contra potius, ut quam primum potest; sed si citius non possit, saltem ante solis occasum id præstet, ne vulnus aut morbus ingravescat. Neque hanc expositionem omnino rejicit D. Hieronymus. Nam post præmissa subdit: *Quidam putant sic accipiendum hoc esse simpliciter, quomodo et illud quarti psalmi, unde id ipsum sumptum videtur: Quæ dicitis in cordibus vestris, et in cubilibus vestris compungimini, id est, quæcumque in die, vel opere, vel sermone, vel cogitatione peccatis, hæc succedente penitentia purgate per noctem, et ira sit brevis; nec in diem crastinum differatur*. Et epist. 36 hunc ipsum locum spectans: *Quid agemus nos, inquit, in die iudicii, super quorum iram non unius diei, sed tantorum annorum sol testis occubuit?* Similiter et S. Chrysostomus hæc verba exponit: *Sol non occidat super iracundiam vestram, id est, sol iste abiens non vos relinquat inimicos*. Consentit D. Ambrosius in psalmos ita scribens: *Alius medicus dicit: Sol non occidat super iracundiam vestram, ne dum diu differs, veniat ille qui calefactum corporis somno excitare consuevit* (scil. diabolus), *et stimulet te, inferat tibi cogitationes, et in secreta pectoris tui immergat, dicens: Vindica injuriam tuam: virum te esse cognosce; femineæ infirmitatis est non capere vindictam. Ergo contemnere te debuit servus? Frater decipere? amicus illudere?* etc. Ubi manifeste exponit Ambrosius sententiam Apostoli de sole corporeo, cujus occasu dies finitu, et nox supervenit; et rationem insinuat cur non sit retinenda ira usque ad solis occasum, ne scilicet noctis spatio post quietem acrioribus stimulis ad vindictam a diabolo provocemur. Denique Prudentius in laudem Concordiæ sive Patientiæ ita cecinit:

Occasum lucis venia præcurrere gestit
Anxia, ne stabilem linquat sol conscius iram.

Nec vero prætereundum existimo hujus sententiæ assertorum disertissimum et gravissimum auctorem Isidorum Pelusiotam, qui in quadam epistola (*Epist. 189 lib. II*), hanc sententiam ita enucleate explicat et adstruit, ut nihil amplius desiderari possit. Sic enim ipse: *Quoniam cum iracundia rationis, quæ aurigæ munere fungitur, habenas infregit, hominis mentem extra naturæ terminos plerumque transversam agit: idcirco Paulus hujusmodi lapsui excogitata non modo optima, sed etiam celerrima medicina, his verbis usus est: Sol non occidat super iracundiam vestram. Hoc est, antequam sol in occasum vergat, naturam agnosce, furorem exstingue, arrogantiam comprime; cognationem ac propinquitatem, quæ etiam feris dominatur, complectimini, ne nox interjecta morbum immedicabilem efficiat. Num tum diabolus idoneum tempus nactus, ea quæ contigerunt magis inflammat, ad ultionem irruat, ad inimicitiam exstimulat, ad accusationes excitat, injuriarum memoriam parit, innumeraque hinc mala procreat. Nam quod D. Paulus, ut hæc excinderet, dissidentes quam ocissime inter se reconciliari jusserit, ex eo patet quod mox subjunxit:*

Si noxium est super iracundiam nostram occidere A solem justitiæ, et irati confestim locum diabolo damus in corde nostro; quomodo superius præcipit ut irascamur, dicens: Irascimini et nolite peccare? Nonne evidenter hoc dicit: Irascimini vitiis et furori vestro, ne conniventibus vobis sol justitiæ Christus incipiat propter iracundiam vestram mentibus obscuratis occidere, et discedente illo locum diabolo in vestris cordibus præbeatis.

CAPUT IX.

De quo sole dicatur, ut non occidat super iracundiam vestram.

De quo sole per prophetam Deus evidenter commemorat, ita dicens: Timentibus autem nomen meum orietur sol justitiæ, et sanitas in pennis ejus (Malach. IV). Qui rursus peccatoribus et pseudo-^B prophetis, illisque qui irascuntur, occidere dicitur in medio die, dicente propheta: Occidit eis sol in meridie (Amos VIII). Vel certe secundum tropicum sensum^a mens, id est, νοῦς; sive ratio, quæ pro eo quod omnes cordis cogitationes discretionisque perlustret, sol merito nuncupatur, iræ vitio non exstinguatur; ne eadem occidente, perturbationum tenebræ cum auctore suo diabolo universum nostri cordis occupent sensum, et tenebris iræ possessi, velut in nocte cæca, quid nos oporteat agere, ignoremus. Tali sensu hunc Apostoli locum institutis seniorum traditum nobis, quia necesse fuit quemad-

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

Nolite locum dare diabolo, qui exiguos affectus magnos occulte reddit, ea quæ facile curari possunt, vix aut etiam nullo modo curabilia efficit. Hæc ille. Postremo circa hunc locum libet alia duo salutaria documenta annotare, quorum primum est S. Antonii, qui ut refert D. Athanasius in ejus Vita, suadebat jugi meditatione retinendum Apostoli sermonem, quo ait, Sol non occidat super iracundiam vestram; non tantum autem super iracundiam, solem occidere non debere interpretabatur, sed et super omnia delicta hominum, ne peccatorum umquam nostorum, aut nocte luna, aut in die sol testes abscederent. Alterum D. Benedicti (Cap. 13 Regul.), qui, ut Turrecrematus et Smaragdus annotaverunt, sanctissime instituit, ut in ultima parte Matutinorum (id est, Laudum et Vesperarum), dicatur a priore, seu ab eo qui sacerdotis hebdomadarii fungitur officio, Oratio Dominica alta voce; et hoc, inquit, propter scandalorum spinas, id est, dissensiones ac lites, aut injurias, seu contentiones quæ sunt scandalorum causæ: et tamquam spinæ mentem per iram et odium pungentes et lacerantes, ut conventi, id est, admoniti, vel persuasi, et compulsi per ipsius orationis dominicæ sponsonem ac conditionem, qua dicunt: Dimitte nobis debita nostra, sicut et nos dimittimus debitoribus nostris; purgent se ab hoc vitio odii, vel iræ, seu cujuscumque alterius passionis, et dimittat unusquisque fratri de corde suo; ut sic purgatus, id est, a vitiis emendatus, aut ad opus mane accedat obedientiæ peragendum, aut vespere ad nocturnas excubias celebrandas. Cur autem in aliis horis tota Oratio Dominica non sic alta voce pronuntietur, rationem reddit Turrecrematus, quia vespera est finis diei et principium noctis; matutinum vero e contra principium diei et finis noctis: ideo voluit præcipue istis duabus horis dici alta voce orationem dominicam, ut illa frater commonitus, non trans-eat diem ac noctem sine reconciliatione fratris sui. In aliis autem horis non sic dici præcipitur, quia sæpe

modum de ira sentirent, licet longiore sermone, protulimus, qui eam nec ad momentum quidem cor nostrum penetrare permittunt, illud Evangelii omnimodis observantes: Qui irascitur fratri suo, reus erit judicio (Matth. V). Cæterum si usque ad occasum solis licitum sit irasci, ante perturbationes noxiæ poterunt furoris satietatem et ultricis iræ commotionem explere, quam iste sol ad locum sui vergat occasus.

CAPUT X

De his quorum iracundiæ ne occasus quidem solis istius modum ponit.

Quid vero dicam de his (quod quidem dicere sine mea confusione non possum) quorum implacabilitati nec hic quidem sol occidens terminum ponit; sed per dies eam plurimos protelantes, atque adversus eos in quos commoti fuerint^b rancorem animi reservantes, negant quidem se verbis irasci, sed reipsa et opere indignari gravissime comprobantur? Nam neque eos congruo sermone compellant, nec affabilitate eis solita colloquuntur; et in eo se minime delinquere putant, quod vindictam suæ commotionis non expetant; quam tamen qui proferre palam et exercere, aut non audent, aut certe non possunt, in suam perniciem virus iracundiæ retorquentes, concoquunt eam in corde taciti, ac silentes in semetipsis consumunt, amaritudinem tristitiæ non virtute animi protinus expellentes, sed digerentes processu dierum, et utcumque pro tempore mitigantes.

^C contingit fratrem fratri irasci, ei quodam furoris impetu commoveri; qui licet statim animum non cohibeat expectandus tamen ad veniam: ideo sufficere visum est sancto Patri, si sol non occidat super iracundia ejus. Hæc ille.

^a Νοῦς apud Græcos varie accipitur. Pro animo, seu facultate rationali, id est, mente, ratione, intelligentia. I Corinth. XIV: Ψαλῶ τῷ πνεύματι, Ψαλῶ δὲ καὶ τῷ νοῦ. Psallam spiritu, psallam et mente. Aristoteles in Ethicis (Lib. VI, verb. Νοῦς) σῶμα, ψυχή, νοῦς, corpus, anima, mens, partes hominis. Apud Suidam Pythagoras hominis animum in tres partes dividit dixit, νοῦν, φρένας, καὶ θυμόν; ac νοῦν quidem et θυμόν esse in cæteris animalibus, φρένας vero tantum in homine. Ubi νοῦν pro phantasia seu imaginatione accepisse videtur Lactantius (Lib. VII c. 12): Non est, inquit, idem mens et anima; aliud est enim quo vivimus, aliud quo cogitamus; nam dormientium mens, non anima, sopitur; et in furiosis mens exstinguitur, anima manet; et ideo non exanimis, sed dementes vocantur. Mens ergo, id est, intelligentia, vel augetur vel minuitur pro ætate. S. Basilus (In constit. monast. c. 3): Quemadmodum per oculum corpus videt, sic animus videt per mentem (νοῦν) ipsi cognatam. S. Ambrosius (Epist. 28): Νοῦς animæ vigor, principatum animæ et corporis sibi, quasi rector, vindicans. Divus Hieronymus in Nahum cap. III: sensum, inquit, hic non accipias pro animo et mente, quæ græce νοῦς dicitur, sed pro αἰσθήσει.

^b Rancor proprie dicitur putor quidam, atque odoris gravitas, quæ ex vetustate et putredine nascitur. Unde rancidum idem quod putridum vel putidum, quod scilicet nimia vetustate corruptum fetorem contraxit et ingratum saporem. Metaphorice vero transfertur ad animum, cum pro ira inveterata, odio, simultate accipitur. Hinc D. Hieronymus epistola 36: Ut vetere, inquit, rancore deposito, mundum pectoris Deo paremus habitaculum.

CAPUT XI.

Qui iram suam dissimulant, aut tegunt, non secus peccant quam si eam proderent.

Quasi vero non hic finis unicuique vindictæ sit, et abunde quis furori proprio vel tristitiæ satisfecerit, si id quod prævalet, ira instigante, compleverit: quod hi quoque facere noscuntur qui motus suos, non appetitu placiditatis, sed inopia cohibent ultionis: nihil enim inferre amplius his quibus irati sunt, possunt, nisi cum eis^a affabilitate solita minime colloquantur; aut quasi in effectu operis solummodo sit iracundia moderanda, et non potius ab arcanis nostri pectoris eruenda, ne tenebris illius obscurati, nec consilii salubris, nec scientiæ lumen admittere, sed ne templum Spiritus sancti, habitante in nobis spiritu iracundiæ, nequaquam valeamus existere: cohibitus enim in corde furor astantes quidem homines non offendit, sed æque Spiritus sancti splendidissimum jubar, ac si prolatus, excludit.

CAPUT XII.

Quod ne momentaneam quidem iram liceat retinere.

Aut quemadmodum vel ad momentum vult eam Dominus retentari, qui nec sacrificia quidem spiritalia orationum nostrarum permittit offerri: si vel

A alium contra nos aliquid rancoris habere cognoscimus; dicens: ^b *Si ergo offers munus tuum ad altare, et ibi recordatus fueris, quod frater tuus habet aliquid adversum te, relinque ibi munus tuum ad altare, et vade prius reconciliari fratri tuo; et sic veniens offer munus tuum (Matth. v).* Quomodo ergo, non dicam usque in dies plures, sed vel usque ad occasum solis istius, permittimur contra fratrem retinere tristitiam; qui ne illo [Al. ullo] quidem aliquid habente adversum nos, orationes nostras Deo offerre concedimur? quibus præcipitur ab Apostolo: *Sine intermissione orate (I Thess. v)*; et, *In omni loco levantes puras manus sine ira et disceptatione (I Tim. 11).* Superest igitur, ut aut numquam oremus, hujusmodi virus retinentes in cordibus nostris, et apostolico huic præcepto, sive evangelico, quo indesinenter et ubique jubemur orare, simus obnoxii; aut si nosmetipsos circumvenientes precem fundere contra ejus interdictum præsumimus, non orationem Domino, sed rebellionis spiritu contumaciam nos eidem noverimus offerre.

CAPUT XIII.

De reconciliatione fraterna.

Et quia plerumque seu læsos fratres et contristatos

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

^a D. Gregorius loco illo sæpe citato: *Aliquando, inquit, ira perturbato animo, quasi ex judicio, silentium inducit, et quo se foras per linguam non exprimit, intus deterius ignoscit; ut iratus quisque colloquutionem suam proximo subtrahat, et nihil dicendo, quam sit aversus, dicat. Et nonnumquam hæc silentii severitas per disciplinæ dispensationem geritur, si tamen sollicitè in intimis discretionis forma teneatur. Nonnumquam vero dum accensus animus a consueta locutione restringitur, per accessum temporis penitus a proximi dilectione separatur, et acriores stimuli ad mentem veniunt, causæque quæ gravius exasperant, oriuntur, atque in irati oculo festuca in trabem vertitur, dum ira in odium permutatur.*

^b Multa in hanc sententiam evangelicam afferri possent, quæ non minus pie, quam docte a diversis interpretibus tradita sunt: sed pauca dumtaxat, quæ huic loco sufficiant, hic subjiciam. Primum efficax admodum est hæc sententia ad suadendum studium reconciliationis, dum docet fraternam charitatem et concordiam Deo magis placere, quam sacrificia, et oblationes; immo non esse Deo accepta sacrificia, ac proinde nec quævis alia opera nostra, si desit charitas mutua, ideoque ante omnia studendum reconciliationi, si læsa sit charitas; atque adeo postponendum, ac differendum esse sacrificium, ut fratri offenso reconciliemur. Hinc D. Gregorius: *Ecce, inquit, a discordantibus accipere non vult sacrificium: holocaustum suscipere recusat. Hinc ergo perpendite quantum sit malum discordiæ, propter quod et illud abjicitur, per quod culpa relaxatur (Greg. homil. 8 super Ezech.).* Neque ad hoc tantum valet hæc sententia, ut qui læsit, quam citissime reconciliationem quærat; sed etiam ut qui læsus est, id est, injuria affectus, fratri reconciliationem quærenti facile ignoscat, ne Dei honorem, et sacrificia illi offerenda remoretur et impediatur. Secundo dicitur frater habere aliquid adversum nos, cum justam habet contra nos querelam, quod a nobis injuriam aliquam acceperit. Unde non dicit: *Si tu habes aliquid adversum fratrem tuum; sed, si frater tuus habet aliquid adversum te; Tunc enim, inquit Augustinus, ipse habet adversum nos, si nos eum in aliquo læsimus. Nos autem adversum illum*

habemus, si ille nos læserit; ubi non est opus pergere ad reconciliationem: non enim veniam postulabis ab eo, qui tibi fecit injuriam; sed tantum dimittas, sicut tibi a Domino dimitti cupis, quod ipse commiseris (Aug. lib. 1 de Serm. Dom. c. 20). Itaque non præcipitur ei, qui ab alio læsus est, ut ante oblationem reconcilietur fratri; quamvis magnæ sit perfectionis, si quis læsus fratrem inducat ad reconciliationem secum ineundam. Verum etsi non sit necesse, ut qui læsus est, reconciliationem quærat: necesse est tamen ut ante oblationem injuriam dimittat. Aliud est enim reconciliari fratri, sive proximo, aliud dimittere fratri: Nam reconciliatio ex parte ejus qui læsit, requirit satisfactionem injuriæ; ex parte læsi condonationem, et remissionem. Tertio non sic accipienda est ista sententia, quasi semper ad fratrem ire debeamus. Sanctum id quidem consilium; et cum charitas efflagitat, et locus ac tempus permittit, præceptum etiam necessarium: plerumque tamen, affectibus potius, aut effectibus, quam pedibus ire debemus, affectu injuriam potius, si quam ab illo accepimus, condonantes, odiumque remittentes: effectu, injuriæ, si quam ille a nobis accepit, satisfaciunt. Hoc justitiæ, illud charitatis præceptum. Postremo quod hic de veteribus Judæorum sacrificiis dicitur (quæ tunc adhuc vigeant, cum Christus hæc loqueretur) id multo magis de sacrificio Eucharistiæ intelligendum; proinde si ante oblationem legalium sacrificiorum, quærenda erat reconciliatio: multo magis ante oblationem sacrificii nostri Eucharistici; præsertim cum idem unionis, et concordie sacramentum sit, ac symbolum (Vide D. Bernar. de Præcepto et Dispens. c. 26). Unde et communio et synaxis appellatur. *Unum enim corpus multi sumus, qui de uno pane participamus (I Cor. x).* Atqui etiam laudes, gratiarum actiones, orationes, et eleemosynæ et omnino omnia opera bona, quæ Deo offerimus, et in Dei honorem referimus, sacrificia quædam sunt. Itaque hac sententia docemur, sacrificium laudis, orationis, aliorumque operum, Deo placere non posse, nisi reconciliati, et cum fratribus concordēs hæc Deo offeramus.

contemnimus, vel certe non vitio nostro dicentes eos A
 offensos, despiciamus : animarum medicus et occulto-
 rum conscius, occasiones iracundiæ volens radicitus
 a cordibus nostris evellere, non solum si læsi fueri-
 mus, jubet nos remittere, et reconciliari fratribus
 nostris, nullamque adversus eos injuriæ seu læsionis
 memoriam retinere; sed etiam si illos ^a adversum nos
 seu juste, seu injuste habere aliquid noverimus, si-
 militer præcepit, ut munus nostrum relinquentes, id
 est, compescentes orationes nostras, ad eorum prius
 satisfactionem tendere festinemus : et ita fratris cu-
 ratione præmissa orationum nostrarum munera illi-
 bata deferre. Non enim ita nostris obsequiis commu-
 nis omnium Dominus delectatur, ut quod in uno
 acquirit, perdat in altero, dominante tristitia. In
 cujuslibet namque dispendio unum patitur detrimen- B
 tum, qui eodem modo omnium famulorum suorum
 salutem desiderat et exspectat. Et idcirco ^b æque,
 habente aliquid adversum nos fratre, inefficax erit
 oratio nostra, ac si nos adversum eum tumentis spi-
 ritu indignationis amaritudinem reservemus.

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

^a Videtur Cassianus (*Vide Collat. 16, c. 16*) locum
 illum Matthæi sic intellexisse, ut sive juste, sive in-
 juste fratrem nostrum, seu proximum habere aliquid
 adversum nos, hoc est, nobis infenso esse animo
 noverimus; ad eum statim reconciliationis gratia ac-
 cedere, eumque placare debeamus. Sed sæpenumero
 consilia cum præceptis confundit, ut hic et alibi,
 facile est animadvertere. Aliud enim est quod hic
 præcipitur; aliud quod consulitur: satisfactio exigi-
 tur ab eo, qui læsit; remissio autem, seu condonatio
 culpæ ab eo, qui læsus est, ut dictum est. At consi-
 lium perfectionis est, non præceptum, reconciliatio-
 nem ab eo quærere, qui injuste iratus, utpote nulla
 a nobis affectus est injuria. Ad quam perfectionem
 cum omnes Christiani multiplici ratione invitentur;
 multo magis religiosi, qui se perfectionis studiosos,
 et veluti candidatos profitentur; quos *debet implere
 omnem justitiam* (*Matth. III et v*): et quorum justitia
 tanto plus abundare debet quam sæcularium; quan-
 to eorum status sublimior, et sanctior. Qua consi-
 deratione etiam D. Benedictus cap. 71 statuit, *ut si
 quis frater pro quavis minima causa ab abbate, vel a
 quocumque priore suo corripitur quolibet modo; vel si
 leviter senserit animum prioris cujuscumque contra se
 iratum, vel commotum, quamvis modice mox sine mora
 tamdiu prostratus in terra ante pedes ejus jaceat satis-
 faciens; usque dum benedictione sanetur illa com-
 motio.*

^b Durus est hic sermo, et valde hyperbolicus, si
 secundum prædicta generatim intelligatur de fratre
 habente aliquid adversum nos, sive juste, sive in-
 juste. Non sic Augustinus supra citatus, nec alii
 Patres intellexerunt. Proinde grano salis condiatur,
 et sic exponatur: *Æque inefficax futura nostra ora-
 tio, seu frater aut proximus adversus nos, seu nos
 adversus ipsum infenso simus animo, vel ut Auctor
 verbis sequentibus exponit, adversum eum tumentis
 animo indignationis amaritudinem reservemus. Ob
 hanc obscuritatem, et difficultatem quæ ex hoc cap.
 oriri poterat, Dionysius hunc locum ab illis verbis,
 non enim ita nostris obsequiis, etc., silentio præter-
 iisse videtur.*

^c Hanc sententiam prætermisit Dionysius Carthu-
 sianus (quæ tamen in omnibus codicibus tam excu-
 sis quam manuscriptis habetur): forte quia in vul-
 gatis Bibliis non exstat; sed ex Proverb. XII secundum
 Septuaginta, ut hic ad marginem citatur Nam

CAPUT XIV.

*Quod vetus quoque lex iram non tantum de effectu, sed
 etiam de cogitatione convellat.*

Sed quid diutius præceptis evangelicis atque apo-
 stolicis immoramur, cum etiam vetus lex, quæ ali-
 quid habere remissionis videtur, hæc eadem præca-
 veat dicens: *Ne oderis fratrem tuum in corde tuo*
 (*Levit. XIX*); et iterum: *Non eris memor injuriæ ci-
 vium tuorum* (*Ibid.*); et rursum: *Itinera eorum, qui
 memoriam retinent malefacti, in mortem* (*Ibid.*)? Vides
 et ibi nequitiam non in opere tantum, sed etiam in
 arcanis cogitationibus resecari; cum de corde odium,
 et injuriæ non solum retributio, sed etiam ipsa me-
 moria radicitus jubetur evelli.

CAPUT XV.

*Notat eos qui impatientiæ suæ causas in alios
 conjiciunt.*

Interdum superbia vel impatientia superati, cum
 inconditos mores nostros, atque inordinatos volu-
 mus emendare, ^d solitudinem nos desiderare con-

in vulgata editione sententia huic respondens sic ha-
 bet: *In semita justitiæ vitæ; iter autem devium tendit
 ad mortem.* Porro quod ad memoriam et oblivionem
 injuriarum, de qua hic agitur, attinet notanda sunt
 Joannis Climaci verba: *Memoria, inquit, injuriarum
 est furoris complementum, peccatorum custos, justitiæ
 odium, virtutum perditio, venenum animæ, mentis as-
 siduus vermis, orationis confusio, deprecationis exci-
 sio, charitatis alienatio, clavus infixus animæ, injucun-
 dus sensus, qui in amaritudinis suavitate diligitur, jube
 peccatum, numquam dormiens iniquitas, horis singulis
 admissa malitia, tenebrosus, ac molestissimus vitium.*

^C Et infra: *Monachus solitarius, qui hanc servat in
 semetipso memoriam, aspis nidificans est, lethale virus
 secum ubique circumferens. Qui hanc ejicit, remissio-
 nem reperit: qui vero illi agglutinatus est, miseratione
 privatur. Laboribus se quidam, ac doloribus, ut ventam
 mererentur, exposuerunt: hos tamen vir, qui injuriæ
 obliviscitur, facile anticipavit. Siquidem illud verissi-
 mum est quod dicitur: Dimittite celerius, et copiose
 dimittetur vobis. Veræ, germanæque pœnitentiæ cer-
 tum argumentum est oblivio injuriarum: qui vero ini-
 micitias tenet, et se pœnitere existimat, similis est ei
 qui se in somnio currere putat. Hæc ille (Gradu 9).*

^d Hujus rei exemplum insigne, et huic loco per-
 quam accommodatum habes in Vita S. Iguatii Loyo-
 læ per Maffei edita; quod hic retulisse non erit
 extraneum. *Cum quemdam e fratribus, quod stomacho-
 sior esset natura, et subinde in amara verba prorumpere-
 ret, sese fratrum consuetudini, alieno tempore, subdu-
 centem vidisset Ignatius; blande eum compellens quin-
 te, inquit, statutis horis in fratrum consuetudinem das?
 cum ille iracundiam naturæ, bilemque prætenderet:
 Næ, tu vehementer erras, ait Ignatius: etenim hæc et
 hujusmodi vitia non fugiendo, sed resistendo vincuntur.
 Huc spectat quod de quibusdam solitariis scribit
 Joannes Climacus: Cum sederem, inquit, aliquando
 cujusdam necessitatis causa juxta quorundam solita-
 riorum cellulam, audiivi illos perdicum more intus sum-
 ma amaritudine, et furore apud se corrixantes, atque
 in ejus personam, qui se læserat, tamquam is præsens
 esset, petulantissime insilientes. Quos ego ne ultra in
 solitudine sederent, pie, et fideliter monui, si nollent
 ex hominibus demones fieri. Et infra: Si diligentius
 inspiciamus, animadvertemus plerosque ex his, qui ira-
 cundiæ facibus exagitantur, prompte jejunare, vigilare,
 quietem solitudinis sectari. Est enim ea versutissimi*

querimur, tamquam ibi, nullis nos concitantibus, illico virtutem patientiæ reperturi : excusantes negligentiam nostram, causasque commotionis non nostra dicentes impatientia, sed fratrum vitio generari. Dumque in alios erroris nostri vertimus causas, numquam ad patientiæ ac perfectionis calcem valebimus pervenire.

CAPUT XVI.

Quod tranquillitas cordis nostri non in alterius arbitrio, sed in nostra debeat ditone consistere.

Summa igitur emendationis ac tranquillitatis nostræ, non est in alterius arbitrio collocanda; quod nequaquam nostræ subiaceat potestati : sed in nostra potius conditione consistat. Itaque ut non irascamur, non debet ex alterius perfectione, sed ex nostra virtute descendere, quæ non aliena patientia, sed propria longanimitate conquiritur.

CAPUT XVII.

Quo studio eremum debeamus expetere.

Porro^a eremum perfectos, omnique vitio purgatos oportet expetere, et excoctis ad purum in congregatione fratrum vitis, non pusillanimitatis profugio, sed divinæ contemplationis obtentu, et desiderio intuitus sublimioris intrare, qui non nisi in solitudine a perfectis solummodo poterit apprehendi. Quæcumque enim vitia incurata in eremum detulerimus, operta in nobis, non abolita sentientur. Solitudo namque, sicut novit, emendatis moribus, contemplationem purissimam reserare, et intuitu sincerissimo spiritualium sacramentorum scientiam revelare : ita eorum, qui minus emendati sunt, vitia, non solum servare, verum etiam exaggerare consuevit. Tandiuque sibi patiens quis videtur et humilis, donec nullius hominis commisceatur con-

ALARDI GAZÆI

dæmonis intentio, idque summopere inquit, ut veluti per rationabilem occasionem pœnitentiæ, et luctus, eas materias, quæ morbo huic incrementa dare possint, sequendas illis persuadeat. Sic ille (Gradu 8).

^a Confirmat hanc sententiam abbas Joannes apud Cassianum (Collat. 19, cap. 10); cui et alii SS. Patres astipulantur, docentque ad vitam eremiticam non debere quemquam transire, nisi se prius in cœnobio diligenter exercuerit; propterea quod eremus, sive solitudo, cum sit culmen et fastigium vitæ religiosæ, perfectionem non afferat, sed supponat. D. Hieronymus postquam solitudinis, et solitariæ vitæ nonnulla incommoda et pericula ita recensuit : *In solitudine cito obrepit superbia; et si parumper jejuna-verit, hominemque non viderit, putat se alicujus esse momenti, oblitusque sui, unde, et quo venerit; intus corde, lingua foris vagatur, etc.,* mox subdit : *Quid igitur? Solitariam vitam reprehendimus? minime, quippe quam sæpe laudavimus : sed de ludo monasteriorum hujusmodi volumus egredi milites, quos eremi dura rudimenta non terreant; qui specimen conversationis suæ multo tempore dederint; qui omnium fuerint minimi, ut primi omnium fierent; quos nec esuries aliquando, nec saturitas superavit; qui paupertate lætantur; quorum habitus, sermo, vultus, incessus, doctrina virtutum est.* Hæc D. Hieronymus (Epist. 4, ad Rustic. monach.). Similiter D. Benedictus, initio suæ Regulæ vitam anachoreticam, et quibus illa conveniat describens : *Secundum, inquit, genus est anachoretarum, id est, eremitarum, horum, qui non conversionis fervore novitio, sed monasterii probatione*

A sortio : ad naturam pristinam mox reversurus, cum interpellaverit cujuslibet commotionis occasio : emergunt quippe ex eo confestim vitia, quæ latebant, et velut equi infrenes certatim e suis repagulis otio longiore nutriti acrius ad perniciem aurigæ proprii, ferociusque prorumpunt. Magis enim, exercitio usuque humano cessante, efferantur in nobis vitia, nisi fuerint ante purgata. Ipsamque umbram patientiæ, quam possidere imaginarie permixti fratribus saltem pro eorum reverentia et nota publica videbamus, desidia securitatis amittimus.

CAPUT XVIII.

Impatientes atque iracundos esse frequenter etiam illos qui ab hominibus non provocantur.

^b Quasi vero universa virulenta serpentium genera, vel ferarum, cum in solitudine suisque cubilibus immorantur, non innoxia perseverent, nec tamen ex eo pronuntiari possint innoxia, quia nulli noceant. Hoc enim eis non affectus bonitatis, sed necessitas solitudinis confert : Quæ cum lætendi nacta fuerint copiam, in semetipsis reconditum virus et animæ feritatem protinus egerunt atque demonstrant. Ideoque perfectionem quærentibus non sufficit contra hominem non irasci. Meminimus enim (vide Collat. 19, c. 6, 10 et seq.) in solitudine comorantibus nobis, contra calamum, cum aut grossitudo ejus, aut exilitas displiceret; contrave scalpellum, cum incidenda hebeti acie segniter exsecaret; contraque silicem, si forte ex ea festinantibus nobis ad lectionem tardius scintilla ignis emicuerit, ita indignationis irrepsisse motum, ut non alias perturbationem mentis, quam vel contra insensibiles materias, vel certe adversus diabolium maledictione prolata, digerere atque evaporare possemus. Quam-

COMMENTARIUS.

diuturna didicerunt, contra diabolium, multorum solatio jam docti pugnare, et bene instructi, fraterna ex acie ad singularem pugnam eremi, securi jam sine consolatione alterius contra vitia carnis, vel cogitationum, Deo auxiliante, pugnare sufficiunt (vide D. Bernardum serm. 3 de Circumcisione).

^b Stylus Dionysii et planior et plenior : *Universa venenata serpentium, ferarumve genera, quando in suis latibulis et solitudine permanent, exstant innoxia; nec tamen ob hoc simpliciter dici possunt innoxia, quia nulli tunc nocent. Sic ipse. Unde colligitur legendum hic innoxia, quamvis alii, et fortasse melius legant noxia, ut Basileensis et mss. nonnulli : hoc nimirum contextu : Quasi non noxia perseverent, nec ex eo pronuntiari possint noxia, quia nulli noceant. Et utrumque quidem verum est. Actu quippe innoxia sunt hujusmodi animalia, quamdiu in solitudine, aut in suis latibulis remanent : naturali tamen propensione et inclinatione noxia perseverant, quia semper ad nocendum prompta : ideoque non simpliciter, ut ait Dionysius, innoxia pronuntiari possunt. At hoc posterius præcedentibus magis quadrare videtur. Spectat enim illud, quod superius dixit : *Emergunt quippe ex eo vitia, quæ latebant, et velut equi infrenes, etc.* Sic abbas Joannes Collat. 19 cap. 12 : *Nosse, inquit, debemus, quod si ad solitudinem, vel ad abdita loca nondum curatis vitiis secedamus, affectus eorum tantummodo reprimatur, non extinguatur. Latitat enim intra nos, immo etiam serpit radix omnium, quæ exstirpata non fuerat, peccatorum, etc.**

obrem ad perfectionis dumtaxat rationem non satis proderit abesse homines, in quos ira moveatur : cum si patientia prius non fuerit acquisita, ^a etiam erga res mutas speciesque minutas exerceri similiter iracundiæ possit affectus, qui residens in corde nostro, nec jugem nos possidere tranquillitatis statum, nec residuis vitiis carere permittet; nisi forte in eo putemus commotionibus nostris lucrum aliquod, vel remedium comparari, quod maledictionibus vel iracundiæ nostræ, minime res inanimatæ mutæque respondeant, et intemperantiam cordis nostri ad majorem nequaquam provocent exardescere furoris insaniam.

CAPUT XIX.

De amputanda ira secundum Evangelium.

Quapropter si illam summam divini præmii cupi-

mus adipisci, de quo dicitur : *Beati mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt* (Matth. v) : non solum e nostris actibus hæc amputanda est, sed etiam internis animæ radicibus exstirpanda. Non enim valde proderit iracundiæ cohibitus furor in verbo, nec in effectum prolatus, si illum arcanis pectoris nostri Deus, quem secreta non latent cordium, inesse perspexerit. ^b Radices enim vitiorum potius excindi præcipit Evangelicus sermo, quam fructus; qui proculdubio evulsis fomitibus nequaquam ulterius pullulabunt : atque ita mens poterit jugiter in omni patientia et sanctitate durare, cum hæc non de superficie operationis et actuum, sed de cogitationum fuerint evulsa penetralibus. Et ideo ne homicidium perpetretur, ira, odiumque succiditur, sine quibus homicidii crimen nullo modo valebit admitti. ^c *Qui*

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

^a Hoc ipsum eleganter notavit D. Augustinus, his verbis : *Iram nihil aliud esse quam ulciscendi libidinem veteres definiunt, quamvis homo nonnumquam, ubi vindictæ nullus est sensus, etiam rebus inanimis irascatur; ut male scribentem stylum collidat, vel calamum frangat iratus. Verum et ista irrationabilior, tamen quædam ulciscendi libido est; et nescio quæ (ut ita dixerim) quasi umbra retributionis; ut qui mala faciunt, mala patiantur* (Lib. XIV de Civit. cap. 15). Et in epistola ad Nebridium : *Ira, inquit, quantum mea fert opinio, est turbulentus appetitus auferendi ea quæ facilitatem actionis impediunt. Itaque plerumque non hominibus tantum, sed calamo irascimur in scribendo, eumque collidimus, atque frangimus; et aleatores tesseris, et pictores penicillo; et cuique instrumento quilibet ex quo difficultatem se pati arbitratur. Hac autem assiduitate fel crescere etiam medici affirmant; cimento autem fellis rursus et facile, ac prope nullis causis existentibus irascimur* (Ad Nebrid., epist. 131). Ita S. Augustinus. D. Thomas causam hujusmodi iræ et commotionis explicans : *Cum in homine, inquit, sit et ratio, et imaginatio, dupliciter in homine potest motus iræ insurgere. Uno modo ex sola imaginatione nuntiante læsionem : et sic insurgit aliquis motus iræ etiam ad res irracionales et inanimatas secundum similitudinem illius motus, qui est in animalibus contra quodlibet nocivum. Alio modo ex ratione nuntiante læsionem : et sic, ut philosophus dicit in 11 Rhetoric. (cap. 3), nullo modo potest esse ira ad res insensibiles, neque ad mortuos, tum quia non dolent, quod maxime quærunt irati in eis, quibus irascuntur : tum etiam quia non est ad eos vindicta, cum eorum non sit injuriam facere* (1-2 q. 146, art. 7).

^b Matth. III et Lucæ III : *Jam securis ad radicem arborum, vel arboris, posita est. Ad hunc locum spectare videtur auctor, moraliter, ut solet, ad suum propositum accommodans : radicem enim vocat iram internam, et in pectore latentem : fructus vero ejus actus verbo et opere prodeuntes.*

^c Mortis æternæ, ut omnes interpretantur. Nam reus, sive obnoxius iudicio Hebræis dicebatur, qui morte dignus erat. At illi de morte corporis, Christus de morte animæ loquebatur. Verum cum constet non omnem iram esse peccatum, et tam Christus ipse, quam apostoli et alii viri sancti irati subinde fuisse legantur, ut superius ostensum est; sana hujus sententiæ requiritur intelligentia : non enim omnis, qui quomodolibet irascitur, aut qui alium levem, aut fatuum appellat, continuo damnatur; sed qui ita irascitur, et ita appellat, ut mortem ei, vel quamcumque gravem læsionem, sive injuriam optet, aut

inferre cupiat. Loquebatur enim Dominus accommodate ad homicidium, de quo agebatur, et iram vocat non omnem appetitionem vindictæ, quemadmodum a philosophis definitur, sed eam proprie, quæ tendit ad homicidium (Maldonat. in Matth. cap. 5; Leonard Less. lib. IV de Just. c. 4). Agebat siquidem de illo præcepto : *Non occides*. Quod ut explicaret, docuit, non solum externum homicidium esse peccatum mortiferum in iudicio divino, sed etiam occultam iram, qua quis proximi mortem, aut grave nocumentum optat, ut exponit D. Thomas (2-2 q. 158, a. 3 et 5) : ac proinde non solum eum qui reipsa, sed etiam eum qui sola occidisset voluntate, reum esse homicidii apud Deum; sicut paulo ante dixerat, non solum eum qui reipsa adulterium patravit, sed etiam qui patrare voluit, adulterum esse. Atqui hoc modo neque Christus, neque apostoli umquam irati sunt. Nam quod Petrus videtur Ananiam et Saphyram iratus occidisse, non ira, sed religione, et zelo justitiæ, neque ut homo privatus, sed ut Dei minister, fecisse credendus est, ut alibi ostendimus. Sed juvat hic S. Thomam spectare plenius et accuratius ista explicantem. *Dicendum, inquit, quod gradus iræ, quos Dominus ponit (nempe Matthæi quinto) non pertinent ad diversas iræ species : sed accipiuntur secundum processum humani actus; in quibus primo aliquid in corde concipitur. Et quantum ad hoc dicit : Qui irascitur fratri suo. Secundum autem est, cum per aliqua signa exteriora manifestatur exterius, etiam antequam prorumpat in effectum, et quantum ad hoc dicit : Qui dixerit fratri suo, Racha, quod est interjectio irascens. Tertius gradus est, quando peccatum interius conceptum ad effectum perducitur. Est autem effectus iræ nocumentum alterius sub ratione vindictæ. Minimum autem nocumentorum est, quod fit solo verbo. Et ideo quantum ad hoc dicit : Qui dixerit fratri suo, Fatue. Et sic patet quod secundum addit supra primum, et tertium supra utrumque. Unde si primum est peccatum mortale in casu, in quo Dominus loquitur (cum quis scil.) appetit proximi occisionem, aut quamcumque gravem læsionem (ut ipse exposuit art. 3, ad 2), multo magis ad alia. Et ideo singulis eorum ponuntur correspondentia aliqua pertinentia ad condemnationem. Sed in primo ponitur iudicium, quod minus est : quia ut Augustinus dicit (Lib. de Ser. Dom. in monte c. 19), in iudicio adhuc defensionis locus datur. In secundo vero ponit consilium, in quo iudices inter se conferunt, quo supplicio damnari oporteat. In tertio ponit gehennam ignis, quæ est certa damnatio. Hæc S. Thomas (2-2 q. 158, art. 5, ad 3).*

irascitur enim fratri suo, reus erit iudicio : et ^a qui A
odit fratrem suum, homicida est (Matth., v, I Joan.
III); in eo scilicet quod eum corde cupiat interire,
cujus cruorem propria manu, vel telo apud homines
minime fudisse cognoscitur, affectu iræ homicida
pronuntiatur a Domino : qui non solum pro opera-
tionis effectu, sed etiam pro voluntatis ac voti desi-
derio, unicuique aut præmium reddet, aut pœnam,
secundum illud quod ipse loquitur per prophetam :
^bEgo autem opera eorum et cogitationes eorum venio ut
congregem cum omnibus gentibus et linguis (Isa. LXVI).
Et Apostolus : ^c Inter se invicem cogitationibus accu-
santibus, aut etiam defendentibus, in die qua iudicabit
Deus occulta hominum (Rom. II).

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

^a Hæc sententia præcedentis explicatio est. Idem B
enim est irasci fratri suo, in illis verbis Salvatoris,
ac odisse fratrem suum, juxta mentem Apostoli :
cum quis scilicet ita irascitur, ut eum corde cupiat
interire, ut hic ait Cassianus, hoc est, ut mortem ei
optet. Talis enim haud dubie apud Deum homicida
est, ac proinde æterni iudicii reus; etiamsi reipsa
nihil mali inferat. Unde D. Hieronymus epist. 36
hunc locum spectans : Cum enim, inquit, homicidium
ex odio sæpe nascatur; quicumque odit, etsi necdum
gladio percusserit, animo tamen homicida est. Et Cas-
sianus hoc loco : Et ideo, inquit, ne homicidium
perpetretur; ira, odiumque succiditur, sine quibus
homicidii crimen nullo modo valebit admitti: insi-
nuans verba quæ sequuntur ad homicidium referri.

^b Ex quo, ait Hieronymus, discimus non solum
opera, sed et cogitationes esse in die iudicii iudican-
das. De quibus dicitur : Nunc circumdederunt eos
cogitationes suæ, quando iudicabit dominus abscon-
dita hominum, secundum Evangelium Jesu Christi; ut
illud quod Apostolus scribit, veritate iudicii comprobe-
tur : Invicem cogitationibus accusantibus et satisfacientibus
in die qua iudicabit Deus abscondita hominum (Rom. II, 7),
ut cogitationes nostræ omnes uno tempore congregatæ
justum iudicem probent, dum aut accusat nos nostra
conscientia, aut satisfacit pro delicto, utrum plura sint
peccata, an bona opera; et utrum vetera, an nova;
et utrum deleta pœnitentia, an novis sceleribus instaurata.

^c Ita vulgata editio emendata. Veteres autem le-
gunt in genitivo : Inter se invicem cogitationum accu-
santium, etc., more Græcorum, qui genitivis loco
ablativorum utuntur, quod ablativis careant. Porro
accusantibus et defendentibus vocabula sunt forensia :
et sensus est, quod, conscientia nostra attestante et
iudicante, cogitationes nostræ quædam facta arguunt
et accusant ut mala, quædam defendunt et excusant
ut bona; proinde cogitationum nostrarum aliæ sibi
sumunt partes accusatoris, aliæ rei. At hoc conscientiæ
testimonium cum cogitationibus, sive D
ratiocinationibus, λογισμοῖς, accusantibus, vel defendentibus,
præcipue futurum est in extremo iudicio; tunc enim
maxime aperiet se vis illa conscientiæ accusatrix et
excusatrix, quando iudicabit Deus ea quæ nunc occulta
sunt apud homines.

^d Græci codices plerique habent : πᾶς ὁ ὀργιζόμενος
τῷ ἀδελφῷ αὐτοῦ εἰρήνη, id est, omnis qui irascitur fratri
suo temere, immerito, sine causa (Matth. v); quam
lectionem inter Græcos sequitur Chrysostomus (In
comment.), inter Latinos Augustinus (Serm. 1 de serm.
Dom. in monte); atque inde colligunt non omnem
iram interdici, sed tantum injustam et irrationalibilem.
Verum hanc lectionem, neque Latinus interpres
secutus est, nec eam solus Cassianus, sed et D. Hieronymus
haud immerito reprehendit, et illud εἰρήνη ut superfluum,
e libris eradendum esse affirmat. Si enim, inquit,
jubemur verberanti alteram maxillam

CAPUT XX.

In eo quod in Evangelio scriptum est, qui irascitur
fratri suo, etc., utrum recipiendum sit, quod ad-
jectum est, SINE CAUSA.

Sciendum tamen in eo, quod in quibusdam exem-
plaribus invenitur, qui irascitur fratri suo sine causa,
reus erit iudicio, ^d superfluum esse, sine causa, et
adjectum esse ab his qui amputandam iram pro justis
causis minime putaverunt, ^e cum utique nullus quam-
libet absque ratione commotus, sine causa dicat se
irasci. Quamobrem apparet ab eis adjectum qui pro-
positum non intellexerunt Scripturæ volentis fomi-
tem iracundiæ omnimodis amputare, nullamque in-
dignationis occasionem penitus reservare; ne dum

præbere, inimicos nostros amare, et orare pro perse-
quentibus, omnis iræ occasio tollitur. Nec enim immu-
nis est a peccato, qui etiam ab alio læsus et injuria
affectus irascitur. Nam sicuti nemini justa de causa
licet privata auctoritate quempiam occidere, ita ne-
mini justa de causa licet irasci; sic nimirum ut al-
teri male velimus, aut injuriam ulciscamur, quod
est malum pro malo reddere. Nec obstat quod ali-
quando sine peccato quis alteri irascatur; aut etiam
racha, vel fatue, dicat. Primum enim non prohiben-
tur hic primi iracundiæ motus, qui in nostra non
sunt potestate : sed ira deliberata et perfecta, cui sci-
licet consensus accedit. Deinde nec huiusmodi ira,
qua quis hominis vitio irascitur aut offenditur; ad
quod insinuandum quidam dictum putant : Qui irasci-
tur fratri suo, hoc est, non vitio hominis, sed homini;
quem, quia frater est, fraterne diligere debet : ut in-
telligamus Dominum loqui de ira quæ pugnat cum
dilectione fraterna. Unde D. Augustinus (Lib. 1 Re-
tractat. c. 19, et lib. XIV de Civit. c. 9) monet intuen-
dum quid sit irasci fratri suo, quoniam non fratri iras-
citur qui peccato fratris irascitur. Et alibi : Irasci,
ait, fratri ut corrigatur, nullus sanæ mentis reprehendit.
Huiusmodi enim motus de amore boni et de sancta
charitate venientes, vitia dicenda non sunt, cum rectam
rationem sequantur.

^e D. Augustinus epistola centesima : Subrepat, in-
quit, dum nulli irascenti ira sua videtur injusta : ita
inveterascens ira fit odium, dum quasi justus doloris
admixta dulcedo diutius eam in vase detinet, donec
totum accescat, vasque corrumpat. Quapropter multo
melius nec juste cuiquam irascimur, quam velut juste
irascendo in alicujus odium iræ occulta facilitate dilabi-
mur. Et Gregorius in quadam epistola (Lib. VII, c. 26) :
Ira si semel mentem possidens ceperit, justum esse
deputat etiam quod crudeliter facit. Et alibi (Lib. XXXI
Moral. cap. 31) : Ira devictum cor, quasi ex ratione
solet exhortari, cum dicit : Quæ erga te aguntur,
æquanimiter ferri non possunt, immo hæc patienter
tolerare peccatum est : quia si non eis cum magna
exasperatione resistitur, contra te deinceps sine
mensura cumulantur. Vide S. Thomam 1-2, q. 46, art. 4,
ubi docet iram esse cum ratione, sive iudicio rationis;
unde dicit Philosophus in libro de Problematibus (Sect. 3,
problem. 2), quod ii qui sunt valde ebrii, tamquam
nihil habentes de iudicio rationis, non irascuntur;
sed quando sunt parum ebrii, tamquam habentes
iudicium rationis, sed impeditum. Dicitur autem
ira esse cum ratione secundum Philosophum (VII Ethic.
cap. 6), quia appetit malum alterius sub ratione justæ
vindictæ. Itaque spectat in objecto imaginem quamdam
justitiæ, ut justitiam vindicativam imitari videatur.
Sicut enim hæc appetit malum proximi sub ratione
justæ vindictæ, sic ira sub specie et imagine justæ
vindictæ : sed in eo est discrimen, quod justitia illa
regatur vera prudentia; ira non vera, sed imagine
dumtaxat prudentiæ.

jubemur irasci cum causa, etiam sine causa irascendi nobis intromittatur occasio. ^a Finis enim patientiæ non in irascendo juste, sed penitus non irascendo consistit. ^b Licet a quibusdam hoc ipsum quod dicitur sine causa, ita interpretari sciam, quod scilicet sine causa irascatur is cui expetere ultionem irato non liceat. Melius tamen est ita tenere, ut et novella exemplaria multa et antiqua omnia inveniuntur esse perscripta.

CAPUT XXI.

Remedia quibus iram de cordibus nostri eradicare possimus.

Quapropter athletam Christi legitime decertantem, iracundiæ motus radicitus oportet evellere. ^c Cujus morbi hæc erit medicina perfecta, ut primitus credamus nullo modo sive justis, sive in justis ex causis

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

^a Hæc sententia eo modo intelligenda est, quo aliæ similes superius explicatæ, nempe de ira vulgari, seu affectu animi male volentis alteri, in sui ultionem; hujusmodi enim ira semper est peccatum, patientiæ seu mansuetudini contrarium, etiam in iudice juste puniente nocentem.

^b Sic intellexisse videtur D. Augustinus (*Ubi supra, lib. I Retract. cap. 19*), ut ille irasci dicatur εἰς ἑαυτὸν, temere et sine causa, qui peccat irascendo, seu qui iratus proximi malum intendit, aut eum odit. *Qui enim, inquit, fratri, non peccato, irascitur, sine causa irascitur.*

^c Remedia nonnulla adversus iram seu iracundiam suggerit Cassianus, ex iis quæ hactenus de hoc vitio disseruit collecta. Quibus plura si requiras, vide D. Basilium in homilia de ira, Cassianum iti-

licere nobis irasci: scientes nos discretionis lumen, rectique consilii firmitatem, ipsam quoque honestatem, et justitiæ moderamina protinus amissuros, si principale cordis nostri lumen ejus fuerit tenebris obscuratum: tum deinde puritatem mentis nostræ mox perturbandam, templumque eam sancti Spiritus effici omnino non posse iracundiæ in nobis spiritu commorante. Postremo, ut cogitemus, nequaquam licere nobis orare, nec iratos fundere preces ad Deum. Et præ omnibus incertum statum conditionis humanæ præ oculis habentes, ^d quotidie nos credamus e corpore migraturos, nihilque nobis continentia castitatis, nihil abrenuntiatione omnium facultatum, nihil divitiarum contemptu, nihil jejuniorum vigiliarumque laboribus conferendum, quibus propter iracundiam solam et odium ab universitatis iudice supplicia promittuntur æterna.

dem collat. 16, cap. 27, et collat. 18, cap. 12 et 13, ubi de patientia acquirenda disserit abbas Piammon; D. Gregorium lib. v Moral. cap. 31: ex recentioribus, Turrecrematus tract. 3 in Regulam D. Benedicti, et P. Leonardum Lessium de Justitia et Jure lib. III, cap. 2, et lib. IV, cap. 4.

^d Facile enim contemnit omnia, qui se cogitaverit esse moriturum, ait D. Hieronymus Epistola ad Paulinum (*Epist. 103*). Hinc Eccles. xxxix: *Memento novissimorum, et desine, vel desines inimicari.* Et S. Macarius dixisse fertur: *Monachum ita debere jejuniis operam dare, quasi semper victurus sit: ita vero motus animi refrenare, et injuriarum oblivisci, tamquam quotidie sit moriturus, ut refert Cassianus lib. v cap. ultimo (vide Climac. gradu 6, qui est de memoria mortis).*

LIBER NONUS.

DE SPIRITU TRISTITIÆ.

CAPUT PRIMUM.

^a Quinto nobis certamine ^b edacis tristitiæ stimuli retundendi sunt. Quæ si passim per singulos incur-

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

^a Tristitiam, seu tristitiæ spiritum vitiis capitalibus quinto loco annumerat, et proxime post iram nominat Cassianus, ea nimirum ratione, quam alibi expressit (*Collat. v, cap. 10*), quod *de ira tristitiam pullulare, ideoque ut tristitia propellatur, prius iram extrudi necesse sit.* Cui hac in parte suffragari etiam videtur D. Gregorius lib. xxxi Moral. c. 31, ubi vitiorum capitalium ordinem cognationemque exponens: *Ex ira, inquit, tristitia oritur; quia turbata mens, quo se inordinate concutit, eo addicendo confundit; et cum dulcedinem tranquillitatis amiserit, nihil hanc nisi ex perturbatione subsequens mæror pascit.* Verum aliter Cassianus, aliter Gregorius tristitiam accipit. Cassianus enim tristitiam ab acedia distinguit, unde et separatim et distincte de hac et illa agit hoc libro et sequenti; at D. Gregorius acediam tristitiam nominat, et quidem convenientius, ut D. Thomas asserit (2-2. q. 35, ad. 3 ad 4), et exsequentibus fiet manifestum. Mirum autem videri potest, quod Cassianus in hac vitiorum capitalium serie invidiam non nominarit; cum tamen constet invidiam vitium esse capitale, et a D. Gregorio et aliis doctoribus in vitiis capitalibus numeretur: immo ab ipso Cassiano pluribus in locis simul cum vitiis principalibus jungatur et conferatur (*Lib. v c. 21 et 22; lib. VII, c. 5, collat.*

18, cap. ult.). Rationem nonnullam subindicat D. Thomas his verbis (2-2, q. 37, art. 4): *Forte propter hoc, quod invidia manifeste ex inani gloria nascitur,*

^b Edacem dicit tristitiam, non solum respectu corporis et corporalis vitæ, cui præ cæteris animi passionibus magnum affert nocumentum, teste experientia (*S. Thom. 1-2, q. 37, a. 4*); sed etiam suo modo, respectu animæ, ut ex sequentibus colligitur (*Cap. 3*). ubi dicit *animam edacissimis tristitiæ moribus devorari.* De corporis autem nocumento, quod ex tristitia contrahitur, plura sunt Scripturæ testimonia *Proverb. xvii: In mærore animi dejicitur spiritus; animus gaudens ætatem facit floridam, et spiritus tristis exsiccatur ossa.* Eccles. xxx: *Tristitiam longe expelle a te; multos enim occidit tristitia, et non est utilitas in ea.* Et capite xxxviii: *Melior est mors quam vita amara, et a tristitia festinat mors.* Quæ omnia etsi locum habeant et veritatem in qualibet specie tristitiæ, peculiariter tamen et præcipue in hac secunda, ut dictum est, qua animus molestia premitur ob adversitatem aut calamitatem incursum, quæ nullo meliori medicamento quam patientia curatur et depellitur.

sus et incertos ac varios casus obtinendi animum nostrum habuerit facultatem, ^a ab omni nos per momenta singula separat divinæ contemplationis intuitu, ipsamque mentem ab universo puritatis statu dejectam funditus labefactat ac deprimit. Non orationes eam explere cum solita cordis alacritate permittit, non sacrarum lectionum sinit remediis incubare, tranquillum quoque ac mitem fratribus esse non patitur, et ad cuncta operationum vel religionis officia impatientem et asperum reddit; omnique perdit salubri consilio, et cordis constantia perturbata, velut amentem facit et ebrium sensum frangitque et obruit desperatione pœnali.

CAPUT II.

Qua cautione morbus tristitiæ sit curandus.

Quamobrem non minore prospectu, si spiritualis B agonis certamina legitime cupimus desudare, hic quoque nobis curandus est morbus. ^b Sicut enim tinea vestimento et vermis ligno, ita tristitia viri nocet

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

non ponitur vitium capitale, neque ab Isidoro in lib. de summo Bono, neque a Cassiano in libro de Institutis cœnobiorum. Videbatur enim prima fronte incongruum ut invidia diceretur vitium capitale, cum inter filias inanis gloriæ, vitii capitalis censeatur. At respondet D. Thomas non esse incongruum ut vitium unum capitale ex alio oriatur: dummodo tale sit ut ex ipso etiam multa alia vitia oriri soleant, ut solent ex invidia. Nam secundum D. Gregorium (Lib. xxxi Moral. c. 31) Capitalia vitia tanta sibi cognatione conjunguntur, ut non nisi unum de altero proferatur. Prima namque superbix soboles, inanis est gloria, quæ dum oppressam mentem corrumpit, mox invidiam gignit, quia dum vani nominis potentiam appetit, ne quis hanc alius adipisci valeat, tabescit. Ita D. Gregorius. Posset quidem dici invidiam tristitiæ nomine comprehendere, eum sit tristitia de bono proximi. At non videtur Cassianus sic intellexisse, quantum ex toto hujus libri tractatu (Cap. 3 et ultimo) et aliunde colligi potest. Non enim solet invidiam simpliciter vocare tristitiam; et dum tristitiæ causas hic commemorat, nullam de invidia aut invidiæ causa mentionem facit. Proinde quid per tristitiam intelligat, et quomodo eam ab invidia simul et acedia distinguat, ut intelligamus, notandum a Joanne Damasceno quatuor species tristitiæ distingui (Lib. 11 Orthod. Fidei, cap. 14), quæ Latinis nominibus dicuntur acedia, molestia, invidia, misericordia. Acedia, inquit, tristitia est taciturnitatem defectionemque vocis inducens; molestia, tristitia est aggravans, pondusque afferens; invidia tristitia est ex alienis bonis proveniens; misericordia vero in alienis malis tristitia. Hæc Damascenus (D. Thom. 1-2; q. 35, a. 8). Atque ex his quatuor speciebus sola et secunda, scilicet molestia, quam sub nomine tristitiæ Cassianus hoc loco persequitur, et spirituali agonistæ, id est, monacho domandam et subigendam docet: quæ nihil aliud est quam inordinata animi ægritudo, mœstitia, seu afflictio ex alicujus mali illati vel boni subtracti apprehensione oborta; ut cum quis fraudatur bono expectato, aut privatur bono prius habito, vel inopinato premitur malo, atque inde animo dejicitur, et quasi gravi pondere deprimitur; cum deberet per patientiam et fiduciam, ac spem melioris successus, erigi ab hujusmodi depressione. Unde ad excutiendum hujusmodi grave pondus seipsum excitans Psalmista exclamat: Quare tristis es, anima mea, et quare conturbas me? Spera in Domino (Psalm. xli), etc. Et Apostolus Jacobus monet, ut qui tristatur, oret (Jacob. v), id est, mentem mœrore depressam in Deum elevet et attollat. Ex quibus colli-

guntur, tristitiam, de qua hic agitur, nihil aliud esse, quam impatientiam, quæ quidem cum ira et iracundia magnam habet affinitatem, et fere individuam societatem. Est enim hoc vitium patientiæ oppositum, cujus est firmare animum in adversis; moderando mœrores, qui ex iis percipi solent, ne per hos a præscripto rationis recedat, vel aliquid indecori agat; ut in morte parentum, vel amicorum, in exilio, in dāmnis, in morbis, in contumeliis, aliisque id genus malis; hæc enim magnos mœrores afferre solent, quæ hominem sæpe ab arce rationis et officio virtutis deturbant, et in multa mala impellunt, atque adeo in ipsam desperationem subinde inducunt. Est igitur tristitia, seu impatientia, hujus libri objectum, ut loquuntur, quæ et in numero capitalium vitiorum merito recensetur, cum sit multorum malorum et peccatorum causa, ut experientia compertum est. Unde Isidorus, ubi supra, dicit ex tristitia oriri rancorem, pusillanimitatem, amaritudinem, desperationem. Differe autem tristitiam hoc modo acceptam ab acedia, per se notum est, et clarius ex sequenti libro patebit.

CAPUT III.

Quam comparationem habeat anima quæ tristitiæ morsibus devoratur.

Vestimentum namque tinearum esu attactum, nullius pretii vel honesti usus poterit ulterius habere commercium; itidemque lignum vermibus exaratum, non jam ad ornatum vel mediocris ædificii, sed ad combustionem ignis merebitur deputari. Ita igitur et anima quæ edacissimis tristitiæ morsibus devoratur, inutilis erit vel vestimento illi pontificali, quod unguentum Spiritus sancti de cœlo descendens, prius in barbam Aaron, deinde in oram suam solere suscipere, sancti David vaticinio perhibetur secundum illud: ^c Sicut unguentum in capite, quod descendit in barbam Aaron, quod descendit in oram vestimenti ejus (Psalm. cxxxii); sed nec ad

gitur, tristitiam, de qua hic agitur, nihil aliud esse, quam impatientiam, quæ quidem cum ira et iracundia magnam habet affinitatem, et fere individuam societatem. Est enim hoc vitium patientiæ oppositum, cujus est firmare animum in adversis; moderando mœrores, qui ex iis percipi solent, ne per hos a præscripto rationis recedat, vel aliquid indecori agat; ut in morte parentum, vel amicorum, in exilio, in dāmnis, in morbis, in contumeliis, aliisque id genus malis; hæc enim magnos mœrores afferre solent, quæ hominem sæpe ab arce rationis et officio virtutis deturbant, et in multa mala impellunt, atque adeo in ipsam desperationem subinde inducunt. Est igitur tristitia, seu impatientia, hujus libri objectum, ut loquuntur, quæ et in numero capitalium vitiorum merito recensetur, cum sit multorum malorum et peccatorum causa, ut experientia compertum est. Unde Isidorus, ubi supra, dicit ex tristitia oriri rancorem, pusillanimitatem, amaritudinem, desperationem. Differe autem tristitiam hoc modo acceptam ab acedia, per se notum est, et clarius ex sequenti libro patebit.

^a De his aliisque tristitiæ seu impatientiæ nocu- mentis, vide D. Gregorium in Pastoralis parte in cap. 10.

^b Hanc sententiam in Hebræo non haberi notant interpretes. D. Thomas ad corpus, Cassianus ad animam refert, quæ passim in Scripturis appellatione cordis intelligitur. S. Chrysostomus ad utrumque retulit in his verbis (Epist. ad Olymp.): Tristitia animarum crudele tormentum est, dolor quidam in- explebilis, et judicium cum judicio, vindictaque deterius. Nam et vermi similis est venenato; non solum carnem, sed et animam ipsam perimens; et tinea non solum ad ossa, sed ad corda pertingens, et perpetuus quidam carnifex, etc.

^c Eleganter et copiose scribit D. Hieronymus in hunc psalmum (Lib. 1 de Offic. divin. cap. 22). At Rupertus compendiosius, et nostro instituto accommodatius, in hunc modum: Quod est, inquit, illud vestimentum? Sancta Ecclesia catholica. Nam barba Aaron (quod interpretatur mons fortitudinis) barba, inquam, Aaron Christi apostoli sunt, et apostolici viri, fortes et perfecti; unguentum autem regale et sacerdotale Spiritus sancti est, cujus tota plenitudo est in capite, scilicet Christo; atque inde primum in apostolos, quasi in barbam, deinde in totam Ecclesiam, et usque in extrema membra Ecclesiæ, quasi in oram vestimenti, descendit.

structuram templi illius spiritualis atque ornatum A poterit pertinere, cujus Paulus architectus sapiens posuit fundamenta, dicens : *Vos estis templum Dei, et spiritus Dei habitat in vobis* (I Cor. III); cujus qualia sint ligna, sponsa describit in Cantico canticorum : ^a *Trabes, inquam, nostræ cupressus, tigna domorum nostrarum cedri* (Cant. I). Et idcirco hujuscemodi ad templum Dei lignorum genera eliguntur, quæ sunt et bonæ fragrantiae, et imputribilia, quæque nec corruptelæ vetustatis nec esui vermium valeant subjacere.

CAPUT IV.

Unde vel quibus modis tristitia gignatur.

^b Nonnumquam tamen iræ præcedentis vitio subsequi, seu concupiscentiæ ^c lucrive cujusdam minus indepti generari solet, cum se harum rerum quadam spe mente concepta quis viderit excidisse. Interdum vero etiam nullis existentibus causis, quibus ad hanc labem corruere provocemur, inimici subtilis instinctu, tanto repente mœrore deprimimur, ut ne charorum quidem ac necessariorum nostrorum adventum solita suscipere affabilitate possimus, et quidquid ab eis competenti fuerit confabulatione prolatum, importunum nobis ac superfluum judicetur, nullaque a nobis reddatur eis grata responsio, universos cordis nostri recessus felle amaritudinis occupante.

CAPUT V:

Quod non aliorum, sed nostro, vitio commotiones excitentur in nobis.

^d Unde manifestissime comprobatur, non semper nobis aliorum vitio commotionum stimulos excitari; sed potius nostro, qui reconditas in nobismetipsis habemus offensionum causas ac seminaria vitiorum; quæ, cum mentem nostram tentationum imber alluerit, in germina confestim fructusque prorumpunt.

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

^a D. Hieronymus ex Origene : *Trabes domorum nostrarum cedri; et contignationes nostræ cupressi* (Hom. 2 Orig. in Cant.). Vulgata versio : *Tigna domorum nostrarum cedrina, laquearia nostra cupressina*. De cedro et cupresso Plinius libro decimo sexto naturalis Histor. cap. 4. Arbores sunt durissimæ, imputribiles et odoriferæ, ut hic asseritur.

^b Tristitiæ causas inquit, atque ex iis species D ejus aliquot distinguit; sed paulo clarius recenset cap. ultimo hujus libri, et collat. 5 cap. 11.

^c Dionysius paraphrasticè: *Aut ex concupiscentia lucri cum quis viderit se privatam spe seu consecutione harum rerum quam mente concepit*. Ita passim indeptum, pro, adeptum passive usurpat Cassianus : quemadmodum et Plautus in Tri. passive dixit : *Non ætate, verum ingenio adipiscitur sapientia*. Idemque verbum indipisco activum usurpat (in Aulul.), a quo indipiscor passivum, unde participium indeptus.

^d Idem docuit superiore libro cap. 16 et seqq.

^e Verissimum enim illud D. Chrysostomi, quamvis paradoxon videatur : *Nemo læditur nisi a semetipso*. Læsionem enim intelligit non corporis, sed animæ, id est, peccatum, quod nemo, nisi volens, admittit. (Vide Collat. 6, c. 4, et 9.)

^f Hoc sonat titulus hujus cap. *Quod nullus repentino lapsu corruat, etc.* Hinc et proverbium : *Nemo repente fit pessimus*. Idemque pluribus verbis incul-

CAPUT VI.

Quod nullus repentino lapsu corruat, sed paulatim, per longam injuriam recidens, pereat.

^e Numquam enim quis alterius vitio lacessitus peccare compellitur, si repositam materiem delictorum in suo corde non habeat. ^f Nec tunc subito quispiam deceptus esse credendus est, cum conspecta mulieris forma in barathrum concupiscentiæ turpis inciderit, sed potius occultos ac latentes medullitus morbos occasione visus in superficiem tunc fuisse productos.

CAPUT VII.

Quod non sint fratrum deserenda consortia, ut perfectio conquiratur; sed patientia jugiter excolenda.

Ideoque creator omnium Deus opificii sui curationem præ omnibus noscens, et quia non in aliis, sed in nobismetipsis offensionem radices causæque consisterent, non deserenda præcepit fratrum consortia, nec vitari eos quos læsos a nobis, vel a quibus nos arbitramur offensos, sed deliniri jubet, sciens ^g perfectionem cordis non tam separatione hominum quam patientiæ virtute conquiri. Quæ firme possessa, sicut potest nos etiam cum his qui oderunt pacem, pacificos conservare; ^h ita si parata non fuerit, ab his quoque qui perfecti ac meliores nobis sunt, facit jugiter dissidere; occasiones enim commotionum, ob quas eos quibus jungimur deserere festinamus, in conversatione humana deesse non poterunt, et idcirco tristitiæ causas, ob quas a prioribus separamur, non evadimus, sed mutamus.

CAPUT VIII.

Quod si mores nostros emendatos habuerimus, possit nobis cum omnibus convenire.

Procurandum itaque nobis est, ut nostra potius emendare vitia et mores corrigere festinemus. Quæ proculdubio si fuerint emendata, non dicam cum

cat abbas Theodorus collat. 6 cap. 17, cui similis titulus : *Quod nemo ruina subitanea collabatur*. Verba ejus sunt : *Lapsus quispiam nequaquam subitanea ruina corruisse credendus est; sed aut pravæ institutionis deceptus exordio, aut per longam mentis incuriam, paulatim virtute animi decidente, et per hoc sensim vitiis incrementibus, casu miserabili concidisse. Ante contritionem enim præcedit ruina, et ante ruinam mala cogitatio : quemadmodum domus numquam subitaneo ad terram procumbit impulsu, nisi aut antiquo vitio fundamenti, aut longa inhabitantium desidia, stillicidiis primum parvissimis penetrantibus, corrupta sensim fuerint munimenta tectorum, quibus per vetustam negligentiam in majorem modum patefactis, atque collapsis, ubertim post hæc influit pluviarum imbriumque tempestas*. Hæc ille, et quæ sequuntur.

^g Perfectio enim de patientia nascitur, ait D. Gregorius (Lib. V Moral. c. 13 et 14) : *Ille namque vere perfectus est, qui erga imperfectionem proximi impatientis non est. Nam qui aliorum imperfectionem ferre non valens patientiam deserit, ipse sibi testis est, quod perfecte nondum profecit. Hinc in Evangelio (Luc. XXI). Veritas dicit : In patientia vestra possidebitis animas vestras (vide collat. 19, c. 9 et sequent.).*

^h Id est, si acquisita seu comparata non fuerit patientia.

hominibus, sed etiam cum feris et belluis facillime nobis conveniet, secundum illud quod in libro beati Job dicitur: ** Bestiæ enim terræ pacatæ erunt tibi (Job. v): extrinsecus quippe venientia non verebimur offendicula, ^b nec ulla poterunt scandala nobis deforis inferri, si in nobismetipsis intus radices eorum receptæ insertæque non fuerint: Pax enim multa diligentibus legem tuam, Domine, et non est illis scandalum (Psal. CXVIII).*

CAPUT IX.

De alio genere tristitiæ, quod desperationem salutis importat.

Est etiam ^c aliud detestabilius tristitiæ genus, quod non correctionem vitæ, nec emendationem vitiorum, sed perniciosissimam desperationem animæ injicit delinquenti. Quod nec Cain fecit post fra-

tridium pœnitere, nec Judam post traditionem ad satisfactionis remedia festinare, sed ad suspendium laquei sua desperatione pertraxit.

CAPUT X.

In quo tantummodo sit nobis tristitia utilis.

Ideoque utilis nobis una re tantum tristitia judicanda est, cum hanc vel pœnitentia delictorum, vel desiderio perfectionis accensi, vel futuræ beatitudinis contemplatione concipimus. De qua et beatus Apostolus: *^d Quæ secundum Deum est, inquit, tristitia, pœnitentiam ad salutem stabilem operatur; sæculi autem tristitia mortem operatur (II Cor. VII).*

CAPUT XI.

Quemadmodum discernatur quæ sit utilis ac secundum Deum tristitia, et quæ diabolica atque mortifera.

Sed illa ^e tristitia quæ pœnitentiam ad salutem

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

^a D. Gregorius vult legi, *pacificæ, non pacatæ*. Ejusque rationem moralem affert quæ huc non pertinet. Eodem modo legit et Beda, et Vulgata versio. Exempla sanctorum, quibus bestiæ, non modo pacatæ et *pacificæ, sed et subditæ fuerint, et ad nutum obdierint, habes plurima et passim obvia in Vitis Patrum et sanctorum apud Surium.*

^b Scandalum passivum, quod deforis, hoc est, ab aliis nobis infertur, vel est pusillorum, qui ex ignorantia existimant illicitum esse quod licitum est, et offenduntur cum vident illa fieri quæ ipsi arbitrantur illicita. Unde D. Hieronymus (*In Matth. XVIII*): *Qui scandalizatur, parvulus est; majores enim scandala non recipiunt.* Vel est Pharisæorum, qui ex propria malitia in pejorem partem interpretantur quæ in meliorem erant interpretanda. Talia non cadunt in vere religiosos et perfectos; at multo minus scandala activa, quibus proximus in peccatum inducitur, vel in peccato confirmatur. (*S. Thom. 2-2, q. 43, a. 5 et 6.*)

^c Pessimum tristitiæ genus quo quis vel ad desperationem adigitur, ut Cain, et Judas; vel ad graviora peccata præceps ruit, ut illi apud Jeremiam dicentes: *Desperavimus; post cogitationes nostras ibimus, et unusquisque pravitatem cordis sui mali faciemus (Jerem. XVIII)*; et illi, de quibus Apostolus Ephes. IV: *Qui desperantes, semetipsos tradiderunt impuditiæ, in operationem immunditiæ omnis, in avaritiam.* Quam ob causam scribit idem Apostolus ad Colossenses iisdem pene verbis, quibus ad Romanos: *Patres, nolite ad indignationem provocare filios vestros, ut non pusillo animo fiant (Colos. III)*, id est, ne animo dejiciantur, ne animum despondeant, et doloris impatientia ob nimiam severitatem deteriores evadant. Et II Cor. II monet ut Corinthio excommunicato et publice objurgato aliquid solatii impendatur, *Ne forte, inquit, abundantiori tristitia absorbeat qui hujusmodi est.* Quam Apostoli doctrinam secutus itidem D. Benedictus (*Cap. 7 Regulæ*) eandem in abbate sollicitudinem requirit circa excommunicatos et delinquentes, *ut submittat seniores, qui quasi secreto consolentur fratrem delinquentem (id est, qui deliquit), et provocent eum ad humilitatis satisfactionem, et consolentur eum, ne abundantiori tristitia absorbeat; sed, sicut ait Apostolus (II Cor. II) confirmetur in eo charitas, et oretur pro eo ab omnibus.* Huc etiam spectat quod scribit D. Augustinus lib. XII de Genesi ad litteram (*Cap. 33*): *Illud etiam quod Jacob dicit ad filios suos (Gen. XLIV): Deducetis senectutem meam cum tristitia ad inferos, videtur hoc magis timuisse, ne nimia tristitia sic perturbaretur, ut non ad requiem beatorum iret, sed ad inferos peccatorum. Neque enim parvum animæ malum est tristitia, cum etiam Apostolus cuidam tam sollicitè timuerit, ne majore tristitia absorberetur (II Cor. I).* Sic Augusti-

nus. Porro *tristitia*, ait D. Thomas (1-2, q. 37, a. 2), *absorbere hominem dicitur, quando sic totaliter vis contristantis mali afficit animum, ut omnem spem eversionis excludat, et sic etiam eodem modo aggravat et absorbet; quædam enim se consequuntur, dum metaphorice dicuntur quæ sibi repugnare videntur, si secundum proprietatem accipiantur.* Hæc S. Thomas docens nullam esse repugnantiam, cum dicitur tristitia absorbere et aggravare animum, quia hæc metaphorice dicuntur, non proprie. Unde et Joannes Damascenus (*De Fide orthodox. lib. II cap. 14*) molestiam vocat aggravantem, ut superius visum est. Sed et Psalmista hæc apte conjungit, dum primum orat: *Non me demergat tempestas aquæ (Psalm. LXVIII)*, id est, molestiarum, et ærumnarum magnitudo non me obruat et opprimat, quod est aggravare. Deinde subdit: *Neque absorbeat me profundum.* Ac postremo: *Neque urgeat super me puteus os suum, quod est extremum malorum. Qui enim in puteum cadunt, ait D. Basilius (In scholiis), quamdiu os putei apertum est, modicum quid spei habent, quod possint e periculo liberari; verum ubi et hoc occluditur, de salute omnino desperatur.*

^d Plenior intellectum reddit integra Apostoli sententia, quæ sic habet (II Cor. VII): *Etsi contristavi vos in epistola, non me pœnitet; et si pœniteret, videns quod epistola illa (etsi ad horam) vos contristavit; nunc gaudeo, non quia contristati estis, sed quia contristati ad pœnitentiam. Contristati enim estis secundum Deum, ut in nullo detrimentum patiamini ex nobis. Quæ enim secundum Deum tristitia est, pœnitentiam in salutem stabilem operatur; sæculi autem tristitia mortem operatur.* Ubi per antithesin et ex diametro opponitur et distinguitur duplex tristitia; altera bona, altera mala; altera secundum Deum, altera hujus sæculi; illa æternæ salutis, hæc mortis operatrix. Hanc D. Bernardus (*Serm. 11, de modo vivendi*) sæcularem, illam vocat spiritalem. De utriusque vero ratione et origine hæc habet D. Thomas in commentario: *Sciendum, inquit, quod tristitia et gaudium, et communiter omnis affectio, ex amore causatur. Tristatur enim quis, quia caret eo quod amat. Qualis autem est amor, talis est tristitia ex amore causata. Est autem duplex amor, unus quo diligitur Deus, et ex hoc causatur tristitia, quæ est secundum Deum. Alius amor quo amatur sæculum, et ex hoc causatur tristitia hujus sæculi. Amor quo diligimus Deum, facit nos libenter servire Deo, sollicitè quærere honorem Dei, et vacare Deo dulciter; et quia per peccatum impedimur a servitio Dei, ideo amor Dei causat tristitiam de peccato, et hæc est tristitia secundum Deum.* Hæc S. Thomas. (*Vide S. August. de Civit. Dei lib. XIV, c. 7.*)

^e Stabilem, ἀμετακίνητον, id est, fixam, et immobi-

stabilem operatur, obediens est, affabilis, humilis, mansueta, suavis, ac patiens, utpote ex Dei charitate descendens, et ad omnem dolorem corporis ac spiritus contritionem infatigabiliter semetipsam desiderio perfectionis extendens, et quodammodo læta ac spe profectus sui vegetata, cunctam affabilitatis et longanimitatis retinet suavitatem, habens in semetipsa omnes fructus Spiritus sancti, quos enumerat idem Apostolus: *Fructus autem Spiritus est charitas, gaudium, pax, longanimitas, bonitas, benignitas, fides, mansuetudo, continentia* (Galat. VII). Hæc vero asperrima, impatiens, dura, plena rancore et mœrore infructuoso, ac desperatione pœnali, eum quem complexa fuerit ab industria ac salutari dolore frangens ac revocans, utpote irrationabilis et intercipientis non solum orationum efficaciam, verum etiam universos, quos prædiximus, fructus spirituales evacuans, quos novit illa conferre.

CAPUT XII.

Quod absque illa salutari tristitia, quæ tribus modis generatur, omnis tristitia tamquam noxia repellenda sit.

Quapropter absque illa quæ vel pro salutari pœ-

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

lem, seu perpetuam. Alii codices legunt ἀμεταμελειτον, hoc est, non pœnitendam, sive cujus numquam pœniteat. Ubi pulchra antithesis inter pœnitentiam et impœnitentiam, eoque elegantior, quod μεταμελεια pariat ἀμεταμελειαν.

^a D. Basilius in Regulis brevioribus quæst. 192 quærit: *Quæ est tristitia secundum Deum, et quæ secundum sæculum?* Et respondet: *Secundum Deum tristitia est, cum pro neglectis mandatis vel prævaricatione tristamur, secundum quod scriptum est: Tristitia tenuit me pro peccatoribus derelinquentibus legem*

nitentia, vel pro studio perfectionis, vel pro desiderio suscipitur futurorum, ^a omnis tristitia tam quam sæculi, et quæ mortem inferat, æqualiter repellenda est, ac sicut fornicationis spiritus, vel philargyriæ, vel iræ, de nostris cordibus penitus extrudenda.

CAPUT XIII.

Remedia quibus tristitiam de cordibus nostris exterminare possimus.

Hanc ergo perniciosissimam passionem ita de nobis expellere poterimus, ut mentem nostram spiritali meditatione jugiter occupatam futura spe et contemplatione repromissæ beatitudinis erigamus. Hoc enim modo ^b universa tristitiarum genera, sive, quæ ex præcedenti ira descendunt, sive quæ amissione lucri, vel detrimenti illatione nobis adveniunt, sive de irrogata generantur injuria, sive quæ de irrationabili mentis confusione procedunt, seu quæ lethalem desperationem nobis inducunt, valebimus superare, cum æternarum rerum ac futurarum intuitu semper læti, atque immobiles perdurantes, nec casibus dejecti præsentibus, nec prosperis fuerimus elati, utraque velut caduca et mox transeuntia contemplantes.

tuam. Sæculi autem tristitia est, cum ob aliquid de rebus humanis, vel quæ ad sæculum pertinent, contristamur.

^b Species tristitiæ vitiosæ varias ex variis causis supra memoratis colligit et recenset; quas tamen ad duo capita, sive genera, restringit et revocat collat. 5 c. 11, ubi ait: *Tristitiæ genera duo sunt: unum quod vel iracundia desinente, vel de illato damno, ac desiderio præpedito cassatoque generatur; aliud quod de irrationabili mentis anxietate seu desperatione descendit.*

LIBER DECIMUS.

DE SPIRITU ACEDIÆ.

CAPUT PRIMUM.

^a Sextum nobis certamen est, quod Græci ἀκηδία vocant, quam nos tædium sive anxietatem cordis

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

^a Ciaconius ex Vaticano: *Sextum nobis certamen est adversus eam, quam Græci ἀκηδία vocant.* Dionysius: *Sextum nobis certamen est contra vitium, quod Græci acedium vocant.* Sexto igitur loco in vitiis capitalibus ponitur acedia, et tristitiam subsequitur, quia, ut alibi Cassianus (Collat. 5, cap. 10): *De tristitia acediam necesse est pullulare.* De qua primo videndum quod ad rationem nominis, tum vero quod ad rem ipsam pertinet. Acedia unico c scribi debet, non gemino; ut a multis imperite scribitur et profertur. Est enim ἀκηδία vocabulum Græcum, ut Auctor hic indicat, quod Latine sonat incuriam aut negligentiam quamdam; nam ἡρεσος Græce curam vel laborem significat. Unde acedia Latine dicitur, ἡ Græco (ut solet apud Latinos) in e longum mutato. Hinc fit ut apud probatos auctores secunda ejus syllaba producat, ut apud Mantuanum II lib. II de Calamitatibus temporum, ubi acediam ita depingit

Sic hominem falso deludit acedia vultu,
Spem minuens, animosque premens, operumque futura
Præmia deridens; contemni fulmen, et ignes
Tartareos, frustra docet Phlegetonta tumeri.

Quia tamen ἡ Græcum absque mutatione in aliam vocalem subindetransit in i Latinum longum, recte etiam nonnulli per i Latinum in secunda syllaba proferunt, et scribunt acidiam; quemadmodum Spiritum sanctum paracletum communiter dicimus, tamen aliqui non omnino inepte paraclitum pronuntiant, penultima producta, ut pulchre disserit Franciscus Philelphus Epist. lib. XIII, epist. 47. Unde rudis et improbabilis efficitur eorum opinio qui acidiam putant vocabulum esse Latinum derivatum ab acidus, a, um, quia scilicet ita deprimit animum hominis, ut nihil ei agere libeat; sicuti ea quæ sunt acida, frigida sunt, et sicut frigida non facile moventur, ita acediosus ex nimia tristitia torpescit (S. Thom. 2-2, q. 35, a. 1). Quamvis enim ita res habeat, non tamen inde sequitur acidiam ab acido derivari, cum et Græcæ derivationis auctoritas et syllabæ productio manifeste repugnent. Porro acedia in sacris litteris generaliter significat tristitiam, tædium, torporem, anxietatem, ut hic dicitur (Tollet. de Peccat. Mortal. c. 58). Unde psalm. CXVIII, ubi legimus: *Dormitavit anima mea præ tædio, in*

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

Græco est, ἀρ' ἀκηδίας, a quo derivatum verbum acediari, id est, tædio affici, Scripturæ etiã usitatum. Eccles. VI : *Subjice humerum tuum sapientiæ, et porta illam; et ne acedieris in vinculis ejus.* Et cap. XXII. *Discede a stulto, et non acediaberis in stultitia ejus, ubi Græce habetur: καὶ οὐ μὴ ἀκηδίῃς ἐν τῇ ἀπονομίᾳ αὐτοῦ.* Quod autem ad rem attinet, notandum primo acediam, sicut superius de ira et tristitia dictum est, dupliciter sumi, primo ut sit passio quædam in appetitu sensitivo adeo animum opprimens ut afferat torporem etiam membris, et negligentiam seu fastidium operis: sive ea tristitia sit de malo vero, sive apparente. Et hoc modo Damascenus (*Lib. II de Fid. cap. 14.*) primam tristitiæ speciem ponit acediam, eamque dicit esse *tristitiam, quæ taciturnitatem, defectionemque vocis inducit: λῶπη, inquit, ἐρώνταν ἰμποιούσα.* Quibus verbis significare videtur ex acedia sequi taciturnitatem, defectionemque vocis, quod adeo absorbeatur animus, et occupetur languida defectione, ut vocem depromere nequeat; sed sui ipsius confusione et obnubilatione quadam impediatur, detineaturque constrictus, ne sermonem edat. At D. Thomas subtilius id exponens (*12, q. 35 art. 8*): *Ideo, inquit, specialiter acedia dicitur vocem amputare, quia vox inter omnes exteriores motus magis exprimit interiorem conceptum et affectum, non solum in hominibus, sed etiam in aliis animalibus, ut dicitur in primo Politicorum.* Ita S. Thomas. Itaque sub voce, ex consequenti, intelliguntur omnes motus exteriores, ad quos itidem acedia hominem pigrum tardumque reddit. Alias vero intelligitur acedia, ut est tristitia, fastidium, seu aversio voluntatis, sive appetitus rationalis, et quæ fere conjuncta est cum tristitia appetitus sensitivi. Et hoc modo accipitur, cum de peccatis capitalibus agitur, quibus ipsa annumeratur. Unde et Cassianus in hoc libro, et S. Thomas in Summa (*2, q. 35, a. 2, et 5*), communiter agunt de acedia, ut est partim in voluntate, partim in appetitu sensitivo. Secundo notandum acediam in hoc sensu, et prout habet rationem peccati, adhuc dupliciter accipi: 1° communiter et generatim, ut est tristitia de spirituali bono, quatenus nobis molestum est ac laboriosum, et hoc modo non est speciale vitium aut peccatum, sed conditio quædam et pravitas omnibus vitiis insita et communis; 2° accipitur acedia proprie et stricte, ut est tristitia voluntatis de bono spirituali divino ad charitatem pertinente; et sic est vitium particulare ab aliis distinctum, poniturque inter peccata capitalia tum a Cassiano tum a D. Gregorio et aliis. Sed ad majorem declarationem audiendus hic latius D. Thomas subtiliter et accurate utriusque rationem et diversitatem explicans his verbis (*Art. 2, supra*): *Cum acedia sit tristitia de spirituali bono, si accipiatur spirituale bonum communiter, non habebit acedia rationem specialis vitii, quia, sicut dictum est, omne vitium refugit spirituale bonum virtutis oppositæ. Similiter etiam non potest dici quod sit speciale vitium acedia, in quantum refugit spirituale bonum, prout est laboriosum, vel molestum corpori, vel delectationis ejus impeditivum, quia hoc etiam non separaret acediam a vitiis carnalibus, quibus aliquis quietem et delectationem corporis quærit. Et ideo dicendum est quod in spiritualibus bonis est quidam ordo. Nam omnia spiritualia bona, quæ sunt in actibus singularium virtutum, ordinantur ad unum spirituale bonum, quod est bonum divinum, circa quod est specialis virtus, quæ est charitas. Unde ad quamlibet virtutem pertinet gaudere de proprio spirituali bono, quod consistit in proprio actu. Sed ad charitatem pertinet specialiter illud gaudium spirituale, quo quis gaudet de bono divino. Et similiter illa tristitia, qua quis tristatur de bono spirituali, quod est in actibus singularium virtutum, non pertinet ad aliquod vitium speciale, sed ad omnia vitia; sed tristari de bono divino, de quo charitas gaudet, pertinet ad speciale vitium, quod acedia vocatur. Hæc S. Thomas.*

PATROL. XLIX.

A Ex quibus patet primo quid sit acedia stricte accepta, ut a scholasticis accipitur, et quid generalius accepta, ut solet a Patribus accipi, qui nomine acediæ intelligunt tædium ac torporem animi in piis operibus exercendis, quod quidem tædium ex defectu amoris divini et gaudii illius spiritualis nascitur. Unde D. Gregorius (*In I Reg. lib. I c. 14*) eam ita describit: *Acedia est de laudabili virtutum exercitio utriusque hominis languida dejectio.* Utriusque hominis, scilicet, interioris et exterioris, id est, animi et corporis. Et D. Bernardus: *Acedia est torporem bona negligentis inchoare, aut inchoata perficere.* Secundo colligitur peccatum acediæ contrarium esse virtuti charitatis. Nam directe opponitur gaudio spirituali de bono divino, ut a nobis possidetur quodammodo per gratiam et spem, quod gaudium est actus et effectus charitatis. Unde Apostolus ad Rom. XIV dicit, *regnum Dei esse gaudium in Spiritu sancto.* Et ad Galatas V numerat istud gaudium inter fructus Spiritus sancti, qui scilicet ex charitate prodeunt. Tertio sequitur peccatum istud ex genere suo esse mortiferum, nisi veniale fiat ob imperfectionem actus non plene deliberati: qua de re ita rursus D. Thomas (*Art. 3*): *Peccatum mortale dicitur, quod spirituales vitam tollit, quæ est per charitatem, secundum quam Deus nos inhabitat. Unde illud peccatum ex suo genere est peccatum mortale, quod de se secundum propriam rationem contrariatur charitati. Hujusmodi autem est acedia. Nam proprius effectus charitatis est gaudium de Deo; acedia autem est tristitia de bono spirituali, in quantum est bonum divinum. Unde secundum suum genus acedia est peccatum mortale; sed considerandum est in omnibus peccatis, quæ sunt secundum suum genus mortalia, quod non sunt mortalia, nisi quando suam perfectionem consequuntur. Est enim consummatio peccati in consensu rationis. Unde si sit inchoatio peccati in sola sensualitate, et non pertingat usque ad consensum rationis propter imperfectionem actus, est peccatum veniale. Sicut in genere adulterii concupiscentia, quæ consistit in sola sensualitate, est peccatum veniale: si autem pervenitur usque ad consensum rationis, est peccatum mortale. Ita etiam et motus acediæ in sola sensualitate quandoque est propter repugnantiam carnis ad spiritum, et tunc est peccatum veniale. Quandoque vero pertingit usque ad rationem, quæ consentit in fugam, et horrorem, et detestationem boni divini, carne contra spiritum omnino prævalente; et tunc manifestum est, quod acedia est peccatum mortale. Hucusque S. Thomas. Cum ergo dicitur acedia esse peccatum mortale ex suo genere, intelligitur posita hac conditione, si sit perfecta acedia, id est, ut quis deliberate et pleno rationis judicio horrescat et fastidiat bonum divinum, et non tantum ex parte sensualitatis et carnis infirmitate. Unde idem doctor hunc Cassianolocum allegans admittit etiam in viris sanctis et perfectis, quales illi anachoretæ et eremitæ de quibus hic agitur, aliquos imperfectos motus acediæ aliquando suboriri, qui tamen non pertingunt usque ad consensum rationis, ac proinde non sunt peccata mortalia, sed venialia dumtaxat. Subdit porro etiam alteram conditionem (*Ibid. in respond. ad 3*), quæ supponitur ut acedia sit mortalis, nempe, ut acedia sit de bono divino, cui ex præcepto tenetur inhærere, hoc est, si hujusmodi tædium seu fastidium acediæ sit de rebus præceptis et ad salutem necessariis, idque sub reatu mortali: ut si clericus ex tædio horarum, canonicarum lectionem omittat, monachus tædio suæ professionis habitum abjiciat: *Non enim erit acediæ peccatum, si quis contristetur, quia cogitur ad opera virtutis ad quæ non tenetur. Et si sub veniali, tantum obediens obligetur, non erit acedia plusquam venialis.* Quarto colligitur acediæ nomine duplex quoddam malum seu peccatum intelligi, sive duobus modis per acediam peccari. Est enim acedia vel torpor et pigritia in aggrediendo et auspiciando bonum,*

12

possumus nuncupare. ^a Affinis hæc tristitiæ est, et ^b vagis maxime ac solitariis magis experta, et in eremo commorantibus infestior hostis ac frequens, ^c maxime circa horam sextam monachum inquiet-

tans, ut quædam febris ingruens tempore præstito, ^d ardentissimos æstus accensionum [*Al. accensionum*] suarum solitis ac statutis horis animæ inferens ægrotanti. Denique nonnulli senum ^e hunc

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

vel tædium, fastidium atque tristitia in perseverando. Peccant itaque primo modo qui pigre, tarde et cum tristitia bona opera aggrediuntur, ut jejunia, orationes et similia; qui labores detrectant in discendo, docendo, vel ea faciendo quæ ad suam vocationem pertinent. Peccant secundo modo qui inchoata bona opera ex tædio et fastidio intermittunt. Et si quidem ea omittantur aut intermittantur quæ aut ex præcepto sunt, aut alioqui ad salutem necessaria, et talis remissio seu omissio sit cum pleno rationis consensu, non subreptio tantum, aut humanæ fragilitatis languor, cui repugnandum et resistendum est: fit in tali acedia peccatum mortale; alias veniale, ut dictum est. Postremo acediam merito inter vitia capitalia recenset etiam D. Gregorius (XXXI *Moral. c. 31*), ejusque sex filias, enumerat, hoc est, peccata seu vitia, quæ ex acedia, velut ex fonte seu capite, promanare solent, aut ei proxima cognatione adhærent. De tristitia, inquit (tristitiam enim eandem censet cum acedia, ut dictum est), *malitia, rancor, pusillanimitas, desperatio, torpor circa præcepta, evagatio mentis erga illicita nascitur*. Ubi *malitia* ex sententia S. Thomæ (*Art. 4*) est ipsum odium et detestatio boni spiritualis; *rancor* aversio ab eis qui ad spiritualia bona hortantur; *pusillanimitas* erga spiritualia bona, ut sunt ardua, quæ plerumque est veniale peccatum; *Desperatio* beatitudinis consequendæ, quæ est gravissimum peccatum contra Spiritum sanctum; *torpor* in observatione mandatorum Dei, quæ pertinent ad communem justitiam; *evagatio mentis* ad res alias illicitas, quæ oblectent. Porro Isidorus lib. II de Summo Bono, dicit de tristitia oriri rancorem, pusillanimitatem, amaritudinem, desperationem. De acedia vero dicit (*Cap. 37*) oriri septem, quæ sunt *otiositas, somnolentia, importunitas mentis, inquietudo corporis, instabilitas, verbositas, cariositas*. At hæc, inquit S. Thomas, *reducuntur ad ea quæ Gregorius ponit; nam amaritudo, quam Isidorus ponit oriri ex tristitia* (quam non nisi ratione distinguit ab acedia), *est quidam effectus rancoris. Otiositas autem et somnolentia reducuntur ad torporem circa præcepta, circa quæ est aliquis otiosus, omnia ea prætermittens, et somnolentus ea negligenter implens. Omnia autem alia quinque, quæ ponit oriri ex acedia, pertinent ad evagationem mentis circa illicita*. Hactenus ex doctrina D. Thomæ de natura et gravitate peccati acediæ, ejusque filiabus seu effectibus dictum sit; omissis cæteris, quæ apud ipsum ejusque interpretes studiosus lector requirat. Cæterum quod de vitiis capitalibus universim dictum est, non idcirco semper esse mortalia, quia capitalia, sed ideo dici capitalia, quia multorum aliorum sunt veluti capita et scaturigines vitiorum, id etiam de acedia particulatim tenendum: quia licet ex natura sua seu ex genere suo censeatur peccatum mortiferum, veniale tamen plerumque efficitur, aliqua de præmemoratis conditionibus deficiente.

^a Alibi dicit (*Collat. 5 c. 10*): *Tristitiæ acedia, cenodoxiæ superbia familiariter jungatur*. Illi scilicet tristitiæ, de qua superiore libro actum est (*Ubi supra*), hoc est, impatientiæ, quæ et ipsa species est tristitiæ generaliter acceptæ apud Damascenum, et molestia nuncupata; vel tristitiæ hujus sæculi, quæ, secundum Apostolum, *Mortem operatur* (*II Cor. VII*), ad quam etiam pertinet acedis. *Non enim est tristitia secundum Deum, quæ contra tristitiam hujus sæculi dividitur*, ait S. Thomas. Quam ob causam etiam D. Gregorius (*2-2, q. 35, a. 3; Lib. II de Summo Bono c. 37*) acediam merito tristitiam nominat. Porro Isidorus tristitiam ab acedia ratione tantummodo distinguit: Si

enim, inquit, in hoc vitio consideretur aversio a bono, quod æstimatur grave et laboriosum, sicuti est jejunare, orare, obedire, et hujusmodi, ea ratione dicitur tristitia; si vero consideretur conversio ad quietem indebitam, quæ æstimatur lenis et jucunda, hac ratione dicitur acedia. Ita fit ut hoc vitium duobus modis nominetur, scilicet tristitia et acedia. Sic ipse.

^b Vagos et solitarios dicit monachos illos, seu anachoretas in solitudinibus errantes, nec uni certo loco astrictos; cum sæpe ex una regione in aliam commigrarent, majoris austeritatis aut vitandæ laudis et inanis gloriæ, non voluptatis, aut evagationis causa, ut Cyrovagi et Sarabaitæ, ut in *Vitis Patrum* et Cassiani etiam collationibus videre est. Videndus etiam D. Bernardus in tractatu de passione Domini, ubi hoc vitium religiosi et solitarii facit peculiare, quemadmodum et abbas Serapion collat. 5 cap. nono. Bernardi verba sunt hæc: *Sunt nonnulli qui bona quidem opera faciunt, vel coactione, vel necessitate, vel consuetudine, sed ad hæc agenda nulla alacritate, moventur, quod vitium proprie acedia dicitur. Et hoc quidem vitio religiosi homines maxime affliguntur; nam sæculares admodum pauci, etsi hoc sit vitium, animadvertunt. Mundo enim alligati, spiritualis vitii viæ possunt apprehendere nomen; cum tamen hoc vitium inter septem principalia nominetur. Est autem vitium acediæ, quod quemdam torporem incutit animæ, ut ipsi omnia exercitia spiritualia quasi insipida videantur, et in grave tædium convertantur. De quo tædio dicit psalmus: Dormitavit anima mea præ tædio; et alibi: Omnem escam abominata est anima eorum, et appropinquaverunt usque ad portas mortis. Tantum quippe aliquando affligitur hoc vitio anima bonorum, ut omnem escam, id est, omne spirituale exercitium abominetur, ut nec orare, nec legere, nec meditari, nec opus manuum libeat exercere. Immo etiam appropinquant usque ad portas mortis, id est, ut etiam ipsius vitæ fastidium habentes morte finire desiderent, cum sancto Job dicentes: Tædet animam meam vitæ meæ. Hæc Bernardus.*

^c Ex hac itidem sententia, D. Thomas objectionem movet (*2-2, q. 35, a. 1 ad 2*), qua videri possit acedia non esse peccatum: quia nullus, inquit, defectus corporalis, qui statutis horis accidit, habet rationem peccati; sed acedia est hujusmodi: dicit enim Cassianus in decimo libro de Institutis monasteriorum: *Maxime acedia circa horam sextam monachum inquietat, ut quædam febris, etc.* Cui argumento ita respondet: *Dicendum quod passiones appetitus sensitivi, et in se possunt esse peccata venialia, et inclinant animum ad peccatum mortale. Et quia appetitus sensitivus habet organum corporale, sequitur quod per aliquam corporalem transmutationem homo fit habilior ad aliquod peccatum; et ideo potest contingere quod secundum aliquas mutationes corporales certis temporibus provenientes, aliqua peccata nos magis impugnent. Omnis autem corporalis defectus de se ad tristitiam disponit: et ideo jejunantes circa meridiem, quando jam incipiunt sentire defectum cibi, et urgeri ab æstibus solis, magis ab acedia impugnantur. Hæc S. Thomas. Joannes Climacus gradu decimo tertio non inscite in eandem sententiam: *Mane, inquit, primo languentes medicus visitat, acedia vero monachos circa meridiem.**

^d Accessiones, ait Ciaconius, sunt ardentiores æstus, qui statis temporibus in febribus periodicis, quotidianis videlicet, aut tertianis, recurrunt: de quibus multa Cornelius Celsus lib. III cap. 3.

^e Dæmonem, sive dæmonium meridianum varie exponunt Patres, quemadmodum et alia pericula, sive damna nobis impendentia, quæ in illo versiculo

esse pronuntiant meridianum dæmonem, qui in A psalmo nonagesimo nuncupatur.

CAPUT II.

*Quomodo acedia serpat in corde monachi,
quæve inferat menti dispendia.*

^a Qui cum miserabilem obsederit mentem, horrorem loci, fastidium cellæ, fratrum quoque, qui cum eo vel eminus commorantur, tamquam negligentium

ac minus spiritalium, aspersionem gignit atque contemptum. Ad omne quoque opus quod intra septa sui cubilis est, facit desidem et inertem. Non eum in cella residere, nec operam sinit impendere lectioni, ^b nihilque se proficere tanto tempore in eadem commorantem crebrius ingemiscit, nec habere se fructum aliquem spiritalem, donec fuerit illi consortio copulatus, conqueritur atque suspirat et ab

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

psalmi nonagesimi exprimentur: *Non timebis*, 1° a timore nocturno, 2° a sagitta volante in die, 3° a negotio perambulante in tenebris, 4° ab incurso et dæmonio meridiano. D. Augustinus in explanatione huius psalmi: *Tentationes*, ait, *ignorantiæ, timor nocturnus; peccata scientiæ, sagitta volans per diem; in nocte enim ignorantia intelligitur, in die manifestatio. Sunt qui ignorantes peccant, sunt qui scientes peccant: qui ignorantes peccant, a timore nocturno supplantantur; qui scientes peccant, a sagitta volante per diem percussi sunt. Hæc autem cum in gravioribus persecutionibus fiunt, quousque perveniatur tamquam ad meridiem, quicumque illo calore ceciderit, tamquam a dæmone meridiano cadit. Et infra: Erat tunc magnus æstus persequentium: quicumque in illa tentatione ceciderunt, tamquam a dæmone meridiano ceciderunt. Ita Augustinus tripartitam innuens tentationem illis verbis significari primam levem et occultam, quæ per timorem nocturnum; alteram levem et manifestam, quæ per sagittam volantem in die; tertiam gravem et apertam, seu manifestam, quæ per incursum et dæmonium meridianum, hoc est, per incursum dæmonii meridiani intelligitur, qualis est præcipue in persecutione tyrannica. Ubi manifestum est quartum membrum, seu quartam speciem tentationis (nescio quo pacto a divo Augustino prætermissam) desiderari, ut plena sit distributio, nempe tentationem gravem, sed occultam, quæ per negotium ambulans in tenebris designatur. In eadem sententiam de dæmonio meridiano concedere videtur D. Hieronymus in Apologia adversus Rufinum (Lib. II c. 4), ubi Arium famosissimum hæresiarcham scite vocat dæmonium meridianum, quod in ipso Ecclesiæ velut meridie splendidissimo et florentissimo Constantini imperat. sæculo, non tam occultis machinationibus quam aperto Marte et incredibili audacia, ipsam aggressus magnopere perturbavit, ac pene totum orbem Christianum confuderit. Altera expositio divi Bernardi sermone sexto in eundem psalmum, ubi per timorem nocturnum intelligit tentationem pusillanimitatis; per sagittam volantem in die, tentationem vanæ gloriæ; per negotium ambulans in tenebris, tentationem ambitionis, vel avaritiæ; per dæmonium meridianum, tentationem operis mali sub specie boni (Vide Matt. Delrium Magic. disquis. lib. II q. 27). Idem vero D. Bernardus alio loco (In Senten. moral.): *Latrones*, inquit, *qui nobis optima quæque furantur, quatuor sunt: hebetati intellectus socordia tollens nobis scientiam veritatis, hic latro apud Psalmistam dicitur negotium in tenebris; indomitæ carnis lascivia rapiens meritum integritatis, et dæmonium dicitur meridianum; favorabilis auræ jactantia tollens plenitudinem sanctitatis, et dicitur sagitta volans in die; vitæ hujus amor et appetentia rapiens præmium æternitatis, et dicitur timor nocturnus. Hactenus D. Bernardus. Porro veteres illi anachoretæ; de quibus hic Cassianus acediam, seu acediæ tentationem, vocabant dæmonem meridianum, quia circa horam sextam maxime, hoc est, meridie, monachos impugnaret, dum jejuni et famelici longiorem inedia et abstinentiam fastidirent, aut moleste ferrent, ut superius ex D. Thoma explicatum.**

^a Varii effectus acediæ hic enarrantur, et quod idem est, graves ac multiplices tentationes, quibus acediosus, seu acediæ spiritu occupatus monachus

redditur obnoxius: quæ sic brevius et eodem fere ordine recenseri possunt; 1° Horror loci seu monasterii in quo habitat; 2° fastidium cellæ et clausuræ; 3° fratrum conviventium aspersionem et contemptus; 4° inertia et tarditas ad operandum; 5° vagatio extra cellam; 6° neglectus sacræ lectionis; 7° suspiria gemitusque, quod ibi nihil proficiat; 8° opinio quod alibi sibi aliisque magis prodesset; 9° desiderium aliis præsidendi ad eorum utilitatem et animarum lucrum; 10° odium disciplinæ et subjectionis monasticæ; 11° impatientia inedia, solitudinis, orationis et mortificationis; 12° somnolentia et crebra dormitatio; 13° visitationes et colloquutiones supervacaneæ; 14° peregrinationes longinquæ et inutiles; 15° familiaritates periculosæ; 16° desiderium et sollicitudo consanguineorum. Hæc Cassianus in hoc cap. et sequentibus latius explicat. Quem imitatus Joannes Climacus, vir religiosissimus et vitiorum insectator subtilissimus, easdem fere acediæ proprietates velut in tabella depictas exhibet his verbis (Gradu 13): *Acedia est animi remissio, mentis resolutio, neglectio vitæ monasticæ, professionis odium: e cellula itidem prodire hortatur; sonitum aliquem, aut fragorem, pedumque strepitum excitans. Qui seipsum luget, acedia nescit; hæc sæculares beatos dicit. Deum ut inclementem et immisericordem calumniatur; est in psalmodia invalida, in oratione imbecillis, in ministerio ferrea, in opere manuum pigra, in obedientia improba. Cœnobium acediæ resistit; viro autem solitario hæc individua comes est, neque illum ante mortem deseret, quotidieque dum vixerit, illum oppugnabit. Hæc anachoretæ cellulam intuita subrisit, atque appropinquans juxta sibi tabernacula fixit. Mane primo languentes medicus visitat, acedia vero monachos circa meridiem. Hospitum susceptionem acedia suggerit, atque per laborem manuum eleemosynas fieri precatur, visitare infirmos hortatur alacriter, illius admonens, qui in Evangelio dixit: Infirmus fui, et visitastis me. Ad mœrore aliquo affectos ac pusillanimes, ut proficiscantur, indicit; consolari pusillanimes ipsa pusillanimitas suggerens. Ad orationem stantes necessariæ cujusdam rei admonet, omnemque movet artem, ut inde nos aliquo, veluti rationabili fune, ipsa irrationabilis abstrahat. Tribus horis horrorem, dolorem capitis, febremque ac vertiginem acediæ spiritus facit. At ubi hora nona supervenit, convalescit modice: mensa vero posita a stratu exilit, et cum orationis tempus remeavit rursus corpus gravari incipit; in oratione assistentes somno demergit, importunis que oscitationibus versum ex ore diripit. Hæc Climacus, quæ quam proxime ad Cassiani dicta accedant, nemo non videt. Porro hi omnes et alii acediæ effectus ad sex ejus filias a D. Gregorio recensitas facile reducuntur, ut superius ostensum est.*

^b Hunc etiam locum argumenti loco objectum divus Thomas hac responsione elucidat dicens: *Ad humilitatem pertinet ut homo defectus proprios considerans seipsum non extollat. Sed non pertinet ad humilitatem, sed potius ad ingratitude, quod bona quæ quis a Deo possidet, contemnat; et ex tali contemptu sequitur acedia. De his enim tristamur quæ quasi mala vel vilia reputamus. Sic ergo debet quis aliorum bona extollere, ut tamen bona sibi divinitus provisa (id est, collata) non contemnat, quia sic ei tristitia redderentur.*

omni se dolet spiritali quæstu inanem, in locoque vacuum consistere, utpote qui cum posset etiam alios regere ac prodesse plurimis, nullum ædificaverit, nec quemquam institutione sua doctrinaque lucratus sit. Absentia longeque posita magnificat monasteria, loca etiam illa magis ad profectum utilia et saluti congruentiora describit; consortia quoque ibidem fratrum suavia et plena spiritali conversatione depingit; econtra universa quæ habentur in manibus aspera, et non solum ædificationem nullam esse in fratribus qui morantur in loco, sed ne ipsum quidem victum corporis absque ingenti labore conquiri. Postremo non posse se saluari putat in eo loco durantem, nisi relicta cella, cum qua sibi, si adhuc in ea fuerit remoratus, pereundum erit, exinde semetipsum quantocius asportaverit. Deinde lassitudinem corporis cibique esuriam, ^a quinta sextaque hora tantam suscitatur, ut velut longo itinere gravissimoque labore confectus sibimet lassusque videatur, aut quasi refectionem cibi bi-duano jejunio triduanoque distulerit. Tum præterea huc illucque anxius circumspicit, et nec fratrem sibi quempiam adventare suspirat, sæpiusque egreditur et ingreditur cellam ac solem velut ad occasum tardius properantem crebrius intuetur: et ita quadam irrationabili mentis confusione, velut terra suppletur caligine, omnique actu spiritali redditur otiosus ac vacuus, ut nulla re alia tantæ oppugnationis remedium, quam visitatione fratris cujuscumque, seu somni solius solatio posse æstimet inveniri. Deinde honestas idem morbus ac necessarias suggerit salutationes fratribus exhibendas, visitationes-

A que infirmorum, vel eminus, vel longius positorum. Quædam etiam pia ac religiosa dictat officia, illos vel illas debere parentes inquiri, et ad salutandos eos crebrius properari; illam religiosam devotamque Deo feminam, omni præsertim parentum præsidio destitutam, magnum opus esse pietatis frequentius invisere, ac si quid ei sit necessarium, quæ a propriis parentibus negligitur atque despicitur, sanctissimum procurari, magisque oportere in his operam pietatis impendi, quam infructuose ac sine ullo profectu in cellula residere.

CAPUT III.

Quibus generibus monachum superet acedia.

B Agitur itaque infelix anima talibus inimicorum machinis impedita, donec acediæ spiritu, velut ariete validissimo fatigata, aut in somnum discat concidere, aut ^b excussa claustris cellulæ suæ consolationem impugnationis hujus visitatione fratris consuescat acquirere, hoc quo utitur ad præsens remedium, paulo post acrius infirmenda. Frequentius enim ac durius adversarius attentabit eum quem conserto prælio præbiturum cominus sibi terga cognoscit, salutemque sibi nec de victoria, nec de conflictu, sed de fuga sperare pervidet; ^c donec paulatim protractus e cella, ^d actus suæ professionis incipiat oblivisci; qui non est aliud quam intuitus et contemplatio divinæ illius et excellentis super omnia puritatis, quæ non alibi potest, nisi ^e in silentio et jugi cellæ perseverantia ac meditatione conquiri: atque ita militiæ suæ fugitivus

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

^a Hoc est, circa meridiem. Cum enim veteres tu, dictum est, totum diei spatium ab ortu solis usque ad occasum in duodecim partes æquales dividerent, quas horas vocabant, sexta hora ab ortu solis necessario erat ipsa meridies, quinta, proxima hora ante meridiem. Unde etiamnum hora sexta in officio ecclesiastico, meridiana, vel meridies appellatur. Huc puto spectasse Climacum supra, ubi dixit (*Gradu 13*): *Tribus horis horrorem, doloremque capitis, febremque ac vertiginem anachoretis et solitariis illis subinde ab acediæ spiritu fuisse generatam.* Nimirum, dum circa meridiem inedia et labore fatigati, adhuc tribus horis, nempe ad nonam usque, seu tertiam pomeridianam, cibum expectarent abstinentes plerique, infirmiores non item, quos acedia superabat. Inde horrorem, dolorem ac vertiginem illis fuisse generatam.

^b De claustris et clausura monastica habes multa scitu digna ad collat. 24 cap. 4 annotata.

^c Hujus rei memorabile exemplum vide apud Palladium in Lausiaco cap. 26. Aliud item apud Sulpitium Severum in dialogo primo cap. 15.

^d Actus hic genitivi casus; codex Basileensis (*Lib. IV cap. 33*) legit in accusativo: *Actum suæ professionis.* Dionysius in plurali: *Oblivisci actus suæ professionis, qui non sunt aliud,* etc. Ubi observa vocabulum professionis etiam antiquis Patribus et monachis usitatum, de quo etiam alias egimus. Actus vero professionis dici videtur, qui professioni monasticæ congruit, vel cui se in sua professione monachus addixit.

^e *Utriusque præclara exempla suppeditat idem Palladius pluribus in locis (Lausiaco. 18 et 20. et 50):*

sed quoad cellæ perseverantiam, illud singulare in Macario illo Alexandrino, qui cum a spiritu, sive acediæ, sive inanis gloriæ, ut vult Palladius, frequenter et importune admodum urgeretur ad deserendam suam cellam, prostratus in limine, pedibus extra cellam porrectis: *Trahite, inquit, trahite me, demones, si potestis. Ego enim pedibus non vado (Lib. V c. 37),* quo facto demones elusit, et tentatione superior evasit. Porro de cella et cellula alias dictum est. Ejus vero laudes et commoda mire prædicat et extollit D. Basilius in quodam opusculo, de *Laudibus vitæ solitariæ*, ubi hæc inter alia: *O cella negotiatorum cælestium apotheca, in qua videlicet illarum mercium summa reconditur, quibus terræ viventium possessio comparatur. O cella spiritalis exercitii mirabilis officina, in qua certe humana anima Creatoris imaginem in se restaurat, et ad suæ originis redit puritatem; ubi sensus obtusi ad subtilitatem sui acuminis redeunt, et pro vitiata natura sinceritatis azyma reperitur. O cella spirituale prorsus habitaculum; namque de superbis facis humiles, de gulosis sobrios, de crudelibus pios, de iracundis mites, de otiosis reddis in divina charitate ferventes. Tu odiosæ linguæ frenum, tu luxuriosis renibus nitidæ castitatis adhibes cingulum, tu facis ut leves quique ad gravitatem redeant, ut jocosæ scurrilitatibus parcant, ut vaniloqui et procaces se sub districta silentii censura castigent,* etc. Præclare item D. Bernardus, et ad hunc locum aptissime: *Cellæ, inquit, et cæli habitatio cognata sunt: quia sicut cælum et cella ad invicem videntur aliquam habere cognitionem nominis, sic et pietatis. A celando enim cælum et cella nomen habere videntur; et quod celatur in cælis, hoc et in cellis; quod geritur in cælis,*

ac desertor Christi miles effectus, ^a implicet se negotiis sæcularibus, ei cui se probavit minime placiturus.

CAPUT IV.

Quod acedia excæcat mentem ab omni contemplatione virtutum.

Hujus ægritudinis universa incommoda uno versiculo beatus David eleganter expressit : ^b *Dormitavit, inquit, anima mea præ tædio (Psalm. CXVIII), id est, præ acedia.* Proprie satis non corpus dixit, sed animam dormitasse. Vere enim ab omni contemplatione virtutum et intuitu spiritualium sensuum dormitat anima, quæ perturbationis hujus telo fuerit sauciata.

CAPUT V.

Quod duplex acedia sit in pugna.

Itaque Christi verus athleta, qui agonem perfectionis cupit legitime decertare, hunc quoque morbum de latebris animæ suæ festinet extrudere, et ita contra hunc quoque nequissimum acediae spiritum utrobique contendat, ^c ut neque somni telo elisus concidat, neque de monasterii claustris expulsus,

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

hoc et in cellis. Quidnam est hoc? vacare Deo, frui Deo. Quod cum secundum ordinem pie et fideliter celebratur in cellis, audeo dicere, sancti angeli Dei cellas habent pro cælis, et æque delectantur in cellis ac in cælis. Nam cum in cella jugiter cælestia actitantur, cælum cellæ, et sacramenti similitudine, et pietatis affectu, et similis operis effectu proximum efficitur. Nec jam spiritui oranti, vel etiam a corpore exeunti a cella in cælum, longa vel difficilis via invenitur. A cella enim in cælum sæpe ascenditur; vix autem unquam a cella in infernum descenditur. Moriens enim vix aut unquam a cella in infernum descendit, quia vix unquam aliquis, nisi cælo prædestinatus, in ea usque ad mortem persistit. Filium enim gratiæ fructum ventris sui cella fovet, nutrit, amplectitur, et ad plenitudinem perfectionis perducit, et colloquio Dei dignum efficit; alienum vero, vel suppositum, abdicat a se citius, et projicit. Hæc D. Bernardus, et quæ sequuntur lectu dignissima.

^a Nota est Apostoli sententia, quam respicit Auctor II ad Timotheum II : *Nemo militans Deo, implicat se negotiis sæcularibus; ut ei placeat cui se probavit.* Ubi observat D. Thomas, quod non dicit simpliciter, *implicatur*, sed, *implicat se.* *Implicat enim se*, inquit, *quando sine pietate et necessitate assumit; sed quando necessitas officii pietatis et auctoritatis exercetur, tunc non implicat se, sed implicatur hujusmodi necessitate.* Hæc S. Thomas (*In comment. lectio. 1*) pie quidem, et secundum vulgatam lectionem accommodatè, quoad mores; sed si Græca spectes, ea ita sonant : *Nemo militans implicatur vitæ negotiis.* Quod autem sequitur : *Ut ei placeat cui se probavit*, dupliciter exponitur. Ambrosius et Latini omnes legunt ut et Cassianus : *cui se probavit*, id est, in cujus militiam concessit. At ex Græco potius verti debuit : *Qui se probavit*, id est, qui ipsum in militiam spiritualem allegit et ascripsit.

^b Annotant SS. Patres in Hebræo haberi, distillavit, id est, lacrymata est anima mea præ auxietate. Et sic legit Origenes, quasi Septuaginta vertissent ἵσταξεν ἀπὸ ἀκηδίας, non ἐνώσταξεν, dormitavit. At sensus in idem recidit : solet enim mœror animi, sive tristitia, sicut lacrymas exprimere; ita vapores in cerebrum excitare; unde nascitur somnus : videmusque et infantes postquam fleverint, alte dormire,

quamvis sub prætextu coloris pii fugitivus abscedat.

CAPUT VI.

Quam pestilentes sint acediae effectus.

Quemcumque enim in qualibet parte cœperit superare, aut tamquam inertem et desidiosum sibi patietur absque ullo profectu spiritus in cellula commorari, aut excussum exinde instabilem de cætero reddet ac vagum, et ad omne opus desidem, ^d cellas fratrum ac monasteria jugiter faciet circumire, nihilque aliud procurare, quam ubi, quove colore occasionem refectionis futuræ valeat præparare. ^e Mens enim otiosi nihil aliud cogitare novit, quam de escis ac ventre, donec inventa quandoque sodalitate cujusquam viri, vel feminæ æquali tepore torpentis, rebus eorum ac necessitatibus involvatur; et ita paulatim reddatur noxiis occupationibus irretitus, ut tamquam serpentinis spiris obstrictus ^f numquam deinceps ad perfectionem professionis antiquæ se valeat enodare.

CAPUT VII.

Testimonia Apostoli circa spiritum acediae.

^g Hunc morbum qui de acediae spiritu nascitur, beatus Apostolus, ut verus ac spiritualis medicus, vel

et viros cum in luctu sunt, opprimi somno. Hinc Lucæ XXII : *Invenit eos dormientes præ tristitia.* Est autem ἀκηδία tristitia de bono opere vel inchoando vel perficiendo, ut dictum est. Spiritualiter ergo dicitur anima stillare, id est, deficere et deficiendo dormire, cum per acediam a pristino fervore et animi vigore torpescit, et boni operis fastidium capit.

Sunt hæc duo genera acediae, ut notavit abbas Serapion Collat. 15, cap. 11 : *Unum, quod ad somnum præcipitat æstuantes : aliud quod cellam deserere ac fugere cohortatur.* Et D. Bernardus verbis paululum diversis : *Acediæ genera duo sunt. Unum quod ad opus Dei pigritare monachum, ac dormire compellit : aliud quod vagari huc illucque facit, ac fugere cohortatur, de fratrum, cum quibus vivet, societate (In tract. de ordine vitæ).* Dicuntur etiam ab aliis hi duo acediae præcipue effectus, seu filiae, somnolentia, et instabilitas, seu loci aut cellæ desertio et evagatio. De quibus supra (*Ad cap. 2*).

^d Hæc initia pravorum monachorum, quos Sarabaitas et Gyrovagos vocat D. Benedictus cap. 1. Regulæ (*Vide Coll. 19, cap. 7 et 8*).

^e Notanda sententia, et ad communem usum accommodata, atque inter selectiores ascribenda. Cujus exemplum in Scripturis habetur Exodi x et Numerorum XI, ubi filii Israel, in deserto vagantes et otiosi, nihil aliud, quam pepones Ægyptiorum e ollas carniū cogitabant.

^f Alibi dixit : *Infelix anima serpentinis nexibus obligata (Lib. VII c. 7).* Dionysius hic habet : *tamquam serpentinis sagittis transfusus.* At toto genere differunt spiræ et sagittæ; sicut et obstringi, vel obligari et transfigi, ut notum est. Sunt enim spiræ revolutiones, sive circuli, qui in seipsos non recurunt. Unde in serpentibus spiræ dicuntur, cum in orbem contracti quosdam quasi circulos imitantur. Virgilius Æneid. II :

Spirisque ligant ingentibus, et jam
Bis medium amplexi.

Ubi loquitur de duobus serpentibus qui sacrificium idolorum invaserant.

^g Adversus acediam ejusque sobolem, quam Scriptura vocat otiositatem et pigritiam, proponit Auctor et studiose admodum inculcat opus manuum, ut

tunc jam conspiciens serpere, vel emersurum inter monachos, sancto Spiritu revelante, prospiciens, salutaribus præceptorum suorum medicamentis prævenire festinat. Thessalonicensibus enim scribens, et primo ut peritissimus quidam perfectusque medicus, ^a infirmitatem susceptorum blanda lenique verbi curatione fomentans, ac de charitate incipiens, eosque in ea parte collaudans, quousque lethale vulnus leniore remedio delinitum, deposita tumoris indignatione, facilius medicamina austeriora sustineat, ita ait : *De charitate autem fraternitatis non necesse habemus scribere vobis. Ipsi enim a Deo edocti estis, ut diligatis invicem. Etenim facitis illud in omnes fratres in universa Macedonia (I Thess. IV).* Præmisit laudis fomenta lenia, fecit eorum aures ad curam salutaris verbi placidas et paratas. Rursum infert : *Rogamus autem vos, fratres, ut abundetis magis.* Adhuc eos blanda verborum lenitate demulcet, ne forte needum

A aptos ad perceptionem perfectæ curationis inveniat. Quid est quod rogas, Apostole, ut in quo abundant magis scilicet in charitate, de qua superius dixeras : *De charitate autem fraternitatis non necesse habemus scribere vobis?* Et quid necesse est ut dicas eis : *Rogamus autem vos ut abundetis magis,* qui super hac re ne scribi quidem sibi aliquid indigent? cum præsertim et inferas causam ob quam hoc ipso non egeant, dicens : *Ipsi enim vos a Deo docti estis, ut diligatis invicem* : tertium quoque majus adjicias, quod non solum a Deo edocti sint, verum etiam compleant opere quæ docentur? *Etenim facitis illud,* inquit, non in uno tantum vel duobus, sed in omnes fratres, nec in vestros tantummodo cives vel notos, sed in universa Macedonia? Dic igitur tandem, quid est quod tautopere hoc præmittis? Iterum infert : *Rogamus autem vos, fratres, ut abundetis magis.* Et vix aliquando in id quod olim moliebatur, erumpit :

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

optimum et perquam necessarium remedium, quod ex apostolorum doctrina et exemplo acceptum, ab antiquis deinde Patribus et monachis, præsertim Ægyptiis, perpetuo usu et observatione retentum, et usurpatum commemorat (*Bonavent. de Pauper. lib. 11, c. 3; 2-2, q. 187, a. 3*). Ac primum quod ad doctrinam attinet, præcepta Apostoli ex utraque Epistola ad Thessalonicenses desumpta, tum in hoc capite, tum aliis sequentibus diligenter expendit, et monachis peculiari ratione adaptat; licet communiter omnibus Christianis ab Apostolo tradita sint, et sæcularibus perinde ac religiosis convenient. Ad cujus ^C explicationem, præter ea quæ alias de hac re dicta sunt, notandum ex D. Thoma, quod labor manualis quatuor ex causis suscipitur, et ad quatuor fines ordinatur : Primo, inquit, et principaliter ad victum quærendum; unde primo homini dictum est : *In sudore vultus tui vesceris pane tuo.* Secundo ad vitandum otium, ex quo multa mala oriuntur; unde dicitur Ecclesiast. XXXIII : *Mitte servum tuum in operationem, multam enim malitiam docuit otiositas.* Tertio ad concupiscentiæ refrenationem, in quantum per hoc maceratur corpus. Unde II ad Corinth. VI dicitur : *In laboribus, in jejuniis, in vigiliis, in castitate.* Quarto ordinatur ad eleemosynas faciendas. Unde dicitur ad Ephes. IV : *Qui furabatur, jam non furctur, magis autem laboret operando manibus suis, quod bonum est, ut habeat unde tribuat necessitatem patienti.* Quatenus ergo labor manualis ordinatur ad victum quærendum, cadit sub necessitate præcepti, prout necessarius est ad eum finem. Et ideo qui non habet aliunde unde vivere possit, tenetur manibus operari, cujuscumque conditionis sit. Et hoc significant verba Apostoli dicentis : *Qui non vult operari, nec manducet;* quasi diceret : ea necessitate tenetur quis ad operandum manibus, qua tenetur ad manducandum (nempe ut vitam sustentet). Et eadem ratio est de illis qui non habent alias unde licite vivere possint. Non enim intelligitur aliquis posse facere quod non licite facere potest. Unde et Apostolus non invenitur opus manuum præcepisse, nisi ad excludendum peccatum eorum qui illicite victum acquirebant. Hæc S. Thomas paucis intermediis omisit. Ac deinde post pauca subdit : Sciendum tamen quod sub opere manuali intelliguntur omnia humana officia ex quibus homines licite victum lucrantur, sive manibus, sive pedibus, sive lingua fiant. Vigiles enim, et cursores, et alii hujusmodi de suo labore viventes, intelliguntur de operibus manuum vivere. Quia enim manus est organum organorum, per opus

manuum omnis operatio intelligitur de quo aliquis licite victum potest lucrari. Secundum autem quod opus manuale ordinatur ad otium tollendum, vel ad carnis macerationem, non cadit sub necessitate præcepti secundum se consideratum, quia multis aliis modis potest vel caro macerari, vel etiam otium tolli, quam per opus manuale. Maceratur enim caro per jejunia et vigiliis, et otium tollitur per meditationes sanctarum Scripturarum et laudes divinas; et ideo propter has causas religiosi non tenentur ad opera manualia, sicut nec sæculares; nisi forte ad hoc per statuta sui ordinis obligentur, sicut Hieronymus dicit in epistola ad Rusticum monachum : *Ægyptiorum monasteria hunc tenent morem, ut nullum absque opere aut labore suscipiant, non tam propter victus necessitatem quam propter animæ salutem, ne vagentur perniciosis cogitationibus.* In quantum vero opus manuale ordinatur ad eleemosynas faciendas, non cadit sub necessitate præcepti, nisi forte eo casu, in quo quis eleemosynam facere teneretur, et non posset alias habere, unde pauperibus subveniret. In quo casu obligarentur similiter religiosi et sæculares ad opera manualia exsequenda. Hactenus Doctor Angelicus, ea doctrinæ perspicuitate et soliditate, ut nihil clarius et enucleatius, nihil etiam accuratius et ad præsens institutum de opere manuali accommodatius dici possit.

^a Non prætermittenda videtur Ciaconii annotatio de hac voce suscepti. *Susceptos, inquit, vocat Cassianus ægrotos, quos medicus curandos suscepit. Sic is qui Ambrosii nomine circumfertur in cap. I Epist. II ad Corinth. : Quis, inquit, medicorum non arguit susceptum suum negligentius se tractantem, nec cura medicinæ suæ sine fructu remaneat? S. Ambrosius serm. 27 : Si medicum animarum nostrarum fideliter exoremus, et præcepta ejus, tamquam suscepti idonei, minime dispertnamus. Et Tertullianus adversus Valentianos (Cap. 16) : Hic opinor, ille susceptam confirmat, et omnibus injuriis passionis expunit. Dicebantur etiam suscepti clientes quos patroni tuendos susceperant. Servius Æneidos VI, ad illud. Aut fraus innexa clienti, Vult, inquit, intelligi prævaricatores, qui patroni sunt clientium, quos nunc susceptos vocamus. Augustinus epist. 59 (Collat. 6 cap. 10) : Tunc enim antistites, velut advocati, susceptos suos, per manus impositionem misericordissimæ offerunt potestati. Et ille qui inter Augustini opera sub ejus nomine delitescit, in Quæstion. novi et veteris Testamenti, quæst. 102 : Numquid si malæ vitæ sit advocatus, contra susceptum suum pronuntiabitur? Ambrosius item sermon. 93 : In*

^a *Et operam detis, ut quieti sitis.* Dixit primam causam. Deinde infert secundam: *Et ut vestra negotia agatis.* Tertiam quoque: *Et operemini manibus vestris,* ^b *sicut præcepimus vobis.* Quartam: *Et ut honeste ambuletis ad eos qui foris sunt.* Quintam: *Et ut nullius aliquid desideretis.* Ecce illa cunctatio, quam tantis præferre procemiis differebat, quid in ejus pectore parturiebat, agnoscitur. *Et operam detis ut quieti sitis,* id est, in vestris cellulis commorantes, nec diversis rumoribus, qui solent otiosorum votis, vel fabulis generari, inquieti effecti, aliis quoque inquietudines inferatis. *Et ut vestra negotia agatis,* non vestra curiositate actus mundi velitis inquirere, ac diversorum conversationes explorantes, opera vestra non ad correctionem vestram seu virtutum studia, sed ad detractiones fratrum velitis impendere. *Et operemini manibus vestris, sicut præcepimus vobis:* Ut illa fierent quæ monuerat superius ne agerent, id est, ne inquieti essent, et aliena curarent negotia, vel inhoneste ambularent ad eos qui foris sunt, vel alterius aliquid desiderarent; nunc intulit, dicens: *Et operemini manibus vestris,* ^b *sicut præcepimus vobis.* Ut enim illa fierent, quæ superius reprehendit, otium causam esse evidenter expressit. Nullus enim potest vel inquietus esse, vel aliena curare negotia, nisi qui operi manuum suarum non acquiescit insistere. Quartum quoque intulit morbum, qui ex hoc ipso otio nascitur, id est, ut inhoneste non ambulent, dicens: *Et ut honeste ambuletis ad eos qui foris sunt.* Numquam potest, nec apud eos quidem qui sæculi homines sunt, honeste incedere, qui nequa-

A quam claustris cellæ et operi manuum suarum inhære contentus est, sed necesse est eum inhonestum esse, dum necessaria victus requirit; adulationi quoque operam dare, novitates etiam rumorum sectari, causarum fabularumque occasiones conquirere, per quas sibimetipsi aditum paret, ac facultatem qua diversorum domos valeat penetrare. *Et nullius aliquid desideretis.* Non potest non alienis donis et muneribus inhiare, qui non delectatur pio quietoque labore operis sui, quotidiani victus parare substantiam. Videtis tot causas, tam graves ac turpes una otii labe generari? Denique hos ipsos quos in Epistola prima, molli foverat palpatione verborum; qualiter, in secunda, velut qui non profecissent ad leviora remedia, ^c austerioribus quibusdam et causticis medicamentis sanare aggreditur, nullaque jam mitium verborum fomenta præmittit, non ullam teneram vocem ac blandam, ut ibi: *Rogamus autem vos, fratres;* sed, *Denuntiamus vobis, fratres, in nomine Domini nostri Jesu Christi, ut subtrahatis vos ab omni fratre ambulante inordinate* (II Thess. III). Ibi regat, hic denuntiat. In illa blandientis affectus, in hac obtestantis severitas et minantis. *Denuntiamus vobis, fratres:* quia prius rogantes contempsistis audire, saltem nunc denuntiationibus obedite. Ipsamque denuntiationem non nudo verbo, sed cum obtestatione nominis Domini nostri Jesu Christi terribilem infert, ne forte simplicem velut humana voce prolatam rursus contemnerent, nec magnopere ducerent observandam. Statimque ^d ut peritissimus medicus C putribus membris, quibus leni medicamento reme-

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

tantum vicinæ præsentia efficacis præbebitur advocati, in quantum fuerit fides devota suscepti. Hactenus Cassianus diligenter et accurate. Porro hanc vocem usurpat et Cassianus in priore significato, cap. 14 hujus libri; in posteriore vero collat. 6 cap. 10.

^a Multis et variis morbis, seu vitiis acediae in hoc capite recensitis inter se cognatis et concomitantibus, totidem opponit Apostolus (I Thess. IV, et II Thess. III), et ex Apostolo Cassianus antidota et contraria adhibet medicamenta. Primus morbus est inquietudo, quam D. Gregorius (Lib. XXXI Moral. cap. 31) vocat evagationem mentis ad illicita: *Audivimus quosdam inter vos ambulantes inquiete;* antidotum: *Operam detis, ut quieti sitis,* quod est placide et sine tumultu agere, aliorum quietem non turbare. Secundum malum curiositas. *Nihil operantes, sed curiose agentes;* antidotum: *Ut vestrum negotium agatis,* hoc est, unusquisque suæ vocationi et operi intentus sit, non alienis rebus se ingerat. Tertius morbus, otium, sive otiositas. *Nihil operantes:* antidotum: *Ut operemini manibus vestris.* Quartum malum, scandalum aliorum, quod significat, inhoneste, seu inordinate ambulare; antidotum: *Ut honeste ambuletis ad eos qui foris sunt,* id est, citra scandalum apud infideles, vel (ad scopum Cassiani) apud sæculares versemini. Scandalizabantur enim infideles cum videbant Christianos alienis bonis velle vivere, sicut scandalizantur sæculares dum monachos vident vagabundos et otiosos. Quintus morbus cupiditas, seu concupiscentia rerum alienarum, ex qua furtum nascitur: antidotum: *Et nullius aliquid desideretis.* Et ad Ephes. IV: *Qui furabatur, jam non furetur, magis autem laboret,* etc.

^b Præcepit Apostolus non omnibus, et absolute, ut operentur manibus, aut mechanicum opus exercent: sed iis qui egent, nec aliis melioribus ac sublimioribus exercitiis aut functionibus occupantur, ut ex dictis colligitur.

^c Caustica medicamenta, ait Cuychius; Græce καύστικα φάρμακα sunt acerba et austera medicamenta, utpote incisiones, et ea quæ habent vim causticam, id est, ustivam. Inde καυτήριον, cauterium, instrumentum est quo putridæ carnes aduruntur. Vide plura ad collat. 6 cap. 11.

^d Hoc ipsum D. Benedictus (Cap. 27 et 28, ubi vide Turrecrem.) abbati observandum docet erga fratres delinquentes et excommunicatos, aut incorrigibiles, *Omni, ait, sollicitudine curam gerat abbas circa delinquentes fratres, quia non est opus sanis medicus, sed male habentibus* (Matth. IX). *Et ideo uti debet omni modo, ut sapiens medicus, etc.* Et cap. sequenti: *Si quis frater frequenter correptus pro qualibet culpa, si etiam excommunicatus non emendaverit, acrior ei accedat correctio, id est, ut verberum vindicta in eum procedat. Quod si nec ita correxerit, etc., tunc abbas faciat, quod sapiens medicus. Si exhibuit fomenta, si unguenta adhortationum, si medicamina divinarum Scripturarum, si ad ultimum ustionem excommunicationis, vel plagas virgarum, et jam si viderit nihil suam prævalere industriam; adhibeat etiam (quod majus est) suam et omnium fratrum pro eo orationem, ut Dominus qui omnia potest, operetur salutem circa fratrem infirmum. Quod si nec isto modo sanatus fuerit, tunc jam utatur abbas ferro abscissionis, ut ait Apostolus: Auferte malum ex vobis; et iterum: Infidelis iste discedat, ne una ovis mortua omnem gregem contaminet.*

dium ferre non potuit, mederi spiritalis ferri incisione pertentat : *ut subtrahatis vos, inquiens, ab omni fratre ambulante inordinate et non secundum traditionem, quam acceperunt a nobis.* Itaque ab his qui vacare operi nolunt, jubet subtrahi, et velut membra otii corrupta putredine desecari : ne inertiae morbus, velut lethale contagium, etiam sanas membrorum partes tabe serpente corrumpat; dicturusque de his qui operari manibus suis nolunt, et panem suum cum silentio manducare, a quibus etiam præcepit subtrahendum; qualibus eos a principio opprobriis inurat, attendite. In primis inordinatos dicit, nec secundum suam traditionem ambulare : aliis verbis contumaces eos, utpote qui nollent juxta institutionem ejus incedere, et inhonestos esse designans, id est, ^a non processionis, non visitationis, non verbi, non temporis opportunitatem congruam honestamque sectantes. Omnibus enim istis vitiis inordinatum quemque necesse est subjacere. *Et non secundum traditionem quam acceperunt a nobis : et in hoc rebelles eos quodammodo et contemptores notat, qui traditionem quam acceperunt ab eo, tenere contemnerent, nec imitari vellent id, quod magistrum non solum verbo docuisse meminerint, sed etiam opere noverint perfecisse. Ipsi enim scitis quemadmodum oporteat imitari nos.* Immanem cumulum reprehensionis exaggerat, cum hoc eos asserit non observare, quod et memoriæ eorum inhæreat, et ad imitandum non solum, verbo instruente, didicerint, sed etiam, exemplo operum provocante, susceperint.

CAPUT VIII.

Quod necesse sit inquietum esse eum qui opere manuum suarum non vult esse contentus.

^b *Quia non inquieti fuimus inter vos.* Cum se vult

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

^a Respicere videtur illud Ecclesiasticis (Cap. 111) : *Omnia tempus habent; tempus tacendi, et tempus loquendi, etc.* Sic et tempus procedendi foras, supple, ad visitandos fratres, vel infirmos, quod hic vocat *congruam opportunitatem processionis et visitationis*, quam homines inordinati et honestatis incuriosi non observant, nescientes in omnibus servare decorum. Unde versus :

Rustica progenies nescit habere modum.

^b Post doctrinam et præceptum Apostoli (II Thess. 111) de opere manuali ad vitandum otium aliaque peccata exercendo superius allegatum, pergit Auctor ad ejusdem Apostoli exemplum proponendum. Quod enim verbo et scripto docuit apostolus Paulus, hoc et facto præstitit, idque pluribus in locis testatum reliquit. Hoc enim fecisse Thessalonicae ex ejus testimonio hic citato constat. Hoc ipsum postea, Ephesi cum moraretur, egisse, etiam ipse affirmat, cum eos contestatur his verbis : *Ipsi scitis, quoniam ad ea quæ mihi opus erant, et his qui mecum sunt, ministraverunt manus istæ (Act. xx).* Et ad Corinth. scribens; *Laboramus, inquit, operantes manibus nostris (I Corinth. x).*

^c Id est, manducandum accepimus. Panis nomine, quidquid ad victum pertinet Hebræis intelligitur. Unde Lucæ XIV : *Cum intrasset Jesus in domum Pharisæi sabbato manducare panem, id est, prandere, aut cænare.* Et I Reg. XIV : *Maledictus, inquit Saul, qui comederit panem usque ad vesperam.* Panem nominans omne genus cibi intellexit; unde Jonathas

A inquietum inter eos non fuisse per operis exercitium comprobare eos qui operari nolunt, abunde notat otiositatis vitio inquietos semper existere. ^c *Neque gratis panem manducavimus ab aliquo.* Per singula verba interpretationis auxesim facit Doctor gentium. Prædicator Evangelii dicit se non gratis panem ab aliquo manducasse, qui novit Dominum præcepisse, ut qui Evangelium denuntiant de Evangelio vivant (I Cor. 1x); et rursum : *Dignus est operarius cibo suo (Matth. x).* Cum itaque [utique] non gratis qui Evangelium prædicabat, tam sublime ac spiritale opus exercens, cibum sibi Dominicæ jussionis auctoritate præsumeret, quid nos faciemus, quibus non solum nulla prædicatio verbi commissa est, sed nec ulla quidem, nisi animæ nostræ solius cura mandatur ?

B ^d Qua fiducia otiosis manibus gratis panem comedere audebimus, quem Vas electionis, evangelica sollicitudine et prædicatione constrictus, sine opere manuum comedere non præsumit ? *Sed in labore, inquit, et fatigatione, nocte et die operantes, ne quem vestrum gravaremus (II Thess. 111).* Aduc additamenta suæ castigationis exaggerat. Non enim simpliciter dixit, non comedimus panem gratis ab aliquo vestrum, et hucusque stetit, poterat enim videri proprio otiosoque sumptu ac recondita pecunia, vel aliorum, licet non istorum, collatione seu muneribus sustentatus fuisse, *sed in labore, inquit, fatigatione nocte ac die operantes, id est, nostro opere specialiter sustentati.* Et hoc, inquit, non pro nostra voluntate perpetrabamus, nec pro delectatione, ut requies et

C exercitium corporis invitabat, sed ut necessitas et inopia victus non sine ingenti fatigatione corporis facere compellebat. Non solum namque per totum diei spatium, sed etiam noctis tempore, quod quieti

gustato melle reus exsecrationis habitus est (August. lib. de Opere mona. c. 3 et 4). Negat autem Apostolus panem se manducasse gratis, id est, gratuito, seu gratuita largitione; vel otiose, nihil agendo, quod Gallice dicimus *pour néant*; idque duplici ratione : primum quia in sudore vultus sui vescebatur pane suo, vel ut ipse subdit : *In labore, et fatigatione, nocte et die operando*; tum quia ratione ministerii evangelici debebatur ei alimonia. Non enim panem gratis manducat qui de Evangelio vivit, etiamsi manibus non operetur : accipit enim sibi debitum, sicut ipse paulo post significat potestatis suæ mentionem faciens, *Non quasi non habuerimus potestatem, etc.*

^d Eodem argumento D. Hieronymus (Epist. 4) Rusticum monachum ab otio deterret, et ad opus manuum suo tempore exercendum ac spiritualibus intermiscendum extimulat his verbis : *Facito aliquid operis, ut te semper diabolus inveniat occupatum. Si Apostoli habentes potestatem de Evangelio vivere laborabant manibus suis, ne quem gravarent, et aliis tribuebant refrigeria quorum pro spiritualibus debebant metere carnalia; cur tu in usus tuos cessura non præpares? vel fiscellam texe junco, etc.* Urget idem argumentum etiam D. Augustinus in lib. quem de Opere manachorum conscripsit (Cap. 3, 4 et 2) adversus ignavos quosdam ac desides monachos opus manuum inani prætextu detrectantes. In eandem quoque sententiam scribit Isidorus Pelusiotus lib. 1, epist. 49 (Supra ad c. 7, et infra c. 11). Sed hæc de re vide plura aliis locis.

corporis videtur indultum, hoc opus manuum pro A
escæ sollicitudine indesinenter urgebam.

CAPUT IX.

*Quod non solum Apostolus, sed etiam hi qui cum illo
erant manibus suis operati sunt.*

Nec tamen se solum totaliter inter eos conversa-
tum fuisse testatur, ne forte non magna nec genera-
lis videretur hæc forma, si ipsius tantummodo tra-
deretur exemplo; sed etiam omnes qui erant secum
ad ministerium Evangelii deputati, id est, ^a Silva-
num et Timotheum, qui hæc eadem cum eo scribunt,
asserit simili opere laborasse. In eo etiam quod
dicit: Ne quem vestrum gravaremus, verecundiam
eis incutit magnam. Si enim ille qui Evangelium
prædicabat, signis illud virtutibusque commendans,
ne gravaret quempiam, gratis panem manducare B
non audet, quomodo illi non æstimant se gravare,
qui quotidie eum otiosi vacantesque præsumunt?

CAPUT X.

*Quod ob hoc manibus suis Apostolus operatus sit, ut
nobis operandi præberet exemplum.*

Non quasi non habuerimus potestatem, ^b sed ut nos-
metipsos formam daremus vobis ad imitandum nos
(II Thess. III). Pandit causam cur tantum laboris sibi
indixerit: Ut, inquit, formam daremus vobis ad imi-
tandum nos, ut si forte doctrinam verborum auribus
vestris frequenter ingestam oblivioni traderetis;
saltem conversationis exempla sub oculorum fide
vobis tradita memoriter retineretis. Haud levis eo-
rum et in hoc reprehensio, cum dicit se nulla alia

quam exempli gratia laborem hunc et fatigationem
die noctuque corporis exegisse, et eos nihilominus
erudiri nolle, propter quos ipse necessitatem non
habens, tantum sibi fatigationis indixerit. Et qui-
dem, inquit, cum haberemus potestatem, et pate-
rent nobis facultates omnium vestrum atque sub-
stantiæ, et utendi eis Domini nostri nossem me
habere promissum; non sum tamen hac usus pote-
state, ne quod a me bene ac licito fieret, aliis otii
noxii præberet exemplum. Et idcirco Evangelium
prædicans, meis manibus atque opere malui sus-
tentari, ut nobis quoque volentibus inter virtutis
incedere, viam perfectionis aperirem, et conversa-
tionis formam meo labore præberem.

CAPUT X.I

*Quod non solum exemplo, sed etiam verbis prædicans,
monuerit operari.*

Sed ne forte tacitus operans, et erudire eos volens
exemplis, minime illos etiam præceptorum monitis
instruxisse videretur, infert: Nam et cum essemus,
inquit, apud vos, hoc denuntiabamus vobis, quoniam
si quis non vult operari, nec manducet (II Thess. III).
Adhuc illorum desidiam qui scientes eum ut magi-
strum bonum doctrinæ gratia et institutionis obten-
tu suis manibus operatum, imitari contemnunt, et
diligentiam cautionemque suam exaggerat, dicens
non tantum se hoc illis exemplo tradidisse præsen-
tem, sed etiam verbis jugiter prædicasse, ut ^c si
quis scilicet non vult operari, nec manducet.

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

^a Cum enim Apostolus hic perpetuo loquatur in C
numero plurari, verisimile est ipsum non in sua tan-
tum loqui persona, verum etiam collegarum, Silvani
et Timothei, qui coadjutores ejus erant in Evangelio
quorum etiam nominibus utriusque Epistolæ ad
Thessalonicenses titulus inscribitur. Sed et cæteros
apostolos subinde opus manuum exercuisse creden-
dum est, cum locus et tempus id concessisset. Nam
præterquam quod B. Petrus princeps apostolorum
cum cæteris apostolis rediit ad piscationem post re-
surrectionem Domini; ubi D. Gregorius ait (Hom.
24 in Evang.): *Negotium quod ante conversionem sine
peccato exstitit, post conversionem repetere culpa non
fuit*; De S. Barnaba testatur itidem Apostolus (I
Cor. IV et IX) communem sibi cum illo fuisse ma-
num laborem, ob eundem etiam finem et scopum:
Ne quod offendiculum darent Evangelio Christi. Et
apud Clementem inter Apostolicas constitutiones
(Lib. II, c. 67) legitur: *Qui in Ecclesia juvenes estis,
curate in omnibus rebus necessariis sedulo ministrare,
cum omni sanctitate operi vestro vacate, ut omni tem-
pore et vobis et egentibus suppeditare possitis, ne Ec-
clesiam Dei oneretis. Etenim nos quoque vacantes
verbo Evangelii subcisivas operas non negligimus; alii
enim ex nobis piscatores sunt, alii scenarum artifices,
alii agricolæ; nec umquam otiosi sumus.* Hæc ibi.
Porro de Sila et Silvano vide notationem Baronii ad
Martyrol. Rom. 13 Julii.

^b Quod Apostoli manibus laborarint, ut victum sibi
pararent, interdum necessitatis fuit et indigentiae:
interdum autem supererogationis, hoc est, sponta-
neæ voluntatis, ut docet D. Thomas (2-2, q. 187, a.
3, ad 5). Necessitatis, inquit, quando ab aliis vi-
ctum invenire non poterant, præsertim initio præ-
dicationis, cum apud infideles nondum conversos
prædicarent; supererogationis autem, ut patet ex

eo quod Apostolus dicit se non usum esse potestate
quam habebat vivendi ex Evangelio. Hac autem su-
pererogatione utebatur Apostolus tribus ex causis.
Primo quidem ut occasiones gloriandi auferret pseu-
doapostolis, qui propter sola temporalia prædica-
bant. Unde dicit II ad Corinthios XI: *Quod autem
facio, et faciam, ut amputem eorum occasionem, qui
volunt occasionem, ut in quo gloriantur, sicut et nos,
quia si ob Evangelium sumptus acciperet Paulus,
illi se similes Paulo gloriarentur, qui non pietatis,
sed quæstus causa prædicabant.* Secundo ad evi-
tandum gravamen eorum quibus prædicabant. Unde
dicit II ad Corinthios XII: *Quid minus habuistis præ-
cæteris Ecclesiis, nisi quod ego ipse non gravavi vos?*
Tertio ut otiosis et de alieno vivere assuetis, qua-
les multi apud Thessalonicam, exemplum daret ope-
randi et proprio labore victum quærendi: quod si-
gnificat illis verbis: *Ut nosmetipsos formam daremus
vobis ad imitandum nos,* hoc est, ut nostro exemplo
vos ad operandum et laborandum similiter provo-
caremus. Cæterum censet D. Augustinus (Lib. de
Opere mon. c. 28) apostolum non semper et ubique
operatum esse manibus suis, sed cum a prædicatio-
ne verbi daretur otium; aliis vero temporibus, non
tantum ab offerentibus accepisse, id exposcente ne-
cessitate, sed etiam litteris id præcepisse pro aliis
faciendum; ut cum ad Galatas scribit: *Communicet
is qui catechizatur verbo, ei qui se catechizat, in omni-
bus bonis (Galat. VI).* Vel cum collectam indixit Ec-
clesiis Macedoniæ et aliis pro fratribus in Judæa
agentibus, magna inopia pressis.

^c Non est mei instituti singulas quasque Scriptu-
ræ sententias a Cassiano citatas exponere, nisi qua-
tenus ejus elucidatio id omnino exposcere videtur;
aut aliquid continent singulare, quod ad nos et no-
strum institutum pertineat. Atqui hæc Apostoli sen-

CAPUT XII.

Quod non contentus sola monitione, auctoritatem quoque et præceptum adjunxerit Apostolus.

Non jam doctoris vel medici utitur ad eos consilio, sed districtione in eos judiciariæ pronuntiationis invehitur, et apostolica potestate resumpta, velut e tribunali in contemptores sententiam dicit, illa nempe potestate quam cum interminatione scribens ad Corinthios, a Domino sibi asseruit datam, cum eos in delicto positos præmoneret, ut ante adventum suum semetipsos corrigere festinarent, ita præcipiens: *Rogo vos ne præsens compellar audere in quosdam potestate illa, quæ data est mihi in vobis (II Cor. x).* Et iterum: *Si enim voluero aliquid gloriari de potestate quam dedit mihi Dominus in ædificationem, et non in destructionem vestram, non erubescam.* Illa, inquam, potestate pronuntiat, *Si quis non vult*

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

tentiam, in qua tota disputatio de opere manuum præcipuum habet fundamentum, nullatenus videor posse præterire. Ubi 1° observandum, Apostolum non dicere, *Si quis non operatur, non manducet*: sed *Si quis non vult operari*. Multi enim sunt qui vellent operari, et non possunt, vel ob virium imbecillitatem, vel quia non inveniunt quod operentur: unde illi apud Matthæum interrogati *quid starent tota die otiosi?* protinus responderunt: *quia nemo nos conduxit (Matth. xx)*. Quamquam Patres subinde ita citant: *Si quis non laborat, non manducet; sed obiter, et cursim.* 2° Quod autem sequitur: *nec manducet*, duplicem potest habere sensum. Quidam in modum prohibitionis ita exponunt: nemo det illi quod manducet, ut sic necessitate compulsus vel invitus operetur. Sed cum non sit cujusvis judicare num quis velit operari, an non, malunt alii assertive exponere in hunc modum: *Si quis non vult operari, dignus non est qui manducet, proinde si fame conficiatur, suæ imputet inertiae ac desidiæ; sicut e contrario dictum est a Domino: Dignus est operarius cibo suo (Matth. x).* Utrumque sensum tangit Cassianus, alterum capite sequenti, alterum capite 19, in fine 3. Quærit D. Thomas, *an hoc sit præceptum, an consilium?* (In comment. Epist. II ad Thessalon.) Respondet duobus modis aliquid præcipi, simpliciter et sub conditione. Simpliciter, ait, præcipitur quod per se est necessarium ad salutem, et hæc sunt opera virtutum (quæ nimirum cadunt sub præcepto; sub conditione vero, quando talis est casus, quo sine opere manuali præceptum servari non potest. Præcipitur autem homini ut corpus suum sustentet, alias enim est homicida sui ipsius. Genes. II: *De omni ligno paradisi comede.* Ex præcepto ergo tenetur homo corpus suum nutrire, et similiter tenetur ad omnia sine quibus corpus non potest vivere. Unde quicumque non habet alias unde corpus sustentet licite, vel possessione, vel licito negotio, tenetur laborare, ne furetur. Est ergo præceptum, quando aliter non potest vivere. Hactenus D. Thomas. Ex quibus intelligimus præceptum de operando, ut est naturale, dupliciter obligare: nempe absolute, vel in certo casu. Primo modo non obligat singulos, sed rempublicam, ut notum est, quia ad illa præcepta legis naturæ, quæ pertinent ad bonum multorum, non tenentur singuli, ait idem S. Thomas (2-2, q. 187, a. 3, ad 1); sed sufficit quod unus vacet uni officio, et alius alteri, puta quod quidam sint opifices, quidam agricolæ, quidam iudices, et sic de aliis, secundum illud Apostoli I ad Corinth. XII: *Si totum corpus oculos, ubi auditus? et si totum auditus, ubi odoratus?* etc. Atqui ex hac parte non convenit religiosi laborare

A operari, nec manducet; non gladio carnali eos addicens, sed auctoritate Spiritus sancti, hujus vitæ eis interdicens substantiam; ut si forte pœnam futuræ mortis minime cogitantes, adhuc vellent amore otii existere contumaces, saltem necessitate naturali constricti, et metu præsentis interitus, salutaria præcepta suscipere cogantur.

CAPUT XIII.

De eo quod dicit, Audivimus enim inter vos quosdam ambulare inquiete.

Post tantum igitur rigorem evangelicæ districtio- nis, nunc jam causam exponit, cur hæc universa præmiserit: *Audivimus enim quosdam inter vos ambulare inquiete, nihil operantes, sed curiose agentes.* Nusquam eos qui dediti esse operi nolunt, uno tantum morbo corruptos pronuntiare contentus est. ^b In priori namque Epistola inordinatos eos

manibus. Illi enim habent officium in republica non operandi, sed orandi, psallendi, concionandi, et similia præstandi. Secundo modo tenentur quidem singuli hoc præcepto, sed non minus sæculares quam religiosi. Nam quocumque casu aut necessitate occurrente tenentur singuli laborare manibus; proculdubio tenentur sæculares nihilominus quam religiosi. Qua de re vide card. Bellarminum lib. II de Mouachis cap. 42. Postremo meminisse hic oportet, quod superius etiam ex D. Thoma annotatum, laborem manuum, vel opus manuum dici omne opus corporale, sine mechanicum illud sit, sive liberale, sive manibus tantum exerceatur, sive pedibus, sive lingua, sive alio modo; appellatur enim opus corporale, opus manuum, quia manus est præcipuum instrumentum quo operamur. Proinde etiam religiosi psallentes in choro, concionantes, aut docentes, etc., plane manibus laborare dici possunt. Viderint proinde hæretici quam non solum improbe, sed et imperite hanc sententiam Apostoli in monachos, præsertim mendicantes, intorqueant.

^c Inquiete ambulat, qui quod sui est officii non facit, et alios facientes turbat. De quo B. Benedictus cap. 48 Regulæ: *Videant seniores ne forte inveniatur frater acediosus, qui vacet otio aut fabulis, et non est intentus lectioni, et non solum sibi inutilis est, sed etiam alios extollit; id est, extra tollit, ait Turrecrematus, hoc est, a lectione vel opere abstrahit. Smaragdus vero eundem locum explanans: Acediosus, inquit, dicitur tædiosus, anxius, vanæ mentis, vel animo levis; qui tædio mentis commotus, vel levitate animi sublevatus, nec se sinit legere, nec alios lectioni vacare; qui et sibi vagabundo inutilis, et aliis legentibus invenitur esse contrarius; otium enim et fabulas diligit, et ideo et se et alios a sacra lectione distollit, id est, segregat et disturbat.*

^d Lapsus hic memoria videtur Cassianus, vel mendum irrepsit. Non enim in priori Epistola ad Thessalonicenses, sed in posteriore atque eodem capite, unde præcedentia verba Apostoli hic citantur; nisi forte ad illud respiciat quod in priore Epistola habetur: *Corripite inquietos (I Thess. II)*, ubi Græce ἀτάκτους, id est, inordinatos. Sed cum hujus sententiæ hactenus non meminerit, et statim hic subjiciat: *Et non secundum traditionem ambulare, etc.*, videtur omnino hanc posterioris Epistolæ spectare sententiam, quam et superius citaverat: *Denuntiamus vobis in nomine Domini nostri Jesu Christi, ut subtrahatis vos ab omni fratre ambulante ἀτάκτως, inordinate, et non secundum traditionem, quam acceperunt a nobis (II Thess. II)*. Porro ἀτάκτειν verbum militare est, significatque se extra ordinem ponere, ac de classe subducere; quomodo ἀτάκτοι, id est,

appellat, nec secundum traditionem ambulare quam acceperant ab eo; inquietos etiam esse definivit, et gratis panem manducare. Rursum hic: *Audivimus, inquit, quosdam inter vos ambulare inquiete* (II Thess. III). Et subjungit statim secundum languorem, qui inquietudinis hujus est radix: *Nihil, inquit, operantes, tertium quoque morbum, qui ex isto velut quidam ramusculus oritur: sed curiose agentes.*

CAPUT XIV.

Quod multa vitia amputet oratio.

Itaque fomiti vitiorum tantorum congruam nunc emendationem conferre festinat, et illa apostolica, qua usus fuerat paulo ante, deposita potestate, iterum ad viscera pii patris vel clementis revertitur medici, et velut filiis susceptisque suis consilio salubri infert remedia sanitatis, dicens: *His autem, qui ejusmodi sunt, denuntiamus et obsecramus in domino Jesu, ut cum silentio operantes panem suum manducent.* Causas tantorum ulcerum quæ de radice otiositatis emergunt uno operationis salutari præcepto curavit, ut peritissimus medicorum; cæteras quoque valetudines malas eodem cespite pululantes sciens protinus exstinguendas, origine morbi principalis exempta.

CAPUT XV.

De humanitate etiam otiosis et negligentibus impartienda.

Nihilominus tamen ut perspicacissimus ac providus medicus, non solum infirmantium cupit mederi

vulneribus, sed etiam sanis, quibus eorum possit perpetua sospitas custodiri, similiter congruentia præcepta commendat, dicens, *Vos autem nolite deficere benefacientes* (II Thess. III), qui nos, id est, vias nostras, sectantes, exempla vobis tradita operis imitatione completis, ac nequaquam eorum desidiam inertiamque sectamini. ^b *Nolite deficere benefacientes*, id est, humanitatem vestram erga eos, si forte neglexerint observare quæ diximus, similiter impertire. Ut castigavit ergo eos qui erant infirmi, ne otio dissoluti inquietudini et curiositati operam darent; ita hos qui sani sunt præmonet, ut humanitatem, quam bonis ac malis impertire Domini præcepto jubemur, si forte quidam pravi ad sanam doctrinam converti noluerint, non abscendant [abscondant] ab eis; sed benefacere et fovere eos tam consolationis et correptionis sermone, quam beneficiis solitis et humanitate non designant.

CAPUT XVI.

Quod non odii, sed dilectionis causa eos qui delinquant corripere debemus.

Rursum tamen ne forte hac lenitate provocati quidam præceptis ejus obedire contempnant, intermiscet apostolicam severitatem: *Quod si quis non obedit verbo nostro, per epistolam hunc notate, et nolite commisceri cum illo, ut confundatur* (II Thess. III). Monensque eos pro reverentia sui et utilitate communi quid oporteat observari, quaque cautione apo-

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

inordinati dicuntur, et inordinate ambulare, qui intra ecclesiasticæ militiæ vel monasticæ disciplinæ ordinem se continere nequeunt, claustro se subducunt, nec communibus subdi legibus sustinent, quod in castris ἀτάκτοι milites faciunt.

^a Paucis verbis Apostolus duo vitia fere conjuncta, eorumque antidota, de quibus supra, complexus est, quietem opponens curiositati, et operationem otio. Operatur enim cum silentio, id est, in silentio et quiete, qui alienarum rerum incuriosus suo operi vel muneri diligenter incumbit.

^b Sic ad Galatas VI: *Bonum autem facientes non deficiamus; tempore enim suo metemus non deficientes.*

^c Verba textus: *Ne commisceamini cum illo, ut confundatur.* Idem aliis verbis paulo ante dixerat Apostolus: *Ut subtrahatis vos ab omni fratre inordinate ambulante; hoc est, ejus colloquium et consortium vitetis, ut pudore suffusus resipiscat, cum viderit se ab omnibus vitari. Et I ad Corinthios V: Si is, qui frater nominatur, est fornicator, aut avarus, aut maledicus, aut ebriosus, etc., cum hujusmodi nec cibum sumere.* Quærent interpretes an illis verbis significetur excommunicatio? hoc est, an eos excommunicari voluerit Apostolus, quos a fidelibus vitari præcipit? Ubi de vera et canonica excommunicatione, sive censura ecclesiastica, quæritur quæ est præcisio a corpore Christi, quod est Ecclesia, sive a communione fidelium. Quæ quidem quæstio ad rationem instituti nostri parum faceret, nisi aliquid lucis afferret ad intelligentiam excommunicationis, quam præscribit D. Pater noster Benedictus in Regula pro culpis tum gravioribus, tum levioribus. Et quidem excommunicationem hic agnoscunt interpretes tam Græci, quam Latini (*Chrysost., Theophil., Augusti lib. de Fide et Operib. cap. 5. S. Thom. et Cajet in comment.*); sed de modo et speciei excommunicationis hic quæritur. Nam majorem excommu-

nicationem non significari inde colligitur, quod eos Apostolus non tradit, nec tradi jubet Satanæ, sicut Corinthium illum incestuosum, de quo in Epistola ad Corinthios, itemque Hymenæum et Alexandrum hæreticos, I ad Tim. I, sed tantummodo vitandos decernit, utpote quorum peccata non tam enormia erant, ut propterea mererentur a corpore Christi præscindi, et extra Ecclesiam projici; sed hujusmodi tamen, ob quæ merito vitandi essent a fidelibus. Unde etiam colligitur nec minorem excommunicationem iisdem verbis designari, cum hæc non a consortio fidelium, sed tantum a Sacramentorum Ecclesiæ usu et participatione excludat. Restat igitur ut genus aliquod excommunicationis ab Apostolo significetur, quod medium sit inter excommunicationem majorem et minorem, quas hodie vocamus et censuras dicimus ecclesiasticas. Hac enim excommunicatione nihil aliud voluit Apostolus, quam hujusmodi gravioribus peccatis et scandalis obnoxios a cæteris fidelibus vitari; idque duplici ratione: primo ne suis morbis et vitiis alios inficerent: *Corrumpunt enim bonos mores colloquia prava*, I Corinth. XV; et ibidem cap. V: *Nescitis quia modicum fermentum totam massam corrumpit?* secundo ut pudore affecti resipiscerent, hoc est, ad saniolem mentem et meliorem frugem redirent, uti supra. Porro hunc excommunicandi modum, quo scilicet publice ac nominatim denuntiabantur qui a fidelibus vitandi essent, fatetur et conqueritur D. Chrysostomus suo jam tempore exolevisse, nimirum in communi plebe fidelium. At in monasteriis perseverasse recte observavit Cajetanus (*In comen.*), quemadmodum et hodie adhuc perseverat, dum ab oratorio vel a conversatione fratrum, vel a mensa, vel a portione communi aliqui propter delicta separantur aut privantur, quemadmodum in regula D. Benedicti præscribitur (*Cap. 24 et 44*).

stolica mandata custodiant, subjungit confestim patris indulgentissimi lenitatem; et ut filios suos, quem erga prædictos pro charitate fraternitatis affectum debeant retinere, similiter docet. ^a *Et nolite, inquit, quasi inimicum existimare, sed corripite ut fratrem.* Severitati judiciaræ paternam intermiscuit pietatem, et sententiam apostolico rigore prolatam, clementi mansuetudine temperavit. Nam et notari jubet eum qui obedire præceptis suis contempserit, et cum illo non commisceri; et tamen hæc fieri non odii vitio præcipit, sed fraternæ dilectionis et eorum emendationis intuitu. *Nolite, inquit, commisceri cum illo, ut confundatur, ut qui non est meis præceptis mitibus emendatus, saltem publica omnium vestrum segregatione confusus, ad tramitem salutis incipiat aliquando revocari.*

CAPUT XVII.

Diversa testimonia, quibus Apostolus præcipit operari debere, vel quibus ipse operatus fuisse monstratur.

In Epistola quoque ad Ephesios de hoc ipso opere ita præcipit dicens: ^b *Qui furabatur jam non furetur; magis autem laboret operando manibus suis quod bonum est, ut habeat unde tribuat necessitatem patienti (Ephes IV).* In Actibus etiam apostolorum hæc eadem non solum docuisse eum, sed etiam opere perfecisse, similiter invenimus. Nam cum venisset Corinthum, alibi se manere non patitur, nisi apud Aquilam et Priscillam, eo quod ejusdem artis essent opifices quam ipse erat solitus exercere. Ita enim habes: *Post hæc Paulus egressus ab Athenis, venit Corinthum, et inveniens quemdam Judæum nomine*

A Aquilam, Ponticum genere, et Priscillam uxorem ejus, accessit ad eos, eo quod ejusdem essent artis, et manebat cum eis, et operabatur. ^c Erant enim scenofactoriæ artis (Actor. XVIII).

CAPUT XVIII.

Quod tantum operatus sit Apostolus, quantum et sibi et aliis qui cum eo erant sufficere posse arbitratur.

Deinde ^d procedens Miletum, et exinde mittens Ephesum, convocansque ad se presbyteros Ephesiorum Ecclesiæ, et dans eis præcepta quemadmodum regere Ecclesiam Dei se absente deberent, ait: *Aurum et argentum nullius concupivi, ipsi scitis quoniam ad omnia quæ mihi opus erant, et his qui mecum sunt, ministraverunt manus istæ. Omnia ostendi vobis, quia sic laborantes oportet suscipere infirmos, ac meminisse* **B** *verbi Domini Jesu, quoniam ipse dixit: Beatius est magis dare, quam accipere (Actor. XX).* Grave [grande] nobis suæ conversationis reliquit exemplum, cum se non solum id operatum esse testatur, quod necessitati tantummodo sui corporis expediret, ^e sed etiam quod usibus eorum qui secum erant posset sufficere: his videlicet qui quotidie necessariis ministeriis occupati, nequaquam sibi parare similiter victum suis manibus occurrebant. Et sicut ad Thessalonicenses operatum sese dixit, ut illis formam daret, ad imitandum eum (II Thess. II); ita et hic tale quid intulit, dicens: *Omnia ostendi vobis, quia sic laborantes oportet suscipere infirmos; scilicet vel mente vel corpore, id est, ut nostro potius labore sumptuque operis sudore quæsito, et non de abundantia cumulo, seu reposita pecunia, sed ne de*

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

^a Colligit hinc Cajetanus, quod licitum sit admonere excommunicatos, et instruere, et hortari ad ea quæ sunt salutis. Unde et D. Benedictus sedulo admonet et inculcat, *Qualiter sollicitus esse debeat abbas circa excommunicatos, et seniores immittere qui consolentur fratrem fluctuantem, et provocent ad humilitatis satisfactionem (Cap. 27), etc., quod superius etiam alia occasione notavimus.*

^b D. Hieronymus in hunc locum: *Quia hi, inquit, qui in vitæ istius negotiis conversantur, propter alimenta et usus necessarios coquuntur aliqua vel emere, vel vendere, et lucra de negotiatione sectari; et difficile est etiam eos qui a cæteris passionibus liberi sunt, fornicatione videlicet, idololatria, adulterio et homicidio, hoc vitio non teneri; propterea nunc Ephesios monet, ne, sub occasione emolumenti, furti crimen incurrant; furtum nominans omne quod alterius damno quæritur. Neque vero ait: Magis autem laboret operando manibus suis quod bonum est, ut non indigeat, et habeat victum, et nulli molestiam exhibeat, sed Laboret, inquit, manibus suis quod bonum est, ut habeat unde communicet indigentibus. Qui igitur ad hoc tantum laborat ut ipse non egeat, et a cæteris contrahit manum, quamvis applaudat sibi, tamen Apostoli præceptum non fecit. Hæc Hieronymus. Illud autem quod bonum est docet S. Thomas dupliciter posse intelligi, primo per modum nominativi, ut si parenthesis quod bonum est, id est, quæ res bona est et honesta; secundo absque parenthesis et per modum accusativi, ut sensus sit: Laboret operando manibus, et quidem non illicita, sed quod bonum est, id est, operetur rem bonam, et non ex turpi officio victum quærat, sed honesto.*

^c Scenofactoria, vel scenefactoria, vox Græco-

Latina. Nam σκηνή, scena, proprie tabernaculum dicitur: unde apud Hebræos tabernaculorum dedicatio a similitudine domiciliorum σκηνοπηγία appellabatur, ait Isidorus (Etym. XVIII cap. 42) Ars ergo scenofactoria dicebatur, secundum quosdam (Cælius Rhodig. lect. antiq. lib. VIII c. 8; Beda in commentar.), ars aulae texendi; sed verius tabernacula sive tentoria ex pellibus consuendi, quibus milites uterentur in castris, de quibus Tacitus: *Retentus est omnis exercitus sub pellibus;* et qui hujusmodi artem profitebantur, σκηνοποιοί, scenopœi, dicebantur, tabernaculorum, sive tentoriorum opifices. De hoc porro apostoli Pauli officio hæc Origines: *Paulus arte faber erat tabernaculorum (Hom. 17 in Numer.).* Et paulo inferius: *Sicut illi ex piscatione piscium piscatores hominum facti sunt, ita et iste a faciendis tabernaculis terrenis ad cælestia tabernacula construenda translatus est.* De eodem D. Chrysostomus hæc eleganter: *Tabernaculorum, inquit, texendorum artifex hic non Siciliam modo atque Italiam, verum universum terrarum orbem, verbum Dei prædicans peragravit; cum interim artem non intermitteret, sed vel tum quoque pelles consuere et officinæ suæ præesset. Neque enim ea res patricos aut magnates offendebat, idque jure optimo. Non enim artes ac studia, sed conficta dogmata despiciabiles reddere solent præceptores. Hæc Chrysostomus (Homil. 2 in Epist. ad Rom.).*

^d Dionysius legit: *A Mileto.* Est autem Miletus, vel Miletum, civitas Cariæ nobilissima, ad mare sita. De qua Plinius lib. V cap. 29.

^e Ephesus Minoris Asiæ metropolis, et emporium olim celeberrimum, ubi templum Dianæ famosissimum, cujus meminit Lucas Act. XX. Plinius, ubi supra.

aliena quidem largitate ac substantia eos reficere A festinemus.

CAPUT XIX.

Quemadmodum intelligi debeat : Beatius est magis dare quam accipere.

Et hoc ipsum Domini dicit esse mandatum : *Quoniam ipse, inquit, dixit, id est, Dominus Jesus : ^a Beatius est magis dare quam accipere (Act. xx).* Hoc est, impartientis beatior largitas quam accipientis penuria, quæ non de pecunia per infidelitatem vel diffidentiam reservata, nec de reconditis avaritiæ thesauris impenditur, sed quæ de fructu operis proprii et pio sudore profertur. Et ideo *beatius est magis dare quam accipere*, quia cum illius qui accipit ^b is qui tribuit habeat paupertatem, nihilominus labore proprio non solum suæ necessitatis sufficientiam, verum etiam quod tribuat indigenti, pia sollicitudine, parare festinat : duplici gratia decoratus, quod et perfectam nuditatem Christi universarum rerum suarum abjectione possideat, et munificentiam divitis labore suo exhibeat et affectu : hic quidem honorans Deum de suis justis laboribus, et delibans ei de fructibus justitiæ suæ : ille vero otii torpore et inertia resolutus, indignum se esse etiam cibo panis, Apostoli probat sententia (II Thess. III), contra ejus scilicet interdictum otiosus eum non sine reatu peccati contumaciæque præsumens.

CAPUT XX.

De fratre desidioso, qui alios egredi de cœnobio sollicitabat.

Novimus fratrem, cujus etiam nomen, si amplius C aliquid ex hoc instructionis accederet, proderemus, qui cum in cœnobio moraretur, eumque necessitas coactaret ^c ut statutum operis pensum quotidie œconomo traderet, ne in majorem operis modum alicujus propensius laborantis tenderetur vel confunderetur exemplo, cum in cœnobio quempiam fratrum vidisset ingressum, qui ardore fidei vellet aliquid amplius operis consignare, si clandestinis eum persuasionibus revocare ab hujusmodi intentione minime potuisset, ^d consiliis pravis ac susurationibus ad transmigrandum exinde persuadebat. Et quo eum facilius asportaret, se quoque jam olim

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

^a Hanc sententiam alias exposuimus (Lib. VII cap. 16). Eam vero scite et eleganter adaptat Cassianus monacho vere pauperi, et nihilominus de suo opere aliis largienti : quem idcirco duplici nomine beatum prædicat, paupertatis, inquam, et largitatis.

^b Nempe monachus, qui aliis laborat et largitur, cum sit ipse pauperrimus, ut inferius exponitur.

^c Ita monachis Ægyptiis consuetum ac præscriptum fuisse testatur D. Hieronymus in epist. ad Eustochium : *Opus, inquit, diei statum est, quod decano traditum, fertur ad œconomum, qui et ipse per singulos menses Patri omnium cum magno tremore reddit rationem (Epist. XXI).* Et D. Augustinus lib. II de Moribus Ecclesiæ (Cap. XXXI) : *Operantur ea quibus et corpus pasci possit, et a Deo mens impediri non possit. Opus autem suum tradunt eis quos decanos vocant, eo quod sint denis præpositi, ut neminem illorum cura sui corporis tangat, neque in cibo, neque in vestimento, etc. Illi autem decani cum magna sollici-*

multis ex causis offensum congingebat velle discedere, si solatium itineris vel comitis reperisset. Cumque eum ad consensum occultis obtreptionibus monasterii pellexisset, condicens ei horam, qua de monasterio deberet exire, vel locum quo se præveniens exspectaret, ipse velut illico subsecuturus ibidem subsistebat. Illoque jam, pro discessu sui verecundia, non audente ad monasterium de quo aufererat ulterius aggregari, infelix ^e fugæ ejus auctor in cœnobio residebat. Hoc unum exemplum de istius modi genere hominum pro incipientium cautione dixisse sufficiat, quo pateat evidentius, quanta mala otiositas, secundum Scripturæ sententiam (Eccles. XXXIII), in monachi mente parturiat, vel quemadmodum corrumpant bonos mores colloquia mala (I Cor. XV).

CAPUT XXI.

Diversa ex Salomone contra acediam testimonia.

Quod otiositatis vitium etiam sapientissimus Salomon evidentissime notat in multis, ita dicens : *Qui sectatur otium, replebitur paupertate (Proverb. XVI).* vel visibili scilicet, vel invisibili, qua necesse est otiosum quemque et diversis vitiis involutum teneri, et alienum semper existere a contemplatione Dei vel divitiis spiritalibus, de quibus beatus Apostolus : *Quia in omnibus, inquit, divites facti estis in illo, in omni verbo et in omni scientia (I Cor. I).* De hac autem otiosi paupertate alibi quoque ita scribitur : ^f *Et vestietur conscissa veste et pannosa omnis somnuculosus (Prov. XXII).* Sine dubio enim non merebitur illo incorruptionis vestimento ornari, de quo Apostolus præcipit : *Induite vos Dominum Jesum Christum (Rom. XIII);* et iterum : *Induti lorica justitiæ et charitatis (I Thess. V);* et de quo etiam Dominus ad Jerusalem loquitur per prophetam : *Exsurge, exsurge, Jerusalem, induere vestimentis gloriæ tuæ (Isaiæ LII).* Quisquis somno otii vel acediæ superatus, non industriæ suæ labore, sed inertiae pannis operiri maluerit, quos abscindens de perfecta plenitudine et corpore Scripturarum, non vestimentum gloriæ nec decoris, sed ignominiosum excusationis velamen suæ coaptabit ignaviæ. Solent enim hi qui sunt hac segnitie dissoluti, nolentes opere manuum

D *tudine omnia disponentes, et præsto facientes quidquid illa vita propter imbecillitatem corporis postulat, traditionem tamen etiam ipsi reddunt uni, quem Patrem vocant.*

^d Mirum videri potest talem quempiam monachum inter sanctissimos et religiosissimos monachos et anachoretas reperiri potuisse, qui alios suis malignis suasionibus et consiliis ita perverteret, et e monasterio abigeret, tantum ut suæ negligentiae consuleret. At quid mirum, quando inter apostolos repertus est Judas proditor, qui et Christum compulit dicere : *Nonne ego vos duodecim elegi, et unus ex vobis diabolus est (Joan. VI)?* non natura, sed malitia. Vide plura in hanc rem ad collat. 18 cap. 16.

^e Ita in editione Plantiniana. Pro quo Basilicensis et alii habent : *Illex fugæ, quod idem est. Illex enim dicitur, qui illicit, seu allicet.*

^f Hæc ex versione Septuaginta. Nam vulgata hoc tantum habet : *Vestietur pannis dormitatio.*

suarum sustentari, quod Apostolus indesinenter exercuit, vel nobis exercere præcepit, quibusdam uti testimoniis Scripturarum, quibus quoddam inertiae suae velamen imponant, dicentes scriptum esse :

^a Operamini non cibum qui perit, sed qui permanet in vitam æternam (Joan. vi); et, Meus cibus est, ut faciam voluntatem Patris mei (Joan. iv). Sed hæc testimonia panni quidam sunt de solida evangelicæ lectionis plenitudine, qui ad hoc assumuntur, ut contegant potius ignominiam otiositatis ac verecundiæ nostræ, quam ut calefaciant et exornent nos illa pretiosa veste perfectaque virtutum, quam in Proverbiis mulier illa sapiens, quæ fortitudine et decore induta est, vel sibi, vel viro suo fecisse describitur, de qua etiam consequenter infertur : Fortitudine et decore induta est, et lætata est in diebus novissimis (Proverb. xxxi). De hoc inertiae morbo rursus idem Salomon ita commemorat : ^b Viæ nihil operantium strætæ sunt spinis (Proverb. xv), id est, illis ac similibus vitiis quæ Apostolus in superioribus de otio pullulare præfatus est. Et iterum : In desi-

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

^a Hoc est, operando vobis procurare satagite, non tam cibum pereuntem, quam cibum permanentem. Non enim vetat Dominus curam cibi corporalis : sed docet præponendam illi esse curam cibi spiritualis : illum obiter curandum, hunc autem toto animo quærendum. Imperite igitur quidam (Epiphanius hæres. 10) hinc intellexerunt, non esse laborandum pro cibo corporali, his verbis abutentes ad prætextum suæ pigritiæ, cum Paulus contrarium verbo et facto docuerit, ut superius visum est. Hujus generis et stultitiæ fuisse videtur monachus ille, quem Sylvanus abbas non minus lepido quam prudenti facto ad saniores mentem reduxit. De quo sic in Vitis Patrum : Quidam peregrinus frater venit ad abbatem Sylvanum in monte Sina; et vidit quod fratres operarentur, et dicit eis : Quare operamini escam quæ perit? Maria autem optimam partem elegit. Tunc senex dixit discipulo suo Zachariæ : Da illa codicem ut legat; et mitte illum in cellulam quæ nihil habet. Hora autem nona, circumspiciebat ille frater viam, si forte vocaret eum senex ad comedendum. Postquam autem transit hora nona, venit ad senem, dicens ei : Numquid hodie non comederunt fratres, abba? Cumque senex fateretur, ait ille : Quare me non vocasti? tunc dixit ei abbas Sylvanus : Tu homo spiritualis es, et non habes necesse hanc escam : nos autem, tamquam carnales, opus habemus comedere, ideo operamur. Tu autem optimam partem elegisti; legis enim quotidie, et non vis carnalem escam accipere. Quod cum audisset, cepit pœnitere et dicere : Indulge mihi, abbas. Respondit ei Sylvanus : Ergo necessaria est Martha Mariæ; propter Martham enim et Mariam laudatur. Hæc ibi (Lib. v libello 10, nova edit.).

^b Vulgata editio : Iter pigrorum, quasi sepes spinarum. Cui simile illud Proverb. xxiv : Per agrum hominis pigri transivi, et per vineam hominis stulti; et ecce totum repleverant urticæ, et operuerant superficiem ejus spinæ. De quo vide D. Gregorium lib. xx Moral. cap. 22. Quem imitatus Smaragdus abbas sic ejus verba ad monachum pigrum ac desidem accommodat. Quid est, inquit, per agrum pigri hominis transire, nisi cujuslibet vitam negligentis monachi inspicere, et ejus opera considerare? quam urticæ vel spinæ replent, quia in corde negligentium monachorum terrena desideria et punctiones pullulant vitiorum (In cap. 4 Reg. D. Benedict.). Item alibi Salomonis itidem sententiis inhærens : Desidia, inquit, pigritia vel tarditas dicitur. Unde et hi qui ad bonum opus tardi-

deris est omnis otiosus (Proverb. xxi). De quibus Apostolus commemoravit dicens : Et nullius aliquid desideretis (I Thess. iv). Et ad extremum : Multa mala enim docuit otiositas (Eccles. xxxiii). Quæ evidenter Apostolus in his, quæ supra exposuimus, enumeravit dicens : Nihil operantes, sed curiose agentes (II Thess. iii). Huic quoque vitio subjunxit aliud : Et operam detis ut quieti sitis (I Thess. iv). Et deinde, Ut vestra negotia agatis, et ut honeste ambuletis ad eos qui foris sunt, et nullius aliquid desideretis (Ibid.). Quos etiam inordinatos, ac rebelles notat, ab his studiosos quosque segregari præcipiens, Ut subtrahatis vos, inquit, ab omni fratre ambulante inordinate, et non secundum traditionem, quam acceperunt a nobis (II Thess. iii).

CAPUT XXII.

Quod per Ægyptum fratres ita suis manibus operantur, ut non solum propriis necessitatibus satisfaciant, sed etiam his qui in carceribus sunt subministrent.

His itaque exemplis per Ægyptum Patres eruditi, nullo modo otiosos esse monachos, ac præcipue

pigrique inveniuntur, desides vocantur. Quo vitio mala omnia nutriente concresecunt, et bona omnia, ne proficiant, male soporata quiescunt. De hoc enim vitio per Salomonem dicitur : Pigredo immittit soporem (Proverb. xix). Pigredo enim torpenti animo soporem immittit, quia quem in bonis operibus tepidum tardumque invenerit, ut in malis crescat, et oculos claudit, et manus ligat. Per eundem iterum Salomonem dicitur : Propter frigus piger arare noluit (Proverb. xx). Propter frigus quippe piger non arat, quia desidiæ torpore constrictus, agere quæ debet bona dissimulat. Et dum parva mala metuit, operari bona maxima prætermittit. De quo pigro recte subditur : Mendicabit ergo æstate, et non dabitur ei, quia qui in præsentis sæculi in bonis operibus non desudat, cum tempus retributionis advenerit, a mercedis munere mente vacua jejunit. E contrario de formica idem Salomon ait Proverb. xxx : Formicæ populus infirmus parat in messe cibum sibi. Quid per formicam, nisi strenua vita monachorum signatur? quia vita ad comparationem amatorum hujus sæculi, per humilitatis gratiam, velut formicæ, minimi videntur. Hi enim in præsentis vita, velut in messe, fructum bonorum operum, unde in futuro gaudeant, congregare non cessant. Hæc Smaragdus, monachorum duo genera egregie describens (In prolog. Regulæ). Similia habet D. Gregorius Pastora. parte iii, cap. 16.

^c Id est concupiscatis, ut hic Cassianus et plerique Latinorum interpretantur juxta præceptum Decalogi : Non concupisces rem proximi tui, etc. Unde etiam colligi possit Cassianum non Græce, sed Latine scripsisse. Nam Græca alium sensum exigunt : μηδένοσ χρετασ εχητε, id est, nullius indigentiam habeatis, nulla re indigeatis, quamquam prior sensus ex posteriore fere consequatur. Nam sicut ex otio paupertas, ita ex paupertate non voluntaria plerumque concupiscentia rerum alienarum nascitur, secundum illud Proverb. xxiii : Desideria occidunt pigrum.

^d Otiosos, id est, ab opere manuali vacantes, ut ex toto hujus libri tractatu intelligitur. Non enim otiosi omnino essent, si aliis spiritualibus vacarent; ut ille qui de se dicebat : Tunc minime otiosus, quando otiosus. At de his modo non agitur. Sed ad rem quod attinet, post Apostoli exemplum, aliaque Scripturæ testimonia, quibus opus manuum adversus acediæ vitium commendatur, nunc demum proponit Auctor exemplum veterum monachorum, præsertim Ægyptiorum, qui tanta diligentia et assiduitate in opus manuum incumbabant, ut hoc exercitii genus

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

inter præcipua, ac primaria vitæ monasticæ instituta habuisse videantur: ita tamen, ut nec divinas laudes, nec alia spiritualia exercitia prætermitterent. Quæ de re multa exstant SS. Patrum testimonia, quorum nonnulla ad illustrandam Cassiani sententiam hic ascribere non erit alienum, neque lectori, ut spero, injucundum. Epiphanius de monachis omnibus id ipsum factitantibus hæc scribit: *Laborant propriis manibus ad impartendum etiam indigentibus; quemadmodum etiam in singulis monasteriis, tum in Ægypti regione, tum in aliis omnibus sic laborant ad justitiam, velut apes, in manibus quidem habentes ceram opificii, in ore vero guttas mellis cum propria hymnifera voce universorum Dominum juxta proprium sensum laudant.* D. Basilus in suis Constitut. monasticis cap. 5 et 6 suis monachis opus manuum serio commendat, docetque se his operibus monachum exercere debere, quæ ordinis ipsius decori convenient, cujus modi, inquit, ea sunt omnia, a quibus cauponariæ artis et imposturæ omnis absit suspicio, quæque nullæ longiores animi distractiones, aut improbi quæstus sequantur; sintque ejusmodi, ut manentibus ipsis intra monasterium perfici possint; ne operum laboribus contentius, quam par sit consecrandis, animi in virtutis commentatione nervos, industriamque elidamus: in quo illud observandum, ut et opus absolvatur; et a quiete tamen non discedatur (Vide eundem in Regul. fus. dispu. c. 41 et 42. Vide etiam Chrysost. homil. 57 et 59 de Vita mona.) Idem confirmat D. Hieronymus de monachis Ægyptiis generatim ita scribens ad Rusticum monachum (Epist. 4): *Ægyptiorum monasteria hunc morem tenent, ut nullum absque operis labore suscipiant; non tam propter victus necessitatem, quam propter animæ salutem; ne vagetur perniciosis cogitationibus mens, etc.* Et in epistola ad Eustochium (Epist. 22), ubi de cœnobitis eorumque quotidianis operibus agit: *Opus, inquit, diei statum est, quod decano redditum fertur ad aconomum, qui et ipse per singulos menses patri omnium cum magno tremore reddit rationem.* In Regula sancti Pachomii apud Palladium (Lausiac. 38) præscribit angelus ejus dictator, fortibus fortia mandari opera; imbecilla autem et levia iis qui se magis exercent (scilicet in spiritualibus) et sunt imbecilliores. Idem Palladius de alio monasterio loquens (Vide art. 35 et 100 ejusdem Regulæ), in quo erant trecenti monachi, scribit eos exercuisse omnem artem, atque adeo ædificasse monasteria; et alium quidem laborasse in agro colendo, alium in horto, alium in pistrino, alium in æris officina, alium in fabricando, alium in consuendis calceis, alium in pulchre scribendo, alium contexere magnas sportas, alium canistros, et sportulas. Sed mirum plane est ac pene incredibile quod in Vita Patrum de Serapione ejusque monachis refertur (Lausiac. 39), Sozomeno idipsum attestante (Lib. VI Hist. c. 28). Ibi enim hæc habentur: *Serapion decem millium monachorum pater, qui omnes ex laboribus propriis, quos præcipue messis tempore pro mercede manuum conquirebant, partem plurimam ad prædictum patrem conferentes, reliquum in usus pauperum destinabant. Hoc autem moris erat non solum ipsis, sed et omnibus pene Ægyptiis monachis, ut messis tempore mercede conducti fruges demeterent, atque ex eadem mercede octogenos unusquisque modios frumenti plus minusve conquirat, et horum partem plurimam pauperum usibus offerant. Unde non solum regionis ipsius indigentes alantur, sed et Alexandriam naves frumento onustæ dirigantur, vel in carcerem conclusis, vel reliquis peregrinis, atque egentibus erogandæ; neque enim intra Ægyptum sufficiunt pauperes, qui possint misericordiæ eorum et largitatis fructus absumere.* Hæc ibi, quæ quidem plane consonant iis quæ hic a Cassiano traduntur. Quibus etiam suffragatur D. Augustinus qui inter alia cœnobarum Instituta hæc scribit: *Sane quidquid necessario victui redundat (nam redundat*

A plurimum ex operibus manuum, et epularia restrictione): tanta cura egentibus distribuitur, quanta non ab ipsis qui distribuunt comparatum est. Nullo modo namque satagunt, ut hæc sibi abundant: sed omnimodo agunt, ut non apud se remaneat, quod abundaverit; usque adeo ut oneratas etiam naves in ea loca mittant, quæ inopes incolunt. Non opus est plura de re notissima dicere. Sic S. Augustinus, qui et alibi de hoc monachorum instituto ita meminit: Deum testem invoco super animam meam, quoniam mallet per singulos dies certis horis, quantum in bene moderatis monasteriis constitutum est, aliquid manibus operari, et certas horas habere ad legendum, et orandum, quam tumultuosissimas perplexitates causarum alienarum pati, etc. Multa alia exempla et testimonia reperies tum apud Palladium, tum in Prato spirituali Sophronii. Quibus omnibus manifestum relinquitur veteres illos monachos, tum Ægyptios, de quibus hic Cassianus, tum Cappadoces, seu Basilianos, tum alios laborem manuum, seu opus manuale non omnino libere et pro libito exercuisse; sed ut alias monuimus (Lib. II, c. 3) propriis Regulis et Institutis SS. Patrum ad id fuisse astrictos et obligatos, tum ob victum et rerum necessariorum penuriam, tum ad otium et noxias cogitationes vitandas, ut D. Hieronymus exposuit, tum ob alias rationes alibi expressas. Unde mirum non est Cassianum tantopere urgere opus manuum, ut rem omnino necessariam et monachatu essentialem, cum de illis agat monachis qui hac lege et conditione in monasteria et monachorum cœtum admittebantur, ut inter alias monasticæ disciplinæ exercitationes, etiam operi manuum vacarent, et bonam partem temporis eidem impenderent. Viguit autem hæc institutio et obligatio multo tempore, et in plerisque religionibus seu ordinibus monachorum, præsertim Orientalium, ut hic innuit Auctor, quamdiu nimirum ita visum est Patribus expedire, tum ad victum quærendum, tum ad otium fugiendum, antequam videlicet ad ordines ecclesiasticos et officia divina publice celebranda, et ad munia ecclesiastica assumerentur. Cæterum non est existimandum omnes antiquos monachos, aut religiosos manibus laborasse, hoc est, opera mechanica exercuisse, atque iis victum quæritasse. Nam neque primi monachi sub apostolis in Hierusalem, neque Alexandrini illi a S. Marco evangelista instituti de opere manuum legem accepisse leguntur, ut patet Act. II et IV, et ex Philone in libro de Vita contemplativa, et Eusebio (Lib. II Hist. cap. 66). Scribit etiam de monasterio S. Martini Sulpitius in Vita ejusdem cap. 7: *Nemo ibi quidquam proprium habebat: omnia in medio conferebantur: non emere, aut vendere, ut plerisque monachis moris est, quidquam licebat; ars ibi, exceptis scriptoribus, nulla habebatur; cui tamen operi minor ætas deputabatur, majores orationi vacabant.* Hæc ille: ubi vides solos juniores laborasse scribendo, idque non ad victum quærendum (nam nihil eis vendere licebat, sed vivebant ex bonis, quæ attulerant), sed ad otium fugiendum. Quin etiam D. Augustinus in illo opusculo, quod adversus quosdam ignavos monachos conscripsit, qui negabant manibus esse operandum, docet quatuor esse monachorum genera, quibus jure Evangelico liceat sine manuum laboribus vitam ducere, et aliorum subsidiis et oblationibus uti: ac primo loco ponit eos, qui prædicationi Evangelicæ doctrinæ incumbunt, aut verbum Dei docent. His enim, teste Apostolo, *ordinavit Dominus de Evangelio vivere* (I Cor. IX), hoc est, victum a populo petere. In secundo ordine statuit eos qui altari serviunt, id est, sacramenta administrant, vel alia ecclesiastica ministeria exercent; quia de his in eadem ad Corinthios Epistola scripserat Paulus: *Nescitis quoniam qui in sacrario operantur, quæ de sacrario sunt, edunt, et qui altario deserviunt, cum*

altario participant? Ita Dominus ordinavit (Ibid. Vide S. Thom. 2-2, q. 187, a. 3, ad 3). Tertium locum assignat ægris monachis, assidua aut frequenti ægritudine laborantibus, de quibus in 16 cap. ejus libri: *Propter infirmitates, ait, corporales, quæ omnino deesse non possunt, non solum permittit Apostolus sanctorum indigentias suppleri a fidelibus, sed etiam saluberrime hortatur. Quarto demum loco eos recenset, qui in sæculo divites fuerunt, et bona sua pauperibus erogarunt, vel monasterio contulerunt. Sic enim de istis censet: Si et ipsi aliquid manibus operantur, ut pigris ex vita humiliore, et ab hac exercitatione venientibus auferant excusationem; multo misericordius agunt, quam cum omnia sua indigentibus dimiserunt: quod quidem si nolunt, quis audeat cogere? etc. Hactenus D. Augustinus de monachis sui temporis.*

At quid nunc de Benedictinis sentiendum? num et illi ad opus manuum ex Regula sua obligati? Credo equidem sanctissimum Patrem nostrum Benedictum veterum monachorum æmulatorem accuratissimum et studiosissimum eos etiam hac in re imitari voluisse, ac proinde suis cœnobitis eandem laborandi et operandi legem imposuisse; non tamen absolute, sed quoad necessitas exposceret tum victus comparandi, tum otii fugiendi: quod et Turrecrematus confirmat, et multis argumentis ostendi potest (Cap. 48 Regulæ). Primum enim horas diurnas ab officio divino residuas jubet ita distribui, ut alia lectioni et meditationi, alia operi manuum impendantur. Certis, inquit, temporibus occupari debent fratres in labore manuum; certis etiam horis in lectione divina. Ac deinde pro diversitate temporum æstatis, vel hiemis, diversas horas quibus operi manuum vacare fratres debeant, ita accurate præscribit, ut nullam de sua intentione et hac lege operandi dubitationem relinquat. Subdit deinde: *Si autem necessitas loci, aut paupertas exegerit, ut ad fruges colligendas per se occupentur, non contristentur: quia tunc vere monachi sunt, si labore manuum suarum vivant, sicut et patres nostri et apostoli. Ubi Turrecrematus: Patres nostri, ait, hic dicuntur vel patriarchæ et prophetæ, vel qui in monastico ordine probatissimi fuerunt, sicut Paulus primus eremita, Antonius, Hilarius, Sylvanus, etc., qui omnes victum sibi labore manuum conquirebant. Hæc ille. Rursus cap. 57 Regulæ jubet artifices, si sint in monasterio, cum omni humilitate exercere suas artes, si jusserit abbas: ac deinde monet quomodo et per quos opera ipsa seu opificia monachorum venundari debeant. Quibus accedit, quod cap. 46 habetur, Si quis dum in labore aliquo, in coquina, in cellario, in ministerio, in pistrino, in horto, in arte aliqua dum laborat, vel in quocumque loco aliquid deliquerit, aut fregerit, etc. Cæterum quod non absolute opus manuum injunxerit, etiam manifeste probatur, quandoquidem non alias hujus institutionis causas præterdat, quam duas illas supradictas, nempe necessitatem et otii fugam. Priorem indicat illis verbis: Si necessitas loci, aut paupertas exegerit, etc. Posteriores initio capituli, ubi hac propositione præmissa: Otiositas inimica est animæ. Infert: Et ideo certis temporibus occupari debent fratres in labore manuum. Atqui sublatis, aut cessantibus causis cessare debuit effectus. Sublata enim est necessitas et penuria per sufficientem monasteriorum provisionem et locupletationem: otii vero et desidii occasio, per monachorum promotionem ad ordines ecclesiasticos, officium divinum publice celebrandum, theologiæ studium aliasque gravioris et sanctiores occupationes. Unde nec in Decretis Pontificum, præsertim Innocentii III et Clementis V, quæ de monachis nigris, hoc est, Benedictinis præcipue, eorumque reformatione disponunt, nec in constitutione Benedicti XII, quæ omnia fere ad hunc ordinem spectantia decreta collegit ac renovavit, ulla de opere manuum a monachis exercendo habetur mentio. Quod signum est manifestum, hanc obliga-*

tionem operis manualis esse extinctam, nisi quatenus vel juris est naturalis, de quo supra, vel a prælati juste et salubriter imponitur. Cujus quidem sententiæ ne quis me primum auctorem et assertorem putet, opportune se obtulit Petrus ille Cluniacensis abbas, religionis et doctrinæ merito Venerabilis dictus, qui hoc argumentum egregie et solide tractavit. Nam in quadam epistola (Lib. III epist. 28) respondens ad objectiones Cisterciensium adversus Cluniacenses, hanc numero octavam ponit, et diluit: *Opus manuum, quo sancti patres eremitæ et antiqui monachi semper usi sunt, quo ipsi apostoli victum sibi et aliis ministrabant: de quo Deus reatum primi hominis hac quoque pœna plectens ait: In sudore vultus tui vesceris pane tuo (Genes. III). De quo et David: Labores manuum tuarum quia manducabis, beatus es, et bene tibi erit (Psalm. CXXVII). Ita abjecistis, ut nec omnes istæ auctoritates ad operandum vos cogere possint, nec obedientia quam juxta Regulam Deo vos exhibere promisistis, delicatas otio manus de sinu ad opus extrahere valeat. Huic objectioni etsi prolixè satis respondet, tamen responsionem ejus integram huic loco elucidando omnino necessariam existimavi. De opere manuum, inquit, quod superioribus capitulis adjunxistis, sufficientissimas habemus rationes, quæ et vestra objecta prorsus invalida demonstrantes, ea longe propellant; et quæ apud nos geruntur, approbent et manteneant. Et ut hoc apertissime pateat, videamus non tantum quid de opere manuum Regula præcipiat; sed etiam quare illud præcipiat. Otiositas, ait, inimica est animæ. Et ideo certis temporibus occupari debent fratres in labore manuum; certis item horis, in lectione divina. Ecce audistis, quia operari jubet: animadvertite, ut diximus, ob quid jubeat. Otiositatem esse inimicam animæ prædicat, et ideo ne animæ, cui inimica cognoscitur, nocere valeat; tam lectione, quam manuum labore excludere satagit. Dicite ergo: si aliis bonorum operum exercitiis idem potest fieri, non videtur vobis bene Regula servari? Si, inquam, aliis bonis operibus (nam multa alia bona opera præter opus manuum possunt inveniri) occupare semper totum diei spatium monachi possunt, cum ad hoc tantum ne otiosi sint operari præcipiantur: nonne illa agentes a prævaricatione Regulæ omnino alieni permanent? Ita plene: velint, nolint adversarii. Quocumque bono exercitio, otiositate fugata, Regula custoditur, nemo hæc agentium justè transgressor dicitur, calumnia illata longe rejicitur. Nisi autem essent opera, præter rusticationem, Deo acceptabilia, nequaquam Judæis diceret Dominus: Operamini non cibum qui perit, sed qui permanet in vitam æternam (Joan. VI). Si sane corporalia opera spiritualibus exercitiis præferrentur, nequaquam Maria ad pedes Domini sedere, et verba ejus indesinenter audire, a cæteris operibus otiosa, elegisset; nequaquam sororem suam solam ministrare permisisset; nequaquam Dominus eam optimam partem elegisse dixisset. Ergo si orando, legendo, psallendo, injuncta religiose implendo, vel alia quælibet hujusmodi bona agendo animus occupatur, Regula, ut diximus, perfecte servatur: quoniam hæc operando monachus non otiosus, sed bene negotiosus comprobatur. Et ut aliquod supponamus exemplum, discipulum ipsius B. Benedicti S. Maurum ad has Galliarum partes pro construendis secundum ipsius doctrinam cœnobiis ab ipso directum, legimus hunc morem in monasterio, quod in Andegavensi episcopatu construxerat, tenuisse; ut quia eis sine proprio labore cuncta necessaria suppeditabant; omissa manuum opere spiritualibus, ut diximus, exercitiis exercitati, otiosi non essent; sicque sibi nuper a Sancto traditam Regulam (bona semper operando) optime conservarent. Quod si se beatus Maurus contra professionis suæ votum agere intellexisset, cum in intellectu hujusce rei nullo modo falli potuisset, nequaquam sic suos vivere permisisset; qui etiamsi voti prævaricator esse non videretur, et operari manibus vel resolutione nollet, vel fastu dedignaretur; nec Deus pro ipso tam mira et mul-*

juvenes, sinunt, ^a actum cordis ac profectum patientiæ et humilitatis sedulitate operis metientes : et non solum a nullo quidquam ad usum victus sui accipere patiuntur sed etiam de laboribus suis non tantum supervenientes ac peregrinos reficiunt fratres, verum etiam per ^b loca Libyæ, quæ sterilitate ac fame laborant, nec non etiam per civitates his qui squalore carcerum contabescunt, immanem conferentes dirigunt alimoniam victusque substantiam, de fructu manuum suarum rationabile ac verum sacrificium Domino tali oblatione se offerre credentes.

CAPUT XXIII.

Quod otii causa faciat in partibus Occidentis non esse cœnobia monachorum.

Hinc est quod in his regionibus nulla videmus

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

tiplicia opera operari, nec ipsis mortuis ejus precibus vitam reddere dignaretur. Hactenus Petrus Cluniacensis : quibus nihil clarius, et solidius ad propositæ questionis elucidationem afferri potuit. Quibus etiam Turrecrematus suum addens calculum, ubi supra, admonet illud quod dicit S. Pater, quod *tunc vere monachi sunt, si labore manuum suarum vivant, non esse sic accipiendum quod non sint vere monachi dicendi, qui non labore manuum suarum, sed de bonis, aut de beneficiis aliorum vivunt, lectioni et contemplationi vacantes : quandoquidem ipse sanctissimus pater Benedictus, ut refert B. Gregorius in secundo Dialogorum, tribus annis in specu permanens, de his quæ a Romano monacho ministrabantur, refectus est; et tamen validus corpore non legitur de labore manuum victum quæsivisse : sed viventes de labore manuum suarum dicuntur vere monachi, quia in hoc imitantur veteres Patres, a quibus monastici ordinis disciplina videtur emanasse, apud quos quasi regularis mos fuit de labore manuum vivere. Ita ille. Cæterum meminerit lector dixisse me supra, nisi a prælatis juste imponatur. Cum enim religiosus teneatur obedire in iis quæ sunt secundum Regulam, ut omnium fert sententia : opus vero manuum non modo indirecte aut reductive, ut loquuntur, ad Regulam D. Benedicti pertineat; verum etiam expresse et luculente in Regula contineatur et præscribitur; dubium esse non potest quin prælatus justa ex causa aut necessitate occurrente, possit suos Benedictinos cœnobitas, maxime juniores et validos, honestis quibusdam opificiis seu operibus manualibus occupare, præsertim ne otio torpeant, aut vagentur, dum ab officio divino aliisque spiritualibus et sanctioribus actionibus vacant : aut etiam in pœnam et punishmentem culparum (Vide S. Thomam opusc. 9, c. 5; et 2-2, q. 187, a. 3. Navar. comment. 2 de Regul. num. 27). Quomodo olim monachi delinquentes libris et codicibus magno labore et artificio describendis aliisque laboriosis operibus exerceri ac puniri solent, ut alibi est notatum (Lib. v. c. 38). Sed de his satis. Vide etiam quæ ad cap. 3 lib. II notavimus.*

^a Dionysius seu quisquis paraphrastes sententiam invertit, si non evertit, dum sic ait : *Metientes et intendentes in hoc exercitium cordis, et patientiæ, et humilitatis profectum magis quam operis sedulitatem.* Sic ipse. Verum absque ulla comparatione, vel oppositione hoc tantum innuit Auctor, veteres illos Patres Ægyptios in suis monachis et tironibus magno opere spectasse num operi manuali sibi injuncto sedulo incumbere, et ex ea promptitudine ac sedulitate operis de cujusque vera cordis conversione et profectu virtutum, præsertim humilitatis et patientiæ, magnum argumentum et iudicium sumpsisse : quemadmodum et D. Benedictus monet, *Tunc vere*

PATROL. XLIX.

monasteria tanta fratrum celebritate fundata quia nec operum suorum facultatibus fulciuntur, ut possint in eis jugiter perdurare, et si eis suppeditare quoquo modo valeat sufficientia victus alterius largitate, voluptas tamen otii et pervagatio cordis diutius eos in loco perseverare non patitur. Unde hæc est apud Ægyptum ab antiquis Patribus sancita sententia : ^c operantem monachum dæmone uno pulsari; ^d otiosum vero innumeris spiritibus devastari.

CAPUT XXIV.

De abbate Paulo, qui singulis annis omne opus manuum suarum igne supposito concremabat.

Denique ^e abbas Paulus probatissimus Patrum,

^B monachos esse si labore manuum suarum vivant, sicut Patres nostri (Cap. 40 Reg.), etc.

^b Libya Mareotis Ægypto contermina. De qua alias dictum est.

^c Id est, a Dæmone uno tentari, ut Dionysius exposuit, nempe a spiritu acediæ (sumitur enim hic dæmon et spiritus metonymice pro ipsis vitiis quorum est auctor et suasor), qui operantem a suo labore et opere conatur avertere; nisi fortiter ei resistatur. Unde D. Hieronymus Rusticum monachum sedulo admonet : *Facito aliquid operis, ut te semper diabolus inveniat occupatum* (Epist. 4). Aurea sententia, numquam oblivioni tradenda.

^d Id est, innumeris vitiis esse obnoxium, juxta illud Ecclesiastici : *Multam malitiam docuit otiositas* (Eccles. XXXIII). *Multam*, id est, omnem, sive omnimodam. *Otium*, ait Basilius, *omnis maleficii esse principium, nemo est qui ignoret* (Basil. in Hexam.). Et Chrysostomus in Matthæum scribens : *Valde, inquit, desidero vos bonis operibus esse occupatos; omnium enim vitiorum quasi magistra quedam atque origo est otiositas* (Hom. 36). D. Augustinus, seu quis auctor sermonum ad fratres in eremo : *Per hanc, inquit, frequenter accendimur ad luxuriam, per hanc animamur ad superbiam, per hanc ducimur ad mundi gloriam, per hanc tentamur delicate pasci, per hanc suffocamur pretiose vestiti, per hanc ad superfluum dormitationem trahimur, per hanc ad verba sæcularia ducimur. Numquam quis civis cælorum erit, otiositatem amaverit* (Serm. 16). Rursus ibidem : *Quem tædet orare, vel psallere, laborare manibus non differat, cogitans quod quamdiu David exercuit se in militia, non insultavit ei luxuria; sed postquam in domo otiosus remansit, laboravit adulterio, et homicidium commisit* (II Reg. XI). *Samson dum cum Philistæis pugnavit, non potuit capi ab hostibus; sed postquam dormivit in sinu femine, et otiose cum ea remansit, mox capitur, et cæcatur ab hostibus* (Judic. XVI). *Salomon, dum occupatus esset in ædificatione templi, non sensit luxuriam; sed, mox recedens ab opere, sensit insultum luxuriæ et deficiens, femina instigante, ad idola, adoravit in thalamo vitulum aureum* (III Reg. XI). *Vigilate ergo, fratres mei, et nolite deficere, quia nec sanctiores Davide, nec fortiores Samson, nec sapientiores Salomone vos esse cognoscitis.* Hæc ibi.

^e Paulum abbatem cum itidem nominet sequenti capite, absque discrimine, eumque abbatis Moysis æqualem et synchronum fuisse significet, de eodem utrobique loqui omnino videtur (Vide col. 7 c. 26). Verum cum plures hujus nominis anachoretæ, iique sanctitate celebres extiterint, difficile est assequi, aut definire, quem illorum voluerit Auctor designare. Parum attente et considerate interpretatur Ciaconius de Paulo illo primo eremita, cujus vitam D. Hieronymus conscripsit (In Notis ad Cassian.): de quo ex

cum ^a in eremo vastiore consistens, quæ Porphyrio nuncupatur, palmarum fructibus et horto modico securus, haberet sufficientem alimoniam suam victusque substantiam, nec posset aliquid aliud unde sustentaretur operis exercere, eo quod ab oppidis et habitabili terra ^b septem mansionibus, vel eo amplius, deserti illius separaretur habitatio, plusque expeteretur pro mercede vecturæ quam valere posset pretium operis desudati; ^c collectis palmarum foliis, quotidianum pensum, velut exinde sustentandus, a semetipso jugiter exigebat. Cumque opere totius anni antrum ejus fuisset impletum, id quod

A sollicita cura laboraverat, singulis annis supposito igne concremabat: in tantum probans sine opere manuum nec in loco posse monachum perdurare, nec ad perfectionis culmen aliquando conscendere; ut cum hoc fieri nequaquam necessitas victus exigeret, pro sola purgatione cordis et cogitationum soliditate, ac perseverantia cellæ, vel acedia ipsius victoria ex expugnatione perficeret.

CAPUT XXV.

Verba abbatis Moysis quæ dixerat mihi de remedio acediae.

Cum incipiens in eremo commorari, ^d abbati

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

Cassianus collat. 18 cap. 5 et 6, cum multo ante Cassiani ætatem Paulus ille obierit, nempe anno sexto Constantii imperatoris, qui erat annus Domini trecentusimus quadragesimus secundus; et nemini, nisi soli Antonio, idque paulo ante mortem, innotuerit, annis fere centum in eremo exactis, ut refert idem Hieronymus (*Baron. in Martyrol. 10 Januarii; Palladius Lausia. 28; Sozom. l. 1 cap. 13; Nicephor. lib. VIII c. 40; Hist. Tripart. l. 1 c. 11; Baron. in Martyrol. 7 Martii*). Fuit alius Paulus cognomento simplex, ejusdem Antonii discipulus, et in virtute obedientiæ, humilitatis et abstinentiæ mirabiliter ab eodem probatus, ut videre est apud Palladium, ut merito dici posset Patrum probatissimus, quemadmodum hic nuncupatur. At cum jam sexagenarius monachus effectus sit, et inter primos S. Antonii discipulos susceptus, etiam temporibus Constantini Magni imperatoris floruerit, non videtur vel Cassiani, vel abbatis Moysis (cujus infra fit mentio) ætatem attingere potuisse. Tertius itaque occurrit Paulus, qui Moysi cuidam abbati synchronus a Sozomeno aliisque asseritur, quingentorum monachorum Pater in Phenue, qui mons est in Scethi, sive Scythia, vitam agens monasticam (*Sozom. lib. VI c. 29; Niceph. l. XI cap. 36; Pallad. Laus. 23*). At nullo modo ei convenire videtur quod hic narrat Cassianus; cum alii e contrario disertis verbis scribant eum nihil operis fecisse, sed assiduis precibus vacasse, et in dies singulos trecentas orationes Deo, velut tributum quoddam reddidisse; nisi sic intelligas, ut Petrus Equilinus libro quarto capite sexagesimo de hoc Paulo agens, exponit his verbis: *Qui diebus singulis nec cibum sumebat, nec manibus operabatur; donec trecentas orationes Deo solveret, genu flexo, quas numero lapidum ponebat, etc.* Verum hujus interpretationis fides penes auctorem sit. Memorantur et alii Pauli probatæ sanctitatis abbates eremicolæ, quorum uni fortasse hoc factumtribuendum sit, licet ab aliis auctoribus minime expressum. Cæterum quisquis horum fuerit, certe non alium fuisse existimo, quam qui sequenti capite et collationis septimæ cap. 26 simul cum Moyse abbate coætaneo memoratur: cujus itidem singularis puritas et castimonia, ut qui mulierem ne aspicere quidem voluerit, nec non et miracula etiam post mortem edita ibi referuntur; de quo etiam meminit Auctor collat. 9 cap. 1.

^a De Porphyrione insula meminit Plinius lib. V cap. ult. Sed hæc an eadem sit cum hac eremo, non satis exploratum habeo. Meminit rursus et Cassianus hujus eremi collat. 24. cap. 4 his verbis: *Qui in illa Culami sive Porphyriionis eremo morabantur. Palladius Porphyritem vocat: Sancto, inquit, Pityrum anachoretæ, qui sedebat in Porphyrite, etc. Eusebius etiam Cæsariensis Hist. Eccl. lib. VIII cap. 18: Forte, inquit, in loco quodam Thebaidis Porphyrite appellato, qui jam antea ex vena lapidis porphyrites, quæ ibi nascitur, nomen duxerat.*

^b Hoc est, itinere septem dierum. Sumitur enim

B mansio pro itinere unius diei, etiam apud Plinium lib. XII cap. 14: *Mansionibus octo stat regio thurifera a monte excelso; vel pro stationibus militum, vel iter agentium. Unde tractatus D. Hieronymi de 42 mansionibus filiorum Israel (Tom. III); per quas mutatis castris ex Ægypto ad terram promissionis pervenerunt, ut in Exodo et Numeris legitur.*

^c Palma nobilis arbor in Syria et Ægypto frequens, fructus proferens dactylos, a digitorum similitudine dictos. Sola inter arbores iisdem semper foliis ac perpetuo virens: unde ἀετφυλλος ab antiquis cognominata, eademque victoriæ signo et ornamento dicata; quod ponderibus non cedat, sed quo magis premitur, eo magis assurgat (*S. Ambros. serm. 24; Basilus homil. 5 in Hexam.; Gellius Noct. Attic. l. III c. 6; Cæsar. Rhodij. Lect. Antiq. lib. V cap. 6*). Hinc Isidorus Etymol. lib. XVII c. 7: *Palma, inquit, dicta, quia manus victricis ornatus est; vel quod expansis est ramis, in modum palmæ hominis. Est enim arbor insigne victoriæ, proceroque ac decoro virgulto, diuturnisque frondibus vestita, et folia sua sine ulla successione conservans. Porro palmarum usus priscis illis monachis multiplex ac familiaris fuit; nam et victum, et vestitum, et varii itidem operis materiam eis suppeditabat (Sulpit. Severus dial. 1 de vir. mon. Orient. cap. 7; Sophro. in Prato Spir. c. 115; Nicephor. Hist. l. XIII cap. 11). Etenim præter exemplum hic memoratum, idem etiam testatur D. Hieronymus de Paulo illo primo eremita, cujus vitam descripsit, ubi ait: *Cibum et vestimentum ei palma præbebat. Et infra: Contextis palmarum foliis vestiebatur. Athanasius item de S. Antonio: Palmarum licet mediocri, aliquanto tamen solatio refovebatur. Sozomenus lib. VI Hist. cap. 29 de Dorotheo anachoreta: Noctu autem folia palmarum nectebat textura tortili, et ex illis sportulas faciebat, quibus victum sibi suppeditaret. Ac de Stephano infra (Cap. 28 et 30): Tamen opus facere, foliaque palmarum manibus texere, complicareque non destitit. Alia exempla apud Palladium in Lausiaco. De Palmæ natura ejusque foliis, fructibus ac speciebus, latius disserit Plinius Histor. Natur. lib. XIII capite 4.**

^d Memorantur tres Moyses anachoretæ sanctitate conspicui. Primus ille natione Æthiops, qui ex fugitivo et prædone insignis anachoreta effectus multos latrones convertit, et ad monasticam vitam traduxit: cujus acta referuntur tum in Vita Patrum (*Lib. III c. 21*), tum apud Palladium (*Lausia. 22*), Sozomenum (*Lib. VI cap. 29*), et alios (*Niceph. lib. XI c. 36*). Verum hic non ad hunc locum. Nam multo tempore Cassianum nostrum antecessit, ut ex Historia Ecclesiastica colligere est. Alter Moyses Ægyptius, qui primum in eremo solitariam vitam ducens, signis ac virtutibus claruit; ac deinde, petente Mauvia regina Saracenorum, episcopus creatus est. De quo Socrates lib. IV cap. 29, Theodoret. lib. IV cap. 22, Sozomen. Hist. lib. VI c. 38. Tertius denique Moyses Libycus, qui et abbas et presbyter fuit; ac, teste Palladio (*Lausia. 88*), vir mitissimus et maxima

Moysi omnium sanctorum summo dixissem me ægritudine acediae hesterno die gravissime fuisse confectum, nec ab ea potuisse alias liberari, nisi ad abbatem Paulum protinus cucurrissem; ille, Non te, ait, ab ea liberasti; sed magis ei te deditum ac subditum præhuisti. Gravius enim te, ut desertorem ac fugitivum, deinceps adversariis impugnabit, quem

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

charitate præditus. Atque hunc Moysen, non alium, hoc loco designatum, ut credam, his rationibus aut conjecturis adducor: primum quod paulo superius (Cap. 22), de monachis Libyæ speciatim meminerit Auctor, quasi de his peculiariter acturus; tum quia collat. 7 c. 26 Moysen cum Paulo illo abbate, de quo supra (Cap. 24), ut eidem coætaneo sibi que itidem contemporaneo, ita conjungit dicens: *Cujus rei nostris quoque temporibus satis evidens contigit et aperta probatio, in abbate Paulo et Moysen, qui habitabant locum hujus solitudinis, etc.*; tum denique quia etiam Sozomenus Moysen illum Libycum Paulo abbati synchronum et coætaneum facit, et cum aliis monachis Libyæ componit. Et huic quidem Moysi tribuenda etiam videtur prima collatio, quæ est de monachi intentione ac fine, et secunda de discretione.

^a Huic sententiæ astipulatur et D. Thomas, eamque insigni commentario ita explanat (2-2, q. 35, art. 1): *Peccatum semper est fugiendum, secundum illud Ecclesiastici XXI: Quasi a facie colubri fuge peccatum; sed impugnatione peccati quandoque est vincenda fugiendo, quandoque resistendo: fugiendo quidem, quando continua cogitatio auget peccati incentivum, sicut est luxuria: unde dicitur I Cor. VI: Fugite fornicationem; resistendo autem, quando cogitatio perseverans tollit incentivum peccati, quod provenit ex aliqua levi apprehensione; et hoc contingit in acedia, quia quanto magis cogitamus de bonis spiritualibus, tanto magis nobis placencia redduntur, ex quo cessat acedia.* Hæc S. Thomas. Huic doctrinæ accedit Joannes Climacus, ubi de acedia disserit (Gradu 13): *Acediæ, inquit, maxime tempore violenti elucent. Nihil enim æque, ut acedia, monacho tot coronas parat. Si consideres diligentius, invenies eam stantes pedibus op-*

A de conflictu superatum protinus aufugisse conspexit: nisi de cætero, commissa congressione, non desertione cellæ, vel somni torpore, ingruentes æstus ejus ad horam evaporare malueris, sed tolerantia potius et conflictu didiceris triumphare. Unde experimento probatum est ^a acediae impugnationem non declinando fugiendam, sed resistendo superandam.

pugnare lassitudine; sedentibus, ut super parietem se reclinent, persuadere. Vinciatur et hic tyrannus a peccatorum memoria, cædatur ab opere manuum, trahatur a futurorum bonorum intenta cogitatione, adstansque, ut convenit, iuterrogetur: Dic nobis, o tu, remisse et dissolute, quis te male genuit, aut qui sunt nepotes tui, quive te oppugnantes, vel quis sit interfectus tuus? Ille vero percunctantibus ita respondeat: Qui mihi per solitudinis quietem cedunt, cum his una dego. In his autem qui vere obedientes sunt, non habeo ubi caput reclinem. Quæ mihi nomen dederunt plurimæ sunt. Interdum enim insensibilitas animæ, quandoque vero **B** irremiscentia quædam atque oblivio cælestium, nonnumquam etiam immensa laborum magnitudo. Stirpes vero meæ locorum mutationes sunt, quæ mecum fiunt: inobedientia spiritualis patris, futuri judicii oblivio, nonnumquam vero etiam professionis derelictio. Porro adversariæ meæ, a quibus nunc vinctus teneor, psalmodia operi manuum conjuncta, mortisque memoria. Quæ vero me penitus necat, oratio est adjuncta futurorum bonorum firmissimæ spei. Ita Climacus. Accedit et Bernardus in sermone 12 super Cantica: *Cum te, inquit, torpore, acedia, vel tædio affici sentis, noli propter ea diffidere, aut desistere a studio spirituali, sed juvantis require manum, trahi te obsecrans; sponsæ exemplo; donec denuo suscitante gratia factus promptior, alacriorque curras, et dicas: Viam mandatorum tuorum cucurri, cum dilatasti cor meum (Psal. CXVIII) Et alibi: Cum incæperis, tristitia implebit cor tuum; sed si perseveraris, tristitia tua convertetur in gaudium. Tunc enim purgabitur affectus, et voluntas renovabitur, vel potius nova creabitur; ut omnia quæ primo difficilia, immo impossibilia videbantur, cum multa currantur dulcedine et aviditate.*

LIBER UNDECIMUS.

DE SPIRITU CENODOXIÆ.

CAPUT PRIMUM.

^a Septimum nobis certamen est contra spiritum cenodoxiæ (quam nos vanam sive inanem gloriam

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

^a Cur cenodoxiam, seu inanem gloriam, septimo loco in ordine capitalium vitiorum collocarit, rationem nonnullam ipsemet affert Auctor collat. 5 cap. 10, quod *cenodoxia magnam habeat affinitatem, et peculiarem quamdam connexionem et copulam cum superbia, quæ postremo loco ponitur, ut sævissima et superioribus cunctis immanior bestia. Cenodoxiæ enim, inquit, exuberantia superbiæ fomitem parit. Sed ab illis sex vitiis penitus dissident, nec simili cum illis societate fæderantur. Siquidem non solum nullam ex illis occasionem suæ generationis accipiunt, sed etiam contrario modo atque ordine suscitantur. Nam illis evulsis, hæc vehementius fructificant, et illorum morte rivacius pullulant atque succrescunt. Ita Cassianus (Lib. XII Instit. c. 1). Sed hanc ejus ratiocinationem, quæ non caret difficultate, commodius suo loco discutendam et examinandam relinquimus. Porro D. Gregorius, qui, ut jam sæpius dictum est, superbiam ponit reginam et matrem omnium vitiorum, conse-*

D quenter inanem gloriam, quæ immediate ab ea oritur, ponit primum vitium capitale (Lib. XXXI Moral., c. 31; S. Thomas 1-2, q. 84, art. 4, et 2-2, q. 131, a. 4). Sic enim et hoc ordine vitia capitalia recenset: *Radix omnis mali est superbia. Primæ ejus soboles septem nimirum principalia vitia de hac virulenta radice proferuntur, scilicet: inanis gloria, invidia, ira, tristitia, avaritia, ventrisingluvies, luxuria.* Quem ordinem magis probat sequiturque Joannes Climacus suæ Scælæ gradu 21; ubi de Cenodoxia similiter disserens: *Solent, inquit, plerique, dum de vitiis disputant, inanem gloriam seorsum diffinire a superbia: unde et octo esse principalia et primaria vitia dicunt. Theologus vero Gregorius aliique plurimi doctores septem ista esse tradiderunt: quos ego maxime sequor. Quis enim inanem gloriam devicit, et superbus fuit? Hæc ille. Qui quidem non alium quam Gregorium Magnum, pontificem Rom. hujus nominis primum, et Theologi titulo merito honorandum intelligere credendus est.*

^a possumus appellare) ^b multiformem, varium atque subtilem; ita ut quibuslibet perspicacissimis oculis non dicam caveri sed pervideri deprehendique vix possit.

CAPUT II.

Quod cenodoxia non solum in parte carnali, sed etiam in spiritali monachum pulset.

^c Non solum enim, ut cætera vitia, in parte car-

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

Quamvis enim ejusdem nominis Gregorius Nazianzenus dictus Gregorio Romano multo antiquior ob singularem rerum divinarum doctrinam peculiari cognomento apud veteres Theologus appellari consuevit, nulla tamen istius partitionis ac distinctionis vitiorum capitalium mentio ipud ipsum reperitur, ut ipsum hujus sententiæ auctorem opinari quis possit. Unde etiam patet falli eos qui Joannem Climacum D. Gregorio Magno anteriorem ponunt, cum hic Gregorium citet Climacus, ejusque sententiam potius quam diversam, Cassiani scilicet et aliorum, de numero vitiorum capitalium sequi se profiteatur. At hæc obiter ex occasione Gregorii hic nominati dicta sint.

^a Inanem gloriam, quam Græci κενοδοξίαν vocant, pro vanæ gloriæ cupiditate hic accepi certum est. Nam gloria ipsa proprie non est vitium vel peccatum, sed peccati objectum. Usus Græca voce Apostolus ad Philippenses II, ubi ait: *Nihil per contentionem, neque per inanem gloriam (κενοδοξίαν), sed in humilitate, etc.* Et ad Gal. V: *Non efficiamur inanis gloriæ cupidi.* Ubi D. Hieronymus (*De Sacerd., et homilia 43 de Inani Gloria et Ambitione*): *Unum verbum, inquit, apud Græcos, κενοδοξοί, trium verborum circuitu interpret Latinus expressit.* Inde verbum κενοδοξείν, id est, inani gloria duci, apud Chrysostomum. Minus plene et accurate Suidas: *Κενοδοξία, inquit, inanis quædam de se opinio.* Non enim ab opinione, sed ab affectu seu appetitu gloriæ cenodoxia dicitur. Unde et definitur *appetitus gloriæ inordinatus.* Ubi primum notanda venit differentia inter hæc quatuor bona honoraria inter se multum affinia, et vulgo fere promiscua: famam dico, laudem, honorem et gloriam. Fama enim est multorum existimatio, et rumor de alicujus vita et moribus. Estque duplex, bona, et mala; sed mala fama, non fama, sed infamia dici solet (*S. Thom. 2-2, q. 103, a. 1 ad 2*). Honor est testificatio quædam excellentiæ in aliquo, seu exhibitio reverentiæ in testimonium excellentiæ ipsius, præsertim virtutis et sapientiæ. Laus sermo manifestans alicujus boni excellentiam et perfectionem: laudamus enim, cum alicujus virtutem aut perfectionem verbis manifestamus. *Gloria, ait Cicero (Lib. II de Invent.), est clara cum laude notitia, vel frequens de aliquo fama cum laude.* Itaque complectitur opinionem et laudem, et consequenter etiam famam; quia bona fama in laude consistit. Secundo notandum quod cenodoxia non dicitur appetitus gloriæ simpliciter (nam appetere gloriam non est ex se malum, sed indifferens, sicut appetere divitias), sed appetitus gloriæ inordinatus, hoc est, a recta ratione alienus, a rationis ordine et præscripto devius et dissentaneus, seu, quod in idem recidit, appetitus inanis et vanæ gloriæ (*August. lib. V de Civit. cap. 12*). Potest autem gloria dici vana triplici ratione, secundum sanctum Thomam (2-2, q. 32, a. 1). *Primo, inquit, ex parte rei de qua quis gloriam quærit, puta si quis gloriam quærit de eo quod non habet, vel majorem gloriam quam meretur, vel de eo quod non est gloria dignum, puta de re aliqua fragili vel caduca; secundo ex parte ejus a quo quis gloriam quærit, puta hominis cujus judicium non est certum, præsertim si apud eos qui de rebus non possunt recte judicare; tertio ex parte ipsius qui gloriam appetit, qui videlicet appetitum gloriæ suæ non refert in debitum finem, puta ad honorem Dei, vel proximi salutem.* Ita S. Thomas. Tertio ex his consequitur cenodoxiam, seu vanæ gloriæ cupiditatem, proprie acceptam, differre tum a superbia, tum ab ambitione, quamvis eisdem valde affinis et conjuncta videatur. *A superbia (cujus prima soboles et filia a D. Gregorio censetur), quia superbia appetit excel-*

lentiam, cenodoxia appetit manifestationem illius excellentiæ apud alios. Ab ambitione vero differt, ut gloria ab honore. Gloria enim in claritate nominis et aliorum opinione et laude consistit; honor vero in officiis, dignitatibus, signis reverentiæ aliisque testimoniis excellentiæ (*S. Thom. q. 163, a. 8; Aug. lib. V de Cant., c. 19*). Cæterum etsi hæc secundum philosophiam et secundum proprias rationes ita se habeant, in communi tamen sensu et sermone cum vana gloria statuitur vitium capitale, etiam ambitio hoc nomine intelligitur. Quarto numeratur inanis gloria inter vitia capitalia seu principalia, etiam a D. Gregorio, ut superius visum est (*Cap. 3*), non quod semper mortalis sit culpa, ut infra dicitur; sed quia mater est et parens multorum aliorum vitiorum, quæ ex ipsa tamquam virulenta radice nascuntur, quæ tamen ad septenarium numerum reducuntur. Nam septem ejus filię a D. Gregorio (*Ubi supra*) assignantur *inobedientia, jactantia, hypocrisis, contentiones, pertinaciæ, discordiæ, novitatum præsumptio*; quarum rationem reddit S. Thomas. De cenodoxia agit etiam Aristoteles lib. IV Ethicorum, cap. 3 (*Art. 5*), ubi tria vitia sibi vicina et fere connexa opponit magnanimitati: *præsumptionem, ambitionem, cenodoxiam.*

^b Multas cenodoxiæ proprietates recenset Auctor, et eleganter edisserit, quibus illa ab aliis vitiis distinguitur, et præ illis peculiarem habet malitiæ notam, quas hic compendio collectas lectori proponam, notatis locis quibus singulæ indicantur et explicantur. Prima est ejus subtilitas et fallacia, quia virtutibus permixta, difficulter etiam a perspicacissimis agnoscitur et cavetur. *Cap. 1 et 9.* Secunda, varietas et multiformis tentatio, utpote in omni genere virtutum, actionum, studiorum, exercitiorum. *Cap. 3, 4 et 5.* Tertia, importunitas, qua etiam fugientes in solitudine persequitur. *Cap. 6 et 8.* Quarta, procacitas, quia etiam victores suos acrius insectatur. *Cap. 7.* Quinta, longævitas, seu perpetuitas, quia nec ætate nec senio defervescit. *Cap. 8.* Sexta, violentia, qua etiam fortissimos, sanctissimos viros subinde supplantat et elidit. *Cap. 10 et 11.* Huc spectant hæc D. Basilii de natura et proprietatibus cenodoxiæ præclara monita in Constitutione Monast. (*Cap. 21*): *Fugiamus inanem gloriam, dulcem spiritualium operum spoliatricem, jucundum animarum nostrarum hostem, tineam virtutum, blandissimam bonorum nostrorum deprædatricem, eandemque mellis illitu fraudis sui veneni coloratricem, et mortiferi hominum mentibus poculi porrectricem. Quod, opinor, de causa facit, ut vitio se illi avidius ingurgitent, nec ulla illius expleantur satietate.* Itemque Joannis Chrysostomi ad pop. Antiochen. (*Hom. 43*): *Ut sævi quidam venti in tranquillum mare delati totum ab imo subruunt, ut et arena cum undis misceatur; sic excæcat mentis impetum gloriæ furor: nam pecunias quidem contemnere volenti satis est facile, honorem autem a multis collatum despiciere multi laboris indiget, magnæ sapientiæ. Non est enim vitium ita tyrannicum et ubique dominans, ex majore quidem, sive ex minori parte, attamen ubique.* Hic videtur Chrysostomus dixisse ex majore et minori parte, pro eo quod noster Cassianus infra dicit, in parte carnali et spiritali. Nam pars carnalis minor, pars spiritalis major sive superior intelligitur.

^c Partem carnalem exponit Dionysius partem sensitivam, quæ alias concupiscentia, sensualitas, caro nuncupatur; unde consequenter spiritalem partem dat intelligi superiorem, seu rationalem animæ partem. Verum hæc procul a mente Auctoris, quam ipsemet ita dilucide exposuit collat. 5, cap. 11, ut hic alio non sit opus interprete. Sic enim ait: *Ceno-*

nali, sed etiam in spiritali, monachum pulsat, subtiliore se nequitia ingerens menti; ita ut qui non potuerint carnalibus vitiis decipi, ^a spiritalibus successibus acrius saucientur: tantoque est perniciosior ad conflictum, quanto obscurior ad cavendum. Omnium namque vitiorum manifestior apertiorque congressus est, et in unoquoque eorum contradictione rigida confutatus incenitor, invalidior factus abscedet, victoremque suum dejectus adversarius deinceps infirmior attentabit. ^b Hic vero morbus cum pro elatione carnali pulsaverit mentem, et fuerit responsionis scuto repulsus, rursus ut quædam multiformis nequitia, priore habitu personaque mutata, sub vir-

A tutum specie victorem confodere et jugulare per-

CAPUT III.

Quam cenodoxia multiplex sit ac multiformis.

Etenim cætera vitia seu perturbationes uniformes ac simplices esse dicuntur, hæc vero multiplex et multiformis ac varia, undique bellatori et ex omni parte victori occurrens. Nam et in habitu, et in forma, in incessu, in voce, in opere, in vigiliis, in jejuniis, in oratione, in remotione, in lectione, in scientia, in taciturnitate, in obedientia, in humilitate, in longanimitate, ^c militem Christi vulnerare cona-

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

doxia, licet multiformis ac multiplex sit, et in diversas species dividatur, genera tamen ejus sunt duo: primum quo pro carnalibus ac manifestis extollimur rebus; secundum quo pro spiritalibus et occultis desiderio vanæ laudis inflamur. Idem igitur hoc loco pulsari in parte carnali, ac pro carnalibus et manifestis rebus extolli; idem in parte spiritali pulsari, ac pro spiritalibus et occultis desiderio vanæ laudis inflari. Vide notata superius ex D. Chrysostomo.

^a Dionysius simpliciore stylo, et ad captum accommodato, elucidat: *Ita quod hi qui superari non poterant peccatis carnalibus, acrius vulnerentur per vanam gloriam ex spiritalibus suis profectibus ortam.* His apte respondent quæ de cenodoxia scribit Joannes Climacus gradu vigesimo primo, ubi eam ita depingit: *Cenodoxia est laborum dissipatio, studiorum perditio, thesaurorum insidiæ, in portu naufragium, in area formica, quæ, etsi tenuis est, laboribus omnibus et fructibus insidiatur. Expectat formica dum perficiatur triticum, cenodoxia vero dum congregentur opes; gaudet illa ut furetur, hæc autem ut dissipet; gaudet desperationis spiritus, cum videt multiplicari vitia; cenodoxia vero, cum virtutes multiplicari videt.* Et infra: *Cenodoxia omnibus studiis aggaudet: verbi gratia, si jejuno, inaniter glorior; si splendide vestitus, vincor ea peste; si vilis induar, denuo glorior; si loquar, hac superor; si taceam, iterum superatus sum. Quocumque hunc ^a tribulum jeceris, erecto persistit aculeo. Hæc ille.*

^b Hic rursus paraphrastes, aut quisquis auctor, cespitat, dum ita reddit: *Porro spiritus vanæ gloriæ, cum de peccato carnali tentaverit hominem, etc.* Quæso te, lector, quis unquam audivit spiritum vanæ gloriæ de peccato carnali tentasse hominem? et quid simile ad mentem Auctoris? Sed uno absurdo dato, plura sequi necesse est. Morbus de quo hic agitur, nempe cenodoxia, pro elatione carnali pulsatur mentem, non ut paraphrastes interpretatur, sed ut Auctor ipse superius expressit. Nam idem hic est pro elatione carnali pulsari, ac superius in parte carnali pulsari, hoc est, pro rebus carnalibus ac manifestis extolli.

^c Militem Christi, id est, monachum præcipue, aut generatim omnem Christianum. Vulnerat quidem cenodoxia militem Christi, at non semper lethali vulnere; non enim mortalis censenda est cenodoxia seu gloriæ cupiditas: immo plerumque et natura sua venialem esse docent theologi; nisi mortalis efficiatur, vel ratione materiæ, vel ratione finis, vel ratione alterius peccati, quod interdum in affectu vanæ gloriæ involvitur (S. Thomas, supra, a. 3). Ratione materiæ, ut si quis gloriatur de peccato mortali, ebrietate, fornicatione, injuria, aut contumelia fratri illata, etc. De quibus Proverb. XII: *Lætantur cum male fecerint, et exsultant in rebus pes-*

simis; vel, ut ait D. Thomas, cum quis gloriatur de aliquo falso, quod contrariatur divinæ reverentiæ, secundum illud Ezechielis XXVIII: Elevatum est cor tuum; dixisti, Deus ego sum. Et I ad Cor. IV: Quid habes quod non accepisti? si autem accepisti, quid gloriaris, quasi non acceperis? Talis etiam Herodes, cui cum in theatro superbe concionanti populus acclamasset: *Dei voces, et non hominis* (Act. XII Joseph. Antiq. l. XIX c. 8), *confestim percussit eum angelus Domini, eo quod non dedisset honorem Deo: et consumptus a vermibus exspiravit. Ratione finis, cum appetitur laus humana ob finem mortalem, ut si quis laudari appetit, aut seipsum laudat, ut consequatur finem carnalem fornicationis, aut aliud simile; aut intentionem suam refert ad vanam gloriam, tamquam ad ultimum finem, pro quo vel consequendo vel retinendo paratus est transgredi vel reipsa transgreditur aliquod præceptum divinum: quales erant multi ex primoribus Judæorum, de quibus Joannis XII dicitur: Dilexerunt magis gloriam hominum quam gloriam Dei; et cap. V: Quomodo vos potestis credere, qui gloriam ab invicem accipitis, et gloriam quæ a solo Deo est, non quæritis* (S. Thom. ubi supra)? His certe casibus haud dubium est cenodoxiam seu inanem gloriam mortale esse peccatum, et militem Christi, ut Auctor loquitur, *lethaliter vulnerare, sauciare, jugulare, confodere, supplantare, elidere, improvisum ac miserabile naufragium secundo navigantibus vento importare, denique ruinam et interitum afferre.* Cæterum etsi extra hos casus et ex genere suo peccatum veniale censeatur, semper tamen extinguit boni operis in gratia existentis meritum. Nullus enim peccando meretur vitam æternam, ait S. Thomas (Supra, a. 3, ad 1): *unde opus virtuosum amittit vim merendi vitam æternam, si propter inanem gloriam fiat, etiamsi illa inanis gloria non sit peccatum mortale.* Atque hac ratione dici etiam potest cenodoxia hominem vulnerare, supplantare, elidere; cum omne peccatum, etiam veniale, vulnus quoddam et morbus sit animæ. Confirmatur hæc doctrina Matthæi V cap., ubi Salvator serio nos admonet: *Attendite ne justitiam vestram faciatis coram hominibus, ut videamini ab eis; alioquin mercedem non habebitis apud Patrem vestrum, qui in cælis est. Quasi diceret: Habebitis quidem apud homines in quorum gratiam facitis, sicuti paulo post de Pharisæis dixit: Receperunt mercedem suam, id est, inanem gloriam apud homines, quam quærebant; apud Patrem autem cælestem non habebitis, cujus causa non facitis; quia æquum est, ut cui quisque laborat, ab eo mercedem accipiat; et ut unius laboris non duplex, sed una sit merces. Quid enim, ait Chrysostomus (In comment. in Matth.) a Deo recipies, qui Deo nihil dedisti? nam quod propter Deum fit, Deo datur, et ab eo recipitur; quod autem propter homines fit, in ventos effunditur.* Ob hanc causam et periculum, scilicet inanis gloriæ et mercedis amittendæ, S. Hilarion, ut scribit B. Hieronymus (In ejus Vita), sexagesimo vitæ suæ anno cernens grande

^a Tribulum Vegetius lib. III vocat stimulum ferreum formæ quadrangulæ, qui quæcumque in partem incubuerit, aculeum semper infestum præterdit.

tur, et velut quidam perniciosissimus scopulus tumentibus undis obiectus, improvisum ac miserabile naufragium secundo navigantibus vento, dum non cavetur nec prævidetur, importat.

CAPUT IV.

Quomodo cenodoxia monachum a dextris et a sinistris impugnet.

Itaque via regia volentem incedere per arma justitiæ, quæ a dextris sunt et a sinistris, oportet Apostolica disciplina transire per gloriam et ignobilitatem, per infamiam et bonam famam (II Cor. VI), et tanta cautione inter tumentes tentationum fluctus, gubernante discretione, et flante nobis Spiritu Domini, iter dirigere virtutis, ut dextra lævaque si paululum deflectamus, sciamus nos perniciosus mox cautibus illidendos. Ideoque per sapientissimum Salomonem monemur : ^a *Ne divertaris ad dexteram, neque ad sinistram* (Proverb. IV), id est, ne tibi de virtutibus blandiaris, et dexteris successibus ac spiritualibus extollaris, ne deflectens ad sinistrum tramitem vitiorum, secundum Apostolum, gloriam tibi ex eis in tua confusione conquiras. Nam ^b cui sub specie succinctæ vestris ac nitidæ cenodoxiam non potuit diabolus generare, pro squalida et inculta ac viliori conatur inserere; quem non potuit per honorem dejicere, humilitate supplantat; quem scientiæ et elo-

utionis ornatu nequivit extollere, gravitate taciturnitatis elidit. Si jejune palam, gloria vanitatis pulsatur. Si illud contemnendæ gloriæ causa contexerit, eodem vitio elationis obtunditur. Ne vanæ gloriæ contagio maculetur, orationes prolixas sub fratrum vitat celebrare conspectu; et quod eas latenter exerceat, nullumque habeat conscius facti, non effugit aculeos vanitatis.

CAPUT V.

Qua comparatione monstretur natura cenodoxiæ.

Pulchre seniores nostri naturam morbi hujus ^c in modum cepæ bulborumque describunt quæ, uno decorticata tegmine, alio rursus inveniuntur induta, totiesque reperiuntur obiecta quoties fuerint exspoliata.

CAPUT VI.

Cenodoxiam solitudinis beneficio non penitus exstingui.

In solitudine quoque cunctorum ^d mortalium consortia gloriæ causa fugientem, persequi non desistit. Quantoque amplius universum quis vitaverit mundum, tanto eum acrius insectatur. Alium quod patientissimus sit operis ac laboris, alium quod ad obediendum promptissimus, alium quod humilitate cæteros præponderet, conatur extollere. Alius scientiæ, alius lectionis, alius vigiliarum prolixitate tentatur. Nec alias quemquam hic morbus, nisi

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

monasterium et multitudinem fratrum secum habitantium, turbasque eorum qui diversis languoribus et immundis spiritibus occupatos ad se reducebant, ita ut omni genere hominum solitudo per circuitum repleretur; flebat quotidie, et incredibili desiderio conversationis antiquæ recordabatur. Interrogatus a fratribus quid haberet, cur se conficeret, ait: Rursum ad sæculum redii, et recepi mercedem meam in vita mea. Jam homines Palæstinæ et vicinæ provinciæ existimant me alicujus esse momenti, etc. Subdit deinde Hieronymus: Mirentur alii signa quæ fecit, mirentur incredibilem abstinenciam, scientiam, humilitatem; ego nihil ita stupeo, quam gloriam illum et honorem calcare potuisse. Concurrerant episcopi, presbyteri, clericorum et monachorum greges, matronæ quoque Christianorum grandis tentatio, sed et potentes viri, et judices, ut benedictum ab eo panem vel oleum acciperent; at ille nihil aliud, nisi solitudinem meditabatur, etc.

^a Verba textus: *Ne declines ad dextram, nec ad sinistram.* Declinat ad dextram, secundum mentem Auctoris, qui de virtutibus aut prosperis successibus extollitur; declinat ad sinistram, qui de peccatis et pravis actibus gloriatur. Isidorus vero negative, sed ad eundem scopum (Lib. III de Summo Bono c. 23): *Non declinat ad dextram, qui non sibi, sed Deo tribuit bona quæ agit; neque ad sinistram se vertit, qui de divina indulgentia peccandi licentiam non præsumit.* Hoc est quod Propheta ait: *Hæc via, ambulate in ea; neque ad dextram neque ad sinistram declinate.* Illustrat autem hanc sententiam D. Hieronymus collatis aliis Scripturæ sententiis in speciem repugnantibus, ut est illa Ecclesiasticis x: *Cor sapientis in dextera ejus, etc.* Et in Evangelio (Matth. v et vi), inquit, præcipitur ut nesciat sinistra quid faciat dextera sapientis. Et quando percutimur in maxillam dexteram, non jubetur sinistram genam præbere percutienti, sed alteram dextram. *Justus enim sinistram in se non habet, sed totum in eo dextrum est. Et cum ad judicandum Salvator venerit, agni stabunt a dextris, hædi vero a sinistris erunt* (Matth. xxv). Et in Proverbiis scribitur: *Dexteram vias novit Dominus; quæ autem perversæ*

sunt, a sinistris sunt (Proverb. IV). Qui ergo sapiens est, semper de futuro sæculo cogitat, quod ducit ad dextram. Qui vero insipiens est, de præsentibus, quod positum est in sinistra. Quæ quidem secutus idem philosophus et poeta ait:

Dextera, quæ magni Ditis sub mœnia ducit;
Hac iter Elysium nobis; at læva malorum
Exercet pœnas, et ad impia Tartara mittit.

Firminus quoque noster in præclaro Institutionum suarum opere (Lact. I. VI c. 3 et 4), litteræ Pythagoricæ meminit, et de dextris ac sinistris, hoc est, de virtutibus ac vitiis planissime disputat. Nec putemus huic sententiæ illud esse contrarium, in quo dicitur: *Ne declines in dextram, neque in sinistram* (Proverb. IV). Hic enim pars dextera pro bono accipitur; ibi vero non tam dextera, quam declinatio dexterae accusatur, ne plus sapiamus quam nos sapere necesse est: quia virtutes in medio sunt, et nimietas omnis in vitio est. Hæc D. Hieronymus ad illius sententiæ elucidationem pertinentia.

^b Hinc D. Hieronymus ad Nepotianum (Epistol. 2): *Ornatus ut sordes pari modo fugiendæ sunt, quia alterum delicias, alterum gloriam redolet.* Idem ad Paulinum (Epistol. 4): *Humilitatem vestium tumentis animo ne appetas.* Et alibi (Epistol. 13): *Sordidæ vestes candidæ mentis indicia sint, vilis tunica contemptum sæculi probet: ita dumtaxat ne animus tumeat, ne habitus sermoque dissentiant* (Cap. 17). Huc spectat illud Tertulliani in Apologetico: *Ecce lutulentis pedibus Diogenes superbos Platonis thoros alia superbia deculcat.*

^c Mss. *In modum cepæ porrigue.* Unde puto in codicem Dionysianum mendum istud non ferendum irrepsisse, ubi habetur: *Per dispositionem teporis, duabus dictionibus truncatim junctis, quod non Auctori, sed scriptoribus et typographis ascribendum.*

^d Vide exempla SS. Antonii, Hilarionis, Benedicti, apud suos auctores.

^a suis nititur virtutibus sauciare, in his offendicula tendens interitus, in quibus vitæ stipendia conquiritur. Volentibus quippe iter pietatis ac perfectionis incedere, non alibi inimici insidiantes, nisi in via qua ambulant, laqueos deceptionis abscondunt, secundum illam beati David sententiam : ^b *In via hac qua ambulabam, absconderunt laqueum mihi (Psalm. XIV), ut in hac ipsa scilicet virtutum via qua gradimur, tendentes ad bravium supernæ vocationis, nostris elati successibus corruamus, obligatisque pedibus animæ nostræ concidamus, cenodoxiæ laqueis compediti. Et ita fit, ut qui adversarii conflictu non potuimus superari, nostri triumphii sublimitate vincamur; seu certe, quod est etiam aliud deceptionis genus, ut excedentes continentiae, vel nostræ possibilitatis modum, perseverantiam nostri cursus infirmitate corporis intercedente perdamus.*

CAPUT VII.

Quod cenodoxia cum dejecta fuerit, acrius resurgat ad pugnam.

Omnia vitia superata marcescunt, et devicta per singulos dies infirmiora redduntur, et vel loco vel tempore minuuntur atque deservent, seu certe a contrariis virtutibus dissidentia, vel caventur facilius, vel vitantur; hoc vero dejectum acrius resurgit ad luctam; et cum putatur extinctum, sua morte vivacius convalescit. Cætera genera vitiorum eos tantum impugnare solent quos in certamine superarint, hoc vero suos victores acrius insectatur; quantoque fuerit validius elisum, tanto vehementius vi-

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

^a Hinc D. Chrysostomus (*Vel quisquis auctor Oper. imperfect., hom. 13*) cenodoxiæ vitium omnibus aliis vitiis periculosius esse asserit: *Cum enim, inquit, omnia mala servos diaboli vexent, concupiscentia vanæ gloriæ magis vexat servos Dei quam servos diaboli. D. Augustinus Confess. lib. x cap. 38: Sermo, inquit, ore procedens, et facta, quæ inanescunt hominibus, habent tentationem periculosissimam ab amore laudis, qui ad privatam quamdam excellentiam contrahere emendicata suffragia tentat; et cum a me in me arguitur, eo ipso, quo arguitur, gravius tentat. Et sæpe homo de ipso vanæ gloriæ contemptu vanius gloriatur, ideoque non jam de ipso gloriæ contemptu gloriatur, non enim eam contemnit cum gloriatur intus. Et cap. sequenti: Etiam intus est aliud in eodem genere tentationis malum, quo inanescunt qui placent sibi de se, quamvis aliis vel placeant, vel displiceant, nec placere affectent cæteris. Sed sibi placente, multum tibi displicent, non tantum de bonis quasi bonis, verum de bonis tuis quasi suis; aut etiam sicut de tuis, sed tamquam ex meritis suis; aut etiam sicut ex tua gratia, et non ob sua merita; non tamen socialiter gaudentes, sed aliis invidentes ea. In his omnibus atque hujusmodi periculis et laboribus vides tremorem cordis mei, et vulnera magis subinde a te sanari quam mihi infligi sentio.* Hæc Augustinus cum Deo loquens, et suam fragilitatem humiliter exponens.

^b Vide hanc sententiam nonnihil explicatam ad cap. 9 lib. XII.

^c De Ezechia rege Juda præclarum testimonium habetur IV Regum cap. XVIII: *Ezechias filius Achaz regis Juda, fecit quod erat bonum coram Domino, juxta omnia, quæ fecerat David pater ejus. Ipse dissipavit excelsa, et contrivit statuas, et succidit lucos, etc. In Domino Deo Israel speravit, itaque post eum non fuit similis ei de cunctis regibus Juda, sed neque in his qui*

istoriæ ipsius elatione congregitur. Et hæc est subtilis inimici versutia, ut militem Christi propriis faciat telis occumbere, quem hostilibus armis superare non potuit.

CAPUT VIII.

Quod cenodoxia nec eremo nec ætate deferveat.

Alia interdum vitia, sicut diximus, etiam locorum beneficio conquiescunt, et materia peccati, vel oportunitate ejus et occasione subtracta, lentescere solent et minui; hoc vero cum fugiente deserta penetrat, nec loco novit excludi, nec extrinsecus materia subtracta marcescere. Non enim aliunde quam virtutum ejus quem impetit successibus animatur. Cætera etiam vitia processu temporis, ut præfati sumus, interdum molliuntur atque evanescent; huic longævitas, nisi fuerit industria solerti ac prudenti discretionem fundata, non solum non officit, verum etiam majora novit fomenta congerere vanitatis.

CAPUT IX.

Quod cenodoxia periculosior sit virtutibus mixta.

Postremo cæteræ perturbationes a contrariis sibi virtutibus dissidentes, et ex aperto, tamquam die claro bellantes, et superantur facilius et caventur: hæc autem virtutibus inserta et aciei permixta, velut in nocte cæca dimicans, atrocius inopinatos decipit et incautos.

CAPUT X.

Exemplum regis Ezechiae, quemadmodum telo cenodoxiæ dejectus fuerit.

Ita namque ^c Ezechiam regem Judæ, virum

ante eum fuerunt: et adhæsit Domino, et non recessit a vestigiis ejus, fecitque mandata ejus quæ præceperat Dominus Moysi. Unde et erat Dominus cum eo, et in cunctis, ad quæ procedebat, sapienter se agebat. Hæc ibi. Quæ quidem non sic intelligenda sunt, ut Ezechias sanctior Davide censeatur, qui fuit ante eum; vel Josia, qui fuit post eum. Sed sensus est, quod inter reges non fuit similis ei. quoad aliqua particularia. Sicut enim stella a stella differt in claritate (I Cor. xv), sic homo differt ab homine quoad particularia dona, vel facta, quibus alios excellit. Unde et Scripturæ et historiæ alios præ aliis a certis virtutibus commendant, ut Abraham et Petrum a fide, Joseph et Joannem a castitate, Job et Tobiam a patientia, Moysen et Davidem a mansuetudine; sic in martyribus fortitudo, in virginibus pudicitia, in aliis aliæ virtutes excelluerunt; ut etiam de quolibet confessore merito canat Ecclesia: *Non est inventus similis illi qui conservaret legem Excelsi (Eccles. XLIV), videlicet, ut S. Thomas ait (1-2, q. 65, art. 2), propter virtutis alicujus excellentioris prærogativam, quam quisque fere habuit præ alio. Cum ergo dicitur de Ezechia, quod non fuit similis ei de cunctis regibus Juda: intelligendum quoad particularia quædam facta, eaque admiranda, et inusitata, quæ gessit: e quibus hæc præcipua in sacris litteris commemorantur, 1º quia dissipavit excelsa, et contrivit statuas, et lucos succidit, et fregit serpentem æneum, quem fecerat Moyses (IV Reg. XVIII): cujus causa subditur: Siquidem usque ad illud tempus filii Israel adolebant ei incensum (IV Reg. XIX, et Isaïæ XXXVIII); 2º quod ad preces ejus angelus Domini percussit una nocte centum octoginta quinque millia virorum de exercitu regis Sennacherib; 3º quod iterum ad preces ejus retrocessit sol decem lineis per quas descenderat in horologio Achaz; 4º quod ejus itidem lacrymis mo-*

omnibus consummatae justitiae, et sanctarum Scripturarum testimonio comprobatum, post innumera virtutum praeconia, uno^a elationis telo legimus fuisse dejectum, et qui internecionem centum octoginta quinque millium de exercitu Assyriorum, angelo sub nocte vastante, una prece valuit impetrare, vanitatis gloriatione superatur (IV Reg. XIX). Cujus ut praeteream virtutum tam prolixum catalogum, quem replicare perlongum est, hoc unum dicam.

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

tus Dominus quindecim annos ei adjecerit ad terminum vitae naturalem (IV Reg. XX, et Isaiae XXXVIII). In his et hujusmodi gestis admirandis nemo ex regibus qui possit dici similis illi. Et fuere quidem tres reges qui valde placuerunt Domino ob religionem et pietatem, quia nimirum populos suos induxerunt ad poenitentiam, et ad cultum unius veri Dei, destruentes cultum idololatriae: hi sunt David, Ezechias et Josias, in quorum laudem dicitur Eccles. XLIX: *Præter David, et Ezechiam, et Josiam, omnes peccatum commiserunt. Quod de peccato idololatriae intelligitur in se, vel in aliis: cum constet neque Davidem, neque Ezechiam excusari posse ab aliis peccatis.*

^a Id est, ostentationis et cenodoxiae vitio, quod D. Bernardus ait (Serm. 34 in Cantica) significatum per sagittam volantem in die: *A sagitta, inquit, volante in die, quæ est inanis gloria: fama siquidem volat, et ideo in die, quia ex operibus lucis.* Ita Bernardus alludens, opinor, ad illud Virgilianum:

Fama volans, qua non aliud velocius ullum.

Quodnam vero fuerit illud elationis seu ostentationis specimen in Ezechia, quod hic Auctor cursim præterit, D. Gregorius hoc idem argumentum tractans e Scriptura edisserit, et enarrat lib. VIII Moral. cap. 36, ubi postquam ostentatorum, et gloriosorum mores graphice depinxit, demum ita subdit: *Quorum profecto vitam illa cunctis notissima Ezechiae culpa figuravit, qui postquam, una prece et sub unius noctis spatio, centum octoginta quinque millia hostium angelo feriente prostravit; postquam occasui proximum ad altiora caeli spatia solem reduxit; postquam vitam propinquante jam termino coarctatam in tempora longiora protelavit: susceptis Babylonici regis nuntiis bona omnia quæ possidebat ostendit; sed prophetae voce protinus audivit: Ecce dies venient, et auferentur omnia quæ in domo tua sunt, in Babylonem: non relinquetur quidquam, dicit Dominus. Sic, sic nimirum hypocritæ, postquam magnis virtutibus excrescunt, quia cavere malignorum spirituum insidias negligunt, et celari in eis virtutibus nolunt; bona sua ostendendo hostium faciunt: et prodentes subito amittunt, quidquid diutius studentes operantur.* Hæc Gregorius aptissime ad illustrandum hunc Cassiani locum (Vide Isidor. lib. III de Summo Bono cap. 23).

^b Interdictum hactenus legebatur etiam in editione Plantiniana et Lugdunensi, cum tamen nemo non videat legendum esse *indictum*, ut et manuscripti docent. Indixit enim, non interdixit Isaias propheta Ezechiae regi terminum vitae, cum ad eum ægrotantem missus dixit: *Dispone domui tuæ: quia morieris tu, et non vives* (IV Reg. XX, Isaiae XXXVIII).

^c Quomodo Ezechiae quindecim anni additi sint post indictum vitae terminum, mortisque diem Domini sententia præfinitum, ut Auctor loquitur, D. Gregorius egregie itidem explicat, et resolvit ad illum locum Job, *Constituisti terminos ejus, qui præteriri non poterunt. Et si, inquit, annos quindecim Ezechiae regi ad vitam addidit omnipotens Deus, cum eum mori permisit, tunc eum præscivit esse moriturum. Qua in re quæstio oritur, quomodo ei per prophetam dicatur: Dispone domui tuæ, quia morieris tu, et non vives: cui cum mortis sententia dicta est, protinus ad ejus lacry-*

^d Qui post indictum terminum vitae, mortisque diem Domini sententia præfinitum, quindecim annis vitae metas excedere una oratione promeruit sole per decem gradus, quos ad occasum tendens jam illustraverat, revertente, qui lineas quas abscessu ejus umbra subsequens occuparat, suo rursus reditu fugans, duplicatum diem, universo orbi contra fixas naturæ leges inaudito miraculo præbuit; post tanta tamque incredibilia signa, post tam im-

mas est vita addita. Sed per prophetam Dominus dixit, quo tempore mori ipse merebatur: per largitatem vero misericordiae illo eum tempore ad mortem distulit, quod ante sæcula ipse præscivit. Nec propheta igitur fallax, quia tempus mortis innotuit, quo vir ille mori merebatur: nec Dominica statuta convulsa sunt, quia ut ex largitate Dei anni vitae crescerent, hoc quoque ante sæcula præfixum fuit, atque spatium vitae quod inopinate foris est additum, sine augmento in præscientia fuit intus statutum. Hactenus Gregorius (Lib. XII Moral. c. 2).

^d IV Regum XX: *Reduxit Dominus umbras per lineas quibus jam descenderat in horologio Achaz, retrorsum decem gradibus.* Et Isaiae XXXVIII: *Ecce ego reverti faciam umbram linearum, per quas descenderat, in horologio Achaz in sole retrorsum decem lineas. Et reversus est sol decem lineis per gradus quos descenderat.* Cum igitur de veritate hujus miraculi, solis nimirum retrocessione, seu retrogradatione in gratiam regis Ezechiae dubitare non liceat, de modo tamen ac ratione qua id contigerit varie sentiunt interpretes. Nonnulli existimant solem in instanti, hoc est, brevissimo temporis intervallo, retrocessisse decem gradibus seu horis, quæ per lineas horologii designabantur, ut solent in horologiis sciotericis sive solaribus, nimirum ab hora decima ad horam primam diei artificialis, atque inde rursus cursum suum diurnum redintegrasse, ac sensim ad occasum processisse. Ita Chaldæus Paraphrastes. Alii vero opinantur lineas horologii non designasse horas integras, sed dimidiatas: itaque diem istum decem horis tantummodo excrevisse, quinque videlicet in retrogressu ad Orientem, et quinque in recursu ad idem punctum, unde retrocesserat. Horum alterutrum sensisse videtur Cassianus, dum dicit *duplicatum fuisse diem universo orbi*, duabus tamen horis adhuc restantibus, cum quilibet dies artificialis, et quælibet nox in duodecim partes æquales seu horas apud veteres divideretur, ut sæpe dictum est. Tertia et verior sententia est, quamlibet lineam, seu gradum horam integram, hoc est, spatium unius horæ designasse; ac proinde hunc diem auctum fuisse viginti horis; et non solummodo duplicatum, sed fere triplicatum, ut qui horis triginta duabus illustratus fuerit, sole supra horizontem existente. Quæ quidem sententia est B. Dionysii Areopagitæ, cui præ cæteris credendum, cum ab apostolo Paulo hujusmodi mysteria et arcana haud dubie didicerit. Is enim in Epistol. 7, ad Polycarpum episcopum, de hoc miraculo loquens: *Quædam, inquit, dies perpetuo lumine triplo ferme quam solet, major effecta est; et cælum intra viginti horas, quem jam exegerat cursum, retrogradiens repetiit, ipsumque totum rursus intra decem alias nova quadam ratione confecit. Hoc profecto miraculum Babylonios tunc merito terruit, et absque pugna, Ezechiae, ut qui Deo putaretur æqualis, subjecit.* Hæc D. Dionysius. Ex quibus patet vanum esse ac futile eorum commentum qui putant hoc miraculum solum apparuisse in horologio Achaz seu Ezechiae, cum non in Judæa tantum, sed in Chaldæa visum fuerit: unde et rex Babylonis nuntios misit ad Ezechiam cum muneribus, tum ut ei de miranda ejus curatione gratularetur; tum ut interrogarent de portento, quod acciderat super terram, ut habetur libro secundo Paralip. capite trigesimo secundo.

mania documenta virtutum, qualiter fuerit successibus suis elisus, audi Scripturam narrantem: *In diebus, inquit, illis ægrotavit Ezechias usque ad mortem, et oravit Dominum, et exaudivit eum, et dedit ei signum, illud scilicet quod legimus de solis datum esse reditu per Isaiam prophetam in quarto Regnorum libro:** Sed non, inquit, secundum beneficia, quæ acceperat, retribuit ei: quia elevatum est cor ejus, et facta est contra eum ira, et contra Judam et Jerusalem: humiliatusque est postea, eo quod exaltatum esset cor ejus, tam ipse quam habitatores Jerusalem, et idcirco non venit super eos ira Domini in diebus Ezechiae (IV Reg. xx). Quam perniciosus, quam gravis est elationis morbus! Tantæ justitiæ, tantæ virtutes, tanta fides atque devotio, quæ naturam ipsam ac totius mundi leges immutare meruerunt, una elatione depereunt: Ita ut universis virtutibus suis, ac si non fuissent, oblivioni traditis, iram Domini confestim suscepisset, nisi eam resumpta humilitate placasset; ut qui de tam excelso meritorum fastigio, elatione impellente, deciderat, non nisi per eosdem rursus humilitatis gradus ad amissum culmen ascenderet. Vis aliud quoque exemplum similis ruinæ percipere?

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

^a Nempe Ezechias, hoc est, non eam quam debuit, pro tantis beneficiis a Deo acceptis, animi gratitudinem, religionem ac devotionem exhibuit: *Sed elevatum est cor ejus, id est, superbia elatum. Initium enim omnis peccati superbia (Eccli. x);* atque ex ea triplicis culpæ notam incurrit: 1° ingratitude, quia non dedit gloriam Deo de victoria et de fuga Sennacherib, eamque fortasse magis suis meritis quam Dei beneficio acceptam tulit, secundum Hebræos: quam ob causam in morbum gravissimum incidit, quo ægrotavit usque ad mortem; 2° jactantiæ, ostentationis et inanis gloriæ, dum de legatione et gratulatione regis Babylonii sibi applaudens, thesauros suos et omnem pompam regiam legatis ostendit (IV Regum xx, Isaiæ xxxix); 3° neglectæ charitatis erga proximorum salutem: *Cum enim, inquit Cyrillus (Lib. III in Isaiam), profectis ex Babylone, omnipotentis Dei auxilia diversis temporibus exhibita et incredibilia harum rerum splendorem ac magnificentiam illustri narratione exponere debuisset, ut et ipsi quoque divinam excellentiam et invictam Domini potestatem ex ipsius sermonibus magis admirantes reverterentur in patriam divina cognitione locupletati (sic enim licuit et aliis prodesse, cum hi renuntiarent, quæ didicissent), hoc ille minime fecit, sed in humanam potius jactantiam prolapsus est, nec suam gloriam ex his rebus quibus est honoratus a Deo, sed ex regni opulentia æstimavit, etc.*

^b Mendose, vel certe abusive atavus ponitur pro proavo, qui est avi pater. Siquidem Ezechiae regis pater Achaz, avus Joathan, proavus Ozias, qui et Azarias, abavus Amasias, atavus denique Joas, ut ex historia Regum manifestum est (IV Reg. viii, xv, xvi; II Paral. xxiv et seq.; IV Reg. v).

^c Dum sacerdotum officium usurpare voluit. De quo Suidas tum Scripturæ, tum huic loco consentaneæ: *Ozias, inquit, rex Israelis, pius fuit, sed rebus secundis elatus, per vecordiam ipse Deo per sese sacrificare voluit, id quod solis licebat sacerdotibus. Cumque odores in templo incendisset, confestim leprosus factus est. Obducta enim est facies ejus lepra in templo Domini; itaque eum inde abstraxerunt.* Hæc ille, qui tamen pro rege Israelis exactius dixisset regem Juda; cum

CAPUT XI.

Exemplum regis Oziae ejusdem morbi labe superati.

Ozias hujus quem commemoravimus regis ^b atavus, in omnibus quoque ipse Scripturæ testimonio collaudatus, post ingentia virtutum suarum præconia, post innumeros triumphos quos devotionis ac fidei suæ merito perpetravit, disce ^c qualiter sit vanæ gloriæ elatione dejectus. Et egressum est, inquit, nomen Oziae propter quod auxiliaretur ei Dominus et corroborasset illum; et cum roboratus esset, elevatum est cor ejus in interitum suum, et neglexit Dominum Deum suum (II Paralip. xxvi). Cernis aliud exemplum ruinæ gravissimæ, et conspicis duos viros tam justos tamque perfectos triumphis suis atque victoriis fuisse confectos. Unde videtis quam perniciosi rerum secundarum soleant esse successus, ita ut qui non potuerunt adversis frangi; prosperis, si incauti fuerint, acrius elidantur; et qui in conflictu atque acie mortis evaserunt discrimina, tropæis propriis triumphisque succumbant.

CAPUT XII.

Diversa testimonia contra cenodoxiam.

Ideo Apostolus monet: ^d *Nolite fieri inanis gloriæ cupidi (Galat. v);* et Dominus Pharisæos castigans: ^e *Quomodo, inquit, vos potestis credere, qui gloriam*

postseparationem decem tribuum sub rege Roboam, reges Israel distinguantur a regibus Juda, in quorum numero decimus tertius est Ozias. Exstat egregia homilia D. Joan. Chrysostomi in illud: *Elatum est cor Oziae (Tom. I).*

^d Uno verbo κενόδοξοι, ut supra notatum (Ad cap. I hujus). Huc spectat D. Basilii in Regulis Brevioribus interrogatio 25 in hæc verba: *Cum Apostolus dicat alias quidem, Non efficiamur inanis gloriæ cupidi; alias autem, Non ad oculum servientes, quasi hominibus placentes (Ephes. vi): Quis est inanis gloriæ cupidus? et quis hominibus placens? Responsio: Equidem inanis gloriæ cupidum existimo esse illum qui simplicis tantummodo gloriæ mundanæ causa, vel quæ a spectantibus vel ab audientibus ipsi nascitur, aliquid facit dicitur; hominibus placentem autem, quicumque ad voluntatem alicujus hominis, ut ipsi placeat, aliquid facit, licet culpabile sit quod facit.*

^e D. Hieronymus ad Eustochium de custodia virginittatis (Epist. 22): *Illud quoque tibi vitandum est, ne inanis gloriæ ardore capiaris. Quomodo, inquit Jesus, potestis credere, gloriam ab hominibus accipientes! Vide quale malum sit, quod qui habuerit non potest credere. Nos vero dicamus: Quoniam gloriatio mea tu es (Psal. III). Et qui gloriatur, in Domino gloriatur (I Cor. i). D. Augustinus lib. v de Civit. Dei cap. 14: Tam est hoc vitium inimicum piæ fidei, si major sit in corde cupiditas gloriæ quam Dei timor, vel amor, ut Dominus diceret: Quomodo potestis credere, gloriam ab invicem exspectantes, et gloriam quæ a solo Deo est non quæritis? Quod enim hujusmodi gloriæ appetitus fidei multorum obstiterit, declarat Joannes cap. xii dicens: Ex principibus multi crediderunt in eum; sed propter Pharisæos non confitebantur, ut e synagoga non ejicerentur, dilexerunt enim gloriam hominum magis quam gloriam Dei. Ita Augustinus. Vide Cajetanum jentac. 10 (Quæst. 2), ubi decet illis verbis Domini significari duplex impedimentum fidei: alterum positivum, quod est appetere et quærere inanem gloriam hominum; alterum privativum, sive negativum, quod est non quærere gloriam Dei hoc est, coelestem et sempiternam gloriam. Non enim*

ab invicem accipitis, et gloriam quæ a solo Deo est non quaeritis (Joan. v) ? De his et beatus David cum interminatione dicit : Quoniam Deus dissipavit ossa eorum qui hominibus ^a placent (Psal. LII).

CAPUT XIII.

Quibus modis cenodoxia monachum pulset.

Solet etiam incipientium mentes, et eorum qui minus adhuc, ve virtute animi, vel scientia profecerunt, ^b aut propter sonum vocis extollere, quod scilicet modulatus psallant, aut quod sint ^c exesis carnibus, vel corpore lautiores, ^d aut quod parentes

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

magis inter se convenire possunt gloria Dei et gloria hominum (I Cor. et II), quam sapientia Dei et sapientia hominum, quarum altera alteri stultitia est. Proinde qui alteram sectatur, alteram contemnat necesse est.

^a Id est, qui in gratiam hominum et carnalium amicorum Dei metum deserunt. Bifariam enim contingit nos placere hominibus : uno modo quando eo fine tantum hominibus placere studemus, ut eorum gratiam et favorem aucupemur, quod quidem peccatum est, maxime si ob id Deo displicere, hoc est, Deum offendere non vereamur, de quo Apostolus ad Galat. I : Si adhuc hominibus placerem, Christi servus nos essem; alio modo placemus hominibus propter Deum, amovendo a nobis omnia scandala et quæcumque aliis offendiculo esse possunt, et hoc non tam est placere hominibus quam Deo. Unde idem Apostolus alio loco dicit : Sine offensione estote Judæis et Gentibus, sicut et ego omnibus per omnia placeo, non quaerens quod mihi utile, sed quod multis, ut salventur (I Cor. x). Unde infert D. Hieronymus (In commentario ad Gal. v) : Si fieri potest ut pariter Deo et hominibus placeamus, placendum est et hominibus; sin autem non placemus hominibus, nisi Deo displiceamus, Deo magis quam hominibus placere debemus. Idem in Epistola ad Pammachium (Epist. 26) : Prima, inquit, virtus est monachi contemnere hominum judicia, et semper Apostoli recordari dicentis : Si adhuc hominibus placerem, Christi servus non essem.

^b Hujus rei lepidum exemplum refert Cæsarius his verbis : Tempore quodam, clericis quibusdam in ecclesia quadam sæculari fortiter, id est, clamorose cantantibus, non devote et voces tumultuosas in sublime tollentibus, vidit homo quidam religiosus, qui forte tunc adfuit, quemdam dæmonem in loco eminentiori stantem, saccum magnum et longum in sinistra manu tenere, qui cantantium voces dextra latius extensa capiebat, ac in eundem saccum mittebat. Illis expleto cantu inter se gloriantibus, tamquam qui bene et fortiter Deum laudassent, respondit ille qui viderat visionem : Bene quidem cantastis, qui saccum plenum cantastis. Mirantibus illis et interrogantibus cur hoc diceret, visionem eis exposuit. Sic ille (Cæsar. Cister. lib. IV Mirac. c. 5). Huc pertinet quod scribit D. Augustinus x Confession. (Cap. 33) : Cum reminiscor lacrymas meas quas fudi ad cantus Ecclesiæ, in primordiis recuperatæ fidei meæ, et nunc ipse commoveor, non cantu, sed rebus quæ cantantur, cum liquida voce et convenientissima modulatione cantantur; magnam instituti hujus utilitatem agnosco. Tamen cum mihi accidit ut me amplius cantus quam res quæ canitur moveat, pænalter me peccare confiteor, et tunc mallem non audire cantantem.

^c Id est, corpore jejuniis extenuato, aut macilento. E vicinamque, ait D. Gregorius (Hom. 32 in Evan.), abstinentiam carnis nonnumquam vana gloria obsidet : quia dum tenuitas in corpore, dum pallor in vultu respicitur, virtus patefacta laudatur; et tanto se celerius foras fundit, quanto ad humanos oculos per ostensum pallorem exit. Porro quod hic sequitur in textu, vel

A divites aut nobiles habeant, vel quod militiam honoresque contempserint. Interdum etiam dignitates et opes, quæ forte nec apprehendi quidem aliquando potuissent, persuadet quempiam perfacile fuisse adepturum, si perseverasset in sæculo, vana spe etiam de incertis inflans eum, et de his quæ numquam possedit; velut qui ea contempserit, gloria vanitatis extollens.

CAPUT XIV.

Quemadmodum clericatus gradum suggerat ambiendum.

^e Nonnumquam vero ^f clericatus gradum, et desi-

COMMENTARIUS.

corpore lautiores, videtur paraphrastes pro eodem expositive, non disjunctive, accipere. Sic enim reddit, quasi unum sit membrum, vel quia tenuioris sunt corporis, quasi lautiores sint tenuiores, delicatiores. At vero similis videntur hic duo membra, id est, duo genera hominum distingui, et lautiores intelligi vel formosiores; vel pinguiore et valentiores; nam lautus certe non dicitur qui est exesis carnibus, sed qui bene habitus et cultus.

^d Ut ille monachus, qui D. Benedicto ad mensam inserviens, superba cogitatione intra se dicebat : Quis est hic, cui ego manducanti assisto, lucernam teneo, servitium impendo? quis sum ego, ut isti serviam? Ad quem vir Dei conversus increpavit eum dicens : Signa cor tuum, frater, quid est quod loqueris? signa cor tuum (Greg. lib. II Dial. c. 20). Simile est quod de fratre Leonardo refert Bonaventura in Vita S. Francisci.

^e Dionysius paulo clarius : Nonnumquam vero immitit affectum gradus clericatus, desideriumque sacerdotii aut diaconatus. Nam satis improprie dicitur immittere gradum clericatus, pro affectu seu desiderio clericatus. Porro ad reprimendos hujusmodi affectus, ac præpropera desideria quorundam monachorum, qui clericatum et ordines ecclesiasticos præmature ambiunt et affectant, salubriter ab Ecclesia cautum est, ne monachus absque licentia sui prælati ordinetur; quoniam, inquit pontifex, honestius et tutius est subditos debitam præpositis obedientiam impendendo in inferiori ministerio deservire, quam cum præpositorum scandalo graduum superiorum appetere dignitatem (De temp. ordin., c. Ad aures, Concil. Trident. ses. XIV c. 1 de Refor.). Hinc etiam D. Benedictus cap. 62 Regulæ ita statuit : Si quis abbas sibi presbyterum aut diaconum ordinari petierit, de suis eligat qui dignus sit sacerdotio fungi; ordinatus autem caveat elationem, aut superbiam, etc. Cæterum ex hoc loco etiam colligimus monachos olim, licet primitus ex sua professione et conditione laici haberentur, ut alias monuimus, subinde tamen ad clericatum et ordines sacros admitti ac promoveri solere. Unde D. Hieronymus Rusticum monachum qualiter ad hoc se disponat, admonens (Epist. 4) : Si clericatus te titillat desiderium, discas quod possis docere, et rationabilem hospitem offeras Christo; ne miles antequam tiro, ne prius magister sis quam discipulus. Et infra : Ita, ait, auge et vive in monasterio, ut clericus esse merearis, ut adolescentiam tuam nulli sorde commacules, ut ad altare Christi quasi de thalamo virgo procedas, et habeas deforis bonum testimonium, femineque nomen tuum noverint et vultum nesciant. Et epist. 27 narrat S. Isidorum episcopum Paulæ viduæ Rom. loca terræ sanctæ visitanti occurrisse cum innumerabilibus monachorum turbis, ex quibus multos sacerdotialis et leviticus sublimabat gradus.

^f De clero et clericatu pro loci hujus opportunitate videtur aliquid dicendum, cum monachus clericatus perquam sit affinis, et omnes monachi gaudeant privilegio clericali ex decreto Innocentii secundi (Cap. Si quis suadente, 17, q. 4), omnes item monachi hoc

derium presbyterii vel diaconatus immittit. Quem si vel invitus fuisset adeptus, tanta expleturum san-

ctitate ac rigore depingit¹, ut cæteris quoque sacerdotibus præbere potuerit sanctitatis exempla, dein

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

tempore, præsertim Benedictini, ad clericatum et ordines sacros, si sint idonei, promoveri possint ac debeant, juxta constitutionem Clementis quinti (*Clemen. Ne in agro, de statu monac.*). Unde consequens est clericatum proxime ad eorum institutum pertinere. In primis notandum ex Rabano (*Lib. I de Institut. cleric. cap. 2*) tres esse ordines, sive genera, hominum in Ecclesia. Alii siquidem inter Christianos clerici, alii laici dicuntur. Quidam vero inter hos velut intermedii, vel ex utrisque mixti, et certis symbolis ac functionibus ab utrisque distincti, tertium ordinem efficiunt, et regulares sive monachi nuncupantur. Secundo notanda sunt nonnulla SS. Patrum elogia, ex quibus intelligatur quid clericatus, et qui dicantur clerici, et quod sit eorum munus et officium (*Bellarmin. lib. I de Clericis*). Origenes in cap. VII Jeremiæ, exponens illa verba, *Cleri eorum non proderunt eis*, Hæc, inquit, ante me alii exposuerunt; et quia non improbo interpretationem eorum, consentiens eamdem profero. Nos qui putamur aliquid esse, id est, qui in clericatus vobis ordine præsidemus, in tantum, ut quidam de minori gradu ad hunc locum cupiant pervenire, nosse debetis non statim in eo esse salvandos, quia clerici sumus; multi enim et presbyteri pereunt, et laici beatissimi reperiuntur. S. Epiphanius epistolam suam ad Joannem Hierosolymitanum episcopum sic exorditur: *Oportebat nos, dilectissime, clericatus honore non abuti in superbiam, sed custodia mandatorum Dei et observatione diligentissima hoc esse quod dicimur. Si enim sacra Scriptura loquitur: Cleri eorum non proderunt eis, qua arrogantia clericatus conducere nobis poterit, qui non solum cogitatione et sensu, sed etiam sermone peccamus?* Denique D. Hieronymus in epistola ad Nepotianum: *Clericus, inquit, qui servit Ecclesiæ, intreporetur primo vocabulum suum, et nominis definitione prolata, nitatur esse quod dicitur. Si enim κληρος Græce, sors Latine appellatur, propterea vocantur clerici, vel quia de sorte sunt Domini, vel quia ipse Dominus sors, id est, pars clericorum est. Qui autem vel ipse pars Domini est, vel Dominum partem habet, talem se exhibere debet, ut et ipse possideat Dominum, et possideatur a Domino. Et infra: Obsecro itaque te, et repetens iterumque iterumque monebo, ne officium clericatus genus antiquæ militiæ putes, id est, ne lucra sæculi in Christi quæras militia, etc.* Et in alia epistola (*Epist. 1*) clericos cum monachis comparans, et se ipsum in parte monachorum collocans: *Alia, inquit, monachorum est causa, alia clericorum: clerici pascent oves, ego pascor; illi de altario vivunt; mihi, quasi infructuosæ arbori, securis ponitur ad radicem, etc.* Hæc magna cum humilitate et sui demissione D. Hieronymus ut monachus et in persona monachorum loquens. Ex his, credo, satis intelligitur quid sit clericatus, nempe status hominum qui Ecclesiæ deserviunt, aut eam regunt, ut exponit Durandus (*Rationa. lib. II cap. 1*), et quatenus a monachatu, ut tali, distinguatur; quodque hoc nomine comprehendantur tum episcopi, tum presbyteri, tum cæteri ecclesiastici ordines.

Jam vero si quærat quando primum monachismus conjunctus fuerit clericatui, seu quando monachi coeperint in clerum assumi, vel ad ordines et munia ecclesiastica promoveri, docet card. Baronius (*Tom. III Annalium*) id factum quidem in Ecclesia Orientali temporibus S. Athanasii episcopi Alexandrini, sub anno Christi trecentesimo vigesimo octavo; cum ille nimirum tertio suscepti episcopatus anno universam eamdemque amplissimam Alexandrinæ Ecclesiæ subjectam perlustrando diœcesin, Ægypti peragrarat provincias, et cunctas ex officio visitaret ecclesias, non in civitatibus tantum, oppidis atque vicis positas, sed et quæ in solitudinibus desertisque locis penes sanctos monachos erant. In qua visitatione tum ad mona-

sterium S. Pachomii, tum ad alia Ægypti monasteria pervenit, et complures monachos sanctitate et doctrina illustres sacris ordinibus initiatos in clerum allegit, et clericali sive sacerdotali dignitate auxit. Qui vero, ait Baronius, in orbe Occidentali monachismus conjunxit clericatui, prædicatur a S. Ambrosio S. Eusebius Episcopus Vercellensis, qui Apostolica legatione perfunctus in Ægyptum profectus est, et Alexandriae adversus Arianos concilium habuit, sanctorumque monachorum institutum (ut par est credere) diligentius perquisivit; et studuit clericali vitæ conjungere: hæc enim, inquit Ambrosius (*Ad Vercell. lib. XI epist. 82*), primus in Occidentis partibus diversa inter se Eusebii sanctæ memoriæ conjunxit, ut ea in civitate positus instituta monachorum teneret, et Ecclesiam regeret jejunii sobrietate. Et post aliqua: *Hæc igitur patientia in S. Eusebio monasterii coaluit usu, et durioris observationis consuetudine hausit laborum tolerantiam. Namque hæc duo in attentiore Christianorum devotione præstantiora esse quis ambigat, clericorum officia, et monachorum instituta? etc.* Quod ipsum præstantissimum vitæ genus S. Martinus episcopus Turonensis transvexit in Gallias, et S. Augustinus in Africam; qui admirabili quadam connexionem duo hæc (ut dictum est) omnium perfectissima vitæ genera, clericorum et monachorum, in unum pariter conjungentes, tamquam lucidissimis astris, ut olim martyres tempore persecutionis, in pace Christi Ecclesiam exornarunt. At parum visum est Athanasio monachorum instituta in clerum civitatis Ecclesiarum transferre, sed ipsos sanctissimos monachos, quos cæteris nosset moribus et peritiâ antecellere, in episcopos diversarum Ecclesiarum ascivit: quod fortissimos hos fore sciret adversus ingruentem Arii hæresim pugnaturos, et quasi munitissimas turres contra Meletianos schismaticos. Quinam vero hi essent, qui ad episcopale munus obeundum fuerint ab eo postea accersiti, hocque visitationis tempore diœcesi cogniti atque delecti, idem ipse Athanasius ad Dracontium monachum scribit, quem contentiosius reluctantem ad idem ministerium suscipiendum expertus, his monet post multa: *Neque enim tu solus ex monachis es constitutus, episcopus scilicet, neque solus monasterio præfuisti, neque solus a monachis delectus es; nosti enim Serapionem monachum esse, et quot monachorum præfectum. Neque a te ignoratur quot monachorum pater fuerit Apollonius. Nosti Agathonem, neque ignotum habes Aristonem. Memor es Ammonii cum Serapione peregre profecti. Fortassis etiam audisti de Cue in superiori Thebaide; poteris etiam resciscere de Paulo, qui est apud Latos, et de aliis multis: et tamen isti episcopi constituti non contradixerunt; sed habentes pro exemplari Elisæum, et consciû quid Elias egerit, et eruditi quid discipuli Christi apostolique fecerint, susceperunt hanc curam, neque ministerium hoc aspernati sunt; sed et laboris mercedem expectant, proficientes ipsi aliosque proficere adhortantes. Quot ab idolis converterunt, quot a furiosa et daemniaca consuetudine suis admonitionibus compescuerunt, quot adduxerunt Christo servos! adeo ut qui ista signa conspiciant, admirentur. An, quæso, non ingens signum puellam inducere ut virgo maneat, et adolescentiorem adhuc ut continens sit, et idololatram ut cognoscat Dominum? Et post aliqua, quod non sit impedimento cura episcopalis monasticæ observantiæ, hæc subdit: *Quapropter cum istiusmodi habeas exempla, dilectissime Draconti, ne dicas, nec dicentibus credas, episcopatum esse causam peccati, aut quod inde nascantur occasiones delinquendi: licebit tibi in episcopatu esurire, sitire cum Paulo. Licebit vinum non bibere, sicut Timotheus fecit; jejunare frequenter, ut Paulus solitus: ita ut secundum illum jejunans, alios sermonibus nutrias; et sitiens abstinendo a potu, aliis docendo potum præbeas. Ne igitur talia objiciant con-**

multos non solum conversationis forma, verum A etiam doctrina sua sermoneque ^a lucraturum. Facit etiam in solitudine, vel in cellula commorantem, diversorum domos ac monasteria mente atque animo circumire, et plurimorum conversiones [conversations] sub incitamento imaginariæ exhortationis acquirere. Agitur itaque infelix anima tali vanitate velut profundissimo sopore delusa, ut plerumque hujusmodi cogitationum illecta dulcedine, et his op-pleta simulacris, ne præsentis quidem actus vel fratres valeat contemplari, dum his quæ cogitationum pervagatione vigilans somniavit, delectatur inhærere, quasi veris.

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

siliarum tui: Novimus enim episcopos jejunantes, et monachos comedentes, etc. Hæc et alia plura id genus Athanasius ad Dracontium, quem tandem persuasisse constat, et pro fide catholica strenue certantem, cum aliis orthodoxis sanctis episcopis pro ipsa fide exsilium subisse idem Athanasius tradit. Hucusque Baronius de monachatu et clericatu pariter conjunctis. Verum cum constet apostolos et multos apostolorum discipulos non solum monasticæ vitæ normam tenuisse et docuisse, atque adeo monachorum novi Testamenti principes existisse, sed et sacerdotii evangelici primitias tulisse; consequens est, ut prima monachatus et clericatus conjunctio ad ipsos referenda sit: quæ tamen postmodum, sævientibus persecutionum procellis, aliquandiu interrupta, tandem, pace Ecclesiæ reddita, primum in Oriente sub Antonio et Athanasio, utroque magno, dein in Occidente sub aliis sanctissimis viris refluoruit, ut refert idem Baronius, ac demum toto terrarum orbe recepta, et frequentata, legibus insuper ecclesiasticis sancita, et approbata, magis ac magis increbuerit. Unde etiam apud Gratianum multi exstant canones de monachis ad clericatum et munera ecclesiastica, nec non ad curam animarum et regimen Ecclesiarum promovendis; in quibus est illa D. Augustini præclara sententia, et huic loco conveniens, qua monachos insulæ Caprariæ sic alloquitur (Epist. 81): Vos autem, fratres, exhortamur in Domino, ut propositum vestrum custodiatis, et usque in finem perseveretis. At siquam operam vestram mater Ecclesia desideraverit, nec elatione avida suscipiatis, nec blandiente desidia respiciatis; sed miti corde obtemperetis Deo, cum mansuetudine portantes eum qui vos regit, qui dirigit mites in judicio, qui docet mansuetos vias suas. Nec vestrum otium necessitatibus Ecclesiæ præponatis, cui parturienti si nulli boni ministrare vellent, quomodo nasceremini non inveniretis. Ita Augustinus. At de his modo satis.

^a Hæc est vulpecula, quæ teste D. Bernardo (Serm. 64 in Cantica), multos decipit, qui de aliorum salute et conversione solliciti, suam ipsorum salutem negligunt, quod est, apud Plautum: alienum agrum scirere, et suum deserere. Quo se vitio laborasse aut titillatos fuisse Germanus abbas, nostri Cassiani socius, cum eodem apud abbatem Abraham, professus est his verbis (Collat. 24 cap. 1): Insuper etiam spe inanium gaudiorum animum pascebamus, credentes fructum nos maximum percepturos de conversione multorum, qui velut nostro essent ad viam salutis exemplo ac monitis dirigendi. Quam eorum stultam opinionem, immo, ut vocat, diabolicam illusionem sic ipse redarguit ac refutat: His illusionibus atque dispendiis omnes admodum infirmos necesse est implicari, qui cum etiam de sua salute sint dubii, ipsique adhuc magisterio atque institutione egeant aliena, ad conver-

CAPUT XV.

Quomodo cenodoxia mentem inebriet.

Memini cujusdam senis, cum in eremo Scythiæ commorarer (Vide collat. 1 c. 1), qui cum ad cellam cujusdam fratris, gratia visitationis, adveniens ostio approximasset, audissetque eum quiddam obmurmurantem intrinsecus, paululum substitit, cognoscere volens quidnam de Scripturis legeret; vel, sicut est moris, operans memoriter recenseret. Cumque piissimus explorator aure diligenter applicita curiosius auscultaret, ita eum reperit hujus spiritus impugnatione pellectum, ut in ecclesia facere se crederet exhortatorium plebi sermonem. Cumque subsistens senex audisset eum ^b finisse tractatum, et mutato rursus officio ^c celebrare velut diaconum cate-

tendos alios et regendos diabolicis illusionibus instigantur; quique etiam si potuerint lucri aliquid ex quorundam conversione conquirere, impatientia sua, atque inconditis moribus quidquid acquisierint perdunt. Illud namque eis, quod Aggæus propheta describit, eveniet: Et quæ mercedes congregat, mittet eas in sacculum pertusum (Aggæi 1). Vere enim lucra sua in pertusum sacculum condit, qui quidquid per aliorum conversionem videtur acquirere, intemperantia cordis sui et quotidiana animi distentione disperdit. Itaque fiet, ut dum ulteriora lucra per aliorum credunt institutionem parare se posse, etiam sua correctione priventur. Hæc ille. In eandem sententiam D. Gregorius lib. xxxi Moralium, ubi de singulis vitiis capitalibus agit: Inanis gloria, inquit (Cap. 32), devictum cor quasi ex ratione solet exhortari, cum dici: Debes majora appetere, ut quo potestate volueris multos excedere, eo etiam valeas multis prodesse. Vide eundem in Pastoralibus cap. 1, D. Bernardum serm. 64 in Cantica, et quæ notavimus ad cap. 1 collationis 24.

^b Male impressum antea: Fuisse tractatum. Dionys. Finisse sermonem, id est, exhortationem concionatoriam, quam ille nimirum meditabatur, velut diaconorum more ad eam se præparans, imaginatione, non reipsa, diaconus.

^c Vetus, et vulgata est Missæ distinctio in Missam catechumenorum (hoc est, eorum qui in fide instruebantur nondum baptizati) et Missam fidelium. Priorem enim Missæ partem, ab introitu nimirum usque ad offertorium, vocabant Missam catechumenorum, quod in ea liceret catechumenis et publice pœnitentibus adesse, qua et absoluta dimittebantur e templo, manentibus fidelibus; reliquam vero Missæ celebrandæ partem, cui soli fideles interesse poterant, dicebant Missam fidelium. Cujus rei meminit D. Augustinus serm. 237 his verbis: Ecce post sermonem fit Missa catechumenis, manent fideles. Lecto siquidem Evangelio, et symbolo, aut sermone finito, antequam panis et vinum offerrentur in altari consecranda, diaconus in Ecclesia Latina publice acclamabat: Si quis non communicat, det locum, ut refert D. Gregorius libro secundo dialogorum capite vigesimo tertio; vel hoc modo: Si quis est catechumenus, exeat foras, ut Isidorus et Durandus annotarunt (Isidor. l. vi Etymol. c. ultim.; Durand. in Ratio. lib. iv c. 2; Demochares, lib. iv, c. 32, cap. 38): sicut apud Græcos liturgia Chrysostomi, ὅσοι κατηχοῦμενοι παρῆθετε, quicumque estis catechumeni, abscedite. Hinc Alcuinus lib. de Divinis Officiis: Missam, inquit, catechumenorum canones dicunt, quoniam post Evangelii lectionem incipiunt celebrari sacra mysteria, quibus nullum, nisi baptizatum, interesse licet. Tunc enim clamante diacono, iidem catechumeni mittebantur foras. Hæc ille. Hac itaque ratione dicebatur diaconus cate-

chumenis Missam, tunc demum pulsavit ostium : A qui egressus, occurrensque seni, veneratione solita, introducensque eum, ^a quam olim venerit, cogitationum suarum conscientia remordente, perquirat, ne scilicet diutius stans ad ostium injuriam pertulisset, joculariter senex grateque respondit : Modo, in-quiens, veni, quando tu missam catechumenis celebrabas.

CAPUT XVI.

Quod aliter vitia curari non possint, nisi eorum radices et causæ innotuerint.

Hæc idcirco inserere huic opusculo necessarium duxi, ^b ut de impugnationum vi, atque ordine vitiorum, quibus miserabilis anima laceratur, non solum ratione, sed etiam exemplis instructi, ad devitandos laqueos et multiplices ^c decipulas inimici cautiores esse possimus. Ita namque indifferenter hæc ab Ægyptiis Patribus proferuntur in medium, ut omnium vitiorum certamina, vel illa quæ patiuntur, vel illa quæ passuri sunt juniores, relatione sua, tamquam qui adhuc ea sustineant, apud eos detegant atque denudent, quo exponentibus eis illusiones omnium passionum, ^d quicumque incipientium sunt ac frequentium spiritu, colluctationum suarum arcana cognoscant, et ea tamquam in speculo contemplantes, et causas vitiorum quibus pulsantur, et remedia doceantur : futurorum quoque certaminum

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

chumenis Missam celebrare, hoc est, catechumenos missos facere, aut dimittere cum solemnibus aliqua admonitione, aut exhortatione; quod officium monachus ille, de quo hic agitur, juvenili studio affectabat, et imitari conabatur.

^a *Quam olim, id est, quam pridem venerit, seu quamdiu steterit ante ostium, et an injuriam aeris, vel molestiam expectationis sub dio pertulisset. Aliud interim animo agitabat remordente scilicet conscientia anxia, an senior audiisset eum diaconizantem.*

^b *Impugnationum, id est, tentationum. Simili ratiocinio usus est lib. VII cap. 13 : Hæc, inquit, nemini videantur superflua, vel molesta. Nisi enim prius exposita fuerint genera vulnerum, et origines causæque morborum fuerint indagatæ, nec infirmis poterit adhiberi congrua medicinæ curatio, nec validis conferri perfectæ custodia sanitatis. Nam et hæc, et multo his plura ad instructionem juniorum solent a senioribus, qui innumeros diversorum casus ac ruinas experti sunt, in collatione proferri. Idem rursus inculcat lib. XII, cap. 4.*

^c *Decipula proprie est instrumentum quoddam decipiendis et capiendis avibus vel muribus idoneum. Sumitur generaliter pro fraude et dolo ad capiendum aliquem. Paraphrastes ponit fallacias.*

^d *Dionysius : Juniores ferventesque spiritu agnoscant secreta, etc.*

^e *Id est, morbos animorum. Valetudinem enim passim usurpat Auctor pro invaletudine seu imbecillitate, quippe cum illa etiam in malam partem accipitur teste Gellio (Noct. Attic. lib. XII cap. 9). Tertullianus lib. de Baptismo cap. 5 : Piscinam, inquit, Angelus interveniens commovebat (Joan. V); observabant, qui valetudinem querebantur, id est, qui infirmitate aliqua detinebantur.*

^f *Neminem puto hæc verba lecturum absque aliqua admiratione, aut hæsitacione. Primum enim quorsum hæc ad præsentem tractatum? Etsi enim certissimum sit monachos, si castitatem ament,*

congressibus, antequam superveniant, eruditi, qualiter præcavere et occurrere eis vel conflagrare debeant, instruantur. Ut solent peritissimi medicorum non solum mederi præsentibus morbis, verum etiam futuris peritia sagaci occurrere, eosque præceptis vel poculis salutaribus prævenire; ita hi quoque verissimi animarum medici, ^e emersuras valetudines cordium spiritali collatione, velut quodam cœlesti antidoto prænecentes, in juniorum mentibus non patiuntur adolescere, aperientes eis et causas imminuentium passionum, et remedia sanitatum.

CAPUT XVII.

Quod monachus mulieres et episcopos vitare debeat.

Quapropter hæc est antiquitus Patrum permanens nunc usque sententia, quam proferre sine mea confusione non potero, qui nec germanam vitare potui, nec episcopi evadere manus, omnimodis ^f monachum fugere debere mulieres et episcopos. Neuter enim sinit eum, quem semel suæ familiaritati devinxerit, vel quieti cellulæ ulterius operam dare, vel divinæ theoriæ per sanctarum rerum intuitum purissimis oculis inhærere.

CAPUT XVIII.

Remedia adversus cenodoxiæ malum.

Ideoque athleta Christi, qui verum ac spiritalem agonem legitime certare desiderat, hanc multifor-
mem variamque bestiam omnimodis superare festi-

fugere debere consortia mulierum, adeo ut D. Hieronymus monachum nec cum matre quidem habitare permittat (*Epist. 4 et 47*), tamen quid hoc ad cenodoxiam, seu vanam gloriam? Deinde quæ comparatio aut affinitas inter mulieres et episcopos, ut utrosque pari modo fugere debeat monachus (*Vide collat. 19 c. 16, cum notis.*) Videtur mihi certe hæc sententia a SS. illis Patribus ex occasione et hyperbolice prolata; cum enim episcopi subinde ob defectum clericorum monachos e claustris et cellulis suis evocarent, et ex eis vel episcopos, vel alios Ecclesiarum præfectos instituerent, ut superius ostensum est; complures monachi ambitionis aut cenodoxiæ stimulis incitati cellas suas deserere, urbes frequentare, popularem auram venari, seque in episcoporum gratiam, benevolentiam, ac consuetudinem insinuare gestiebant, nitebanturque; ut ad clericatum et gradus ecclesiasticos citius promoverentur. Quam pravitatem seniores et sanctiores detestati, sententiam illam non sine exaggeratione et hyperbole protulerunt, et in proverbium verterunt, monachis, si vere monachi esse velint, episcoporum perinde ac mulierum vitandam esse consuetudinem, quod ab utrisque monachi a suis cellulis et a studio contemplationis abstraherentur: et ad utrisque idem discrimen, eadem præberetur occasio evagandi; sed a mulieribus ad libidinem, ab episcopis ad ambitionem et cenodoxiam; quod hic etiam auctor haud obscure insinuat, dum subdit: *neuter enim sinit eum, etc.* Tales etiam notasse videtur D. Hieronymus in epistol. ad Paulinum (*Epist. 13*), ubi monachum quemlibet sub unius compellatione alloquens: *Si cupis, inquit, esse quod diceris, monachus, id est, solus; quid facis in urbibus, quæ utique non sunt solorum habitacula, sed multorum: et alibi (Epist. 1 ad Heliodor.): Interpretare vocabulum monachi, hoc est, nomen tuum; quid facis in turba, qui solus es? id est, qui proprio vocabulo et nomenclatura solitudinem profiteris.*

net. Quam nobis ex omni parte velut multiplicem nequitiam occurrentem tali remedio poterimus evadere, ut cogitantes illud Davidicum eloquium : *Dominus dissipavit ossa eorum, qui hominibus placent (Psal. xxv)*. Primitus nihil proposito vanitatis et inanis gloriæ capessendæ gratia nosmetipsos facere permittamus. Deinde ea quæ bono initio fecerimus, observatione simili custodire nitamur ^a ne omnes laborum nostrorum fructus post irrepens cenodoxiæ morbus evacuet. ^b Quidquid etiam in conversatione fratrum minime communis usus recipit, vel exercet, omni studio, ut jactantiæ deditum declinemus, et ea quæ nos possunt inter cæteros notabiles

reddere, ^c ac veluti solis facientibus laus apud homines sit conquirenda, vitemus. His enim vel maxime indiciis cenodoxiæ lethale contagium nobis inhærere monstrabitur; quod facillime poterimus effugere, si consideremus non solum fructum laborum nostrorum nos penitus amissuros, quoscumque cenodoxiæ proposito fecerimus, ^d sed etiam reos magni criminis factos æterna supplicia, velut sacrilegos soluturos; utpote qui ad injuriam Dei opus, quod ejus obtentu nos oportuit agere, hominum gratia maluimus exercere, ab eo qui occultorum est conscius, homines Deo, et gloriam mundi gloriæ Domini prætulisse convicti.

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

^a Hinc et D. Gregorius (*Hom. 12 in Evang.*) admonet ut et bona, quæ agimus, cum magna cautela timeamus; ne per hoc quod a nobis recte geritur favor aut gratia humana requiratur; ne appetitus laudis subrepat, et quod foris ostenditur, intus a mercede vacuetur. Sed et D. Benedictus pie itidem monet (*Cap. 49 Regulæ*), ut quod unusquisque ad solitum pensum suæ servitutis supererogari, et Deo offerre voluerit in Quadragesima, abbati suo suggerat, et cum ejus fiat oratione et voluntate; quia, inquit, quod sine permissione patris spiritualis fit, præsumptioni deputabitur, et vanæ gloriæ, non mercedi.

^b Ita etiam lib. I cap. 3 : *Quidquid inter famulos Dei præsumitur ab uno vel paucis, nec catholice per omne corpus fraternitatis tenetur, aut superfluum, aut elatum est, et ob id noxium judicandum est, magisque speciem vanitatis quam virtutis ostentans. Et idcirco hæc, quæ nec a veteribus sanctis, qui hujus professionis fundamenta jecerunt, neque a Patribus nostri tempo-*

ris, qui eorum per successiones instituta nunc usque custodiunt, tradita videmus exempla, ut superflua inutilia nos quoque resecare convenit. Item lib. quinto cap 23 : *Quibus enim extra consuetudinem præsumitur usumque communem, ut vanæ gloriæ atque ostentationis morbo pollutum, antiquissima Patrum traditio notat. Porro his et similibus sententiis singularitatis vitium, in religiosis præsertim, damnatur, quod et D. Bernardus inter gradus superbiæ recenset : quemadmodum e diverso D. Benedictus inter gradus humilitatis ponit (Cap. 7 Reg.) : Si nihil agat monachus nisi quod communis monasterii Regula vel majoris cohortantur exempla.*

^c Dionysius : *Et ex quibus laus humana acquiritur, quasi soli talia habeamus. Solis igitur, supple nobis.*

^d Qua ratione cenodoxia magni criminis, id est, mortalis culpæ reos efficiat, superius est explicatum (*Cap. 12*).

LIBER DUODECIMUS.

DE SPIRITU SUPERBIÆ.

CAPUT PRIMUM.

^a Octavum, quod et extremum, adversus spiritum superbiæ nobis certamen est. Qui morbus licet

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

^a Tandem ad extremum certamen ventum est, contra superbiæ spiritum spirituali agonistæ certandum. Superbiam enim in numerum et ordinem vitiorum capitalium retulit Auctor, eamque octavo loco, quasi postrema acie, ut primarium et maxime capitalem, seu principalem, ut vocat, hostem, collocavit, imitatus, ut apparet, ordinem militaris disciplinæ, quo solet robur exercitus et dux ipse primarius in extremo agmine consistere. At vero D. Gregorius (*Lib. xxxi Moral. c. 31*) superbiam extra classem et numerum capitalium vitiorum posuit, ut sæpe dictum est, eamque velut matrem et reginam omnium vitiorum, velut superiore et eminentiore quodam loco constituit. Utramque tamen sententiam diversa ratione et consideratione subnixam conciliat et explanat D. Thomas in hunc modum (*2-2, q. 161, a. 8*) : *Superbia inquit, dupliciter considerari potest : uno modo secundum se, prout est quoddam speciale peccatum ; alio modo secundum quod habet quamdam influentiam in omnia peccata. Capitalia autem vitia ponuntur quædam specialia peccata, ex quibus multa genera peccatorum oriuntur. Et ideo quidam considerantes superbiam secundum quod est quoddam speciale peccatum, connumeraverunt eam aliis vitiis capitalibus. Gregorius vero considerans universalem ejus influentiam, quam habet in omnia vitia, non connumeravit eam aliis capitalibus vitiis ; sed po-*

suit eam reginam omnium vitiorum et matrem. Unde dicit in lib. xxxi Moral. cap. 31 : Ipsa vitiorum regina superbia, cum devictum plene cor ceperit, mox illud septem principalibus vitiis quasi quibusdam suis ducibus devastandum tradit, ex quibus vitiorum multitudines oriuntur. Hactenus S. Thomas citans verba D. Gregorii. Dicitur autem superbia a verbo supereo : nam idem est superbire ac supra se aut supra alios ire, vel supra mensuram et conditionem suam ire, juxta illud psal. cxxx : *Neque ambulavi in magnis, neque in mirabilibus super me.* Unde Isidorus (*Lib. de Summo Bono c. 38*) : *Superbus, inquit, dictus est, quia super vult videri quam est : qui enim vult supergredi quod est, superbus est.* Anselmus lib. de Similitud. : *Superbia vocatur, eo quod super quam debeat graditur.* Unde a theologis superbiæ definitio, *perversus seu inordinatus propriæ excellentiæ sive celsitudinis appetitus.* Sic Augustinus (*De Civit. l. iv cap. 3 ; de Verb. Domin. serm. 53*) : *Amor excellentiæ superbia vocatur.* Sed plenius scolastici. Non enim omnis excellentiæ amor superbiæ nomine damnandus ; sed amor sive appetitus inordinatus, id est, contra rationis ordinem et regulam. Ordinatus autem et rectus esse talis amor duobus tantum modis potest. Primum cum propriæ excellentiæ et laudis solliciti sumus propter Dei honorem et proximi utilitatem. De primo Apostolus : *Qui gloriatur, in Do-*

^a ultimus sit in conflictu vitiorum, atque in ordine A mus est; sævissima et superioribus cunctis immanior ponatur extremus, ^b origine tamen et tempore pri- bestia, perfectos maxime tentans, et propemodum

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

mino gloriatur (I Corin. I). Et alibi de divinis agens revelationibus (II Corin. XII): Pro hujusmodi, inquit, gloriabor; pro me autem nihil, nisi in infirmitatibus meis. Rursum propter aliorum utilitatem suas laudes commemorans: Factus sum, ait, insipientis (scilicet ista quæ passus sum commemorando), vos me coegistis. Ego a vobis debui commendari; nihil enim minus fui ab iis qui sunt supra modum apostoli, tametsi nihil sum. Itaque studere bonæ famæ et laudi propriæ, his de causis, superbiæ vitium non est. Rursum neque superbia censetur, cum quis propriam excellentiam in bono desiderat: ut flagrare amore virtutis et eruditionis, cupereque in utraque excellere, si tamen media hic magis quam finem expetat, id est, virtutes ipsas et laudabilem eruditionem, magis quam gloriam et laudem. Hic enim amor laudis inordinatus adhuc non est, cum ad hanc hortetur Apostolus: De cætero, inquit, fratres, quæcumque sunt vera, quæcumque pudica quæcumque casta, quæcumque sancta, quæcumque amabilia, quæcumque bonæ famæ, si qua virtus, si qualis, hæc cogitate (Philip. IV). Et rursus: Bonum fac, et habebis laudem ex illa (Rom. XIII), potestate scilicet humana. Non enim solum futuram illam proponit, de qua alibi dicit: Tunc laus erit unicuique a Deo (I Corin. IV).

Extra hos casus propriæ excellentiæ amor inordinatus erit, idcoque superbiæ nomen accipiet. Quod quidem quot modis fiat, nunc dicemus. Enumerantur autem accurate a D. Gregorio (Moral. lib. XXIII cap. 7), quem omnes postea scholastici secuti sunt. Quatuor, inquit, sunt species, quibus omnis tumor arrogantium demonstratur: cum bonum aut a semet ipsis habere se aestimant; aut si sibi datum desuper credunt, pro suis se hoc accepisse meritis putant, aut certe cum jactant se habere quod non habent, aut despectis cæteris singulariter videri appetunt habere quod habent. Ita Gregorius. Prima ergo species superbiæ est bonum aliquod seu animæ seu corporis sibi soli tribuere, non Deo acceptum referre. Contra hanc Apostolus: Quid habes quod non accepisti? Si autem accepisti, quid gloriaris, quasi non acceperis (I Cor. IV)? Hæc fuit diaboli superbia, qua voluit in cælum ascendere, et similis esse Altissimo. Talis etiam superbia eorum hominum qui se pro diis coli voluerunt, ut Alexander Macedo, Nabuchodonozor in Babylonia, Herodes in Judæa, et alii complures. Altera superbiæ species est, fateri quidem a Deo bona esse quæ accepimus; et tamen sic data, ut nostris meritis, studiis et laboribus putemus acquisita. Contra quam superbiæ Apostolus clamat: Non ex vobis, non ex operibus, ut ne quis gloriatur (Ephes. II). Et vetus Scriptura: Vide ne obliviscaris Domini Dei tui; et postquam comederis, et satiatus fueris, elevetur cor tuum, et dicas in corde tuo: Fortitudo mea, et robur manus meæ hæc mihi omnia præstiterunt (Deutero. VIII). Talis erat Ozias, sive Azarias rex, qui cum roboratus esset, elevatum est cor ejus, et neglexit Dominum Deum suum (4 Reg. XV, et II Paral. XXVI), etc. Ex hac etiam superbia Pelagiana hæresis emersit, et Donatistarum quoque. Contra quos sæpius usurpat Augustinus illud Jeremiæ: Maledictus homo, qui confidit in homine, et ponit carnem brachium suum (Jerem. XVII). Tertia superbiæ species est, sibi attribuere bonum quod quis non habet, aut minus quam habet. Qualis erat ille Laodicensis episcopus, contra quem Dominus in Apocalypsi: Dicis quod dives sum, et locupletatus, et nullius ego; et nescis quia tu es miser, et miserabilis, et pauper, et cæcus, et nudus (Apocal. III)? Quarta superbiæ species est, cum, despectis cæteris, id bonum singulariter habere quod habemus videri volumus, nosque inde aliis præferimus. Quo nomine

reprehenditur ille Pharisæus qui (ut ait Gregorius) idcirco de templo absque justificatione descendit, quia bonorum operum meritum sibi, quasi singulariter tribuens, oranti publicano se prætulit (Lucæ XVIII). Vide plura apud S. Thomam. De gradibus autem superbiæ dicetur infra (Cap. 25).

^a Qua ratione morbum superbiæ ultimum in conflictu vitiorum posuerit Cassianus, dictum est superius, et ipse verbis paulo post sequentibus insinuat, quia sævissima, et cunctis superioribus immanior est bestia, perfectos maxime tentans, etc. Dicitur ergo superbia morbus ultimus, quia ultimo et post alia omnia vitia superatur, difficillime expugnatur etiam a perfectis, quos maxime impugnat. Quod eleganter D. Prosper (Lib. Epigram.) tum prosa, tum carmine expressit in hunc modum: Quo primum vitio superatus est homo, hoc ultimum vincit. Cum enim omnia peccata superaverit, manet periculum, ne bene sibi mens conscia, in se potius quam in Domino gloriatur.

Qua primum in mortem est homo pulsus fraude maligni, Hanc illi extremum bella peracta movent.
Sublimes ut cum palmas, clarasque coronas
Sumpserit, atque hostem subdiderit pedibus,
Virtuti propriæ velit assignare triumphum;
Non Domino, cujus munus opusque fuit.
In quo uno semper superat qui non superatur:
Quo dignante manum subdere, nemo eadit.

Isidorus lib. II de Summo Bono (Cap. 38): Superbia, inquit, sicut origo est omnium criminum, ita ruina est omnium virtutum; ipsa est enim in peccato prima, ipsa in conflictu postrema. Hæc enim prima aut in exordio mentem per peccatum prosternit, aut novissime de virtutibus dejicit. Inde et omnium peccatorum est maxima, quia tam per virtutes quam per vitia humanam mentem exterminat.

^b Nam, ut ait Ecclesiasticus (Cap. X): Initium omnis peccati superbia. Et Tobias cap. IV: In ipsa initium sumpsit omnis perditio. Dicitur autem superbia initium omnis peccati, duplici ratione: 1° quia tam in angelis quam in hominibus primum omnium peccatum fuit superbia, ut infra ostendetur; 2° quia ex superbia, tamquam ex fonte et origine omnia peccatorum genera promanant et scaturiunt. Quod duobus modis contingit, ut D. Thomas explicat: primo directe, seu per se, quatenus alia peccata ordinantur ad finem superbiæ, qui est propria excellentia, ad quam referri potest, et plerumque refertur, quidquid inordinate appetitur; secundo indirecte, et quasi per accidens, scilicet removendo impedimentum, dum homo per superbiæ lege divina, per quam a peccato prohibebatur, abjecta, quasi remoto obice ac repagulo, pronus et præceps in omne peccatum ruit, secundum illud Jeremiæ II: Confregisti jugum, rupisti vincula; dixisti, Non serviam. Qua ratione dicitur omne peccatum continere tacitam superbiæ, contemptum Dei interpretativum licet non omnia peccata ex contemptu formali et expresso committantur; sed alia ex ignorantia, et alia ex infirmitate (S. Thom. 1-2 q. 24, a 2; et 2-2, q. 162, a 2; Leo Lessius lib. IV c. 4). Atque hoc sensu accipiendum illud D. Prosperi: Superbia omnium peccatorum initium est, et finis, et causa; quia non solum peccatum est ipsa superbia; sed etiam nullum peccatum potuit, aut potest, aut poterit esse sine superbia (De Vita Contemplat. lib. V c. 2). Neque his obstat quod I ad Timotheum VI Cupiditas radix omnium malorum asseritur; dicitur enim avaritia radix omnium malorum, quod ex hac cupiditate omne genus peccati committi possit, et pleraque reipsa committantur; propterea quod divitiæ præbeant opportunitatem et facultatem adimplendi omnia desideria peccati, sicut

jam positos in consummatione virtutum morsu A
diriore depascens.

CAPUT II.

Quod superbiæ duo sint genera.

^a Cujus duo sunt genera: unum hoc quo diximus spiritales viros summosque pulsari, aliud quod etiam incipientes carnalesque complectitur. Et libet utrumque superbiæ genus tam in Deum, quam in homines noxia inflet elatio; tamen illud primum specialiter refertur ad Deum, secundum ad

homines proprie pertinet. Cujus originem ac remedia in posterioribus libelli hujus (Cap. 24), donante Deo, in quantum possumus exsequemur. Nunc de illo priore, quo præfati sumus perfectos præcipue tentari, propositum nobis est pauca disserere.

CAPUT III.

Quod superbia omnes pariter virtutes auferat.

Nullum est igitur vitium aliud quod ita omnes virtutes exhauriat, cunctaque justitia et sanctitate hominem spoliaret ac denudet, ut ^b superbiæ malum:

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

radix præbet alimentum arbori, ait S. Thomas (1-2, q. 84, a. 1 et 2). Considerandum enim, inquit, quod in actibus voluntariis, cujusmodi sunt peccata, duplex ordo invenitur, scilicet intentionis et executionis. Et in priore quidem ordine illud dicitur primum, quod habet rationem finis, seu finalis causæ. Finis autem in omnibus bonis temporalibus acquirendis, est ut homo per illa quamdam perfectionem singularem et excellentiam habeat: et ideo ex hac parte superbia, quæ est appetitus excellentiæ, ponitur initium omnis peccati; sed ex parte executionis primum dicitur id quod præbet opportunitatem adimplendi omnia desideria peccati, quod habet rationem radicis, scilicet divitiæ, et ideo ex hac parte avaritia dicitur esse radix omnium malorum. Ita D. Thomas (Lib. II Sent. dist. 41). Petrus vero Lombardus paulo aliter hunc nodum resolvit, quo sensu utrumque radix dicatur omnium malorum, scilicet superbia et cupiditas. Utrumque, ait, recte dictum esse intelligitur, si genera peccatorum singulorum, non singula generum utraque locutione includi intelligantur. Nullum quippe genus peccati est quod interdum ex superbia non proveniat, nullum etiam quod ex cupiditate aliquando non descendat. Sunt enim nonnulli hominum qui ex cupiditate fiunt superbi. Est enim, ut ait Augustinus, homo qui non esset amator pecuniæ, nisi per hoc putaret se excellentiorem esse; ideoque ut excellat, divitias cupit: tali homini ex superbia oboritur cupiditas. Et est aliquis qui non amaret excellere, nisi putaret per hoc majores divitias habere; ideo ergo excellere laborat, quia divitias habere amat: huic innascitur superbia, id est, amor excellentiæ ex cupiditate. Patet ergo quod ex superbia aliquando cupiditas, et ex cupiditate aliquando superbia oritur; et ideo de utraque recte dicitur, quod sit radix omnis mali. Hæc ille (De Genes. ad litteram lib. II c. 13). Alio item modo D. Prosper utramque sententiam. Ecclesiastici (Eccles. X) scilicet et Apostoli (I Timoth. VI), conciliat, utrumque vitium, superbiæ dico et cupiditatem, ita inter se comparans: Cum Spiritus sanctus qui locutus est per prophetam, per Apostolum quoque locutus sit, nec sibi possit esse diversus, sollicite considerare debemus quare ille initium peccati superbiæ, hic radicem omnium malorum cupiditatem nominari voluerit. An forte sermonem propheticum Paulus apostolus, ut solet, exposuit? quandoquidem sive initium omnis peccati, sive radicem omnium malorum dicat, unum idemque significet. Porro cupiditas atque superbia in tantum est unum malum, ut nec superbus sine cupiditate, nec sine superbia cupidus possit inveniri. Siquidem et diabolus, in quo tenet superbia principatum, propriæ potestatis ac perditionis humanæ cupidus fuit; et ipse homo per appetitum arboris interdictæ, ac divinæ similitudinis affectionem, morbosæ affectum cupiditatis ostendit. De superbia namque nascuntur hæreses, schismata, detractiones, invidia, verbositas, jactantia, contentiones, animositates, ambitio, elatio, præsumptio, vanitas, inquietudo, mendacium, perjurium, et cætera hujusmodi. Sed hæc quis dubitet ex cupiditate quoque procedere, cum omnes, qui fuerint illis omnibus morbis quos nominavi corrupti, habeantur et cupidi? Item cum gulosos, intemperantes, ebriosos, avidos, rapaces, fornicarios, adulteros, stupratores, incestos, flagitiosos

cupiditas reddat, quando possunt sine superbia tales fieri, sine qui omnin: non possunt Dei præcepta contemni, quibus prohibentur omnia illa mala quæ superius comprehendunt? Ideoque si volumus consummare nostri certaminis cursum, caveamus in primis cupiditatem atque superbiæ, non duo mala, sed unum, a quo trahunt omnes mali actus initium. Nam sine superbia quæ possunt saltem inchoari peccata, cum dicatur: Initium omnis peccati superbia? Aut sine cupiditate, quæ est malorum omnium radix, quæ possunt fieri mala, cum sine radice omnia aut nulla deputentur, aut mortua? Deinde si quodlibet peccatum perpetrare non possum, nisi malæ delectationi consentiam, quod cupiditatis est proprium, et Dei præcepta contemnam, quod est superbiæ malum, quomodo non ex cupiditate, quæ est radix malorum omnium, et ex superbia, quæ initium omnis peccati dicitur, procedit omne peccatum? Hucusque D. Prosper (Lib. II de Vita Contemplat. c. 4) superbiæ et cupiditatem largo modo sumens, prout in omni peccato invenitur quidam contemptus mandatorum Dei, ut dictum est, et quædam cupiditatis inordinata affectio; quomodo omne peccatum tam ex superbia quam ex cupiditate procedit. Vide notata ad cap. 6 lib. VII.

^a Alia divisio superbiæ in spiritualem et carnalem. Spiritualem vocat quæ spirituales et perfectos pulsat; carnalem quæ carnales, id est, imperfectos. Eandem distinctionem agnoscit et explicat D. Gregorius his verbis (Lib. XXXIV Moral. c. 19): Scendum quod hæc ipsa, de qua tractamus, elatio alios ex rebus sæcularibus, alios vero ex rebus spiritualibus possidet: alter enim intumescit auro, alter eloquio; alter infimis et terrenis rebus, alter summis cælestibusque virtutibus? una tamen eademque res ante oculos Dei agitur, quamvis ad humana corda veniens in eorum obtutibus diverso amictu pallietur. Hæc Gregorius; et his similia Smaragdus abbas in cap. 4 Regulæ D. Benedicti.

^b Occasionem præbent hæc verba inquirendi quale peccatum sit superbia. Et quidem ex hoc Cassiani loco, immo ex toto hujus libri tractatu, satis aperte colligitur peccatum esse natura sua seu ex genere suo mortiferum, quod et D. Thomas confirmat (Art. 5, ubi supra). Docet tamen id intelligendum de superbia completa, qua scilicet quis ita extollitur, ut Deum contemnat, vel legi divinæ nolit esse subjectus, vel qui ex hoc contemptu transgreditur legem Dei, aut præcepta superiorum (Leonar. Less. I. IV cap. 4). Nam si loquamur de superbia incompleta, seu imperfecta, hæc non semper est peccatum mortale. Sicut enim, ait, in aliis, quæ ex suo genere sunt peccata mortalia, puta in fornicatione et adultério, sunt aliqui motus qui sunt peccata venialia propter eorum imperfectionem, quia scilicet præveniunt rationis iudicium, et sunt præter ejus consensum; ita etiam et circa superbiæ accidit quod aliqui motus superbiæ sint peccata venialia, dum eis ratio non consentit. Porro non solum mortale ac mortiferum peccatum censetur superbia completa, sed etiam maximum et gravissimum peccatorum, ex communi theologorum sententia asseritur (Navar. c. 25 n. 8). Quod tamen non ita accipiendum est, quasi inter

tamquam generalis quidam ac pestifer morbus, non unum membrum partemve ejus debilitare contentus, sed solidum corpus lethali corrumpit exitio, et in virtutum jam fastigio collocatos gravissima ruina dejicere ac trucidare conatur. ^a Omne namque vitium suis est terminis et fine contentum; et licet contristet alias quoque virtutes, contra unam tamen principaliter tendit, eamque specialiter opprimit et impugnat. Et ut hoc ipsum quod diximus clarius possit intelligi, gastrimargia, id est, appetitus ventris, seu concupiscentia gulæ, temperantiæ rigorem corrumpit; castitatem libido contaminat; ira patientiam vastat; ut nonnumquam uni quis deditus vitio aliis virtutibus non penitus destituatur, sed illa tantum virtute truncata, quæ e diverso æmulo sibi vitio repugnante succumbit, reliquas possit vel ex parte retinere.

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

omnes peccatorum species sit gravissimum, cum odium Dei sit gravius; sed quia ad genus gravissimorum pertinet, idque ea ratione quam affert idem Angelicus Doctor (Art. 6), *Quod cum in peccato duo spectentur, scilicet conversio ad commutabile bonum, quæ materialiter se habet in peccato, et aversio a bono incommutabili, quæ est formalis et completiva ratio peccati; ex parte quidem conversionis non habet superbia quod sit maximum peccatorum, quia celsitudo quam superbus inordinate appetit non habet maximam repugnantiam ad bonum virtutis; sed ex parte aversionis, superbia habet maximam gravitatem, quia in aliis peccatis homo a Deo avertitur, vel propter ignorantiam, vel propter infirmitatem, sive propter desiderium cujuscumque alterius boni; sed superbia habet aversionem a Deo, ex hoc ipso quod non vult Deo et ejus regulæ subjici. Unde Boetius dicit quod cum omnia vitia fugiant a Deo, sola superbia se Deo opponit. Propter quod etiam specialiter dicitur, Jacobi IV, quod Deus superbis resistit. Hactenus divus Thomas. Hoc itaque sensu dicitur superbia omnes virtutes exhaurire, cunctamque justitiam ac sanctitatem spoliare, lethali exitio corrumpere, et gravissima ruina dejicere et trucidare, etc. quæ hic habentur.*

^a Eodem sensu, ac pene iisdem verbis, D. Gregorius libro trigesimo quarto Moralium, capite decimo octavo: *Alia, inquit, vitia eas solummodo virtutes impetunt, quibus ipsa destruuntur, ut videlicet ira patientiam, gastrimargia abstinentiam, libido continentiam expugnet. Superbia autem, quam vitiorum radicem diximus, nequaquam unius virtutis extinctione contenta, contra cuncta animæ membra se erigit, et quasi generalis ac pestifer morbus corpus omne corrumpit, ut quidquid illa invadente agitur, etiamsi esse virtus ostendatur, non per hoc Deo, sed soli vanæ gloriæ serviatur. Quasi enim tyrannus quidam obsessam civitatem intercipit, cum mentem superbia irrumpit, et quo ditiores quemque ceperit, eo in dominio durior exurgit; quia quo amplius res virtutis sine humilitate agitur, eo latius ista dominatur. Ita Cassiani imitator et approbator D. Gregorius.*

^b Lucifer, Græce φωσφόρος, in Scripturis trifariam accipitur. Primum enim lucifer est stella auroræ, quæ astrologis Venus, sic dicta cum solem antegreditur; cum vero subsequitur, hesperus. Job. XXXVIII: *Numquid producis luciferum in tempore suo?* Et psal. CIX: *Ex utero ante luciferum genui te, id est, ante mundi ortum, sive ante omnem creaturam.* Secundo Lucifer etiam dicitur Christus Dominus, vel ejus doctrina et cognitio. II Petri I: *Donec dies elucescat, et Lucifer oriatur in cordibus vestris.* Hinc et Apocal. XXII vocatur *stella matutina et splendida*; et in benedictione cerei paschalis canit Ecclesia: *Hujus flammæ Lucifer matutinus inveniat; ille, inquam, Lucifer,*

PATROL. XLIX.

A hæc vero cum infelicem possederit mentem, ut quidam sævissimus tyrannus, sublimissima capta arce virtutum, universam funditus civitatem diruit atque subvertit. Excelsa quondam sanctitatis mœnia vitiorum solo cœquans atque permiscens, nullam deinceps imaginem libertatis animæ sibi subditæ superesse concedit. Quantoque ceperit ditiores, tanto graviore servitutis jugo subditam universis virtutum facultatibus crudelissima deprædatione nudabit.

CAPUT IV.

Quod ob superbiam Lucifer ille de archangelo factus est diabolus.

Et ut gravissimæ tyrannidis ejus potentiam agnoscamus, angelum illum qui præ nimietate splendoris ac decoris sui ^b Lucifer nuncupatus est, ^c nullo

B *qui nescit occasum, etc.* Denique Lucifer appellatus est primus angelus, ob singularem, tum naturæ, tum gratiæ, in qua conditus fuerat, splendorem, et præ cæteris angelis excellentiam; qui tamen ob superbiam in tenebras sempiternas præcipitatus est, et alios complures cœlestes spiritus in eandem traxit ruinam, et cœlestis patriæ exsortes fecit. Unde Isaia XIV dicitur: *Quomodo cecidisti de cælo, Lucifer, qui mane oriebaris, etc.; detrusa est ad inferos superbia tua.* (Vide D. Ber. tract. de Grad. humil., per multa capita; S. Thom. 1-2, q. 63, a. 7). Hunc enim Luciferum angelorum omnium, id est, cœlestium spirituum primum fuisse et excellentissimum, supremique ordinis seu hierarchiæ eminentissimum, docet ex professo D. Gregorius lib. XXXII Moral. cap. 24 et 25, idque multis ex Scripturis colligit et confirmat. Primum enim Job XL cap. dicitur Behemoth (quo nomine primus angelus lapsus exprimitur) *principium viarum Dei: Quia, inquit Gregorius, cum cuncta creans Deus ageret, hunc primum condidit, quem cunctis angelis eminentiorem fecit. Deinde Ezechielis XXXI dicitur: Omne lignum paradisi non est assimilatum illi, nec pulchritudini ejus; quoniam speciosum fecit illum in multis condensisque frondibus. Ubi per ligna paradisi angelicorum spirituum agmina designantur, quæ quamvis excelsa sint condita, huic tamen nec prælata sunt, nec æquata. Rursus Ezechielis XXVIII de eodem dicitur: Tu signaculum similitudinis Dei, plenus sapientia, et perfectus decore. Signaculum, inquit, similitudinis Dei angelus lapsus dicitur, ut quo subtilior est in natura, eo in eo similitudo Dei plenius credatur expressa. Et iterum eodem Ezechielis loco: Omnis lapis pretiosus operimentum tuum; sardius, topazius, jaspis, chrysolithus, onyx, et beryllus, saphirus, carbunculus, et smaragdus; ubi novem dixit genera lapidum, quia novem sunt ordines angelorum; quibus iste Lucifer coopertus fuisse describitur, quia eos quasi vestem ad ornamentum suum habuit; quorum dum claritatem transcenderet, ex eorum comparatione clarior fuit. Demum subdit Gregorius: Hujus principatus celsitudinem adhuc idem propheta intuens adjungit (Ezech. XXVIII): Tu cherub extentus, et protegens in monte sancto Dei, in medio lapidum ignitorum perfectus ambulasti. Cherub quippe plenitudo scientiæ interpretatur: et idcirco iste cherub dicitur, quia transcendisse cunctos scientia non dubitatur. Qui in medio lapidum ignitorum perfectus ambulavit, quia inter angelorum corda charitatis igne succensa clarus gloria Conditoris exstitit. Hæc et alia D. Gregorius in eandem sententiam.*

^c Primum peccatum Luciferi fuisse superbiam docet D. Thomas (1 part., q. 63, a. 2) ex sententia veterum Patrum, Scoto licet refragante; immo nec aliud in angelis esse potuisse quam superbiam, ex

alio quam hoc vitio dejectum cœlitus invenimus, et ex illa beata sublimique angelorum statione telo superbiæ vulneratum ad inferna fuisse collapsum. Si igitur tantam virtutem et tantæ potentiæ prærogativa decoratam una elatio cordis potuit de cœlestibus ad terrena devolvere, qua nos observantia carnis fragilitate circumdatos cavere oporteat, ipsius ruinæ magnitudo demonstrat. Quemadmodum vero hujus morbi virus perniciosissimum devitemus, instrui poterimus, si ruinæ ipsius causas atque originem persequamur. Numquam enim curari languor, nec

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

qua deinde consecuta sit invidia. Id enim Patres diserte affirmant. D. Hieronymus epist. 45 : *Satanas, inquit, ex archangelico fastigio non aliam ob causam, nisi ob contrariam humilitati superbiam ruit.* D. Augustinus lib. XII de Civitate cap. 6 : *Cum causa, inquit, miseræ malorum angelorum quæritur, ea merito occurrit, quod ab illo qui summe est aversi, ad seipsos conversi sunt, qui non summe sunt : et hoc vitium quid aliud quam superbia nuncupatur? Initium quippe omnis peccati est superbia.* Cur autem sola superbia et invidia in angelis esse possint, rationem insinuat D. Thomas, quod hæc sola vitia pure spiritualia sint, cujusmodi esse oportet quæ in naturam spiritualem et angelicam cadere possint. Nam etsi alia nonnulla vitia spiritualia dicantur ex sententia B. Gregorii (Lib. XXXI Moral. c. 31) comparatione carnalium, nempe gulæ et luxuriæ, quæ voluptate carnali complentur; tamen absolute et mere spiritualia dici non possunt, quia vel objecta habent corporalia, vel corporalem passionem supponunt et includunt. Avaritiæ enim objectum est pecunia. Ira vero cum quadam passione est, sicut concupiscentia : unde ipsa in dæmonibus esse non potest, nisi metaphorice. Acedia vero est quædam tristitia, qua homo redditur tardus ad spirituales actus propter corporalem laborem, qui dæmonibus non competit. Unde patet quod sola superbia et invidia sunt pure spiritualia, quæ dæmonibus competere possunt : ita tamen quod invidia non sumatur pro passione, sed pro voluntate renitente bono alterius. Ita S. Thomas. Addit tamen duo monita ad horum intelligentiam pertinentia, nec præmittenda. Primum cum dicitur solummodo superbiam et invidiam dæmonibus competere, intelligendum esse secundum affectum. Nam secundum reatum, inquit, omnia peccata in dæmonibus esse contingit, quia dum homines ad omnia peccata inducunt, omnium peccatorum reatum incurrunt. Secundum affectum vero illa solum peccata in malis angelis esse possunt, ad quæ contingit affici spiritualem naturam. Spiritualem autem naturam non contingit affici ad bona quæ sunt propria corpori, sed ad ea quæ in rebus spiritualibus inveniri possunt. Alterum monitum, sub invidia et superbia, prout in dæmonibus ponuntur, comprehendit omnia vitia et peccata quæ ab illis derivantur, ut odium Dei, blasphemiam, odium hominum, etc. Cum igitur constet primum peccatum Luciferi, et primum omnium peccatorum fuisse superbiam, merito SS. Patres (Greg. I. XXXV Moral. c. 22) superbiam vocant vitium diabolicum, evidentissimum signum reprobatorum, et notam civitatis diaboli, qui dicitur *Rex super omnes filios superbiæ*, Job. XLI. Hinc Apostolus I ad Timoth. III vetat ordinari neophytum, ne in superbiam elatus in iudicium incidat diaboli, id est, in eandem damnationis sortem cum diabolo, aperte insinuans superbiam esse diaboli vitium; sicuti e contrario humilitas propria virtus est Christi, et eorum qui ad ipsum pertinent. Unde D. Augustinus lib. XIV de Civit. cap. 13 docet duas istas civitates, Christi et diaboli, hoc est, societatem justorum, et societatem impiorum, et duos ipsarum duces, Christum et diabolum, his potissi-

remedia poterunt malis valetudinibus exhiberi, nisi prius inquisitione sagaci origines earum investigentur et causæ. Hic namque indutus divina claritate, et inter cæteras supernas virtutes Conditoris largitate præfulgens, splendorem sapientiæ et virtutum pulchritudinem qua ornabatur gratia Creatoris, naturæ suæ potentia, non munificentiae illius beneficio se credidit obtinere. Et ob hoc elatus tamquam qui ad perseverantiam puritatis hujus divino non egeret auxilio, a Deo se similem iudicavit, utpote qui nullius indigeret, quemadmodum Deus, liberi scilicet

mum notis, superbia, inquam, et humilitate distinguunt. Sed satius ipsum audire suis verbis id astruentem. Quod nunc, inquit, in civitate Dei, et civitati Dei in hoc sæculo peregrinanti, maxime commendatur humilitas, et in ejus rege, qui est Christus, maxime prædicatur; contrariumque huic virtuti elationis vitium in ejus adversario, qui est diabolus, maxime dominari sacris litteris edocetur; profecto illa et magna differentia, qua civitas, unde loquimur, utraque discernitur : una scilicet societas piorum hominum, altera impiorum; singula quæque cum angelis ad se pertinentibus, in quibus præcessit hac amor Dei, hac amor sui. Ita Augustinus. Cui consentit D. Gregorius XXXIV Moralium (Cap. 23) ita scribens : *Quia Redemptor noster corda regit humilium, et Leviathan iste (id est, diabolus) rex dicitur superbiorum, aperte cognoscimus quod evidentissimum reprobatorum signum superbia est, at contra humilitas electorum.* Cum ergo quam quisque habeat agnoscitur, sub quo rege militet invenitur. Unusquisque enim quasi quemdam titulum portat operis, quo facile ostendat sub cujus serviat potestate rectoris. Unde et per Evangelium dicitur : *Ex fructibus eorum cognoscetis eos* (Matth. VII).

Magna quæstio inter theologos, an et quomodo Lucifer appetierit esse ut Deus, aut similis esse Altissimo. Unde intelligi possit quæ et quanta fuerit Luciferi et sequacium ejus spirituum superbia, de qua hic agitur. Quam quæstionem, ut subtiliorem et prolixioram quam nostri instituti ratio ferat, libentius præterissem, nisi hæc et alia Auctoris dicta nonnullam ejus rei explicationem requirerent. Sunt autem hac in re tres sententiæ illustriores, quarum duas refert D. Thomas his verbis : *Angelus absque omni dubio peccavit, appetendo esse ut Deus. Sed hoc potest intelligi dupliciter : uno modo per æquiparantiam (alii dicunt æqualitatem), alio modo per similitudinem. Et primo quidem modo non potuit appetere esse ut Deus; quia scivit hoc esse impossibile naturali cognitione; sed in hoc appetiit esse similis Deo, quia appetiit ut finem ultimum beatitudinis id ad quod virtute suæ naturæ poterat pervenire, avertens suum appetitum a beatitudine supernaturali, quæ est gratia Dei; vel si appetiit illam similitudinem Dei quæ datur ex gratia, voluit hanc habere per virtutem suæ naturæ, non ex divino auxilio secundum Dei dispositionem.* Hæc verba S. Thomæ nonnihil obscura paulo clarius sic explicari possunt. Appetiit angelus similis esse Deo in hoc quod est natura sua esse beatum, acquiescendo nimirum in suæ naturæ excellentia, tamquam fine ultimo et propria felicitate, neglecta aut non considerata beatitudine supernaturali, ad quam per Dei gratiam tendere debebat. Statim enim atque Deus omnium conditor cœlestem hanc nobilissimamque angelorum naturam crearat, Lucifer pulchritudinem, nobilitatem, atque eximiam naturæ suæ dignitatem, qua cunctis rebus creatis præcellerat, attendens et magnificè intuens, ita efferri cœpit, tantaque sui admiratione et philautia captus est, ut nec cogitaret hæc dona se a Deo accepisse, nec ad ulteriorem consummatamque ac supernaturalem beatitudinem aspiraret, quasi sua sorte contentus et

arbitrii facultate confisus, per illam credens affluenter omnia sibimet suppeditari quæ ad consummationem virtutum vel perennitatem summæ beatitudinis pertinerent. Hæc ei sola cogitatio facta prima ruina est. Ob quam desertus a Deo, quo se credidit non egere, instabilis repente et nutabundus effectus, et infirmitatem propriæ naturæ persensit, ^a et beatitudinem qua Dei munere fruebatur amisit. Et quia ^b dilexit verba præcipitationis (Psal. LI), quibus dixerat, *In cælum conscendam* (Isaïæ XIV); et *linguam dolosam* (Ps. LI), qua vel de se dixerat, *Ero similis Altissimo* (Isaïæ XIV), vel de Adam et Eva: *Eritis sicut*

A dii (Genes. III); propterea Deus destruet illum in finem, exellet cum, et emigrabit de tabernaculo suo, et radicem ejus de terra viventium. Tunc ruinam ejus videntes justi timebunt, et super eum ridebunt dicentes (quod etiam ad hos qui se sine protectione auxilioque Dei summum bonum perficere posse confidunt justissime dirigitur): *Ecce homo qui non posuit Deum adiutorem suum, sed speravit in multitudine divitiarum suarum, et prævaluit in vanitate sua* (Psal. LI).

CAPUT V.

Quod fomites vitiorum omnium e superbia pullulent.

^c Hæc est primæ [Al. prima] ruinæ causa et origo

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

sibi sufficiens. Hanc Cassiani fuisse sententiam ex ejus verbis satis aperte colligitur, dum ait: *Deo se similem judicavit, utpote qui nullius indigeret, quemadmodum Deus, liberi scilicet arbitrii facultate confisus, per illam credens affluenter omnia sibimet suppeditari, quæ tamen sic accipienda sunt, non quasi revera et expresse senserit ac judicavit Lucifer se similem aut æqualem Deo* (tantus enim error, tam crassus ac manifestus in mentem angelicam sapientia plenam tam subito cadere non potuit), sed quia ita se gessit in sui admiratione et contemplatione defixus, et a Dei recordatione abstractus, quasi revera ita sentiret ac judicaret: ut merito illi objici posset illud Apostoli: *Quid habes quod non accepisti? si autem acceperis, quid gloriaris quasi non acceperis* (I Cor. IV)? Hinc Ezechielis XXII cap. dicitur: *Elevatum est cor tuum in decore tuo*; ubi significatur decor quem habebat Lucifer, non quem appetebat. Cæterum aliquid amplius et altius significare videntur alia verba ejusdem Luciferi apud Isaïam capite XIV: *In cælum conscendam; super astra Dei exaltabo solium meum*, etc. Secunda igitur sententia est, quam superius tetigit D. Thomas, angelum illum, nempe Luciferum, appetuisse ac præsumpsisse beatitudinem supernaturalem seu visionem Dei beatificam solis naturæ viribus, seu per virtutem naturæ suæ. In hanc sententiam inflecti possent illa Auctoris verba, *Libertati scilicet arbitrii facultate confisus, per illam credens affluenter omnia sibimet suppeditari, quæ ad consummationem virtutum vel perennitatem summæ beatitudinis pertinerent*. Verum ex adverso objici posset, 1° quod vix aut ne vix quidem credibile sit tantum errorem in mentem angelicam irreperere potuisse, ut putaret beatitudinem supernaturalem naturæ viribus quibuscumque posse acquiri, cum naturalia et supernaturalia toto genere distent, immo videtur implicare contradictionem. Nam si beatitudo supernaturalis est, id est, supra naturam, quomodo naturali virtute acquiratur? 2° Quod satis comperitum est rationalem sive intellectualem creaturam magis sibi applaudere et ablandiri de præsentibus et acquisitis quam de futuris et acquirendis: nam præsentium est fruitio, futurorum sollicitudo. Proinde probabilius videtur Luciferum prius de præsentis suo statu superbiisse quam de futura beatitudine cogitasse. 3° Videretur hæc opinio favere Pelagianismo, ut hujus erroris non Pelagius, sed primus angelus auctor diceretur qui gratiam et gloriam naturæ viribus ascriberet: quod tamen SS. Patres numquam objecerunt, ac ne meminerunt quidem; et nescio an Pelagiani ipsi, aut eorum fautores Semipelagiani (de quibus inferius agendum erit) id admisissent. Tertia sententia est, dæmonem vere appetivisse Dei æqualitatem, seu æqualem dignitatis gradum, et parem cultum et auctoritatem: quandoquidem Ezech. XXVIII de Lucifero dicatur, *Dixisti, Deus ego sum*; et Matthæi IV voluerit Satanæ adorari ut Deus: *Si cadens adoraveris me*. At hæc sententia non probatur S. Thomæ, ut superius visum est; verum possumus

eam cum aliis conciliare. Nam S. Thomas et alii loquuntur de initio peccati dæmonis, hæc autem postrema sententia de ejus consummatione. Possumus enim in peccato Luciferi tres partes considerare: initium, progressum et consummationem. Initium non potuit esse illa intolerabilis superbia qua voluit esse Deo æqualis; sed fuit complacentia et inordinata delectatio in propria excellentia, et aversio a Deo, tamen sine contemptu et odio Dei. Deinde vero progressus est ut existimaret se sibi sufficere, et divino auxilio non indigere. Ac tandem eo pervenit ut putaret se non debere alicui subesse; et denique ut et Deum contemneret, et vellet ipse ab omnibus haberi et coli ut Deus: et de hac extrema et consummata superbia loquitur postrema sententia. Explicat hunc progressum D. Augustinus XIV de Civit. Dei, capite ultimo, ubi docet amorem sui usque ad contemptum Dei ædificasse civitatem diaboli, sicut e contrario amorem Dei usque ad contemptum sui ædificasse civitatem Dei.

^a Beatitudinem viæ, non patriæ, ut recte annotavit Ciaconius. Est enim beatitudo viæ, quæ in virtutibus et gratiæ donis consistit, quam habuerunt angeli omnes in sui conditione; secundum illud Isaïæ XIV: *Quomodo cecidisti de cælo, Lucifer, qui mane oriebaris?* ubi illud *mane* significat fulgorem gratiæ, cui succedit perfectus dies gloriæ, ait S. Thomas. Et Ezechiel XXVIII: *Perfectus fuisti a diebus creationis tuæ, plenus sapientia, et perfectus decore*. Ab hac autem beatitudine viæ, angeli boni Deo adhærentes ad supernam beatitudinem patriæ, quæ in adeptione ultimi finis consistit, feliciter transierunt; mali vero et superbi spiritus ab utraque exciderunt.

^b Adaptat diabolo verba Psalmistæ psal. LI, quæ tamen homini nequam proprie conveniunt. Et quidem satis apte vocat *verba præcipitationis*, id est, demersionis, seu submersionis (ut habet D. Augustinus), illa verba Luciferi: *In cælum conscendam*, quia per illa diabolus, qui sibi videbatur in cælum, id est, in solium divinitatis ascensurus, e contrario in profundum inferni præcipitatus, ac demersus est: linguam vero dolosam alia ejusdem verba: *Similis ero Altissimo*. Quibus alios spiritus vana spe et ostentatione delusit, et in suam sententiam pellexit: sicut et primos parentes similibus itidem verbis, *Eritis sicut dii*. Cæterum illius versiculi varia est lectio. Nam aliis est accusativus, *Linguam dolosam*, ut hic; aliis vocativus: *o lingua dolosa*; aliis ablativus, *lingua dolosa*, id est, per linguam. Vide Genebrar.

^c Hæc, nempe superbia, ut habet Dionysius; vel propius, ut mihi videtur, illa cogitatio, seu consideratio propriæ excellentiæ, de qua superius dixit: *hæc ei sola cogitatio facta prima ruina*; quia nimirum ex illa cogitatione seu consideratione suæ excellentiæ consecuta est superbia, quæ fuit prima ruina, seu primum peccatum Luciferi, ut dictum est, a quo eadem deinde manavit tum in alios angelos, qui per tertiam partem stellarum designantur Apocal. XII, quam draco ille rufus sua cauda secum traxit in

principalis morbi. ^a Qui rursus per illum qui fuerat a se dejectus, in protoplastum serpens, infirmitates omnium vitiorum et materias germinavit : ^b dum enim gloriam deitatis arbitrii libertate et industria sua credidit se posse conquirere, etiam illam perdidit, quam adeptus fuerat gratia Conditoris.

CAPUT VI.

Quod superbiæ vitium sit in ordine colluctationis extremum, tempore tamen et origine primum.

Itaque exemplis ac testimoniis Scripturarum manifestissime comprobatur, superbiæ labem ^c cum posterior sit in ordine conflictuum, origine tamen anteriorem esse, omniumque peccatorum et criminum esse principium; ^d nec sicut cætera vitia so-

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

barathrum; tum in protoplastum, id est, primum hominem de limo terræ formatum; cuius etiam primum peccatum fuisse superbiam declarat divina Scriptura, quæ Ecclesiast. x et Tobiae iv initium omnis peccati et perditionis facit superbiam. Quamvis enim hæc loca referri possent ad peccatum angeli, quod absolute fuit omnium primum, ut dictum est : tamen credibilius est Ecclesiasticum et Tobiam respexisse ad primum peccatum primorum parentum, quod notius erat vulgo quam peccatum angelorum (Bellarm. lib. III de Amis. gratiæ, cap. 4; S. Thom. 1-2, q. 163, a. 1 et 2). Declarat hoc ipsum elegantissimis verbis et sententiis D. August. lib. XIV de Civit. Dei cap. 13 hunc in modum scribens : *In occulto autem mali esse cæperunt, ut in apertam inobedientiam laberentur. Non enim ad malum opus perveniretur, nisi præcessisset mala voluntas. Porro malæ voluntatis initium quod potuit esse, nisi superbia? Initium enim omnis peccati superbia est : quid est autem superbia, nisi perversæ celsitudinis appetitus? Perversa enim celsitudo est deserto eo, cui debet animus inhærere, principio, sibi quodammodo fieri atque esse principium. Hoc fit cum sibi nimis placet, cum ab illo bono immutabili deficit, quod ei magis placere debuit, quam ipse sibi. Spontaneus est autem iste defectus : quoniam si voluntas in amore superioris immutabilis boni, a quo illustrabatur ut videret, et accendebatur ut amaret, stabilis permaneret; non inde ad sibi placendum averteretur, et ex hoc tenebresceret et frigeret, ut vel illa verum crederet dixisse serpentem, vel ille Dei mandato uxoris præponeret voluntatem; putaretque se venialiter transgressorem esse præcepti, si vitæ suæ sociam non desereret etiam in societate peccati. Non enim malum opus factum est, id est, illa transgressio, ut cibo prohibito vescerentur, nisi ab eis qui mali jam erant : neque enim fieret ille fructus malus, nisi ab arbore mala. Ita Augustinus. Consentunt et alii Patres. S. Prosper lib. II de Vita contemplativa cap. 19 : *Et mihi quidem, inquit, videtur quod non ederent de ligno prohibito, nisi concupissent; nec concupissent, nisi tentati; nec tentarentur, nisi deserti; nec desererentur a Deo, nisi ipsi prius desererent Deum; nec desererent Deum, nisi superbi- rent, et similitudinem Dei miserabiliter appetissent.* S. Fulgentius lib. II (Cap. 20) de Incarnatione et Gratia : *Quia primus homo in superbiam est diabolica persuasione dejectus, perdidit humilitatem.* S. Gregorius lib. IV (Cap. 9) Moralium : *Duas, inquit, ad intelligendum se creaturas fecerat, angelicam videlicet et humanam : utramque vero superbia perculit, atque ab statu ingentis rectitudinis fregit.**

^a Qui, scilicet morbus superbiæ, per illum, nempe Luciferum, seu primum angelum ob superbiam e cælo dejectum, rursus ac deinde in protoplastum, id est primum hominem Adamum serpens, id est se diffundens, etc. Dionysius sententiam, invertit, dum sic reddit : *Quæ (scilicet superbia) per protoplastum illum serpens, qui ab ea dejectus est, etc., præter Auctoris mentem et omnium exemplarium fidem. Voluit enim Auctor significare, Luciferum, de quo in præcedenti cap. egerat, morbo superbiæ primo fuisse superatum et dejectum; ac deinde per ipsum, id est, illius opera et instinctu, Adamum protoplastum eodem morbo, scilicet superbiæ, corrumpere; ac de-*

mum inde omnia vitia pullulasse, et in totum genus humanum permanasse.

^b Tametsi constat tum ex Scriptura, tum ex SS. Patrum doctrina primum Adami peccatum fuisse superbiam, ut jam dictum est; tamen non usque adeo promptum ac facile est explicare quæ et qualis fuerit illa superbia, et in quo posita. Cassianus idem de Adamo ac de Lucifero sensit videtur, scilicet Adamum appetisse ac præsumpsisse gloriam deitatis, hoc est, gloriam æternæ felicitatis; qua efficeretur ut Deus, aut certe eximiam quamdam Dei similitudinem arbitrii libertate et industria, hoc est, solis naturæ viribus obtinere. Et sane Adamum per superbiam expetivisse excellentem quamdam Dei similitudinem, perspicue declaravit Deus, cum de eo dixit : *Ecce Adam quasi unus ex nobis factus est, sciens bonum, et malum*, haud dubie ipsum arguens expetite ab eo, affectatæque excellentiæ. Hanc vero divinam excellentiam et similitudinem ab Adamo affectatam divus Thomas duabus in rebus constituit (2-2, q. 163, a. 2). Primo ac præcipue in scientia boni et mali. Secundo et secundario, in facultate, libertate ac potestate operandi. *Primus homo, inquit, peccavit principaliter appetendo similitudinem Dei, quantum ad scientiam boni et mali, sicut serpens ei suggestit, ut scilicet per virtutem propriæ naturæ determinaret sibi quid esset bonum et quid malum ad agendum, vel etiam per seipsum præcognosceret quid sibi boni vel mali esset futurum. Et secundario peccavit appetendo similitudinem Dei, quantum ad propriam potestatem operandi : ut scilicet virtute propriæ naturæ operaretur ad beatitudinem consequendam.* Eiusdem doctrinæ assertor D. Augustinus lib. II (Cap. 5) de Genesi contra Manichæos ita scribit : *Videmus, inquit, per superbiam peccatum esse persuasum. Ad hoc enim valet, quod dictum est, Eritis sicut dii. Quid hic intelligitur, nisi persuasum esse, ut sub Deo esse nollent, sed in sua potestate potius sine Domino; ut legem ejus non observarent, quasi invidentes sibi, ne se ipsi regerent, non indigentes illius interno lumine, sed utentes propria providentia, quasi oculis suis ad dignoscendum bonum et malum, quod ille prohibuisset. Hoc est ergo, quod persuasum est, ut suam potestatem nimis amarent, etc.* Et tract. 4 in Epist. Joannis : *Contempsit Adam in paradiso positus præceptum Dei, et erexit cervicem, veluti in potestate sua esse cupiens, et nolens subditi potestati Dei.*

^c Ita et superius (Cap. 1) dixit : *Qui morbus licet ultimus sit in conflictu vitiorum, atque in ordine ponatur extremus, origine tamen et tempore primus est, etc.* Ubi plura annotata ex D. Prospero et Isidoro.

^d Repetit quod superius (Cap. 3) aliis verbis dixit, *omne vitium suis esse terminis contentum, et unam virtutem sibi contrariam extinguere : superbiam vero omnes virtutes corrumpere.* Qua vero ratione superbia, cum sit speciale peccatum, omnes tamen virtutes corrumpere dicatur, explicat D. Thomas his verbis : *Peccatum aliquod potest corrumpere virtutem dupliciter, uno modo per directam contrarietatem ad virtutem : et hoc modo superbia non corrumpit quamlibet virtutem, sed solum humilitatem, sicut quodlibet aliud speciale peccatum corrumpit quamdam specialem virtutem sibi oppositam contrarium agendo. Alio modo peccatum aliquod corrumpit virtutem abutendo ipsa virtute*

lummodo contrariam sibi virtutem, id est, humilitatem tantum extinguere; verum etiam cunctarum simul interemptricem esse virtutum: nec mediocres tantum parvosque tentare, sed maxime in fortitudinis culmine consistentes. Ita enim de hoc spiritu propheta commemorat: ^a *Escæ ejus electæ* (Habac 1). Ideoque beatus David licet tanta circumspectione cordis sui custodiret arcana, ut ad eum quem secreta conscientiae suæ non latebant, audenter proclamaret: ^b *Domine, non est exaltatum cor meum, neque elati sunt oculi mei, neque ambulavi in magnis, neque in mirabilibus super me, nisi humiliter sentiebam* (Psal. CXXX); et iterum: *Non habitabit in medio domus meæ faciens superbiam* (Psal. c); sciens tamen quam difficilis sit etiam perfectis ista custodia, non de sua tantum præsumit industria, sed orans Domini implorat auxilium, ut hujus inimici

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

et sic *superbia corrumpit quamlibet virtutem, in quantum scilicet ex ipsis virtutibus sumit occasionem superbiendi; sicut et quibuslibet aliis rebus ad excellentiam pertinentibus.* Ita S. Thomas (2-2, q. 162, a. 2, ad 3). Eodem spectat illa D. Augustini sententia in Regula (Cap. 4): *Alia quæcumque iniquitas in malis operibus exercetur, ut fiant: superbia vero etiam bonis operibus insidiatur, ut pereant.* Vide ibi insignem commentarium Umberti cum egregia comparatione superbiæ cum aliis vitiis. Rursus alibi Augustinus: *Vitia cætera in peccatis: superbia vero in recte factis timenda est, ne illa quæ laudabiliter facta sunt, ipsius laudis cupiditate amittantur.* Similia habet D. Gregorius homil. 12 in Evang., quæ etiam ad cenodoxiam, seu inanem gloriam referri possunt, quæ prima superbiæ filia, ejusque pedissequa, cui et illud aptari potest:

Et sequitur leviter filia matris iter.

^a Septuag., τὰ βρώματα αὐτοῦ ἐλεγκτά. Vulgata versio: *Cibus ejus electus.* Scite in hanc sententiam D. Hieronymus epist. 22, ad Eustochium: *Quamdiu, inquit, hoc fragili corpore detinemur; quamdiu habemus thesaurum istum in vasis fictilibus, et concupiscit spiritus adversus carnem, et caro adversus spiritum, nulla est certa victoria. Adversarius noster diabolus, tamquam leo rugiens aliquem devorare quærens circuit* (II Cor. 11, Gal. 5, I Petr. 5). *Posuisti, ait David, tenebras, et facta est nox: in ipsa pertransibunt omnes bestię filię, catulileonum rugientes, ut rapiant et quærant a Deo escam sibi. Non quærit diabolus homines infideles, non eos qui foris sunt, et quorum carnes rex Assyrius in olla succendit* (Jerem. XXIX), *de Ecclesia Christi rapere festinat. Escæ ejus secundum Abacuc electæ sunt. Job subvertere cupit, et devorato Juda, ad cribrandos apostolos expetit potestatem.*

^b Annotavit Trithemius hisce duobus versiculis psalmi CXXX etiam a D. Benedicto (Cap. 7 Regulæ) citatis in commendationem humilitatis, quatuor species exaltationis designari, quas uno nomine apostolus Joannes superbiam vitæ nuncupat. Est enim superbia cordis et superbia oculorum, quæ primo versiculo continentur; est superbia verborum et operum, quæ secundo. Prima species, superbia cordis, seu interior animi elatio. Multi enim occulte superbi sunt in corde, magni se æstimantes, tamen extrinsecus humilitatem simulant. Secunda, superbia oculorum, qui sunt veluti aurigæ et indices animi. Multi enim non minus elato supercilio despiciunt proximos suos, quam eos tumido et inflato corde contemnunt. Tertia, superbia verborum: aliqui enim jactant se facere, aut fecisse, aut facturos esse majora et altiora quam revera possint, et hoc modo ambulant in magnis et mirabilibus super se inter loquendum. Quarta

telum possit insauciatus evadere, dicens: *Non veniat mihi pes superbiæ* (Psal. XXXV): pavens ac metuens ne in illud incidat quod dicitur de superbis: *Deus superbis adversatur* (Jacob. IV); et iterum: *Immundus est apud Deum omnis qui exaltat cor suum* (Prov. XVI, sec. LXX).

CAPUT VII.

Quod tantum sit malum superbiæ, ut ipsum Deum adversarium habere mereatur.

Quantum est malum superbiæ, ut non angelum, non alias virtutes sibi contrarias, sed ipsum ^d Deum adversarium habere mereatur? Notandum siquidem est quod nequaquam dixerit super his qui cæteris sunt vitiis involuti quod habeant sibi Deum resistentem, id est, Deus gastrimargis, fornicariis, iracundis, seu philargyris adversatur; sed solis superbis (Jacob. IV). Illa namque vitia vel in unumquemque

denique, superbia operum, quia aliqui etiam reipsa præsumunt aggredi, tentare, conari res et opera, quæ vires et statum ipsorum excedunt: et isti ambulant sive ascendunt supra seipsos opere et facto.

^c Vulgata editio: *Abominatio Domini est omnis arrogans.* Similes sententiæ Proverb. IV: *Sex sunt quæ odit Dominus: oculos sublimes, etc.* Et cap. VIII: *Arrogantiam et superbiam detestatur.* Judith. IX: *Nec superbi placuerunt tibi.* Lucæ 11: *Dispersit superbos mente cordis sui.* Jac. IV: *Deus superbis resistit: humilibus autem dat gratiam.*

^d Respicit sententiam illam modo citatam: *Deus superbis resistit*, a duobus apostolis Petro et Jacobo attestatam et confirmatam (I Petr. v. et Jac. IV), ut in ore duorum et talium testium merito stare debeat hoc verbum, sanctis itidem Patribus decantatissimum et vulgatissimum. Hinc D. Basilius in Regulis brevioribus, proposita quæstione (Quæst. 35): *quomodo sanari possit superbus?* respondet: *Si fidem habeat sententiæ illius, qui dixit: Dominus superbis resistit.* D. Ambrosius in psalmum CXVIII: *Scriptura dicit: Dominus superbis resistit: Tamquam suæ contumeliæ propulsator veluti quoddam suscepit adversus superbiam speciale certamen; tamquam dicat: Meus iste adversarius est, qui me lacessit: mihi debetur ista congressio.* Hieronymus ad Antonium (Epist. 45): *Vide, frater, quale malum sit, quod adversarium habet Deum.* Hinc arrogans Pharisæus spernitur, et humilis Publicanus auditur (Lucæ XVIII). Augustinus lib. III de Doctrina Christiana (Cap. 23): *Nulla fere est pagina sanctorum librorum, in qua non sonet quod Deus superbis resistit.* Denique, ut alios omitam, Isidorus Pelusiotus in quadam epistola (Lib. I epistol. 164): *Superbis Deus resistit, quandoquidem etiam ipsorum principi ab initio sese opposuit. Considera igitur quantum est, et Deum hostem atque adversarium habere, et veterem hostem socium.* Hæc SS. Patres. Porro annotavit S. Thomas (In comm.) sententiam istam ex veteri Scriptura acceptam, nempe vel Proverbiorum III (vers. 34), ubi LXX Interpretes expresse habent: *Κύριος ὑπερηφάνοις ἀντιτάσσεται, ταπεινοῖς δὲ δίδωσι χάριν.* Quæ verba similiter habet D. Jacobus in Græco, pro quibus vulgata versio: *Ipse deludet illusores, et mansuetis dabit gratiam; vel ex Proverbiorum XXIX (vers. 23), ubi dicitur: Superbum sequitur humilitas, et humilem spiritu suscipiet gloria.* Certe apostolus Jacobus ab alio auctore se id accepisse manifeste testatur, cum ait: *Propter quod dicit, nempe Scriptura, vel Spiritus S. in ea, ait S. Thomas: Deus superbis resistit, etc.; pro quo Patres superius citati dicunt: Dominus superbis resistit, utpote veterem versionem Græcam secuti.*

delinquentium tantummodo retorquentur, vel in suos participes, id est, in alios homines videntur admitti; hæc vero proprie pertingit ad Deum, et dicirco eum specialiter digna est habere contrarium.

CAPUT VIII.

Quemadmodum Deus superbiam diaboli, virtute humilitatis exstinxerit.

Ideoque universitatis Creator et medicus Deus, causam principiumque morborum superbiam esse cognoscens, ^a contrariis sanare contraria procuravit, ^b ut ea scilicet quæ per superbiam corruerant, per humilitatem resurgerent. Ille namque dicit : In cælum conscendam (Isa. XIV); hic dicit : Humiliata est in terra anima mea (Psal. XLIII). Ille dicit : Et ero similis Altissimo (Isa. XIV); hic cum esset in forma Dei, exinanivit semetipsum formam servi accipiens, humiliavitque se factus obediens usque ad mortem (Philipp. II). Ille dicit : Super astra Dei exaltabo solium meum (Isa. XIV); iste dicit : Discite a me quia mitis sum et humilis corde (Matth. XI). Ille dicit : Nescio dominum, et Israel non dimittam (Exod. V); Iste dicit : Si dixero quia non novi eum, ero similis

vobis mendax, sed novi eum, et mandata ejus servo (Joan. VIII). Ille dicit : ^c Mea sunt flumina et ego feci ea (Ezech. XXIX); iste dicit : Non possum ego a me ipso facere quidquam, sed Pater meus in me manens ipse facit opera (Joan. V, XIV). Ille dicit : ^d Mea sunt omnia regna mundi et gloria eorum; et cui voluero, do ea (Luc. XIV); iste cum dives esset, pauper effectus est, ut ejus inopia nos divites redderemur (II Cor. VIII). Ille dicit : ^e Sicut colliguntur ova quæ derelicta sunt, sic universam terram ego congregavi, et non fuit qui moveret pennam, et aperiret os et gannire (Isa. X); iste dicit : Similis factus sum pellicano solitario, vigilavi et factus sum sicut passer solitarius in tecto (Psal. CI). Ille dicit : Exsiccavi vestigio pedum meorum omnes rivus aggerum (Isa. XXXVII); hic dicit : Numquid non possum rogare Patrem meum, et exhibebit mihi modo plusquam duodecim legiones angelorum (Matth. XXVI)? Si principalis ruinæ causam, et salutis nostræ fundamenta perspeximus, a quo et qualiter vel ista jacta sint, vel ista emergerint, quemadmodum devitare tam atrocem mortem superbiam debeamus, ^f vel illius ruina, vel hujus doceamur exemplo.

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

^a Proverbiale dictum : Contraria contrariis curari, vel, juxta Hippocratem : Contrariorum contraria esse remedia, cujus meminit D. Hieronymus in Epistola ad Algasiam (Epist. CLI). D. Gregorius expressius : Sicut, inquit (Hom. 32 in Evang.), arte medicinæ calida frigidis, frigida calidis curantur : ita Dominus noster contraria opposuit medicamenta peccatis, ut lubricis continentiam, tenacibus largitatem, iracundis mansuetudinem, elatis præciperet humilitatem.

^b Hunc locum paulo uberius et expressius tractat et illustrat D. Gregorius lib. XXXIV Moral. cap. 22, ubi præmisso hoc veluti proœmio : Ad hoc unigenitus Dei Filius formam infirmitatis nostræ suscepit; ad hoc invisibilis, non solum visibilis, sed etiam despectus apparuit; ad hoc contumeliarum ludibria, irrisionum opprobria, passionumque tormenta toleravit; ut superbium non esse hominem doceret humilis Deus. Quanta ergo humilitatis virtus est, propter quam solam veraciter edocendam, is qui sine æstimatione magnus est, usque ad passionem factus est parvus? Quia ergo originem perditionis nostræ superbia præbuit diaboli, instrumentum redemptionis nostræ inventa est humilitas Dei. Paulo post subdit : Ille namque ait : In cælum ascendam (Isa. XIV); iste autem per prophetam dicit : Repleta est malis anima mea, et vita mea inferno appropinquavit (Psal. XXXVIII). Ille dicit : Super astra cæli exaltabo solium meum (Isa. XIV); iste humano generi e paradisi sedibus expulso dicit : Ecce venio cito, et habitabo in medio tui (Zach. I). Ille dicit : Sedebo in monte testamenti, in lateribus aquilonis (Isa. XIV); iste dicit : Ego sum vermis et non homo, opprobrium hominum, et abjectio plebis (Psal. XXI); et quæ sequuntur. Ubi eadem fere Scripturæ loca, quæ hic Cassianus et his multo plura in utramque partem citat, et ex adverso opponit; ac demum ita concludit : Ille nihil aliud mentes sibi subditas docet quam celsitudinis culmen appetere, cuncta æqualia mentis tumore transcendere, societatem omnium hominum alta elatione transire, ac sese etiam contra potentiam Conditoris erigere : sicut de eisdem per Psalmistam dicitur : Transierunt in dispositionem cordis; cogitaverunt, et locuti sunt nequitas, iniquitatem in excelso locuti sunt (Psal. LXXII). Iste ad sputa, ad palmas, ad colaphos, ad spineam coronam, ad crucem, ad lanceam, atque ad mortem veniens, membra sua admonet dicens : Si quis mihi

ministrat me sequatur (Joan. XII). Quia igitur Redemptor noster corda regit humilium, et Leviathan iste rex dicitur superbiorum; aperte cognoscimus, quod evidentissimum reprobiorum signum superbia est; at contra humilitas electorum. Cum ergo quam quisque habeat cognoscitur, sub quo rege militet invenitur.

^c Ita ex Græco : Ἐμοὶ εἰσὶν οἱ ποταμοὶ, καὶ ἐγὼ ἐποίησα αὐτούς : quomodo etiam citat D. Hieronymus in cap. I Isaia et alibi sæpius : qui tamen in Commentario Ezechielis semel vertit : Meus est fluvius, et ego feci memetipsum. Postea vero : Meus est fluvius, et ego feci eum; sive, fluvii mei sunt, et ego feci eos. Sunt autem hæc verba Pharaonis regis Ægypti, qui ibidem draco magnus appellatur, sub cujus figura tribuuntur hæc Lucifero, qui ut ille, sui oblitus Conditoris, voluerit similis esse Altissimo.

^d Verba textus Evangelici apud Lucam, quæ citat Gregorius, ut se habent : Tibi dabo potestatem hanc universam, et gloriam illorum : quia mihi tradita sunt; et cui volo, do illa.

^e Hunc locum omisit D. Gregorius, sicut et alterum qui sequitur ex Isaia. Verba autem sunt regis Assyriorum Sennacherib superbissimi, quæ similiter ad diabolum principem superbiorum typice referuntur.

^f Illius, scilicet Luciferi ruina, de qua superius : hujus, nempe Christi Salvatoris humilitate. Cujus exemplum nobis in superbiam remedium propositum esse docet etiam D. Basilus his verbis (Homil. de Humilitate) : Universam Domini dispensationem ad humilitatem nos instruere deprehendimus. Cum infans esset, mox in spelunca, nec lecto, sed præsepi imponitur. Deinde in domicilio fabri et matris pauperulæ enutritur, subditus matri et illius sponso. Docetur audiens, quorum non egebat; interrogans vero et interrogando admirabilem declarabat sapientiam. Subditu Joanni, et baptismum suscipit a servo Dominus. Neque adversariorum furori resistit, neque inenarrabilem suam potestatem in quemquam vibrat, sed quasi potentioribus cedit. Principibus sacerdotum in forma resistitur, ad præsidem ducitur, et iudicium illius sustinet. Conspuitur a servis ac vilissimis pueris : morti traditur, etque hominum iudicio turpissimæ. Hæc et alia Basilus. D. Augustinus lib. IX (Cap. 5) de Trinitate : Hoc, inquit, prodest nobis credere, et firmum

CAPUT IX.

Quemadmodum nos quoque superbiam superare possimus.

Itaque ^a hunc nequissimi spiritus laqueum taliter poterimus evadere, si in singulis, quibus senserimus nos virtutibus profecisse, illud apostolicum dixerimus: *Non ego, sed gratia Dei mecum; et gratia Dei sum id quod sum* (I Corint. xv); et, Deum esse, qui ^b operatur in nobis et velle et perficere pro bona voluntate (Philip. ii): dicente etiam ipso Auctore salutis nostræ: *Qui manet in me et ego in eo, hic fert fructum multum; quia sine me nihil potestis facere* (Joan. xv). Et, nisi Dominus ædificaverit domum, in vanum laboraverunt qui ædificant eam. Nisi Dominus custodierit civitatem, frustra vigilat qui custodit eam (Psalm. cxxvi). Et, Vanum est vobis ante lucem

A surgere (Ibid.): Quia non est volentis, neque currentis, sed miserentis Dei (Rom. ix).

CAPUT X.

Quod nemo possit perfectionem virtutum, vel promissam beatitudinem suis tantum virtutibus obtinere.

Nullius namque, quamvis volentis et currentis, tam idonea potest voluntas esse vel cursus, ut carne spiritui repugnante circumdatus, valeat tantum perfectionis præmium et palmam integritatis ac puritatis attingere, ^c nisi fuerit divina miseratione protectus, ut ad illud quod magnopere vult, et quo currit, pervenire mereatur. Omne enim datum bonum, et omne donum perfectum desursum est, descendens a Patre luminum (Jacob. i). Quid enim habes quod non accepisti? Quod si accepisti, quid gloriaris quasi non acceperis (I Corint. iv)?

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

atque inconcussum tenere, scilicet humilitatem, qua Christus natus est Deus ex femina, et a mortalibus per tantas contumelias perductus ad mortem; summum esse medicamentum, quo superbiam nostram sanaretur tumor; et altum sacramentum, quo peccati vinculum solveretur.

^a Illo nimirum humilitatis præsidio, de quo certior factus S. Antonius, qui sibi videre visus est mundum laqueis respersum et oppletum, ut pes poni vix posset extra periculum: cumque rogaret quis illos evadere posset, audivit quod vere humilis id posset, qui se humiliando, et ad terram usque deprimendo sub extensis laqueis velut perreperet, aut qui mundi voluptates quasi pedibus præ contemptu calcaret (Athan., in Vita S. Antonii). Est tamen et tertius et modus evadendi laqueos, præsertim superbiam, eos scilicet perrumpendo. Quæris quomodo? gladio spiritus, quod est verbum Dei. Monet enim Apostolus (Ephes. vi) ut induamus nos armaturam Dei, πανοπλίαν, id est, universitatem armorum, ut Ambrosius; vel universa arma, ut Hieronymus exponit, ut possimus stare adversus insidias diaboli; atque inter hæc arma, tum defensiva, tum offensiva, memorat gladium spiritus, quod est verbum Dei. Et hoc nunc agit Auctor, ut contra dæmonum insidias et laqueos, quibus nituntur supplantare gressus nostros, gladium spiritus, hoc est, verbum Dei assumamus, et divinæ Scripturæ sententiis muniti, quæ nostrarum virium imbecilitatem et divinæ gratiæ necessitatem nobis inculcant, occultos et subrepentes superbiam motus, veluti ancipiti gladio, perrumpamus ac dissipemus. Quod insigni exemplo, et ad hunc locum perquam accommodato, docuit Joannes Climacus gradu 21, ubi senem quemdam in spirituali conflictu egregie versatum ita de se narrantem inducit: Cum sederem, inquit, in cætu quodam, advenientes ad me cenodoxiæ et superbiam dæmones, juxta me ex utraque parte sederunt: et unus ex his quidem digito suo illo novissimo pulsavit latus meum, hortans ut aliquid quod ad contemplationem pertineret, sive opus quodlibet in deserto a me gestum loquerer. Quem cum a me expulsem dicens: Convertantur retrorsum, et erubescant, qui mala cogitant mihi (Psalm. vi). Protinus is, qui a sinistris erat, ad aurem mihi dixit, Eia, bene fecisti, magnusque effectus es: quippe qui impudentissimam matrem meam viceris. Ad quem ego sequentes versus assumens dixi, Avertantur statim erubescantes, qui dicunt mihi, Eia bene fecisti. Hæc ille. Ac deinde explicat quo sensu dixerit inanem gloriam, matrem esse superbiam; que de re alibi agemus. Habes igitur ex dictis, quos memoriæ utiliter commendes, tres modos evadendi laqueos diaboli, videlicet, 1° submittendo se, et veluti subrependo per humilitatis exercitium; 2° calcando per abstin-

tiam; 3° perrumpendo ac dissipando per verbum Dei; quibus addi potest et quartus per se notus, videlicet declinando a loco ubi sunt laquei, id est, ab objectis et occasionibus peccatorum, quo sensu D. Augustinus ad illud psalmi cxli: *In via hac qua ambulabam, absconderunt superbi laqueum mihi*; notavit in ipsa via Domini non posse poni laqueos, sed juxta viam, ut dictum est in psalmo cxxxix: *Juxta iter scandalum posuerunt mihi*. Unde et Ecclesiasticus cap. ix dicit: *Ignoras quia in medio laqueorum ingrederis? Quid est, inquit, in medio laqueorum? in via Christi: sunt enim laquei a dextris et a sinistris; in medio est via justitiæ. Cum ergo dicitur, In via absconderunt laqueum, intelligendum est opinione ipsorum, non revera. Nam cum illi sint extra viam, et existiment se esse in via, ponunt laqueos juxta viam, existimantes se ponere in via: sed vir justus, non declinans a via justitiæ, neque ad dexteram, neque ad sinistram, laqueos omnes evadit.*

^b Vide hanc sententiam cum aliis explicatam collat. 13, cap. 9 et sequent.

^c Ad excludendam omnem superbiam et arrogantiam occasionem digreditur deinceps Auctor per aliquot capita, in illam tractationem, quam alias sæpius attigit, de gratia et auxilio divino nobis necessario, tum ad superandas tentationes et diaboli laqueos evadendos, tum ad perfectionem et beatitudinem consequendam. Sed ut verba textus non nihil expendamus, Nullius, inquit, quamvis volentis et currentis (ut Ciaconius ex Vaticanis), vel, quamvis ferventis et cupientis (ut Cuychius ex ms. legit), tam idonea potest voluntas esse vel cursus, etc. Quæ verba duplicem possunt habere sensum, alterum catholicum, et verum; alterum erroneum, et falsum. Catholicus sensus est, quem titulus hujus capituli præ se fert, neminem quamvis anhelantem et aspirantem ad perfectionis culmen et beatitudinis præmium, posse illud suis viribus attingere aut promereri absque divino auxilio et opitulatione gratiæ: quod per se evidens est, cum hujusmodi bona sint supernaturalia, et omnia nostra merita pendeant ex Dei gratia, immo sint ipsius dona, ut docent Patres Tridentini (Sess. 6, c. 16), post B. Augustinum pluribus in locis. Alter sensus erroneus, et Semipelagianus, posse hominem ex se bene velle, bene currere, id est, habere bonam voluntatem, seu bonum propositum concipere, et multa bona opera præstare aut inchoare, quibus ad justitiam et perfectionem promoveatur, aut saltem disponatur ex viribus naturæ, non tamen posse ad perfectionem et salutem pertingere, nisi divina miseratione et gratia bonum illud propositum in eo confirmetur, perficiatur et consummetur. Qua de re plura inferius dicentur.

CAPUT XI.

Davidis et beati latronis exemplo hoc ipsum confirmat.

Si enim vel illum ^a latronem ob unam confessionem introductum (*Lucæ xxiii*) in paradysum recordemur, intelligimus eum ^b non cursus sui merito tantam beatitudinem consecutum, sed dono Dei miserentis adeptum. Vel si reminiscamur David regis ^c duo tam gravia tamque immania crimina uno pœ-

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

^a Latronis confessio cum deprecatione conjuncta, *Lucæ xxiii*: *Memento mei, Domine, dum veneris in regnum tuum*, vel, ut Græce, ἐν τῇ βασιλείᾳ σου, in regno tuo. Quæ quidem brevis, sed plena sententiæ confessio est. Paucis enim verbis Christi regiam potestatem, divinitatem ejusdemque resurrectionem confessus est: regiam potestatem, *Cum veneris in regno tuo*, id est, jam regnans, sive regno jam positus; divinitatem, cum Dominum eum vocat, et talem Dominum ac regem, qui etiam peccata dimittere possit: id enim est Deum nostri meminisse: resurrectionem denique; nec enim rogasset, quem jam morti proximum videbat, ut sui memor esset, nisi resurrecturum et post resurrectionem regnaturum credidisset. D. Hieronymus in epistola 7, quam scripsit ad Lætiam, probat de nullius salute esse desperandum, exemplo latronis, qui in cruce conversus, eo ipso die meruit cum Christo esse in paradiso. Eundem etiam D. Cyprianus non dubitavit martyrem et in sanguine suo baptizatum asserere (*Serm. de Cæna Domini*). Præclare vero et ad hunc locum illustrandum aptissime D. Gregorius de hoc latrone ita scribit: *Intueamur qualis ad patibulum venerit, et a patibulo qualis abscesserit. Venit reus fraterno sanguine, venit cruentus, sed interna gratia est mutatus in cruce; et ille qui mortem fratri intulit, morientis Domini vitam prædicavit, dicens: Memento mei, Domine, dum veneris in regnum tuum (Luc. xxiii). In cruce clavi manus ejus pedesque ligaverant, nihilque in eo a pœnis liberum, nisi cor et lingua remanserant: inspirante Deo totum illi obtulit, quod in se liberum invenit, ut juxta hoc quod scriptum est, corde crederet ad justitiam, ore confiteretur ad salutem. In corde autem fidelium tres summopere manere virtutes testatur Apostolus, dicens: Nunc autem manent fides, spes, charitas. Quas cunctas subita repletus gratia et accepit latro, et servavit in cruce. Fidem namque habuit, qui regnaturum Dominum credidit, quem secum pariter morientem vidit. Spem habuit, qui regni ejus aditum postulavit, dicens: Memento mei, Domine, dum veneris in regnum tuum. Charitatem quoque in morte sua vivaciter tenuit, qui fratrem et collatronem pro simili scelere morientem et de iniquitate sua arguit, et ei vitam quam non cognoverat prædicavit, dicens: Neque tu times Deum, qui in eadem es damnatione? Et nos quidem juste: nam digna factis recipimus. Hic vero nihil mali gessit. Ille qui talis ad crucem venit ex culpa, ecce qualis a cruce recedit ex gratia. Confitebatur Dominum quem videbat secum humana infirmitate morientem, quando negabant apostoli eum quem miracula viderant divina virtute facientem. Hæc Gregorius (*Lib. xviii Moral. c. 25*). Vide plura ad *collat. 13, cap. 9* et sequent.*

^b Non quidem merito ante actæ vitæ, sed bene confessionis illius merito, quæ tamen et ipse donum fuit miserentis Dei (*Vide collat. 13, cap. 13*), qui sua dona nostra vult esse merita, ut ait D. Augustinus (*Lib. de Grat. et liber. Arb. cap. 7*). Satis enim ex dictis patet illam latronis confessionem non ex sola facultate liberi arbitrii ab ipso conceptam, ut videtur auctor supponere, quemadmodum et in altero Davidis exemplo, quod subjicit, sed ex vera fide et viva,

A nitudinis sermone deleta, nec hic videbimus ad indulgentiam tanti criminis obtinendam laboris æquiparasse merita, sed Dei gratiam superabundasse, qui veræ pœnitentis occasione percepta tantam peccatorum materiam sub unius verbi plena confessione consumpsit. Principium quoque discutientes vocationis ac salutis humanæ, qua non ex nobis, ^d nec ex operibus nostris secundum Apostolum, sed Dei sumus dono gratiaque salvati (*Ephes. ii*), liquido poterimus advertere, quemadmodum ^e perfectionis

id est, charitate formata fuisse depromptam et prolatam, quam constat vitæ æternæ esse meritoriam (*Cælestinus P. in epist. ad episcop. Galliæ, cap. 12; concil. Trident. sess. 6, cap. 16*), dicente Apostolo: *Corde creditur ad justitiam, ore autem confessio fit ad salutem; dicit enim Scriptura: Omnis qui credit in illum, non confundetur (Rom. x, Isaïæ xxviii)*.

^c Davidis adulterium et homicidium, nempe cædes insontis Uriæ, in quibus multæ deformitates et gravitates considerari possunt. Attamen hæc tam gravia et enormia crimina uno pœnitentis sermone, id est, uno verbo, *Peccavi*: non ex viribus et facultate naturæ seu liberi arbitrii, ut superius dictum est, sed ex gratia et inspiratione divina et vera contritione prolato fuere deleta, quoddam culpam quidem, non quoad pœnam temporalem. Cum enim Nathan propheta Dei nomine peccatum illi suum exprobrasset, ille continuo compunctus ac pœnitens dixit: *Peccavi Domino*; et Nathan subjunxit: *Dominus quoque transtulit peccatum tuum, non morieris*. Ex quibus verbis colligunt Patres remissionem peccati priorem fuisse ipsa confessione, sed non priorem interna contritione, in qua simul fuit odium peccati, amor Dei, propositum confitendi et satisfaciendi. Unde idem psalm. xxxi: *Dixi, Confitebor adversum me injustitiam meam Domino; et tu remisisti impietatem peccati mei*. Ubi D. Gregorius: *Attende, inquit, quanta sit indulgentiæ vitalis velocitas, quanta misericordiæ Dei commendatio: ut confitentis desiderium comitetur venia, antequam ad cruciatum perveniat pœnitentia; ante remissio ad cor perveniat, quam confessio in vocem erumpat (Greg. in psalm. xxxi)*.

^d Sic enim Apostolus ad *Ephes. ii*: *Gratia estis salvati per fidem: et hoc non ex vobis; Dei enim donum est: non ex operibus, ut ne quis gloriatur*. Non ex operibus, scilicet fidem præcedentibus. Ubi Græca scholia Photii hunc sensum reddunt: *Non ex operibus, ut ne quis gloriatur; non quod noluerit, ex operibus salvare: sed quod nemo ex operibus nisi per fidem et cum fide salvari possit. Excludit ergo opera fidem præcedentia, ne putarent sine fide suis se ad gratiam virtutibus vocatos, quæ sine fide inane tantum virtutis nomen obtinent. Ita et concil. Trident. (Sess. 6, cap. 8), eandem Apostoli sententiam explicans ait: Cum vero Apostolus dicit justificari hominem per fidem, et gratis, ea verba in eo sensu intelligenda sunt, quem perpetuus Ecclesiæ catholicæ consensus tenuit et expressit; ut scilicet per fidem ideo justificari dicamur, quia fides est humanæ salutis initium, fundamentum et radix omnis justificationis, sine qua impossibile est placere Deo, et ad consortium filiorum ejus pervenire. Gratis autem justificari ideo dicamur, quia nihil eorum quæ justificationem præcedunt, sive fides, sive opera, ipsam justificationis gratiam promeretur. Si enim gratia est, jam non ex operibus; alioquin, ut idem Apostolus inquit, gratia jam non est gratia (Rom. xi)*.

^e Perfectionis assecutio non tam nostræ voluntati et labori, quam Dei gratiæ et misericordiæ ascribenda, cum et ipsa bona voluntas et quidquid boni ab ea præstari potest, a Deo sit ut causa principali et primaria, secundum illud Jacobi: *Omne datum*

summa, non volentis neque currentis, sed miserentis est Dei (Rom. ix) : qui nequaquam laborum vel cursus nostri merito compensante, vitiorum nos facit esse victores nec æquiparante nostræ voluntatis industria, tam arduum integritatis culmen subjugata qua utimur, carne conscendere. ^a Nulla siquidem corporis hujus afflictio, nullaque cordis contritio ad capessendam veram illam interioris hominis castitatem potest esse condigna, ut tantam puritatis virtutem angelis solis ingenitam, cœlique vernaculam, nudo humano labore, id est, sine adjutorio Dei valeat obtinere : quia totius boni effectus ab illius profluit gratia, qui tantam perennitatem beatitudinis, et immensitatem gloriæ, exiguæ voluntati, brevique ac parvo cursui nostro, multiplicata largitate, donavit.

CAPUT XII.

Quod nullus sit labor, qui possit repromissæ beatitudini comparari.

^b Omnis enim longævitas vitæ præsentis, cum ad illam futuræ gloriæ perennitatem respexeris, evanescit; et dolores cuncti contemplatione illius im-

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

optimum et omne donum perfectum descendens a Patre luminum, etc. Hinc Augustinus Enchiridii cap. 32: Cum proculdubio, si homo ejus ætatis est, ut ratione utatur, non possit credere, sperare, diligere, nisi velit, nec pervenire ad palmam supernæ vocationis Dei, nisi voluntate cucurrerit; quomodo ergo non volentis, neque currentis, sed miserentis est Dei? nisi quia et ipsa voluntas, sicut scriptum est, a Deo præparatur. Alioquin si propterea dictum est, Non volentis, neque currentis, sed miserentis est Dei; quia ex utroque sit, id est, ex voluntate hominis et misericordia Dei; ut sic dictum accipiamus, Non volentis, neque currentis, sed miserentis est Dei, tamquam diceretur: Non sufficit voluntas hominis, si non sit etiam misericordia Dei; non ergo sufficit sola misericordia Dei, si non sit etiam voluntas hominis; ac per hoc si recte dictum est, Non volentis hominis, sed miserentis est Dei, quia id voluntas hominis sola non implet: cur non e contrario recte dicitur, Non miserentis est Dei, sed volentis est hominis: quia id misericordia Dei sola non implet? Porro si nullus Christianus dicere audebit, Non miserentis est Dei, sed volentis est hominis, ne Apostolo apertissime contradicat, restat ut propterea recte dictum intelligatur, Non volentis, neque currentis, sed miserentis est Dei, ut totum Deo detur, qui hominis voluntatem bonam et præparat adjuvandam, et adjuvat præparatam. Præcedit enim bona voluntas multa Dei dona, sed non omnia: quæ autem non præcedit ipsa, in eis est et ipsa. Hæc Augustinus.

^a Similia loca habes lib. vi cap. 6, Collat. 3 cap. 10 et sequent., Collat. 12 cap. penult., et Collat. 13 cap. 6.

^b Huic loco apte respondet decretum concilii Tridentini de merito bonorum operum, deque meriti ratione; cujus decreti extrema pars sic habet: *Neque illud omittendum est, quod licet bonis operibus in sacris litteris, usque adeo tribuatur, ut etiam qui uni ex minimis suis potum aquæ frigidæ dederit, promittat Christus eum non esse sua mercede cariturum (Matth. ix), et Apostolus testetur id quod in præsentibus est momentaneum et leve tribulationis nostræ, supra modum in sublimitate æternæ gloriæ pondus operari in nobis (II Cor. iv): absit tamen ut Christianus homo in seipso vel confidat, vel gloriatur, et non in Domino, cujus tanta est erga omnes homines bonitas, ut eorum velit esse merita, quæ sunt ipsius dona, etc. (Conc. Trid. sess. 6, c. 16).*

^c Notat præcipua et maxime usitata media comparandæ et conservandæ puritatis et sanctimonie:

A mensæ beatitudinis effugantur, atque ut fumus ad nihilum extenuati liquescunt, et nusquam, ut favilla, comparent.

CAPUT XIII.

Traditio seniorum de consequendæ puritatis modo.

Quapropter jam tempus est ut ipsis quibus tradunt verbis Patrum sententiam proferamus, eorum scilicet qui viam perfectionis et qualitatem ejus non verborum jactantiæ depinxerunt, sed potius re et opere ac virtute spiritus possidentes, experimentis eam propriis et exemplis certissimis tradiderunt. Aiunt itaque non posse ad purum quempiam carnalibus vitiis emundari, nisi universum laborem suum atque conatum ad tantæ perfectionis finem intellexe-

B rit non posse sufficere; nec eam, nisi miseratione Dei et adjutorio comprehendere, non tam tradentis institutione, quam affectu atque virtute et experimentis propriis eruditus agnoscat. Ad capessendam namque tam magnifica tamque præcelsa puritatis et integritatis præmia, ^c quantuslibet jejuniorum, vi-

quæ tamen per se non sufficiunt; immo nec ipsa præstari possunt sine speciali Dei auxilio, de quo alias egimus et alibi plenius acturi sumus. Porro quæ de perfectione consequenda tum hic, tum superioribus capitibus traduntur, etsi prima fronte sana omnia, pia et catholica videantur, ut sunt revera, si sano et catholico sensu intelligantur; tamen secundum mentem et intelligentiam Auctoris non ita se habent, ut præ se ferunt. Nam sub nomine perfectionis latet error, et ut dici solet; *latet anguis in herba*. Hoc enim est initium erroris, in quem Joannes Cassianus atque comites ejus presbyteri Massilienses impegerunt, perfectionem quidem divinæ gratiæ ascribentes, initium vero seu inchoationem nostræ voluntati. Unde error Massiliensium et Semipelagianorum dictus est, quod aliqua tantum ex parte ad Pelagii hæresim accederet: quod in notis ad collationem tertiam decimam clarius explicabitur. Hic tantum notasse suffecerit, Massilienses clericos (in quibus Cassianus habebatur præcipuus), quamvis alioqui catholicos et religiosos viros, tamen sub nomine catholico visos esse Pelagio hæretico suffragari, quod gratiam quidem necessariam agnoscerent ad perfectionem virtutum et æternam felicitatem consequendam (quemadmodum Cassianus hic docet), non tamen ad initium justificationis et salutis. Dicebant enim ex nobis esse aut posse esse initia quædam bonæ voluntatis ex solis viribus liberi arbitrii absque ulla gratia Christi interius movente et excitante, quibus inciperemus velle bene operari, velle converti, sanari et salvari: quorum intuitu deinde gratia Dei nobis concederetur ad promovendos et perficiendos et ad finem perducendos ejusmodi conatus et pia desideria. Unde hæc erant eorum elogia et formulæ loquendi: initium salutis esse ex nobis; perfectionem autem a Deo; gratiam Dei subinde a nobis præveniri, nec dari nisi suapte sponte, et proprio motu petentibus, quærentibus, pulsantibus absque prævia Dei motione et gratiæ adjutorio; nostros conatus et labores irritos et inanes esse, nisi a Deo adjuventur et promoveantur; et his similia. Contra hanc opinionem imprimis D. Augustinus, præter alios libros et tractatus adversus Pelagium editos, ultimum opus composuit, rogatu Hilarii Arelatensis et Prosperi Regiensis, episcoporum in Gallia, librum scilicet de Prædestinatione sanctorum, et alterum de Bono perseverantiæ. Quibus efficaciter docuit nullum esse initium bonæ vo-

giliarum, lectionis et solitudinis ac remotionis labor A fuerit impensus, condignus esse non poterit, qui hæc industriæ suæ merito, vel laboris, obtineat. Numquam enim divinum munus labor proprius humanave compensabit industria, nisi desideranti divina fuerit miseratione concessum.

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

luntatis, fidei, justificationis et salutis nisi a Deo. Tum ipse Prosper peculiari libro adversus collatorem edito sententiam illam Cassiani et Massiliensium in collatione decima tertia sub persona abbatis Chæremonis editam et expressam, acriter et acute confutavit. Deinde vero Cælestinus I pontifex hujus controversiæ occasione permotus epistola ad episcopos Galliæ conscripta silentium Massiliensibus imposuit, eorumque assertiones ut erroneas et a veritate catholica alienas declaravit: contrariam vero D. Augustini, Prosperi, Hilarii et aliorum Patrum doctrinam approbavit (Tomo I Concil. edit. Binianæ). Postremo cum ne sic quidem Massilienses conquiescerent, sub pontificatu Felicis papæ IV, ut notat Severinus Binus, anno Domini 429 congregata synodo Arausicana, per aliquot canones diserte et ex professo refutati sunt, et explosi Massiliensium articuli, et catholica doctrina asserta et definita. Quæ quidem omnia, Deo auxiliante, latius prosequemur et explicabimus in annotationibus ad dictam collationem decimam tertiam.

^a Perfectionem hic, ut in præcedentibus, intelligit consummationem boni operis in quovis genere virtutum, hoc est perfectam fidem, charitatem, castitatem, sanctimoniam, etc., ut distinguat ab inchoatione, seu initiis bonorum operum, quæ alibi (Collat. 13 c. 12) vocat *semina virtutum* a natura nobis insita; per hæc intelligens bonas cogitationes, bonas voluntates, pia desideria viribus naturæ, seu liberi arbitrii concepta circa omne genus virtutum: qui fuit error Massiliensium, ut dictum est. Sensus igitur est, perfectionem, scilicet boni operis, vel, si mavis, perfectionem Christianam, seu Evangelicam, quæ primario quidem et essentialiter in charitate consistit; secundario autem aut instrumentaliter in aliarum virtutum complexu et possessione, non posse obtineri sine his, scil. humanis conatibus, industria et labore (qui tamen per se sufficiant ad bonum opus inchoandum, aut concipiendum), sed ad perfectionem opus esse Dei auxilio supernaturali (Vide Collat. 11 de Perfectione). Hanc esse mentem Auctoris colligitur manifeste ex aliis locis cum hoc collatis. Nam collationis 13 cap. 9 aliis verbis idem astruit dicens: *Ut autem evidentius clareat etiam per naturæ bonum, quod beneficio Creatoris indultum est, nonnumquam bonarum voluntatum prodire principia, quæ tamen nisi a Domino dirigantur, ad consummationem virtutum pervenire non possint, Apostolus testis est dicens: Velle adjacet mihi; perficere autem non invenio.* Et manifestius patet ex cap. sequentie, ubi profert exempla de omnibus virtutum generibus, etiam de fide in Christum et de perseverantia in bono; et dicit nos omnia ista liberi arbitrii viribus posse velle; sed illud velle esse infirmum ad perficiendum opere, nisi gratia subvenerit. Posse tamen nos per illud desiderium gratiam impetrare ad perficiendum. Rursus cap. 11: *Cum viderit, inquit, nos Deus ad bonum velle deflectere, occurrit, dirigit atque confortat, etc.* Idem prosequitur cap. 12, ac demum ita concludit: *Dubitari ergo non potest inesse quidem omni animæ naturaliter virtutum semina beneficio Creatoris inserta; sed nisi hæc opitulatione Dei fuerint excitata, ad incrementum perfectionis non poterunt pervenire: quia, secundum beatum Apostolum, neque qui plantat est aliquid, neque qui rigat, sed qui incrementum dat Deus.* Sic ipse ad

CAPUT XIV.

Quod adjutorium Dei laborantibus tribuatur.

Nec hoc dico, ut humanos conatus evacuans, ab industria et laboris intentione quempiam revocare contendam. Sed plane constantissime non mea, sed seniorum sententia definitio ^a perfectionem quidem sine his omnino capi non posse; his autem solis sine gratia Dei posse eam a nemine consummari. ^b Ut enim

suum sensum trahens Apostolum. At contra hanc sententiam SS. Patres validissime pugnant, eamque ut Pelagianam explodunt. S. Augustinus lib. 11 ad Bonifacium cap. 8: *Si sine Dei gratia per nos incipit cupiditas boni, ipsum ceptum erit meritum, cui tamquam ex debito veniat adjutorium, ac sic gratia non gratis donabitur, sed merito nostro dabitur.* Et lib. 1, cap. 19 ad eundem Bonifacium: *Dixisti, inquit, a Dei gratia semper adjuvari, tamquam sua voluntate, nulla Dei gratia bonum opus aggressus, in ipso jam opere divinitus adjuvetur, pro meritis videlicet voluntatis bonæ, ut reddatur debita gratia, non reddatur indebita, ac sic gratia jam non sit gratia, sed sit illud quod Pelagius ipse in episcopali judicio Palæstino damnare compulsus est, gratiam Dei secundum merita nostra dari.* S. Prosper in libro contra Collatorem cap. 6: *Quomodo, inquit, non advertis te in illud damnatum incidere, quo velis, nolis, convinceris dicere, gratiam Dei secundum merita nostra dari, cum aliquid præcedere boni operis ex ipsis hominibus, propter quod gratiam consequantur, affirmas.*

^b Ad hæc verba Do. Cuychius suam adhibuit censuram, quam cum aliis, ut in præfatione proposuimus, huic operi subjiciemus, lectori studioso videndam et perlegendam; qua non solum difficultatem hujus loci elucidare studuit, sed et Cassianum hac in parte prorsus ab erroris nota vindicare et purgare. Censet enim illa Cassiani dicta in hoc capite, quibus asserit Deum laborantibus tantum ac desudantibus gratiam suam largiri, nostrum vero esse bonæ voluntatis occasionem Deo offerre, qua provocatus munera sua in nos effundat; intelligenda esse, non de infidelibus aut impiis hominibus, sed de renatis et justificatis, sive in statu gratiæ constitutis, qui gratiæ inhabitantis Spiritus sancti cooperantes et collaborantes de virtute in virtutem progrediuntur, seque ad majora Dei dona percipienda idoneos et capaces reddunt, proinde non excludere divinum adjutorium, quod in omni dispositione et præparatione ad gratiam supponitur. Verum hæc expositio Do. Cuychii (licet pia et catholica) tamen non videtur huic loco convenire, et aliis theologis non probatur, quod certo certius constet, tum ex ipso Auctore, tum ex aliis, non aliam ejus fuisse mentem ac sententiam, quam illam Massiliensium, de qua supra, quamque ipsemet collat. 13 sub abbatis Chæremonis nomine plenius et apertius expressit et evulgavit, videlicet, initium bonæ voluntatis esse ex nobis, et posse hominem suis se viribus disponere ac idoneum reddere ad gratiam Dei recipendam: quod etsi non tam aperte tradat hoc loco, quam in illa collatione quam idcirco D. Prosper impugnare aggressus est; non tamen ita obscure insinuavit, quin lectori mediocriter attento facile et ex multis argumentis elucescat: 1° quod a cap. 10 usque ad cap. 19 satis quidem honorifice loquatur de gratia Dei, eamque magnopere commendat adversus Pelagium, ita tamen ut perfectionem tantummodo ei ascribat, nulla de initiis facta mentione: ubi latet mysterium quod Cuychius non animadvertit, qui ex eo quod Cassianus, tum hoc libro, tum alibi tam magnifice de gratia ejusque necessitate loquatur, existimavit eum ab errore Massiliensium fuisse immunem; 2° quod passim ab illo cap. 10 et deinceps supponat in nobis bonam voluntatem, conatum, laborem, desiderium salutis ante omnem gratiam et divitiæ, ut vocat,

dicimus conatus humanos apprehendere eam per se ipsos sine adiutorio Dei non posse, ita pronuntiamus laborantibus tantum ac desudantibus misericordiam Dei gratiamque conferri, et, ut verbis Apostoli

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

miserationem; 3° quod eandem gratiam solummodo requirat ad promovendos conatus et labores nostros, non item ad excitandos; 4° quod inter initia bonæ voluntatis, quæ nobis attribuit, non solum fidem et orationem, sed et alia multa opera annumeret, afflictionem corporis, jejunia, vigiliis, solitudinem, etc. Sicque operibus nostris gratiam aperte subjungat, et velut pedisequam subjiciat, quod in concilio Arausicano damnatur (Can. 6); 5° quod eodem plane stylo et modo loquendi tum hic, tum in illa collat. cap. 9 usus sit, dicens gratiam dari petentibus, inveniri a quærentibus, aperiri pulsantibus, ex proprio scilicet arbitrii motu et facultate: quod iisdem verbis ab ipso mutuat damnatur eodem canone sexto concilii Arausicani, quem mox referemus. Immo hæc etiam severius et expressius loquitur. Asserit enim laborantibus tantum ac desudantibus, volentibus et currentibus misericordiam Dei gratiamque conferri, cum in illa collatione cap. 12, 13 et 15 fateatur, quod gratia Dei interdum nos præveniat, et nos interdum gratiam Dei, ut ibi Deo favente, videbimus. Viderit ergo Do. Cuychius qua ratione Cassianum hic excuset, illic redarguat, ejus sententiam iisdem verbis conceptam et expressam hic defendat, illic vero condemnet. Unde enim colligi potest eum aliter hic sensisse, quam illic? cum ex verbis quisque suis justificetur aut condemnetur. Marc. XII. *At propriam, inquit, sententiam hic exponit, sicut et in libris de Incarnatione: in collationibus autem illorum refert opiniones, quos loquentes introducit.* Atqui jam ostensum est eandem esse sententiam in hoc loco expressam cum illa quæ Chæremonis collatione diffusius et enucleatius explicatur, et a D. Prospero aliisque Patribus oppugnatur. Maneat ergo Cassiani sententia, qualis ab ipso expressa, qualis a Patribus iudicata est: ne dum ipsum excusare, aut defendere plus æquo nitimur, clarissimos Ecclesiæ doctores Augustinum, Prosperum, Hilarium, aliosque, ut calumniatores, traducamus; aut etiam summos pontifices Cælestinum, Leonem, Gelasium, nec non concilium Arausicanum in hac causa congregatum, cæcutisse, aut debitum modum excessisse suspicemur. Cæterum hæc veritatis discutiendæ studio, nullo sanioris sententiæ præiudicio, et sub sanctæ matris Ecclesiæ censura dicta et exarata sunt.

* Mirum quod hic, tum alibi sui immemor, aut sibi non constans Cassianus contraria asseruerit. Siquidem inferius disertis verbis dicit, quod a Deo nonnumquam etiam inviti trahimur ad salutem, quod et ex Scripturis ibi comprobabimus. Et collationis 13, cap. 11 dicit voluntatem nostram a Deo præveniri, interdum tamen prævenire. Si prævenitur a Deo, ergo non tantum laborantibus ac desudantibus gratia Dei et misericordia confertur. Et expressius cap. 17 ex præcedentibus ita concludit: *Per hæc igitur exempla, quæ de Evangelicis protulimus monumentis, evidentissime poterimus advertere diversis atque innumeris modis et inscrutabilibus viis, Deum salutem humani generis procurare, et quorumdam quidem volentium et sitientium cursum ad majorem invitare flagrantiam; quosdam vero etiam nolentes, invitosque compedere, etc.* Rursus cap. 18 ejusdem collat. dicit *Deum alios quidem volentes currentesque suscipere; alios vero nolentes renitentesque pertrahere, et ad bonam cogere voluntatem.* Si nolentes renitentesque pertrahit ad bonam voluntatem, quomodo laborantibus tantum ac desudantibus gratiam confert? Vide, lector, quanta sit vis ac prærogativa veritatis, cum, ipsa etiam tacente, falsitas ipsi contraria secum pugnet ac seipsam destruat. Sed ut veritas hoc loco magis elucidetur, aliquid dicendum videtur de illa propositione inter scholasticos per vulgata: *Quod facienti quod in se est, gratia*

Dei non deest. Hæc enim significare videntur, tum ipse titulus hujus cap. quo dicitur: *Quod adiutorium Dei laborantibus tribuitur*; tum verba contextus, illa præsertim: *Præsto est namque (Deus) occasione sibi tantummodo a nobis bonæ voluntatis oblata, ad hæc omnia conferenda, etc.* Hujus porro sententiæ duas reperio DD. catholicorum expositiones: omissa illa Pelagiana, vel Semipelagiana, quæ gratiam justificationis et donum fidei viribus et meritis liberi arbitrii subjiciebat, de qua supra. Prior eorum qui sic exponunt. Facienti, quod in se est, ex solis viribus naturæ, dantur a Deo infallibiliter et ex certa lege auxilia prævenientis gratiæ, quibus ad gratiam justificationis promoveatur, non quidem ob ullum meritum hominis sic facientis, sed propter merita Christi. Hanc expositionem secutus aliquando videtur S. Thomas, unde et in ejus patrocinium adduci solet. Etenim quæstione 14, de Veritate, sic ait: *Si aliquis nutritus in sibus ductum naturalis rationis sequeretur in appetitu boni et fuga mali: certissime tenendum est, quod ei Deus vel per internam inspirationem revelaret ea quæ sunt credenda, vel aliquem fidei prædicatorem ad eum dirigeret, sicut misit Petrum ad Cornelium.* Ubi S. Doctor aperte docet, quod si ille homo faciat quod in se est, sequendo dictamen rationis naturalis in appetitu boni et fuga mali, certissime illuminabitur a Deo, et ad fidem et gratiam perveniet. Idem docent alii complures scholastici quos citat P. Leonardus Lessius peculiari tractatu de faciente quod in se est, ubi etiam eandem expositionem defendit et propugnat (*Lib. de Gratia efficaci cap. 10, et appendice*). Verum altera expositio multo probabilior ac tutior est ejusdem S. Thomæ, qui illud axioma docet intelligendum de faciente quod in se est, non quidem ex sola facultate naturæ, sed ex Dei auxilio et inspiratione. Nam 1-2, quæst. 112, art. 3, expresse docet, *quod præparatio hominis, si consideretur secundum quod est a libero arbitrio, nullam habet necessitatem ad gratiæ consecutionem, sed secundum quod est a Deo movente.* Proinde nulla est præparatio et dispositio hominis ex parte liberi arbitrii et facultate naturæ ad gratiam consequendam, nisi a Deo moveatur et excitetur. Et lect. 3 in Epistolam ad Romanos III cap., de his agens qui prædicationem Evangelii nondum audierunt: *Dicendum, inquit, quod secundum sententiam Domini, quæ habetur Joan. XVII, illi qui loquentem Dominum per se vel per ejus discipulos non audierint excusationem habent de peccato infidelitatis; non tamen beneficium Dei consequentur, ut scilicet justificentur ab aliis peccatis, vel quæ nascendo contraxerunt, vel male vivendo addiderunt, et pro his merito damnantur. Si qui tamen eorum fecissent quod in se est, Dominus eis secundum suam misericordiam providisset, mittendo eis prædicatorem fidei, sicut Petrum Cornelio Act. x et Paulum Macedonibus, ut habetur Act. xvi. Sed tamen hoc ipsum, quod aliqui faciunt quod in se est convertendo se ad Deum, ex Deo est movente corda ipsorum ad bonum, Thren. v: Convertite nos, Domine, ad te, et convertemur.* Hucusque S. Thomas sensum illius axiomatis breviter attingens. Cujus sententiam amplectens card. Bellarminus (*Lib. VI de Gratia et Libero Arbit. cap. 6*) ad argumentum sibi ex eodem axioma objectum, respondet illud dictum scholarum recte exponi a S. Thoma (1-2, q. 106, a. 6; et quæst. 112, art. 3 ad 1) et a S. Bonaventura (II *Sentent. dist. 28, a. 2, q. 1*), qui docent tunc facienti quod in se est non denegari gratiam, cum homo facit quod in se est cooperando gratiæ Dei, a quo movetur. Nam ei qui facit quod in se est ex solis naturæ viribus non debetur gratia, sed poena, non quidem pro eo quod facit ex solis viribus naturæ, sed quoniam pro uno

loquar, volentibus et currentibus impartiri, secundum illud quod etiam in psalmo octogesimo octavo ex persona Dei cantatur : *Posui adjutorium in potente, et exultavi electum de plebe mea* (Vide annotationem secundam Do. Cuych. in calce operis). * Dicimus enim secundum Salvatoris sententiam dari quidem petentibus, et aperiri pulsantibus, et a quærentibus inveniri (Matth. vii); sed petitionem, et inquisitionem, et pulsationem nostram non esse condignam, nisi misericordia Dei id quod petimus dederit, vel aperuerit quod pulsamus, vel illud quod quærimus fecerit inveniri.

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

aut altero bono opere morali, quod fortasse faciet, plurima peccata lethalia sine dubitatione committet. Sane qui docent hominem faciendo quod in se est solis naturæ viribus ad gratiam præparari, aut opinantur eum suis viribus posse desiderare et petere a Deo gratiam, et hæc est hæresis Pelagiana, ut ex concilio Arausicano aliisque testimoniis supra citatis probatum est; aut certe existimant posse hominem servare propriis viribus omnia præcepta moralia, et innocentem vitam agere secundum rationem, et hac sanctitate morali provocare Deum ad auxilium speciale sibi donandum, quo tandem ad fidem gratiamque perveniat : sed hæc quoque est hæresis Pelagiana in libro superiore satis superque refutata, ut omittam nullum ejusmodi hominem ex historiis posse monstrari. Catones enim, Socrates, aliosque horum similes, qui inter ethnicos sanctissimi judicati sunt, multis vitiis coopertos fuisse facile demonstrari posset. Hæc illustriss. Bellarminus, quibus nihil accuratius ac dilucidius afferri potest. At de his pro ratione instituti plus satis. Plura si requiris, consule Didacum Alvarez lib. vi de Auxiliis divinæ gratiæ disput. 56, ubi hanc quæstionem fuse tractat, et priorem illam expositionem refellit.

* Contra hanc assertionem nimis liberam editi sunt canones aliquot in illo concilio Arausicano (cujus supra mentionem fecimus), quibus eadem exploditur, et contraria veritas asseritur. In primis canon tertius sic habet (Cap. 3) : *Si quis per invocationem humanam (id est, humanis viribus factam) gratiam Dei dicit conferri, non autem ipsam gratiam facere ut invocetur a nobis, contradicit Isaïæ prophetæ, vel Apostolo idem dicenti : Inventus sum a non quærentibus me : palam apparui his qui me non interrogabant (Is. LXV, Rom. X).* Canone quarto damnantur qui dicebant Deum exspectare voluntatem nostram, qua velimus purgari; non autem ut etiam purgari velimus, per infusionem sancti Spiritus et operationem in nobis fieri. Denique canone sexto idem expressius definitur his verbis : *Si quis sine gratia Dei credentibus, volentibus, desiderantibus, conantibus, laborantibus, vigilantibus, studentibus, petentibus, quærentibus, pulsantibus nobis misericordiam dicit conferri divinitus, et non, ut credamus, velimus, vel hæc omnia sicut oportet agere valeamus, per infusionem et inspirationem sancti Spiritus in nobis fieri confitetur; et aut humilitati aut obedientiæ humanæ subjungit gratiæ adjutorium; nec ut obedientes et humiles simus, ipsius gratiæ donum esse consentit, resistit Apostolo dicenti : Quid habes, quod non accepisti? et, Gratia Dei sum id quod sum (I Cor. iv et xv).* Quibus canonibus, ipsis Cassiani verbis usurpatis, excluditur manifeste modus loquendi et opinio ipsius : quem etiam modum loquendi damnat Augustinus, tamquam Pelagianorum, aut eis faventium, libro de Bono perseverantiæ cap. 23 in hæc verba : *Attendant, inquit, quomodo falluntur qui putant esse a nobis, non dari nobis ut petamus, quæramus, pulse-*

Præsto est namque occasione sibi tantummodo a nobis bonæ voluntatis oblata, ad hæc omnia conferenda. Amplius enim ille quam nos, perfectionem salutemque nostram desiderat et exspectat. Et in tantum beatus David proventum sui operis ac laboris propria tantum industria non posse noverat obtineri : ut a Domino promereri directionem suorum operum iterata prece deposceret, dicens : *Et opera manuum nostrarum dirige super nos, et opus manuum nostrarum dirige (Psal. LXXXIX).* Et rursum : *Confirma hoc Deus quod operatus es in nobis (Psal. LXVII).*

nostro, ut sequatur illa, cum accipimus petentes, et invenimus quærentes, aperiturque pulsantibus. Nec volunt intelligere etiam hoc divini muneris esse ut oremus, hoc est, petamus, quæramus atque pulsemus. Accipimus enim Spiritum adoptionis filiorum, in quo clamamus : *Abba Pater (I Cor. II).* Quod vidit beatus Ambrosius; ait enim : *Et orare Deum, gratiæ spiritualis est, sicut scriptum est : Nemo dicit, Dominus Jesus, nisi in Spiritu sancto (I Cor. II).* Hactenus S. Augustinus citans etiam S. Ambrosium suæ sententiæ suffragantem. Ex quibus patet quomodo intelligenda sit illa Salvatoris sententia, ex qua Cassianus suam assertionem desumpsit : *Petite, et accipietis; quærite, et invenietis; pulsate, et aperietur vobis (Matth. VII, Luc. XI), etc.* Non enim ita jubemur petere, quærere, pulsare, quasi hæc a nobis ipsis sine auxilio gratiæ præstare possimus, sed ut inspirationi et vocationi divinæ consentientes, et gratiæ auxiliatrici cooperantes, idonei reddamur ad petendum, quærendum, pulsandum, sicut oportet, juxta illud Psalmistæ : *Audiam quid loquatur in me Dominus, quoniam loquetur pacem in eos qui convertuntur ad cor (Psal. LXXXIV).* Fatendum igitur secundum Salvatoris sententiam, gratiam dari petentibus, quærentibus, pulsantibus; sed neminem petere, quærere, pulsare, nisi prius a Deo excitatum et adjutum : proinde petitionem, inquisitionem, pulsationem nostram non solum non esse condignam, ut ait Cassianus, sed omnino nullam a nobis esse posse, nisi a Deo inspiretur, inchoetur et perficiatur. Hæc enim erat Massiliensium et Semipelagianorum communis sententia et loquendi modus, ut superius notavimus : *Conatus nostri irriti sunt, nisi adjuventur.* Contra quos optime D. Bernardus in libello de Gratia et Libero Arbitrio. *Liberi, inquit, arbitrii conatus ad bonum cassi sunt, si non adjuventur; et nulli si non excitentur : ut intelligamus tam ad incipiendum quam ad perficiendum gratiam esse necessariam.*

¶ Hac ratione Cassianus et alii Massilienses errorem Pelagii declinare se existimabant, quod cum Pelagius merita liberi arbitrii condigna esse jactaret, ut gratia nobis ad facilius operandum concederetur, sicuti etiam dicebat nos posse ex propriis viribus condigne et ex justitia gloriam promereri sempiternam; ipsi solummodo meritum aliquod impetratorium et congruum nostris conatibus et operibus attribuerent, quod ex se non sufficeret ad gratiam et salutem ex rigore justitiæ obtinendam, nisi Dei misericordia subveniret, et nostros conatus perficeret. Atqui ex hoc ipso convicerunt et judicarunt Patres, ipsos in illud Pelagianum dogma incidere, nimirum gratiam secundum merita nostra dari, Deo scilicet nostra merita, id est, conatus et labores nostros primum intuente et considerante; et eorum intuitu et contemplatione gratiam suam, non quidem ex condigno et ex justitia, sed tamen ex congruitate quadam nobis conferente : quod certe sufficit ad evacuandam rationem meræ et perfectæ gratiæ, uti ad collationem 13 plenius, Deo favente, monstrabimus.

CAPUT XV.

A quibus perfectionis viam discere debeamus.

Ideo que si ad veram consummationem virtutum volumus effectu et opere pervenire, illis debemus acquiescere magistris ac ducibus qui hanc non vaniloqua disputatione somniantes, sed re atque experimentis apprehendentes nos quoque docere atque ad eam dirigere similiter possunt, et viam, quemadmodum perveniamus ad eam, certissimo tramite demonstrare; quique ad hanc fide se potius perve-

A nisse quam laborum merito testabantur. Quibus etiam hoc præcipuum sui cordis acquisita puritas conferebat, ^a ut magis magisque se deprimi peccatis agnoscerent. ^b Tanta namque in eis delictorum compunctio per dies singulos augebatur, quanta puritas animi profecisset, traherentque jugiter intimo corde suspiria, eo quod semetipsos sentirent nequaquam posse delictorum nævos ac maculas devitare, quæ eis per multiplices cogitationum minutias inurebantur. Et ^c idcirco futuræ vitæ stipendia

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

^a Sancti et vere humiles, quo magis interni luminis radio illustrantur, eo magis sua etiam levissima delicta et minimos quosque defectus agnoscunt ac deplorant; et quo magis proficiunt, eo minus se profecisse putant, ideoque dum aliis se conferunt, censent se omnibus viliores et inferiores. Hoc enim est ingenium humilitatis, in se intueri sua mala, in aliis eorum bona; sicut e contrario superbiæ indoles est attendere sua bona, et aliorum mala. Hinc D. Benedictus inter gradus humilitatis ponit (Cap. 7 Regulæ): *Omnibus se inferiorem et viliozem non solum lingua pronuntiare, sed etiam intimo cordis affectu credere.* Qua vero ratione possit humilis monachus sine mendacio aut fictione, immo sine ulla falsitate omnibus se inferiorem et viliozem credere et pronuntiare, declarat S. Thomas (2-2, q. 161, art. 3): *In homine, inquit, duo possunt considerari, scilicet id quod est Dei, et id quod est hominis. Hominis autem est quidquid pertinet ad defectum; sed Dei est quidquid pertinet ad salutem et perfectionem, secundum illud Ose. XIII: Perditio tua, Israel, ex te est, ex me tantum auxilium tuum. Humilitas autem proprie respicit reverentiam qua homo Deo subjicitur, et ideo quilibet homo, secundum id quod suum est, debet se cuilibet proximo subjicere, quantum ad id quod Dei est in ipso.* Rursus in alio articulo (a. 6, ad 1): *Potest, inquit, aliquis absque falsitate se credere et pronuntiare omnibus viliozem secundum defectus occultos quos in se cognoscit, et dona Dei quæ in aliis latent.* Unde Augustinus dicit in lib. de Virginitate: *Existimate alios in occulto superiores, quibus estis in manifesto meliores. Similiter etiam absque falsitate potest aliquis confiteri et credere ad omnia se inutilem esse et indignum per proprias vires, ut sufficientiam suam totam in Deum referat, secundum illud II Corinth. III: Non quod sufficientes simus aliquid cogitare a nobis, quasi ex nobis; sed sufficientia nostra ex Deo est.* Sic nimirum S. Franciscus se omnium gravissimum peccatorum affirmabat duplici ratione: 1° quia si Deus tantam gratiam aliis contulisset, melius fortassis ea usi fuissent, et sanctiores evasissent; 2° quia si ipse a Deo desereretur, aut nisi ab eo protegeretur, pluribus et gravioribus peccatis foret obnoxius. Vide Bonaventuram in ejus Vita. Præterea vocant se peccatores sancti viri spectantes infinitam Dei sanctitatem et justitiæ perfectionem, cujus comparatione omnis humana justitia est injustitia, et munditia sunt sordes, et lux tenebræ. Hinc David Psal. CXLII: *Ne intres, inquit, in iudicium cum servo tuo, quia non justificabitur in conspectu tuo omnis vivens.* Et Job. cap. XXV: *Numquid justificari poterit homo comparatus Deo, aut apparere mundus natus de muliere? ecce luna etiam non splendet, et stellæ non sunt mundæ in conspectu ejus; quanto magis homo putredo, et filius hominis vermis?* Ad hæc sancti reputant secum plurima et gravia quædam peccata præterita, in quibus magnam vitæ suæ partem perdiderunt, ideoque se peccatores appellant. Sic Paulus, quia persecutor, contumeliosus, et blasphemus fuerat, agnoscebat et dicebat se primum omnium peccatorum (I. ad Tim. 1). Denique quia sanctis incerta erat præteritorum suorum criminum remissio (non enim illis certo con-

stabat-quod essent in statu gratiæ), propterea semper sibi metuebant, et quasi peccatores pœnitentiam agere, et veniam a Deo impetrare studebant. Sciebant enim illud Ecclesiastici salutare documentum: *Beatus vir qui semper est pavidus (Eccle. V); et, De propitiato peccato noli esse sine metu.* Urget hanc rationem D. Bernardus serm. 37 in Cantica: *Si, inquit, in quonam statu unumquemque nostrum habeat Deus, liquido cognosceremus, nec supra sane, nec infra secedere deberemus, veritati in omnibus acquiescentes. Nunc autem quia consilium hoc posuit tenebras latibulum suum, et sermo absconditus est a nobis, ita ut nemo sciat. Si dignus sit amore vel odio; justius tutiusque profecto, juxta ipsius Veritatis consilium, novissimum nobis locum eligamus, de quo postmodum cum honore superius educamur, quam præsumamus altiozem, unde cedere mox oporteat cum rubore. Non est ergo periculum, quantumcumque te humilies, quantumcumque reputes minorem quam sis, hoc est, quam te veritas habeat. Est autem grande malum, horrendumque periculum, vel si modice plus vero te extollas, vel uni videlicet in cogitatione tua te præferas, quem forte parem tibi veritas judicat, aut forte superiorem.* Hæc et alia D. Bernardus eo loco. Ad extremum peccatores se appellant etiam sancti et perfecti, propter crebra peccata venialia, in quæ identidem labuntur. *Septies enim in die cadit justus (Proverb. IV),* id est, frequenter. Ea vero illi non parva et levia existimant, sed valde gravia et odiosa, ut quibus sentiant ardorem charitatis minui, et cursum spiritualis profectus retardari. Hinc Ecclesiastes, cap. VII ait: *Non est homo justus super terram, qui faciat bonum, et non peccet.* Et Apostolus Joannes ille dilectus discipulus: *In multis, inquit, offendimus omnes, si dixerimus quia peccatum non habemus, ipsi nos seducimus, et veritas in nobis non est (I Joan. I).*

^b D. Gregorius lib. III Dialogorum cap. 34: *Compunctio, inquit, genera duo sunt, quia Deum sitiens anima prius timore compungitur, post amore. Prius enim sese in lacrymis afficit, quia dum malorum suorum recollit, pro his perpeti æterna supplicia pertimescit. At vero cum longa mœroris anxietate fuerit formido consumpta, quædam jam de præsumptione veniæ securitas nascitur, et in amore celestium gaudiorum animus inflammatur, et qui prius flebat ne duceretur ad supplicium, postmodum amarissime flere incipit quia differtur a regno.* Similia habet homil. vigesima secunda super Ezechielem (Vide collat. 9 c. 26).

^c Non sic accipienda sunt hæc verba, seu ex mente Auctoris, seu ex rei veritate, quasi sancti illi Patres merita bonorum operum non agnoscerent, eisque vitam æternam, ut mercedem ac stipendium laborum a Deo repromitti non intelligerent: sed quia magis attendebant et considerabant suos defectus et infirmitates quam perfectiones et merita, idcirco de se ita humiliter sentiebant ac prædicabant, ut vitæ futuræ stipendia non ex suis meritis, sed ex Dei misericordia et gratia exspectarent, quomodo Christus de nobis post benefacta sentiendum ac prædicandum docuit, ne per superbiam corrumpantur opera bona quæ fecimus. Lucæ XVII: *Cum feceritis, inquit, omnia quæ præcepta sunt vobis, dicitis, Servi inutiles sumus;*

non operum sperare se merito, sed misericordia Domini proclamabant, nihil sibi de tanta circumspeditione cordis aliorum comparatione donantes, quippe qui hanc ipsam non suæ industriæ, sed divinæ gratiæ ascribebant; nec blandientes sibi de inferiorum ac tepidorum negligentia, sed contemplatione potius illorum, quos vere peccato carere, atque in regno cœlorum jam æterna beatitudine perfrui noverant, humilitatem perpetuam conquirebant, atque ita ^a consideratione hac et elationis ruinam pariter declinabant, et quo tenderent vel quod dolerent semper inveniebant: intelligentes semetipsos ad illam puritatem cordis quam cupiunt, obsistente carnis sarcina, pervenire non posse.

CAPUT XVI.

Non posse nos sine misericordia et inspiratione Dei ad ipsum laborem obtinendæ perfectionis accedere.

Igitur secundum traditiones et institutiones eorum sic ad eam festinare debemus, jejuniis, vigiliis, orationibus, contritioni cordis et corporis operam

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

quod debuimus facere, fecimus. Videtur autem hic Auctor alludere illis verbis Apostoli ad Rom. vi: *Stipendium peccati mors; gratia Dei vita æterna*; ubi vita æterna non dicitur stipendium bonorum operum, sicut mors æterna dicitur stipendium peccati. Unde colligunt hæretici opera justorum non esse meritoria vitæ æternæ (*Vide Bellarm. lib. III de Justificatione*). At D. Augustinus illius sententiæ rationem explicans ita scribit (*Epist. 505*): *Vita æterna, quæ in fine sine fine habebitur, et ideo meritis præcedentibus redditur; tamen quia eadem merita quibus redditur non a nobis parta sunt per nostram sufficientiam, sed in nobis facta per gratiam, etiam ipsa gratia nuncupatur, non ob aliud, nisi quia gratis datur: nec ideo quia meritis non datur, sed quia data sunt et ipsa merita quibus datur.* Et infra: *Cum dixisset Apostolus: Stipendium peccati mors est, quis non congruentissime et consequenter additurum judicaret: Stipendium autem justitiæ vita æterna. Nam sicut merito peccati tamquam stipendium debetur mors, ita merito justitiæ tamquam stipendium vita æterna. Sed beatus Apostolus adversus elationem vigilantissime militans, stipendium, inquit, peccati mors. Recte stipendium, quia debetur, quia digne retribuitur, quia merito redditur. Deinde ne justitia de humano se extolleret merito, sicut humanum meritum malum non dubitatur esse peccatum, non a contrario retulit dicens: Stipendium justitiæ vita æterna; sed gratia, inquit, Dei vita æterna.* Et rursus in eadem Epistola: *O homo, si accepturus es vitam æternam, justitiæ quidem stipendium est, sed tibi gratia est, cui gratia est ipsa justitia. Tibi enim tamquam debita redderetur, si ex te tibi esset justitia cui debetur.* Hactenus D. Augustinus. Ex quibus habemus potuisse Apostolum recte dicere: stipendium justitiæ vita æterna, sicut dixit: Stipendium peccati mors; sed noluisse sic dicere ad vitandum elationis humanæ periculum, et ne quis existimaret ita nos ex nobis habere justitiam, sicut ex nobis habemus peccata. Itaque gratia dicitur vita æterna, non quia non est merces meriti, vel stipendium Christo militantium, sed quia et ipsa merita habemus ex gratia, et non ex nobis sine gratia. Ad hunc igitur modum sancti illi anachoretæ, et vere humiles corde, quos hic commendat Cassianus, cum intelligerent merita nostra non esse ex nobis, sed ex Dei gratia, ideo futuræ vitæ stipendia non ex operum suorum merito, sed ex misericordia Domini sperare se prædicabant, tum ex

dantes, ne hæc omnia morbo hoc inflante evacuemus. Non solum namque ipsam perfectionem oportet credere nostra industria nos vel labore nostro possidere non posse, sed ne hæc ipsa quidem quæ illius exercemus obtentu, id est, labores conatusque nostros ac studia, sine ^b divinæ protectionis auxilio, inspirationisque ejus et castigationis atque exhortationis gratia posse perficere, quam scilicet cordibus nostris vel per alium solet, vel per semetipsum nos visitans, clementer infundere.

CAPUT XVII.

Testimonia diversa, quibus evidenter ostenditur, nihil posse nos, quod ad salutem nostram pertinet, sine adjutorio Dei perficere.

^c Postremo instruit Auctor salutis nostræ quid nos oporteat in singulis quibusque quæ gerimus, non modo sentire, sed etiam confiteri. *Non possum ego, inquit, a me ipso facere quidquam; Pater autem in me manens, ipse facit opera (Joan. XIV).* Ille ex persona hominis assumpti dicit nihil a semetipso posse se facere; et nos cinis et terra, ^d in his quæ ad

humilitate quæ propria ignorat merita, tum quod, propter incertitudinem propriæ justitiæ et perseverantiæ usque in finem, totam suam fiduciam in sola Dei misericordia collocarent. At non ideo merita non habebant, quia merita sua non agnoscebant; nec ideo futuræ vitæ stipendium non acceperunt, quia ex Dei misericordia acceperunt. Vide concilium Trident. sess. vi, cap. 16, ubi diligenter et meriti ratio explicata est, et quomodo vita æterna gratia simul et merces vere dicatur, expositum: et canone item 16 ejusdem sess. ita decernitur: *Si quis dixerit justos non debere pro bonis operibus quæ in Deo fuerint facta, expectare et sperare æternam retributionem a Deo per ejus misericordiam, et Jesu Christi meritum, si bene agendo, et divina mandata custodiendo, usque in finem perseveraverint, anathema sit.*

^a Triplicem notat considerationem, qua humilitas paratur, et elationis periculum declinatur. Prima est consideratio gratiæ divinæ, qua id sumus quod sumus, et sine qua nihil possumus quod ad salutem pertineat, quam rationem hic præcipue inculcat Auctor. Secunda nostræ imbecillitatis, vilitatis et miseriæ, tum in anima, tum in corpore, quæ tanta est, ut utrumque nihil videatur aliud quam omnis miseriæ et mali lacuna. In corpus enim influit omnis miseria corporalis, in animum omnis spiritualis. Unde merito quisque sibi dicat illud Ecclesiastici x: *Quid superbis, terra et cinis?* Tertia consideratio puritatis et perfectionis beatorum spirituum, omni labe peccati carentium et beatifica visione fruentium.

^b En habes quatuor divinæ gratiæ subsidia, quibus voluntatem nostram Deus a malo avertit et revocat, et ad bonum excitat, et in eo corroborat et confirmat: quæ etiam sigillatim sequenti capite ex multis Psalmorum versiculis commemorat et commendat, ut tanti regis et prophetæ exemplo divina erga nos beneficia et subsidia humili et grato animo agnoscamus.

^c Plana sunt hic omnia pia et salutaria documenta, lectu diguissima et praxi.

^d Doctrina est catholica, voluntatem humanam seu liberum hominis arbitrium nihil posse in his quæ ad pietatem et salutem pertinent, absque auxilio gratiæ Dei (*Bellarmin. lib. vi de Gratia c. 4*). Quæ sententia simpliciter et absolute, ut par est, intellecta, non solum Pelagianos hæreticos, sed et eos

nostram salutem pertinent, arbitramur nos adjutorio Domini non egere! Discamus itaque et nos, per singula nostram simul infirmitatem et illius adjutoria sentientes, quotidie proclamare cum sanctis: *Impulsus versatus sum ut caderem, et Dominus suscepit me. Fortitudo mea et laudatio mea Dominus, et factus est mihi in salutem (Psal. CXVII).* Et, *Nisi quia Dominus adjuvit me, paulo minus habitaverat in inferno anima mea. Si dicebam, Motus est pes meus, misericordia tua, Domine, adjuvabat me. Secundum multitudinem dolorum meorum in corde meo, consolationes tuæ lætificaverunt animam meam (Psal. XCIII).* Videntes etiam cor nostrum in timore Domini et patientia roborari, dicamus: *Et factus est Dominus firmamentum meum, et eduxit me in latitudine (Ps. XVII).* Scientiam quoque profectu operum intelligentes nobis augeri, dicamus: *Quoniam tu illuminas lucernam meam, Domine Deus meus, illumina tenebras meas; quoniam in te eripiar a tentatione, et in Deo meo transgrediar murum (Ibid.).* Dein sentientes etiam nosmetipsos fortitudinem tolerantiae acquisisse, et in semita virtutum facilius ac sine labore dirigi, dicamus: *Deus qui præcingis me virtute, et posuisti immaculatam viam meam: Qui perficis pedes meos tamquam cervi, et super excelsa statuens me: Qui doces manus meas ad prælium (Ibid.).* Consecuti etiam discretionem, qua roborati possimus adversarios nostros elidere, proclamemus ad Deum: *Disciplina tua correxit me in finem, et disciplina tua ipsa me docebit. Dilatasti gressus meos subtus me, et non sunt infirmata vestigia mea (Ibid.).* Et quia taliter sum roboratus scientia tua atque virtute, inferam confidenter ea quæ sequuntur, et dicam: *Persequar inimicos meos, et comprehendam illos, et non convertar donec deficiant. Conteram illos nec poterunt stare: cadent subtus pedes meos (Ibid.).* Rursum infirmitatis nostræ memores, nec posse nos tam acerbos vitiorum hostes fragili carne circumdatos sine illius adju-

ALARDI GAZÆI

qui Pelagianos occulte et sub nomine catholico favore visi sunt, in quibus Cassianus, Faustus et alii Massilienses presbyteri, manifeste confutat. Hi enim, ut dictum est, bona aliqua desideria, initium fidei et dilectionis, dispositionem ad gratiam, et alia id genus, ex bono naturæ sine speciali præveniente gratia Christi haberi posse prædicabant. Et tamen Cassianus hoc loco acriter reprehendit eos qui, in his quæ ad salutem nostram pertinent, arbitrantur nos adjutorio Domini non egere. Quæ sibi nullatenus consentiunt, si sic intelligantur ut sonant et ut debent intelligi. Porro in hujus doctrinæ confirmationem præter alia tum Scripturæ, tum SS. Patrum testimonia alibi producenda, suffecerit hic paucula dumtaxat delibasse. 1º Concilium Africanum ducentorum quatuordecim episcoporum a sede apostolica approbatum, cujus decretum refert S. Prosper in responsione ad Capitula Gallorum. *Cum ducentis quatuordecim sacerdotibus, quorum constitutionem contra inimicos gratiæ Dei totus mundus amplexus est, veraci professione, quemadmodum ipsorum habet sermo, dicamus gratiam Dei per Jesum Christum Dominum nostrum, non solum ad cognoscendam, verum etiam ad faciendam justitiam nos per actus singulos adjuvare; ita ut sine illa nihil veræ sanctæque pietatis habere, cogitare, dicere, agere valeamus.* 2º Concilium

A torio superare, dicamus: *In te inimicos nostros ventilabimus cornu, et in nomine tuo spernemus insurgentes in nobis. Non enim in arcu meo sperabo, et gladius meus non salvabit me. Salvasti enim nos de affligentibus nos, et odientes nos confundisti (Psal. XLIII).* Sed etiam præcinxisti me virtute ad bellum, et supplantasti omnes insurgentes in me subtus me. Et inimicos meos dedisti mihi dorsum, et obediens me disperdidisti (Psal. XVII). Sed nec armis nostris posse nos vincere cogitantes, dicamus: *Apprehende arma et scutum, et exsurge in adjutorium mei; Effunde frameam, et conclude adversus eos qui persequuntur me; dic animæ meæ, Salus tua ego sum (Psal. XXXIV).* Et posuisti ut arcum æreum brachia mea, et dedisti mihi protectionem salutis tuæ, et dextera tua suscepit me (Psal. XVII). Quia nec patres nostri in gladio suo possederunt terram, et brachium eorum non salvavit eos, sed dextera tua et brachium tuum et illuminatio vultus tui, quoniam complacuisti in eis (Psal. XLIII). Postremo universa beneficia ejus cum gratiarum actione mente sollicita perlustrantes, super his omnibus, quod vel pugnâvimus, vel illuminationem scientiæ, vel disciplinam discretionis ab eo consecuti sumus, vel quod suis nos armis instruxit, et virtutis cingulo communiuit, vel quod inimicorum nostrorum nobis præbuit dorsum, et tribuit virtutem comminuendi eos ut pulverem ante faciem venti, intimo cordis affectu clamemus ad eum: *Diligam te, Domine, virtus mea, Dominus firmamentum meum et refugium meum, et liberator meus, Deus meus adjutor meus, et sperabo in eum, protector meus et cornu salutis meæ, et susceptor meus, laudans invocabo Dominum, et ab inimicis meis salvus ero (Ps. XVII).*

CAPUT XVIII.

Quod non solum in naturali conditione, sed etiam in quotidiana dispensatione, Dei gratia muniamur.

* Non solum pro his ei gratias referentes, quod

COMMENTARIUS.

Arausicanum secundum tempore Felicis papæ, ut dictum est, adversus reliquias Pelagianorum celebratum, in cujus canone septimo hæc habentur: *Si quis per naturæ vigorem bonum aliquod quod ad salutem pertinet vitæ æternæ cogitare aut eligere posse confirmat, etc., hæretico fallitur spiritu.* 3º D. Augustinus Pelagianorum impugnator acerrimus, lib. II contra duas Epist. Pelagian. : *Liberum, inquit, arbitrium dicimus ad bene beateque vivendum non valere, nisi ipsa voluntas hominis Dei gratia fuerit liberata, et ad omne bonum actionis, sermonis, cogitationis advicta.* Et lib. de Prædestiu. Sanct. cap II : *Quod attinet ad pietatem et religionem, non sumus sufficientes cogitare aliquid quasi ex nobis, et nemo sibi sufficit ad incipiendum vel perficiendum quodcumque opus bonum.*

* Vide quibus de rebus gratiæ quotidianæ Deo agendæ. Ad hanc gratiarum actionem Deo referendam frequenter et impense hortatur Apostolus. Ad Ephes. v : *Gratias, inquit, agite semper pro omnibus in nomine Domini nostri Jesu Christi, Deo et Patri.* Ubi dum ait pro omnibus, non tam personas vult intelligi, quam res ipsas, id est, bona quæcumque, et cujuscumque generis atque ordinis, quæ se habere intelligerent. Quod manifestius alia sententia declarat, I Thessal. v : *In omnibus gratias agite. Qui enim dicit in omnibus, de rebus se loqui significat*

vel rationabiles nos condidit, vel liberi arbitrii potestate donavit, vel baptismi largitus est gratiam, vel scientiam legis adiutoriumque concessit; sed etiam pro his quæ erga nos quotidiana ejus providentia conferuntur: quod scilicet ab adversariorum nos insidiis liberat, quod cooperatur nobis ut carnis vitia superare possimus, quod a periculis nos etiam ignorantes protegit; quod a lapsu peccati communit, quod adjuvat nos et illuminat, ut ipsum adiutorium nostrum (* quod non aliud quidam interpretari volunt quam legem) intelligere et agnoscere valeamus, quod pro negligentibus delictisque nostris ejus inspiratione latenter cum pungimur, quod dignatione

A ejus visitati saluberrime castigamur, ^b quod ab eo nonnumquam etiam inviti trahimur ad salutem, postremo quia ipsum liberum arbitrium nostrum, quod proclivius fertur ad vitia, ad meliorem dirigit frugem, et ad virtutum viam instigationis suæ visitatione contorquet.

CAPUT XIX.

Quod hæc fides ab antiquis Patribus sit tradita de gratia Dei.

° Hæc est proprie erga Deum humilitas, hæc est antiquissimorum Patrum sincera fides, quæ penes successores eorum intemerata nunc usque perdurat. Cui fidei ^d virtutes apostolicæ, quæ sæpenumero

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

utique bonis, et de his nihil excipi permittit. Rursus ad Coloss. 111; *Omne quodcumque facitis in verbo, aut in opere, omnia in nomine Domini nostri Jesu Christi, gratias agentes Deo et Patri per ipsum.* Commendant id ipsum SS. Patres. Chrysostomus homil. 26 in Matthæum: *Apostolus dicit: Grati estote. Optima quippe beneficiorum custos est memoria beneficiorum, et perpetua gratiarum confessio. Propterea et reverenda ac salutaria illa mysteria quæ in omni certe Ecclesiæ congregatione celebramus, eucharistia, id est, gratiarum actio nuncupatur.* Augustinus in Soliloquiis cap. 18: *Recolam, inquit, ad mentem meam omnia bona, Domine, quæ fecisti mihi a juventute mea in omni vita mea. Scio namque quod ingratitude multum tibi displiceat, quæ est radix totius mali spiritalis, et ventus quidam desiccans, et urens omne bonum, obstruens fontem misericordiæ tuæ super hominem; qua et mala jam mortua oriuntur, et viva jam opera moriuntur.* Et lib. de Spiritu et Littera cap. 11: *Cultus Dei in hoc maxime constitutus est, ut anima ei non sit ingrata: unde in ipso verissimo et singulari sacrificio Domino Deo nostro gratias agere admonemur.* Vide D. Bernardum serm. 52 in Cantica.

* Pelagianos hæreticos notat, quorum sententia fuit, non alio nos Dei auxilio indigere quam lege seu legis notitia. Meminit D. Hieronymus libro primo contra Pelagianos cap. 9, et in Jeremiæ cap. xxv. D. quoque Augustinus lib. de Gratia Christi contra Pelagium, inter alia: *Ipsium, inquit, auxilium (gratiæ) quo possibilitatem naturalem perhibet adjuvari, in lege constituit atque doctrina quam nobis fatetur etiam Spiritu revelari.* Et rursus contra eosdem: *Legant, ait, et intelligant, intueantur et fateantur non lege atque doctrina insonante forinsecus, sed interna atque occulta, mirabili atque ineffabili potestate operari Deum in cordibus hominum, non solum veras revelationes, sed etiam voluntates.*

^b Inviti trahimur, non quod nolentes aut coacti credamus, aut diligamus Deum (hæc enim implicat contradictionem), sed quia Deus ex nolentibus, rebellibus et contumacibus, volentes et obedientes reddit tum externis objectis, terroribus, periculis, exhortationibus; tum præcipue interna motione et gratia sua efficaci, qua corda hominum sic congruenter ipsorum affectibus movet ac suadet, ut persuadeat, ait D. Augustinus (*De Prædestin. Sanct. c. 8*). *Trahimur ergo inviti non in sensu composito, sed diviso, ut loquuntur dialectici. Quo etiam sensu orat Ecclesia in quadam secreta, ut Deus nostras etiam rebelles ad se compellat propitius voluntates, et Lucæ XIV dixit Dominus servo: Compelle intrare.* Quæ compulsio, non violentiam aut necessitatem, sed diligentem vehementemque adhortationem significat, vulgari modo loquendi, quo compelli nos dicimus, cum vehementer rogamur et invitamur. Sic Sponsa in Canticis orat (*Cant. 1*): *Trahe me post te, curremus in odorem unguentorum tuorum;* et Ose. XI: *In vinculis Adam traham eos, id est, non vi, quomodo*

boves trahi solent, sed, ut statim explicat, *In vinculis charitatis.* Trahi siquidem dicimur, etiam in communi usu loquendi, non solum cum cogimur et impellimur, sed etiam cum dicimur et invitamur, immo et cum voluptate allicimur. Id pulcherrime docet D. Augustinus tract. 26 in Joannem, explicans quomodo Pater trahat homines ad Christum: *Magna gratiæ commendatio, inquit, nemo venit, nisi tractus. Quid hic dicimus, fratres? Si trahimur ad Christum, ergo inviti credimus, ergo violentia adhibetur, non voluntas excitatur. Intrare quisquam ecclesiam potest nolens, accedere ad altare potest nolens, accipere Sacramentum potest nolens, credere non potest nisi volens. Et infra: Nolite cogitare invitum trahi: trahitur animus et amore; nec timere debemus, ne ab hominibus, qui verba perpendunt, et a rebus maxime divinis remoti sunt, in hoc Scripturarum sanctarum evangelico verbo reprehendamus, et dicatur nobis: Quomodo voluntate credo, si trahor? Ego dico, parum est voluntate ire, etiam voluptate traheris. Quid enim est trahi voluptate? Delectare in Domino, et dabit tibi petitiones cordis tui. Et quædam voluptas cordis, cui panis dulcis est ille cælestis. Porro si poeta dicere licuit: Trahit sua quemque voluptas; non necessitas, sed voluptas; non obligatio, sed delectatio; quanto fortius nos dicere debemus trahi hominem ad Christum, qui delectatur sempiterna vita? Rursus infra: *Ramum viridem ostendis ovi, et trahis illam; nuces puero demonstrantur, et trahitur.* Et post pauca: *Si ergo ista, quæ inter delicias et voluptates terrenas revelantur amantibus, trahunt, non trahit revelatus Christus a Patre? Quid enim fortius desiderat anima quam veritatem? Hactenus Augustinus.**

° Humilitas erga Deum est, Dei beneficia agnoscere, et pro eis gratias agere, divinæ voluntati se subjicere; quod apostolus Petrus dicit: *Humiliari sub potenti manu Dei (I Petri 1), et propter Deum etiam hominibus, id est, superioribus, ut Dei ministris et instrumentis, caput submittere.* D. Bernardus in quodam sermone: *Totius, inquit, humilitatis summa in eo videtur consistere, si voluntas nostra divinæ (ut dignum est) subjecta sit voluntati, sicut ait Propheta: Nonne Deo subjecta erit anima mea (Psalm. LXI)? Scio quidem creaturam omnem, velit, nolit, subjectam esse Creatori. Sed a creatura rationali voluntaria subjectio quæritur, ut voluntarie sacrificet Domino, et confiteatur nomini ejus, non quia terribile et sanctum, non quia omnipotens; sed quia bonum est. At vero subjectionem istam triplicem esse necesse est, ut quod certum est Deum velle, id nos velimus omnino; et quod certum est eum nolle, similiter exsecremur et nos: quod autem incertum est utrum velit, aut nolit, neque velimus ex toto, neque penitus non velimus.* Ita D. Bernardus.

^d Id est miracula viris apostolicis digna, et apostolorum virtutibus ac miraculis consentanea. Paraphrastes paulo dilucidius: *Cum fidei certum testimonium perhibent apostolica signa per sanctos frequenter*

per eos manifestatæ sunt, non solum apud nos, sed etiam apud infideles et incredulos, indubitatum testimonium reddunt. Qui simplicem piscatorum fidem in corde simplici retinentes, non eam syllogismis dialecticis et Tulliana facundia spiritu concepere mundano, sed experimento vitæ sinceræ, actuque purissimo, correctione quoque vitiorum, et (ut verius dixerim) in ipsa perfectionis inesse naturam oculatis indiciis deprehenderunt : sine qua nec pietas in Deum, nec purgatio vitiorum, nec emendatio morum, nec virtutum consummatio poterit apprehendi.

CAPUT XX.

De eo qui propter blasphemiam immundissimo spiritui traditus est.

Novi quemdam de fratrum numero, quem utinam minime scissem, siquidem post hæc ^a ordinis mei gradu se passus est prægravari; qui probatissimo cuidam senum vitio carnis semetipsum gravissimo confessus est impugnari; nam contra usum naturæ desiderio patiendi magis quam inferendi ignominiam intolerabili æstu libidinis urebatur : tum illum ^b ut spiritalem verumque medicum, interiorem ^c causam morbi hujus et originem protinus pervidisse. Qui graviter suspirans : Nequaquam, ait, tam nequam spiritui tradi te Dominus permisisset, nisi aliquid blasphemasses in eum. Quo ille comperto, confestim procidit ad pedes ejus in terram, summaque admiratione percussus, tamquam a Deo cernens arcana sui pectoris patefacta, confessus est in Dei se

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

exhibita, non solum apud nos, sed etiam apud incredulos.

^a Nempe sacerdotii, quo Cassianum initiatum apud Massiliam scribunt Gennadius et Trithemius (Lib. XI), unde et superius (Cap. 17) dixit se episcopi manus non potuisse evadere, ne scilicet ab eo ordinaretur. Unde colligitur eum præ humilitate quodammodo invitum fuisse ordinatum : quemadmodum de Pauliniano S. Hieronymi fratre a se ordinato refert. S. Epiphanius in epistola ad Joannem Hierosolymitanum, et de S. Augustino Possidius in ejus Vita. Perperam vero Dionysius, et ex suo sensu, non Auctoris, nisi mendum sit in codice : *Prægravari, inquit, se passus est posteriori ordinis gradu.* Prægravari autem, id est, onerari dicit Cassianus gradu sacerdotii, forte illud spectans Jacobi apostoli III : *Nolite plures magistri fieri, scientes quoniam majus judicium sumitis.* Sic et D. Hieronymus clericatum, non honorem, sed opus interpretatur epist. 62.

^b Manuscripti nonnulli legunt : *Ut spiritualem verum, medicumque interiorem.*

^c Monemur hoc loco peccatum unum sæpenumero causam esse alterius peccati (S. Thom. 1-2, q. 87, a. 2); et quod inde sequitur, quædam sic esse peccata, ut etiam sint pœnæ peccatorum, cum peccatum subsequens pœna sit præcedentis. Nam quemadmodum hic blasphemiam vel superbia causa fuit luxuriæ, ita luxuria pœna blasphemiam aut superbiæ. Hinc D. Gregorius hom. undecima in Ezechielem : *Peccatum, inquit, quod per pœnitentiam citius non deletur, aut peccatum est, aut causa peccati, simul et pœna peccati. Omne enim quod prius committitur, peccatum est : sed si citius pœnitendo non tergitur, justo judicio omnipotens Deus obligatam peccatis mentem etiam in culpam alteram permittit cadere, ut qui flendo et corrigendo noluit mundare quod fecit,*

PATROL. XLIX.

A Filium cogitatione impia blasphemasse. Unde perspicuum est eum qui superbiæ spiritu possidetur, vel qui in Deum blasphemus existit, tamquam qui irroget illi injuriam a quo puritatis speranda sunt dona, perfectionis integritate privari, et sanctificationem castimoniam non mereri.

CAPUT XXI.

Exemplum Joas regis Judæ, quo ostenditur quid propter superbiam meruerit.

Legimus tale aliquid Paralipomenon libro : ^a Joas enim rex Juda septem annorum ab Joiada pontifice ascitus in regnum, atque in omnibus, quoad vixit memoratus pontifex, testimonio Scripturæ laudatus est. De quo post obitum Joiadæ audi quid Scriptura commemorat, et quemadmodum elatus superbia ignominiosæ fuerit traditus passioni : *Postquam autem abiit Joiada, ingressi sunt principes Juda et adoraverunt regem. Qui delinitus obsequiis eorum acquievit, et dereliquerunt templum Domini Dei patrum suorum, servieruntque lucis et sculptilibus, et facta est ira magna contra Judam et Jerusalem propter hoc peccatum (II Par. XXI).* Et post pauca : *Cumque evolutus esset annus, ascendit contra eum exercitus Syriæ, venitque in Judam et Jerusalem, et interfecit cunctos principes populi, atque universam prædam miserunt regi Damascum. Et certe cum permoticus venisset numerus Syrorum, tradidit Dominus in manus eorum infinitam multitudinem, eo quod dereliquissent Dominum Deum patrum suorum. In ^f Joas quoque ignominiosa exercere judicia, et abeuntes di-*

C peccatum incipiat peccato cumulare. Peccatum ergo quod pœnitentiæ lamento non diluitur, peccatum simul est et causa peccati, quia ex illo oritur unde adhuc peccatoris animus arctius obligetur. Peccatum vero quod ex peccato sequitur, peccatum simul est et pœna peccati, quia, excrecente cæcitate, ex retributione prioris culpæ generatur, ut quasi jam sint in peccatore supplicia ipsa incrementa vitiorum. Hæc Gregorius. Ac deinde docet nonnumquam fieri, ut unum et idem peccatum, et peccatum sit, et pœna peccati, simul et causa peccati. Quod et multis Scripturæ testimoniis et exemplis confirmat.

^d Filius Ochosiæ, filii Joram, filii Josaphat. IV Reg. XI, et II Paralip. XXI. Fuit alter Joas tempore paulo posterior rex Israel, id est, decem tribuum, qui hoc adhuc superstite regnare cœpit, IV Reg. XIII, et II Paralip. XXV.

^e D. Hieronymus in Quæstionibus Hebræicis ad hunc locum annotavit : *Adoraverunt eum ut Deum; et acquievit, eorum obsequiis delinitus, ut se ut Deum coli permetteret.* Quæ Cassiani dictis conveniunt.

^f Hæc itidem D. Hieronymus ita interpretatur : *Facientes in eum ignominiosa judicia, sive quia turpes in eum res egerunt, sive quia interficientes filios ejus, improperebant ei scelus quod in Zachariam perpetraverat (In Quæst. Hebr. ubi supra).* Priorem sensum secutus hic Cassianus significat regem Joam ob superbiam et arrogantiam eo miseriam devenisse, ut a Syris hominibus impuris foeda et ignominiosa libidine pollueretur. Josephus tamen et alii nihil tale commemorant, sed tantummodo Joam gravissimum incurrisse languorem, et a suis fuisse interemptum; nec aliud Græci interpretes, quam : καὶ μετὰ τὴν ἐπιτροπὴν γρήματα (Joseph. lib. IX Antiquit. c. 8. Suidas Verbo Joas).

miserunt eum in languoribus magnis (II Par. xxiv). **A** Vides quam flagitiosis ac sordidis passionibus tradi mereatur superbia? Qui enim elatus arrogantia ut Deum se passus est adorari, *traditur, secundum Apostolum, in passiones ignominiae et in reprobum sensum, ut patiat eam quae non conveniunt* (Rom. 1). Et quia, dicente Scriptura, *immundus est apud Deum omnis qui exaltat cor suum* (Proverb. xvi, sec. 70), iste qui tumida cordis elatione inflatus est, turpissimae confusione traditur deludendus, ut humiliatus taliter sentiret semetipsum esse vel immunditia carnis et conscientia impurae passionis immundum, quod animi sui noluerat elatione sentire, et ut carnis ignominiosa contagio patefaceret immunditiam cordis ejus occultam, quam superbiae malo contraxerat, ac manifesta pollutione corporis sui probaretur **B** impurus, qui per elationem spiritus factum se non sentiebat immundum.

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

^a Accommodat sententiam Apostoli ad Rom. 1 cap., qua philosophos gentiles ad superbiam et ingratitude dicit, ac tertio repetit a Deo traditos fuisse, *1° in desideria cordis eorum in immunditiam; 2° in passiones ignominiae, id est, in passiones, seu libidines ignominiosas, dedecoras et infamiae plenas; tertio in reprobum sensum, ut facerent ea quae non conveniunt.* Quomodo dicit Joam regem arrogantia elatum a Deo traditum fuisse in passiones ignominiae et in reprobum sensum. At longe aliter quam illi philosophi. Nam illi traditi sunt ut facerent volentes et spontanei quae non conveniunt, hic vero ut pateretur etiam invitus. Illos tradidit Deus in foedas cupiditates, non protrudendo aut impellendo, sed deserendo et subtrahendo auxilium gratiae suae, juxta illud psal. lxxx : *Dimisi eos secundum desideria cordis eorum, ibunt in adinventionibus suis; Joam vero regem, ex sententia Auctoris, tradidit in passiones ignominiae non defendendo et protegendo ipsum ab impuris hostium illusionibus, ut pateretur ea quae non conveniunt: ubi conjunctio ut non causam, sed eventum significat, quemadmodum alibi saepe in Scriptura.*

^b D. Hieronymus : *Quicumque, inquit, tribuit sibi bonum quod facit, etiamsi nihil mali videtur manibus operari, jam cordis innocentiam perdidit, in quo se largitori donorum praetulit. Et ideo talem Conditor suus abominatur, ut reum, quem suis esse beneficiis contemplatur ingratum.* (Vide supra ad cap. 6.)

^c Quemadmodum rex Joas Syris traditus legitur, per quos vitia et peccata manifesta et turpia symbolice designantur, vel maligni spiritus, quos vocat Syros intellectuales, et spirituales nequitias, sicut Apostolus *spiritualia nequitiae in caelestibus* (Ephes. vi). Nam Syrus, aut Syria, interpretatur subtilis, **D** vel decipiens, vel maledictio eorum: ejusmodi epitheta tam daemonebus, quam vitiis apte conveniunt.

^d Multis exemplis jam a mundi exordio probatum est, tantum malum esse superbiam, ut ad eam curandam plerumque permittat Deus hominem ruere in alia peccata, praesertim ignominiosa et dedecorosa, ut, agnita sua miseria, humilietur. De peccatis gravioribus generatim id affirmat D. Augustinus lib. xiv de Civit. Dei cap. 13 : *Audeo, inquit, dicere superbis esse utile cadere in aliquod apertum manifestumque peccatum, unde sibi displiceant, qui jam sibi placendo ceciderant. Salubrius enim Petrus sibi displicuit quando flevit, quam sibi placuit quando praesumpsit. Hoc dicit et sacer psalmus: Imple facies eorum ignominia, et quaerent nomen tuum, Domine* (Psal. lxxxv). *Id est, ut tu eis placeas quaerentibus nomen*

CAPUT XXII.

Omnem animam superbam subdi spiritualibus nequitias illudendam.

Quibus manifeste probatur omnem animam, quae superbiae fuerit tumore possessa, ^c intellectualibus Syris, id est, nequitias spiritualibus tradi, eamque passionibus carnis involvi, ^d ut saltem vitiis humiliata terrenis, immundam se carnaliter pollutamque cognoscat, quae tepore mentis erecta immundam se in conspectu Dei per elationem cordis effectam intelligere ante non potuit: quo vel sic humiliatus quis a pristino tepore discedat, et ignominia carnalium passionum dejectus atque confusus, ad spiritalem fervorem deinceps semetipsum ardentius conferre festinet.

CAPUT XXIII.

Quod perfectio attingi, nisi humilitatis virtute, non possit.

Evidenter itaque monstratur ^e non posse quem-

tuum, qui sibi placuerant quaerendo suum. De peccato autem luxuriae peculiariter ac speciatim idem docet Cassianus hoc loco, et D. Gregorius lib. xxvi Moralium cap. 12, ubi ait : *Multis saepe superbia luxuriae seminarium fuit; quia dum eos spiritus quasi in altum erexit, caro in infimis mersit. Hic enim prius secreto elevatur, sed postmodum publice corruunt; quia dum occultis intumescunt motibus cordis, apertis cadunt lapsibus corporis. Sic, sic elati justa fuerant retributione feriendi; ut quia superbiendo se hominibus praeferebant, luxuriando usque ad jumentorum similitudinem devolvantur. Homo quippe cum in honore esset, non intellexit; comparatus est jumentis insipientibus, et similis factus est illis* (Psal. xlviii). *Quasi scientiae enim illos in altum penna sublevaverat; de quibus Paulus dicebat. Quia cum cognovissent Deum, non sicut Deum glorificaverunt, aut gratias egerunt, sed evanuerunt in cogitationibus suis* (Rom. 1). *Quomodo autem in jumentorum aut plusquam jumentorum voluptatem deciderunt, subdit dicens: Tradidit eos Deus in desideria cordis sui, in immunditiam. Ecce caro mersit quos superba scientia sublevavit, atque inde sub se prostrati sunt, unde super se ire videbantur.* Hactenus Gregorius. Eandem doctrinam egregie illustrat et confirmat D. Thomas his verbis (2-2, q. 162, a. 6, ad 3) : *Sicut in syllogismis ducentibus ad impossibile, quandoque aliquis convincitur per hoc quod dicitur ad inconvenientem magis manifestum; ita etiam ad convincendam superbiam hominum Deus aliquos punit, permittens eos ruere in peccata carnalia, quae etsi sint minora, tamen manifestiorem turpitudinem continent. Unde Isidorus dicit lib. de Summo Bono (Lib. II c. 21), Omni vitio deteriore esse superbiam, seu propterea quod a summis personis et primis assumitur, seu quod de opere justitiae et virtutis exoritur, minusque culpa ejus sentitur. Luxuria vero carnis ideo notabilis omnibus est, quoniam statim per se turpis est, et tamen, dispensante Deo, superbia minor est. Sed qui detinetur superbia, et non sentit, labitur in carnis luxuriam, ut per hanc humiliatus a confusione exsurgat. Ex quo etiam patet gravitas superbiae. Sicut enim medicus sapiens in remedium majoris morbi patitur infirmum in levioribus morbum incidere; ita etiam peccatum superbiae gravius esse ostenditur ex hoc ipse quod pro ejus remedio Deus permittit ruere homines in alia peccata.*

^e Fundamentum enim omnium virtutum est humilitas, ut infra dicetur plenius (Cap. 31). Unde D. Gregorius : *Qui sine humilitate virtutes congregat, quasi qui pulverem in ventum portat* (Hom. 7 in Evang. lib. de Grad. Humil.)

quam perfectionis finem ac puritatis attingere, nisi per humilitatem ^a veram, quam primitus fratribus reddens, Deo quoque in penetralibus cordis exhibeat, credens sine protectione ejus atque auxilio, per singula sibi momenta delato, perfectionem quam cupit et ad quam magnopere currit se penitus obtinere non posse.

CAPUT XXIV.

Quos spiritualis superbia pulset, quosve carnalis.

Hucusque de ^b spirituali superbia, qua diximus perfectos quosque pulsari, quantum tenuitas ingenii nostri prævaluit, donante Deo, dixisse sufficiat. Quod superbiæ genus non multis cognitum nec expertum est, quia nec plures student perfectam cordis apprehendere puritatem, ut ad hos præliorum gradus valeant pervenire; nec præcedentium vitiorum, quorum in singulis libellis naturam pariter remedia-^B que præmisimus, procuratur ulla purgatio. Sed illos

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

^a Non fictam, aut simulatam, id est nullam, sed veram. Humilitas enim virtus est qua quis verissima sui cognitione sibi ipsi vilescit ait D. Bernardus. Hinc et D. Hieronymus in Epistola ad Cælantiam (Epist. 14): Nihil, inquit, habeas humilitate præstantius, nihil amabilius. Hæc est enim præcipua conservatrix, et quasi custos quædam virtutum omnium. Nihilque est quod nos ita et hominibus gratos et Deo faciat, quam si vitæ merito magni humilitate infimi simus; propter quod Scriptura dicit: Quanto magnus es, humiliata te in omnibus, et coram Deo invenies gratiam (Eccles. III). Et Dominus loquitur per prophetam: Super quem alium requiescam, nisi super humilem, et quietum, et trementem verba mea (Esa. LXVI)? Verumtamen humilitatem sequere, non quæ ostenditur atque simulatur gestu corporis aut fracta voce verborum, sed quæ puro affectu cordis exprimitur. Aliud est enim virtutem habere, aliud virtutis similitudinem, aliud est rerum umbram sequi, aliud veritatem. Multo deformior illa est superbia, quæ sub quibusdam humilitatis signis latet. Nescio enim quomodo turpiora sunt vitia, cum virtutum specie celantur.

^b Spiritualis superbia Cassiano quæ dicatur, et qui a carnali distinguatur dictum est supra (Cap. 2), et satis etiam ex hoc capite intelligitur.

^c Carnalem superbiam describit, ejusque gradus aliquot recenset. Cujus occasione operæ pretium videtur, atque instituto nostro plane consentaneum, duodecim gradus superbiæ a D. Bernardo enumeratos et totidem humilitatis gradibus, quos D. Benedictus (In c. 3 Reg.) non tam numerandos quam ascendendos proponit, directe oppositos hic afferre, quos idem D. Bernardus pulcherrime explicat (Tract. 29). Primus itaque superbiæ gradus est curiositas, quam docet his indiciis deprehendi: Si videris, inquit, monachum de quo prius bene confidebas, oculis incipientem vagari, caput erectum, aures habere suspensas; ex motibus exterioris hominis interiorem hominem immutatum agnoscas. Secundus est levitas ^D animi, quæ in eo consistit, quod quis sit facilis ad iudicandum de aliorum factis, et ad quidvis effutiendum, etc. Monachus, inquit, qui, sui negligens, alios curiose circumspicit; dum quosdam suspicit superiores, quosdam despicit inferiores, et in aliis quidem videt quod invidet, in aliis quod irridet; inde fit ut pro mobilitate oculorum levigatus animus, modo per superbiam ad alta se erigat, modo per invidiam in ima demergat; in altero nequam, in altero vanus, in utroque superbus. Tertius gradus est inepta lætitia. Proprium enim est superborum læta semper appetere, et tristitia devitare, juxta illud: Cor stultorum ubi lætitia (Eccl. XVII). Unde et monachus qui duos jam superbiæ gradus descendit, dum per curiositatem ad animi levitatem

solymmodo pulsare solet, qui, devictis superioribus vitiis, jam propemodum sunt in virtutum culmine collocati. Quos quia lapsu carnali subtilissimus hostis superare non quivit, spiritali ruina dejicere ac supplantare conatur, per hanc illos universis veterum stipendiorum meritis multo labore quæsitis spoliare contendens. Cæterum nos qui adhuc terrenis sumus passionibus involuti, nequaquam hoc modo tentare dignatur, sed crassiore, et, ut ita dixerim carnali elatione supplantat. Et idcirco de hac, qua maxime nos, seu nostræ mensuræ homines, ac præcipue juniorum vel incipientium mentes periclitari solent, necessarium reor secundum promissionem nostram pauca depromere.

CAPUT XXV.

Descriptio carnalis superbiæ.

Hæc igitur, quam diximus, ^e carnalis superbia,

devenit, cum gaudium quod semper appetit, frequenti videt interpolari tristitia, quam de bonis alterius contrahit; impatiens suæ humiliationis, fugit ad consilium falsæ consolationis. Illum qui ejusmodi est, aut numquam, aut raro gementem audies, aut lacrymantem videbis: in signis scurrilitas, in fronte hilaritas, vanitas apparet in incessu. Pronus ad jocum, facilis ac promptus in risum. Et paulo post: Ut enim vesica collecto turgida vento, punctoque perforata exiguo, si stringitur, crepitat, dum detumescit, ac ventus egrediens non passim effusus, sed strictim emissus, crebros quosdam sonitus reddit; sic monachus ubi vanis scurrilibusque cor suum cogitationibus impleverit, propter disciplinam silentii non inveniens ventus vanitatis qua plenius egrediatur, inter angustias faucium per cachinnos excutitur. Quartus est jactantia. Qui ad hunc gradum pervenit, plenus est sermonibus, ait idem Bernardus, et coarctat eum spiritus uteri sui. Esurit et sitit auditores quibus suas jactitet vanitates, quibus omne quod sentit effundat, quibus qualis et quantus sit innotescat. Inventa autem occasione loquendi, si de litteris sermo exoritur, vetera proferuntur et nova, volant sententiæ, verba resonant ampullosa. Prævenit interrogantem, non quærenti respondet; ipse quærit, ipse solvit, et verba collocutoris imperfecta præscindit, etc. Si de religione agitur, statim visiones et somnia proferuntur, etc. Quintus gradus singularitas, qua quis aliquid agit singulare, aut singulariter se gerit, quo supra cæteros æstimetur. Unde non sufficit ei quod communis monasterii Regula aut majorum cohortantur exempla. Ne tamen melior esse studet quam videri; non melius vivere, sed videri vivere gestit, quatenus dicere possit: Non sum sicut cæteri hominum (Luc. XVIII). Plus sibi blanditur de uno jejunio quod cæteris prandentibus facit, quam si cum cæteris septem dies jejunarit. Commodior sibi videtur una oratiuncula peculiaris, quam tota psalmodia unius noctis, et cætera sane pulcherrima. Sextus est arrogantia, qua quis sibi plus tribuit quam habet, aliis se præstantiorem æstimat scientia, virtute, prudentia, etc. Et, ut ait Bernardus, credit quod audit, laudat quod agit, et quid intendat, non attendit; quique de omni alia re plus sibi credit quam aliis, de se solo plus aliis credit quam sibi; et quidquid de se laudatum agnovit, non ignorantia, aut benevolentia laudatoris, sed suis meritis arroganter ascribit. Septimus gradus præsumptio, quam et præidentiam vocant Latini, qua quis suæ industriæ aut suis viribus ita fidit, ut ad omnia se parem existimet et ea aggrediatur quæ vires ejus superant. Qui enim, inquit D. Bernardus, alios se præcellere putat, quomodo non plus de se quam de aliis præsumat? Primus in conventibus residet, in consiliis primus respondet, non vocatus accedit,

cum tepido ac male arrepto renuntiationis principio in monachi resederit mente, de pristino ac sæculari

A eum tumore ad veram Christi humilitatem descendere non permittens, primum inobedientem eum reddi

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

non missus se intromittit, reordinat ordinata, reficit facta. Quidquid ipse non fecerit, aut ordinaverit, nec recte factum, nec pulchre existimat ordinatum. Judicat judicantes, præjudicat judicaturis. Sicum tempus advenerit, non promoveatur ad prioratum, suum abbatem aut invidum judicat, aut deceptum. Quod si mediocris ei aliqua (functio vel officium) obedientia injuncta fuerit, indignatur, aspernatur, arbitrans se non esse minoribus occupandum, qui ad majora se sentit idoneum. Octavus est defensio peccatorum. Multis vero modis fiunt excusationes in peccatis. Aut enim dicit qui se excusat, Non feci; aut, Feci quidem, sed bene feci; aut si male, non multum male; aut si multum male, non mala intentione. Si autem et de illa, sicut Adam, et Eva, convincitur, aliena suasionem excusare se nititur. Nonus est simulata confessio, quæ multo periculosior est quam proca et obstinata defensio. Nonnulli enim cum de apertioribus arguuntur, scientes quod si se defenderent, sibi non crederetur, subtilius inveniunt argumentum defensionis, verba respondentis dolosæ confessionis. Est quippe, ut scriptum est, qui nequiter humiliat se, et interiora ejus plena sunt dolo (Eccli. xix). Vultus demittitur, prosternitur corpus, aliquas sibi lacrymas extorquent, si possunt; vocem suspiriis, verba gemitibus interrumpunt. Et infra: Gloriosa res humilitas, qua ipsa quoque superbia palliare se appetit, ne vilescat. Sed hæc cito tergiversatio a prælato deprehenditur, si ad hanc superbam humilitatem non leviter flectitur, quo magis dissimulet culpam, vel differat pœnam. Cujus enim simulata confessio est una vel levi contumelia, vel exigua pœna interrogatus, jam humilitatem simulare, jam simulationem dissimulare non potest: murmurat, frendet, irascitur, nec in quarto stare humilitatis, sed in nonum superbiæ gradum corruisse probatur, etc. Decimus est rebellio, qua superioribus renuit obedire, aut eorum mandata contemnit. Frontosus, inquit, mox et impudens factus tanto deterius, quanto desperatius in decimum gradum per rebellionem corruit; quique prius latenter arrogans fratres contempserat, jam patenter inobediens, etiam magistrum contemnit. Undecimus, libertas peccandi, per quam monachus, expulsus, vel egressus de monasterio, cum jam nec magistrum timeat, nec fratres reveretur, tanto securius quanto liberius sua desideria implere delectatur, a quibus in monasterio tam pudore quam timore prohibebatur. Denique duodecimus gradus est consuetudo peccandi, cum quis, rejecto penitus Dei timore, in omne genus peccati se præcipitat et in eo perseverat (ut solent apostatæ, qui hic describuntur), ac tandem pravæ consuetudinis habitu constrictus in profundum malorum devolvitur. Postquam, inquit Bernardus, terribili Dei judicio prima flagitia impunitas sequitur, experta voluptas libenter repetitur, repetita blanditur, concupiscentia reviviscente, sopitur ratio, ligat consuetudo, trahitur miser in profundum malorum, traditur captivus tyrannidi vitiorum, ut carnalium ita voragine desideriorum absorptus, suæ rationis divinique timoris oblitus dicat insipiens in corde suo, Non est Deus (Psal. xlii). Jam indifferenter libitis pro licitis utitur; jam illicitis cogitandis, patrandis, investigandis animus, manus, vel pedes non prohibentur, etc. Hæc de gradibus superbiæ ex D. Bernardo deprompta, ex quo itidem Turrecrematus, Trithemius et alii acceperunt. Cætera apud ipsum videbit lector, nec vidisse pœnitebit. Verum quo hæc rudioribus magis patescant, et velut in tabula depicta clarius spectentur, et quasi manibus attrectentur, cum juxta Philosophum, *Opposita juxta se posita magis elucescant*, visum est operæ et instituti nostri geminam hic scalam, alteram videlicet humilitatis, alteram superbiæ, suis gradibus invicem et diverso collatis et oppositis distinctam, et ru-

diuscule exaratam ac delineatam lectori religioso exhibere, et utramque nonnullis Scripturæ et SS. Patrum elogiis ad latus ascriptis illustrare. Prius itaque, quod ratio postulat, scalam humilitatis suis duodecim gradibus ex sententia D. Benedicti constantem proponemus. Verum quia nimis longum foret et superfluum eosdem gradus cum toto cap. septimi contextu, quo a D. Benedicto proponuntur et explicantur, hic ascribere, breviter et summarie eos annotabimus, tum verbis ipsius D. Benedicti, tum aliis S. Thomæ Aquinatis, tum denique verbis abbatis Trithemii, non spernendis, quibus eosdem astricte et poetice expressit. Ubi tamen, quod ad S. Thomam attinet, deprehendi ejus textum, quoad hunc locum, manifeste depravatum. Nam ipse quidem eosdem gradus et eodem numero cum D. Benedicto enumerat, eorumque rationem explicat; at non eodem ordine, sed plane inverso et retrogrado. Siquidem duodecimum nominat quem D. Benedictus primum, et contra; et sic deinceps, ut videre est tam in argumento primo quæstionis notatæ quam in corp. artic. Constat itaque textum ejus esse corruptum, tum quia manifeste repugnat Regulæ et verbis D. Benedicti, de quibus agit et quæstionem movet (*Tract. 59 in Regulam*): *Utrum convenienter distinguantur secundum B. Benedictum duodecim gradus humilitatis?* tum quia Joannes Turrecrematus, qui textum illum S. Thomæ pene integrum transtulit in suum commentarium, contrario modo legit, et ita refert verba S. Thomæ, ut cum D. Benedicto plane convenient. Sed jam ad scalas accedamus.

SCALA HUMILITATIS.

Duas scalas, religiose lector, mihi et tibi propono, rudiuscule licet fabricatas, alteram humilitatis, alteram superbiæ; alteram a D. Benedicto, alteram a D. Bernardo, duobus patronis nostris humilitatis suavisoribus, superbiæ osoribus descriptam; suis utramque gradibus ex adverso oppositis distinctam: illam, ut ascendamus, erectam; hanc, ne descendamus, dejectam: illam in cœlum, alteram in infernum tendentem. Nostrum est, si sani sumus, eligere bonum, et reprobare malum. Quod mihi et tibi faxit Deus.

Vidit Jacob scalam stantem super terram et cacumen illius tangens cœlum; angelos quoque Dei ascendentes, et descendentes per eam, et Dominum innixum scalæ, etc. Gen. 28.

D. Benedictus cap. 7 suæ Regulæ: Clamat nobis divina Scriptura dicens: *Omnis qui se exultat, humiliabitur; et qui se humiliat, exaltabitur.* Cum hæc ergo dicit, ostendit nobis omnem exaltationem genus esse superbiæ. Et infra: *Unde, fratres, si summæ humilitatis volumus culmen attingere, et ad exaltationem illam cœlestem (ad quam per præsentis vitæ humilitatem ascenditur) volumus velociter pervenire; actibus nostris ascendentibus, scala illa erigenda est, quæ in somno Jacob apparuit; per quam ei descendentes et ascendentes angeli monstrabantur.* Non aliud sine dubio descensus ille, et ascensus a nobis intelligitur, nisi exaltatione descendere et humilitate ascendere. Scala vero ipsa erecta, nostra est vita in sæculo, quæ humiliato corde a Domino erigitur ad cœlum. Latera enim scalæ dicimus nostrum esse corpus et animam, in quibus diversos gradus humilitatis, vel disciplinæ, evocatio divina ascendendos inseruit. Et in fine capitis ejusdem: *Ergo his omnibus humilitatis gradibus ascensis, monachus mox ad charitatem Dei perveniet, illam, quæ perfecta foras mittit ti-*

* Utriusque scalæ, humilitatis scilicet et superbiæ, elegantem picturam, quam in sua editione exhibuit Gazæus, ad calcem hujus voluminis exscriptam videbis.

et asperum; deinde mitem atque affabilem esse non patitur; æqualem quoque fratribus fieri communem-

A que non sinit; nec secundum Dei ac Salvatoris nostri mandatum spoliari terrenis opibus nudarique

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

morem: per quam universa, quæ prius non sine formidine observabat, absque ullo labore, velut naturaliter, ex consuetudine incipiet custodire: non jam timore gehennæ, sed amore Christi, et consuetudine ipsa bona, et delectatione virtutum, quæ Dominus jam operario suo mundo a vitiis et peccatis, Spiritu sancto dignabitur demonstrare. »

D. Gregorius lib. II Dialog. cap. 37: « Hæc est via, qua dilectus Domino cælum Benedictus ascendit. » D. Bernardus in tract. de gradibus humilitatis: « Humilitas est virtus, qua homo verissima sui agnitione sibi ipsi vilescit. Hæc autem convenit his, qui ascensionibus in corde suo dispositis, de virtute in virtutem, id est, de gradu in gradum proficiunt, donec ad culmen humilitatis perveniant: in quo, velut in Sion, id est in speculatione, positi, veritatem prospiciant. Etenim, inquit, benedictionem dabit legislator: quia qui dedit legem, dabit et benedictionem: hoc est, qui jussit humilitatem, perducet ad veritatem. » Et infra: « Hanc itaque legem, qua reditur ad veritatem, beatus Benedictus per duodecim gradus disponit: ut sicut per decem præcepta legis ac geminam circumcisionem (in quo duodenarius numerus adimpletur) ad Christum venit, ita his duodecim gradibus ascensis, veritas apprehendatur. Illud quoque quod in scala illa, quæ in typo humilitatis Jacob monstrata est, Dominus desuper innixus apparuit: quid vobis aliud innuit, nisi quod in culmine humilitatis constituitur cognitio veritatis? » Ibidem: « Venite, inquit Salvator. Quo? Ad me veritatem. Qua? Per humilitatem. Quo fructu? Ego vos reficiam. Sed quæ est refectio, quam veritas ascendentibus promittit, pervenientibus reddit? An forte illa est charitas? Ad hanc quippe, ut ait beatus Benedictus, ascensis omnibus humilitatis gradibus monachus mox perveniet. » Ibidem: « Pedem ergo gratiæ fortiter figens, et meum qui infirmus est, leniter trahens, securus ascendam per scalam humilitatis, donec veritati adhærens, ad latitudinem transeam Charitatis. » Denique inferius: « Duas tibi vias videtur David proposuisse, cum dicit: *Viam iniquitatis amove a me, et de lege tua miserere mei*, etc., sed unam noveris esse, ipsam tamen a se diversam et diversis nominibus appellatam, aut iniquitatis propter descendentes, aut veritatis propter ascendentes: quia et iidem gradus sunt ascendentium in solium et descendendum; et eadem via ascendentium ad civitatem et recedentium, et unum ostium est ingredientium domum et egredientium. Per unam denique scalam ascendentes angeli et descendentes Jacob apparuerunt. Quorsum spectant hæc? ut videlicet, si ad veritatem redire cupis, non necesse sit viam quærere novam quam non nosti, sed notam qua descendisti: quatenus reciprocis gressibus tua ipse vestigia sequens, per eosdem gradus humilitatis ascendas, per quos superbiendo descenderas: ita ut qui duodecimus superbiæ fuit descendentem, primus humilitatis sit ascendentem; undecimus inveniatur secundus; decimus, tertius; nonus, quartus; octavus, quintus; septimus, sextus; sextus, septimus; quintus, octavus; quartus, nonus; tertius, decimus; secundus, undecimus; primus, duodecimus. Quibus superbiæ gradibus, in te inventis, immo recognitis, jam non laboras in quærendo viam humilitatis. » Hæc D. Bernardus.

SCALA SUPERBIÆ.

Animadvertis, credo, lector benevole, scalam superbiæ inversam et eversam: cujus pedes in summo, caput et cacumen in imo situm: cum ex adverso scalam humilitatis videas erectam, cælum spectantem, immo et tangentem. Quod non temere, aut fortuito fa-

ctum putes. Scalam quippe suam invertit et evertit Lucifer superbiæ parens, dum naturæ et rationis ordine inverso et everso, a suo conditore aversus, ad seipsum autem conversus, et in seipso magis ac magis intumescens, sensim ac veluti per gradus ad ima devolutus est: sicque qua ascendere debuit, retroversus cum sua Scala descendit in barathrum: cujus imitatores filii superbiæ simili gradatione in eandem abyssum devolvuntur.

Ipsa est rex super omnes filios superbiæ Job. xli. Quomodo cecidisti de cælo, Lucifer, qui mane oriebaris? etc. Detracta est ad inferos superbia tua. Isa. xiv.

Core, Dathan et Abiron descenderunt vivi in infernum. Num. xvi.

In conspectu ejus cadent omnes qui descendunt in terram. Psal. xxi.

Non veniat mihi pes superbiæ: ibi ceciderunt omnes, qui operantur iniquitatem: expulsi sunt, nec poterunt stare. Psal. xxxv.

Veniat mors super illos, et descendant in infernum viventes. Psal. liv.

In ipsa initium sumpsit omnis perditio. Tob. iv.

Et tu, Capharnaum, numquid usque in cælum exaltaberis? usque ad infernum descendes. Matth. xi.

D. Hieronymus epist. 45: « Satanas ex archangelico fastigio non aliam ob causam, nisi ob contrariam humilitati superbiæ, ruit. Cujus rei causa Scriptura ait: *Deus superbis resistit: humilibus autem dat gratiam*: Vide, frater, quale malum sit, quod adversarium habet Deum, ob quod in Evangelio et Pharisæus arrogans spernitur, et humilis Publicanus auditur.

S. Augustinus XIV de Civitate Dei, cap. 13. « Malæ voluntatis initium quod potuit esse, nisi superbia? *Initium enim omnis peccati superbia est*. Quid est autem superbia, nisi perversæ celsitudinis appetitus? Perversa enim celsitudo est, deserto eo cui debet animus inhærere principio, sibi quodammodo fieri atque esse principium. Hoc fit, cum sibi nimis placet. Sibi vero ita placet, cum ab illo bono immutabili deficit, quod ei magis placere debuit, quam ipse sibi. »

S. Gregorius lib. IV Moral. cap. 9: « Deus omnipotens duas ad intelligendum se creaturas fecerat, angelicam videlicet, et humanam: utramque vero superbia perculit, atque ab statu ingenitæ rectitudinis fregit. »

S. Bernardus in tractatu de gradibus Humilitatis: « Compara, si vis, duos primos superbiæ gradus supremis duobus humilitatis, et vide si non in ultimo curiositas, in penultimo levitas cohibetur. Id ipsum in cæteris reperies, si alterutrum comparentur. » Et infra: « Sciendum est, quod omnes gradus quos in duodecim partitus sum, in tres tantummodo colligi possunt: ut in sex superioribus contemptus fratrum, in quatuor sequentibus contemptus magistri (id est superiorum), in duobus qui restant consummetur contemptus Dei. » Denique suum hunc tractatum cum magna sui demissione et Humilitate ita concludit Bernardus: « Dicis forte, frater Godfride, me aliud, quam tu quæsisisti quam ipse promisi, tandem exhibuisse: cum pro gradibus humilitatis, superbiæ gradus videar descripsisse. Ad quod ego: Non potui docere, nisi quod didici. Non putavi congruum me describere ascensiones, qui plus descendere, quam ascendere novi. Proponat tibi beatus Benedictus gradus humilitatis, quos ipse prius in corde suo disposuit: ego quid proponam non habeo, nisi ordinem meæ descensionis; in quo tamen, si diligenter inspicitur, via forsitan ascensionis reperitur. Si enim tibi Romam tendenti homo inde veniens obviaret, quæsitus viam, quid melius quam

concedit : et cum renuntiatio nihil aliud sit, nisi mortificationis et crucis indicium, nec valeat aliis inchoari vel consurgere fundamentis, quam ut se non solum actibus hujus mundi spiritaliter noverit interemptum, verum etiam corporaliter quotidie credat esse moriturum; e contrario facit eum vitam sperare longævam, infirmitates proponit ei prolixas et multas, confusionem quoque inquit ac pudorem. Si nudus effectus, alienis et non propriis facultatibus cœperit sustentari, persuadet etiam multo esse melius victum indumentumque sibi sua potius quam aliena substantia ministrari, secundum illud scilicet (quod quemadmodum dictum sit, tali hebetudine ac tepore cordis obtusi, ne intelligere quidem aliquando potuerunt) : *Beatius est magis dare quam accipere* (Act. xx). (Vide supra lib. x c. 18.)

CAPUT XXVI.

Quod male fundatus ad deteriores statum quotidie prolatur.

^a Tali igitur diffidentia mentis obsessi, et a scintilla fidei (qua visi fuerant in primordiis suæ conversionis accensi) diabolica infidelitate revocati, ^d incipiunt pecunias, quas ante dispergere cœperant, diligentius custodire, et eas, velut qui semel profligatas ulterius reparare non possint, avaritia vehementiore conservant : seu, quod est deterius, ea quæ prius abjecerant, resumentes; vel certe, quod est tertium ac deterrimum nequitiae genus, quæ nec ante quidem possederant congregantes, nihil amplius egressi e sæculo quam nomen acquisisse tantummodo ac vocabulum monachi compro-

bantur. Super hæc igitur initia male vitioseque fundata, necesse est ut universa deinceps vitiorum structura consurgat, nec quidquam superponi pessimis valeat fundamentis, nisi quod miserabilem animam ruina lugubriore prosternat.

CAPUT XXVII.

Expositio vitiorum, quæ per morbum superbiæ generantur.

Talibus siquidem mens passionibus obdurata, atque a detestabili tepore incipiens, necesse est ut in deterius quotidie proficiat, et reliquam quoque vitam suam deformiore fine concludat : dumque cupiditatibus pristinis oblectatur, ac secundum Apostolum, ^c sacrilega philargyria vincitur, ^d ita eodem pronuntiante de illa : *quæ est simulacrorum, sive idolorum servitus* (Ephes. v; Coloss. III). Et iterum : *Radix enim, inquit, omnium malorum est philargyria, e ut numquam possit in corde suo humilitatem Christi simplicem veramque suscipere (I Tim. VI), cum sibi vel de nobilitate natalium gloriatur, vel inflatur de sæculo (quam corpore, non mente deseruit) dignitate, vel pecuniis quas ad ruinam suam retentat, extollitur, per quæ jam non monasterii ^f jugum sustinere contentus est, non senioris ullius institui disciplina. Quisquis enim superbiæ morbo fuerit occupatus, non solum nullam subjectionis aut obedientiæ regulam custodire dignatur, verum ne ipsam auribus quidem suis doctrinam perfectionis admittit : tantumque concrevit in corde ejus spiritalis verbi fastidium, ut ^e cum forte talis fuerit oborta collatio, uno in loco stare nesciat ejus obtu-*

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

illam qua venit ostenderet? Dum castella, villas, urbes, fluvios, ac montes, per quos transierit, nominat, suum denuntians iter, tuum tibi prænuntiat, ita ut eadem loca cognoscas eundo, quæ ille pertransiit veniendo. In hac similiter nostra descensione, gradus ascensorios fortasse reperies, quos ascendendo melius tu in tuo corde, quam in nostro codice leges. Amen. *

Dilatavit infernus animam suam, et aperuit os suum : et descendit fortes et sublimes, gloriosique ad eum. Isa. v.

^a Dionysius : *Tali igitur desidia mentis victi, et infidelitate diabolica revocati a scintilla fidei, qua in primordiis suæ conversionis usi fuerant, et accensi, incipiunt, etc.* Spectat hoc caput potissimum ad novitios, de quorum institutione et disciplina late et ex professo disseritur toto libro quarto harum Institutionum. Vide D. Bernardum serm. 63 super Cantica.

^b Tres species philargyriæ alibi expositas hic obiter perstringit (Lib. VII, c. 14), in quas sensim monachi, præsertim novitii, rudes et carnales, a spiritu superbiæ superati devolvuntur.

^c Philargyria in monacho sacrilega dicitur duplici ratione, generali et speciali : generali, quam hic exprimit Auctor, quia secundum Apostolum (Coloss. III; Ephes. III) philargyria, sive avaritia simulacrorum, sive idolorum est servitus, id est, species quædam idololatriæ, eo sensu, quem alias exposuimus (Lib. VII cap. 7) : atqui omnis idolatria et superstio sacrilegium dicitur. Unde sacrificia idolorum vocantur ab Augustino et aliis Patribus sacrilega sacra, et pacta cum dæmonibus sacrilega pacta (Sidon. l. III, epist. 12; S. Thom. 2-2, q. 99, a. 3; actant. divin. Inst. lib. I, c. 21; August. lib. VIII

Confessio. c. 2); speciali, quatenus per eam violatur votum paupertatis monasticæ, quæ violatio etiam ad sacrilegium proprie dictum pertinet, ut docet D. Thomas.

^d Duobus in locis ita pronuntiavit Apostolus de avaritia, primum ad Ephesios v : *Scitote intelligentes, quod omnis fornicator, aut immundus, aut avarus (quod est idolorum servitus) non habet hæreditatem in regno Christi et Dei.* Ubi Græce : *πλεονέκτος, ὅς ἐστιν εἰδωλολάτρης, avarus, qui est idololatra, vel idolorum cultor.* Itaque videtur noster Interpres legisse articulum neutrum δ pro ὅς, et εἰδωλολατρία pro εἰδωλολάτρης. Iterum ad Colossenses III, ubi ait : *Mortificate membra vestra, quæ sunt super terram, fornicationem, immunditiam, libidinem, concupiscentiam malam et avaritiam, quæ est simulacrorum servitus.* Ubi Græce, καὶ τὴν πλεονεξίαν, ἥτις ἐστὶν εἰδωλολατρία. Quo utroque loco notandum non haberi φιλάργυρον et φιλαργυρίαν, ut videtur hic Auctor innuere aut supponere, sed πλεονέκτην et πλεονεξίαν, quæ quidem latius patent, ut alias dictum est. Sed quia sæpe pro iisdem accipiuntur, idcirco hæc confudit Cassianus. Cætera in eadem sententias Apostoli alibi notata videre licebit.

^e Mss. habent, et melius : *Numquam potest, etc.* Nam ut redundat, et sensum suspendit, vel obscurat.

^f Apparet hic solœcismus, nisi subaudiatur *superbus* vel quid simile : cum non præcesserit aliud substantivum, quo referatur *contentus*, nisi, *mens passionibus obdurata*, initio cap. Vidit hoc paraphrastes, qui aliis verbis usus : *Non acquiescit, inquit, jam jugum monasterii sustinere.*

^g Frequens hic mentio Collationum spiritualium, quæ inter veteres monachos etiam in solitudine agentes haberi solitæ. De quibus suo loco agendum erit.

tus; sed huc illucque stupidus circumferatur intuitus, aliorum et in obliquum, quam moris est, oculi defigantur. Pro suspiriis enim salutaribus, sputa de sicco gutture contrahuntur, excreationes etiam sine ulla interpellatione phlegmatis provocantur, digiti ludunt, et in modum quiddam scribentis volitant atque depingunt: et ita huc atque illuc universa membra corporis commoventur, ut dum spiritalis agitur collatio, totum se vel scotentibus vermibus, vel acutissimis sudibus, credat insidere, et quidquid simplex collatio ad ædificationem protulerit audientium, ob suam suggillationem æstimet esse prolatum. Totoque tempore quo spiritalis vitæ examinatio ventilatur, suis suspicionibus occupatus, non quid exinde ad profectum suum capere debeat, aucupatur, sed causas cur unumquodque sit dictum, B sollicita mente perquirat; vel quid eis possit objicere, tacita intra se cordis volutatione conjectat; ut nihil ex his quæ saluberrime sunt digesta, penitus apprehendere aut in aliquo valeat emendari. Et ita fit ut non solum in nullo ei proficiat collatio spiritalis, verum etiam damnosa magis existat, efficiaturque ei causa majoris peccati. Dum enim pro conscientia sua totum contrase suspicatur esse prolatum, vehementiori cordis obstinatione obduratur, iræ quoque stimulis acrius instigatur: deinde post hæc, excelsa vox, sermo rigidus, amara et turbulenta responsio, incessus erectus ac mobilis, lingua facilis, procax loquela, nec umquam taciturnitatis amica, nisi cum contra fratrem rancorem quemdam in suo corde conceperit, fitque ^a silentium ejus non C compunctionis, nec humilitatis ullius, sed superbiam et indignationis indicium, ita ut quid in eo detestabilius sit, haud facile discernatur, utrum diffusa illa petulansque lætitia, an dira hæc virulentaque taciturnitas. In illa namque sermo non opportunus, risus levis ac fatuus, effrenata atque indisciplina cordis elatio; in ista vero, ira plenum, virulentumque silentium, et quod ob hoc tantum concipitur, ut adversus fratrem rancor taciturnitate servatus protelari diutius possit, non ut ex eo virtus humilitatis ac patientiæ præbeatur. Et cum ipse tumore possessus, facile cunctis tristitias inferat, atque ad satisfactionem læsi fratris semetipsum submittere dedignetur: etiam ab illo sibimet oblatam respuit atque contemnit. Et non solum nulla fratris satisfactio D compungitur neque mollitur, verum etiam

cur ab eo sit in humilitate præventus, gravius indignatur. Fitque ei salutaris humilitas ac satisfactio, quæ finem diabolicis tentationibus [*Lips. in marg. intentionibus solet inferre, causa vehementioris incendii.*]

CAPUT XXVIII.

De fratris cujusdam superbia.

Audivi in hac dumtaxat regione (quod horret pudetque resolvere) quemdam juniorum, cum a suo increparetur abbate, cur humilitatem, quam renuntians permodico tempore retentarat, cœpisset excederet, ac diabolica inflari superbia? summa contumacia respondisse: Numquid ob hoc memetipsum humiliavi pro tempore, ut semper subditus sim? Ad quod ejus tam effrenatum scelestumque responsum ita est senior obstupefactus, omnisque ejus interceptus est sermo, veluti qui ab illo ipso antiquo Lucifero verba hæc prolata, non ab homine percipisset, ut nullam vocem adversus tantam proterviam de ore suo prorsus emittere, nisi gemitus de corde tantummodo ac suspiria potuerit, illud solum tacitus intra semetipsum volvens, quod de Salvatore nostro dicitur: *Qui cum in forma Dei esset, humiliavit se factus obediens, non (ut ille ait, diabolico spiritu ac tumore possessus) ^b pro tempore, sed usque ad mortem (Philipp. II).*

CAPUT XXIX.

Indicia, quibus superbia carnalis animæ incense cognoscitur.

Et ut brevius ea quæ dicta sunt de hoc superbiam genere perstringamus, quædam signa ejus in quantum possumus colligentes, ut his qui de perfectione sitiunt erudiri, quodammodo characteres ejus de exterioris hominis motibus exprimamus; necessarium puto paucis eadem replicari, ut compendiosius agnoscamus, quibus eam discernere ac deprehendere valeamus indiciis; quo nudatæ atque in superficiem productæ passionis hujus radices, et oculatim deprehensæ atque perspectæ, vel convelli facilius valeant, vel vitari. Tunc enim poterit pestifer morbus ad integrum declinari, cum contra ipsius perniciosos æstus et impetus noxios, non sera observantia, cum jam dominantur, assumitur; sed cum præcedentes ejus (ut ita dixerim) lineas agnoscentes, provida eum sagacique discretione præcurramus. De exterioris namque, sicut prædiximus, hominis motu, interioris status agnoscitur. ^c His igitur indiciis carnalis

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

^a D. Gregorius lib. xxxiv Moralium cap. 20: *Aliquando superbi proterva, quæ sentiunt, nequaquam produunt, et hi quorum loquacitas vix compescitur, nonnumquam ex sola amaritudine intimi rancoris obmutescunt: Qui per dolorem mentis procacitatis suæ verba subtrahentes, cum male loqui soleant, pejus tacent; quia cum peccantes aliquid de correctione audiunt, indignantes etiam responsionis verba suspendunt (Greg. Moral. l. v. c. 29 et 31, et alibi).*

^b Id est, ad tempus, ut Dionysius exposuit (*Lib. de Præcepto et Dispens. c. 24*), quasi vero monastica professio et obedientia temporaria esset, et non perpetua. D. Bernardus in simili argumento interroga-

tus: *An abbatis mutatio monasterium suum mutare volentibus in aliquo patrocinetur?* hoc est, an in morte vel translatione prælati plus aliquid libertatis subditis (monachis) concedatur, quo licentius possint eo articulo temporis migrare quo voluerint, altero necdum substituto? respondet negative. *Nam sponsio professionis, inquit, de abbatis vita non sumit terminum; sed de præsentia testimonium. Proftenti itaque modus sit sua vita, non aliena.*

^c Similia, immo eadem fere superbiam indicia tradit D. Gregorius Cassianum imitatus loco supra citato. *Cunctis, inquit, superba apud se cogitatione tumens inest clamor in locutione, amaritudo in silen-*

sita, quam præfati sumus, superbia declaratur: Inest primitus in loquela ejus clamor, in taciturnitate amaritudo, excelsus et effusus in lætitia risus, irrationabilis in serietate tristitia, in responsione rancor, facilitas in sermone, verba passim sine ulla cordis gravitate erumpentia. Expers patientiæ est, charitatis aliena, audax ad contumelias irrogandas, ad tolerandas pusillanimis, ad obediendum difficilis, nisi in quo eam desiderium suum voluntasque prævenerit, ad recipiendam exhortationem implacabilis, ad resecandas voluntates suas infirma, ad succumbendum alienis durissima, semperque suas definitiones statuere contendens, ipsa vero nequaquam cedere alterius acquiescens: et ita fit, ut etiam incapax consilii salubris effecta, in omnibus suo potius quam seniorum credat iudicio.

CAPUT XXX.

Tepefactus quis per superbiam aliis quoque præesse desiderat.

Quibus descensuum^a gradibus is, quem semel

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

tio, dissolutio in hilaritate, furor in tristitia, inhonestas in actione, honestas in imagine, erectio in incessu, rancor in responsione. Horum mens semper est ad irrogandas contumelias valida, ad tolerandas infirma, ad obediendum pigra, ad lacessendos vero alios importuna; ad ea quæ facere et debet, et prævalet, ignava; ad ea autem quæ facere nec debet, nec prævalet, parata (Moral. xxxiv, 20). De his itidem signis, seu iudiciis tam carnalis, quam spiritalis superbiæ late disserit D. Prosper lib. III (cap. 8) de Vita Contemplativa, eaque particulatim distinguit, ita exorsus: Jam nunc videamus quibus iudiciis possit superbia deprehendi, ut, sicut in superioribus claruit nullum peccatum sine illa posse committi, ita hic signa ejus eluceant quibus cavenda possit ostendi. Omitte illos quos etiam ipse habitus et incessus superbos ostendit; quorum erecta cervix, facies torva, truces oculi, et sermo terribilis nudam superbiam clamant: qui libidine dominandi possessi, quas possunt violenter sibi subjiciunt, humana jura divinaque confundunt, honoribus intumescunt, passim cuncta dirigunt, suis criminibus gaudent, et seipsos superbiæ corrupti morbo non capiunt. Hos ergo prætereo, in quibus superbia tam aperte regnat, ut nec dignetur se occultare, nec valeat. Illos tantum dolendos ostendo, atque eorum exempla cavendu denuntio, quos jam conversos, et aliquantum proficientes superbia occulte, captivat quos in profundum malorum fraudulenta dominatione præcipitat; et ne inde umquam possint emergere, jugiter calcat. Ipsa in cordibus talium locum diabolo facit. Ipsa ei adveniienti pectus immunium familiariter pandit. Ipsa introeuntem suscipit. Ipsa captis jus perditæ vivendi constituit. Ipsa omnibus virtutibus exarmat, quos semel invaserit. Ipsa quidquid in eis remanserit quod vitiis posset obniti, ne contra se forte convalescat, interimit. Inde est quod hi quos superbiæ mentis tabes purulenta corruperit seniorum suorum non observant imperata, sed judicant de suis negligentiis objurgati, aut rebellant insolenter aut murmurant, de loco superiori disceptant, præferri se melioribus impudenter affectant, simplicitatem spiritalium fratrum irridenter exagitant, suas sententias procaciter jactant, obsequia delata fastidiunt, negata pertinaciter quærent, natales moribus anteponunt, juniores suos elati despiciunt, conferri sibi aliquos posse non credunt, æquari senioribus dedignantur, super ipsos se solo animi timore constituunt; non servant in obsequio reverentiam, in sermone modestiam, in moribus disciplinam; habent in intentione pertinaciam, in corde duritiam, in sermocinatione jactantiam; in humilitate

A possidet [superbia subaud.], devolutus, jam ipsam disciplinam cœnobii perhorrescit, ac veluti qui fratrum consortio de perfectione retrahatur, ac de bono patientiæ atque humilitatis aliorum vitio et impedimento revocetur, habitationem solitariæ cellæ desiderat, seu certe velut plures alios lucraturus construere monasterium, et quos docere atque instituere debeat, congregare festinat; ex discipulo nequam detestabilior magister effectus. Nam cum hujusmodi elatione cordis in perniciosissimum teporem noxiumque corruerit, et nec verus monachus, nec sæcularis effectus sit: quod est deterius, etiam perfectionem sibi ex hoc ipso miserabili statu et conversatione promittit.

CAPUT XXXI.

Quomodo superbiam vincere vel ad perfectionem pervenire possimus.

Quamobrem si^b ædificii nostri fastigia perfecta

fallaces, in jocatione mordaces, in odio pertinaces, subjectionis impatientes, potentiæ sectatores, omnibus bonis odibiles; ad opus bonum pigri, ad communionem seri, ad obsequium duri, ad loquendum quod nesciunt prompti; ad supplantandum parati, ad omnia quibus subsistit fraternæ societas inhumani; temerarii in audendo, clamosi in loquendo, fastidiosi in videndo, præsumptuosi in docendo, efferati deformiter in cachinno; onerosi amicis, infesti quietis, ingrati beneficiis, inflati obsequiis, et imperiosi subjectis. Hæc sunt superbiæ grassantis indicia, quibus Deus offenditur et recedit, ac superba corda destituit. Hæc S. Prosper, cujus dictis licet prolixis, tamen adeo speciosis et opimis, non potui non hunc Cassiani locum ditare et locupletare ad majorem superbiæ detestationem.

^a Sunt enim gradus superbiæ gradus descendendum, sicut e contrario gradus humilitatis sunt gradus ascendendum, quia illi ad descensum, hi ad ascensum diriguntur: de quibus exstant quindecim psalmi Davidici, qui dicuntur cantica graduum, id est, ascensionum, secundum vocem Hebræam *anahaboth*, et Græcam ἀναβαθμῶν, sive cantica eorum qui per gradus humilitatis sursum ascendunt (August. in Psal. cxix). Ad quod etiam significandum scalam humilitatis erectam, scalam vero superbiæ inversam superius exhibuimus, quo gradus ascendendum et descendendum sibi e regione responderent; quia sicut per gradus humilitatis a primo ad ultimum semper sursum ascenditur: ita pari tractu et velut interstitio per gradus superbiæ semper inferius descenditur, donec tandem in profundum malorum veniatur, ut patet ex dictis.

^b Spiritualis ædificii, id est, vitæ spiritualis, quæ in virtutum acquisitione et exercitio consistit, duo statuit fundamenta, timorem Dei et humilitatem, quæ tamen ad unam humilitatem reduci possunt. Quandoquidem primus humilitatis gradus secundum D. Benedictum sit, si timorem Dei sibi ante oculos semper ponens oblivionem omnino fugiat, etc. (Cap. 7 Regulæ). Dicitur autem timor Dei fundamentum vitæ spiritualis, secundum illud Ecclesiastici xxvii: Si non in timore instanter te tenueris, cito subvertetur domus tua. Quam sententiam tractans D. Bernardus serm. de Donis Spiritus sancti: Omne, inquit, virtutis ædificium vergit in præcipitium, si hujus gratiæ amiserit præsidium. Eodem vero sensu dicitur timor Dei fundamentum ædificii spiritualis, quo Initium sapientiæ psal. cx et Prov. i: quod exponens D. Thomas (2-2, a. 19, a. 7) docet id de timore tam servili quam

volumus ac placentia Deo consurgere, fundamenta ejus non secundum nostrae libidinis voluntatem, sed secundum districtiōnis Evangelicæ disciplinam jacere festinemus : quæ alia esse non possunt, quam timor Dei atque humilitas, quæ de mansuetudine et cordis simplicitate descendit. Humilitas vero nullatenus poterit absque ^a nuditate conquiri. Qua peregrinante, nec obedientiæ bonum, nec patientiæ robur, nec mansuetudinis tranquillitas, nec consummatio charitatis ullatenus poterit apprehendi : sine quibus cor nostrum habitaculum Spiritus sancti penitus esse non poterit, ita pronuntiante Domino per prophetam (Isaiæ LXVI), ^b *Super quem requiescet Spiritus meus, nisi super humilem, et quietum, et tementem verba mea?* sive secundum exemplaria quæ Hebraicam exprimunt veritatem : *ad quem respiciam, nisi ad pauperculum, et contritum spiritu, et tementem verba mea?*

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

filiali posse intelligi, diversa tamen ratione. *Servilis enim timor ideo dicitur initium sapientiæ, quia præparat locum sapientiæ, et ducit ad sapientiam; sed non remanet in ea. Sæpe namque initium alicujus dicitur aliquid, non quod quidquam habeat commune cum eo cujus initium dicitur, sed quia causa sit ejus extrinseca, vel inductivum, quo mediante illud perficitur, cujus initium est. Sic vinum libidinis fomes et initium dicitur, non quod ipsum sit aliquid de libidine, sed quia provocat ad libidinem.* Unde et de hoc timore sententiam illam Proverbiorum exponit D. Basilius in psalm. XXXII et Augustinus tractat. 9 in Epist. Joann. De eodem quoque dictum est ab Ecclesiast. juxta concilii Tridentini (Sess. VI, cap. 6 et cap. 8) declarationem : *Timor Domini expellit peccatum (Eccles. 1).* Et eodem etiam spectat illud Isaiæ XXVI : *A timore tuo, Domine, concepimus, et peperimus spiritum salutis. Porro timor sanctus, seu filialis, initium dicitur sapientiæ, sicut primus sapientiæ effectus, ait S. Thomas. Cum enim ad sapientiam pertineat quod humana vita reguletur secundum rationes divinas, hinc oportet sumere principium, ut homo Deum reveretur, et se ei subjiciat. Sic enim consequenter in omnibus secundum Deum regulabitur. Merito ergo Cassianus lib. IV harum Institutionum capite ultimo dixit : Principium nostræ salutis sapientiæque secundum Scripturas, timor Domini est (Proverb. IX). De timore Domini nascitur compunctio salutaris. De compunctiōne cordis procedit abrenuntiatio, id est, nuditas et contemptus omnium facultatum, etc. De altero fundamento, nempe humilitate, D. Bernardus (Lib. V de consid., in fine) : Virtutum, inquit, bonum quoddam ac stabile fundamentum est humilitas. Et D. Augustinus lib. primo de Verbis Domini, serm. 10 : Cogitas magnam fabricam construere celsitudinis? De fundamento prius cogita humilitatis : et infra : Hoc in te fode fundamentum humilitatis, et pervenies ad fastigium charitatis. Dicitur autem (S. Thom. 2-2, q. 161, a. 5, ad 2), humilitas fundamentum virtutum, non quidem directe et principaliter (sic enim sola fides est supernaturalium virtutum fundamentum, juxta illud Apostoli : *Credere enim oportet accedentem ad Deum, quia est, etc.*), sed dispositive, quatenus nimirum removet virtutum impedimentum, quod est superbia, redditque hominem Deo subditum, ac paratum ad ejus gratiæ influxum recipiendum, qui est virtutum semen, origo et conservatio. Utrumque insinuat. D. Jacobus, dum ait : *Deus superbis resistit, humilibus autem dat gratiam.* Nam si Deus illis resistit; non ergo dat illis gratiam. Impedit igitur superbia influxum divinæ gratiæ, et consequenter virtutum studium, quod sine auxilio gratiæ constare*

CAPUT XXXII.

Quomodo depopulatrix omnium virtutum superbia per veram humilitatem possit extinguere.

Quapropter athleta Christi, qui spiritalem agonem legitime certans a Domino desiderat coronari, hanc quoque ferocissimam bestiam, ut devoratricem cunctarum virtutum, omnimodis festinet ^c extinguere : certus quod hac in suo pectore commorante, non solum omnigenis vitiis carere non possit, verum etiam, si quid virtutis habere videatur, hujus veneno depereat. Nullo enim modo poterit in anima nostra virtutum structura consurgere, ^d nisi prius jacta fuerint veræ humilitatis in corde nostro fundamenta, quæ firmissime collocata perfectionis et charitatis culmen valeant sustinere : ita scilicet, ut, quemadmodum diximus, ^e primum fratribus nostris humili-

nequit. Humilitas vero influxum illum attrahit, excipit et colligit Unde D. Augustinus serm. 27 de Verbis Domini : *Confluit aqua ad humilitatem vallis; denatat de tumoribus collis;* et serm. 157 de Tempore : *Videte, inquit, magnum miraculum : altus est Deus : erigis te, et fugit a te; humilias te, et descendit ad te : quare hoc? quia excelsus Dominus, et humilia respicit, ut attollat; alta, id est, superba de longe cognoscit (Psal. CXXXVII), ut deprimat.*

^a Id est, abdicatione, renuntiatione et contemptu rerum omnium temporalium, ut alias dictum est (Lib. VII. Inst.).

^b Apud D. Hieronymum ex Hebraica veritate ita legitur : *Ad quem respiciam, nisi ad pauperculum, et contritum spiritu, et tementem sermones meos (Isa. LXVI?)* quomodo etiam in Vulgata editione legitur. Ex Septuaginta vero idem Hieronymus ita vertit : *Et super quem respiciam, nisi humilem, et quietum, et tementem sermones meos?* Citatur tamen frequenter a Patribus sub illis verbis : *Super quem requiescet spiritus meus, etc.* (Greg. lib. V. Moral. c. 31; Bernard. homil. 1 super Missus est).

^c D. Gregorius lib. XXIV Moralium : *Vitium, inquit, superbiæ ab ipsa mox radice secundum est; ut cum latenter oritur, tunc vigilanter abscindatur, ne propectu vigeat, ne usu roboretur. Difficile enim in se quisque inveteratam superbiæm deprehendit, quia nimirum hoc vitium quanto magis patimur, tanto minus videmus. Sic quippe in mente superbia, sicut in oculis caligo generatur. Quo se hæc latius dilatat, eo vehementius lumen angustat. Paulisper ergo elatio in præcordiis crescit, et cum se vastius extenderit, oppressæ mentis oculum funditus claudit : ut captivus animus typum elationis et pati possit, et tamen quod patitur videre non possit.*

^d Idem lib. IV cap. 18. Augustinus ad Dioscorum : *Nisi humilitas omnia quæcumque bene facimus, et præcesserit et consecuta fuerit, et propositu quam intueamur, et apposita cui adhæreamus, et imposita qua reprimamur; jam nobis de aliquo bono facto gaudentibus totum extorquet de manu superbia. Itaque sicut rhetor ille nobilissimus, cum interrogatus esset, quid ei primum videretur in eloquentiæ præceptis observari oportere, pronuntiationem dicitur respondisse; cum quæreretur quid secundo, eandem pronuntiationem; quid tertio, nihil aliud quam eandem pronuntiationem dixisse. Sic si interrogares, et quoties interrogares de præceptis Christianæ religionis, nihil me aliud respondere, nisi humilitatem liberet, etsi forte alia dicere necessitas cogeret.*

^e Circa hunc locum non possum, quin pro coronide hujus tractatus de humilitate et superbia, præter illam partitionem et distributionem duodecim

tatem veram intimo cordis exhibeamus affectu, in nullo scilicet aquiescentes eos contristare, vel lædere; quod nullatenus poterimus implere, nisi ^a abrenuntiatio vera, quæ in exspoliatione omnium facultatum ac nuditate consistit; in nobis fuerit Christi amore fundata; deinde obedientiæ jugum et subjectio simplici corde ac sine nulla fuerit simulatione suscepta, ita ut, præter abbatis mandatum, nulla penitus voluntas vivat in nobis. Quod non aliter observari poterit, nisi ab eo qui non solum se mortuum huic mundo, verum etiam insipientem judicaverit ac stultum, universa quæ sibi fuerint a senioribus imperata, sine ulla discussione perficiens, ^b sacrosancta ea credens ac divinitus promulgata.

CAPUT XXXIII.

Remedia adversus morbum superbiæ.

In qua consistentibus qualitate, proculdubio status ille humilitatis vere tranquillus atque immobilis subsequetur; ^c ut nosmetipsos inferiores omnibus judicantes, universa quæ nobis fuerint irrogata,

ALARDI GAZÆI COMMENTARIUS.

graduum humilitatis a D. Benedicto assignatam, et in scala ejusdem superius demonstratam, alias item duas distinctiones et divisiones graduum ejusdem virtutis hic adjiciam: quarum prior est Glossæ ordinariæ ad illud Matthæi III: *Sic enim decet nos implere omnem justitiam*. Perfecta, ait, humilitas tres habet gradus: primus est subdere se majori, et non præferre se æquali, qui est sufficiens; secundus est subdere se æquali, nec præferre se minori, et hic dicitur abundans; tertius gradus est subjicere se minori, in quo est omnis justitia. Altera distinctio est D. Anselmi in libro de Similitudinibus (Cap. 99 et sep.), ubi numerat septem humilitatis gradus, quos ibidem fuse explicat. Primus est cognitio, sui, nimirum quoad peccata et defectus culpabiles; secundus, dolor de suis peccatis et defectibus; tertius, confessio eorundem tum in Sacramento, tum alibi, cum ratio postulat; quartus, ut non solum fateamur nos peccasse, sed id aliis persuadeamus, et velimus credi; quintus, ut patienter sustineamus id de nobis dici; sextus, patienter ferre se pro culpa sua contemptim tractari vel puniri; septimus, hoc etiam optare, et de eo gaudere. Porro ex his humilitatis gradibus non est difficile contrarios et oppositos superbiæ gradus colligere et statuere; inverso

tametsi injuriosa sint, vel tristia, vel damnosa, tamquam a superioribus nostris illata, patientissime toleremus. (*Vide exempla apud Joan. Climacum, gradu quarto.*) Quæ quidem a nobis non solum facillime tolerabuntur, verum etiam parva judicabuntur ac nulla, si mente jugiter recolamus vel Domini nostri vel sanctorum omnium passiones, considerantes tanto levioribus nos injuriis attentari, quanto longius a meritis eorum et conversatione distamus; pariter etiam cogitantes in brevi nos de hoc sæculo migraturos, eorumque nos celeri vitæ hujus fine mox futuros esse consortes. Peremptoria namque est hæc contemplatio, non solum superbiæ, verum etiam generaliter omnium vitiorum. Deinde post hæc hanc eandem humilitatem erga Deum firmissime retentemus. Quod a nobis ita complebitur, ut nihil nosmetipsos absque illius opitulatione vel gratia, quod ad virtutum consummationem pertinet, posse perficere cognoscamus; sed et hoc ipsum quod intelligere meruimus, ejus esse muneris, in veritate credamus.

nimirum ordine procedendo, ut primus superbiæ gradus censeatur qui opponitur septimo et supremo gradui humilitatis, et sic consequenter.

^a De abrenuntiatione et tribus abrenuntiationis generibus agitur plene collatione tertia cap. 3 et seq.

^b Egimus etiam hac de re alio loco (*Lib. IV*).

^c Glossa super illud Philipp. II: *Superiores sibi invicem arbitrantes*: Non hoc, inquit, ita debemus æstimare, ut nos æstimare fingamus, sed vere æstimemus posse esse aliquid occultum in alio, quo nobis superior sit, etiamsi bonum nostrum, quo illo videmur superiores esse, non sit occultum (*Est August. lib. LXXXIII, q. 71*). Chrysostomus homil. 33 in Genesim: *Non eis tantum, qui ætate nobis sunt majores, vel etiam æquales, honorem exhibeamus; non est enim humilitas, quod facere debes necessitate: vera autem, est, quando cedimus iis qui nobis videntur esse minores, et eos veneramur qui nobis videntur esse magis indigni quam nos. Quod si recte sapimus, nullos etiam nobis esse minores arbitrabimur, sed nos excelli ab omnibus hominibus dicemus. Et hoc dico non de nobis, qui innumeris immersi sumus peccatis; sed etiam si quis sibi plurimorum bene gestorum conscius sit, nisi apud se sentiat quod omnium sit postremus, nulla ei futura utilitas est ex omnibus suis bonis operibus.*